ѡ слове гла-
за славу мою
ови дасть ти
во ѡбратися
ь молствени
те се госпо-
людіє многи
і дѣлаи и
еся ѡблак
ор же све-
же велики
є блюдо и
ш сіє же-
искусниши
вѣршися
ь ужасеся
ь и ѿре-
шрои ру-
тѣ томь
льски у
ие потом
ѡ болше
мси). И
краля,
ь тако-
мь Сте-
и честь
дарство
шрикѡв
ѡи пут
ронскои
утреби-
гробу
петскія

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА XXXV.

С ЈЕДНИМ СНИМКОМ.

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1872.

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА XXXV.

С ЈЕДНИМ СНИМКОМ.

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1872.

Где је што.

		стр.
1.	Општи лист патријаршије пећске. Од М. С. Милојевића.	1.
2.	О словодној вољи. Од А. Васиљевића	104.
3.	Србска исправа о продаји непокретног добра у Призрену, из времена царева србских, или из XIV-тог века. Од др. Ј. Шафарика.	119.
4.	Цар Урош и краљ Вукашин. Историјска студија. Од Чед. Мијатовића*)	125.
5.	Боловање и умирање српске стајаће војске. Од Владимира Јакшића.	238.
6.	Библиографија српске и хрватске књижевности за 1871 с белешкама из онога што је на страни о нама писано. Од Стојана Новаковића	260.
7.	Радња Српског ученог друштва	314.

*) Молимо да се у овом чланку исправе ове погрешке:

На	страни	137	2 врста	оздо	стоји:	предвиђао	м.	превиђао.
»	»	145	5 »	озго	»	Босни	»	Баошн.
»	»	198	у примедби 2 вр.		„	1857	»	1357.
»	»	201	19 вр.	озго	»	види	»	води.

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА XXXV.

С ЈЕДНИМ СНИМКОМ.

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1872.

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА XXXV.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА XXXV.

С ЈЕДНИМ СНИМКОМ.

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1872.

Где је што.

стр.

1. Обшти лист патријаршије пећске. Од М. С. Милојевића. 1.
2. О слободној вољи. Од А. Васиљевића . . . . 104.
3. Србска исправа о продаји непокретног добра у Призрену, из времена царева србских, или из XIV-тог века. Од др. J. Шафарика. . . . . 119.
4. Цар Урош и краљ Вукашин. Историјска студија. Од Чед. Мијатовића*) . . . . 125.
5. Боловање и умирање српске стајаће војске. Од Владимира Јакшића. . . . . 238.
6. Библиографија српске и хрватске књижевности за 1871 с белешкама из онога што је на страни о нама писано. Од Стојана Новаковића . . . . 260.
7. Радња Српског ученог друштва . . . . 314.

*) Молимо да се у овом чланку исправе ове погрешке:

На	страни	137	2 врста	оздо	стоји:	предвиђао	м.	превиђао.
»	»	145	5 »	озго	»	Босни	»	Баоши.
»	»	198	у примедби 2 вр.		„	1857	»	1357.
»	»	201	19 вр.	озго	»	види	»	води.

ОВШЦИ ЛИСТЪ.

од

Милоша С. Милојевића.

У српској патријаршији у Пећи, у сада тако званој старој (а боље и правилније Правој, или краљици и царици) Србији налази се једна, прилично стара, књига, од своих до 55 целих, 3 у пола одцепљена и преко 78 сасвим изсечена листа, или управо повезана читава огромна табака. Она је од дебеле жућкастобеле, грубе, рапаве, хартије, верног чеде свога доба из кога је. Повезана је у јаке древене корице, оптегнуте телећом кожом, која је, као и дрво у корицама, сва пропала и изела се које нечувањем и временом, а које опет разним инсектима. Сада се а књига особито поштује и чува, а гледајући на све мо- у мрљотине, бриљотине, уписине, исписине итд. — ре- кл. бл смо: да се неје увек ове части удостојавала. Ту се може наћи записаних, у највећој сбрци и неправилности, и имена разних побожних приложника, и глоба које подносаху не само патријаршија, но и остали манастири и цркве, као и појединп људи; ту се могу видети и записине и уписине имена оних, који је прочитаваху; долазак и поклон знатних лица, било по прилозима, било по глобама, највише мукама, страдањима и т. д. У њој се н. пр. налази и ово забележено: „1804 года Всѣмъ ѡставшимъ по намъ да изнесено имут, кад Іаничари кавгу у Белграду

подигоше 1804 года и 17 кнезова београдски посекоше и ѡсамнаестога ѥромонаха хаџи Руфима боговиђскаго манастира. И паки по тѣхъ изобрѣтоша некоѥго невосхищена им бяше по имену Кара-Ђорђа изь села Тополе и ѡн бяше у то време нека мала сукнежица и по негѡ Іаничари пратише своѥгѡ воинства да уфате и у Белградъ да га посеку. Кад ѡни Тѵрци и к негове кѵће ѡтишли, Ђорђе пре чуо, но ѡни што дошли, да га њѣга фатаю, да су дакле и кнезове изсекли: те ѡн нихъ дочекао и све 10 изсекао. Кадь ѥ них изсекао па ороужіѥ узе те излегао сам други са своим братанцемъ и подиже сву Шумадію и ѵзе вас београдски нашалук и посече дахіѥ: 1. Фочу, 2. Бика, 3. Кучук-Алія. И посече везира бивша в то время у Белграду и многи Турци изгибоше и роблѣ много без числа узеше и многе жене кадиске и забитске кћери за себе узеше. И све Турце истера ѿ Дунава до Пазара, а Пазаръ небіяше тѡ време приміо па ѿ Зворника па до Ниша. И са собом Ђорђе имаще добре неке витезове: 1. беше Васа Чарапић, 2. беше Янкѡ Катић, 3. беше Миленко Ресавацъ, 4. Срета Скадранинъ зетъ Янићію владики пазарскомь, нѣгову братаницу держаше. У то време у Белградь 1. Алаѥ бегъ са своимъ кѵћомь и са ш ниме 600 Турака кромѣ женъ идѣтеи" па више нема, а на предњој корици, изнутра пише н. п. ово: „сію книгу зовомѵю Общи Листъ сіи ѥстъ Синодикъ на нововстроѥный хартіѥю и весцѣлѡм ѡправомь ꙗкоже зрит се приложи своиственыи ктиторь и накрьмитель святыѥ великіѥ церквѣ архіепископиѥ пекскіѥ и патріаршіѥ срьбскіѥ зовомыѥ Пеђи Господинъ протопѡпь церквѣ Карловачкіѥ кѵрь Живан Черногорацъ, тои же сватѣй велицѣй цркви Пекском; по ради вьписанію вь ню христолюбивыхь ктиторовъ, а за ѥгѡ вѣчныи помень приложи се и посла се лѣта господня ,а.ѱ.к.ꙁ. месеца Марта кї. Писано у Карловци рѵкою протосингела пеђска же Висаріѡна Павловића.

Протоѥреја Живана.

Всакъ ѡдреждены на службу сію ѥже поминати по оуставꙋ ктиторе здѣ именованіє незабоудите у всепоминанію вишеименована же протоѥреја и при рѣщи: „Богъ да простить ѥгѡ!“

На задњој корици такође изнутра пише ово: „҂а.ѱ.г. іулія к.ꙁ. престави се блаженіє памети преѡсвѣщенѣишій Господинъ, Господинъ Митрополитъ Бельградскій Моѵсеи Петровичъ, ѥгѡ же Богъ да оупокоить са васемь праведникомь ва некончаѥм вѣки, аминь. Добри хтиторь и по истинѣ домаћинъ светыѥ велицеи цркви патріархій срьбской Пеки.“ Испод тога, а истом руком, само латинским писменима, стоји записано ово: „Писахъ азъ Arsenie Patriar Pechcii Rucoju Sectemvria ꙁ. Vieni.“ Рађа се питање: који је то Арсеније патријар? И на ово се врло лако и брзо може одговорити: Трећији. Но да запитамо св. оце: шта се о овој књизи прича и говори? На питања ће вам одговорити ово: да је њу почео писати још патриарх Максим, који је миропомазао последњег деспота српског Ђурђа II. Бранковића у Једрени 1663 године, а сам је се преставио 1681; да су у њој писали и неки други патријарси и то нарочито Арсеније III. при бегству своме. Ово оволико они знају и више ништа, па и то не сви; но тек свеснији и вреднији, које не мрзиаше претурати старе листине.

Што се пак саме књиге тиче, о њој можемо рећи, и то што се тиче спољне стране њене, ово:

1. да је још патријарх Максим, после миропомазања деспота Ђурђа II. тако рећи створио је.

2. Да је исту патријарх Арсеније III. Црнојевић, по бегству своме у Аустријскомаџарску Србију, пренео тамо и из те вратио је патриаршији српској у Пећ, и

3. Да је исту и Арсеније IV. тако звани Шакабента пренео у поменуту Србију и из те опет је повратијо у патријаршију српску у Пећи.

А што се тиче унутарње стране њене имамо ово да кажемо:

1. Да је у њој почео писати још патријарх српски Максим, пошто је миропомазао деспота Ђорђа II.

2. Да је писао у њој патријарх Арсеније III. Црнојевић;

3. Да је писао патријарх Арсеније IV Шакабента прозвани, и

4. да су писала нека лица по имену: Нешко Стојанович, Геωргіє Радоевичь и Никола Стефановичь.

Што се тиче саме садржине списне, она се опет дели по саставу, значају и лицима, која су их писала на: I. „Историју црквену“ (а боље и правилније покушаје одломака ове историје) II. „Летопис“ и III. тако звана „Имена.“

1. Историја црквенска почиње одмах на првом листу, а свршава се на 3¼ листа. Негледајући на овако мали обим њен и она је писана:

а. Руком, по свој прилици, патријарха Максима, која почиње од почетка, па допире до имена: „Іωана Кинтула“ а 19 патријарха српскаго,

б. Арсенија III. патријарха почиње од поменутог Јована Кантула па до свог имена и

в. Од имена овог почиње већ рука патријарха Арсенија IV. јер је он својом руком записао име свог предходника Мојсеја, као његов насљедник и питомац. Овај је Арсеније IV. и своје име забележијо; али није о њему све написано што је требало. Да је до Мојсија Арсеније III. писао види се по његовом рукопису и карактеристики овога, а да је од Мојсија опет Арсеније IV. види се и из рукописа, његове карактеристике, а нарочито ових речи: „И погребся въ цркви св. Апостоль посрѣдь — горе се каже Новом Пазару — мною смиреныпь патріархомь сербскимь Арсеніємъ четвертымь“ и т. д.

2. Од Арсенија четвртог, па Јоаникија, Атанасиа и два Гаврила записала је нека са свим нова и непозната рука.

3. Од Арсенија IV. писана је као приметба у цела 2¼ листа. У овој је мало опширнији живот Арсенија III и IV и још неких патријараха. А све то писала су она поменута светска лица: Стояповичь, Радоевичь и Стефановичь, која су се испод списа и потписала.

Од колике је и какве важности овај I спис, којег назвасмо „Историја црквенска“ оцениће се кад се обелодани. Ми несмо хтели ништа критички о њему говорити, старајући се да га најверније препишемо не само у појединим и и засебним речима него шта више и самим писменима. А критички поглед на исти спис, као и остале, остављамо засад за други пут.

Напослетку наговешћујемо: да се и у њему, као и у друга два у овој књизи списа, још у 18 веку употребљавају писмена, за која држимо да су у 19 веку постала. А та су писме: *ђ*, *џ* и *ј*. А што се језика тиче он је што ближе нама све више и више русастији, а што даље од нашег доба он је чистији старо-српски. Спис овај допире до времена предпоследњег патријарха српског т. ј. до 1763 год. којом се, годином, и свршује, из чега се изводи: да су му бар свршетци те године довршени и да несу ови доцнији, а почетци наравно да су му старији, као и саме средине.

II. Тако да назовемо „Љетопис.“

Спис овај, као што смо га назвали „Љетопис“ има свега 20 целих и 214 одртих листова, писаних донекле разним рукама; али већи је део написан ове књиге руком нашег патријарха Арсенија III. Особито се то огледа од последње четвртине 15 табака, која је и друкчијим мастилом писана, па све скоро до краја, изузев пред овим 1½ лист писан рукама оне поменуте тројице

по свој прилици световњака. Од последње четвртине петнаестога листа, као што рекосмо, рука је Арсенија III. а и мастило је жуто и избледило. Овом истом руком поправљан је цео овај спис све до год. 1720. Истом руком и мастилом брисано је нешто, стављане примедбе и т. д. До ове последње четвртине 15 табака прича се: да је поменути Арсеније написао у патријаршији, а од ове у Аустро-угарској, као већ бегунац, што је такође врло природно и могуће. Спис је овај за нас од неописане важности, а нарочито његов део од кнеза Лазара па овамо колико га има. До Лазара он нема тако велике важности, ван те што су из њега постали сви наши летописи, који су као онај тако названи Тронашки и остали. Арсеније III као да се и нестара, да нам представи до Лазара прошлост нашу онаквом каква је. Он много изоставља, што је врло важно, а још више нарочито избегава, као борбе Немањиних синова итд. Много казује с тачке гледишта партајске и то духовничке, као оно о Душану итд. Управо њему и неје била цел да пише целу историју; но да одломке из наше историје, спојив их са народним предањама, представи народу у неком као изводу; да би народ овај извод што пре, лакше и боље затувијо: те тиме сачувао у свести своју прошлост и ако у најмањем и најкраћем обиму унижавајући сву нашу старију прошлост у сану деспотском, а уздижући овај сап у доцнијим деспотама, само да би их народу омилео. Од доцнијих преписа, нарочито троношког прилично се у неколико места разликује, што и показује: да га троношац неје свуда највериије преписао. Но негледајући на све то, о чему ће мо доцније, на основу других преписа разних летописаца, говорити, спису овоме остаје свакојако, а нарочито за део његов од Лазара, па овамо нама ближе, неоценима важност и скоро једина у неким извесним деловима и местима. И све то Арсеније неје измислио, неје тако рећи изсисао из својих прстију: но је укратко извео из разних летописаца, или тако

званих „общих листѣи“, преписао и представио, у изводу, свом народу. Што се тиче спољне стране овога списа: и она је такође од неописане важности за нас. У овој видимо, као што напоменусмо још у 17 веку писмена ђ ј и ц видимо правилно употребљавање ових и изостављања бивших полугласних, полусамогласних и управо по свој прилици још и тада као и данас већ безгласних наших писмена ъ и ь а тако исто још непретвореногa ѫ (јуса) управо у; но у место ѫ и његовог двогласног наследника оу видимо чисти глас у (ȣ) итд. У колико нам ове стране ласкају у толико нам јасније излази на видело скоро чисти не само црквено-руски из 16 и 17 века језик, него шта више скоро прави руски.

III. „Имена.“

Под тим именом у 6½ листа написао је сопственом руком патриарх Арсеније III Црнојевић кратак као преглед српске историје и то ради тога да би доказао народу: да је миропомазани деспот Ђурађ II одиста од владалачке српске породице. Он је ово само у неколико довршио, а скоро је више од пола преписао од патриарха Максима, као што обојице потписи сведоче. Види се да је сам Максим писао прогласе народу у виду сведочанства: да је деспот Ђурађ II одиста од владалачке српске лозе Бранковића; да је род не само са по неким омањим владаочићима српским, но и самим Немањићима и грчким императорима и т. д. Осим свега својега историјског градива, навели су и нешто из дипломе Леополдове дате несрећном последњем деспоту српском на графство итд. Извод овај до сада је овакав и у овој садржини, колико је нама познато, скоро са свим, или бар већином, непознат. Тако рећи овај проглас, или како су га Максим и Арсеније III назвали „Имена“ нема многе историјске важности; али он има књижевне и народње важности више но многа, до сада, позната нам дела. Из њега видимо:

1. Стање народно, његову свест, жељу ослободити се од Турака, његов ступањ изображења и т. д.

2. Књижевна је страна огромна; јер видимо у овоме делу да се мимо страних историја наводе и докази из наших тако званих: „Общи листъ“ дела, која и несу ништа друго до: државне и народне историје, које су чуване у време краљева и царева у царским архивима, а од пропасти у патријаршији и царским манастирима. А да су те биле огромне и од великог значаја у старој нашој држави јасно се види отуда: што се и у сваком па и најнезнатнем делцу, помињу чак 1011. листови тих народних и државних историја, о којима до данас ништа незнадосмо.

3. Па и сама историјска страна овог дела није тако незнатна и ништавна, јер видимо, што до сада нисмо знали: да је последњи наш деспот и по други пут миропомазан, чиме се доказује: да га је већ за таквог цео народ српски изабрао и признао, а не само тајно и једини од Срба у Једрену патриарх Максим. Ово ће ваљда и бити узрок његове пропасти, несреће и непрестаног утамањења и гоњења од аустријског двора.

По нашем скромном мишлењу сва три ова списа заслужују особите пажње и особитог места у друштвеном органу Гласнику. А сами задржавамо за сада права да о њима проговоримо критички у оно доба, кад их као просто градиво будемо употребљавали за грађење чега историјског. Овим идемо то да кажемо: да, и ако су од велике важности ови списи, опет несу изван домашаја критике, и сваки би се онај љуто преварио, који би их, без икаквог разбора, (као што се то у нас на велику жалост чини) употребио за нешто савршено, и већ утемељено. Све је то само сирова и груба грађа, која се критиком даје стесати и урадити да постане корисна у ономе што је у њој срчаног и језгровитог, и у кој ће све оно одпасти, што

мора отићи у ред иверја, црвоточине, покварености, иструлелости и т. д.

Свршујући све те списе још једном наводимо: да смо се старали да их што је могуће верније препишемо како у поједином речима, тако и самим писменима т. ј. правопису. И да смо их ставили у онај исти ред, у ком су стајали у својој подлиној, (оригиналној) књизи. По важности и старини ваљало би их ставити друкчије.

У Београду 30 Марта 1871 године.

М. С. Милојевић.

I.

Понеже многи изволиша описивати родословіє иже вь светыхь цареи сръскихь или ти Іллирическихь. Вь началѣ да рекꙋ Неема прьваго царя сръскаго, котори ведетъ племя своє ѿ крови Ликинія мꙋчителя и Констандіє сестре великагѡ Константина; съ єиже Ликаніи имѣв два сина, котори сь матерею, по смьрти Ликинія, ѿ Сирміє града некогда славнаго бившаго въ то время побѣгли чрезь Боснію вь Захолмію вь ѡтечествіє ѡца их Ликинія боящевся великагѡ Константина казненія смрти; зане по многовременомь ѡблежаніи Белграда, новаго града ѿ Ликинія созданаго, єгда убѡ Ликиніи разсѣдшися ладіи ѿ множества бѣгꙋщихь сь нимь людеи утопе на састанкꙋ Саве и Дꙋная реках. Константинь же разоривь всив град таи и преѡра солію пасоли и прокле: да вь немь никакавиа крепости небꙋдеть никогда, аще и каковымъ начином утверждатися бꙋдет. Людехь же всѣх тамо бивших повелѣ избити и вь плень ѿвести; и тако тіи два ѿрока ꙋбѣжавше вь Захолмію яже вь тоє время велми словима бысть роди многих ратоборцев и мꙋдрих людеи ѿ кꙋди и неки цесари быша како: Діѡклиціянь мꙋчитель, иже родися вь таиже Захолміи вь селѣ Салонѣ во краи моря. И тако, ти два ѿрока спасьшеся бѣгствои и ꙋкритієм, ѿ них же влекꙋщаяся лоза породила перваго благочестивагѡ царя нашегѡ Неемана иже во иночетвѣ преименован Симеѡном.

Како же ѡни живели и кто єдин по єдиномꙋ били истинито незнает ся, узрок же семꙋ ѡбретаємь разделенію царства по между синов Константинових, второє многія рати и пахожденія народов якоже явно єст из многих ис-

торіях в них же ѡписует народи некія Готов и Виси — Готов, Скитов, Сорабов Гѹнов, Лангобардов, ѿ них же разѹмѣи Готовь, Скитов, Соробов нашихь славян бити. А аще ѹбѡ и били и прежде всих земляхь людіе ꙗзика славенскаго ꙗко же свидѣтельствуется, еще во времена цара Александра великагѡ, ꙗко и при немь вь слѹжбах военних были и ради славних дѣл ратних наречени есми праведно Славени. Виси — Готов же паки и Чѣхь разумѣи славꙗн иже поселиша себѣ вь Германіи и во великыя кральства произишли по временѹ ꙗкоже: Лехи, Чехи, Моравци, Слезіани, Штаерци, Кранци, Тоти и Словаци. И ст убо чрез Илиріи рукою военую проидоша и воеваша, по свидѣтелству историкѡв всѣх ѡбщих и на Италію: но егда неѡбретоша себе всих краех поселенія во височаишѹю страну земꙗ поселишася: Сего ради и накажесꙗ Висо — Готи. Гѹнав же Мацаров значи бити. Второ паки узрѡк, что Далматія всегда ко римскому царству принадлежавала, ѿ како погѹбила своего власнаго повелителя цара: зане под далматинским царством сѹть предѣли: первое самая Далмація, Истріꙗ, Рама, Захоміꙗ, Херцеговина, Расія, Травѹнскіе, Ѡстрови, Рагѹзіиска држава, Горня и Дольня Зента: вся бѡ сія единожди именоваше ся Далмація. Но погибшѹ царствѹ въ Далмаціи, бисть разделена паки на своя имена и повелители били ѡсобито князи, под цесари римскими. Егда же ѡслабѣша царіе гречески и разорена бист самовластія их ѿ нападенія вишеречених ꙗзиков и нахожденія их ратних и честих и многих уже в Италіи нових явлшися кралеи, ꙗкоже иних ꙗзиков історіе свидѣтелствуютъ; а сви ти биша ꙗзики нашегѡ кромѣ Гѹновь сі ест Мажаровь. Илирикь же на княжества, грофства, баронства, жѹпанства, военачлства и ѡщегражданства разделивься бяше, и имѹже хотѣяхѹ вломощь идяхѹ ѡбаче, паче по междѹусобнои брани забавляхѹся; един другаго утѣсняваху и неколико князеи во едино подчиняваху и тако много крат

и с неки силнѣиши крали біяхѹся, ѡвогда бобѣждающа, ѡвогда побѣждени бяша. Но све то ѡни небрегѹще всегда упражнявахуся вдѣлах марсових и котори умрети ѿ меча и стрели, тогѡ почитаху и славляху. В наѹченія же дѣти недаваху нижи еще в то время писмень славенских бяше. Греци же и Латини на нихъ казнъствовахѹ за ѡтятіє их земляхь и за посведневное ѹтѣсненіє и насиліє, и тако во безпрестаних бранех по междѹ собою живляху, донелѣже Господинь Богь призрѣ на созданіє своє, єже помиловати люди своя и извести ѿ тьми идолопоклонства и злочестивихь єресеи иже ѡбрѣтовахсє во Илирицѣх: аріянство, несторіянство, савеліянство и манехеиство, вь немже жиша природители вишереченагѡ Симеѡ Неемана прваго цара благочестиваго и светаго.

Быст человѣкь ѩкоже всакоє наше летописаніє свидѣтельствуєть (или именом Потѡ, или саном) исповѣданія манахейска въ селѣ зовомѡм Лѹца вь Захолміи во времена лѣта ѿ рождества Христа Бога нашегѡ ѡсмосотноє, влекь лозѹ ѿ синов ликинієвихь, преедѣлаже земле єгѡ и нинѣ називаєтся Попѡвѡ, и не ѩкѡже Мовроѕрбин Архимандрить рагѹзински глаголеть ѿ зависти многія (убогій священикь) нанесения им ѿ произшедшихь синовь. По томь сеи ѹбо Попѡ раздѣлился сь братію своєю на земляхь и всяки по имени своємь часть свою преименоваль, ѩко же в то время владѹщемѹ брату єгѡ сущѹ Ванѹ прозвашася Ваняни. И тако сеи Попѡ раждаєть сина Любомира котори пояль жену дщерь стрія своєгѡ єдину сѹщѹ (по закону манахейскомѹ могло бити), с нею же придаль єму земли своя сь мѣстомь тогда знатнимь именуємим Чрновица, и веселая места своя и дѣже и домь єгѡ біяше, єже послѣ своимь именомь прѣименова, Любомира. Неимѣяже иногѡ сина при смрти своєи сего братанца и зета ѡстави своємѹ княженію наслѣдника и повелителя. Многія имѣль брани сь прочими князи. Роди же Любомирь сина и ради бѣлости тѣла и власовь име-

новань бысть Беля (многѡ бо во именахь неслагаються исторій, напеже нити Греки ни Латини могуть слова наши ѡписати). Беля же роди Уроша, иже вси син, по ѡцѣ, властителствоваше, предѣли своими, и ратоваше сь прочими князами. Пачеже Урошь котори и ѿчево имя воспріяль именоваше се Беля Урошь, си єсть Белин синь. Се ѹбо Беля Урошь покоривь под себя всю Захолмию, Травунію, Дубровникь, Далмацію, Херцеговину и ѡбѣ Сенте и прославися вь земляхь своихь, паче ѡць своихь. Ѿ Конрода цесара послѣднягѡ ѿ крове французскіє великимь жѹпаномь во своихь си земляхь нареченъ и подтврждень, сирѣчь велики князь или дѹксь. Поживеше Беля Урош многая лѣта оставивь по себѣ два сина: Тихомиля и Чудомиля, иже паки раздвоиша своя господствованія и Чехомиль — тако — роди: Првослова, Страшимира, Давида и Немана, си вси по ѡцѣ во єдино бѣху творяще брани на ѡкрестьнія земли.

А понеже ѿ Сармаціи или ти нинѣ русійскія државі ми вси ѩзици, всаки во своє время изидохомь и вь предѣлахь власти и државы римскія налеихяхуся тако и по намь ини Славяне ишедьше населишася вь нижнеи Мисіи или Сербія, Трибали, Епирѣ, Сервій, Дарданіи. Тако вь Тракій и Мекеданій биша Болгаре, ѡни бо последнеє черезь Дунаи преидоша и вь большихь земляхь и траческихь поселишася. Ѿ нихь же ѡвогда по єдин по два и по три краля имѣяхѹ. Тако тисѹщѹ петнадесятоє лѣто бяше вь долнеп Мѵзіи, вь Епирѣ, нинѣ зовомь Пироть князь силни именемь Геѡрђіє — тако Геѡрѣіє — иже и зваше се царь славенски котори уже Расію положиль биль вь конечноє разореніє и немогѹщи князи Расійскіи сѹпротивь стати нахѡжденія Геѡрђія єпирскаго цара, сами сдашесе подь защищеніє, синовомь Тихомиловимь. Иже вси кѹпно собравше братія воинство своє, доидоше вь Расію и сѹпротивь сташа силахь и нахожденіяхь Геѡрѣієвихь нѡ вь равном бою и побѣдѣ биваху.

Неемана еще юнь превосходіяше братію своею красотою, крепостію, кротостию, смиренієм и разумомь; сего ради ѿ всехь людеи и воинства любимѣиши и предпочтимь биваше. Видяще же все братія єгѡ позавидѣша убояху бо ся да не како людіє и воини уловени, такѡ любовію немановою побиуть, прочихь или єгѡ нарекуть царемь, и ѡткривше таину свою єдин другому ѡбреташася во єдиномисліи и совѣщаша убити Неємана. Ѡбаче, да не како ткѡ увѣдаєть ѡ семь, и тако вь томь совѣщаніи изидоша на ловитву зверем и ѡбрѣтают на холмѣ превисокомь єдиномь ровь ѿ Бога саздани вь камени, идѣже повѣствують людіє живяше нѣкогда превелики змíи и дяволь ѡбретшеже пещеру ту єиже дно недосягаємоє, — вазрадовашеся и ѡдпустише слуги ѿ себе на изгнаніє звереи низринуша Неемана вь ровь тои, мняше чтѡ ни кости ѡстанеть ѿ него дондеже низь подаєть. По тому полагають слово: чтѡ некамѡ пошель ѿ них, и много взискаваху єгѡ, хотяше сакрити дѣло своє лукаво, бояще се воинства ихь же видяху паче взисщющих Неємана. Вси бо разидошася ищуще по путехь стрмнинах, брегахь, водахь. Богь же испитуяй срдца чловѣков и вѣди внутреная, хотя первѣє наказати раба своєгѡ, якоже и Давида, безь єгѡ же хотѣнія и знанія ни власѣ глави чловеку ѿпадаєть; сахранивь цѣла Неємана вь ровѣ чрезь 7 днеи, иже аще и єретикь, ѡбаче моляшеся своєму владицѣ Христу: Да не забудеть своє сазданіє. Єже и получивь внезапнѡ узрѣвь мужа предь собою на конѣ сь копієм сіяюща; ѿ єго же взора ужася зовяща: „Чловекь єси или призракь?“ Не боися Неемане! азь воінь Исуса Христа, послань єсмь ѿ него кь тебѣ, да аще ѿрещешися єреси тоя злочестивиія и васпріємши истиноє исповѣданіє и вѣру; то изведу тебѣ ѿ сюда и во время будеши владѣя странам многими и ѿ семене твоє сядуть на престолѣ твоємь и будеть милость єгѡ на тебѣ и семене твоємь, и побѣдител будеши и страшень врагѡмь твоимь.

Ти же да сахранипи повелѣніє єго и державу твою воведеши вь православіє ꙗко же и азь вь державѣ моєи творихь.“ Ѿвѣщавь же Неємана: „И ткѡ єси ти, Господи, да славлю имя твоє?“ И ѿвѣщавь свети: „Нерѣкь ли ти азь рабь и воинь. Исуса Христа Геѡђіи Кападокискіи.“ И вземь Симеѡн ѿ Расіи изь рова и постави єгѡ во градѣ Котарѣ и невидимь бисть. Сеи убѡ градь свободьніи бисть всемь странамь ѡнимь, неимѣху бо власти велики Жупани; но граждане вь немь повелѣваху и ради повседневнаго разоренія людиє богатѣишіє своя сокровища тамо у Котарь и Травунію снашахꙋ. Неємана вь себѣ бывь и познавь истиноє просвѣщеніє и милость божію, благодаривь своєму владицѣ и угоднику єгѡ светомꙋ великомꙋченику Геѡрђію, аще бо и можаше сопротив стати и маститися надъ братіями своими вѣдяя и склоность воєвь и народа; ѡбаче ѡстави сіє на милость божію, самь же черезь море ѿпливь вь Францію аки своим прьвимь знатнѣишимь властѡмь, ѿ краля же честнѡ пріять и по неколикихь летехь тамѡ своєгѡ пребиванія ради чинагѡ єгѡ ѡдржанія и мудрости и искуства, самь краль даєть єму тамо дщерь свою Ану вь супружество, и бившу бракꙋ живяше во дворѣ краля францускаго, своєго уже теста. Братія же єгѡ ѡставше безпечалніи ѡ немь ѡсуствующу ємꙋ уже, на брани, по неколико летехь сви умраша и по смрти ихь укрепився Геѡрђіє єпирскіи царь, разарваль всю Росію и вси предѣли даже до Захолміи. Тогда совѣщашася Стати послаша до краля францускаго пословь своихь, єже би им ѿпустиль Неємана. Ѿпущаєть со щерію своєю, ꙗкоже подобаєть, и со два сина ихь мажаже, родишася во дворѣ кралѣвскомь именемь Стефань и Волкань, ихь же ѡбявь рече Неємани зету своєму: „Се украль єси ѿ криновь моихь двахь; но да будуть ти тебѣ и семени твоєму, по тебѣ знаменіє крови моєя, и сія два ѡтрока вь печати твоєи ѿ моихь два крина.“ И такѡ потом єгда устроиль и разшириль Неє-

мана царство белагѡ Орла положиль кь немѹже при ногахь положиль дарована ему два крина вь знаменіе два сина.

Пришедьже ѿ нюдѹже и изиде вь свои богатѣишіи градь Которь, ꙗкоже подобаше ѿ всѣхь статовь и воиновь честно возпріять и собрав новое воинство нечаꙗно входить вь земи Геѡрђіеви покорая гради и места и сретшеся сь воинствомь ѡба княза на полахь нишскихъ и сразившимся воиномь падасть Геѡрђіи со всѣмь своимь воинствомь ѡстріемь меча. Неемана же благодаривь Господеви своему Епирь со ближаишіимь предѣли своемѹ господарству саедини. Неемана уклонивь се кь месту тогда пресловутомь, нинѣ зовомь Куршумлія, и сазида две цркве еже и до нинѣ стоять пусте, іедину пресветои Богородици, а вторѹ светомѹ Николаю. А ѿ тудѹ повратився вь Косовѡ и вь градѣ Звечанѣ сазида црковь светомѹ првомѹченикѹ Стефанѹ. Пришедьже вь местѡ вь Трговище во Расію, ꙗже нынѣ називаеться Нови-Пазарь, (сирѣчь Новѡ-Трговище): тамо, прѣдь всѣмь воинствомь и Господами ѿречеся маникеискія ереси и крещень бисть вторицею и светимь миромь помазань рукою всеѡсвещенагѡ епискупа раскаго кірь Леѡнатія, во храмѣ светихь Апостоль Петра и Павла еже саздана бисть Титомь Апостоломь во время ѡнѡ, на пѡдобіе кумирниц ѡндашних ꙗкоже и нынѣ стоить нерушима и вь нем священодѣтельствуется. А егда ѿкриль княземь и болярем и воинамь всея случившися ему и повелѣная, такожде мнози ѿ вся них лиць ѿрекошася и примиша православную вѣру. По семь созида тамо на холмѣ том црковь ѡбитель светому великомученику Геѡрђію и по ѡба краехь возвисивь више цркве два столпи ѿ чего зовется и до днесь Геѡрђіевски Ступеви. Надь ровомь же истимь ѡнимь созда трапезарію, ꙗже аще и завалена, ѡбаче и до днесь еще зриться. Тако воевавше на ѡколнія князи и покоривь Трибалію иже нарицаеми Сербію, а не Сервія, Сервія бо есть Скоплѣ и ѡкрестни ему предѣли, аще и во Македоніи;

такова наречеться земля та ѿ Грековь ради честаго нападенія, иногда бо біяша подь Греки, подь Болгари, подь загорскими цари нашими, под єпирскимь нашимь, подь нашим, наконець и садь єсть подь турскимь сегѡ бо ради наречени биша они Сервіани).

Неєманъ велико разпространиль господарьство своє и усмиривь вся князи упражняшеся вь наѹченіи нарѡднемь; єже би всѣхь ѡбратиль ѿ єресахь вь благочестіє и созидаша црква и манастири, создавше и Лавру светоуспенскѹю пресветои Владичици Богородици, нарицаєтся Стѹденица, ѿ прекраснагѡ двоѡбразнагѡ мрамора, белѣга и гвозденовиднагѡ. Не имѣяше више синовь вь печали бысть и поношаше госпожи своєи ѡ дѣторождіи и ѡба моляху се Господу Богу, да єще єдино дастся имь, єже и полѹчиша и родиша ѡтроче мужескоѡ: єгѡ же ѿ радости нарекоша во светомь крещеніи Радкѡ и ѿ любви єже имѣяхѹ кь нему даша честь земли приличествѹющѹю сину єгѡ первому, сіи єсть Херцеговину, великоє княженіє. Князи бо земли сеи вь первоє время иже биваху пресловутомь мѣстѣ Церницѣ. Сіє бѡ Херцогство даша Радку. Стефану же прьвомѹ синѹ даша земли новодобієнія княжество єпирскоє, Волкану же сину второму ѡбе Зенти, Захолмію же раздѣливь со синовомь братіє своєя (ѿ них же послѣ изидоша князи високоручніи Алтоман и синь єгѡ Николаи мятежникь). И живяше прочеє Симеѡнь в мирности вь летѹ же господню или 1137. єгда Конродь цесарь на воину вь Палестиню ходиль сопритовь Турака, ѥже взяти Іерусалимь, єгѡ же Неемапа и пречасти со ѡброци многими на дунаискихь брегахь близь каменаго моста, при градѣ Хоршави, тогда зововом Ратим-Бона, или Рацим-Бона (сирѣчь Ратарія). За сіє ѿ вишереченаго цесаря кралѣмь писатися дарствованъ и подтверждень. Супрутив сегѡ Нееманя дароваль цесар вещеи и злата четири велбуда, или ти камиле натоварене: ѩже потомь изчислень дар таи до пяти тисущь таланта.

Поживе же Нееман многіе дни славно; но синь егѡ Радко, аще и вельми любимь бяше ѿцемь и матерію, ꙗко намѣреніе свое имѣяху, Радка третяго сина, по себѣ ѡставита наследника. Сіе же видѣвь ѡнь и разумѣвь упросиль ѿ ѿца своего и матери некои дапь ѿпускь еже пробавити время во ловствѣ звѣреи; таино же имѣль слово с монахѡмь еднимь славяномь изь манастира светаго афонскагѡ Зографа; и егда ѿшель на ловитбу, утаився всѣхь своихь со единимь тѡкмѡ тѣмь Іеромнахѡмь побѣгль. Скоро же дошедшимь им Афона и предань бысть игумену. Раби же егѡ ѡщꙋтивше побѣгша за нимь гнаша до Скопля (тогда бо тое мѣсто бысть подь державою грчскою); немогше постигнути возвратишася тащь и аще вси во страстѣи таяніи смрти; вся по реду сказаша цару своему: иже ѡпечален до смрти, плакаше, аки мртва Радка, чрез три дни и нощи. Четверти же ден написаша посланія и послаша стратилата по немь сь немолним людма даже до Афона, (сь Греци бо мирь имѣяше и уже ѡбручиль дщерь бяше греческагѡ цара Ісакія ангела Комнена ѿ него же и титлу возпріял бяше кралѣства лета господня 1187). И доспѣша Стратилать Афона манастира Зографа. Радко же увидѣвь ихь дошедствіе, аще уже и в рꙋки ихь паль утаився всѣхь, побѣгь на Пиргь гдѣ затворился; написавь посланіе кь ѿцу и матери и преѡблекь ѡдѣяніе свое; положивь на себѣ ѡдѣяніе иноческое еще непострижень, и такѡ себе ꙗви воіномь сказавь себе уже инока. Аще и иначе невозмѡгоша с плачем возвратишася и сказавше дѣло ѡбновиша плач горшт, котори чрезь ѡсам днеи проводился, уловленіи сꙋще любовію к немꙋ родители до зѣла. Радко же ѿшедь ѿ Зографа постригжеся во Ватопедѣ, преименовань быст Савва, и творя всяческое иноческое послушаніе, преспѣвая всѣхь иноков: во смиреніи, постѣ, молитвѣ и дѣлах всеконечнѡ забив чіи син бяше, но аки робь всакому являшеся дондеже утончив тѣло свое мно-

гими труди. Ѡтець єгѡ Неєман, аще и трижди посилаль ємꙋ, моля да би поне, на старости єгѡ призрѣл и да би пришель жити в земли своєи и дѣже изволит в ком ѿ монастири; но Савва вѣдаше припетствіє своєгѡ уєдиненіа, ꙗко невозможно междꙋ своими тако иночествовати ꙗко желяше. Сего ради пишеть кь ѿцꙋ: да би и ѡнь сам ѡставил царство земноє и да придеть к немꙋ небесноє да взискꙋєт. Видя же Неєман, ꙗко иначе любезнѣишаго своєгѡ сина неможет видѣти, собравь князи и велможи поставляєт сина своєгѡ Стефана владѣтеля и наслѣдника, сам же со всѣх плачем пострижется во иночество во манастирѣ ѿ негѡ созданомь Стꙋденици и прѣименован быст Симеѡн. По том ѿходить вь Афонскую гору многожелаємому синꙋ своємꙋ уже Саввѣ во монастирь Ватопет идѣже поживе с ним во єдинои келіи. Како же ѡни жиша свидѣтельствуєт конец житія и светости. Упросишев же у своих прітел свободи, и кꙋпиша многою цѣною мѣсто вадопедскоє зовемо Хилендар; тамо ѡсноваше и созидаша црковъ Ваведенія во имя Пресветія Владичици Богородици; вь неиже населиша своих србских инокѡв, и тамо прочеє поживе, до кончини своєя и єгда восхотѣ ѿдати свою дꙋшу последнѣє слово рече: „Хвалите Господа с сини, хвалите єгѡ с небесе, хвалите єгѡ во вишних, хвалите єгѡ вси ангели єгѡ!“ И тамо погребен бисть в Хилендарѣ, идѣже светоє миро много излія! Таже пренесено бист послѣ въ манастир Стꙋденицу и положено во гробѣ ѿ негѡ созданом, нерꙋшимо и свето, гдѣ паки, по захтѣванію сина своєго Стефана и Волкана и нарѡднагѡ множества, по ѿпѣтіи божественія и священія лꙋтꙋргии, пѡ ѡкончаніи ѡсвященихь даров на жертвеницѣ, не токмо из гроба, но и из сꙋхагѡ єгѡ ѡбраза, написанагѡ на стенѣ, многоє источе миро благогѡвоное: Іако всемь народꙋ и велможом ужаснꙋтися и вопити ѿ страха Господня: „Господи помилуи!“ По сем и єще єдиною бист из гроба єгѡ за краля Милꙋтина изліяніє мира. Таже

четвертое явися в наша времена в лета господня 1758. из престолніе иконе пресветія владичице Богородици, ѿ ѡка деснагѡ слези искапаше; таже из тоиже икони ѡбраза христова указающа младенца из десници млазь благоѹханаго мѵра, собрань бисть игѹменом Паісеем в бѹмагѹ, или ти памѹкь, и стоить вь кивотѣ тои ѡбители. Имѣет благоѹханіе тое мѵро христово некако медовое сладкое, аки цветное. Таже тогѡ лѣта 27 Авгѹста видѣн бисть свѣть велик в вси цркви, горѣщая бѣ црковь паче же над гробѡм св. Сімѡна и великое благоѹханіе ѡбяло баше цѣли манастирь еже вся иноки во ужас и во удивленіе привело; иже по ѿпѣти утрени воздвигше покрова гроба... ѡбрѣтоша мирѡ неколико изшедше из гробнице, показуя что еще есть тамѡ и благодать дѹха светагѡ чрезь егѡ нас неѡставила! Ана же Госпожа егѡ постриже се тамѡ во светѡуспенском Студеничком монастирѣ и преименована Еленою, поживе богоѹгодно и тамо преставися и погребена бысть в первои прапертѣ ѿ десную странѹ, ѿ шѹю же дщерь ея дѣва, их же гробници и до днесь стоять нерѹшиме.

Стефан же перви син егѡ воспріяль скиптрѡ ѿца своегѡ са благословеніемь и во время господствованія егѡ принесени биша мощи св. Сѵмеѡна братом егѡ Саввою, котори чрез Солѹн гряд св. мощами ѿца своегѡ, ѿ митрополита солѹньскаго рѹкоположень бисть діяконом и ереем. Таже почтен титлою архимандритскою перви на светѹю лаврѹ стѹденическую гдѣ пришедь и поживе некоя лѣта уча иноки своя по чину светія гори афонскія да ходять. Стефань же сѹпротивь загорскаго србскаго цара Креза воставша на негѡ исходить и сретают се на полю косовскомь; Стефан же посилаеть моленіе чрез брата своегѡ до кнеза загорскагѡ да бь всякь довольствовался своими странами; но ѡн мѹчитель ниже слѹшати хотяше слово егѡ, паче же укорив светагѡ и брата егѡ рекь: „аще неуступить и не покорит се Стефан власти моеи, вся страни егѡ воевати бѹдѹ“ и тако чрез

цѣлую нощь свети бѣ стоя на молитвѣ. Варварин же ѡн сам тую нощь паде во белѣзнь люту, что своими зѹби ѩзик свои згризе и возпи: „Сава монахь убиваеть мя!“ Изшедше вь утріє же все воинство предадеся подь власть Стефанѹ и тако княженіє Загорское остало вь державѣ Расіиской. Таже Сава архимандрить посилатся ѿ брата своєгѡ Стефана, до цареи Греческихь и патріярха вселенскагѡ ѡво дѣла брата своєгѡ дѣлати, ѡво паки со вселенским саборомь ѡ исправленіє єретикѡв вѡ державѣ брата своєгѡ сѹщихь управити. И тако по совѣту цара и патріарха, аще и нехотѣша убѣждатися и поставлень бист архієпископь всєгѡ Іллирика, ємѹ же даша власть самовластно, да в ничемь єгѡ страни к томѹ подь повелѣніємь вселенскимь бѹдеть; но ѡнь и по немь бити хотящи архієпископи да сами повелѣвають и такѡ грамотама утвердиша. Царь же Алеѯіи Ангель Комнень, ѩко сіи своємѹ любимомѹ свату даєть Саввѣ вѣнаць злата им же велить да вѣнчаєть сь нимь Стефана архижупана за краля в Расіи и да бѹдеть сіє следовати крове єгѡ синовомь ѿ Стефана произшедшимь. Сіє же бисть в лето господне 1196. И такѡ први архієпискѹпь србскіи Савва ѡправиль дѣла братняя и віше пріяль но желаль; и союзь міра вечити сотвориша да бѹдеть во вѣки помежду ихь и ѿ клятвою заключиша (здѣ ѹбо бити мірь любве и міра чрезь женѹ и разореніє паки бити чрезь женѹ). Пришедшу же Саввѣ во своѧ честно сретаємь биваєть ѿ брата Стефана и князеи, такожде и клира на границах греческихь и сербскихь (в тѣснинахь кочанскихь) и собравь дѹховнихь и мирскихь и прочетже писанія греческих цареи и патріарха таже соизволяющѹ всѣм; први Савва вѣнчаваєть и помазиваеть светимь мѵром првагѡ Стефана краля вь Раст вь монастирѣ ѿ светагѡ Савви созданомь Спасѡвскомь ѩже нарицаєтся Жича, ѩже потѡмь бисть архієпискупія сербская. Таже поставляєть дванадесять єпискуповь в державѣ брата своєгѡ. Првагѡ вь Захолміи

во храмѣ пресветія Богородици, єже и нинѣ зрится подь горою зовомомь Заломь в невесинском кадилукѣ. Втораго у Стону діоклиціянскомь вь приморю; в третагω вь вишеградскомь пределу сеи бист Херцеговачка; четвертагω вь Бѣлградѣ, сеи повелѣваль Срему; петагω вь Браничеву в пожаревачкои нахіи; шестагω во Ахиліи вь ужичкои нахіи; седмагω у Топлици, у прокупскои нахіи; деветогω у Студеници во хвостанскои нахіи, нинѣ зовящеи пекскои; десетагω у Призрену; єдинаєстагω у Вранини в Зетахь; дванадесятагω у Будимли у гусинскои нахіи, и совершивь архієрейскія хиротоніи всѣмь повелѣ: пещиєся по заповедех господнех ω стадѣх своих, наипаче ω ωбращеніи єретиковь, ωпущаєть. Сам же себѣ Расію и ближаишія страни имѣяше.

Слишав же краль угарски новоє постановлениє краля Стефана возярився и возста сь воинством грядяша поко рити силу Стефана и земли єгω. Стефан же ωщутивь намѣреніє краля угарскагω и собравь вьскорѣ вои свои и прешедь Саву реку, таже Дунаи и идѣже нинѣ манастирь светω Ковилскы вь Бачкѣ, с Стефаном же бяше и брат єго Архієпискупь Савва, ради примиренія, уже бω бѣ по всюду славим, не аки князь архієпискупь и брат кралѣв, но Богь самь прослави єгω за превеликую свою милость и єгω труди и смиреніє, все бω єже просяше у Бога, ıако же и Моисеи, и више получаше по писанію: „дивен Бог во светих своих!“ Сам убω свети Савва посланик бяше и примиритель до краля Мажарскагω, хоте умрети за своя люди; но краль Мажарски ни малω слушаше. Належащу жару велику вь месецу Іун. посмевавь се светому глаголеть: „многоє ти дерзновеніє имѣль єси прити ко мнѣ, и слишахь ıако чудотворець єси, нинѣ убω, аще такω послушаєть тебе Богь, яви убω пред нами, да и ми видяще вѣруіємь всѣмь глаголаним ω тебѣ, и сотвору вся повелѣ твоєм. Се убω жарь солнечни велики, сведи намь лед небесни да

прихладимся с нимь.“ Св. же ѿвещавь: „жестокѡ словѡ глаголаль еси, ѡбаче вѣрую Богꙋ моемꙋ ꙗко не за славу мою но за славу свою и имущеися проливати крови дасть ти Господь по прошенію нашемꙋ!“ И сказав слово ѡбратися ко своим и ниже у брата не вратився, но шед вь молствени шаторь свои и пад на землю со слезама молеше се господеви, да услишить молитву его да не падуть людіе многи и да умагчется срдце краля подсмевающася дѣлам и сили божіеми. И еще емꙋ на молитвѣ воздвижеся ѡблак маль и паде даждь, но не на многѡ предь шатор же светагѡ на улицѣ, ѿ дажда Господь ледь с небесе велики низпосла, еже взем свети на великое сребряное блюдо и посла кь кралꙋ и глагола чрезь вѣстника: „прими сіе желаемое тобою видѣти ѿ Бога, и к тому да не искусиши глась Бога твоегѡ, но ѿ всего срдца твоегѡ да увѣришися емꙋ и рабомь егѡ.“ Видѣв же краль необични ледь ужасеся и сотвори вся по волѣ светагѡ и заключиша мирь и ѿречеся своеи латинскои ереси, помазан бист светим миром рукою светагѡ Савви архіепискупа нашегѡ на мѣстѣ томь идѣже нинѣ црков стоить и манастирь светоковильски у Бачки. Сегѡ бѡ наши пишуть бити Стефань иже потом ѡправдан есть свять у Мажарскои земльи (хотеи бѡ болше знати да изволить проникнути вь Мажарскоя лѣтописи). И такѡ с великою радости разидошася ѡба Стефана краля, славяща и хваляща Христа Бога, давше му власть таковую чловеком и прослуся имя святагѡ. Сам же краль Стефан брат святагѡ великѡ егѡ чествоваше, которая честь толика неполезну себе вьмѣнивь, а видѣвь ꙗко царство у спокою добро стоит, взем еже и неколико клирикѡв со собою и чрез Херцеговину проповѣдуя и людем пут спасенія даже до Котора, и ѿ тꙋду морем до Афонскои гори проходив вся манастири, паче же Хилендару потребитія уредив походить до Іерусалима на поклоненіе гробу Господню и прошел вся пустини и манастири египетскія

честно пріем, честнѣишее дарован ѿ патріарха Іерусалимскаго древѡм креста святагѡ во ѡбители же св. Савви ѡсвященаго и святим Фиником егѡже св. Савва ѡсвящени во руках носил; мощи же св. многѡе число ѡво дарован, ѡво за пенази многія взимаше; всюду прохѡд щедрою рукою ко всѣм наипаче манастирским и убогим. Ходи же и до Синанскія гори, таже во Хилендар а ѿ туда паки во своя. Ѿсуствую же светому в чужих странах, а умершу кралю Угарскому Стефану, іни нови поставлени, внезапнѡ нашел на земли Стефанови. Еже видѣв Стефан ѩко неможется сапротив стати силам их ѡдаст Белград и вся земли предѣл тѣхь сербския лежащія до Морави. Мало же время св. преби в Жичи уже бѡ бѣ чая разлучитися ѿ времених и се желаше да небудет конец егѡ в земли егѡ, велми бѡ уклонишася слави человечскія, повелѣвает Арсенію Іеромонаху уже игуману жичскому изобрѣсти иное мѣсто на сѡзданіе архіепискупие, ово зане Мажарѡв на краини бист, ѡво пак провидя духом святимь многим ратним временом бити и разоритися. Арсени же ѩко всегда послушник господину своемѹ, во скорѣ словѡ дѣлом исполнил, ѡбрѣв мѣсто во хвостанскои нахіи, нинѣже зовомом Метохія (и ради близ сущих многих пећинах камених наречена бист Пећ) и такѡ создаша црковь соборную во имя св. Апостолѡв Петра и Павла. По томь собрав соборь дѹховних и мирских сам своею рукою рукополагаеть Арсенія Іеромонаха архиепископіи всем србскои земли. Сам же безмолствоваше и ѡбхождаше всея страни держави ѡтеческія, проповѣдая и научая люди своя кь пути спасенію.

Правовѣнчани же краль сербски Стефан доспѣв старости имѣже четири сина, а именѡ: Радослава, Владислава, Уроша и Предислава. Ѿ них же Предислав постриг се во юности и прояменован бист Савва иже по св. Арсени бист архиепискупѡм третим, а Савва втори. Радослав же и Владислав и Урош сачетаются браку при животѣ Стефановѣ.

Радѡслав пояти супругу себѣ ѿ принцѡв в венеціянских иже пребист неплодан. Владислав сачетася со дщерію краля болгарскѡ (изостављено за име а ово неје написано) иже породи єму чада женскагѡ пола. Урош же сочетася сѡ Єленою дщерію втoрагѡ Балдвина Константина и последнягѡ царa греческагѡ, (ѿ негѡже возпріємлется кров царствующихь). Стефан же поболѣв малѡ ѿ жизни сея ѿходит несущу тамѡ, светому Саввѣ. Бѣ бѡ Стефан велми желая пострищися во іночествѡ, и уже єму скончавшу приходить святи и ѡбрѣт брата усопша, молитвою возкресив и ѡблек єгѡ в монашеской ѡбраз и преименован Симѡн. Паки велит святи: „почивай братѣ ѡ господѣ до ѡбщаго васкресенія! Назнамена иже єгѡже ѿ синов ѡставляєши наслѣдствовати кралѣвствомь?“ Ѡн же нарек Радослава старшагѡ сина, єгѡ же и прежде смрти пред всѣми своими князи. И бист жалост сія вкупѣ с радостію и погребен бисть свети во ѿ негѡ создани ѡбители на рецѣ Рашкои зовомим Сопоћани свето-троическим. Ѿ нюдуже по неколиких временах из земли изяти и полажени во ковчези сребряном такѡжде нерушиме, благѡухане, свете и многѡ целебне. Іаже потом нахожденіи варвар паки в землю скрутане (скрите вальда) и паки кѡвчег такѡ положене, паки Моисем єклисиархом в. Црну Реку ѿнешене и ѿ тѹду тѣм же Моисеєм же митрополитом рашким пренесене в. Стѹденицу и дѣже и нинѣ почивают вь кивотѣ многѡ творяще чудеса.

Святи же Савва, по ѡправленіи усѡбшагѡ брата правила Радослава уже наименованагѡ ѿ ѿца и всѣми стати в Жичѣ в архієпископіи, вѣнчаваєть на сербскоє достояніє; таже по семь ѿходить святи во святую Афонскую гору и дѣже пребисть неколикѡ лѣт в Пиргѣ ѿ негѡ саданом во манастирѣ славено-сербскомь и лаврѣ Хилендарѣ Радослав же вѣнчан бист вь лѣто господне 1224 и преименован Стефан и бѣ пребивая в мирѣ и покоє со всѣми ѡкрес-

ними своим. Бяше бѡ и препрост и тѣм же и уловлен женою ꙗже паче єгѡ повелѣваше и творяше ꙗко же хотѣяше. Сегѡ ради князи и велможи господарства возненавидѣше Радослава, видѣше добрѣ ꙗкѡ неполезнѡ им господствованіє; єгѡ ѥдинѡсогласнѡ низложиша и Владислава брата єгѡ сина, вторагѡ Стефана, венчаша, вь тои же Жичи рукою Арсенія уже архієпискупа, и преименован бист Стефан. Сіє бѡ имя себѣ пріяша ѿ вѣнца им данагѡ ѿ вѣнчанія, аки имена првагѡ краля их ѿца и по них тако вси во вѣнцах бивших називахуся. Сіє же бист в лето господне 1231. Радослав же ѿ всѣх ѡставлен сам са женою в Зету до синов Волканових приде; но ѿ них непріят на Драч походит. Тогда бѣ бо Албанія под неапулским кралем идѣже воспріят честнѡ ѿ князя тогѡ. Ѡбаче лукавая жена єгѡ презрѣ Радослава и сочетася с града тогѡ господином римлянином. Ѡн же ѿ всѣх ѡставлен и ладією римлянина тогѡ князя даже до Афонскои гори низведен идѣже представ стрію своєму Саввѣ и повѣда своя нужди случившися єму. Святи же востав купно со Радославомь и приде вь Расію идѣже по многом испитанію, ѥгда увидѣ ꙗкѡ истино стати вси нехотѣше Радослава избраша же и поставиша Владислава и с ним убѡ доволни суще, Радослава постригаєт во инока в манастирѣ Житчи и преименован бист Іѡан. Тако убѡ в добром покаяніи преставися и погребен бист. Святи же Савва ꙗтія паки ко странствованію напутствован ѿ Владислава краля братанца своєгѡ єликѡ хотѣаше взяв собою и од клира их же хотѣаше, и благословив Владислава, да по преставленію єгѡ идѣже єму случится жизн скончати да пренесет тѣло єгѡ в землю их. И проводим биваєт святи чрез Зету до града Драчскагѡ, ѿ нюдуже благословив своя, ѡдадеся пути правленія и пришед во Афонскуѡ гору, а ѿ туду во Іерусалим во святи Синаи, во Александрію, во Вавилоню и Антіохію и всюду ѿ султанов агарянских пріємем бист и препровож-

даем; чрез вся места манастири и скити всѣх посвѣщая и снабдѣвая щедрою рѹкою и искія по всюди святих мощеи и вещеи с чим могли украсит и наполнит ѿтечество свое, ꙗко же пчела из всякагѡ цвѣта меда. И ѡбшед вся паки возвращается во Іерусалим, а ѿ туду Константинополь, бѣ же и болень и вѣдь ѹбѡ конець ѿшествія своегѡ, ѡбаче нехотѣ, да би конець житія своегѡ имѣль во своемь ѿтечествіи но ѿ туду ѡплили ладіею Дунавомь рекомь до болгарскагѡ краля (опет остављено место за име, а није наведено) теста Владиславова. Ѿ него же любезнѣише восприят и во великом градѣ Терновѣ ѿпочинаше ѿ труда. В ден же Богоявленія Христова ѿслужил божественую литургію и по нем творил всенародное ѡсвященіе води, ꙗже и во посвященіи всѣм зрящим и самому кралю раздѣлишася води, и тои ден разболѣвся и во утреніи сазивае своя клирики и написав писанія до Владислава краля и народа, такожде Арсенію архиепискупу и прочему клеру и ѿпустив с ними вся вещи ихже имѣяше при себѣ; сам же с малим ѡстав болезнуя и во ѡсми ден преставися и погребен бист в новѡ-сазданои ѡбители тогѡ истагѡ краля болгарскагѡ святих трех святителеи; и такѡ еще при погребеніи ꙗвишася чудеса над недужних прикоснувшися тѣлесѹ святому егѡ. По летѣ же едином, едва Владисав, аще прежде и чрез честих своих послов, просіяше тѣлесе святагѡ, но не умолен пребист тест егѡ дондеже сам Владисав ѡн собою неприде пред негѡ и аще небил кралѣвою своею тащею получил просимагѡ никогда же ниже сам могаше угазнути теста своегѡ котори коварство имѣл в сердцѣ своем: еще убити зета своегѡ, и завладѣти достояніем егѡ! но ѡбꙗвлени совети егѡ чрез краљицу и тако первѣе испратив мощи, таже и сам побѣг нощію до предѣли своихь и такѡ преноситъ мощи святаго стрія своегѡ во свою ѡбитель Милешеву, еже сам Владисав созда и положи мощи егѡ в нем иже и пребиша лета господня (нема године

а остављено је место за ове) єгда варварин Синап паша вождоначалник гряди на Леѡполда цесара аустрискагѡ повелѣ тѣлѡ єгѡ пренести ѿ Милешева на полѣ белградско Врачаръ и тамѡ сажещи повелѣ, и прах єгѡ развія на вѣтрѣ.

Владислав же пребива прочія до жизни своє вь покои. Волкан же третіи син Неєманин, а второрождени имѣ ѿ ѿца наслѣдіє верхную и нижную Зету, живяше во своя княженіи и многѡ творши брани и смятеніи, ѡбаче наконец настояніем свят. Савви покаяся и престав, и имѣв два сина: Геѡђія иже млад сущи преставися и погребен бист Сопоћанех в препратѣ на гробом єгѡ написан єст: „здѣ лежит велики княз Геѡргіи великагѡ князя Волкана, а внук святагѡ и славнагѡ великагѡ жупана Симеѡна Неємана“ Волкан же преставившися погребен в Лаврѣ Студеници при самом гробѣ ѿца своєгѡ Симеѡна. Син же єгѡ вторіи испод ногі єгѡ и на плочах написан над гробници их. Прочи же лози ѿ негѡ неѡстали, развѣ по женскои крови, ѿ коєя послѣ произашли владѣтели ѡбоих зетъ кнази Бајоши (тако је и свуда где је писано і мало) а ѿ них по тѡнкои крови Черноєвићи. Владислав же муж во крѣпости умираєт, неѡставив синов, но токмѡ две дщери и погребен в Милешеви светотроицком монастири ѿ негѡ созданомь, и Урош ѿ всѣхь статов избираєтся и помазуєтся на кралѣвство Расіиское и преименован бист Стефан.

Сеи (Урош) имѣл супругу последнягѡ Балдвина Констан (тако) дщер, с нею же родил Драгутина, потом женскагѡ пола раждаше ѿрочад. Сегѡ ради во печали бивше ѡбои многѡ молитви творяху и моляху се Господеви; да даст им єщѡ єдинѡ ѡтроча мужескаго; єже и получиша и нарекоша име єму Милутин и толико любим бѡше родителми, ѩко в нем всю надежду свою имѣяху. Бяше же Стефан Урош велми разумень и мудрь повелитель, такожде супруга єгѡ госпожда Єлена. С Болгарами водил брани и с

бани босанскими и над ѡбоими бил побѣдитель. Сеи убѡ перви ѿверзе в земляхь своихь златія и сребрянія, ѡловянія и мѣднія руди, их же находится во всяком предѣли земли сербскія, премногоє число, и живяше Стефан Урош славнѣише родителеи своих изобилуяй всѣми пачеже златом многим. С Мажарами несмеяше ѡтворити брани, за не силни биша; сегѡ ради поємлет дщер угарскагѡ краля Владислава, єгѡ же нарицаху Мажари Крун Ласлѡ, в супружеством сину своєму старѣишему Драгутину, иже бише муж силен, борещ до зѣла. Но таких договарах бисть: да Стефан Урошь, єгда брак будеть дщери краля маћарскагѡ (тако) со сином єгѡ, абіє да уступит кралѣвства сину своєму Драгутину. Мажари же повратиша земли, взятия ѿ Србовь при првомь кралю Стефану. Сіи єст Белградь со Сремомь, єще же придаша и Зворник со предѣли єгѡ иже доселѣ ѿ многих лѣт пребиваше при корони Мажарскои, а тогда присвояся кралѣвству србскому. Но бившу браку Стефан Урош не хотѣ ѿдати реченагѡ им самим сину своєму кралѣвству; нѡ єще и в ненависть взяв Драгутина сина своєгѡ, толико время по времену ѩко к тѡму невозмощи терпѣти Драгутину ѿца уклонитися вь Зворникь ѿ таста єму данаго. Не менше же и жена Драгутинова ненавидима бисть свекровою своєю, но терпяше дондеже мужь єя тамо бяше. Ѿшедшу же Драгутину вь Зворникь неѡставляше єгѡ єще ѿць но вельми гнѣваше се, и жена же Драгутинова живя при свекрови и видѣ гнѣвь ѡтечески на мужа своєгѡ, ѿходить к мужу, а не восхотѣ кь ѿцу во Унгарію и тамо повѣдавши дѣла свекрова своєгѡ и мужа нехотѣяша возвратитися назадь. Вь том краль мажарски пишеть и два крат до свата своєгѡ Стефана Уроша: уступить сину своєму вѣнца кралѣвскагѡ ѩко же и завѣщаль с клятвою с нимь; но Стефань Урошь не токмо уступать, но паче же возстаєть на зависть и гонить сина своєгѡ иже веемь неколико дворян своих ѿходит к тасту своям у Будимь градь, гдѣ ѿ

а остављено је место за ове) єгда варварин Синан паша вождоначалник гряди на Леωполда цесара аустрискагω повелѣ тѣлω єгω пренести ѿ Милешева на полѣ белградско Врачаръ и тамω сажещи повелѣ, и прах єгω развія на вѣтрѣ.

Владислав же пребива прочія до жизни своє вь покои. Волкан же третіи син Неєманин, а второрождени имѣ ѿ ѿца наслѣдіє верхную и нижную Зету, живаше во своя княженіи и многω творши брани и смятеніи, ωбаче наконец настоянієм свят. Савви покаяся и престав, и имѣв два сина: Геωђія иже млад сущи преставися и погребен бист Сопоћанех в препратѣ на гробом єгω написан єст: „здѣ лежит велики княз Геωргіи великагω княза Волкана, а внук святагω и славнагω великагω жупана Симеωна Неємана“ Волкан же преставившися погребен в Лаврѣ Стѹденици при самом гробѣ ѿца своєгω Сѵмеωна. Син же єгω вторіи испод ногі єгω и на плочах написан над гробници их. Прочи же лози ѿ негω неωстали, развѣ по женскои крови, ѿ коєя послѣ произашли владѣтели ωбоих зетъ князи Вајоши (тако је и свуда где је писано і мало) а ѿ них по тωнкои крови Черноєвићи. Владислав же муж во крѣпости умираєт, неωставив синов, но токмω две дщери и погребен в Милешеви светотроицком монастири ѿ негω созданомь, и Урош ѿ всѣхь статов избираєтся и помазуєтся на кралѣвство Расіиское и преименован бист Стефан.

Сеи (Урош) имѣл сѹпрѹгѹ последнягω Балдвина Констан (тако) дщер, с нею же родил Драгѹтина, потом женскагω пола раждаше ѿрочад. Сегω ради во печали бивше ωбои многω молитви творяху и моляху се Господеви; да даст им єщω єдинω ωтроча мужескаго; єже и получиша и нарекоша име ємѹ Милѹтин и толико любим бѧше родителми, ѩко в нем всю надеждѹ свою имѣяху. Бяше же Стефан Урош велми разумень и мудрь повелитель, такожде супруга єгω госпожда Єлена. С Болгарами водил брани и с

бани босанскими и над ѡбоими бил побѣдитель. Сеи убѡ перви ѿверзе в земляхь своихь златія и сребрянія, ѡловянія и мѣднія рѹди, их же находится во всяком предѣли земли сербскія, премлогоє число, и живяше Стефан Урош славнѣише родителеи своих изобилуяй всѣми пачеже златом многим. С Мажарами несмеяше ѡтворити брани, за не силни биша; сегѡ ради поємлет дщер угарскагѡ краля Владислава, єгѡ же нарицаху Мажари Крѹн Ласлѡ, в супрѹжеству сину своєму старѣишемѹ Драгѹтину, иже бише муж силен, борещ до зѣла. Но таких договарах бисть: да Стефан Урошь, єгда брак будеть дщери краля маћарскагѡ (тако) со сином єгѡ, абіє да уступит кралѣвства сину своєму Драгутину. Мажари же повратиша земли, взятия ѿ Србовь при првомь кралю Стефану. Сіи єст Белградь со Сремомь, єще же придаша и Зворник со предѣли єгѡ иже доселѣ ѿ многих лѣт пребиваше при корони Мажарскои, а тогда присвояся кралѣвству србскому. Но бившу браку Стефан Урош не хотѣ ѿдати реченагѡ им самим сину своєму кралѣвству; нѡ єще и в ненависть взяв Драгѹтина сина своєгѡ, толико время по времену ѩко к тѡму невозмощи терпѣти Драгѹтинѹ ѿца уклонитися вь Зворникь ѿ таста єму данаго. Не менше же и жена Драгѹтинова ненавидима бисть свекровою своєю, но терпяше дондеже мужь єя тамо бяше. Ѿшедшу же Драгѹтинѹ вь Зворникь неѡставляше єгѡ єще ѿць но вельми гнѣваше се, и жена же Драгутинова живя при свекрови и видѣ гнѣвь ѡтечески на мужа своєгѡ, ѿходить к мужу, а не восхотѣ кь ѿцу во Унгарію и тамо повѣдавши дѣла свекрова своєгѡ и мужа нехотѣяша возвратитися назадь. Вь том краль мажарски пишеть и два крат до свата своєгѡ Стефана Уроша: уступить сину своємѹ вѣнца кралѣвскагѡ ѩко же и завѣщаль с клятвою с нимь; но Стефань Урошь не токмо уступать, но паче же возстаєть на зависть и гонить сина своєгѡ иже веземь неколико дворян своих ѿходит к тасту свояму у Бѹдимь градь, гдѣ ѿ

краля Владислава честно пріять и пребисть у него некое малое время, и ѿ тогѡ краля земле ть ѡсамдесять тисящь воинства угарскагѡ и походить на ѿца своегѡ. Сретавь же Стефань Драгѹтина вь Мачвѣ и бою бившу побѣждаеть Драгутинь ѿца своегѡ; но самь Стефань убѣг в Расію, Драгѹтин же негоняше ѿца, но смирено молити: да ꙗко же завѣща самь тако да сотворить, иначе бы бити ему немощнѡ, понеже и сам краль маѓарскіи ѡставити нехощеть; но Стефан начал бил сабирать другое воинство в Расіи. Еже ѡщутивь синь егѡ Драгѹтинь находить такѡ нечаяно и давь бран сопратив ѿца своегѡ побѣдитель начать бивати; еже видѣвшіи воини Стефанови сдашеся вси Драгѹтину ѡставляше краля Уроша. Урош же к тому ради запретих путова немогь в домь возвратитися; но побѣже в Зету в градь Барь. Еже и услишавши жена Стефанова и тая побѣгла чрезь Бихарь за нимь нехотѣла видѣти сина. Таже егда услишаль тѡгда бивши архіепискѹпь првіи Іѡаникіи и тои пошель чрезь брда за нимь, но Драгѹтинь нехотѣль гонити више за ѿцемь ѡставиль ему всю Скендерію сиречь ѡбѣ Зете за препитаніе. Собираеt же саборь во скорѣ и поставляеть другаго архіепискупа именемь Данила првагѡ и ѿ негѡ помазуется на кралевство Расіиское во архіепископіи Житчи и ѡбдаривь угарское воинство ѿпускаеть, сам же урядиль стати, и бисть всѣмь страшен, великомужествен, и силен тѣлѡмь и крѣпок до зѣла, егѡ же и кости ѡсвидѣтелствоваша, иже ми исти видѣхом ѿкровену гробу егѡ в лето господне 1747. Сѣдѣ же на кралѣство в лѣто господне 1251. Ѿтець же егѡ пребивая в градѣ Барѣ со кралѣвною своею и архиепискупѡм Іѡаникием, написаша ѿлученіе и горкую клетву на Драгѹтина и архиепискупа котори потомь при Милѹтинѣ ѡставиль на собору во Ипекѹ власть дѹховную. Драгѹтинь же воюеть сопротивь Болгаров и ѿ нихь взя вся страни Македонскія до Афонскои гори, до греческих предѣл и даже до Момине клисуре, до Петрова поля испод Софіе и до са-

магѡ Бдина сирѣчь Видина на рѣкы Видѣ; такожде ѿ бановь босанскихь до Босне реке; такожде воѥваль сопротивь Неаполитановь ѿ них же взя всю Албанію. Все бѡ время своѥ бѣ во брани и ловѣ, (ѿ великодꙋшности своѥя немогаше дати себѣ покой). Всѣмь бѡ бѣ вельми страшень и грѡзен, ѿцꙋ, матери и самомꙋ брату своѥмꙋ Милутину иже бояшеся повседневнія ѿ негѡ смрти.

Стефан же Урошь еще прѣжде царствованія своѥго имѣяше на всему тѣлѣ своѥму некою проказу, ѿ нея же изцѣлѣ чрез сон ꙗвленіѥмь св: Николая Марликіискагѡ иже повелѣ ѥму измитися в банѣ текущеи близь реки Лима вь Расіи, и такѡвь изцѣливь ѡмився и назван бисть храпави краль, иже ѥгда кралѣвствовавше созда тамѡ монастирь превелики во имя благодѣя своѥгѡ св. ѿца Николая. По ѿшествію же в Зету поживе некоѥ время и невосхотѣ сину своѥму Драгутину дати благословеніꙗ, умираѥть во Барѣ градѣ. Ѥгѡ же мощи со всѣми стати и духовними честнѣѥ повелѣ пренести, сам же сретаѥть со многим воинством внутри монастира свето-успенскагѡ ѡбители созданои ѿ Волкана великагѡ сина Сѵмеѡна Неемана вь Морачи. Таже пренесе и погребе во светотроичкомь монастирѣ Сопоћани идѣже и до днесь почивають сь деснія стране цркве в первои препратѣ. Іѡаники же патріархь волѣ за Урошемь ѿ земнихь ѿходит но и тои повелѣніѥмь Драгꙋтина из Бара преноситcя и спрямь гроба ѿца своѥгѡ Стефана Уроша повелѣ погребсти в црkви с левія стрини идѣже по ѥдином лѣтѣ чудеся ꙗвися просла влен ѿ Бога и ѿкриша раку ѡбрѣтоша тѣло ѡправдано и мироухано, иже срама роди своѥгѡ Драгꙋтинь ѡставить в ковчегѣ нехотѣ, но в каменом ковчезѣ паки тамо повелѣ ѡставити равно со землею идѣже уповаѥмь что и нинѣ стоять нерꙋшимь. Ѥлена же кралица, а мати Драгꙋтина, пребиваше вь Зетѣ никакѡ нехотѣя дати сину и тоя благословенія, ниже к нему прити; нѡ пребивая вдовствѣ со ѥдиною дѣвою ѿ дщереи своих, ꙗже потомь с матерію равнѣ пострижеся.

Драгѹтинь, аще и царствоваше добрѣ и всюди побѣдитель и сил ради єгѡ и мужества, нитко бяше умишляя что ѿяти ѿ власти єгѡ; ѡбаче сам ѡн снѣдован савѣстію своєю за ѿлученіє и клетвою родителеи своих и архиєпискупа Іѡаникія; паче же во дни єгѡ ѩвлшася ѡправдана и ѡ всѣми своими хитростями желяше поне матернеє благословеніє пріяти и с нею смиритися: но и тогѡ получити неможаше. Вь том убѡ печали Драгутинь Стефан ходяи по лову вь Расѣ близь Єлеча града идѣже глаголѹть наши бити рожденом великому Константину, в ипекскои нахіи, в мнѡгих тамѡ ѡбретающихся стремнинах спадаєть с коня и сокрушив ногу крепкѡ, ѿ коєя толико болѣзнь пріяти якѡ мняше ѿ неяумрети, и ѿносится в домь свои у Дежеву (познавше наказаніє бити ѿ Бога за насиліє ѿцу и клятви єгѡ), скорѡ призиваєтъ Милутина брата, єгѡ же и нехотяща, самь вземлеть вѣнець свои и положи на главу єгѡ, також̇е діяму и скиптро ѿдасть єму, повелѣ же архиєпискупу и господам случившимся при нем скорѡ Милутина помазати и ѡгласити кралѣмь: „дондеже рече дѹшу мою неиздамь, да не со всемь в мѹкѹ вечную поидемь.“ Вѣнчанѹ же бившу Милутину и прѣдименовань Стефань в лето господне 1269. єму же стати вси велми возрадовашася и со неисказаною радостію поздравиша и пріяша. Бѣ бѡ Стефан Милутинь велми смирен, тих, щедрь, слаткѡглаголив, и ѿ всѣхь любимь, и аще ѿ брата Драгутина бѣ ненавидимь ѡбаче ѡн непревазнашеся, но вся, наносимая ѿ негѡ терпяше же и ради ненависти братнѣ несѡчетася бракѹ ѿ некои великих кралеи, но ѿ своих велможь прежде пріятія царствія ѿ коєя супрузи имѣя Стефан Урошь краль по себѣ наследника и дщерь Єлену иже в Дечанех святих почивають. При Милутинѣ усмирися Сербія, но єще матерь их Єлена невосхотѣ видѣти Драгутина, котори по малѣ больши бисть и пребивающе во єдиномь дворѣ, раскаяся Драгутинь ѿ ѡданія кралѣвства; начать ѿ велможь взи-

скивати союза и раздѣли с братωмь Милутиномь предѣли Расіискы, все яко же хотяше, и вся имѣнія и дома. Видѣ же Стефан Милутин чтω неполезно будеть, паче же гоубително ωбоихь в купѣ пребиваніе, сегω ради умисли и пренесе престоль кралѣвства во градь Призрень и тамо созида домь себѣ и повелѣ тамω статомь здати домы себѣ населиватися. Мѣсто же то ѕѣло весело и всякому можеть быти любимо єликω убо єсть со всеми препитаніами изобилно толико паче угодно мером здравія и ѕѣло прекрасно ко населенію и животу человеческому, гдѣ же вскорѣ поселися всакω иже тωкмω узрѣ мѣстω и прославися до ѕѣла. На место же Призрена ωдаде князу дарданискому Милутин нахію хвостанску последнюю часть Расіє и Херцеговине и такω Турци по нась ωбрѣтше, такω и нинѣ под владѣтелми стоить со всѣми урежденіель. Драгутин же видѣ ωставлена себѣ ѿ статωвъ и ѿ брата Милутина прехитрена со женою и чада их же имѣяше ѿ дщере краля Владислава маћарскагω и именемь Владислава и Урошица, преносится во Зворникь ωсвоив себѣ земли датія с Бѣлградωмь ѿ тестя єгω; такожде часть Босніє придобієне имь, прочєє царство ωставив Милутину, и такω прочєє пребиваша в своєи држави не ѿмеща титла кралѣвскагω до смрти. Сотворивь же ровь из Саве реке велик чрезь Срем даже до Солине, некогда града бившагω древнагω (идѣже лѣта господня 1749. Баронь Тарчевић повелѣ кωпати и ωбрести некія вещи указавшаго ꙗвѣ древних ѿ човекь почитаємих истукани). Тамω испод негω составрив замокь маль и дотлѣ ѿ гори нарицаємаи Фрушки во Сремѣ, вся текущія река совакупи из Саве же реке ровомь у токь доведь, ѿ куда Дриною таже у Саву ровомь до Петровца (Петроварадин) такω послѣ нареченагω в ладіє ходиль чрезь своє госпωдарствω, а ωтуду чрезь Сремь ровомь копанимь. Тѣми совакупнимь водама вь Купиновω, єгω же тои же Драгутинь ωснователь; па ωтѹду в Саву, Савою же в Белградь: такω же ωбходаше своє господарствω, мало гдѣ мωжаше на кону се-

дѣти. Многω же труждашеся в Босніи ω обращеніи еретикωвъ имѣше брани с боснискимъ Баномъ и всегда побѣдитель бысть и ωтятъ ѿ негω некою часть Рами. В проче же живяше во многωмъ покаяніи в постѣ, молитвѣ и щедрих милостиняхъ и на конецъ смирися смертію и братωмъ за ходатаинством епископа бывшагω боснискагω Данила, а послѣ архиепископа именемъ вторагω (яже сазида церкωвь Ωдигитрію во Ипеку) такожде и жени своея. На конецъ преставися в Белградѣ и пренесенω тѣло егω и погребенω в Расіи в цркви святагω Геωрѣія на холмѣ и при смрти ωбрѣтоша на тѣлу егω ужа желѣзнія урастшія в егω; такогω имѣлъ покаянія. Создаше Драгутинъ Рачу монастирь и началъ здати Папратню; юже синове егω Владиславъ и Урошицъ по немъ довршиша; а иже превеликіи бяше любитель звереи, (имѣл многія ловитви) яко же и нинѣ в Босніи свидѣтелствуют прозвища, егω: Кралѣва гора, и монастирь Ловница, которую ωн создалъ, вся ωколо вратія и пенжери ѿ зеленагω мрамора, такωжде и црковь на прекраснωмъ мѣстѣ близь реке, в нахіи невесинском. Жена же егω добрѣ по нем поживе и созда монастирь св. Троици в кадилуку зворничкомъ, иже называется Троноша. Таже со синови егω соградиша Папратню идѣже и погребени суть и манастирь Тамну (Туманъ). Ωба бω синове егω сочеташася браку при ѿцу; но Урошица пребивъ в чистотѣ тајне и нехωтѣ совωкупитися со ωбрученицею своею и толикω угоди Господеви Богу; яко по преставленіи своем, мірω изліяеся изъ гроба егω. Владислав же неимѣя дѣтеи мужескагω полу и такω при Стефану Душану присовакупися держава их и кралѣвство србскому. Матер же Драгутина и Милутина по ѿшествіи из Расіи Драгутина пришла в Расію Милутину и создала монастирь зовоми Градацъ; тамω бω и погребена бисть со дщерію своею прежде реченою дѣвою идѣже и нинѣ гроба их зрими суть.

Милутинъ Стефанъ во первих имѣлъ бран с болгарском кралѣм Смилцом и побѣдив егω за большее укрепленіе

ѡбручиль дщерь єгѡ за сина своєгѡ Уроша. Таже воєвав на Турки первѣє, єгда Турци гоняше Нѣмцовь бивших во Іерусалимѣ и биша крали в немь; таже и ѿ Турков из-гнани; нѡ ѿ Римлян непропущени, ѡниже силом ѡру-жія населишася в Фракіи, нападаху како на Грецію тако и предѣли Милутиновія в Македоніи. Сія же нарѡди употре-биша Греки, а неколи же́ и Серби противь нападенія Турак, дающе им воєную мазду: нѡ єгда ѡни населишася и идѣже бяше большая жени и ѡтроковица себѣ пѡхищаху и ѿ некихь родиша чада и сотвориша Св. Гору населенія ми-рьскія. На конець начаша присвояват себѣ земли, єже ви-дѣвша царь гречески Андроник, краль Милутин Стефан и краль болгарски Шишман, сѡгласишася и нападоша на них вси во єдино и вящшую часть избиша; прочіє же силою ѡружія защищающи себя проидоша чрез Дунаи во Влахію но и тамѡ неспокоини, нагоними, поидоша в Трансилванію во Прусію и тамѡ населишася котари, пото́м же назвашеся Брандебури и Праизи. Милѹтину же умерши первая сѹ-пруга, поять себѣ вторую дщерь Андрѡника великагѡ Палеѡлѡга. Ѿ неяже воспріять два сина и две дщери; первагѡ сина Константина а вторагѡ Димитрия. Димитріи убѡ умираєт при ѿцѣ, Константин же падаєть в бою про-тив Стефана Уроша. Дщери же єгѡ дате сут первая за Михаила сина Симеѡна краля болгарскагѡ, или Шишма-нина, а вторая по ѿцѣ за воиводу Прибца Гребалиновиһа архимаршала Милѹтинова. Ѿ нея же родися Лазарь вели-кіи князь и краль Расіискіи. Потомь Милутин паки противь Турковь воюєть и побѣждаєть их. Таже перви смирил бун-тующих ся и покорил себѣ всю Далмацію и Британискіє ѡстрови и наложи дани Рагузяномь двоини, ради исповѣ-данія римскагѡ. Здѣ убѡ Мавроуурбинь лажеть на мѣстѡ Милутина и єгѡ воинства полажеть краля болгарскагѡ Си-меѡна или Шишмана ѿ зависти хотя изгладити имя Нее-маниһа, свидѣтел же рисовѹл хилендарская, (по которомь

и днес дають стѡ венеціянскихь дукатов). Прочи Милутин раздѣли земли своя иначе, и тѡгда дал Бранку воєводѣ во княженіє Риму; самь упражняшеся во зданіях црковних. Вся бѡ, прежде себя монастир ѿ племене создани поновил Хилендар же во Св. Гори и Морачу ѿ Волкана созданую ѿ ѡснованія и паки больше создал и украсил. Во Призренѣ многія цркви и болници созда. Вь Расіи на теплих водах близь Звечана манастирь созда прямо брату своємь, у Косѡву место липлянске епискупіє новую шестотрулную на рецѣ Грачаници созда, во Скоплѣ три величаішія наградихь, вь Средцѣ градѣ начиниль св. Софіи воздвиже ѿ єяже имена то мѣстѡ прозвася. А понеже свать бисть греческому царю, такѡ за паметь большую и тамѡ некія страноприємници и болници с доходками устрои. Таковдѣ и в своєм Солуннѣ градѣ и всюду по своєму царстію устроя; но врагь всегда завидяй добру чловеческому вѡздвизаєть ѿца на сина чрез Симониду жену вторую Милутина Стефана, на сина єгѡ ѿ первія жени Урота (аще истина єсть, невѣмь, двѡякѡ бѡ ѡбретаєм написано) єдини бѡ ѡписують, ꙗко Симонида уязвилася красотою Урота, хотѣла с ним совокупленіє имѣти, ѡн же невѡсхотѣ ѡсквернити ложе ѿца своєгѡ; ꙗко же Авесалон, ѡна же убоявшися да не ꙗвно будеть, ѡклеветуєть Урота ꙋ Милутина, чтѡ, аки Стефан Урош пасторак єя хотѣль єю насилствовати. Но други глаголют яко Симонида имѣвши два сина ненавидяше Урота, желая єму и синѡв єгѡ смрти, хотя да наслѣдника будуть царствія сини єя (и сіє приличніє). Сегѡ ради соплетасть лажꙋ и глаголеть лукавѡ дѡ мужа, на сина єгѡ старшагѡ, аки хотя єя ѡбесчестити. Сегѡ ради Стефан Урош и со сини своими в Константинопол посилаєтся до Андроника царя в заточеніи и на пути код храма св: Николая на Ѡвчемь полю, ѡчію лишаєтся ѿ воинѡвь повелѣніємь ѿца єгѡ и в ту нощ сущу Урошу в тузѣ велицѣ ꙗвляєтся св. Николає и пѡказуя ѡчеса єгѡ глаголет:

„не боися Стефане, се ѡчи твои на длани моеиь!“ И бисть Стефан Урошь немалое время в монастирѣ неусипающих в Цариградѣ идѣже единою на день св. Николая паки чудесне воспріат видѣніе неведущу никому. Таже повелѣніем краля Милутина приходить вь Призрень идѣже ѿць ѿ сина искаль прощенія, и даше Урошу сину своему ѡбе Зете во княжество. Милутин же по тѡм малѡе времѣ поживе и болѣвь малѡ ѿходить в вѣчная во веселих своих домех яже имѣяху при полях Косовских при рѣци Породимлѣ. Умирающу же завѣщал краль тѣлу егѡ ѿнесену бити и погребену в Средцѣ, в црквви ѿ негѡ созданои Софіи имену̇емои; но дворяни раздѣлшася на двое: ѡви убѡ придержаваху страну Уроша, а други Константиновои и бисть распря велія, таже грабленіе, таже бои, еже увидѣвше воини, вси устремляшеся ко грабленію имѣнія и бисть бои престрашни междуусобни, яко палати и улици царскія кровію ѡбагришася, воиних же цела кров бяше до колена и лежаху трупіе мртви, аки снопи, един бѡ ѿ другагѡ похищаху, убивахуся, дондеже доспѣль архіепискупь (втори Даниль) у кралѣвски домь и первѣе едва трупи изнесеше погребѡша. Таже вземше мѡщи святагѡ, по завѣту егѡ понесоша; но належаху великому жару солнечному убояшася летнягѡ времена и положиша в церкѡв в свята успенскую в Скоплѣ. Таже по трех лѣть яви се свѣт небесни над ними и низтече мірѡ благѡвоно, ѿкривше же раку ѡбретоша тѣлѡ егѡ святѡ и нерушимо и пришедшу сину егѡ Стефану Урошу со архіепископомь пекскии пренесѡша мѡщи егѡ в Средаць в црквву св: Софію идѣже и нинѣ цѣлокупніе и многѡцелебне пребивають, но не в тои церкви, ѡбаче тамо. Константин же син егѡ ѿ Симониди еще непогребену ѿцу сущу, ниже тамѡ княземь земелскимь самь восприилеть скиптрѡ и помазуется митрополитом призренскимь на кралѣвство Расіиское, но всуе ему же супротивишася князи ѡбще. Стефань же призиваемь ѿ всех

статовь ѡбаче разумель бяше дѣла братная и собравь вои чрез брда прихѡдить во Ипекь идѣже помазань бисть архіепискупомь Никодимомь на достояніе Расіиское в лето господне 1290, а ѿ туду послав вѣстника ко Константину брату своему совѣтуся уступити царство, аки брату старѣишему пристоящася, царствовати же ѡбоим купѣ; но Константин воспоможен силами цара греческагѡ Андроника и Михаила зета своегѡ краля болгарскогѡ, нехотѣ послушати; но ѡпустив посланики братнія со укором; сам же скоро идяше с воинством супротив Стефана Уроша. Єгѡ Стефан срѣте и сразившися воиномь побѣдитель Стефан бисть. Константин же сам у бою умираеть, воинство же егѡ побіено и в бегство ѡбращено. Таже Стефан Урош сѣде на ѿчин престоль в Призренѣ. Михаил же болгарски ради смрти Константина брата жени своеи, а тако же юнеишіи Андроник, ради сина сестри своея, востают ратію; но Стефан первѣє люто Грекѡв порази и прогнал, Михаил же силнѣишее воинство собрах и взяв помощи у Бесарабов и Валаховь и Турки, ходить рукою военую и силною на предѣли Уроша Стефана. Стефан же Урош любезнѣишагѡ сина своегѡ Душана Стефана увѣнчав на царство в Призренѣ, таже походить со воинствомь своимь со против сили Михаила болгарскагѡ и бившу сраженію воинство вручи сину своему Стефану Душану, сам же ѡстав шатрѣ и воздвиг руци свои на небо моляше се якоже Мојсеи; Душан же со воинством своим силно біяше се с Болгари и полки их разгна и Михаила краля болгарскагѡ тамѡ убиша на полях велблуждских; главу же егѡ ѿсѣчену. Сина же Смилца краля матернагѡ брата поставиша краля в Болгаріи. Таже во скорѣ биша вкупѣ на бою морем с Турци, их же прогнашве, Стефан Урош живяше богоудно и созда монастирь и црkву краснѣишую ѿ чистагѡ мрамора вь предѣли зовоми Дечани, идѣже нинѣ мѡщи егѡ почивають. Стефан же Душан воспрія ѿ ѿца Албанію и ѡбѣ

Зете и тамо пребиваѥ юнь сущь, и многожелателніи до брани, великодушніи и силніи и више на матерну лозу пристоини, но же на Неманиће, ѡкѡ же и самь видь ѡбраза ѥгѡ указуѥть; желая самовладія, паче же подстрекаваѥмь ѿ ласкателеи пишеть ѿпу уступити царства; нѡ ѡн паки ненадѣяся ѿ сина любимагѡ и уже со царственика что злоѥ пострадати ѡтечески милостивь восписуѥть, совѣтуеть доволну сущу бити ѥму уже соцарственику, и всему царству наслѣднику. Но Стефан Душань славолюбаць, паче же ѿ ласкателеи подстрекаѥмь посилаѥть воина дворовія и взяша Стефана Уроша ѿносять в град Звечань и тамо ѥгѡ уже таино удавиша, и тамѡ во Звечанѣ граду погребенію предаша. Потомь по трехь лѣтѣхь ѡвися тѣло ѥгѡ цѣло и святѡ и таже изѥмше из гроба честно пренесоша во ѡбитель ѿ негѡ ѥоздануую зовомую Дечани и тамѡ положиша идѣже и нинѣ ѥще такѡ в ковчезѣ стоять, многая показуѥть чудеса по вся дни и часи, силою Христа Бога, ѡко и невѣрним варваром боятися имене святагѡ ѥгѡ и славити ѥгѡ; тѣм же и наречеся: краль Дечански.

Стефан Душан синь ѥгѡ, по удавлени ѿтца, помазуѥтся на все достояніѥ в лето господне 1317. Сіи женился сущу в заточеніи со ѿцемь в Константинополѣ со внукою Іѡана Кантакузена, дщерею же брата краля ишпанскагѡ, дѣвицею прекрасною, богатѣишою, но сущу браку безвремену недораслѣи дѣвѣ изпортиль ложесна ѥя; сегѡ ради неимѣл ѿ нея никакова порода. Сеи бист вѡ истину великодȣшен, ѿ Болгаров нарицаѥмь Душань а ѿ Турковь душман, ѿ наших же силніи. Человѣкь сеи непокоянь, ратољубець, властолюбець и сластѡлюбець, малѡ в чемь находился сходен бити нарави породи своѥя; тѡлико ѡко разширил господарство своѥ велми; но всуѥ зане со всеми ѡкрестними цари ѡста царство послѣ ѥгѡ в немирѣ. Воѥвал много со Болгари, ѿ них же взял многія страни, воѥвал со Греками ради Константиновои смрти и над ними побѣду вос-

краля Владислава че̃стно пріять и пребисть у него некое малое время, и ѿ тогѡ краля землеть ѡсамдесять тисящь воинства угарскагѡ и походить на ѻ҃ца своегѡ. Сретавь же Стефань Драгꙋтина вь Мачвѣ и бою бившу побѣждаеть Драгутинь ѻ҃ца своегѡ; но самь Стефань убѣг в Расію, Драгꙋтин же негоняше ѻ҃ца, но смирено молити: да ꙗко же завѣща самь тако да сотворить, иначе бы бити ему немощнѡ, понеже и сам краль маѓарскіи ѡставити нехощеть; но Стефан начал бил сабирать другое воинство в Расіи. Еже ѡщутивь синь егѡ Драгꙋтинь находить такѡ нечаяно и давь бран сопратив ѻ҃ца своегѡ побѣдитель начать бивати; еже видѣвшіи воини Стефанови сдашеся вси Драгꙋтину ѡставляше краля Уроша. Урош же к тому ради запретих путова немогь в домь возвратитися; но нобѣже в Зету в градь Барь. Еже и услишавши жена Стефанова и тая побѣгла чрезь Бихарь за нимь нехотѣла видѣти сина. Таже егда услишаль тѡгда бивши архіепискꙋпь првіи Іѡаникіи и тои пошель чрезь брда за нимь. но Драгꙋтинь нехотѣль гонити више за ѻ҃цемь ѡставиль ему всю Скендерію сиречь ѡбѣ Зете за препитаніе. Собираеѕт же саборь во скорѣ и поставляеть другаго архіепископа именемь Данила првагѡ и ѿ негѡ помазуется на кралевство Расіиское во архіепископіи Житчи и ѡбдаривь угарское воинство ѿпускаеть, сам же урядиль стати, и бисть всѣмь страшен, великомужествен, и силен тѣлѡмь и крѣпок до зѣла, егѡ же и кости ѡсвидѣтелствоваша, иже ми исти видѣхом ѿкровену гробу егѡ в лето господне 1747. Сѣдѣ же на кралѣство в лѣто господне 1251. Ѿтець же егѡ пребивая в градѣ Барѣ со кралѣвною своею и архиепискупѡм Іѡаникием, написаша ѿлученіе и горкую клетву на Драгꙋтина и архиепискупа котори потомь при Милꙋтинѣ ѡставиль на собору во Ипекꙋ власть дꙋховную. Драгꙋтинь же воюеть сопротивь Болгаров и ѿ нихь взя вся страни Македонскія до Афонскои гори, до греческих предѣл и даже до Момине клисуре, до Петрова поля испод Софіе и до са-

маго Бдина сирѣчь Видина на рѣкы Видѣ; такожде ѿ бановь босанскихь до Босне реке; такожде воевааь сопротивь Неаполитановь ѿ них же взя всю Албанію. Все бо время свое бѣ во брани и ловѣ, (ѿ великодꙋшности своея немогаше дати себѣ покой). Всѣмь бо бѣ вельми страшень и грозен, ѿцꙋ, матери и самомꙋ брату своемꙋ Милутину иже бояшеся повседневнія ѿ него смрти.

Стефан же Урошь еще прѣжде царствованія своего имѣяше на всему тѣлѣ своему некою проказу, ѿ нея же изцѣлѣ чрез сон ꙗвленіемь св: Николая Марликіискаго иже повелѣ ему измитися в банѣ текущеи близь реки Лима вь Расіи, и таковь изцѣливь омився и назван бисть храпави краль, иже егда кралѣвствовавше созда тамо монастирь превелики во имя благодѣя своего св. ѿца Николая. По ѿшествію же в Зету поживе некое время и невосхотѣ сину своему Драгутину дати благословеніꙗ, умираеть во Барѣ градѣ. Его же мощи со всѣми стати и духовними честнѣе повелѣ пренести, сам же сретаеть со многим воинством внутри монастира свето-успенскаго обители созданои ѿ Волкана великаго сина Сүмеона Неемана вь Морачи. Таже пренесе и погребе во светотроичкомь монастирѣ Сопоћани идѣже и до днесь почивають сь деснія стране цркве в первои препратѣ. Іоаники же патріархь волѣ за Урошемь ѿ земнихь ѿходит но и тои повелѣніемь Драгꙋтина из Бара преносится и спрямь гроба ѿца своего Стефана Уроша повелѣ погребсти в цркви с левія стрини идѣже по едином лѣтѣ чудеся ꙗвися просла влен ѿ Бога и ѿкриша раку обрѣтоша тѣло оправдано и мироухано, иже срама роди своего Драгꙋтинь оставить в ковчегѣ нехотѣ, но в каменом ковчезѣ паки тамо повелѣ оставити равно со землею идѣже уповаемь что и нинѣ стоять нерꙋшимь. Єлена же кралица, а мати Драгꙋтина, пребиваше вь Зетѣ никако нехотѣя дати сину и тоя благословенія, ниже к нему прити; но пребивая вдовствѣ со единою дѣвою ѿ дщереи своих, ꙗже потомь с матерію равнѣ постригжеся.

Драгѹтинь, аще и царствоваше добрѣ и всюди побѣдитель и сил ради егѡ и мужества, нитко бяше умишляя что ѿяти ѿ власти егѡ; ѡбаче сам ѡн снѣдован савѣстію своею за ѿлученіе и клетвою родителеи своих и архиепископа Іѡаникія; паче же во дни егѡ ꙗвлшася ѡправдана и ѡ всѣми своими хитростями желяше поне матернее благословеніе пріяти и с нею смиритися: но и тогѡ получити неможаше. Вь том убѡ печали Драгутинь Стефан ходяи по лову вь Расѣ близь Елеча града идѣже глаголѹть наши бити рожденом великому Константину, в ипекскои нахіи, в мнѡгих тамѡ ѿбретающихся стремнинах спадаеть с коня и сокрушив ногу крепкѡ, ѿ коея толико болѣзнь пріяти якѡ мняше ѿ нея умрети, и ѿносится в домь свои у Дежеву (познавше наказаніе бити ѿ Бога за насиліе ѿцу и клятви егѡ), скорѡ призиваетъ Милутина брата, егѡ же и нехотяща, самь вземлеть вѣнець свои и положи на главу егѡ, такоже діяму и скиптро ѿдасть ему, повелѣ же архиепископу и господам случившимся при нем скорѡ Милутина помазати и ѡгласити кралѣмь: „дондеже рече дѹшу мою неиздамь, да не со всемь в мѹкѹ вечную поидемь.“ Вѣнчанѹ же бившу Милутину и прѣдименовань Стефань в лето господне 1269. ему же стати вси велми возрадовашася и со неисказаною радостію поздравиша и пріяша. Бѣ бѡ Стефан Милутинь велми смирен, тих, щедрь, слаткѡглаголив, и ѿ всѣхь любимь, и аще ѿ брата Драгутина бѣ ненавидимь ѡбаче ѡн непревазнашеся, но вся, наносимая ѿ негѡ терпяше же и ради ненависти братнѣ несѡчетася бракѹ ѿ некои великих кралеи, но ѿ своих велможь прежде пріятія царствія ѿ коея супрузи имѣя Стефан Урошь краль по себѣ наследника и дщерь Елену иже в Дечанех святих почивають. При Милутинѣ усмирися Сербія, но еще матерь их Елена невосхотѣ видѣти Драгутина, котори по малѣ больши бисть и пребивающе во единомь дворѣ, раскаяся Драгутинь ѿ ѡданія кралѣвства; начать ѿ велможь взи-

скивати союза и раздѣли с братѡмь Милутиномь предѣли Расіискы, все яко же хотяше, и вся имѣнія и дома. Видѣ же Стефан Милутин что неполезно будеть, паче же гоубително ѡбоихь в купѣ пребиваніе, сегѡ ради умисли и пренесе престоль кралѣвства во градь Призрень и тамо созида домь себѣ и повелѣ тамѡ статомь здати домы себѣ населиватися. Мѣсто же то ѕѣло весело и всякому можеть быти любимо еликѡ убо есть со всеми препитаніами изобилно толико паче угодно мером здравія и ѕѣло прекрасно ко населенію и животу человеческому, гдѣ же вскорѣ поселися всакѡ иже тѡкмѡ узрѣ мѣстѡ и прославися до ѕѣла. На место же Призрена ѡдаде князу дарданискому Милутин нахію хвостанску последнюю часть Расіе и Херцеговине и такѡ Турци по нась ѡбрѣтше, такѡ и нинѣ под владѣтелми стоить со всѣми урежденіель. Драгутин же видѣ ѡставлена себѣ ѿ статѡвъ и ѿ брата Милутина прехитрена со женою и чада их же имѣяше ѿ дщере краля Владислава маћарскагѡ и именемь Владислава и Урошица, преносится во Зворникь ѡсвоив себѣ земли датія с Бѣлградѡмь ѿ тестя егѡ; такожде часть Босніе придобіене имь, прочее царство ѡставив Милутину, и такѡ прочее пребиваша в своеи држави не ѿмеща титла кралѣвскагѡ до смрти. Сотворивь же ровь из Саве реке велик чрез Срем даже до Солине, некогда града бившагѡ древнагѡ (идѣже лѣта господня 1749. Бaронь Тарчевић повелѣ кѡпати и ѡбрести некія вещи указавшаго ивѣ древнихь ѿ човекь почитаемих истукани). Тамѡ испод негѡ состварив замокь маль и дотлѣ ѿ гори парицаемаи Фрушки во Сремѣ, вся текущія река совакупи из Саве же реке ровомь у токь доведь, ѿ кудь Дриною таже у Саву ровомь до Петровца (Петроварадин) такѡ послѣ нареченагѡ в ладіе ходиль чрезь свое госпѡдарствѡ, а ѡтуду чрезь Сремь ровомь копанимь. Тѣми совакупнимь водама вь Купиновѡ, егѡ же тои же Драгутинь ѡснователь; па ѡтѹду в Саву, Савою же в Белградь: такѡ же ѡбходаше свое господарствѡ, мало гдѣ мѡжаше на кону се-

дѣти. Многѡ же труждашеся в Босніи ѡ обращеніи єретикѡвь имѣше брани с боснискимь Баномь и всегда побѣдитель бысть и ѡтять ѿ негѡ некою часть Рами. В проче же живяше во многѡмь покаяніи в постѣ, молитвѣ и щедрих милостиняхь и на конець смирися смертію и братѡмь за ходатаинством єпископа бывшагѡ боснискагѡ Данила, а послѣ архиєпископа именемь вторагѡ (яже сазида церкѡвь Ѡдигитрію во Ипеку) такожде и жени своєя. На конець преставися в Белградѣ и пренесенѡ тѣло єгѡ и погребенѡ в Расіи в цркви святагѡ Геѡрѣія на холмѣ и при смрти ѡбрѣтоша на тѣлу єгѡ ужа желѣзнія урастшія в єгѡ; такогѡ имѣль покаянія. Создаше Драгѹтинь Рачѹ монастирь и началь здати Папратню; юже синове єгѡ Владиславь и Урошиць по немь довршиша; а иже превеликіи бяше любитель звереи, (имѣл многія ловитви) ıако же и нинѣ в Босніи свидѣтелствуют прозвища єгѡ: Кралѣва гора, и монастирь Ловница, которую ѡн создаль, вся ѡколо вратія и пенжери ѿ зеленагѡ мрамора, такѡжде и црковь на прекраснѡмь мѣстѣ близь реке, в нахіи невесинском. Жена же єгѡ добрѣ по нем поживе и созда монастирь св. Троици в кадилуку зворничкомь, иже называєтся Троноша. Таже со синови єгѡ соградиша Папратню идѣже и погребени суть и манастирь Тамну (Тумань). Ѡба бѡ синове єгѡ сочеташася браку при ѿцу; но Урошица пребивь в чистотѣ тајне и нехѡтѣ совѡкупитися со ѡбрученицею своєю и толикѡ угоди Господеви Богу; ıако по преставленіи своєм, мірѡ изліяєся изь гроба єгѡ. Владислав же неимѣя дѣтеи мужескагѡ полу и такѡ при Стефану Душану присовакупися держава их и кралѣвство србскому. Матер же Драгѹтина и Милутина по ѿшествіи из Расіи Драгутина пришла в Расію Милѹтину и создала монастирь зовоми Градаць; тамѡ бѡ и погребена бисть со дщерію своєю прежде реченою дѣвою идѣже и нинѣ гроба их зрими суть.

Милутинь Стефань во первихь имѣль бран с болгарском кралѣм Смилцом и побѣдив єгѡ за большеє укрепленіє

ѡбручиль дщерь єгѡ за сина своєгѡ Урoша. Таже воєвав на Турки первѣє, єгда Турци гоняше Нѣмцовь бивших во Іерусалимѣ и биша крали в немь; таже и ѿ Туркѡв изгнани; нѡ ѿ Римлян непропущени, ѡниже силом ѡружія населишася в Фракіи, нападаху како на Грецію тако и предѣли Милутиновія в Македоніи. Сія же нарѡди употребиша Греки, а неколи же̊ и Серби против нападенія Турак, дающе им воєную мазду: нѡ єгда ѡни населишася и идѣже бяше большая жени и ѡтроковица себѣ пѡхищаху и ѿ некихь родиша чада и сотвориша Св. Гору населенія мирьскія. На конець начаша присвояват себѣ земли, єже видѣвша царь гречески Андроник, краль Милутин Стефап и краль болгарски Шишман, сѡгласишася и нападоша на них вси во єдино и вящшую часть избиша; прочіє же силою ѡружія защищающи себя проидоша чрез Дунаи во Влахію но и тамѡ неспокоини, нагоними, поидоша в Трансилванію во Прусію и тамѡ населишася котари, потом же назвашеся Брандебури и Праизи. Милѹтину же умерши первая сѹпруга, поять себѣ вторую дщерь Андрѡника великагѡ Палеѡлѡга. Ѿ неяже воспріять два сина и две дщери; первагѡ сина Константина а второгѡ Димитрия. Димитріи убѡ умираєт при ѿцѣ, Константин же падаєть в бою против Стефана Уроша. Дщери же єгѡ дате сут первая за Михаила сина Симеѡна краля болгарскагѡ, или Шишманина, а вторая по ѿцѣ за воиводу Прибца Гребалиновиħа архимаршала Милѹтинова. Ѿ нея же родися Лазарь великіи князь и краль Расіискіи. Потомь Милутин паки против Турковь воюєть и побѣждаєть их. Таже перви смирил бунтующих ся и покорил себѣ всю Далмацію и Британискіє ѡстрови и наложи дани Рагузяномь двоини, ради исповѣданія римскагѡ. Здѣ убѡ Мавроѹрбинь лажеть на мѣстѡ Милутина и єгѡ воинства полажеть краля болгарскагѡ Симеѡна или Шишмана ѿ зависти хотя изгладити имя Неєманиħа, свидѣтел же рисовѹл хилендарская, (по которомь

и днес дають стѡ венеціянских дукатов). Прочи Милутин раздѣли земли своя иначе, и тѡгда дал Бранку воєводѣ во княженіє Риму; сам упражняшеся во зданіях црковних. Вся бѡ, прежде себя монастир ѿ племене создани поновил Хилендар же во Св. Гори и Морачу ѿ Волкана создануюѿ ѡснованія и паки больше создал и украсил. Во Призренѣ многія цркви и болници созда. Вь Расіи на теплих водах близь Звечана манастирь созда прямо брату своєм, у Косѡву место липлянске епискупіє новую шестотрулную на рецѣ Грачаници созда, во Скоплѣ три величаішія наградих, вь Средцѣ градѣ начиниль св. Софіи воздвиже ѿ єяже имена то мѣстѡ прозвася. А понеже свать бист греческому царю, такѡ за памет большую и тамѡ некія страноприємници и болници с доходками устрои. Також дѣ и в своєм Солуннѣ градѣ и всюду по своєму царстію устрояя; но враг всегда завидяй добру чловеческому вѡздвизаєт ѿца на сина чрез Симониду жену вторую Милутина Стефана, на сина єгѡ ѿ первія жени Уроша (аще истина єсть, невѣм, двѡякѡ бѡ ѡбретаєм написано) єдини бѡ ѡписуют, ꙗко Симонида уязвилася красотою Уроша, хотѣла с ним совокуплепіє имѣти, ѡн же невѡсхотѣ ѡсквернити ложе ѿца своєгѡ; ꙗко же Авесалон, ѡна же убоявшися да не ꙗвно будетъ, ѡклеветуєт Уроша ꙋ Милутина, чтѡ, аки Стефан Урош пасторак єя хотѣль єю насилствовати. Но други глаголют яко Симонида имѣвши два сина ненавидяше Уроша, желая єму и синѡв єгѡ смрти, хотя да наслѣдника будуть царствія сини єя (и сіє приличніє). Сегѡ ради соплетасть лажꙋ и глаголеть лукавѡ дѡ мужа, на сина єгѡ старшагѡ, аки хотя єя ѡбесчестити. Сегѡ ради Стефан Урош и со сини своими в Константинопол посилаєтся до Андроника царя в заточеніи и на пути код храма св: Николая на Ѡвчемь полю, ѡчію лишаєтся ѿ воинѡвь повелѣніємь ѿца єгѡ и в ту нощ сущу Урошу в тузѣ велицѣ ꙗвляєтся св. Николає и пѡказуя ѡчеса єгѡ глаголет:

„не боися Стефане, се ѡчи твои на длани моємь!“ И бисть Стефан Урошь немалоє время в монастирѣ неусипающих в Цариградѣ идѣже єдиною на день св. Николая паки чудесне воспріят видѣніє неведущу никому. Таже повелѣнієм краля Милутина приходить вь Призрень идѣже ѿць ѿ сина искаль прощенія, и даше Урошу сину своєму ѡбе Зете во княжество. Милутин же по тѡм малѡє времѣ поживе и болѣвь малѡ ѿходить в вѣчная во веселих своих домех ꙗже имѣяху при полях Косовских при рѣци Породимлѣ. Умирающу же завѣщал краль тѣлу єгѡ ѿнесенꙋ бити и погребену в Средцѣ, в цркви ѿ негѡ созданои Софіи именуємои; но дворяни раздѣлшася на двоє: ѡви убѡ придержаваху страну Уроша, а други Константиновои и бисть расприя велія, таже грабленіє, таже бои, єже увидѣвше воини, вси устремляшеся ко грабленію имѣнія и бисть бои престрашни междуусобни, ꙗкѡ палати и улици царскія кровію ѡбагришася, воиних же цела кров бяше до колена и лежаху трупіє мртви, аки снопи, єдин бѡ ѿ другагѡ похищаху, убиваху ся, дондеже доспѣль архієпискупь (втори Даниль) у кралѣвски домь и первѣє єдва трупи изнесеше погребѡша. Таже вземше мѡщи святагѡ, по завѣту єгѡ понесоша; но належаху великому жару солнечному убояшася летнягѡ времена и положиша в церкѡв в свята успенскую в Скоплѣ. Таже по трех лѣть ꙗви се свѣт небесни над ними и низтече мірѡ благѡвоно, ѿкривше же раку ѡбретоша тѣлѡ єгѡ святѡ и нерушимо и пришедшу сину єгѡ Стефану Урошу со архієпископомь пекским пренесѡша мѡщи єгѡ в Средаць в цркву св: Софію идѣже и нинѣ цѣлокупніє и многѡцелебне пребивають, но не в тои церкви, ѡбаче тамо. Константин же син єгѡ ѿ Симониди єще непогребену ѿцу сущу, ниже тамѡ князем земелскимь самь воспримлеть скиптрѡ и помазуєтся митрополитом призренскимь на кралѣвство Расіиское, но всуе єму же супротивишася князи ѡбще. Стефань же призиваємь ѿ всех

статовь ѡбаче разумель бяше дѣла братная и собравь вои чрез брда прихѡдить во Ипекь идѣже помазань бисть архіепискупомь Никодимомь на достояніе Расіиское в лето господне 1290, а ѿ туду послав вѣстника ко Константину брату своему совѣтуся уступити царство, аки брату старѣишему пристоящася, царствовати же ѡбоим купѣ; но Константин воспоможен силами цара греческагѡ Андроника и Михаила зета своегѡ краля болгарскогѡ, нехотѣ послушати; но ѡпустив посланики братнія со укором; сам же скоро идяше с воинством супротив Стефана Уроша. Єгѡ Стефан срѣте и сразившися воином победитель Стефан бисть. Константин же сам у бою умираеть, воинство же егѡ побіено и в бегство ѡбращено. Таже Стефан Урош сѣде на ѿчин престоль в Призренѣ. Михаил же болгарски ради смрти Константина брата жени своеи, а тако же юнеишіи Андроник, ради сина сестри своея, востают ратію; но Стефан первѣе люто Грекѡв порази и прогнал, Михаил же силнѣишее воинство собрах и взяв помощи у Бесарабов и Валаховь и Турки, ходить рукою военую и силною на предѣли Уроша Стефана. Стефан же Урош любезнѣишагѡ сина своегѡ Душана Стефана увѣнчав на царство в Призренѣ, таже походить со воинствомь своимь со против сили Михаила болгарскагѡ и бившу сраженію воинство вручи сину своему Стефану Душану, сам же ѡстав шатрѣ и воздвиг руци свои на небо моляше се якоже Мојсеи; Душан же со воинством своим силно біяше се с Болгари и полки их разгна и Михаила краля болгарскагѡ тамѡ убиша на полях велблуждских; главу же егѡ ѿсѣчену. Сина же Смилца краля матернагѡ брата поставиша краля в Болгаріи. Таже во скорѣ биша вкупѣ па бою морем с Турци, их же прогнашве, Стефан Урош живяше богоудно и созда монастирь и црква краснѣишую ѿ чистагѡ мрамора вь предѣли зовоми Дечани, идѣже нинѣ мѡщи егѡ почивають. Стефан же Душан восприіа ѿ ѿца Албанію и ѡбѣ

Зете и тамо пребивае юнь сущь, и многожелателніи до брани, великодушніи и силніи и више на матерну лозу пристоини, но же на Неманиће, ꙗкѡ же и самь видь ѡбраза егѡ указуеть; желая самовладія, паче же подстрекаваемь ѿ ласкателеи пишеть ѿцу уступити царства; нѡ ѡн паки ненадѣяся ѿ сина любимагѡ и уже со царственика что злое пострадати ѡтечески милостивь восписуеть, совѣтуеть довольну сущу бити ему уже соцарственику, и всему царству наслѣднику. Но Стефан Душань славолюбаць, паче же ѿ ласкателеи подстрекаемь посилаеть воина дворовія и взяша Стефана Уроша ѿносять в град Звечань и тамо егѡ уже таино удавиша, и тамѡ во Звечанѣ граду погребенію предаша. Потомь по трехь лѣтѣхь ꙗвися тѣло егѡ цѣло и святѡ и таже иземше из гроба честно пренесоша во ѡбитель ѿ негѡ созданую зовомую Дечани и тамѡ положиша идѣже и нинѣ еще такѡ в ковчезѣ стоять, многая показуеть чудеса по вся дни и часи, силою Христа Бога, ꙗко и невѣрним варваром боятися имене святагѡ егѡ и славити егѡ; тѣм же и наречеся: краль Дечански.

Стефан Душан синь егѡ, по удавлени ѿтца, помазуется на все достояніе в лето господне 1317. Сіи женился сущу в заточеніи со ѿцемь в Константинополѣ со внукою Іѡана Кантакузена, дщерею же брата краля ишпанскагѡ, дѣвицею прекрасною, богатѣишою, но сущу браку безвремену недораслѣи дѣвѣ изпортиль ложесна ея; сегѡ ради неимѣл ѿ нея никакова порода. Сеи бист вѡ истину великодѹшен, ѿ Болгаров нарицаемь Душань а ѿ Турковь душман, ѿ наших же силніи. Человѣкь сеи непокоянь, ратољубець, властолюбець и сластѡлюбець, малѡ в чемь находился сходен бити нарави породи своея; тѡлико ꙗко разширил господарство свое велми; но всуе зане со всеми ѡкрестними цари ѡста царство послѣ егѡ в немирѣ. Воевал много со Болгари, ѿ них же взял многія страни, воевал со Греками ради Константиновои смрти и над ними побѣду вос-

пріял и взял ѿ них всю Македонію и Іанѹ со предѣли их даже до краи мора и нарек себѣ Імператором в Серезѣ градѣ македонском лѣта господня тисящи триста тридесят шестом и сатвориль Вукашина вторія жени своея архимаршалѡм, егѡ же поставил во Прилепѣ владѣти Дакією и Македонією, Гоjка нарѣк цесаря, егѡ же поставиль во Филипполѣ и ѿ туду владѣти надь Бѡлгарією, Углѣша третіягѡ их брата кралем егѡ же ѡставиль во Іанини и новодобієнои Греціи до возраста сина егѡ же имѣл тамѡ во Іанини ѿ благороднои дѣвице но невѣнчанои, котори убиієн бисть наважденієм жени своея слѹгою или военачалникомь Фомою. Таможе поставляеть своегѡ архієпискупа пекскаго патріархомь и началнія нѣкія єпискупи поставлаєть митрополитами и такѡ раздражив всѣхь на ся не судиль послѣдная, и воевал на Угровлахію и ѿ нихь взяль некая мѣста, ѡбаче потомь повратиль намѣре, егда Бесараба дщерь сѡѡбручил за сина своегѡ младагѡ Уроша. Воевал на Угри ради землеи ѡставших без наслѣдства по Владиславѣ синѣ Драгутиновомь, их же дважди поразил силнѡ и послѣднѣе бил бои близ Вуковара идѣже нинѣ доминіун Графа Кози, и на том мѣстѣ соградил великую церков св. Троіици и такѡ побѣжденим Мажаром, ѩкѡ к тѡму никто против егѡ сталь. Сегѡ ради Стефань Душан разорал Мажарскія земли силно: Славонію, Хрватскую, Босну и даже до мора и толикѡ утѣсниль бана: ѩкѡ со всѣмь домомь своимь побѣгль ко кралю Угарскому. Дщер же его єдинородна ѡстала в Бобовцѣ городкѣ короля, ѿ воинства Стефанова немогла проити за ѿтцем своимь во Хунгарію. Сегѡ ради и нехотѣль ратовати Стефань Бобовца, прочія же вся граду егѡ плѣнил и разориль и присвоил своеи державі и вручиль всю в руки воеводѣ Бранку, и взяв вся гради приморскія далматскія, со Істрією, Венеціане данике сотворил, истино помиловал Дубровчановь; но не ѩко же лажеть Мавроурбин, тѡкмѡ ѡставил им ѡнія тягчаишія данки

их же наложил им давати Милутинь, таже Стефан Урош син єгѡ тагчаише им наложиль и нѣкія ѿ князеи их в заточеніє послаль; єпискупа и законике их изгналь и силою хотѣль да придуть до єдинагѡ исповѣданія; сея ради вини (сакрив зміи ноги) хулить Стефана и Милутина ѿца єгѡ, их же мощи святія и днесь зриме суть и глаголеть паписта: „виблядакь Стефан ѿ подложници рожден" всѣмь наносить хулу на ѡба Богом помазана и Богом прославлѣна человѣка и ходатая таинамь у господа Бога. Стефана же похвалаєть Душана, зане тѡи нанесенія им ѡбиди, или повелѣніямь ѿ дѣда и ѿ ѿца загладиль и паки свободноє и волноє ꙗко же ктѡ хощеть держати исповѣданіє позволиль; и такѡ паки воспріяли Рагужане, но вси тогди римскѡє исповѣданіє; тѣмь же сегѡ похваляєть, а святихь уничижаєть ѡкаяни. Таже Стефан Душан из Далмаціи посилаєть до францускагѡ краля ради дщери сину єгѡ Урошу в супружество, котори єщѡ ѡтрочи сущѡ, но противнія отвѣти воспріяль: „аще желаєть своєгѡ племени сочетать, да примит римскоє исповѣданіє." Сим раздражен Душань до зѣла и тои час хотѣль воєвати противу Французовь, но неимѣл всегѡ воинства котороє биль распустил. Ѿ другія страни примил извѣстія, ꙗкѡ гречески царь юнѣйши Андроникь со всѣм четирми патріархами и собори синода и синклита за воспріятіє титла императарскагѡ и постановленіє новагѡ патріарха и митрополитов Стефана Душана под клетву положити, ѿлучили со всѣми духовними и мирскими и всюду по своєм и всѡм царствіи писанія разослали. Сегѡ ради и ѿ природи бист ꙗростан до зѣла и воста абіе повелѣва всему воинству по немь ходити, находить на земли греческія державі ꙗже всю разориваль и под сами Цариград и стѣни єгѡ доспѣвь. Немогіи же греческіи царь супроть стати сили Стефановои чрезь патріарха посилаєть града ключи и моленіє: да непроливається више кров христіяская, на кою умилися Стефань послуша и друголюбезно

ѡсташася царіе и ѿ патріарха паки пріять благословеніе себе и своим; но Греци сіе сотвориша ластивнѡ зане таки по смерти Стефановой ѡбновиша клятву на Уроша и вся и на умершагѡ Стефана. Имѣль сіи Стефань Душань вторую себѣ жену сестру Вѡлкашинову, ни ѿ каковія високія фамиліи; но ради красоти ея сопраже ю себѣ и ради показатихь на войнах сил Вѡлкашиновихь, Углешомь и Гојкомь возвиси их и на висоая достоинства; бишаже родомь ѿ горнія Зети ѿ села Мрняка, сегѡ ради зовяхуся Мрнячевићи. Родиже со сею последнѣю, сестрою Вукашина, сегѡ послѣднагѡ Уроша, коегѡ по себѣ оставиль паслѣдника. Имѣ же побочнагѡ сина Владимира, ему же даде княжество Албанское, иже потомь новажденіемь жени своея чрез ея любителя дваровнагоже началника Томи убивается. Ради же егѡ великих добродѣтелеи, Богь по смрти тѣло егѡ ѡправдал и вѡ святихь причитовася ѿ вѣхь. Стефань возвратися вѡ своя, мня что усмирился с греческими цари, заручиль дщерь воиводи запланинскагѡ Бесараби за сина юнагѡ Уроша; прочивь намерени положивь ратовати до франци, но уже смрт ему препятствова; разболѣвся сина своегѡ юнагѡ еще и все царство пред архіереи и князи своими до времена возраста юноши, вручаеть архимаршалу своему Вукашину: да будѣт ѡтрочѣ пѣстѵнь, и царству защититель, и клетвою сіе утвердивь умирает вь Призрену, и тамѡ положень бисть во сребраномь ковчезѣ в соборнои црkви, и потомь Урошь венчань бисть и именовань Імператоромь лѣта господня 1357 обаче власти никаковія неимѣ в руках, все бо Вукашинь уякь егѡ ѡбладаше.

Такѡ бѡ еще при животѣ Стефана Душана вся князи и воинства присягу даша Вукашину, котори и ѡдавна бѣ криша внутрь срдца змія властолюбія в себѣ, еже получивь полагаше како би убити Уроша. Вь том Греци ѡщутивше смерть Стефана Душана дають вѣдомость до Турковь, ко-

тори чрез их земи на Македонію предѣли уже сербскія находять, их же Волкашинь сретаеть и разбиваеть всю силу их. Сею побѣдою до ѕѣла уязвился ради воспріятія царства, хотѣль лукавѡ поступити са ѡколними царями да би могль себѣ придобити желаемагѡ, Грекѡмь, Босняконь, Мажаремь уступаеть некоя предѣли и на височаишее достоинства возводиль коварников и себѣ единомисленикь. Алтоману Николаю захолмискому кньазу человѣку до ѕѣла неправдимому дал Херцеговину и ѿтяль Расію у княза Лазара, а ему ѿдаль. Из тегѡ послѣ произоша многая зла; добрихь князеи и велможь низлагаше, иних же и смрти предаваше, еже на конѣць увидѣша, кньази србски, скѡрѡ всіи ѿ негѡ ѿступиша; князь Лазарь Гребляновићь князь Югь Богдановь, князь Бајоша ѡбоихь Зеть, кньязь Владимирь Албанскіи, Вукь Бранковић, князь Милошь Ѡбилић, князь Стефань Любоевићь и всіи прочи княза и велможи расіистіи кромѣ високорукихь дома Алтомана: и всяк во своемь княженіи повелѣваша, Вукашин же со братію в Болгаріи и Македоніи.

Урошь же пришедь возрасть искаша ѿ Волкашина свое наслѣдство; но тои никако недаваше паче же хотяше убиству предати егѡ. Сегѡ ради ѿходить Урошь самь до князеи своихь взискія ѿ нихь помощи, но княза ѡпаснѡ творяху боящеся внезапнягѡ нападенія Вукашинова. Тѣмь же посилають Уроша единь до другагѡ, наконець повелѣваша Уроши седѣти кодь княза Лазара, а не ходити в Призрен ниже дати себѣ ктомꙋ у руке Вукашину до времене летнагѡ. Такѡ бѡ согласишася князи, аще Вукашинь неѡставить царство: то всеи на негѡ да поидуть бранію. Разумѣвше Волкашин совѣти князем, самь приходить в Призрен к сестри своеи, а матери цара Уроша Стефана, егѡ же ѡна, аки всяки жена за братомь своимь, ѡдалася и на словеса ласкателна и кривоклетвена ѡбманута. Волкашин бѡ, по совѣту князеи ее ѡбѣщаль исполнити и ис-

тино царство прѣд всѣми князи, ѩкоже воспріяль, такѡ ѡдати во грядуще лѣто, безь всякагѡ прекословія, полагая вину до селѣ младая єгѡ лѣта, в сердцѣ же умишляше убиство Урошa, токмѡ да би могль имѣти єгѡ в рукахь своихь. Тѣмь и сь тимь начиномь со сестрою своєю пишуть до княза Лазара и Урошa, да би скоро ѿпустиль Урошa прити в дом свои; тако же имати єгѡ на словеси Вукашинови прельщена, скоро сину пишеть прити к неи и ничим речемь внимати. Но Лазарь добрѣ бѣ вѣдіи кѡварство Вукашиново и намѣреніє, по прьвомь и второмь позваніи не ѿпустиль Урошa, єгда же третіє послаша в нем же страшноє положиль Вукашин заклинаніє; такожде и мати Урошу проклиняєть: аще непридет и непослушаєт словеси єя. Тѣм же немогіи Лазар к тому удрьжати Урошa нѡ ѡн бѡ самовольно ѿходить в Призрен. Волкашин же забавляяся в Призренѣ всѣ слуги дворовія Уроши, ѡвія на височаjшія степени, возвель, ѡвія же многими дарми ущедриль и такѡ вес дворь Уроши лукавнѣ уловиль до себѣ. Єгда бѡ услишал ѡ прихожденіи цари, сам Волкашинь со всѣми своими сретаєть єгѡ и поклонися какѡ своєму владицѣ, с чимь паче прехитриль и всѣх сомнящися ѡбманул, и внутрь сакріяша ѡкаяни мисли своєя до времене. И бист радость велія во двори Уроши, бѣше же словѡ и ѿ возвращеніи царствія; како всо снисходително Волкашин сходиль, лукавнѣ, дондѣже уразумѣль подробнѡ ѿ Урошa совѣти князеи; таже хотѣ ходити просил да би и царь с нимь неколико ходиль ѡвѡ чести ради Волкашина, и знатнагѡ ради примиренія всѣм ѡво аки би желая усладитися любовію крове своєгѡ сестриħа, велможе разлученіи Вукашину сердцем ѿлучився с неколико своих аки ловити, прочеє же воинство разпустив по поляхь изгѡнити; ѡни же два изидоша на єдин холмь катори єсть уже в полях косовских и ѿ полунощнія страни имѣєт рови глубокія воднянія многѡ. Такѡ убѡ изидоша хотяше зрѣти

изхожденія звѣреи; тамѡ убѡ Вукашинь улучив намѣренія своєгѡ время удобнѣише... буздаханом єгѡ же в руках имѣаше во главу удрив Уроша убивает! таже своим повелѣ и во єдин ѿ ров ѿнѣхь полагаєть месеца Декембра 2 дне лета господня 1367 и сакриваєть Волкашинь смерт господина своєгѡ, уже наступившеи нощи самь искаша цара. Во други ден, но аки незная, пишет сестри своєи в Призрен: „Урош цар утаився ѿ нась некамѡ ѿиде, аще ꙋбо тамо да вѣми, аще ли до Лазара княза, тѡ какѡ коварство некоє хощет навести. Сегѡ ради ѿходим во своя, дондеже увѣми гдѣ єсть Урошь." Взискивань же бѣ Урош од матери по всѣхь князехь и неѡбретен, и аще многи доносяху царици: „что синь твои ѿ брата твоєгѡ убієнь бисть", но невѣроваше, паче же и неких в темницах прѣдаде. —

Волкашин же сестру свою чрез многѡє время ласкаше: „се здѣ разумехь Уроша и ондѣ." Самь же явно препоясуєтся Вукашинь во Прилепѣ на царство Неманића. Ѡбаче вси князи видаху извѣсно, ѩкѡ ѡн убица бист Уроша; но Вукашин человѣкь бист хитри, лукави и коварни до ѕѣла, сопротив могущихь князеи єму стати ловяше силно: княземь ѡбоих Зетах даде дщерь свою в женꙋ, а князю Николи Алтоману придаде Херцеговину и Расію; но княза Лазара немогаше никако уловити ѿ негѡ же најпаче бояшеся. Бяше бѡ человѣкь праведень притѡмь и силен тѣлом и разꙋмомь и слаткоглаголивь, аки искренѣиши реторь, уловлая єзикомь всякагѡ человѣка, паче же истиною. Таже силен ѿ саюзи Юга Богдананова надь Мисією, єгѡ же дщерь имѣяше Милицу супругу себѣ и княза Вука Бранковића владѣюща Рамою и долною Боснію, княза Милоша Ѡбилића иже держаху супружени биша бракомь дщерми Лазаревми и княза Страину и Любоєвића. Со сими князи Лазаръ укрѣплѣнь, Вукашинь велми бояшеся, ѡбаче подвигну на Лазара Алтомана, єму же Лазарь супротив из-

шель и бившимь бранемь всегда Лазар побѣдише. Таже Вукашинь видя ѡбоихь сили умалѣнихь находить с воинствомь своим ѿ Болгаріи, Македоніи и Албаніи со братомь на предѣли Лазареви, Лазарь же неимѣя чтѡ дѣяти исходивь сопротивь Вукашина и побѣждаеть егѡ но со губиткѡмь своимь и ѿяша всѣ предѣли Лазареви и Милошеви. Лазару тѡкмо ѡста матернѣ наслѣдіе княжествѡ крушевачкѡ. Вукашин же ѿшед во своя, умишляше ѡ изгнаніи или смрти Лазаревои.

Мати же Уроши цара, по летѣ единомь, чрез пастира ѡвець, иже видѣ, на том мѣстѣ, идѣже бѣ святи в ранен, столпь ѡгнен досежущь небеса чрез всю нощь. Таже сказав многимь иже и прочія нощи такѡ узрѣша и ѿшедше холмь тои человеци веси ближаишія неѡбретоша; таже услишавши царица сама приходить и с многим людми повелѣ пѡ видѣнію ѡному небесному искати, и ѡбрѣтоша тѣло святагѡ цѣлѡ и нерушимѡ, благѡуханѡ во ѡдеждах ѡнѣхь в них же и убіен бисть ѡкровавлено. Тогда позна и вѣрова убіену бити, ѿ брати ея Вукашина, ѡблія убѡ тѣло сина многими слезами, таже положиша во сребрянем ковчегѣ, пренесоша мало више во ѡбитель породимскую близь дворов их веселихь во знаменіе всѣмь, идѣже убіен бисть. В нахожденія же варварском во время деспота Геѡрђія Бранковића неѡпасно положено в землю без ковчега и стояло до времена Макарія патріарха иже ѿ брата своегѡ великагѡ убо везира турецкагѡ царским хатишерифом вся церкви и манастири поновил, зане Турци повелѣніемь своих султанов идѣже бѡ слѣди царски и воеводь нашихь ѡбрѣтаху со всею силою тщахуся затирати. Тогѡ ради ненаходятся нинѣ (надписано другим мастилом озго ово): „таковия мѣста.“ Такѡ в тое время, егда ѿ земли вторицею извађень, тѣлѡ уже скоро все разтлѣно бисть, кости же вся ѡбрѣтоша мироуханія и положиша тамо в ковчезѣ идѣже пребиша до времене лѣта господня 1716.

Тѡгда бѡ старцемь єдином по повелѣнію святагѡ во снѣ, принесен бисть во Сирмію Гору Фрушку в манастирь Іазак идѣже и нинѣ суть.

Вукашин же уже ѡглашень убица цара своєгѡ и искоренитель дому Нееманскагѡ, ѿ вся Сербіи ѡставлень: сегѡ ради хотя мастита себѣ надь князи и велможи собираєть силноє воинство до 80 тисящь. Ѿ другія же страни воздвиг краля угарскагѡ, хотя со нимь всю Расію разорити; но Угри аще и ѡтяша Белград, Зворник и Мачву ѡбаче Вукашин недоспѣ на Расію Богь бѡ видя казни и сѣти вселукавагѡ діявола Вукашина. На єго же посилаєть цара турскагѡ Амурата сь воинствомь, сопротивь єгѡ Вукашинь ѡбрати воинство своє и сразившися са Амуратомь, падаєть всо воинство Вукашиново и два брата єгѡ Гојкѡ и Углѣша, а самь Вукашинь на коню побѣже со слугою Арсоємь или ти Арсеніємь иже за нимь гряди ношаше буздохань єгѡ. Вукашин же ѿ боя жаждою утомлень во веси нинѣ нарицающися Караминія и согнувся с коня из источника хотяше пити из нѣдра же єгѡ указася Тепь (тако) царская, или ѡрель златан єгѡ царіє сербскіє єдинь по єдиному ношаху єгѡ же ѿяль ѿ Уроша когда єгѡ убиль. Сіє видѣвь слуга єго Арсоє и познавь тепь сожали, или постигло уже єгѡ ѿмащеніє божіє и с тимь истимь буздоханомь ударивь Вукашина уби и ѡста непогребен псомь и птицамь во снѣдь. Тепь же снять с єгѡ и даде князу Лазару, за коє єму послѣ даша княженіє дарданьскоє и сотвориша єгѡ дуѯь ѿ негѡ назвася послѣ Дарданія дукаћинь. или ꙗкѡ же ини пишуть: имѣл Ареоє сина Дуку именемь иже бисть мужь силень и великодушень и крѣпакь в брани иже и с Турцима много брани побѣдителнія водивь и ѿ негѡ прозвань бисть Дукаћинь. Сіє же бисть вь лѣто господне 1371. в тоє бѡ лѣто и Андріянополь взяша Турци. Такѡ бѡ навѣтник, а убица и разоритель своєгѡ ѡтечества скончася со всѣмь своим воинствомь. Турци же боя-

щеся паки нашествія вторагѡ ѿ князеи растских, пожегоша вся села и корми человѣческія и скотскія в сербскои зомли, даже до Пазарчика, проче же всю страну ѡну разораху и пленяху и людіє мушкагѡ полу в силѣ умерщвляху. Маркѡ бо син Вукашинов запревь тѣснія пути близь сущи Пазарчика стрежаше. Видяще же Турци чтѡ никтѡ на нихь неприходить ѡстановишеся во Європѣ. (У примјетби додано истом руком ово за Турке: „При царѣ греческом Калоіоанѣ их же их самь призва на Сербовь, в дружество своє).“ Лазар же бѣ на брани со Алтоманомь, в прочеє в Болгаріи и Македоніи бисть глад и поморь велики за два лѣта ѩко лежатимь трупомь человѣческимь незакопанимь и ѩдяху ихь пси и звѣріє дивіи; таже попущеніємь божіимь и живихь таковіє звѣріє и пси умершвляху, ѿ Турковь же паки многи убиваєми и женски поль пленяєми и растлѣваєми; тако бы господь Богь ради Вукашина предаде и державу єгѡ в разореніє (прочеє Расія за шесть лѣть пребист без краля за несогласія князеи котѡри ѿ нихъ воспріял би скиптрѡ? но вся своими странами управляше). Турци же крепляхуся и укрепиша и пренесоша престоль свои во Єдрену. На конець видяще духовніи что царство разорится; тогда бивши иже во святихь архієпискупь и патріярхь Єфремь собравь соборь духовни во Ипеку, на нем же избраша за достојнѣшагѡ великагѡ князя Лазара, мужа во всякихь дѣлахь добрихь ѡсвидѣтелствована и во воинских дѣлахь силна и искусна. Таже ѿ двухь крови царскихь по матери Милутина краля дьщери, єя же мати била Андроника великагѡ дьщер. Призивающе же и всѣхь князеи грозя клетвою и ѿлученіємь, аще котори непридеть, кромѣ Алтомана єгѡ же вѣдяху коварна и уже бивша во всякихь совѣтахь с Вукашиномь. И собравшимся статомь во Призрень ѡглашен и помазується велики князь Лазарь Гребеляновићь (тако) на кралѣвство растскоє рукою архієпискупа Єфрема в лето го-

сподне 1374. во Призрену и даша вси Лазару повиновеніє кромѣ Марка сипа Волкашинова, иже надѣяше ся самь тоє воспріяти и таинѡ ѿходить ѿ Призрена во своя предѣли Прилепу нехоте повиноватися Лазару. Таже разшедшим же статомь Лазарь бран первую творить со Алтоманом Николаємь; єгѡ же по трехь лѣтехь живагѡ ухватив сѣкирою усѣкнȣ. Баіоша жа послѣдуѩ Марку ради жени своєя сестри Марковои ѿмѣтнувь повиновеніє Лазаревѡ, самь своими странами повелѣваше; но Лазарь нехотѣ раздражати Баіошу до времена єгда разкаяся самь с прочими князи свои, ѡбращаєть ѡружіє своє на босанскагѡ Бана и поразивь єгѡ усвояєть себѣ земли и прежде бившія под Расією. По том воєваль на Мажаровь и ѿ нихь ѿяль Белградь со Сремомь и Зворникомь и утвердиль мирь со приданієм дщери своєя супружество Николаю Гарȣ Палатину Угарскагѡ королевства. Таже с воинством ѡбходиль вся своя земли и усмириль бунтующаяся графи захолмскіє, Далмаціє и приморскихь ѡстрововь; данимь же сотвориль паки Дубровникь и вшедь в зету Бајошу усмираєть и послѣдную дщерь свою Милю ѡбрȣчаєть за сина Бајоши ради истинагѡ союза мира и любве; ѩже по смрти Лазаревои дана бисть за Султана Баязета турскагѡ, на мѣсто же єя посегла за Бајошу другая дщерь Лазарева, ѩже била жена Милоша князя и все во всегѡ воинствова. Но Бајоша небиль добрѣ на вѣрѣ, токмо притворно ѩко же ѡбично всегда єсть у Зеђановь и предѣлу земли тои; токмѡ страха ради притворялся до времене єже по томь и извилѡ ѩко же слѣдовати будет.

Лазарь убѡ многи трудь положиль, дондеже пакь многоначаліє подчиниль и трудился, да би со всѣми любовь имѣли но уже лози прямои царскои неставше, било царство без глави и уже мнози прибавили били самовластія, мучнѡ и тяшко бѣ да Лазару покоряться, тако бяше же и раздорь велики во архієреих всяки подь своимь князомь бивши ѡсобь

не било истинагѡ повиновленія до своегѡ архіепискупа. Сегѡ ради и пише речени архіепискупь еревмь на саборѣ поставляется на мѣстѣ своемь Спиридона; таже тои умираеть настаеть Даниль, по Данилѣ Савва, но и тои во скорѣ лишился жизни. Сегѡ ради Лазарь краль серблѣмь собираеть соборь всѣхь архіепископов во своемь градѣ царстви Призренѣ и повелѣваеть: да изберуть егѡ же хощять и ѡбрящуть достоинѣишагѡ. Но такови били в тое время наши духовніе, да немогли согласитися цѣлое лѣто. Ѡви ѹбѡ достоинѣиши иже биша избрани, едини ѿ травою умерщвляеми иниже и ѡружіемь убіени биша, единь ѿ другагѡ желяюще всяке себѣ. Напослѣдакь бисть установљено великим князем Лазаревимь чрез всю седмицу всенощная молитва в ден же неделни всѣмь в цркви ѹущимь, бисть гласъ с небе се трижди: „Ефрем вам паки да будет пастирь“ и всѣм ужаснувшим ся и по совршеніи служби послаше во пустини ипекскія и изведоша првагѡ Ефрема и поставиша паки за патріарха. Таже изшедше един Іеромонах Ісаія ѿ пустини и глаголаше всюди, ѩкѡ клятви ради наложенія ѿ вселенским патріархомь и цари (примедба другим мастилом а истом руком ово: „Сицевая несогласія возрастоша и паденије умножися.“)

Лазар же посилаеть до царствующагѡ града нѣкія ѿ духовних и мирских ради примиренія и благословенія, до царствующа тогда Мануелу Палеѡлогу (с дари). Ѿ них же возпріяти быша честно и чтена писанія во всѣх церквах Константинопола ѿ Лазара и сабора сербскагѡ послатия; таже написавь цар и вселенскіи патріярхь ѿвѣти до Лазара и до народа егѡ и все истино благословеніе, мертвим и живим, царемь и власти; ѩже истина биша в Призренѣ чрезь двухь ѿ нихь посланихь митрополитовь и нѣких ѿ велможь; но са тимь заключеніем: да ктому Серби не именутся Іmператори но крали и ѩкоже им дозволено бисть изпрва. Архіепискупь же сербски да имѣеть титлу патрі-

яршескую ѡбаче митрополитовь да не будеть кромѣ двухь, пресѣдящагѡ престолу кралѣвскому и скопскомь, зане сеи первопрестолии ѿ Іустіпіана цара, пѡдь ѡхритску климу поставлено бисть. Прочее Лазарь усмиривь вся ѡкрестнія кралѣвства, иже Стефань Душань и Вукашинь раздражиша новогосподствованіе неможи истино до мира довести, узрокь же всему (Бог знаеть) Марко Вукашинов сипь котори никагѡ восхоть покоритися Лазару; сегѡ ради Лазарь аще и нехотящь воевати на Марка, егѡ же разбивь, землю егѡ присвои к державі своеи. Марко же побѣже ко Амурату цару турскому ему же свое повиновеніе ѿдасть и прибиваеть Маркѡ прочее при Амурату во службахь по свя дни воздвизая и раздражая Мурата на Лазара и державу егѡ; такожде и до князеи расіискихь пиши, наипаче до Баіоша своегѡ зета емуже извѣстиль: „что во скорѣ Султань с воискомь придеть на Лазара, и аще побѣдить егѡ ѿдасть царство Баіошѣ.“ Таже Амурат царь во Азіи и сущихь во Европѣ сакрив силное воинство до триста и болѣ тисящь и распустивь гласъ аки хотяще на Константинополь, Лазар же тѣмь прельщен ненадѣяшеся в рати, пребиваше во дому. Амурать же ѡбративь воинство свое на державу Лазареву предводим Марком и Андреом сини Вукашинови и прошель тѣснія мѣста конь Филипова града на границахь никому егѡ несрѣтающу и пріемь Дупницу, Коласію, Кратово и Щипь, Скопль. Марко же и Прилепу и прочим странам своегѡ владѣнія прежде бившагѡ со воинствомь турскимь ѿхождаше, пріемлая гради без боя, царь Амурать прошедь и Скоплѣ мирною рукою, ни плени, ниже пожигая, но всѣхь снабдѣвая в земляхь бившихь Вукашиновихь и Лазаревихь, внишедь в поля косовская широкая, на концѣ Мае и разпростре воинство свое по поляхь дав бѡ коней зеленая жита и трави и ѿ туду пишеть до Лазара: „Амурать син ѡрханов царь царемь и владика всеи Азіи и Европи, повелѣваю тебѣ воеводь Лазару, да пришед покло-

нити ми ся, ѩко же и прочи ѩзици и принесеши дани земли твоея еяже аз убих краля Вукашина освоих; ти же и присвоиль еси себѣ господствуеши, презирая наше терпѣніе, непокораешися, еще же дерзаеши кралѣмь и повелителѣмь себѣ именовати. Сегѡ ради, аще краль еси, изшедь да вижу тя на поляхь сихь с воинствомь твоимь и брани да сведемь и узрим тогда: чія есть земля? Аще ли пришедь поклонишися державѣ нашеи, милость ѿ нась воспріеши.“ Лазарь же еще ѩкѡ услиша нашествія Амуратово на земли своя, бѣ совокупляя воинство; но вси ужасошася нечаяному нападенію и невозмогоша скоро сопротивь Мурата стати. Лазарь же пріемь писаніе се Муратовѡ ѿписуеть паки сице: „Лазарь рабь Христовь, князь и началовождь князеи расіискихь подлежащимь странамь, великому и силному цару Амурату. Примих писаніе ваше и разумѣхь еже повелѣваеши ми прити к тебѣ дани же принести и поклонити и неименовати себѣ кралѣмь Расіи. Сія в мои власти несуть, но князи и велможи всея земли сербскои поставиша нась, и аще убѡ хощеши, да азь самь поклонюся тебѣ, немощно ми есть ради клетви моея ѩже дахь людемь моимь; таже и тебѣ небудеть полезно, но потерпи на нась и пожди тамо и гдѣже ести дондеже и ми совокупимь люди моя и изиду противу тебѣ; и аще рекуть ѡни: да поклонимся тебѣ, то азь предь всѣми први поклонюся, ащи ли супротивь будуть тебѣ, тѡ паки должень есмь предь ними, ѡполчитися на тебѣ. Такѡ бо положихь завѣть мои с ними. Мене же самагѡ аще же гонити будешь землю разрушиши и аще и нехотѣвь супротивь стану тебѣ. У Крушевцу лѣта господня 1389 Мая 24-гѡ.“ Тѣмь Амурать разсудив правдивое ѿвѣствованіе и мудрое Лазарево, ѡстановился в полях косовских преизобилнѣишеи земли, златомь и сребромь и прочим рудамь, ѩко же хлѣбомь и виномь и всякимь человѣческимь и скотскимь запасами. И бѣ Амурать ѡпазивая то летя большія кони военія и жда

пришествія Лазарова и неразоривь ничегѡ развѣ дворов неманинских во селихь на рецѣ Породимлѣ, и двор княза Милоша Ѡбилиħа у Косову в Липляни, и дворь Страхини на Топлици, и дворь князеи Юга Богдана в Лесковцѣ; прочеже вся в цѣлости соблюде дав ѡстрія укази, своєму воинству: да поданимь нетворять ѡбиди. Даде же Лазару седамнадесять днеи время на расужденіи и приготовленіи. Лазарь же в Крушевцѣ со князи своими ближаишими разсуждаше: что бѡ больше сотворить? Уже бѡ многи совѣтоваху податися Амурату; но небѣху вси снишлися; сегѡ ради Лазарь краль и патріархь Арсеніє вторіи чрез брзохдце посилаху честая писанія ко княземь и повелителѣм земальским, повелѣвающе и молающе: ускорити прити на полѣ Косѡвѡ времени уже приходящу ѿвѣть дати Амурату. Самь же Лазарь со собравшимся воинствомь уже бо шестидесяти тисящь исходить сопротивь Амурата ставь жда прочихь и разположи ѡбози своя по брегах до реках Ситници и Лаби. Княз же Баіоше Зеħанин ближаишіи бист, но собрав воя своя стояше на краєх земли предѣль своих жда времене желаємагѡ и ѡбѣщаємагѡ Амуратом, а не хотія прити. А княз Радич захолмски и приморски сила крепчаишая сербская, понеже в далеком растояніи неможе прити скѡро а бѣ совокупил великоє воинство и ведяше но не доспѣ час тои на бои; не мало потѡмь доспѣл и єгда разумѣль ѩко воинство сербскоє все погибло с Лазаремь кралемь: сегѡ ради сам себе прободь мечем издише и такѡ погребен бисть. Сегѡ ради и до днес зоветься Радича воєводи гробь, воинство же єгѡ разидеся в доми. Князь Вук же Бранковиħ також де лукавствоваше Лазару, подстрекаємь Баіошею и Маркомь, Милошь же Ѡбилиħ бяше честен и чудень борец пресилни и премужествени и во воинских дѣлах искусен, аще и младь ѡбаче во всѣхь дѣлах и повелѣніяхь Лазару добрь и вѣрень. Сегѡ ради Лазарь даде Єму дщерь свою в жену и сотвори єгѡ княза

и началовождa предь всѣмь воинствомь; и сегѡ ради узрока в таинѣ гнѣвашеся Вукь на Лазара и Милоша. Бѣже и спора по между дщерех Лазаревихь, их же Вука и Милоша ѡ красотѣ и мужествѣ своих мужеи, из чегѡ Вукосава дала удареніє Милошевои. Сегѡ ради Милошь ѿмастивь Вуку на поєдину, свергь Вука с коня ударив ѡ землю, Вук же немогь иначе ѿмастити Милошу; но начать у Лазара клеветати на Милоша. Бяху же єще два бояра зовомихь по рекахь земли недалеко ѿ Косова; Милан Топличанинь и Ивань Косанчиќ ѿ них же єдин бяше преводникь на ѩзику турском и бяху людіє знаменитіє в силѣ и разумѣ и честѡ ѡни хождаху во воинства турскоє, ѡвѡ дѣль ради ѡбщихь до Амурати, ѡвѡ ухождаху сили турскія, с нима же имѣяше Милошь любовь велію и всегда с ними бяше совѣтуя. Іакѡ усумнѣтися Лазару, по клевети Вуковои иже глаголаше Лазару: „ѩкѡ Милош с Миланом и Иваномь предатися хощꙋть, Лазаре, силамь Амуратовимь!“ Вечернем же бисть день субѡтни спрамѡ недели вь 24. месеца Іунія на трепезѣ великагѡ княза Лазара сосѣдящимь всѣмь князѣмь и воєводамь, и по многѡмь разговорѣ ѿ измѣнахь царства наипаче ѿ Баіоши, котори указаль таину сердца своєгѡ, бѣ Лазарь не многь часъ ѿ печали сердца лежа на десницѣ главою молча при трепезѣ, таже взель чашу глаголеть: „здрав сине и воиводо мои Милоше новая невѣро со совѣтницими твоими!“ Разумѣв же Милош сіє бити ѿ Вука седящагѡ при Лазарѣ ѡбаче воставь поклонив се кралю и ѿвѣствуєть: „Невѣра ти царю, код колѣна сѣди, аз же несамь!“ И разяривсѧ востаєть ѿ трапези глаголя: „заутра узриши ткѡ є вѣра, ткѡли є невѣра, аз бѡ желаю за тя умрѣти и Амурата царя убити!“ И со словомь сим изходить ѿ трапези; єму же послѣдоваша Милань и Ивань и чрез всю нощь бѣша вкупѣ уготовляюще себѣ к бою. Лазарь же ѡстав на вечери со иними властми ненадѣвся какои измѣни ѿ Милоша. Утру же бившу зѣлѡ ранѡ Лазарь во

ставть в церковь яже сія на Самодрежѣ рекѣ, ѡстоявшеи ѿ турскагѡ воинства више два часа и бивши утренему пѣнію, таже в купѣ и в божественои литургіи, яже Лазарь послушаше.

Милош же со Миланом и Иваномь сѣдоша на кони своя ѿходять до ѡбозовь муратовихь и слов даша на караулѣ якѡ Милѡшь идеть к царю. Сія же вѣсть скорѡ Амурату доносится, ѡн же яко услиша пришествіє Милоша с Миланомь преводчикомь к царѹ уповаше царь чтѡ Милош пришль цару податися власти єгѡ, или слово имѣти ѿ починеніи всѣхь Сербовь. Пришедше Милошь пред Амурата приблизився лобзати руку єму, извлекь нож, прободе цара; но видѣвши предстоящи, возкликнуша на Милоша и Милана, єгѡ же и убиша тамо. Милѡшь изшедь из шатора и сѣдь на коня свєгѡ со Іваномь Косанчиѣемь извлекши мечь свои ѿступившим єгѡ всему воинству; нѡ ѡн ѡружієм своим творяще путь себѣ яко никѡму немощи стати супроть сили єгѡ. Ивану же ѡсѣкоша первѣє десну рѹку, таже и убиша. Милѡшь же самь ѡста и уже хотяше излегнути ѿ рѹкь турскихь нѡ ѿ многагѡ удареніа єже творяще мачемь кровь єму силнѡ на нѡздри ѡбе ліяше; таже совѣтомь некоя баби (єиже Милѡшь по свезани зубими поздри ѿгризе и ѿ толѣ прозвася селѡ тѡ Бабин Нось) пѡвергше Турци ѡстріє меча пѡдь коня и тако коня єгѡ убиша; таже Милѡшь с копієм ѡста, на негѡ же ѡпря прекѡ Туркѡм тридесять лакѡть длини прескочаєть; таже вторицею вящеє, третицею ѡперся копіє сломися и такѡ лишався ѡружія ухватиша Милѡша жива и преводять пред Амурата; єгѡ же давь блюсти за живота и повелѣваєть началнимь дати знамени брани глаголя: „сотворите брань дондеже живь єсмь да небудеть ва тще сицевоє собраніє воинства, да увижу и аз кѡму ѡстанется побѣда!“ и такѡ нечаяно нападоша Турци на ѡбози. Лазарь бѣявше же в цркви не довершившеися божественои летургіи, єму же прихождаху воини сказующе:

что Турци наступиша на них ратною рукою силнѡ. Лазарь же посилаєть к Милѡшу и прочимь воиводамь, да строять воинство; нѡ в тѡмь придоша и сказаша Лазару: ꙗко Милошь с Миланом и Иванѡм ѡтидоша встатіи турскія. Єгда же услишаша прочіє князи и воєначалници вси ужасошася и ѡслаблѣша сердци своими, мнявше ꙗкѡ Милѡшь ѡдався Амурату, нечаяно на них нападь, да би єще сущу малу воинству побѣдили Лазара (незнаша бѡ извѣстно что сотвориль Милѡшь); но Лазарь крѣпкѡдушань и всегда побѣдитель уповая на Христа спаса своєгѡ, в тои часъ сѣд на коня и слатко глаголивими своими словеси укрепив сердца воином, их же мачем прекрестивь перви предь всеми наступаєть на Турки такѡ силно, ꙗкѡ в малѣ всѣхь Турковь ѿвратив назадь до царева шатора. Таже Турци увидѣвша ꙗко сербскагѡ воинства мало єсть число укрепиша и ѿ всюду ѿступиша,. Вукь же Бранковић со всею своєю ѿ Босни силою т. єсть десятію тисящь воиновь ѿступивь ѿ воинства Лазарева и стаде са другія страни рѣке Ситнице, єгѡ же видѣвь Лазарь рече: „Проклеть Вукь вь всѣхь дѣлахь своих и по смрти да будеть!“ и ѡбращяся кь всему воинству рече: „всяк хотяи ѿлучитися ѿ мнѣ да идеть за проклятим Вуком Бранковићемь, аз же днес умрети хощу за вѣру Христову и цркви божія, ѡставши же по мене горшия дочекати будеть!“ (Сіє бѡ слово рече ради несогласія князеи Лазарь). Лазарь же са малимь своимь воинствомь крѣпкѡ вь второмь сраженіи бился такѡ силнѡ, ꙗко река Ситница ѿ крови человѣческія и конеи возкровавилася бѣ. Самь бѡ Лазарь человѣкь великагѡ тѣла бист, єдиним удареніємь ѿ презрѣлнія ꙗрости по два человѣка и по два коня пресецаше, и могль би побѣдитель бити аще неби фортун єгѡ издала, или божіє нѣкоє хотѣніє; єму же конь убієнь, дондеже на другагѡ сѣде, воинствѡ во мнѣніє приде чтѡ Лазар убієнь; сегѡ ради енимѣяше другагѡ предводителя ꙗтся бѣгу. Лазарь же

скоро себѣ показавь и воинство возврати; но в то же смятеніи, Турци паки укрѣпишася силнѣи видявше сербскагѡ воинства малѡ. Лазар же бѣ боряся силно дондеже и другагѡ коня изгубиль и паки воинству невидящи Лазара дадеся бѣгу; но ипаки Лазарь второе повращаеть воинство уже изнемогшеи сили егѡ; но продолжаваше брань бѣ бѡ извѣщен ѡ пришествіи скоромь захолмискагѡ княза Радича; но и третіягѡ коня погубивь, а люди ѡви избіени, ѡви пакь ѿведепи, малѡ нечтѡ и спаслися бѣгомь. Тѣмь Лазарь всѣдь на коня, видя себя ѿ всѣхь ѡставлена низнемѡгша, дадеся бѣгу все в крови своеи и чужеи ѡбагрен шестнадесять рань имѣяше на себѣ ѿ меча и копія и бисть ѡслаблень ѩкоже и нинѣ зриме суть. Турци же силнѡ гоняху за Лазаремь, Лазарь же бѣгае с коня падаеть в ровь ѿ людеи поселенихь учинѣни ради ловитви волкѡв, и такѡ Лазара жива ухватиша и приведѡша предь Амурата цара, егѡ же Амурать узрѣв рече: „пѡчтѡ безумнѡ днес, Лазаре, на преварѣ убил еси мня и себѣ?“ к нему же Лазарь ѿвѣща: „Не азь рече, царю, но ти недаждал еси времене!“ И по повелѣнію царь Амурата, Лазару первѣе главу святую ѡсѣкають таже Милошу. Лазарь же живь узрѣв Милоша, пѡзна бити дѣлѡ егѡ на цару и глагола: „благословенѡ дѣлѡ твое и ти ѿ мене, ѡбаче за пролитія толикія крове днесь самь ѡтвѣть да даси Господу Богу!“ И такѡ ѡба посѣчени биша и царь тогѡ часа умре, ему же внутреная егѡ извадиша воинствѡ тамѡ у Косову закопаша идѣже и днесь надь тѣмь гробѡмь тулбе стоить. Тѣло же во градь Брусу занесоша са собою. И тогѡ лѣта ѡстала земля в мирѣ, дондеже Турци сина Амурата Баязита поставиша себѣ царемь. Радиѣь же воевода и князь Захолміискіи и Далматіискіи сіи ѿ крове Белагѡ Уроша прваго архижупана, по разбити србскагѡ воинства и усѣченія краля Лазара малимь часомь мимошедшимь доспѣль с воинствомь своимь близь мѣста Вучитрна недалече воевагѡ мѣста, и ѩко услиша побѣніе

србское вкупѣ со кралѣмь ѿ жалости и горести сердца нерасуднѣ самь себѣ мечемь проболь и тамо погребень бисть, воинство же єгѡ во своя ѡбратилися. Баіоша же аще и желаль височаства кралѣвскагѡ, ѡбаче ѡво усумнѣвился силою наступити, ѡво пакь ѡжидаль да би єгѡ стати просили ѡбаче снишель сь гори в предѣли хвостанскіє и близь Призрена и примиль ѿвѣть себѣ нелюбимь попленилъ тѣхь странь мѣста и села и возвратился во своя. Вукь же возвратился во предѣли своя и собраль крепчаишеє воинство хотіяше воспріяти расіискоє владѣніє, но ради измѣни ѿ всегѡ народа возненавидѣнь бисть. И сегѡ ради людіє ѡбщіє избраша и поставиша младагѡ Стефана сина Лазара краля да владѣєть надь предѣли ррсіискими сь матеру своєю. Тѣла же Лазара и Милоша воєводи вкупѣ са утробою цара Амурата на єдиномь мѣстѣ повелѣніємь Амуратовимь погребена биша в том полѣ косовскомь. И Милѡшь во скорѣ ѿ тудь своими изять и погребень паки в церкви єдинои тамѡ недалеко близь реки Лаба и дѣже и води кисели и изцѣлителнія изподь ѡлтара церкви ѡнія истичуть. Надь гробомь же Лазаря указався небесная луча и вѣсть далися супруги єгѡ и синомь и собравшися архієреи со клироси ѡткривше гробь и ѡбретоша тѣло цѣлѡ и нерушимѡ благоуханѡ и свѣтѡ, єгѡ же взеще ѡтнесоша во ѡбитель ѿ негѡ созданую зовомою Раваницу честно кивотѣ положиша и пребиваху тамѡ в кивотѣ до лѣта господня (после на страни додато 1669) тисяща шесть соть шестдесять и девятое. Тогда бѡ изволѣніємь божіимь належащои долголѣтнои брани между цесаремь и Турковь принесени биша в Сирмію в гору Фрушкою в манастирь зовоми Вередникь и стѡять в кивотѣ ѿ всѣхь приходящихь зримѡд и нокланяємо творя чудеса по богодати и дару Исуса Христа.

Баязить же синь Амуратовь на второє лѣто с воинствомь силнимь прешедь во Європу и усмириль предѣли ѿ

ѿца своєгѡ взятія ѿ Сербовъ и Болгаровъ и Грековъ; наступилъ во внутренія Расіи, єму же Вукъ, аки сагласуяся со Стефаномъ Лазаревиѣемъ подался; но Вукъ мнялъ чтѡ поданствомъ ѡнимъ Паязитъ єму вручитъ всѡ владѣніє Расіи, ѡбаче самъ ѡбманулся. Ибѡ Паязитъ царь пріявъ поданство их на договорахъ сицевихъ: да Стефанъ синъ Лазаревъ наслѣдникъ будетъ и ѡбладатель всѣми прѣделми ѿца своєгѡ; нехотѕщи же князи покоритися, Стефан же и наслѣдника єгѡ царемъ турецкимъ да будутъ в повиновеніи и по тридесятъ тисящъ воинства своєгѡ, амо же Турци ѡбратитъ бѕду ѡружіє своє, тамо и тихъ да послѣдуютъ, и на всякіи годъ по двадесять тисящъ златицъ дани да даютъ, єще къ тѡму всякому цару турецкому серпсти деспоти сестру, или дщерь, в супрѕжество да посилаютъ; ꙗко же и самому Баязиту на том примиренію дана бистъ сестра Стефанова, а дщерь Лазарева юнѣишая Милева (обрученая уже за сина князa Баіоша и в мѣстѡ єя в домъ баіошевъ старѣишая вдова Милоша воєводи жена; ѿ нея же родилася Ангелина преподобная жена святагѡ и праведнагѡ Стефана Бранковиѣа деспота в Сиріи и двухъ синовъ святихъ мати архиєпискупа Максима и последнягѡ деспота Іѡана в Сиріи них же манастирь Хопѡвѡ и Крѕшедолъ сазидали и тамѡ погребени и ѿ Бога чудесами прославлѣни) а понеже Стефанъ єще юнъ сіи сегѡ ради до возраста Стефанова Паязитъ царь Вука поставляєтъ, не владѣтеля, нѡ управителя дѣлъ. Стати же и весь народъ истиную честь и покорность имѣяху до кралѣвини своєя, жени Лазаревои, а матери Стефановои, Милици, которая всегда богоѕгодно жила. По смрти же мужа своєгѡ Лазара, недалекѡ Крушевца града созидали монастирь зовоми Любостиня и тамѡ постриглася во иночество и совакупила многихъ сестри, наипаче великих господ, котори вдови изѡстали по мужах изгибших с Лазаремъ, а тамѡ преставилася и погребена. А какѡ ѡна тамо Богу угождала свидѣтелствуютъ по все дневна чудеся

над немощнимь, котори приходять ко гробу ея, многѡ бѡ крать и мирѡ изтекаеть из гроба ея и наполняется благѡуханія весь монастирь таи и днесь. Пѡ ѿлученіи деспота Стефана и Вука Бранковића ѿ Паязита на полю Косову совладѣваль Вукь Стефану; но подпаль Вукь в некое подозреніе предь Паязитомь и ѿ негѡ заключень бисть в темницу; таже Вукь подкупиль стража и убѣгль чрез Расію в Босну и тамѡ недалакѡ Травника земля егѡ пожрела и езеро мало сотворися, которое и нинѣ називается Клокоть Вуковь: такѡ пріяль кончину Вукь Бранковић, изѡставиль по себѣ два сина рождена ѿ дщери князя Лазара Геѡргія и Лазара вь летѡ господне ҂аүз. Таже братія Вукова изгнаша Геѡрђія и Лазара с матерію их в Далмацію, ѡни же и ѿ ѡнудь морем поидоша къ цару Паязиту жалитися на стріевь своихь. Стефань же деспоть уже в мужествѡ дошедь и самь бѣ повеливая вси Сербіи, усмириль Бранковиће, братію Вукову, ѡставиль имь владѣніе Рами, и в нижнеи Босніи, другаго генерала или ти воеводу во градѣ Сребреницѣ поставиль, нѡ людіе града тогѡ возбунтавашася по ѿшествіи Стефаномь, воиводу егѡ и воиникь всѣхь побиша. Стефань же второе вшель Босну, женился со дщерію бана горно-босанскагѡ Твердка, таже повращается во градь свои столни Бѣлградь и би во градѣ Сребреници не расуднѣ повелѣ многія побити со всѣмь домомь и малія ѡтрока ихь. Таже изходи из града конь пѡдь нимь возбесился, с негѡ же Стефань силно упаль и сокрушился и лона патеряль пребисть прочее безчадень. Геѡргіи же и Лазарь Вуковићи пребивающе у двору цара Баязита во Едринополѣ воспріяша сили турецкія хотяша воевати на своих стріевь, но Стефань собравь воинство другое недал проити чрезь Расію; сегѡ ради всуе Бранковићи повратишася назадь и превратиша жалоби своя предь Баязитомь ѿ стріев на уики своегѡ Стефана, ѡбаче Баязить любве ради жени своея, а сестри Стефанови, не хотяща воевати на негѡ. И

такѡ изѡсташа Геѡргіи и Лазарь Бранковић при портѣ ѡтоманскои дондеже Баязить хотѣль воевати на Тамерлана царa Скитскагѡ, и собравь пресилное воинство многое в ней же поидоша четиредесять тисящь Сербов со Стефаномь деспотомь и Вукомь братомь егѡ, били убѡ и ѡба братія сина Вука Бранковића на том бою, и егда убѡ Тамерлань царь побѣдиль сили Паязитови и самагѡ Паязита уловль жива, и с нимь многія ѿ первихь егѡ; тѡгда и Стефана деспота со братомь егѡ Вукомь и са ѡба Бранковића Геѡргія и Лазара живих пленилъ и в тамницахь со своими несколикими Серби заключени биша, иже прокопаша темници и побегоша и моремь ладією в Константинополь убѣгоша и царемь греческимь тогда царстуюшщимь Мануиломь Палеѡлогомь честно пріяти биша, и Стефань титлою деспотскою ѿ Мануила цара соутверждень бисть. Геѡргіи и Стефань Бранковићи ѿ наслѣдіи ѿца ихь предь Мануиломь жалоби на Стефана преставиша, ѡбаче ѡба сина Вукова ѿ цара ѡсуждена биша и под стражу положишася тамо во Константинополѣ. Стефань же честно ѿтпущен и ѡбдарен морем адріатиским в Сербіи походить ради несогласія трехь синов Баязитовихь, котори во Европѣ еюже ѡбладаху сили своя воздвигоша, и біяхуся. Пловляи же Стефан морем доспѣль во Аморею тогда царствующу тамо Томѣ Палеѡлогу брату Манујлеву (тако са іотомь) ѿ негѡ же Стефань любезнѣ пріять, и хотя Тома саюзства со Стефаномь, даде дщерь свою Вуку Лазареву, а брату Стефанову, в жену и тамо совершившую браку ѡбдарена быша и со дщерею цара Томѣ ѿпущени биша и доидоша моремь вь Сербію здрави и ради брани Баязитових синовь между усобнои живѣль Стефань со Волкомь братомь в Белградѣ градѣ своемь у спокою храниль в мирѣ земли своя; неимѣя никаковія бѣди, ниже дани кому дая. Геѡргіи же и Лазарь синови Вука Бранковића ѡставши подь стражею вь Константинополѣ, потѡм ради многія красоти лица мѣрнагѡ и природнагѡ

краснорѣчія и ума Гєѡрђіи Бранковићь царемь Манујломь Палеѡлогомь возлюблень ѿ арести и с братомь Лазаремь ѿпущень; таже Манујль Гєѡргію сопріяль дщерь свою Ирину, и бившу браку пребиваль Гєѡргіи во Константинополѣ, при ѿцѣ своєя жени; но всегда потѡмь Манујль искаша пути и желаша господствованія в Сербіи зету своєму Гєѡргію. Лазарь же Вуковь ѿпущень из Костантинополя пошель во Адріанополь до порти ѡтоманскои ка сину Баязитовꙋ Муслманꙋ (єгѡ же ини пишуть Сулеиману) тѡгда тамъ царствующу, и бѣ служа при немь и ища помощи турецкія на Стефана. Немогуще же синови Вуковѣ сотворити что на Стефана и получити желаємагѡ им чрезь иних и писаніями, воздвигоша Вука Лазарева на брата єгѡ Стефана, єже дѣлитися в наслѣдіи земель их. Стефан же непопуская брата, тимь уѧзвлень Вукь ѿступиль ѿ Стефана и пошель во Адріанополь, тамѡ соєдиняяся со Лазарем Бранковићем и тужби своє предложили у Муслмана цара; ѿ негѡже пріємше помощь воєну, придоша на земли Стефанови рукою силною и попалиша вся мѣста и села до предѣли Расіи. Сегѡ ради Стефань аще и нехотя раздѣлися с братѡмь и живяшє Стефань, потомь, в Бѣлградѣ ѡбладая: Трибалією, Расією, Сирмією, частію Славонією, Рамою, долнею Босніею, Херцеговинею, Захолміею; Вукь же пріяль ѡбѣ Зетѐ, и ѡбѣ Мисіє, Арбанію, Епирь и некою часть Македоніи; ѡбаче Вукь више живяше при портѣ муслмановои ѩко же ѡбѣщался бяше. И бяше Вукь Лазарев и Лазарь Вуков со Муслманом царемь на брани, єгда ратоваль Муслмань супротивь брата своєгѡ, Асан-бега, єгѡ же ратоваль уби и сея ради вини третіи синь Баязитовь Мусія или Мехмедь собра воинство на Муслмана и побѣдив уби Мусльмана и взявь Адріанополь, в немже ѡбрѣте Вука Лазаревића и Лазара Вуковића и ѡбоих смрти предаде. Стефань же возврати Расіи предѣли вся, но с некимь данкомь и паки Стефан ѡбвлада всѣмь странамь и

предѣли ѿца своегѡ живя в покоє но без дѣти. Сегѡ ради все время жизни своєя упражняшеся вь милостиняхь и возданіяхь манастиреи и церквеи многіих и созда иже потомь многія разрушени суть по всюду ѿ Агарян, наипаче во стоиномь градѣ єгѡ Белградѣ; но токмѡ єще ꙗвнѡ две цѣле стояти манастирь Каленикь и святотроическая ѡбитель иноческая на рецѣ Ресавѣ зовоми Манасія, треми твердинями наѡколь утверждена. Сего ради во ѡбдержаніи турецкомь стража турецкая с началником их всегда ѡбретавашеся. В тои ѡбители и сам Стефан погребень бисть. Повѣєтствуєтся же ѡ превеликои милости сегѡ Стефана, ꙗкѡ всегда, єгда живяше в мирѣ, по вся нощи преѡблекавашеся и хождаше по улицахь исщи убогих и всякагѡ удоволствуя. Єдин же ѿ убогихь три крати пріяль милостини нощи єдинои, єгда же четвертую попросиль и познавь єгѡ Стефань глаголаше: „Хищниче, и тату убогих, како небоишися Бога крадіи мазду иних убѡгихь?“ Таи же ѿвѣща єму: „Азь убѡ сребро твоє и част братіи моих, краду, ти же среброма тимь крадеши царство небеснѡ!“ И понеже Стефань бѣ неимѣя плода и уже ко старости приближался примирился со Геѡргіємь Вуковимь Бранковиѣємь и призва єгѡ любовнѣ ѿ Константинополя и ѡгласиль єгѡ наслѣдникомь по себѣ и живяху прочеє в любви. Амурать же царь, юнѣишіи синь Баязитовь рождени ѿ Милеви сестри Стефановѣ и во Азіи царствуя собраль пресилноє воинство и пришель чрезь море наступиль на брата своєгѡ Мусія, єгѡ же поразивь уби и бисть єдинь наслѣдникь и ѡбладатель всѣмь асіискими и європскіими землями ѿца своєгѡ, и сотвориль веліи мирь со Стефаномь за не уикѡ Стефань єму бяше и даде Стефань дщерь Геѡргія Вукова Бранковиѣа Амурату в жену, и такѡ Амурать со Стефаномь живяху во велицеи любви. Состарѣвся же Стефань умираєть во Белградѣ лѣта ѿ созданія мира ҂ѕ.ц.л.є. месеца Іунія 19. и в день таи бисть громь стра-

шен и тма по всеи єгѡ державѣ; ѧкѡ мнѣти людемь всѣмь ѧкѡ дню в нощь претворитися и при самомь заходу сльнца паки дани указался, и по малихь днеи второє так знаменіє било: вихрь веліи, котори многія доми сокрушиль и домь сестри краля Лазара до земли сокрушиль и покровь соборніє церкви ѡлованіє вес на землю свергнуль, потомь искри ѡгненія, аки даждь, снисходящія ѿ воздуха и низходящія во градь претворяхуся в черни пепель. Таже уже Геѡргію Бранковићу деспоту сущу все земнѡ, великія церкви ѧко же стояху икони святія с крестомь великимь взяшася чрезь церковь невидимою рукою в полудни на воздухь всѣмь людемь зрѣщимь и: „Господи помилуи“ со слезами зовѹщим, дондеже невидими биша и ѿ ѡчеи человѣческихь заидоша.

Геѡргіи же Вуковь Бранковић уже ѿ Стефана краля Лазара єще при животѣ ѡглашен за наслѣдника и по смерти єгѡ в Белградѣ лета Христа 1427. препоѧвся на владѣніє Расіискоє; но князи вси признати Геѡргія нехотѣли, понеже Балошић, или Божидарь, владѣющими Зетами. И сами происходили ѿ кровє тонкія Неманића и Лазареви дщери. Босанскиже предѣли, ѡво силою Бана тогда уже називающагося краля Стефана, ѡво и своєвольно поделися и соєдинилися паки с Босніею. Албанія же и прежде ѡторгшися ѿ Сербовь Турскою силою розвоєвана и преѡбладана была со Зетским Скадромь и Лѣшію, даже до Антивара нинѣ називающагося Бара и Улцина. Стефану же умершу Мажари ѿняли Мачву, Зворник и Сирмію, аки наслѣдственоє им из перва, Амурать же цар якѡ услиша чтѡ Стефань десспота безь наслѣдника преставился и Геѡргіи Бранковић без знаніа амуратовія воспріяль владѣніє собраль воинство и вшель в предѣли Сербскія разориваль и поплениваль вся земли даже до рѣки Морави и града Равана и повратился в Косово покориль вся гради и мѣста и твердость града Призрена разорваль и под Нови (рѣкоми Новоє

Бердо) град дошель єгѡ же немогши взяти, ѡво ради належащеи зими, ѡвѡ пак ради нахожденія Угровь по Дунаи иже воступили били в державу амуратову и сотворивь мирь со Геѡргіємь ѡдавь єму часть некѡгда бившую раздѣлену между Стефаномь и братомь єгѡ Вукомь синови Лазареви; и взявь ѿ Геѡргія в закладь два сина єгѡ Глигорія и Стефана, ꙗкѡ да пребудеть во вѣрности с нимь вѣчно, наложивше нечтѡ и дани на негѡ, ѡбратися на Угровь ѡставивь Сербію ѡбаче Геѡргіи несохраниль вѣрности тајнѡ (тако) помоществовалъ Угромь. Амурать же примирився со Уграмь и разумѣль дѣла Геѡргієва паки погналь воинство на страни геѡргієви и Геѡрђія ѡщутивши нахѡжденіє Турков и немогь супротив стати сили их убѣгь ѿ Белграда со синомь юнѣишіим Лазаремь чрезь Расію в Зенту во ѡтечествени градь свои Антиварь; но понежде вожду Турецкому же неповелѣно бѣ земли разорати, тѡкмѡ аще сопротиву станутъ Геѡргію самагѡ живагѡ к цару ѿвести. Геѡргіє же бѣгая со сином и имѣніями, Турки же по нем право гоняху, и не бѣ супротивостоящагѡ ким и ѡступивша Турки Антиварь искаху Геѡрђія. Антиваряне же Геѡргія тајно испустивше и в морем в Рагузу ѿвезоша; но и Рагузяне бояхущися нападенія и сили амуратови убояшася ѡдержати Геѡргія во градѣ. Геѡрги же ѿ страха изумлень вся богатствія своя ѡставиль в Рагѹзи, єще же Рагѹзяне лукавнѣ, аки ѿ страха Амуратова боящеся, взяша ѿ Геѡргія рукописаніє (ꙗкѡ вся, ꙗже со мною принесохь, такожде со собою ѿнесох) и тим начином вся имѣнія сербская дошедшія в руки Геѡргієви, доидоша и ѡсташа вѣчито в Рагѹзѣ. Геѡргія же со синомь морем ѿпустивше и чрезь Далмацію Геѡргіи пошел во Хунгарію до краля Владислава єгѡ же не ѡбресть в Будимѣ но во Вієнѣ при цесару Сигизмунду. Геѡргіи же и во Вієну ѿшел и пред цесарем Сигизмундом и кралѣм угарскимь жалби своя простирал ища помощи на Турков; но

цар велѣл Геѡргію пріяти исповѣданіє римскоє и такѡ да помощи єму ѿяти земли єгѡ ѿ Амурата. Но Геѡргіи биль крѣпак в православнеи вѣрѣ и доволно искусен и по повелѣнію цесарскому имѣль прѣніє са фратрѡм феѡлогом віенским ꙗвѣ прѣдь всеми ѿ вѣре пространо и побѣдиль фратра догматами. Тогѡ ради и неполучиль просимыя помощи но получил ѡбѣщаніє извиняющеся иними себѣ належащими воинами. Геѡргіи со кралѣм хунгарским пошел в Будим, тамо и нехотащу Геѡргію трактовали мирь вѣчни Хунгри со Серби и дал Геѡргію и наследникѡм єгѡ Сирмію и част Слованіи и со Сиклеушем градом, и ѿшел Гэѡрѓія сѣдѣти в Шиклеуше ждая времена ѡбѣщанія помощи на Турков. Воспріявше же Мажари Белграда населишеся там, граждане же серпски, иже восхотѣша, ѡсташа ини же изидоша в Шиклеуш. Амурат же невѣдяя дѣл Геѡргієвих, но имяша Геѡргія кріющагося в землях своих негдѣ и тогѡ ради нехотѣяше ратоват Расію имяше же в руках сини Геѡргієви, ненадѣяшеся до толикѡ ꙗвитися Геѡрѓію. Єгда же услишал чтѡ Угри взяли Белград и ꙗкѡ Геѡргіи пошел подвигнути цесара и Угров супротив єгѡ, восхотѣл погубити ѡба сина геѡргієви, ѡбаче моленієм жени своєя, а сестри юнош тѣх, ѡставиль им животь, ѡбаче ѡбоим повелѣль разженіми гвоздієме ѡчи извертѣти, и такѡ бист, и умислив всѣми странами сербстими пріѡбладати; но Геѡргіи пребивавши в Шиклеушѣ ѡжидая времене воєнагѡ обручиль за сина своєгѡ юнѣишагѡ Лазара дщерь дщери Іѡана Гунядія и такѡ угарскіи король, со Гунядіом и Геѡргіѡм деспотом, составивше силноє воинство, внидоша предѣли геѡргієви и наступиша на сили Амуратови их же силно сотреша и во скорѣ вся предѣли расіискія ѡсвободиша и ѿ Болгаріи пріѡбрѣтоша даже до Варни и тамѡ чрез договора и посредствія Геѡргієви деспоти мир сотвориша яко же Угри восхотѣша и Геѡргіи получил наслѣдіє своє и ѡба сина, но ѡслеплени, а иже єгда увидѣль аки мертвь

на землу упал. (У примјетби истом руком написано ово: „И Геѡргіи получил земли своя и сини ѡслеплени, их же егда узрѣвь, аки мертвь на землю упаль (то све има и у тексту, а ово нема) ѡбаче міръ, близь рѣчи Дуная на равнинѣ сотвориша.“) Ѡбаче со велми веселіами христіани возвратилися вси во своя и Геѡргіи получиль земли своя. Міръ сіи силно утверждень бист якѡ Владислав краль, Гунядія Іѡан и Геѡргіи деспота евангеліе святое, на нем же руки своя положиша и кляшаси Амурату цару, в руки дадоша, Амурать исповѣданія своея богомрскіа вѣри и Мухамеда, Владиславу заемно послал и на том разашлись. Но римски папа, яко услишаль побѣди Владиславови на Турков, послал своегѡ Гардинала Іѡана Владиславу с дари величая егѡ и благословляя и мір тои разрѣшая, яко не бити ему клятвопреступникомь, тѡкмѡ паки ѡружіе свое да ѡбратит на Турки. Геѡргіи же пребиваше во градѣ Смедеревѣ яже Ирина жена егѡ ѿ имѣнія своегѡ, в память свою создала. Угри же подвижени попи своегѡ хотяще мирь разорити с Турки посилаху кь деспоту да и тои уготовается, ѡн же бѣ ѿрицаяся им ради превеликія клятви датія Амурату, аще и безвѣрну, сегѡ ради возненавидѣша деспоту и всякія ему и земли пакостии дѣяху наипаче ѡтець ѡтроковици ѡбручения за сина егѡ Лазара недаваше дщери своея: Тѣмь убіени биша на пута нѣкія графи височаішія мажарскія их же смерти виновнагѡ нарекѡша деспоту. Ѡбаче Владиславь со Гунядіемь Іѡаномь собраше силнѣишее воинство сухом и водом чрез Расію поидоша на Амурата и бѣ Гунядь разоривь вся земли и гради геѡргіеви непріятелскою рукою, по всуду амо же прохождаше. Геѡргіе со своими уклонился во вишнія Расіи и заперь пути тѣснія хранашеся дондеже сили угарскія проидоша земи егѡ, и потомь сошель ѿ мѣст своих по нима ходил даже до тѣсних врать називаемія Момина Клисура (данас Кс дербенд 2 часа западу од Пазарџика. Преписаоц) и повсѣхџ мѣстахь твердихь велѣль утвр-

дити пути и засѣсти. Скендербег же Геѡргія имѣя договори со кралѣм Владиславом хотѣяше предати всо воинство турецкое управляющееся им, в руки мажарскія на погубленіе; но Геѡргіи деспота невѣдяя намѣренія егѡ свел бран с Кастріѡтом на тѣсних мѣстах и побѣдил Кастріѡта тамѡ. Кастріѡт же иним путем ѡбратил воинство свое, да би провел Турки во внутренія земли и тамо всѣх побил; но деспота паки супротив егѡ вишел близ Куманова и свели бран паки и ѡбои билися равнѣ. Таже Кастріѡт чрезь Албанію прошел усвоява себѣ земли даже у Зенти до Лѣша и Скадра и туди ѡстановился и побив все Турки ꙗвил себѣ христіянинѡм, ꙗко же и бяша син князеи ѿ града Костура; сегѡ ради и нарицается Кастріѡта. Послѣди же пребивая во градѣ Скадрѣ паче иних градов, сегѡ ради ѿ Туракь нарицается Скендер-бегь. Геѡргіи же паки во внутренія Расіи пошел ѡбаче по всѣх твердих мѣстах сазидал и засипал пути, да би паки возвращающеся воинствѡ угарское, неразорили земли и повелѣл битися и аще коегѡ ѿ первих могут ухватити к нему да приведут. Амурат же ꙗко услишал нахожденія Хунгаров изшел с воинством своим на Варну, идѣже и мир сотвориша и утвердиша; другое же воинство предходяще ему дал бил, ꙗкѡ же предписася, Кастріѡту, тѡгда бившу воеводѣ егѡ. И не хотящим Хунгаромь на тих погодбах мирствовати сведоша брань и первѣе ꙗвишася Угри побѣждающіи турское же воинство бѣгуꙗтія. Сіе узрѣвь Амурать стояи на високом мѣстѣ и зряяи на тую битву и взем евангеліе ѿ нѣдр своихь, еже ему данѡ бисть на уговорахь мира, и глаголаше: („Ти Христе, аще Бог еси людем твоим, ꙗкѡ же ѡни тя исповѣдуют, покажи истину твою, за ѡбиду мою, якѡ азь пріяхь книгу сію твою, за истиную вѣру“) и сіе токмо цару изрекшу абіе вѣтрь ѿ страни турскія на Угровь ѡбратися и Турци силу пріяша; Угри же ѡслабѣша и избіени биша ѿ Турков и не многи спасошася. Сам же крал Владислав ранен чрезь Влахію бѣгѡм спасень. Сіе же бист лѣта господня 1444.

Хуняд же забил еже содѣлал землям георгіевимь свои, со своими, паки хотѣль проити чрезь Сербію в Белград и бѣгая добрѣ ѿбиваися за гонящими егѡ турскими силами. Таже на Косову ѿ всѣхь ѿнажень и побіен с малими своими болярами и сином пал в руки воеводь деспотовихь жив и приведен предь Геѡрѣія и хотяше мастити над Гунядомь до смрти; но моленіем сина Гунядіева усмирень и ѿпущен на договорах тѣх: Белградь Геѡргіеви возвратит, ѡбрученую внуку сину егѡ да даст и за разореніе земли два миліѡна злата да пошлет. Геѡргіи убѡ Белград получиль и дѣвицу, но злата ради Гуняди разгнѣвался и забил в закладѣ сина своегѡ и собраль воинство нашел на Расію и разорити начал паки. Сегѡ ради настали князіе и боляри и принудиша Геѡргія еже ѿпустити сина Гунядіева с даром и такѡ бисть; ѡбаче за срамоту Гуняди искаше всякимь ѡбразом ѿмаститися Геѡргію; тогѡ ради и ѡбявиль Амурату Гунядь первая дѣла Геѡргія. Амурать же разумѣль чтѡ Гунядь со синомь своим биль в рукахь деспоти и на многія денги ѿпущен, воинство свое силное устроив посилает на Деспоту, да: или жива егѡ приведут, или усѣчена. Геѡрги же бѣгая ѿ Смедерева пал в руки воинов гунядіевих сѣдящих в тајнѣ егѡ ради и чрезь Дунаи хитро занешен до Будима, таже во Віену и три лѣта тамо бил заключен, тажде сужден и три перста ему началнии деснія руки ѿсѣкоша и невозмогши уставити крове, такѡ ѡтслан бист во свои во Белиград и на пути в Будимѣ преставился ѿ тока крове тоя. Тѣлѡ егѡ снешено и погребено во Белградѣ во саборнои церкви, честно во старости лѣти господня 1453. ѿ толѣ паки Мажаром сам Геѡргіе попустил Белграда. Амурат же якѡ услишал ѿведеніе геѡргіево, на моленіе жени своея, ѿ неяже имѣя сини наслѣдники, на препитаніе матере ея и братиіе ѡставил самую Трибалію с горною Расію, прочія же земли, ѡво самь Амурать усвоиль, ѡво кьязи ини ѡдржоваху по вся

дни біющеся с Турци. И такѡ ѡста Ирина Палеѡлога со треми сина своими господствующи Трибалією и Сирмією, кромѣ Белграда. Ирина же аще и ѡслеплени бяша сини єя старшіи Глигоріи и Стефан ѡбаче нехотѣяше да презрить их; но Григорія старшагѡ на деспотство возведе и та с ним купѣ бѣ повелѣвая странамь тѣмь. Лазар же юнѣишіи желя властолюбія ѡтровал брата Григорія и погребен бист Григоріи в манастирѣ Боговађи. Пѡ нем же ѡстал син мал именем Вук. Неразумѣши же Ирини ѿ дѣла се бѡ началѡ; но вторагѡ сина своєгѡ Стефана прѣвенча на деспотство. Видѣ же безумни Лазар, ѩкѡ не сбитися по мисли єгѡ и ѩкѡ Ирина мати єгѡ недаєт самовластія, ниже получити может; тогѡ ради и матер свою Ирину в салати ѿкормил умре и погребена бист во Смедеревѣ єя градѣ. Стефан же ѡслепленіи уже деспоти уразумѣв дѣлѡ беззаконое брата своєгѡ, со женою Ангелиною и со двуми синами Максимом и Іѡаном и со братанцем своим Вуком, превезся чрезь Саву рѣку, ѿшел во Сирмію и ѿ угарскагѡ краля честно пріять и соутвержденъ на гоподствованіє Сирміи.

Лазар же Геѡргієвь Бранковић по ѿшествіи брата своєгѡ Стефана лета господня 1459. вѣнчался на деспотство в Смедеревѣ при цару Мехмеду и колико поживел неоставиль памяти по себе, ниже породи. На конѣц ѿ всѣхь возненавидѣнь и презрѣнь за смрть братную и матери во великои печали умре. Люди же поставиша себѣ воєводу Михаила Богоєвића да владѣт в купѣ со женою Лазаревою над землею дающе дан турским царем. Но царь Баязит втори, ѩкѡ услишал землю без наслѣдія, послал им своєгѡ воєводу, или пашу Мехмед-бега и таи први вашел ѡбладати Трибалією. Єлена же Деспина Лазарева ѡбманула єгѡ и позвала к себѣ во град Смедерево, аки на почитаніє и дружбу; таже со слугами своими связавши и послала в дар ка уику своєму Матеашу кралю и Владисаву. За сіє безчестіє во-

схотѣ Баязит г. мастить Михаилу воєводѣ и Деспинѣ; ѡни же ѡщутивше намѣреніє єгѡ и немогуще стати супротив силам єгѡ промѣниша земли своя, и даша им страни своя, ѿ Угров же взяша поселенія в Банату, Іанополѣ и Бачкои и вси людіє земли Трибалскои болшіи преселишася чрез Дунаи, немощнѣиши же иже васхотѣша изо́сташа на мѣстѣхь своих. И такѡ Тривалія не взята ѿ Сербов бист, но променѣна с Мажари, и некоє время обладаху єю, таже с Белградом и Турци и всю Тривалію ѡсвоиша, ѡбаче достояніє Деспотовь по прежде и поставиша двух санчаков бега или ти пашу во Смедеревѣ первагѡ єму же имя Али, ѿ наших же неумѣющи язика турскагѡ наречен в мѣсто Али — Балибег. Тои убо проклати єгда воинство сербскоє водящеся под Стефаном и Димитром воєводом серпским под Деспотом Стефаном Бранковиђем, все воинство убѡ при Матеашу кралю били во службах под Прагою. Али-бег же улучив время своє и разумѣв якѡ людіє воєни дому нѣст и собрав своє воинство, прешел на Смедереву чрез Дунаи и вес Банат попленил сопротивляющихся людія и старіє жени избил мечем, болших же ѡних и дѣте до шестдесять тисящи в плѣн ѿнесл и в Темишваре тогда єще малиіи и в руках сербов биви вес попален и пожежен и в плен ѿведени в нем же биша, первѣшіє дома сербскія Іакшиђи воєводи и Шевиђа. И якѡ же под Прагою извѣстишася Серби, служби кралѣвскія ѡставиша и в доми пороблєнія возвратишася вси и чрез Дунаи прешедши ѡполчишася против Бали-бега, Али бег єлико возмог сили своя савокупити в противостоял; но серпстія воини за своими плененими силне убиша и поразиша Турков. И сам Дмитарь Іакшиђ воєвода са Али-бегом бишася ѕѣло мачи, таже с голими руками єдин другога похитивше, на конец Іакшиђ пресили Турчину и ѡпровергь єгѡ на землю ножем заклал. Таже єликѡ ѡбрѣтоша своих тамѡ взяша, а иже биша ѿнешени сіи вси продани в плѣн.

Стефан же Геωргієв деспота пребивая в Сирміи в Шиклеушѣ богоугоднѣ живляше со супругою своєю и чади. Воєначалници бω биша Стефанови, Стефан Іакшић и Вук братанец деспота син Григорієвь. Толикω бω в нѣмь сили воєнія бише, ѩко и до днес називается Змаи и Вук Ѡгнѣни. Ѡбаче всегда упражняшеся на боях наипаче противу Турак, тогда попирающих босанскія земли. Тамω и Вук сеи во службах угарских, между воини своими пулою пулки великія ѿ Турков устрелѣн ѕѣло и умре, неωставив по себѣ наслѣдія зане и не бѣ брачен. Стефан же деспот многія цркви и манастири в Сирміи созідал, ѿ них же сут краснѣишія Хоповω, в нем же почивают цѣлокупнія мощи святагω великомученика Ѳеωдора Тира; таже болѣишія церковь Крушедоль, в неи же сам Стефан Богу дѹхь предавши тамω погребен бист. Маѯим же син єгω старѣишіи постригся во іночествω архієпископомь поставляется влахо-запланинским; такωжде и Ангелина супруга Стефана Деспоти, по смрти мужа своєгω создала церков недалече монастири Крушедола и примила іночески чин на ся, собрала же у число сестреи себѣ, живѣла богоугоднѣ и доспѣвши конца Богу духь предала, и близ мужа своєгω погребена бист. Іωан же втори син Стефанов помагался на деспотство лѣти Христова ,а.ф. и ωженился со дщерію воєводи своих Іакшића с нею же родил єдинω чадω женскагω полу именеш Марію и потомь во скорѣ Іωан преставился и по немь владѣль архієпискуп Маѯим нѣкоє лѣто чрез воиводи своя. Таже преставился и погребен во гробѣ ѿца своєгω. Єгда же ѿкриша гроб, ωбретоша тѣлω ωправдано и светω низведше ѿ туду положиша во ковчезѣ, такωжде и тѣлω Ангелини и Іоана Деспота и по летѣх двух Маѯима архієпискупа. Всѣ бω четири ωтец со два сина и супругою своєю бяху. Ѡправдани Богом и во двух ковчезѣ положени стояху во церкви Крушедолској даже до лѣта христова 1716, єгда безбожніє царь Ибрахимь чрез

везира своегѡ (изоставлѣено за име па га нема) иди на цесара и под Варадином в Сирміи сили егѡ ѿ цесарскія сотрошася, и сам тои ѡкаяни везир ѿ своих убіен бист; — тогда повелѣи монастирь Крушедол поробити и запалити, тѣлеса же святих ѡгню предати. И такѡ бившу повелѣнію ѡбаче некія части ѡсѣкущих святих изосташа и по томь ѡбретошася и нинѣ находятся тамѡ.

Єлена же супруга Іѡанова владѣла по сих святих в лѣто Христово 1551 дондеже Турци ѿ Угров взяли Белград и поробили Сирмію со Шлавоніею при кралю последнѣм Лаушу, егѡ же Турци на втором сраженію убиша и лестію Будим град взяша и всю Хунгарію под свою власть покориша.

Марія же дщер Іѡана Деспота ѿ Бранковића егда пришла во возраст посягнула за Фердинанта Франгепана, с ним же родила Стефана Франгепана и великагѡ Жупана Модрушкагѡ и дщерь Кателину (тако); юже посягла за Зринскагѡ и Хѡрватскагѡ бана Николу.

II. Историја црквена.

По принѧти спасителнаго крещенїѧ светомѹ
и Богомь оумѹдреномѹ кралю

Сербскомѹ Симеѡнѹ Немани в лето господне ҂а.р.л.ѳ. бытія мірѹ ҂ѕ.х.м.г. При семь и светымъ сына егѡ вса земля просвещена бысть крщеніемь светымь.

Чрезь архіепископа Савви сини светагѡ Симеѡна Неманя, ѿ него же изслѣдовахь історію црковну патріархь (Господу поспѣшествующѹ) архіепископовь и патріарховь на сербскомь светомь престолѣ до нинѣ были и при времени благочестивихь кралеи нашихь сербскихь и при тиранствѣ супостатовь нашихь агарянов.

Поставися св: Савва первый архієпископь сербскіи патріархомь Константина града Манѹиломь вь царство Алеѯіа Дѹки и Ѳеѡдора Ласкара.

Архіепіскопи:

а. Савва а; в. Арсеніа а; г. Савва в; д. Євста а; є. Нікомимъ а; ѕ. Даніилъ а; ӡ. Іωаникіи а; н. Єфремъ а; ѳ. Спνридонъ а; і. Іакωвъ а; аі. Єνстати в; ві. Савва г.

Ѿ здѣ начаша називатися и поставлятися патріархами при царѣ сербскωмъ Стефанѣ синѣ святагω царя, иже во мѹченицѣхъ Стефана Дечанскагω въ лѣто ҂ѕ.ω.м.н. (1340).

Патріарси же:

а. Іωаникіи в. иже тѣмже славнымъ царемъ Стефаномъ сербскимъ возведенъ бысть въ градѣ Серезѣ 1343 года; в. Савва д; г. Єфремъ в; д. Спνрідωнъ в; є. Даніилъ в; ѕ. Савва є; ӡ. Кνріллъ а; н. Нікωнъ а; ѳ. Арсеніи в. Ѿ места добра области Срема и при немъ Турки на Косовѹ разбила краля Лазара; і. Нікωдимъ в; аі. Прохоръ а. преставися ҂ӡ.н.н.

ві. Ніканωръ а. ҂ӡ.ѯ.є.

гі. Макаріи а. (7081).Сеи ωбновилъ пекскую црьковъ изнова саградилъ препратѹ бывшѹю разоренѹ во время нахожденія прьвагω ѿ Агарянъ рожденіємь Ѣѹрѣевщанинъ.

ді. Паνелъ а.

єі. Антоніє а. (7082).

ѕі. Савватіи а. (7094). Сеи пивскую ωбитель саградилъ ѿ ωснованія племени своємѹ во восхожденіе молитви.

ӡі. Гєрасимъ а. (7095). Іѹніи 23 оу Жидчи (а шта нема).

ні. Єроѳеи а (7099 севр: 17.

ѳі. Іωанъ Кантѹлъ а. (7123) октωв: 14. въ Константинѣ градѣ, гробъ же єгω близъ Єни-капіи входящу ти въ градъ ѿ лѣвыя страны.

к. Паисіи а. (7156) Ноємври в быволомъ (ꙗко же глаголют) оубієнъ бысть на Меспахъ Боудисавцѣ и єліи живъ въ манастыръ принешенъ и вторіи денъ преставися, рожденієм̃ъ из Іанѣва.

ка. Гавріилъ а. Ѿ старагω Влаха рожденієм̃ъ, къ царю агарянскомъ ωбългaнъ быстъ, ꙗкω совѣтствовалъ благочес-

тивѣишагѡ цара Московскагѡ воздвигнути воинꙋ противъ Тꙋркѡвъ и въ Єдесѣ градѣ ѡбѣшенъ бысть, глаголется Бꙋса, Междꙋ двема дꙋба. Погребеся близъ вода Агіазмы рꙋкою пресвитера Павла ,а.х.и.ѳ. іꙋл: 18 бытіа (7167)

кк. Маѯімъ а. (7189) оу Пекки родомъ Скоплянинъ.

кг. Арсеніи г. (7189). Во Віенѣ Октомбра 23. погребеся въ манастирѣ Кроушедолѣ въ подкриліи Фрущцѣи Гори родомъ Черноевиħъ (одавде је писано руком Арсенија четвртога патриарха овај живот Арсенија III. а даље патриараха до Јоаникија III. опет првом руком, а од овог сасвим неком врло хрђавом трећом). Єси оубѡ блажено оусопшіи Арсеніи Черноевиħъ ѿ Поморія благородни ѿ племени Паштроевиħихъ ступилъ на патріаршество мало пред бранію Великою зовомою, бывшею по междꙋ дворомъ аустріискимъ и отоманскимъ лѣта господ. 1696 и тои по тачеванію цесаро кралѣвскагѡ величества Леѡполда прьвагѡ тогда ѡбладающагѡ со своимъ народомы славеносербскимъ противу отоманскои порти бывъ. Єгда же по недовѣдомих божіихъ судбах или, по премногом согрешенію нашемъ, преѡдолѣ ѡтоманская рꙋка многое множество воинства немецкагѡ погуби. Тогда сеи вишеречени блажено оусопшіи патріархъ Арсеніе третіи, са еликѡ возможе богатѣишіимъ и первѣишіимъ народомъ своимъ ѿбеже во Хꙋнгарію землю под властъ римскагѡ цесара Леѡполда првагѡ. Ѿ него же почтень, ꙗкѡ патріархъ, а нарродꙋ же печтанія грамота дарова, да бꙋдꙋтъ слободни ꙗкѡ и во своеи земли, по своемꙋ законꙋ греческагѡ восточнагѡ православнагѡ исповѣданія, и више ꙗкѡ же тамѡ во превелегіяхъ ѡписꙋется. И поне же народъ изшедшіи съ нимъ многія творилъ и силнія брани противъ ребелія противъ цесарскомꙋ Ракоція и Кароля. Сегѡ ради ѡтравленъ быстъ на ѡбѣде оу Гардиналъ віенскагѡ 28. ѡктом. 1705. лѣта. Тѡкмо два часа по ѡтровѣ жив билъ и по допꙋщенію цесарскомъ ладіею Дꙋнавомъ до Срема свезенъ бист и погребен в Крꙋ-

шедолѣ манастырѣ. Изѡставши же нарѡдъ во время рати, мало што спасен, но все спрва изсечено, по томъ женских пол и деца поробиена ѿ Татаровъ предводителствующꙋ Махмꙋтъ Бегꙋ Пекскомꙋ, котари во ѡгорченіи срдца за своим домом и имѣніемъ зачал с Татари плѣнити, сеђи и жеђи нахіє Калканделискіє (рекоми долно и горньо положскіє, тетовскіє) Призренъ, Ђаковицу, Пеђ, Плав Беелополѣ, Вꙋчитрьн, Косово, Моравꙋ даже до Новаго-Пазара. Вся бы сіє земли ѡпꙋстѣлъ, цркви божія попалил, манастири ѡграблени и разорени конечнѡ, людіє изсѣчени быша, жени и ѿрочата пороблени и горшеє плененіє и разореніє било, неже ли во время цареи Мꙋрата и Паязита и звѣрѡѡбразнагѡ Селима. Вышая тꙋги и пагуби било срьбскомꙋ народꙋ, никтѡ бы неѡсталъ, разве, аще ктѡ весми во глꙋбинꙋ пꙋстинꙋю ꙋкрился или уишелъ в немецкꙋю землю. Таковѡє разореніє тѡгда било и ктѡмꙋ небило ѡбновленія въ сербскои земли до днесъ. По немꙋ же вошелъ на престоль патріаршества:

к.д. („Калінникъ а. 7218 в Темишварѣ родѡмъ Скоплянинъ.“ (Ово је у главном реду, руком не Арсенија IV а сад даље иде руком његовом). Калінникъ достоинъ вѣчнія памяти, сꙋщъ ѡбдовѣви Іереи скопскіи. Тои оубѡ понеже патріархь со всѣми архієреи уизшел из Турецкія, самь, ѩкѡ мудри доволнѡ, воспріяюђи тꙋтлꙋ и потвержденіє патріяршескоє на себѣ чрезь везира тѡгда бившагѡ Ђуприлића. И сіє оубѡ сотворилъ да спасет народ прочи изѡставшіи ѩкѡ же и бист за не таки повелѣніє оупросил народ к тому: да неробится и не губится. И такѡ бист и имѣлъ себѣ сопротивника Єклисіарха Пеђскагѡ Маѵсея Зꙋрлу и Моисея Діякона; но точію пребиль на престолѣ до смрти 7218 ѿ созданія, ѿ Бога убѡ вишеречени житія. По немь же воспріял престол патріаршества пекскагѡ

к.є. Аѳанасіи а. (у првом реду а не руком Арсенија IV стоји ово: „7220 Април: 23 родомъ Лянинъ (мора бити

ваљда Љумљанин. Преписаоц) Призренецъ. Преставися во Добрѣмъ Долѣ близь монастыра Марковая“ Арсеније IV даље настаља). Сеи рожденіѥм бил ѿ Призрена, имѣл оубѡ лютагѡ супостата по преставленіи Михаила Митрополита Белградскагѡ, брата нѣгова, котори за имѣніе изѡставша вишереченагѡ митрополита брата своѥгѡ оу везира Белградскагѡ ѡбтѹжи патріарха своѥгѡ и оуарествовалъ пол года у кули Небоиши, гдѣ многѡ лежећи ѡболестился и во скорѣ, по изпущенію преставился на Чифлипѹ (имање спахилук) своѥмѹ у селѹ Добромь Долѣ близ монастыра Маркова. По нѣмь возшел со согласіѥм всѣх

к.ѕ. Моѵсеи а назначени Єклисарх биви речени Чурла, потом Расіи митрополит и по избранію сабора бист архіепископом и патріархом Сербіи и Болгаріи. Сеи породом Трговищанинь постриженик Милешевскіи. Сеи оубѡ блаженыи ѡтець наш, житія изряднагѡ строител добри и ревноститель ѡтечествія своѥгѡ, ѩкѡ и подобаѥт, и єдва во прьвоѥ воведбе оустроеніе каѳедру свою и прочія епархіи управи и устрои, ѩкѡ же и бяху архіереи по мѣстах своих и по неже болен бѣше ѿ ногѹ; сегѡ ради собравъ собор сам своѥволно ѿдате достојнство сіе питомцѹ своѥмѹ Арсенію митрополитѹ Рашкомѹ. Сам сѣдѣл на престолѣ дванаѥст лѣт и пол (у првом реду ово пише: „Моисеи а. 7220 ҂а.ѱ.л. Април. г.і. кѡд Скопія в Новом Пазарѣ и погребеся во цркви св. Апостолъ по средѣ мною смиренымъ патріархомъ Арсеніємь четвертимъ, родом Терговищанин.“)

к.ʒ. Арсеніи д. Сеи оубо Арсеніи рождень во Ипекѹ. Старином же бяше ѿ Банянь ѿ села зовомом Шаке, сегѡ ради и прозвани биша Шакабенте. Бяше бѡ отецъ єгѡ с матерію неплодн. По божію же хотѣнію в дан праздника св. Арсения уничижен бист ѿ духовника своѥгѡ в манастиру Пекскому за неплотство. Тои же скупа со женою кляшася пред ѡщем своим дѹховним; ѩкѡ невини сѹт за неплотствѡ. Тогда тој Іеромѡнах Антоніи ѡбѣщав их свя-

томꙋ Арсенію ꙗкѡ аще родит мꙋжеск пол да бꙋдет слꙋжител; аще ли женскіи милостиню да дадꙋт и не всꙋе ѡбѣщашася за не втои ден сами на св. Арсенія на другѡ лѣто рожден бист и крещен в монастырѣ семъ. По семь шестое лѣто в манастыр ѿдань, ни дванаестое на діяконство изведен во архідяконѡмь произведень, во 21 на архіереиски степень, во 26 на престол патріаршства. Имѣя себѣ сꙋпротивника Іѡаниѣія нишкагѡ и босанскагѡ епископа; но ничто же неуспѣша, ꙗко же оубѡ Богомъ дань бѣ, такѡ Богом и управляемь бѣ. Но понеже сія имена и управители вси четири святіи и добріи биша. Ѡбаче седящим им на престолѣ всегда губленіе бист народу славено-србскомꙋ. При првомь св. Арсеніи Мажари ѿ србовъ узеше до Мораве србскіе земли и тогда пренесеся престолъ архіепископства срьбскагѡ у Іпекъ. При втором Арсенію цар турски Мурат погуби воинство и всю силꙋ србскую на полю Косовꙋ. При третіемь Арсеніи премножество народа погꙋбися ѿ Татар, ꙗкѡ же више ꙗвихом и святіе мощи сажегошася и святог Арсенія првагѡ Татари сажегоша. При сем же четвртом Арсеніи лѣта господня 1737 паки рат бист по между аустриским дворѡм и отоманскою портою и в первих цесаро-кралѣвско воинство силнѣе показася и Ниш град воспрія и еще инія многія Паланки. Тогѡ бѡ измамивше се ꙋбогое христіянство воспріяша ѡроужіе вкупѣ са аустріани соупротивъ Агарянов ѡбратишеся, но и паки, по судбам божіим, преѡдолѣ сила турская и поби воинство немецкое и христіянство же сꙋще ѡколо Ниша и ѡкрестніа нахіи србскія поробиша Турци. Тогда и сеи Арсеніи патріарх со одабраним народом коликѡ возмог в Немецкія земли убѣгае и пріят бист честнѡ, не менше, но паки больше првагѡ со всякою честію и упокоеніем и са потвржденіем првих и святих привилегіях. Но под нем же все христіянство србскагѡ ꙗзика, в Мажарских землях, живет. Сегѡ ради ѿ статов Мажарских наипаче и ѿ епи-

скоповъ и поповъ тамошни народ србски восточнагѡ православнагѡ исповѣданія утѣснаєм велми єст, наипаче во законѣ, ѡво усиліем: да празднуют и Срби празднике их; ѡвѡ данодаяніем великим; ѡвѡ недающе цркви воздвизати нити порушеную ѡбновити; ѡво разними уловеніами, недающим нашим купечествовати. Сегѡ ради принуждён бист тужитися у двор цесаро краљевски и по многих тужбах ва сим сицевіє предложи (или браните нас ѿ неправеднагѡ усилованія штатов мажарских, и садржите нас по привилегіах ним ѿ вас дарованим, или волю нам самим даите да се мы сами браnимѡ какѡ знамо, или даите нам свободу да сви поћемо мали и велики куда хоћемо, мы кои смо закѡна грече́скагѡ, єр два закона држати неможмѡ, и своєгѡ ѡставити нећемо). И за ѡвакоє ѡстроє предложеніє наредбѡм Мажаров чрез Фелчера варадинскагѡ во лаѯиру, или портаціи ѿравлен бист Іун. 18. Но понеже крепкагѡ здравія бил и таки почео се лечити. Доживел ѿ вишереченагѡ числа до Іануарія седмагѡ лѣта господня 1748. во розсвитаніи дне у Карлов дому своємь єго же сам здател бист престави се и погребен славнѡ въ монастыру Крушедолу ва гробницѣ св. архіепископа Маѯима ктитора св. ѡбители тоя. (У главном списку и реду стоји ово: „Арсеніи д. на престоль сербскіи возведенъ вь лѣто ҂а.ҳ.к.ѕ. Маѧ на славноє вознесеніє господнѣ.) По ишествим же сегѡ вишереченагѡ Арсенія ѿ ѡбласти турецкія на престолѣ пекскіи вседе."

к.н. Іѡаникіи г, (у главном реду: 1736) Грекъ прозваніємь Короча губитель и губитель србскагѡ народа. Сіи сяде силою турецкою, а не избраніем собора. Изоставшеє в катедри пекскои вся побра, архіереиства со єпархіями на множествѣ злата ѿдадѣ. Такѡ ѩко же више к тому немощно архіереѡм ѿдржатиса, волкъ ѩвни во ѡвчеи кожи ѡболчен најмник, а не пастир вся оубѡ такѡ сотвори и содѣла, ѩко же в последнѣє погубленіє престолъ сведе. Во умѣ нося или ѡпровещи честъ и достоинствѡ србскагѡ

ѩзыка, или срдце имѣя незащищено злата. Влкъ нрава развращенагѡ и ума горделивагѡ. Не без поношенія ѿ двꙋх архіерееѵ херцеговачкагѡ и босанскагѡ Мелентія ѡ смрти их. На конецъ ѡставив патріаршки Афанасіа Скопскагѡ Србина сꙋща мужа добродѣтелнагѡ, но проста велми, взявъ на имя свое до тридесять и пять тисящь грошеи и сіе преписа на Афанасія и во Цариград во своя паки поиде.

кѳ. Аѳанасіи к. (у главном ово: 1747. здѣ у Пеħи престависе 30 Авг. 1752 год). По немъ взиде на престолъ вишереченой Аѳанасіи лета господня 1747. Сеи родился у Метохіи у селу Кіеву, стариною же ѿ Старагѡ Влаха. Сеи убѡ потрꙋдисѣ добрѣ ѡ исправленій престола; но множества ради дꙋга кое на патріарское, кое на ѡсталих епархіях, ничегѡ успѣ. А наипаче имѣя себѣ много противника, вишереченіи бо Іѡаникіи непрѣста дѣя емꙋ много пакости. И паки вомѣшаяся, аки бы ѡн бил, ѩкѡ же бяше и на конецъ умислил бяше лишити егѡ сія чести. Ѿ другія же страни босански митрополит Гаврил юн сꙋщъ и несозрѣла разꙋма, а наипаче гонител властолюбія, по вся час желая еже би каіса днем едним прежде похитити власт, сію прежде и к дрꙋзи мнози. На конец видя блажено-оусопшіи патріарх Аѳанасіи со всѣх стран себѣ утѣснена сяд во своем емꙋ престолѣ лѣто едно и ѡбновляя монастырь ѿ изван воздвиже, еже вода бѣ ѿнела и црковь прекрпи; непрестано моляся: „Боже или мене, или соперники мои потреби ѿ земли!“ И такѡ во вечера 29. Августа лета господ. 1752 падь во ѡгнѣвицу и тои ден паде му капля у леву страну и 30. в дань неделни по полꙋдни испꙋсти дꙋхь. Гавриль же босанскіи еще живꙋ сꙋщꙋ господинꙋ Аѳанасію вишереченомꙋ за премногая дѣли ѿ народа ѡтꙋжденъ, у везира Ћꙋприлиħа и лишень епархіе, по томь здѣ и ѿ патріарха и сꙋжден ѿ три архіерея и патріарх и низложен ѿ (избрисана една реч) за три дѣла егѡ. Первѣе, защо реетсяна патріарх своих и прочую братію утѣснаеть; Вто-

рое ꙗкѡ егда хиротонію (избр. једна реч) непричещается; третіе почто парке носить, а свое косе бріеть, и више аще ктѡ желаеть знати да чтеть вь кандицѣ и такѡ и не само непокорень бист ѡбщемꙋ сꙋдꙋ но надѣяся на свегѡ великагѡ ходатая двора француксагѡ елчію ѿшел во царствующіи град и ѿ многими потребитія мѣста наполнил, еще же и мирію вишу воздася вь 25. хиляда аспри и пріял: чтѡ Аѳанасіи преставился, в тои дан примил патріаршество но в тои дан и упаль во болѣзань и тридесет дни болен на ѡдрѣ умеръ. (Сад опет у главном списку стои):

л. Гаврилъ в. рожденъ у Патмѣ ѡстровь введен бист на престол лѣта господня 1753. месеца Іꙋнія 24-ог.

За живота сеи Гаврил л. патріархь нарекль в мѣсти себѣ Нишкагѡ. Сеи вишеречени Гаврилъ бист рожден у Сараевꙋ, по ѿцꙋ и по матери ѿ дома Арнаутовића (читателю ѡставляю волю какѡ ће га називати). Ѡн убѡ ѡставіо после себѣ више ѿ 80 тисящь грошеи дуга на патріаршію, чрез великія упори; Бог да ѡпроститъ ему согрешенія. По нем тамѡ сꙋщꙋ господину Гаврилꙋ Нишкіи

лa. Гаврилъ г. паки по преставленіи своегѡ единѡименагѡ пріял потвержденіе патріашско пексков, без собора архіереѡв, по назначенію вишеречeнагѡ Гаврила в. Но тои враг и разоритель нашој клими, некіи бивши патріарх лажними ѡблигаціами ѿимъ ѿ имѣнія аѳанасіева, преставил емꙋ до 15 тисящ грошеи, као, аки би должен біѡ, усопшіи Аѳанасіи, кое ему, кое чрез ѡртака в Константинополю. И сегѡ узрока ради многѡе и ареста претѣрпѣ. Сеи убо Гаврил злѣиши родꙋ сербскомꙋ показася. Ни единагѡ ѿ архіереи в мирѣ неѡстави, но некія с царскою властію и въ заточеніе посла. Такѡжде и ѿ началнѣиших мирских наипаче в Босніи и всю климу в последняя приведе смꙋщеніе и разореніе и престолъ под тежчајшіи дꙋгъ ваведе. Бяше бо и завистань рода нашегѡ хотя и надѣяся изкоренити србскіе архіереи поставиль же Грекѡвъ,

ѩко же заведоша и въ Болгарію всю. Тогѡ ради согласишася вси подлежащи престолꙋ архіереи числом же ҂в. возташа на негѡ и царскою властію, но не без потрошенія пизложиша и избраша на престоль вси єдинодꙋшно

лв. Викентія ѿ Дробняка Белградскагѡ митрополита; но по возпріятии царскагѡ подтвержденія єще таково въ Константинополѣ не без подозрепія ѿ ѡтровленія преставися и несѣде на престолъ. По нему же воспріалъ, при концу жизни патріаршескіи престолъ:

лг. Пајсеи ужички єпископ. При немь слꙋчившися без соизволенія архієреѡв токмѡ хотѣнію антицесара; но и тои по єдинѣм лѣтъ умре во Ипекꙋ и погребен бист, но не без ѡтрови слꙋчившимся ѡбоим єще во Константинополи, ѩкѡ же сам глаголаше чрез антицесара своєгѡ Гаврила ѿ Патма. Сеи убѡ Пајсеи рожденієвь бист ѿ Константинополя Грек но велми благ. Нѡ єщѡ живꙋ сꙋщꙋ Пајсею воспріял царскагѡ потвержденія.

лд. Гаврилъ г. ѿ сꙋлтана Сꙋлеимана. Сегѡ ради вся времꙗ чрез лѣт пят бист великоє паденіє и раздоръ во вси клими священим и мирским. Патріаршія же в последнѣє запꙋщеніє приде, ѩкѡ єдва єдиномꙋ тѡкмо священикꙋ в неи пребивати и по мало хлеба находитися можаше. Єще же много реченому Антипатріарху Гаврулу во царствꙋющемь градѣ сꙋщꙋ в началѣ лѣта 1758 в првомъ числѣ Марта патріархѡмъ вселенскими соборомь ѡсꙋждается Гаврил за ѡтятіє єпархіи Белградскія уж датія Кирилѣ архидякону Іѡаникія Халкиданскагѡ чрез прежде бившатѡ єгѡ антицесара Пајса и ѿ патріаршескія власти низложенъ и нишкꙋю єпархію воспріял паки за своє препитаніє.

лє. Кирил же вишеречени воспріємлет царская потвержденія в Мартѣ и в летѣ вишереченомь.

лѕ. Василиі а. патріарх сербски бист на 1763. года по Ћирилу

(Нема дакле још последњега патриарха Хаџи-Калиника Грка под којим је 1765 год. и уништена срп. патриаршија).

Ово о патриарсима пишу (вели се испод Василија патриарха 36. ово): „Нешкѡ Стояновић написа Геѡргіе Радович и Никола Стефановић.“

III. Имена.

Внѫтарь воспомянѫтымь тринадесятимь кралям и деспотѡмь, перво Іѫстиніянской ѡтечствій и всему словено-сербскимъ и прочимъ народѡмь восточной Іллирій и Мѵсіамъ, даже и до нинѣшняго Геѡргія деспота, симъ именѡмъ втораго биваемаго; ктѡ в кое время биваше и се оубѡ первій:

Стефанъ Неманя словено-сербскій великіи жупань, его же Греци архижупаномъ именоваху, таже по не многѫ минувшемѫ времени великим князомь и кралемь нареченъ былъ есть в лето господне ҂а.р.л.ѳ. (1139) битія же миру ҂s.х.м.ꙁ. (6647 57 лѣть (разуме се владао) листь и.ꙁ. Вь послѣди же ѿ кралѣвскагѡ достоинства степени монахінскагѡ подвига образа на себѣ воспріемъ Сѵмеѡнь называемь и вь святопочившихь мѣняемь бывает. Вівліографствуяи Алнордь латинскимъ ѧзикомь исторіи списатель иже исполнивь недостоиное изложеніе Хелмонда словенскѫ Історію списаѣщаго; по семѫ подобію свѣдительствѫеть рекше: ѧкѡ оубѡ егда на восточну страну хрістіянѡм третіе святовоинственно ополченіе оустроене бываше, первіи Стефанъ Неманя краль словено-серблемъ Іллѵрійческой области кесару многа кола съ брашнѡмъ ѡбременнѣна ѿславь и въ томждѣ мѣстѣ идѣже пребиваше краль ѿ кесаря ѡпростившися возвращаяся въ своя си ѿходилъ; воздавши емѫ четири велблюжди рекомиа камили, ѧже многоцѣнными даровоздаванми ѡбремена бываху. Таяжда оубѡ даровоздаянія числомь истечена сѫть до є.тысуща таланта. Кесаръ же кралю многоблагодареніе сътворивъ воздаде емѫ вся корабли, иже кесаря ѿ

града именуемагѡ Ратишбона способствовали бѣху. Град же оубо Ратишбона таи бывши при Дꙋнавскагѡ водотеченіи, прекѡ Дꙋнава великіи каменій мостъ тами сотворенъ бываетъ. И сицевимъ пособствіемь Неманя кралъ ѿ Фридерика Барбароса (додато на страни другом руком: „Конрада цара римскагѡ і Людовика корол францускагѡ) реченагѡ Кесаря западнягѡ во своя си възвращеніе сътворивь вь льто господне ҂а.р.п.ѳ. (1189) бытія же мірꙋ ҂ѕ.х.ч.ꙁ. (6697) По істори же іллѵрико-сербскагѡ изложенія листъ ч.ꙁ. (68). По тѡмъ тоижде Неманя кралъ ѿ вторагѡ ј саака (тако) Комннена, реченагѡ и Ангела царя восточнагѡ сотворенъ и оутвержденъ бывь кралѣмь при лѣтѣ господнѣ ҂а.р.ц. (1190) егѡ же дѣиствія такѡ быти кромѣ ілѵріическѣихъ лѣтописаніихъ свидѣтелствꙋетъ історикы Геѡргіи Хорніи лѣта же битія мірꙋ биваше по числꙋ своемꙋ и мѣющагѡ и садержавающагѡ восточная церковъ ҂ѕ.х.ц.и. (6698) во історіи же іллѵріической листъ о.ѕ. (77) к. емꙋ же наслѣдовавъ синъ Стефана Неманя кралѣвскимъ именѡмъ к. биваеми оутвержденіемъ сътворенъ ѿ Алекѯія Ангела пореклом называемагѡ Комненна царя восточнагѡ инѣишагѡ брата вишереченагѡ Ісака Комненна царя. ѿ того же Алекѯія въ первое изложителнымъ оуставомъ поставлено быстъ деспотское достоинствѡ, ꙗкѡ же свидѣтелствуетъ Матеи Іаȷзосъ (тако) во кназѣ ѿ византискихъ вещеи грецкіи списателеи такѡ предавающе чести є. глав; и. зач. г. листъ х.п. егда же оубѡ вишереченномꙋ Стефану кралю Алекѯіи царъ дщеръ свою, или ꙗкѡ же инни хощꙋт, сестру свою въ соупрꙋжницоу быти ему воздалъ бѣше вь первее и словено-серблемъ іллѵрической ѡбласти деспотомъ быти егѡ произвествованіемь изяснивъ при лѣтꙋ господнѣ ҂а.р.ц.ѕ. (1196) бытіахъ же мірꙋ ҂ѕ.ѱ.д. (6740) листъ о.и. (78).

г. Семꙋ наслѣдствꙋет син Радосланъ Неманя кралъ при летѣ господнѣ ҂а.с.к.д. (1224) бытіа ҂ѕ.ѱ.л.в. (6732) листъ п.є. (85).

д. Єму же наслѣдова, по крови, рожденый братъ бывый єму Владиславъ Неманя кралъ при лѣтѣ господнѣ ҂а҃ѫ҃с.л. (1230) бытіа ҂ѕ.ѱ.л.и. (6738) листъ ц.а. (91).

є. Семѹ такожде ј оубѡ наслѣдствовавъ по кръви рожденый брат єгѡ вторый Оурошъ Неманя кралъ при летѣ господни ҂а.с.л.є. (1235) бытія ҂ѕ.ѱ.м.г. (6743 листъ ц.д. (94).

ѕ. Сегѡ способствовавъ синъ єгѡ Драгѹтинъ Неманя кралъ, иже во поставленіи єгѡ на священо-кралевскіи степенъ былъ єгѡ зватися именемь Стефанъ таковыя причинателныя винна ради, ѩкѡ оубѡ привикнѹти ѡбичаи въ нихь имѣяхѹ тогда прародителными и прадедовыми своими имена себѣ воспріятієmъ обдержими быти произволяху себѣ тако внимаѣще, ѩкѡ єдинокѹпнѡ съ именнемъ и благополѹчіє прежде єгѡ бывшимъ прадедѡвѡмъ своимъ способствовати имѣти бѹдет. Ѿнудуже и прочіи кралеви ѿ тогѡжде неманскагѡ племене бѹдѹщими и настоящими времен ми млѣ не и вси симь ѡбычнымъ подобієmь ѡбдержими бывахѹ. Сеи оубѡ Драгѹтинъ єгда бываше зеть четвертому Владиславѹ кралю угърскомѹ, єто же Угри Кѹнъ Ласло именуют ѿ негѡ же имѣлъ въбратно воздавателно дарованіє предѣлъ или державѹ иже угърскимъ ѩзыкомъ: Матюшъ Фюлде називаєтся. Нашимъ же словенно іллірическимъ языкомъ називаєтся: Мачва угърска. Вишереченыіи Драгутинъ кралъ оустремленнымъ настоятелнымъ понѹжденієmъ и воздавателною помощію теста єгѡвагѡ угърскагѡ краля, ѿца своєго ѿ кралевскагѡ престола своєгѡ ѿриновенію предавъ. Єгѡ же ради въ малѣ потомъ времѣни божъственымъ сѹдомъ ѡсѹжденъ бывъ кралевскѹ повелителнѹ ѡбластъ братѹ своємѹ Милѹтинѹ (спрам Милутина додано другом руком и мастилом; „Андроника Палеѡлога дщеръ имѣлъ“) врѹченієmъ ѡставити насилствованъ былъ. Єже слѹчится лѣт. господ. ҂а.с.ѯ.ѳ. (1269) быт. м. ҂ѕ.ѱ.о.ѯ. (6777) листъ р.п. (103).

ꙁ. Єго же потомъ способствовавъ по кръви рожденыи братъ єгѡвъ Милꙋтинъ Неманя кралъ, ємꙋ же въ сꙋпружницоу дщеръ свою именꙋємꙋю Сімонидꙋ воздалъ бѣше старѣишіи Андроникъ Палеологъ царъ восточнои области, иже ѿ царя монахъ сотворися, ꙗкѡ же свидѣтельствоует Никифоръ Григора въ книзѣ ѡ византіискихъ вещехъ греческіи списателъ такѡ предаваяи част а. гл: л.є. зач: а.і. листъ ф.п.ѕ. Вишеречены же оубѡ Милꙋтинъ кралъ по внегда побѣдоносныимъ преѡдолѣваніємъ ратію побѣдилъ бѣше Шишмана княза и краля болгарскагѡ синꙋ зѡвомꙋ Михаилꙋ въ брачно соупроужество воздалъ бѣше дщеръ свою именꙋємꙋю Недꙋ. Тои же Михаіилъ потомъ кралъ болгарскіи бывъ, листъ а.м.в. (142). И паки рекоми тоижде Милутинъ Неманя кралъ прежде тогѡ преставльшагося бывшагѡ болгарскаго краляименуємагѡ Смилца дщеръ вобратню сꙋпроужницу Стефанꙋ синꙋ своємꙋ воздаваніємъ вмѣстиль бѣше листъ а.м.и. (148). По преставлени же свіимъ святопочиваємъ обдержимъ бывъ, ємꙋ же и до днѣшнягѡ не въ црьви восточнѣи нерꙋшимы и цѣлокꙋпны мощи єгѡ содержаваєми сꙋть иже бывше при лѣту господнѣ ,а.с.о. (1270) бит. ,ѕ.ѱ.о.и. (6778) лис. р.в.і. (112).

и. Снаслѣдствовавь сынь єгѡвъ пятій Стефанъ Неманя кралъ рекомыи четвертый Оурошъ Неманя кралъ иже и Смильцꙋ кралю болгарскомꙋ зетъ былъ, листъ с.л.ѳ. (239) и Влаикꙋ Басарабꙋ воиводы или деспотꙋ и кралю Влахѡмъ, ꙗкѡ оубѡ тоижде Влайко Басараба воспомянуємъ бываєтъ первыи кралъ Влахѡмъ сътворенъ быти ѿ втoрагѡ Андроника царя восточнаго. Геѡргіи Хорни во своєи історіи такѡ свидѣтелствует лист т.м. (340). Таижде Влаико Басарабъ помощію воинственою вишереченаго зета своєгѡ Стефана краля области сербскои побѣдоносним преѡдолѣніємъ побѣдивъ первагѡ Кароля оугърскагѡ по подобномъ свидѣтелству Антонія Бонфиніа раздѣлилъ в. иних ѳ. Вишереченны пятый Стефанъ Неманя кралъ обла-

сти сербской понегда преѡдолѣваніемъ побѣдилъ бѣше Міхаила краля болгарскаго, иже тоижде Міхаилъ кралъ кръвопроливателними ранами обремененъ бывъ источненію предаваемъ бывъ побѣдоноснымъ своимъ преѡдолѣваніемъ болгарскаго народа оутѣшителнои веселіи предавъ и въ мѣсто Міхаила краля, его ваго анеѯіа, сирѣчь братꙋчеда Алеѯандра краля поставляаетъ листъ с.п.а. (281) и бываетъ при лѣтꙋ господню ҂а.т.ꙁ.і. (1317) быт. ҂ѕ.ѡ.к.е. (6825) листъ с.ꙁ.і. (217).

ѳ. Семꙋ ѿцꙋ снаслѣдствовалъ сынъ егѡвъ шестый Стефанъ Неманя реченныи Дꙋшанъ, егѡ же силна область толикꙋ великꙋю крѣпость воспріяла быяше, иже землю болгарскꙋ и босанскꙋ сербскомꙋ кралѣвствꙋ пріѡбщеніемъ притворилъ бѣше и себѣ царемъ: сербскои, греческои и болгарскои области назвавъ. Таковимъ бѡ великодꙋшіемъ сеи Стефанъ одержимъ бываше, ꙗкѡ царскагѡ степена достоинства ѿ греческагѡ народа въ славенскіи народъ пременѣніемъ привносити оумыслилъ бѣше. Такѡ свидѣтелствуетъ Геѡргіи Хорни во своемъ емꙋ історіи листъ т.л.ѳ. (339). Тоижде оубѡ Стефанъ царъ бываше зетъ Іѡана Кантакꙋзина царя въсточнагѡ иже ѿ царскагѡ степенства монахискагѡ подвига ѡдѣяніемъ облеченъ бываетъ и въ мѣсто Іѡана Іѡасафовꙋ имени себѣ приобщеваетъ. По семꙋ подобію свидѣтелствꙋетъ Геѡргіи Франза въ книзѣ ѿ византискихъ вещеи греческіи списатель такѡ предавася часть а. гл. л.ѕ. зач. к.ѳ. листъ х.н.і. Вишеречени шестый Стефанъ краль и царъ бываше вь лѣтъ госп. ҂а.т.л.ѕ. (1336) быт. ҂ѕ.ѡ.м.д. (6844) листъ с.ц.д. (294).

і. И семꙋ оубѡ способствовавъ сынъ ѿцꙋ наслѣдникъ седмы Стефанъ Неманя рекомыи и пятыи Оурошъ царъ. Юности своея ради ѿцꙋ несравновластникъ въ царствователнихъ вещѣхъ и во воинственомъ ѡполчителномъ оустроеніи, иже лишеніемъ ѡставляемъ потребователна дѣиствія творити, егда оубѡ оци своегѡ грѣхъ ради таковая емꙋ

случима бывахꙋ, ꙗкѡ оубѡ, аще и невиновенъ сый, обаче же подяти имѣвъ, по ономꙋ подобномъ въ св. писаніи глаголанію: азъ есмъ Господъ Богъ твои крѣпакъ, жестокъ испитаяй безаконія ѿца на сына до третяго и четвертаго рода ход. глав. V. с.є. Іакѡ оубѡ отацъ вишереченаго седмагѡ Стефана царя повелѣлъ бѣше оубіенію предати ѿца своегѡ пятагѡ Стефана краля славено-србскагѡ; таковымъ подобіемъ рꙋкою Вукашина Деспота еюже случимою причиною племя и сродствіе Немани витемъ въ мꙋжескомъ полу и послѣдный конецъ себѣ предложеніемъ поставивъ. Бысть же оубѡ сеи седмый Стефан Неманя царъ въ ѿца своегѡ царскагѡ црѣстола свѣщеновѣнчаваемъ в лѣто госп. ҂а.т.н.ꙁ. (1357) бит. ѕ.ѡ.ѯ.є. (6965) листъ т.м.н.

аі. По оубиствѣ же юнѣиствоующаго седмаго Стефана Неманя царя, на царскіи престолъ наступитъ навѣтникъ и господара своегѡ оубица человѣкооубиватель Вукашинъ деспотъ, иже кралѣвску тітлꙋ на себѣ воспріемъ, брата своегѡ Оуглѣшаименꙋемаго деспотомъ быст поставивъ. Сꙋпротивъ же егѡ человѣкооубивателя и господара своегѡ оубици, божественое ѿмащеніе такѡ предстателствꙋетъ, ꙗкѡ рꙋкою турскою малимъ нѣкимъ нападеніемъ во области славено-сербскои Іллѵріи сꙋнѻстати входяще; неточію Вукашинъ и братъ егѡ Оуглѣша деспотъ и воинственое егѡ ѡполченіе; но оубѡ и всегѡ царства областъ разхищенимъ восхищеніемъ и конечномъ запꙋстителнымъ сокрꙋшеніемъ во тꙋрскꙋ попрателнꙋ областъ впадаетъ и неточію Тꙋркомъ въ попираніе бывахоу, но и напрасно восхищающимъ звѣрѡмъ дивіймъ ꙗкѡ оубѡ человѣци людстіи, иже ѿ тꙋрскагѡ насилствія бѣгствѡмъ оутекнути возмогахꙋ ѿ звѣрскихъ дивіихъ вълкѡвъ поядаеми бывахꙋ. Слученіе же сіе быстъ лѣт. госп. ҂а.т.о.а. (1371) быт. ҂ѕ.ѡ.о.ѳ. (6879) листъ т.ѯ.в. (362).

ві. Вукашинꙋ способствовавъ первій Лазаръ деспотъ порeклѡмъ Гребеляновчъ рекоми, емꙋ же по внегда въ брачнꙋ

сѹпрѹжницѹ выдана бысть именѹема Милица нѡ по матери дщери Милѹтина краля, а не по жен Іюга Богдана дщеръ въ женѹ имѣлъ Лазаръ, ꙗкѡ же собственнѡ зримо биваетъ листъ т.к.ѕ. (326). Єгѡ же брачнагѡ сѹпрѹжества ради сей первій Лазаръ, не точіе великій князы деспотъ и кралъ, но и царъ быти собственно извѣстиемъ биваетъ: иже царство словено-сербское поновивъ, крѣпко при оумноженіемъ паки новооустроенію предавъ и въ приспорительно пространство разпространивъ. Сегѡ перваго Лазара ѿ дворнодомовихъ своихъ служителеи иже именуемъ биваше Милошъ Обиличъ, потомъ же зетъ емѹ сотворенъ бистъ, егда свою дщеръ во сѹпрѹжницѹ емѹ воздалъ бѣше первій словено-сербскій царъ Лазаръ. Вишеречени зетъ перваго Лазара словено-сербскаго цара Милошъ Обиличъ ражнемъ, или рекоми ханжаремъ прободъ, оубіенію предавъ соултана перваго Мѹрата цара турскаго, егда ратователнѹ бранъ сотвори сѹпротивъ теста своегѡ Лазара цара. Сеи оубо царъ по преставленіи своемъ святопочиваемъ обдержимъ биваетъ, ему же мощи св. даже и до сегѡ дне нерѹшимы цѣлокупныи биваетъ. Зачатіе же области еговои бысть въ лѣт. госп: ҂а.т.о.д. (1374) быт.҂ ѕ.ѡ.п.в. (6882) лист: т.о.ӡ. (377).

г.ї. Ємѹ же оусѣкновенѹ бывшѹ Лазарѹ ѿ вишереченагѡ Мурата цара лѣта господня ҂а.т.п.ѳ. (1389) царѹ способствоваєт егѡва супружница царица Милица Неманя, единокупно съ зетомъ своимъ Деспотомъ Вълкомъ Бранковичемъ, емѹ же во братнѹ сѹпружницу воздата биваше перворождена дщеръ ея, именѹема Мара или Марія. Вишереченныи Вълкъ Бранковичь Деспоть во оузылищно притвореніе бысть зауставлень ѿ первагѡ Паязита царя турскаго въ тръжищный градь Филопополись именуемый. По внегда же Милици Неманя царици ходатаиствѡм съ ѹзнопогодителна изложенія миръ сътворила бѣше съ вышереченымъ первымъ Паязитомъ царемъ турскимъ, емѹ же насилствована бысть въ брачнѹ сопрѹжницѹ воздати ѿ дщеръ своихь именѹемую

Милева. По томъ же вишеименованый деспоть Бранковичь даровоздовании обогативь бдителніе кустодіе заставленія своегѡ ѿ филипополскагѡ притворенія раздрушивь кустодіе оутекаеть. Обаче же всѵе случимо бываеть ꙗкѡ оубы паязитовыи ходатаинымъ засежденіемь въ малѣ потомъ отровою жизнь емꙋ оугашенна бываеть еже слꙋчимо бываше при летѣ господня ҂а.т.п.ѳ. (1389) бит ҂ѕ.ѡ.ч.ꙁ. (6897) лист 420.

Способствуеми сꙋт самодержавни они обладатели своеволни началници и велики князови иже точію називаеми бывахꙋ Деспоти.

д.ї. По преставленіи матери своеи Милици Немани царици, снаслѣдствовавъ сынъ ея Стефанъ Деспотъ по пореклолъ нарицаемый Гребеляновичь иже священовѣнчаваемъ бываеть при лѣтꙋ господня ҂а.ѵ.ꙁ. (1407) быт: ҂ѕ.ц.є.і. (6915) листъ ф. (500)

є.ї. Єму же снаслѣдствовавъ Геѡргіи деспотскимъ именемь первый пореклѡм же нарицаемый Бранковичь. Єгѡ же вишереченый Стефанъ Деспотъ, егда неисцѣлителнимъ недꙋгомъ болѣзнꙋяи ѡтегощенъ бываше реченагѡ Геѡргія Деспота ꙗко ѿ сестри своея Маре, или Маріи рекомои, рожденаго внꙋка во свое емꙋ мѣсто поставляеть егѡ быти деспотомъ словено-сербскимъ іллѵріческои области. Єму же во время области господарства своегѡ тꙋрска сила во іллѵрческой области въ толико преѡдолѣваніемъ превосходима бываше, иже и онъ Геѡргіи Деспотъ съ народомъ своимъ изриновень бывъ, въ оугърской области странствовати насилствованъ бываеть. Той жде оубѡ Геѡргіи Деспотъ сь Жигимꙋндомъ Албертомъ и Владиславомъ оугърскимь кралѣвими бываемими вѣчнаго покоя съꙋзно единосогласителнагѡ изложенія міръ сотворивь, еи же причинателною вѣною и торжищномꙋ градꙋ Бѣлопольскому, рекомому Белграду, вь мѣсто инных градовныхь мѣсть промѣненія сотворимо бы-

ваеть между реченимъ кралемъ и кесаремь западнымъ Жигмундомъ и между Геѡргіемъ Деспотомъ, ꙗкѡ же кромѣ Бонфиніа и Хромера істориковь Никола Ишванфи оугърскихъ дѣяніѧ списатель ꙗвственѣшее свѣдительствѹеть вь книзѣ ꙁ. Ємѹ же Геѡргію Деспотѹ священовѣнчаваніе бываеть въ лѣто господня ҂а.ѵ.к.ꙁ. (1427) бит. ҂ѕ.ц.х.є. (6935) листъ ф.ꙁ.і. (517).

ѕ.і. Ємѹ же снаслѣдствует деспина Ирина Палеолога сѹпрѹжница вишереченагѡ Геѡргія Деспота, иже была дщерь вторагѡ Манѹила Палеолога цара восточнагѡ, и внегда малѣ потомъ ѿ жилища сегѡ представляемая бысть и два перворожденая сына ея ослеплѣна бываху ѿ вторагѡ Мѹрата царя тѹрскагѡ, рожденіемъ меншій сынь вторый Лазаръ Деспотъ матери своеи снаслѣдствовавъ иже и онъ малѣ потомъ жилище свое скончавъ. Сеи оубѡ по преставленіи своемъ чрезъ орфанствѹющими сирѣчь сиротствѹющими ѡставлшими ся дщерми имѣвъ въ зети своя Стефана Босанскагѡ краля и Нягоя Босараба кнеза и Деспота Влахо-запланинскагѡ. Листъ ѱ.к.ꙁ. (728) Биваше же оубѡ деспина Ирина Палеолога въ лѣто господня ҂а.ѵ.н.ѕ. (1456) бытіа ҂ѕ.ц.ѯ.є. (6965) листь ѱ.к.н. (728).

ꙁ.і. Ємѹ же и сему снаслѣдствѹет деспина Єлениа Палеолога сѹпрѹжница вишереченагѡ вторагѡ Лазара Деспота дщи же оубѡ Өомѣ Палеологѹ Деспотѹ Пелапонискомѹ, иже нынѣ глаголется Мореа быти, и тамо Єлена Деспина бысть при лѣтѹ госп. ҂а.ѵ.н.ѳ. (1459) бит. ҂ѕ.ц.ѯ.ꙁ. (6967) листъ ѵ.к.ѳ. (429)

н.і. Єи же оубѡ снаслѣдствѹет странствѹяи слѣпый Стефань Деспоть пореклом називаемъ Бранковичь второрожденый сынъ вишеименѹемагѡ первагѡ Геѡргія Бранковича Деспоте словена-сербскагѡ іллѵрическои области. Тои жде Стефань Деспоть, по преставленіи своемъ съ сѹпрѹжницею своею именѹемѹю Ангелиною Деспиною и со двома сыновима егѡвыма иже сій сѹт монахіискимъ зракомъ. Маѯімъ име-

нѹемый, потом же митрополитъ и архіепискѹпъ Влахозапланинскій државни бывь, и Іωань рекомый святопочиваемый, обдержими бивают, иже мощи святія даже и до днешагω дне оцу съ единымь сыномь, матери же съ дрѹгимъ сыномъ вь два ківота ωсобно нерѹшими цѣлокѹпно въ народѹ своемъ садерживаеми сѹт. (Одавде: „Сице убо“ и т. д. па закључно до год. 1716. види се да је доцније уметнуто). Сице есть оубω обаче грѣхъ нашихь ради, егда Агаряне съ Германе при Варадинскомъ градѣ междѹсобнѹ брань имѣли огню предали и сожегли реченія святія мощи въ лѣт. 1716. Быстъ оубω речени сеи святыи Стефанъ Деспоть въ лѣто госп. ҂а.ѵ.ѯ.д. (1461) быт. (ѕ.ц.ѯ.ѳ. (6969) листъ ѱ.ѵ.є. (735).

ѳ.і. По нем же наслѣдствовалъ вторій Влкъ Бранковичь первагω Геωргія Деспота внѹкъ ѿ перворожденагω сына егωва Григорія Бранковича, иже и таи ѿ реченагω втор агω Мѹрата царя тѹрскагω ослеплѣнь бывь. Тои жде Влкь Деспоть первому Матіяшу кралю оугърскому въ помощъ странствѹяй сѹпротивъ сѹпостатωмъ благонарочитѹ (блгонарочитѹ (тако) брань излѣдствова и ѿ тогожде Матіяша краля ради оутверждителнагω оуподобленія побѣдоносному преωдолѣванію еговомѹ воздарѹемъ бываетъ градомъ нарицаемомъ Феіешкю. Еже быстъ вь лѣта госп. ҂а.ѵ.о.а. (1471) быт. ҂ѕ.ц.о.ѳ. (6979) листъ ѱ.ѵ.є. (795).

к. Ея же снаслѣдствовавъ Деспоть Іωанъ Бранковичь вишереченагω святагω Стефана Деспота второрожденый сынъ и тои жде странствуяй бывъ въ своемѹ народомъ въ оугърской области при лѣтѹ госп. ҂а.ф.є (1505) быт. ҂ꙁ.с.і. (7013) листъ ц.к.д. (924).

к.а. Семѹ Іωанѹ Деспотѹ снаслѣдствіемъ обдержими бываше сѹпрѹжница егωва Елена Деспина, иже быстъ дщи Стефана Іакшича воивождоначалнагω кнеза словено-сербскагω, ея же дщи именѹема Маріа Бранковичь во брачнѹ сѹпрѹжницѹ воздата быст Фердинандѹ Франгепанѹ. Та же потомъ таяжде Марія Бранковичь матеръ бывшагω Стефанѹ

Фрнгепанꙋ Графꙋ и великомꙋ Жупанꙋ Модружской державі и Каѳелине сꙋпрꙋжнице Николи Зринскому Банꙋ Хорватскомꙋ, иже той же Зринскій, ради Сигетскагѡ града славно жизнь свою скончавъ. Єлена Деспина бысть в лѣт. спас. ҂а.ф.м.а. (1541) быт. ҂ꙁ.к.ѳ. (7029) л. ҂а.а.г. (1011).

к.в. По внегда оубѡ тꙋрска сила неточію ѡбласть словено-сербскꙋю, но и самꙋю главꙋ престолъ царства словено-сербскагѡ, сирѣчь державны, или тржищный градъ именуемый иногда Таꙋриномъ, нынѣже Бѣлопольскій градъ и Бѣлградъ рекомагѡ въ свою область притворивъ, єже оубѡ и оугърскагѡ кралѣвства область побѣдивъ и Будимскій градъ, престолъ кралѣвскіи, запꙋщенію предаваємь бывъ и ѿ пребивающихь въ немъ изпразнився, видѣнія ради входить въ немъ Сꙋлеиман царъ тꙋрскій ꙗкѡ же свидѣтелствуєть оугърскимь дѣланіямь історіѡграфствуяй Нікола Іщванфи кн. ѳ. л.п.ѳ. Єю же причинателнꙋю винꙋ деспотскагѡ достоинства степенъ кромѣ онѣхь, иже восточнꙋ странꙋ подъ ігомъ варварскимъ тꙋранствови пребываніємъ ѡстали бѣхь, въ прочеє наслѣдники, иже и въ западнꙋ странꙋ Бранковичевскагѡ племена лозомъ сродства влекущася ѡбрѣтаваєми скончаваємъ бываше, и въ деспотскѡ началство въ нихъ себѣ пристанище притвораєтъ. Єгѡ же племена сродствіє въ первыя пребывателнія домы свои въ іллѵрійческой области.

(Сад одавде стајала су два празна не исписана листа, од којих је један одсечен, а на другом написано оно наведено о устанку Карађорђевом на Турке. А после самог свршетка наведеног текста патриарховог довде стоји под звездицом на страни ово неколико речи написано. „Здѣ да напишется погубленоє послѣдованіє.“ После овога и два напоменута бивша праздна листа, наставља се као позив на цео народ, у ком се уверава: да је миропомазани деспот Ђурађ II Бранковић одиста од лозе деспота српских Бранковића итд. као што ће наведени текст показати. А после свр-

шетка и овога текста од $2^1/_4$ листа стоји опет под звездицом истом руком написано ово: „Аще гдѣ ѡбрѣщеся послѣдованіе настоящагѡ изложителнагѡ писанія, да присовокупися и приложися здѣ, мы бо невозмохомъ обрѣсти; сегѡ ради и в. листа неѡписани ѡставихомъ по средѣ.“ Дакле се сведочи да су ова два листа још тада остављена по свој прилици: што сам патриарх Максим незнађаше како ће их и из чега потпунити, т. ј. незнађаше попунити онај недостатак, који би везивао последње Бранковиће са последњим деспотом Ђурђем II. Сад дакле опет настављамо текст, који гласи):

Преблагороднѣишым, преблагонарочнтѣишымъ и преискуснѣишымъ мужемъ благообразнымъ свидѣтелствомъ изложително списаніе!

Мы нижеподписаный чрезъ сегѡ оуказателнагѡ зрѣнія всѣмъ и особно иже подобно будемъ возвещаваніе сотворяемъ: ꙗкѡ ѿ вѣрованыхъ предостоинѣишымъ преблагороднѣишымъ, преблагонарочитѣишымъ и преискуснѣишымъ мужевимъ словеснѣша глаголанія и ouслишанія, паче же оубѡ и нѣкоегѡ оутвержденымъ оуставомъ списавшагося разумѣвателнагѡ свидѣтелства; ему же изложително способствіе сицевимъ подобіемъ ислѣдоваемѡ бываше, ꙗкѡ оубѡ иногда блаженовоспоминателный Маѯімъ симъ именемъ перві архіепископъ и патріархъ пръвоустиніанскои цркви во области земли словено-сербскої бываемои, внегда ему путешествіе случимо бываше ѿходити на поклоненіе святѣишему гробу Христа Спасителя нашегѡ, бывый во святый градъ Іерусалимски; въ таяжде времена пресилно высокославнагѡ и непобѣдимагѡ Леополда первагѡ Кесаря римскагѡ заложно пребивателни посланики турски рекоми Капикехая Сумеѡнъ Ремингеръ и Христифоръ Акиндшпергъ, бывшіи при двору османо-турскагѡ царствія, и ѿ поклоненія мѣстѡмь святымъ возвращеному бывшу вышеименуемому блаженопочившему Отцу Патріарху Максиму первому, и въ

Константинополскій градъ съставшемꙋ ся съ благонарочитымъ болариномъ именꙋемымъ Панагіѡтомь, иже великоначалнѣйшій тълмачь бываше въ дворѣ османскѡ тꙋрскомꙋ. Тои жде Панагіѡть таинымъ изображеніемъ возвѣстивь рекомомꙋ патріархꙋ: ѩкѡ Кесарскій посланикъ вся христіане подь игѡ тꙋрско стенющія прызиваетъ на оустремленіе сꙋпротивъ ѡрꙋжа турскагѡ рекше: „аще ѡроужія воспріятіемь востати бꙋдꙋт на ѡбщагѡ сꙋпостата, егда времени приспетіе Кесарско воинство полнимъ ополченіемъ во странахъ ихъ низходити бꙋдеть имѣт бѡ христіанска ратователна бранъ оустремленна быти, по воспріемши Тꙋркомъ во оугърскꙋ область градь именуемыи Оуиваръ въ лѣто господне ҂а.х.ѯ.г бытіа же мірꙋ по числу восточнагѡ различія ҂ꙃ.ф.о.а. И тогѡ ради вишевоспомянутимыи кесярски посланика кесарскимъ именемъ обѣщавають всероднымъ народомъ своевольно свою имъ область имѣти въ своихъ ѡтечествіяхъ, старо́временымъ своимъ привикнутымъ обычаемъ нерушимо быти, ѩкѡ духовнымъ такѡ и мирскимъ старовременым своими вождоначалникоми, кнезовими и деспотоми, ѩкѡ же прежде нападенія и вахѡжденія тꙋркѡмъ въ земляхъ их пребываꙋще содержаваемы бѣхꙋ и прочая сим подобная. Сія же вся по единомꙋ патріархꙋ оуслишавъ и ѿ Константинополскагѡ града въ Дренополскій градъ ѿхожденіе сътворивъ и даже при сꙋлтанꙋ Мехмедꙋ царю тꙋрскѡмꙋ пребывахꙋ и вишерекомы посланики римскагѡ Кесаря такожде и ѿ седмоградиской земли заложно пребывателныи посланикъ бывъ именꙋемыи Геѡргіи Бранковичь тогда тамо ѡбрѣташася. Вишеименꙋемый первій Маѯімъ патріярхъ велія радости исполненъ бывъ ѡ таковомъ возвѣщенію оуслишани и съ прочими своими тайно согласникоми, присовокꙋпився въ дренопольской митрополіи совѣт притворают и вѣдꙋще знаема биваемагѡ рекомою Геѡргіа Бранковича: ѩкѡ влекꙋщꙋю лозꙋ рода своегѡ имѣеть ѿ старовременныхъ предедовъ своихъ деспотовъ словенско-сербскихъ, иже трими восточнагѡ все-

ленскагѡ царии и преизряднѣишими г.і. Кральми словено-сербскими сродствіє собомъ содержаваєть, или паче рекꙋт Деспотами, иже самодержавни ѡбладатели и по царскомꙋ степеномꙋ достоинствꙋ вторымъ степенымъ достоинствомъ содержаваємы бити разумѣєся; ѩкѡ оубѡ во восточных странахъ лꙋтчешею и честнѣшею честію во прежди времена содержаваєма бываше имя деспотско неже ли кралевско. Тогѡ ради в мѣстѡ кралевскагѡ имена словено-сербскіи велики кнезови и самодержавны обладатели ѿ восточныхъ цареи деспотским именемъ оуподоблени быша въ праждних бо восточнихъ народѣхъ. Єгда Гато-словенскій, или паче родословнымъ имъ іллѵріическимъ языкомъ рекше Госто-словенскіи народи ѿ полꙋнощныхъ странахъ восточныхъ и полꙋденыхъ областѣх разпространили ся сꙋт, кралєвскоє имя конечно мерзостію именем бываше. Причинателнія винни ради сицевыя ѩкѡ ѿ восточнагѡ царя Алеѯія Ангела Деспотско степенство и достоинство въ первыхъ царскимъ правиломъ оуставленно быстъ, ѩкѡ же свидѣтелствоуєтъ Геѡргіи Франзи во книзѣ ѡ византискихъ вещеи списавшися ѿ Грекѡвъ чест є. гл. и. Кралевско оубѡ имя вземше ся ѿ теченія глаголавшагѡ ся словенскимъ ѩзыкомъ, рекше кралъ, и ѿ тогѡ глаголателнагѡ слова кралевскаго имена источнымъ словенскимъ своимъ истезаніє зримъ бываєт разꙋмѣти ся; точію быти краинагѡ начинателнагѡ человѣка, а не ѡбрѣтаєт ся самодержавнымъ обладателѣмъ быти, по оуставленію царскими правилами изложено. Трими же царя ми оубѡ рекꙋ по вишнемꙋ вьображенію: первіи Алеѯіи Комненъ, вторый старѣишіи рекомый Андроникъ Комненъ Палеологъ; и третій Іѡанъ Контакꙋзинъ, иже дщери своя бракѡсочетованіємъ и неманическая лоза єдиною дщерію именꙋємъ Мара, или Марія, писанію воздаваніємъ єя, въ Бранковичевꙋ лозу входитъ, по свидѣтелствꙋ іллѵріческихъ ихъ лѣтописаніахъ. Ѿ Маріє рожденъ бываєть Геѡргіи Бранковичь, симъ именемъ первіи бывый

потомъ словено-сербскій Деспотъ; въ послѣдіи же насилствіемъ вторагѡ Султана Мурата царя турскагѡ нападающагѡ нань ѿ своегѡ смедеревскагѡ града въ оугърскои области преселеніе сътворивъ единокупно съ деспиною Ириною Палеологинею и юнѣише рожденимъ сыномъ своимъ Лазаромъ такожде и съ прочимъ своимъ народомъ ѩкѡ духовнимъ, такѡ и мірскимъ. Ирина же Деспина супружница первагѡ Геѡргія деспота бываше сестра первонадесятагѡ Константина послѣднѣишагѡ царя восточнагѡ греческагѡ вселенства; иже второрождени сн҃ъ бывыи Мануилу Палеологу цару константинопольскои области. И паки тояжде Деспина Ирина бываше сестра и Софіи Деспини матере третіягѡ Василія Івановича иже московскому вселенству царскагѡ степенагѡ достоинства оуподобленіемъ въ первее нарещися сподобися, ѩкѡ же ѡ тому делу свидѣтелствует Іѡанъ Лудовикъ Готфридь Архантологію космическу історіографско содержаніе московскагѡ вселенсва списующъ кн. а. листъ ѵ.ҳ.ѳ. извѣстнѣише же Антоніи Бонфиніи Оугърскихъ дѣланіяхъ списатель, раздѣленіе г. кн. є. листъ т.і. Симъ же оубо способствует и Мартинь Кромеръ Лешкимъ дѣлѡмъ писаніемъ изобразивающи свидѣтелствовавши назнаменовавъ кн. л. листъ х.п.є. Вишереченагѡ первагѡ Геѡргія Бранковича Деспота Словено-серблемъ восточнои Іллѵрій бывшагѡ тущожде деспотску лозу рода своегѡ содержавша и сеи нынѣшніи Геѡргіи Бранковичь симъ именемъ вторный и таково дѣло истино всѣмъ вѣдомо бывше прои̇менованый первій Маѯімъ патріархъ святагѡ елея помазаніемъ благословивъ и съ прочими единогласующимся престателствовавъ въ дренопольскои святои митрополіи, по подобному ѡбычаю божественая литургія службою своею содевающаяся. Вишерекомыи вторій Геѡргій Бранковичь изряднимъ избраніемъ во своемъ словено-сербскомъ народѣ деспотскому степенству и достоинству преданъ бывъ. Таже дѣло таково бывше мълчителной тишинѣ до ждателнагѡ времена ѡставляемъ

бываетъ; внегда же превишнягѡ Бога благопроизволеніемъ пресилнагѡ и непобѣдимагѡ кесаря первагѡ Леѡполда сила и воѡроужителное воинство въ пълномъ опълченіи оустремлена бысть; тогда въ брежныхъ дакіискихъ странахъ ѡбрѣтающѵся быти вишеименоватомѵ второмѵ Геѡргію Бранковичѵ нынѣшнемѵ Деспотѵ словено-сербскомѵ. Здѣ ѡ имени србскомъ нѣчто пространѣшее разѵмѣти подобаетъ. Внегда же оубѡ ꙗкѡ Србіи тако и Рашковити единымъ именомъ называемый именовани сѵт рожде оубѡ и народъ тоижде тои единь сръбскіи естъ, особленіем же междѵ глаголателнаго сбѣсѣдеванія зримо бываеть совственнѡ ꙗкѡ егда ѿ державныя предѣли и жѵпанства словено-сербскій бываемыя вь Іллѵріи восточной, нѣкая держава или жѵпанство, или господарство, еже словено-сербскимъ языкомъ иногда именоватися привикнено бысть, сице рекше Рашка и тоежде господарство рекомо Рашка ближаише бывша и сѵсѣдствѵющися сь граничними странами кралевства Мѵсіискими и Оугръскими. И таковыя причини ради ꙗже оугърская областъ сѵседствіе свое обдержаваетъ съ госѵдарствомъ имянѵемимъ Рашка, и ꙗкѡ Оугъри сербскагѡ имена въ привикнѵтомъ глаголаніи языка своегѡ неимѣютъ, тимжде іединымъ именем. ꙗкѡ Сербли, тако и Рашковати их же и роѯіите, или росіите и роѯолите називаютъ, такожде и останки ракіискіи быти разѵмѣются. Оугъри всѣхъ симъ единымъ именемъ Рацъ, или Рашціани, именовати своимъ обычаемъ привикли сѵт. Ѡбаче же въ елинскіи и латинскіи и прочыя языка кожде ихъ по своемѵ разьнственомѵ діалектѵ всяка держава и народъ особливо свое разлѵченіе имѣетъ. Но оубѡ въ родословнѣмъ своемъ іллѵріческомѵ языкѵ въ малѣ не и вьси іллѵрическіи народи, паче Сербли или Сръби, именованымъ быти, неже ли инѣми имени називатися привикнѵти хощѵтъ. Сицевыя выновныя причины рады, ꙗкѡ искони нѣкогда, ꙗкѡ же народи, такѡ и кралѣви и деспотови словено-сербли именовани сѵтъ. И елико

по силѣ емꙋ възможно бываше, по первоизложеномꙋ и съ кесарскими посланики совѣтопритвореномꙋ оуставу въ ползꙋ общагѡ христіянства службꙋ изслѣдовати. Аще и таинымъ зракѡмъ страха ради тꙋрскагѡ но оубѡ благовѣрнымъ понꙋжденіемъ тщещася на сокрꙋшеніе общимъ супостатомъ приготовленіе творяше и пренепобѣдимагѡ и пресилнагѡ кесаря римскагѡ первагѡ Леѡполда преавгꙋстномꙋ дворꙋ непрестано подобное свое оугожденіе приказами вождел'ѣвъ въ лѣто спасителя нашегѡ ,а.х.п.н. быт: по числꙋ восточнагѡ различія ,ꙁ.р.ц.ѕ. к римскагѡ кесарства градꙋ именуемомꙋ Бечꙋ ѿхожденіе сотворивъ, идѣже ѿ превысоковоспоминаемагѡ двора кесарскагѡ ради народа во области восточнои Іллѵріи бываемагѡ Деспотꙋ имъ, ꙗкѡ звателнагѡ повеленія граматніи листъ, такѡ и хрисовная диплома преаѵгоустнагѡ егѡ возвишенства премилостывно воздаваемъ бистъ. Ѿ нея же диплома ради соудовнагѡ оустава и праведнагѡ егѡ наслѣдованія и наслѣдником ь егѡвымъ вь вѣчныи земный ѡтечествіахъ и степеныхъ достоинствахъ, ꙗже ѿ старовременныхъ прадедовъ своихъ ѡставляеми емꙋ сꙋт. Іакѡвымъ пособствіемъ и ѿ преаѵгꙋстѣишагѡ егѡ возвышенства потвержденіе имѣетъ. Ѿ тіяжде оубѡ хрисовныя діпломе нѣкія потвержденія оустави ѿ слова и до слова, по своемꙋ изложеномꙋ оурежденію здѣ изобраніемъ взята сꙋть; ими же пособствіе по семꙋ подобію изслѣдоваема бываеt, ѿ хрисовныя діпломе взята честь. Ѿ нюду же и ми ꙗкѡ ѿ превысочаишагѡ и всемогꙋщагѡ монарха Бога провидѣвшагѡ во превысочаише кесарскагѡ и кралевскагѡ степенства и степенагѡ достоинства вꙑрхꙋ поставлени бывше, не точію благовѣрнымъ поданымъ нашымъ; но оубѡ и внѣшнымъ родословнымъ ꙗзыкѡмъ и народѡмъ народносердолюбивіе къ престолꙋ возвышенства нашегѡ сладосрдно принꙋдити и чрезъ сицевымы въ кралевствахъ и державахъ нашихъ ꙗсносіятелнѣишимы племенымы лозꙋ влекꙋщима преꙋмножити и возсіявателна ихъ свѣтлость, или тꙋрскимъ

звѣроѡбразнымъ тѵранствомъ, или иною любою коею подобію оуничиженіемъ ныզложена помощными щедротами вышныхъ силъ и подъ обременнагѡ оузылища въ своя сихъ привести ползу же избавленіе ихъ оустроити, вождѣлавъ. Понегда старовременна древность племенородноi лози твоей иже иногда во толикомꙋ прѣпроцвѣтенію пречесьтію и прехвалною мꙋжественою вредностію возглашени бываше; ѩкѡ да нѣци ѿ нея во высочаишее кралѣвскагѡ достоинства вьрхꙋ вмѣщени были сꙋт, иже бывахꙋ босанскіи, сербскіи, болгарскіи, далматіискіи и ниже хорватскій. Паче же оубѡ и въсточнои области и господарствꙋ обладающи. Нѣци же оубѡ ради множествени и знаменителни достоипи вредностѣхъ и тѵтлою священо-римскои области кнежевскою оуподобяеми бываху и междꙋ инѣми наипаче въ истинꙋ изслѣдоваемагѡ мꙋжества крѣпост же и цѣломꙋдрена оустроенія благооугоднаго же достоинства и преизреднѣишои премꙋдрости бывъ мужъ Влъкъ Бранковичь ѿ Подгорицы древный дедичный Херцеговини, Срему и Іанополемъ державный (въ нем же оубѡ Влашка и Бачка съдержаваются), землямъ иногда вѣчный господаръ. Сицева показавъ различна преславна оукрашенія и мꙋжествена благодѣянія знаменателными изображеніями; ѩкѡ да са ими зримъ бываетъ единокупно и со наслѣдниками своими и между же инѣми съ Геѡргіемъ такѡжде Бранковичемъ потомъ бывъ Деспотъ Іллѵріи и великій кнезъ вышнеи и нижнеи Мѵсіи и прежде воспоминателны числомъ рекомими землями. Також де единосравнителнымъ древнымь временѡмъ дедични вѣчныи господаръ во истинитои и дѣиствителной чести прежде причестителнои священо-римскои области кнежевскои, части возвисится сподобилися сꙋт. Таже по томъ и превисокославна восходящи твоя мужествена благодѣянія и разьнствителни нрави, цѣломꙋдреный разꙋмъ, истинитая крѣпка праведност, хитра памятоꙋмность, дерзновенно строителна премꙋдрость и благочестива благородность, иже ѿ старовременыхъ преде-

давныхъ праотецъ твоих праизасненомѹ вѣнценоснѹ степеномѹ племенѹ, не меншимь чиномь ꙗко же прежде вышевоспомянѹвмаго старовременный прадеднагѡ ти вѣчнагѡ наслѣдованія познававшися, пребогатно оудовленымъ смотреніемъ разсоужденіемъ и подобнсоикѹсным вниманіемь познаваемымь бывшимь намъ. Ѡбаче же тебе Геѡргіа Бранковича ѿ реченныя породици, с тимъ именемъ вторагѡ свидѣтелствомъ исходатаиствовавши преблагодатна наша діплома въ кащелу нашемѹ Лаѯсембургъ данъ ꙁ. месеца Іюніа, лѣта же господня ҂а.х.п.г. мимошедших содѣваніах издаваніемъ изслѣдователна отечествія оутврьдихомь и свидѣтелствомь оутвердити произволихомь и съ вышатагѡ (сирѣчь вышенаслѣдователнагѡ отечествія твоегѡ) и въ чиновнаго числа самоволнымъ великоможнымь господаремъ быти во превоспомянутомѹ кралѣвствѹ нашемѹ Оугърскомѹ и тому же кралевствѹ прилѣжно пристоящимь странамъ присачетовахом и пресовькѹпихомъ. Паче же оубѡ ꙗкѡ преизвѣствована твоя вредностію оуподоблена достоинство и мѹжествена благодѣянія и тебѣ богатѣише еще множествено препочастити и преоукрасити насъ призивають и пѣкаковимъ подобіемъ оустермляе достоино оубѡ и праведнѡ быти самотрително разсѹжденіе сьтворихомъ; ꙗкѡ да не точію преславна велика твоя дѣянія сь безсмертіемь и преславнознаменителнагѡ имена твоегѡ воспоминанія вѣчнымь пребываніемъ ѿ нась воспріемлѣши свидѣтелство; но и во высочаиших частностѣхь и степеныхъ достоинствахь самъ твоимы мужественными достояніяма и благодѣяніами привръчень возвишававшися, им же наслѣдникѡмъ твоимъ и онымъ благовѣрнымь нашимъ подапымь сицевія благодѣянія вредности благолюбезнымь снабдѣніемъ обимати и послѣдствовати имъ, лѹчше оустремленіе и возбѹжденіе ѿ насъ при спорителнымь воздаяніемь да приоумложится. Сегѡ ради само сходнымь похождителнымъ зачатіемъ и ѿ истинагѡ нашеи самовидѣнія и самоволнагѡ произволенія, съпристѹпающагѡ вь цѣлости

совершенагѡ совѣта и ѿ кесарскои и кралевскои совершено исполнской силнои власти нашои, тебѣ Геѡргіа Бранковича ѿ предваспомянꙋтой Подгорицы и вся же оубѡ чади и благородну ти лозу влекꙋщихь наслѣдники и низходника истиною правдою ѿ влекущаися лози обоегожде полꙋ родшася и вѣчнымь оурежденымъ редомъ рожденій бываемы тѵтлою великагѡ Жупанства иже немачскагѡ ѩзыка разьнствіемъ Грофскагѡ степенства, стопамъ именоватися разꙋмѣется обичнымь преблаговѣствованіемъ, пресветлѣишіи, ѩспозрачнѣишіи и великомꙋжнѣишіи таковои подобнои части быти имъ назнаменовахомъ преꙋкрасихомь и численомоу оуставу и сонмищамь присовокꙋпленому ликꙋ, прочим же истинитымь и кромѣ сꙋмнителнимъ превоспомянꙋтомꙋ кралевствоу нашемꙋ Огърскомꙋ и прочимъ кралѣвствамь и державамь нашимь вѣчно дедичнымь великими Жупанами быти во едино присавачетованіе присавокупихомь избраніемь вмѣстивше ихь примихомъ сачетателною числою вьспріяхомь и вьписателномꙋ ликꙋ ихь предахомь милостинями свободними волностими высокопревосходящими достоинствами и мꙋжественими вредностими великимь Жупаномь достоинноподобными вьмѣщено оурежденным и дрꙋжествꙋ приобщенымь имь быти сотворихомь. Прочая оубѡ ѩже вь дипломѣ списателнимь начертаніемь вмѣщена сꙋт, пространѣйшее оувѣдами восхотѣвшимъ къ пособствіемь изложителномꙋ изслѣдованію оуправленію ѿсилаеми бывать. Потом же вышереченыи и вторіи Геѡргіи Деспоть, ѩкѡ кесарскимь звателнымь повелѣніемь, такѡ и съ воздавшаися емꙋ діпломою ѿ пресилнагѡ двори кесарскагѡ премилостивнѣишею благодатію въ странахь своихъ возвратитися ѿпущень бываеть и тако. паки во странахъ брежной Дакіи возвратившися и ѿ тꙋдꙋ Арсенію патріархꙋ перво јꙋстинианскои церкви симъ именѡмъ второмꙋ (погрешно, а треба трећем) и всему народꙋ восточной Іллѵріи вьзвѣстивъ ѡ бываемыхь и ѩкѡ кесарскимь звателнимь повелѣніемь и народꙋ имъ воѡроуживщеюся оу-

стремленіємь ополченомѹ быти подобаєть. Вышереченый оубѡ патріархь тако великомѹ божественомѹ произволенію покорно смиреный служитель бывь по прежде єгѡ содевавшемѹся изслѣдованію общесогласителнымь соборомь имь и присовокѹпителнымь сонмищем мирскимъ и второизрядно избраніе сотворившимь имь святагѡ помазателнагѡ єлеємь помазаніємъ и оутвержденымъ ими писаніємъ съ посланикоми нынѣишемѹ второмѹ Геѡргію Деспоту имъ одслалы сѹть. По тому же ѿ обоюдныя страни дѹнавскагѡ низтеченія Деспотѹ ѿ Дактекія страни мужественно настояшимъ имъ ѡбоимъ словеносербски ихь народь ѡроужною рукою воставше на ѡбщагѡ сѹпостата, при слѹжбы полезнои вышевоспомянѹємагѡ пренепобѣдимагѡ кесара Леѡполда римскагѡ, иже многонарочитѹ брань творящіи, многаго крьвопролития своєгѡ славнопохвално мѹжество общои христіанскои благодати приказавъ. Семь же таковомѹ благоѹгодномѹ слѹченію бывшемѹ, мнихся оубѡ намъ ꙗкѡ и всемѹ мирѹ вѣдомо быти возможеть вся же оубѡ вышевоѡбраженна истинымь и дѹше спасителнымь свидѣтелствомь списанна бываєми и нашимъ хирографскимь здѣ ниже подписанімъ и печатнымь оутвержденіємь издаваєми суть. Данно въ царствующій градь римскагѡ кесара именуємы Бечь месеца Марта ӡ.ı. данъ вь лѣто спаса нашего ҂а.х.ч.ѕ. бытіа же міра ҂ӡ.с.д.

(Сад долази потпис патриарха Арсенија трећег, страшно заплетен, а више са стране тако исто Максима и даље опет ово што иде но другом руком).

Сеи нынѣ пишеть смерени єромонахъ Исаия родомъ бысть ѿ Белаго Поля, начрьта сеи бренною рукою 1785 года.

Примедба. Мислило се да се неће цео рукопис у један Гласник метнути, те је с тога метут прво Летопис, па Црквена историја, а требало би да је прво ова, па Летопис као што је у оригиналу.

О СЛОВОДНОЈ ВОЉИ.

од

А. Васиљевића.

Ово старинско питање о слободној вољи сад је на ново покренуто међу учевним људма, нарочито међу статистичарима. Али и сада, као и пређе, нису сви учевни људи у томе сугласни; и сада једни признају слободу воље, а други је поричу. Из таког различног погледа на ово питање изводе се и различне последице за практичан живот. Наравно, другчије морамо судити о делима људским, ако се она врше слободно, и другчије, ако се она не врше слободно. Што је дакле ово питане још спорно, а међу тим има замашног утицаја и на практичан живот, ми желимо да се оно што пре на чисто изведе. Ми ћемо покушати да са психолошког гледишта претресемо то питање и да видимо је ли воља људска слободна, и ако јесте, то у чему се састоји та слобода.

Да о том питању кажемо и ми неколико речи, да представимо једну кратку расправу, на то нас побуђује још и ово двоје: Прво, што се о томе већ почело говорити и у нашој књижевности и то са свим другчије него што ми мислимо. Ту скоро штампао је г. Гојковић неколико чланака у „Младој Србадији“, у којима пориче слободу воље. Друго, што то питање спада поглавито у круг оне науке, којом се ми нарочито бавимо, па за то сматрамо за моралну дужност да и ми кажемо о томе своје мишљење, или боље речи, да кажемо како то питање расправља савремена Психологија.

А да би то могли боље схватити и верније оценити, ми ћемо у кратко прећи историју тога питања.

Реч слобода поникла је веома давно, још у најстарије доба; али она није поникла из каквог научног испитивања, да означи какве резултате научне анализе, већ је поникла из друштвеног живота старих народа, да означи извесно стање човека у томе друштву. Код свију старих народа, као што је познато, друштвено стања било је двојако: ропско и господарско, то јест, у сваком старинском друштву људи су били подељени на двоје: на робове и господаре. При такој разлици друштвеног стање и постала је реч слобода, да означи оно стање човека у друштву, које је супротно робству. Таким начином реч слобода означавала је у почетку известан факт друштвеног живота, извесно полигичко стање човека у друштву. Сад кад узмемо реч слобода у том смислу, онда се она неможе ничим другим ни ограничити ни умерити него ропством.

Али ту реч слобода нису људи дуго употребљавали само у том смислу, него мало доцније почну је употребљавати и у другом смислу, а на име да означе наравствено стање човека. Тај други значај дали су речи слобода први пут философи стојичке школе. Они су са гнушањем гледали на ропство, које се беше у њихово доба на све стране распрострло, па су тешили себе том великом мисли да политично ропство и политичка слобода неисцрпљују сав смисао слободе и ропства људског. У правом смислу није слободан онај, који не робује другоме, него онај који не робује самоме себи, који не робује својим сопственим страстима.

Такав двојаки значај задржала је реч слобода и досада: она с једне стране означава известно политичко стање човека или народа, а с друге стране она означава извесно наравствено стање човека или народа. Истина има људи, који и данас слабо разликују та два смисла, помешају један с другим; али опет већина је на чисто шта

се разуме под политичком слободом. До душе данас нема онаког ропства, каквог је било у старо доба, бар нема код образованих народа; али опет има и данас неког ропства, има то, да један народ господари над другим, једна класа људи господари над другом, па они што господаре недају онима над којима господаре, сва она права, која сами уживају. А то је оно исто старинско ропство, само мало ублажено цивилизацијом. По томе реч слобода у политичком смислу задржала је и данас онај старински значај; она означава оно стање човека или народа, које је независно од туђинског господарства; она означава оно стање свести, које долази чим се човек или народ курталише спољне стеге или принуде.

Али у чему се састоји та наравствена слобода, какво стање људског живота хоћемо да обележимо са том наравственом слободом?

У том питању баш и влада она несугласност међу учевним људма, коју мало час споменусмо, па за то ми нарочито и обраћамо пажњу на то питање.

Под наравственом слободом Стојичари су разумевали ослобођење од страсти. Али шта су то страсти, и како се човек може од них ослободити? На то нитање Стојичари нису дали тачног одговора, па за то је и њихова наравствена слобода остала нејасна. Тек у петом столећу хришћанства неки свештеник на западу Пелагије покуша да тачније одреди смисао те наравствене слободе. По његовом мишљењу наравствена слобода означава нашу вољну радњу, акта наше воље; на кратко, он каже, да је наша воља у својој радњи слободна. Но од чега је слободна?

У време Пелагија почела се распростирати у Европи она стара религиозно-мистичка теорија, која постоји међу источним народима од памтивека и која се састоји у овоме: Сви догађаји у свету, па и сва дела људска напред су одређена, па се после само јављају по неодољивој сили

рока или судбине. Мисао о каквим сопственим, ни од кога независним делима сматрала се за илузију, и шта више за преступ против Бога. То мишљење које потпуно доликује познатој апатији и лењости источних народа нашло је својих присталица и у Европи. Против тога и устао је Пелагије и доказивао, да дела људска нити су напред одређена нити од кога зависна, него да су слободна. Дакле по његовом мишљењу воља је људска слободна од сваког надприродног утицаја.

То мишљење Пелагија дало је повод ондашњем епископу западне цркве Августину, те је и он казао о томе своје мњење. По мишљењу Августина дела су људска двојака: добра и хрђава. Сва добра дела зависе од воље Божије, а рђава од воље ђаволске. Према томе дакле ту не може бити ни говора о слободи људске воље. Једни пристану уз мишљење Пелагија, а други уз мишљење Августина и тако настане борба међу хришћанима, којој да би се учинио крај буде сазван црквенски сабор, на коме се одобри мишљење Августина, а осуди мишљење Пелагија. Но при свем том, мишљење Пелагија брзо се распростре по свету, да после неког времена слабо је ко и сумњао ослободи људске воље. Тек опет дуго време нико није смео да се изближе дотакне тога питања.

Чак доцније, у средњем веку, покрену то питање на ново тако названи сколастичари. Они саставе опште познату теорију о способностима или силама духа, које у место њега раде. По тој теорији слобода сматра се као нека оделита способност духа, која опредељава вољу на рад; другим речма слобода воље састоји се у њеном самоопредељавању. Та теорија владала је до најновијег времена, а и сада влада код метафизичара.

Против те теорије устао је први пут Лок. Он је потпуно доказао путем научне анализе, да она сколастичка теорија о способностима духа, као неким самосталним аген-

тима тога духа који производе све духовне појаве, а сами стоје негде ван тих појава, — он је, велим, потпуно докозао, да та теорија нема никаква основа. По томе наравно и воља наша, као самостална способност, оделита од ума и чуства нема никаква смисла. Воља је само, вели он, факт људске радње и по томе питање о њеној слободи као некој самосталној сили, тако је несмислено као и питање о четвороуглъастој добродетели. Ту само може бити питање о природи људске радње, коју зовемо вољном.[1] Па каква је природа наше вољне радње и може ли се на њу применити реч слобода?

Тако је питање ставио после Лока и старао се да на њ одговори Колинс. По његовом мишљењу свакој вољној радњи нашој, сваком акту наше воље предходи известан мотив као узрок. Где нема мотива, тамо нема радње, и опет, какав је мотив, онако је и дело. Таким начином сва дела људска, која ми зовемо вољом, јесу последци извесних мотива као својих узрока. А шта су то мотиви од којих зависи сва наша вољна радња? Какви су то појави? Ти мотиви нису ништа друго, него наши пријатни и непријатни осећаји. Само ти осећаји имају силу мотива или побуда, и без њих не може бити ниједног акта воље. Истина доцније могу и по неке мисли или идеје да служе мотивом овој или оној радњи; али то могу чинити само оне мисли или идеје, које су пре тога биле у свези са којим од пријатних или непријатних осећаја, па том свезом позајмиле силу мотива. И по томе сви узроци наше вољне радње своде се на пријатне и непријатне осећаје. А ти осећаји нису продукти нашег духа, него спољне природе, то јест, узроци тих осећаја нису појави духовни него физични. Кад

[1]) Ми смо сугласни с Локом у колико он обара сколастичну теорију о способностима или силама духа: али нисмо сугласни у колико он обара њихову одредбу о слободи воље. И Миљ каже да је слобода у самоуправи.

је тако, онда значи да независи од човека хоће ли он имати ове или оне мотиве, оваке или другојачије, него зависи од оних спољних прилика које га окружавају. Кад ти мотиви зависе од спољнога света што је ван нашег духа, а опет она радња човекова, коју зовемо вољом, зависи од тих мотива, онда значи да воља наша нити јесте нити може бити слободна; онда значи да нема ни једног акта наше воље који можемо обележити са речи слобода[1]).

То мишљење Колинсово имало је великог успеха и послужило за основ двема са свим супротним теоријама, које ћемо сад одмах укратко обележити, јер су обе погрешне и управо штетне како за приватни тако и за друштвени живот.

Ево какав је смисао прве теорије:

Кад воља људска није слободна, то јест, кад човек ради само оно за шта има мотива, а ти мотиви независе од њега, онда значи да оне људе, који зло раде неможе поправити никаква казна, јер од њих независи та поправка. Па за то треба сваког преступника сместа убити, треба чистити друштво од таких, злих чланова. Таку теорију заступали су француски енциклопедисти прошлог века, а међу њима нарочито Дидро.

Из истог основа поникла је и друга теорија, са свим супротна тој, коју сад споменусмо. Кад сва радња људска, коју зовемо вољом, зависи од извесних мотива, а ти мотиви зависе опет од оних спољних прилика у којима се човек налази, онда онај који зло ради није ништа крив друштву. На пример неко је украо нешто или убио кога; али он нити би украо нити убио да није имао за то мо-

---

[1]) Из полемике Колинсове са Ридом види се да он има погрешан појам о слободи. Под слободом он разуме случајност, таку радњу воље, која нема никаквих узрока, а то наравно противослови позитивним фактима, слобода као случајност неодговара ни наравственом достојанству људске природе премда нема ни случајности у том смислу.

вата, а те мотиве није створио он сам, него оне спољне прилике које га окружавају. Па ако друштво неће или неможе да уклони од човека те прилике, које му дају таке побуде, што захтевају рђава дела, онда значи да друштво нема права ни да казни таког човека. Ту теорију заступају данас неки учевни људи, међу којима има и правника Ми ћемо сад видети шта вреде те обе теорије чим сазнамо прави смисао речи слободна воља.

Но пре тога хоћемо да споменемо још једну теорију, коју данас заступају већином статистичари и међу њима чувени Кетле. По смислу те теорије сва дела људска управљају се по непромељивим законима социјалног живота, над којима поједине личности немају никакве власти. За доказ томе служи она механичка правилност, коју налазимо путем проматрања у радњи сваког друштва. Статистика представља нам позитивна факта посведневног понављања, при извесном стању друштва, готово једног истог броја преступа, једног истог броја послатих на пошту писама без адресе, једног истог броја свршених бракова и т. д. Из тих позитивних факта јасно се види, веле они, да например, брак независи од личног карактера и личног расположаја појединих људи, већ од општих услова, над којима поједине личности немају никаква утицаја.

Непоричемо да постоје извесне једнолике следствености у поступцима људским, које следствености можемо назвати социјалним законима; али то још не доказује да те следствености или правилности нису сугласне са појмом о слободи људске воље. Ти статистички податци тичу се само спољне стране људских дела, а ништа не говоре о унутрашњем стању човека у онај момент, кад он та дела врши. Нетреба мешати узрочност са фатализмом. „Кад би ко, вели Миљ, у време буре стао овако умствовати, почем сваке године пропада на лађи од буре готово један исти број лица, то ће се он без успеха старати да спасе свој

сопствени живот, — ми би га назвали фаталистом и опоменули би га, да је усиљивање појединих лица, у случајима буре, да спасу свој живот не само уместно, но да средња величина тога усилавања саставља један од оних узрока, од којих зависи дознати годишњи број смртних случајева од буре. Ма како били општи закони социјалног развитка, они немогу бити општији и строжији од закона физичних сила природе, па људска воља и те законе употребљује као оруђе својих намера, и обим у коме она то чини састава поглавиту разлику између дивљих и образованих народа.“ [1])

Но што је поглавито, нико данас и не приписује човеку таку слободу воље, која, будући извор свеколике радње, сама ни од чега не зависи, другим речма, да дела људска немају никаквих узрока. Истина је то, да се ништа у свету не догађа без узрока; то је општи закон природе, који обухвата све појаве без икаква изузетка. Према томе и сва радња људска, коју означавамо са речи воља, мора имати свој узрок; сваком делу људском, сваком акту наше воље мора предходити известан мотив као узрок. У почетку наше вољне радње, т. ј. кад се воља налази још на првом ступњу развитка, онда таким мотивима вољне радње могу бити само пријатни и непријатни осећаји; али доцније, при даљем развитку воље, таким мотивима може бити сваки духовни појав, свака мисао, сваки душевни потрес, свака практична цељ. Тек у опште нема ни једног вољног дела, коме не би предходио известан мотив као узрок тога дела. Ако ми добро радимо, онда смо имали таке мотиве који су захтевали та добра дела; ако рђаво радимо, онда смо опет имали таке мотиве који су захтевали та рђава дела. Ако ми почињемо неки посао, или прекидамо већ започети посао, ми увек имамо за то мо-

[1]) Види логику Миља, т. II. стр, 519.

тиве. Све су то така факта, која су приступна нашем проматрању и опиту и која су потпуно доказана и призната данас науком за необориве истине.

Па кад је тако, онда у чему се састоји слобода воље и може ли човек имати слободну вољу при таким условима? Истина да ништа небива без узрока; али „бити узроком нечега и бити принудом нечега, то су две са свим различне ствари“, вели славни психолог немачки Вундт. И доиста под узрочном везом појава не треба замишљати какву тајанствену и неодољиву силу, по којој узроци морају изазивати своје последке па ма шта било; не, под узрочном везом појава не разуме се ништа друго, него та проста следственост појава, т. ј. да за једним појавом долази други и да тај други не може доћи пре онога првог, а не и да мора доћи, ако је онај први ту. Накратко, да у току појава влада стална и једнолика следственост или закон, и да су они по томе приступни научној анализи. Да кажемо то простије: кад ми видимо, да човек ради неки посао, ми према томе можемо знати какве је он имао мотиве; можемо по дејству сазнати узрок. Исто тако, кад знамо какве мотиве човек може имати у извесним приликама, ми можемо напред знати шта ће он тада радити; можемо сазнати последке по њиховим узроцима. На томе се оснива могућност да се изучава народни и лични карактер. Али при том треба увек имати на уму и ово: Истина сваки мотив тежи да произведе извесно дејство, које ми зовемо вољним; али та њихоаа тежња није каква неодољива сила, која се ничим предупредити неможе. Сваки мотив само тежи да произведе извесно дејство, а не и да га мора произвести; он ће га провести само онда, ако не буде никакве сметње; али ако буде сметње, он га неће произвести. А на таке сметње наилази сваки мотив људске воље. По томе ми можемо на сигурно знати само то, какве су тежње различних мотива; али не можемо на сигурно знати и то, да ће они доиста и оства-

рити своје тежње, осим оних случаја, у којима можемо напред знати да ће те сметње бити слабе, па ће их они моћи савладати. Дакле све је наше знање о будућим делима људским условно.

Но какве су то сметње, то јест, шта смета једном мотиву да оствари своју тежњу? Смета други мотив: Сами мотиви са различним тежњама сметају један другом. Између два или више мотива човек бира, па изабере један те његову тежњу врши, а други остају без икаквих последица. Дакле човек може да бира између мотива онај, кога ће тежњу да оствари; може да предпоставља једне мотиве другима. У том избору мотива, у том предпостављању једних мотива другима, јачих слабима и састоји се слобода људске воље; где год има избора, тамо има и слободе.

Кад има више мотива, онда наравно може бити избора па следствено и слободне радње; али кад нема више него само један мотив, шта ћемо онда? Кад нема више од једног мотива, а има и таких тренутака у животу, онда значи да нема никакве сметње, и тада се човек решава да ради оно што захтева тај мотив. Али и у таким приликама успомене из прошлог искуства, — било нашег било других људи, опомињу нас, да се при таком брзом решењу може учинити каква погрешка, која води за собом таке последке за које се ми доцније кајемо. Тај страх од рђавих последица, које долазе за брзим решењем, служи новим мотивом који задржава радњу оног првог. Но таких мотива може имати само онај, који је имао ма каквог искуства. С тога мала деца, која слабо имају искуства, слабо имају и таких мотива, и за то се она обично брзо решавају те раде оно за што имају мотиве, па макар та радња била и штетна за њих. У опште сви млађи људи, који су у своме веку мало имали искуства, редко имају таких мотива. Па за то се обично и каже да је младић несмотрен а старац смотрен. Но нити је смотреност својство старости,

вели Миљ, нити несмотреност својство младости, већ то зависи од оних мотива које даје искуство. Па ако је који старац мало имао искуства он ће исто тако бити несмотрен као и какав младић; и обратно, ако је који младић имао прилично искуства, он ће бити смотренији него какав старац.[1])

Но у опште код свагог зрелог човека мора бити више мотива и то најмање два: један који захтева извесну радњу и други који задржава. Сад било да су оба та мотива подједнако снажна, па узајамно један другом сметају, било да је један јачи од другога, човек у свакоме случају, по законима асоцијације, понавља све прошле мотиве који се могу интересовати у том делу, било за било против, и тада настаје оно стање воље, које се зове размишљавањем. На пример: лепо време служи мотивом да човек иде у шетњу, но важан посао, који га код куће чека, служи мотивом да не иде у шетњу него да седи дома. Први мотив да би одржао победу позива у помоћ и друге мотиве, например овај, да је шетња корисна за његово здравље. Но и противна страна стара се да одржи победу, па и она такође позива у помоћ нове мотиве, да рекнем овај, ако он одма несврши тај посао, онда ће претрпети велику материјалну штету. Но здравље је прече од имања. Тај нови мотив на ново оснажава ону прву страну, и тако траје процес размишљавања све дотле, докле год придолазе нови мотиви и за једну и за другу страну. Кад већ престану долазити нови мотиви, онда престаје и процес размишљавања и тада се човек решава да ради оно за што има јачих мотива.

Но догађа се да и после тога, пошто су исцрпљени сви мотиви, човек опет неможе брзо да се реши, коју ће страну мотива изабрати те њихову тежњу извршити. То бива онда, кад је страх од рђавих последица, које до-

---

[1]) Види Миља, Т. II. стр. 520.

лазе за брзим решењем, тако снажан мотив, да се још бори са свима мотивима, изазваним по законима асоцијације у корист дела. Кад се то деси, онда се тако стање воље зове оклевањем или колебањем.

За време размишљавања, нови мотиви долазе час на једну час на другу страну, и по томе час се снажи једна час друга страна. Сад ако човек у таким приликама не чека да се сврши сав процес размишљања, да се исцрпе сви нови мотиви, него чим се једна страна оснажила новим мотивом, он се одмах решава да ради у том правцу, онда се тако стање воље зове лакомисленост.

Кад човек изабере мотив, али нема средстава да оствари његову тежњу, онда се тако стање воље зове жеља.[1])

Кад човек изабере мотив, али она радња, коју захтева тај мотив припада будућем времену то јест, може се извршити тек после неког времена, онда се тако стање воље зове решивост.

Кад човек при избору мотива предпоставља оне, који су по природи јачи, онда се у томе састоји природна слобода човека. Кад човек при избору мотива предпостављa оне, који су наравствено јачи, то јест, који су више сугласни са наравственим законима, онда се у томе састоји наравствена слобода човека.

Природну слободу има сваки човек и дивљак и образован, и поштен и не поштен, јер сви они при избору мотива предпостављају оне, који су по природи јачи, па раде оно, што захтевају ти јачи мотиви.[2]) Наравствену

---

[1]) У популарном смислу жеља се сматра као једини мотив вољне радње, па зато кад човек нешто ради чему није предходила жеља, онда се каже да он ради против воље. Тако је мислио и знаменити шотландски философ Худчесон.

[2]) Природна слобода воље назива се обично произволом; но по нашем мишљењу произвол је оно кад човек нешто ради за што други људи који га окружавају налазе да нема снаж-

слободу има само онај, који при избору мотива оцењује њихову тежњу према наравственим законима и предпоставља оне који су највише сугласни са тим законима. По томе услови наравствене слободе састоје се у образовању правилних и јасних појмова и такој комбинацији, по којој они увек састављају чврсту везу, да се не могу раскинути. Наравствена слобода саставља задатак живота, и она се добија дугом и тешком борбом.

Слобода је оснoв карактера, под којим се разуме стално одређени начин вољне радње. Па како је слобода двојака, природна и наравствена, то карактер може бити природан и наравствен.

Основни елементи наравственог карактера јесу: идеја о дужности и енергија воље у вршењу те дужности. Идеја о дужности састаља теоријску страну карактера и добија се образовањем. Енергија воље састаља практичну страну карактера и добија се упражњавањем.

Природни и наравствени мотиви често се сусретају, па ако у том сусрету они буду једнаког правца, онда се узајамно оснажавају, ако су различног правца, они ступају у борбу. Сад ако при првим таким сукобима одрже победу наравствени мотиви, онда се они том победом тако оснаже да ће при другом одржати лакше, а при трећем још лакше и таким начином човек добија склоност или навику на наравствена дела. Но ако при првим сукобима одрже победу ненаравствени мотиви, онда се опет они оснаже, и при другим сукобима све лакше и лакше одржавају победу, и таким начином човек добија склоност или навику на дела не наравствена. Отуда се види да се како наравственост тако и ненаравственост почиње утврђивати још у раним годинама, још у младости. А која ће страна узети превагу,

---

них мотива, то јест, да је он, по њиховом мишљењу предпоставио слабије мотиве јачима.

то зависи од васпитања и оних прилика, у којима живи младић.

Кад се оснажи један ма какав мотив, — а мотив се може оснажити онда кад неколико пута одржи победу над другим мотивима, — кад се, велим, таким начин оснажи један мотив, да после лако одржава победу над сваким другим мотивом, онда се тако стање воље зове страст.

Ми смо укратко обележили сва поглавита стања људске воље и том приликом видели смо, да сва она зависе од избора мотива или побуда. А у том факту избора мотива и састоји се слобода људске воље. Тако мисле о том спорном питању најбољи преставници савремене науке, као: Бокљ, Џ. С. Миљ, Бен и Вундт.[1])

Али и после тога може когод приметити: Истина човек може да бира мотиве; али опет он не може да изабере онај који хоће него онај који је или по природи јачи или сугласнији са наравственим законом, па тиме као да се опет потире његова слобода, то јест, као да нема слободна избора. Та је примедба са свим умесна, па за то ћемо и на њу да обратимо пажњу.

Истина да човек при избору мотива увек изабере или онај који је по природи најјачи, или онај који највише одговара наравственом закону; али који ће мотив бити за њега најјачи или који највише одговара наравственом закону то зависи од њега самог а не од нечега ван њега; то зависи од његове умне оцене. Осим тога човек може по законима свога духа да снажи једне и да слаби друге мотиве, и у томе састоји се, као што смо видели, процес његова размишљавања. С тога различни људи при једним истим мотивима неће учинити један исти избор. А тај факт

---

[1]) Види Бокља: Истор. Цивилиз. у Инглеској; Џ. С. Миља: Индук и дедук. Логику Т. II. Бена: духовни потреси и воља; Вундта: душа човекова и животиња Т. II.

очито доказује да је избор слободан. Оно што је важно за дивљака, то немора бити важно и за образованог човека; што је корисно за непоштена човека, то још не мора бити корисно и за поштена. По томе и ако је избор мотива општи закон људске природе, па следствено и ако је слобода воље опште достојанство човека, опет та слобода носи на себи печат оних особина, којима се разликује један народ од другога, један човек од другога. Та разлика зависи од разлике васпитања, разлике умног развића и разлике оних општих појмова, који владају у друштву, у коме човек живи. Но та разлика не потире слободу, него само одређује начин њене употребе.

Све то што смо до сад казали може се у кратко свести на ове резултате:

1, да је воља људска слободна:

2, да се та слобода састоји у избору мотива, а не радњи без икаквих мотива;

3, да правилан избор мотива зависи од правилног суђења или, боље рећи, од правилног васпитања.

Тиме ми свршујемо ову нашу кратку расправу, којом наравно нисмо потпуно исцрпели овај тако обилан предмет, али опет мислимо да и ово што смо казали неће бити без користи за оне, који се желе посредством наше књижевности познати са данашњим стањем тога питања.

СРБСКА ИСПРАВА

О ПРОДАЈИ НЕПОКРЕТНОГ ДОБРА У ПРИЗРЕНУ, ИЗ ВРЕМЕНА ЦАРЕВА СРБСКИХ, ИЛИ ИЗ XIV-ТОГ ВЕКА.

Колико бијаше развијена и богата писменост код Срба у време њихове државне самосталности, дакле од XI-тог до XV-тог века, то посведочава велики број рукописа, који се још једнако проналазе по србским земљама, при свем том што ваљда нигде није непријатељска суровост већма опљачкала и опустошила заузете земље, него што су то учинили Турци по србским земљама, тако да у сљедству тога стварни споменици, происходећи из времена србске самосталности државне, припадлеже међу редкости првог реда. Па опет, као што рекох, и сад још готово ни један ученији путник, пролазећи кроз србске пределе садашње Турске, невраћа се без гдекојег рукописа веће или мање важности, писаног на кожи или на хартији у то време србске славе. Познато је да су особито учени Руси, који су на то већу пажњу обраћали, или управо тога ради и путовали, а и довољна новчана средства за набавку тих драгоцених знаменитости на расположењу имали, у тим пределима скупили много старих рукописа, који сад у Русију однешени њихове књижнице красе.

И то је познато, да је далеко највећи део наших старих рукописа црквеног и верозаконског садржаја, јер као што је у то време писменост и наука била скоро искључно у рукама свештенства, она се и покретала највише око цркве и вере, те се и књиге оставше нам из тих времена а писане понајвише од побожних калуђера по манастирима, готово све тичу цркве и вере и садржавају у себи свето писмо, обредне књиге, слова духовна, животе светитеља и

подобна; само врло редко нађе се и поједини рукопис мирског садржаја, имајући за предмет летописне белешке из догађаја народних, животе владалаца, законе државне, а још ређе нешто из природних наука, какав лековник на пример; мало су чешће владатељске повеље и хрисовуле; ови рукописи наравно имају за нас тим већу важност и вредност, што су они ређи и што нам више од оних првих подају доказа за изучавање и познавање прошлости и судбине нашег народа, његовог друштвеног стања и државног развитка, показујући нам како бијаше уређено србско грађанско друштво и како је устројена и управљана била србска држава у време независне самосталности своје. —

Овакав један споменик од највеће важности за нас, био је срећан наћи наш ревностни члан господин професор Милош Милојевић, у своме путовању по Старој Србији, које је предузео са редким самопрегорењем у време школског одмора 1870-те године, једино тога ради, да позна и испита у историјско-археолошком, етнографском и топографском погледу оне србске земље, у којима је негда средсреда србског народно-државног живота цветала. Он је поред других више или мање важних рукописа преимућствено црквеног садржаја, од којих неких знамените делове у нашем друштвеном Гласнику већ је објавио, нашао и једну листину, писану на кожи ситним скорописом, какав се из канцеларија србских владалаца од Душановог времена појављује, која садржава званични документ грађанско-правног рода, а која баца јасну светлост на унутрашњу или обштинску управу и на уређење грађанског живота оног времена, јер је ово сасвим уредна исправа гласећа о продаји једног непокретног имања, двора у Призрену лежећег, а колико се из њених спољашњих и унутрашњих својстава поуздано закључити може, из времена Душановог происходећа, или бар скоро после овог, јер датум у њој није назначен. Лист овај од лепог јаког пергамена, има

величину малог фолија и био је употребљен за повез какве књиге од хартије као корица, а лепо се може познати на њему, како је првобитно био савијен као писмо, и споља сходним надписом означен; писмо је у средини лепо одржано и читко, али око крајева јако је потамнело и с трудом се могло прочитати. Господин Милојевић имао је доброту мени га поверити ради издања у нашем Гласнику, а садржај његов је сљедујући:

† Кръсть Доброславинь каросове хтере † кръсть сина ѥ Пръвослава † кръсть дрꙋгаго ѥ сина калꙋгера Никодима. † кръсть хтере ѥ раѥ † кръсть мегиницє ѥ белехиниє хтерє Богославе † кръсть дрꙋго сꙋмегиницє бабнїє. † кръсть сꙋмегиника Доброслава попа ѡбетька ꙁети † кръсть . . . . . финь и вьсєхь ѥ детєць † кръсть Милошевь кꙋкнѵчина ꙁети † кръсть Ранковь и брата мꙋ Богдана кюрини виꙋци и приѥ † кръсть Доброславе . . мь си Пръвославомь ꙁа вьсє сꙋмегинкє и сꙋродинкє ако имє що говори а Пръвославь да ѿгаварать а кꙋпьць да ѥ свободьнь. вь имє ѿца и сина и светога дꙋха. Ꙗ Доброслава каросова хти и с моими вишє ꙋписаними сь лꙋбовию и сь хтениѥмь постꙍвисмо чьстии и жи . . творєщи † кръсть Маиꙋ Драгинѵчинꙋ братꙋ и продасмо мꙋ дворь нашь . . . ь а ширина би двора тога ѿ бабнѵчинє ꙁемлє седмь на десете лакть . . а ꙋꙁь белехининꙋ ꙁемлꙋ тридесети лакть и ꙋꙁь ранковꙋ и ꙋꙁь богданов . . . . млꙋ длинє тридесети лакть, а ꙋꙁь царевь врьть и дольнє стран . . . . . на двадесети и ѥдьнь лакть. Цена би двора тога ѡсмь литрь сребра . . . . ть двора тога свободьнь с колокоꙁомь да ѡдньска да си ѡблада мано ѡни . двором ѥко и ѷꙋщи бащинкь лꙋби имати хариꙁати прикисати продати . . . ꙋшꙋ дати али ꙁаменити ктоли се нагє ѿ нас или ѿ нашега рода пос . . некоѥ времє мана а ꙁа ѡньꙁи дворь що мꙋ продасмо да се не ѵꙁѥ . . . всакомь сꙋдє царевє и црьковномь и да платимо налогию црькви.

А томꙋ сведоци попь Дабиживь попь Пелаѵа Ивань Миланов ꙁет . . сь Ранковик Степаниць Радоваль Добромирь

ѡилѥвь ӡет . . . . . шинь синль бабица калоань ӡинь гꙋрко Милошь Кꙋкица. . . . . рь сикириꙗ Михо тельꙋарь.

† намѣстник Никола ѡдь матере божиѥ призреньске написа и по . . .

На леђи листа' стоји: † **мано драгинчинь брать.**

(Види приложени снимак).

Из овог текста види се, да је нека Доброслава ћерка Каросова, а мати синова Првослава и калуђера Никодима и ћерке Раје, продала свој двор неком Ману Драгинчину брату; двор тај лежао је до царевог врта, измеђ суседа и сумеђника с једне стране Белехнине ћерке Богославе, с друге стране неке Бабице, с треће стране браће Рајка и Богдана Ћирини унука, а с четврте стране граничио је са царевим вртом; величина његова износила је 30 лаката дужине и око 16 лаката ширине; а продат је за 8 литара сребра.

Уређење ове исправе је тако, да најпре стоје својеручни крстови са именима свију оних којих се ова продаја и куповина тиче и који су при овом делу интересовани, као што су комшије; за тим иде излагање самог предмета овог акта, потом су стављена имена бивших при том делу сведока, а на концу подписао се онај који је као писмен и зато надлежан целу листину сачинио; ово је дакле права тапија из времена србског царства.

Остављајући научну оцену и потанко разсматрање овог редког и преважног споменика стручним нашим правничким и државничким научењацима, ја ћу само у кратко обратити пажњу вашу, господо, и свију љубитеља историјских споменика србских, на оне податке, које нам овај драгоцени документ на први поглед пружа, као важна сведочанства о животу грађанском нашег народа у древној прошлости.

Прво видимо крстове својеручне у место подписа, до имена свију оних лица којих се ова ствар ма како по изближе тиче, ту је продавка са својом децом, ту су сви

комшије, за доказ да су први добровољно ову продају учинили и јавно пред надлежном власти признали, а други да су као сумеђници за то знали, а нису имали ништа против тога приметити.

Затим сљедује нарочита изјава да за све, што би ко имао против ове продаје приметити или потраживати, одговоран је продавац, и то Првослав син Доброславе Каросове; а купац да је слободан од сваког одговора.

После тога мати Доброслава у своје име и у име своје породице изјављује да је добровољно продала своје добро, тај двор, Ману Драгинчину брату.

Сад долази опис добра, положај његов међу суседима и мере његових граница; ту се види да је место доста мало, јер износи само 30 лаката у дужини и 16 у ширини; па како је лакат вероватно садањи аршин, кад се узме да аршин има готово равно две стопе, то би цела површина тога места имала од 50 до 60 четворастих хвати.

Особито љубопитно је, што је двор граничио с једне стране са царевим вртом, што показује да је у Призрену била нарочита царска башча; па и о веку нашег споменика даје знати, да не може бити старији од царског времена.

Цена двора осам литара сребра, посведочава како је земљиште у Призрену било велике цене; јер кад узмемо да је вредност новца у Душаново време била према садашњој осам пута већа, то је тај двор од 60 □ хвати коштао садашњих 64 литара сребра.

Нарочито је то изречено у овој тапији, да тај двор има пут за кола, да могу до њега слободно кола долазити, дакле је предвиђена и та службеност.

После се каже, да Мано, као прави ималац и баштиник с тим двором као са својом правом својином, може чинити што буде хтео, имати за себе, даровати коме, дати у прићију или мираз, продати, за душу дати, дакле цркви или манастиру поклонити, па и с другим га заменити.

Затим следује предохрана, да доцније нико од рода продавца, ако би што хтео по овој продаји кварити или тражити, нема се код ниједног суда, ни царевог ни црквеног слушати, дакле нема му се тужба примити; из овог места види се, да су и црквени судови имали власт над својим земљама.

Изјављујући продавац, да он има платити налогију цркви, тим посведочава да је била и онда одређена такса за пренос непокретног добра, која се звала налог-ија, и да је у овом случају та такса припадала цркви, или по том што је тај двор лежао на црквеној земљи, или бар што је та такса била дата можда као приход парохији, у коју је двор спадао, што потврђује и подпис оног надлежног лица, које је ову тапију издало.

На концу именују се сведоци, који су при овом делу били, и то њих више од десет лица, међ којима су два свештеника.

Најпосле следује крст и подпис наместника цркве матере божије Призренске Николе, који је овај акт написао и подписао, вероватно као лице званично и надлежно за тај посао, можда по том што је тај двор или био на земљи те цркве, или бар спадао у подручност парохије исте цркве; за нас је овај подпис и за то врло важан, што се само овде спомиње име места где је то све рађено, главног града и престолнице Душанове Призрена.

И тако опет се умножила збирка изворних споменика србске државне прошлости једним важним документом, сјајно посведочавајућим како је добро уређена била у србском царству грађанска управа, а којим се попуњава у нешто и досадашњи велики недостатак у овог рода споменицима правничко-државничким; за то га ми с радошћу саобштавамо родољубивим читаоцима нашим, а особито испитаоцима наше народне прошлости, у верном препису и снимку.

У Београду 22 Септ. 1872.

Др. Ј. Шафарик.

ЦАР УРОШ И КРАЉ ВУКАШИН.

ИСТОРИЈСКА СТУДИЈА

ОД

Чед. Мијатовића.

Они што изучавају промене, кроз које је наша планета до сада већ прошла, много пута тек са неколико кошчаних остатака на сигурно састављају цео облик претпотопних животиња, одређују им место у царству живих створења и век у колу вечности.

Ово може да буде с тога, што природа има својих сталних закона.

Ако и промене у друштву људском имају својих закона, онда нема за што би било немогућно, да историк по оскудним остацима давнашњег каквог времена, по непотпуним споменицима његовим, састави пуну и истинску слику ондашњег живота?!

Да и промене у друштву људском имају своје природне законе, о томе данас већ сумње нема. И тек од онога доба, кад се опазило да ти закони постоје, историја се уздигла на ступањ праве науке. Њезин задатак није више да исприча догађаје како су један за другим долазили. Њезин је задатак, да изнесе на видик унутрашњу свезу која их везује, да их објасни општим и непромењивим законима друштвеног развитка, да у њима покаже или потврду већ познатим законима или доказе новог каквог још непознатог закона.

И наша је историјска књижевност, поред све младости своје, ипак пошла правим научним правцем. У нас се већ

огледа да се изнађе свеза међу фактима, и да се изнесе прави значај њихов. Наравно да то још не иде тако лако и сигурно. И најсрећнији и највештији између нас, тек је само почетник у овом великом послу, који има за цељ, да из развалина подигне и покаже праве облике нашег првог државног живота, и дух којим је он дисао.

Међу покушајима овога рода који су у последње време јавности предани, особито су занимљиви Одломци из Српске историје г. проф. П. Срећковића, штампани у свесци XXVII-ој Гласника нашега друштва. Одајући свако признање овоме раду г. професора, ипак ваља ми признати, да, по моме уверењу, његово тумачење једне од најважнијих партија наше историје (оне од год. 1356 до 1371) не може задовољити најглавнија захтевања критике. Не ласкајући себи да сам у стању да тумачење г. професора подвргнем сам критици, мислио сам да је пристојније, а за оне који читају можда и пробитачније, да изложим како ја налазим да те догађаје разумети ваља и шта је њихов прави смисао. Уместо дакле да се заогрћем у тогу строгог критичара, ја излазим и сам на ону чистину, на коју је г. професор с тако захвалном ревношћу изашао, па ће нам тако обадвојици сад тек ваљати да чекамо на компетентног критичара, који ће у стању бити да покаже, у чему је непотпуно тумачење г. професора, у чему ли неосновано моје, у чему ли се оба ова тумачења могућним начином попуњују.

Моје је схватање ове периоде не само у знатнијим појединостима, већ у самим главним основима различно од схватања г. Срећковића. У примедбама к тексту назначио сам главније ствари у којима се с г. професором не слажем.

Ради бољега прегледа поделио сам студију, која иде, у ове чланке: I. Политичко стање царства на самртном часу Душановом. — II. Друштвено стање у време кад

Урош на престо ступа. — III. Главни карактери на историјској позорници: Урош, Вукашин, Лазар. — IV. Спољашња политика Вукашинова и успеси новога реда ствари кроз прве две године Урошеве владе. — V. Обрт у унутрашњој политици; Вукашинове властољубиве тежње и опозиција — VI. Како се међусобни рат обуставио? — VII. Сабор призренски и његова осуда Вукашинових претензија. — VIII. Стање ствари после призренског сабора; одлазак Урошев к Лазару. IX. Утисак овог корака Урошевог на народ и на Вукашина; Вукашинови планови и вештина којом их врши. — X. Страсна недеља Урошева. Вукашин за време лова на Шари планини и после лова. — XI. Мати Урошева. Питање о истоветности царице Јелене и царице Јевдокије? — XII. Вукашин и његова опозиција после 2 Децембра 1367. — XIII. Борба с Лазарем. Унутрашње и спољашње последице међусобног рата. XIV. Унутрашње побуде за рат с Турцима год. 1371. — XV. Катастрофа на Марици.

I.

Једини међу Немањићима, који није увршћен у народне свеце, Душан се ипак сматра за најславнијег владаоца нашег. Без сваке сумње он је један од најсјајнијих владалаца свога доба. Али Душан има и чудну судбину, за коју му нико завидети неће. Потомству није могућно да уђе у онај мрачни лавиринат, коме је излазак пропаст на Косову, а да не пође од гроба првога српског цара.

Хоћемо ли правично да оценимо развитак догађаја под Урошем и Вукашином, то нам пре свега ваља добро уочити, како су ствари стојале у тренутку смрти Душанове.

Царевина се српска простирала од Фрушке горе па до изнад Олимпа, и од сињег мора па до Марице.

Права језгра српске царске државе биле су: Рашка, Хумска или Захумље, Зета и Дарданија.[1]) У овим је земљама поникла српска држава, у њима се и из њих она развила и с њима стекла своју историју.

За ову језгру с чисто српским (то јест: по ондашњем појму чисто православним) живљем, Душан је силом свога оружја привезао на северо-западу Босну, на југу и југоистоку Епир, Акарнанију, Тесалију и Маћедонију.

Али сву Босну Душан никако није ни заузео био.[2]) Мален један крај њезин, онај што се непосредно наслања

---

[1]) Под Дарданијом наши летописци разумевају област у којој лежи Призрен. Види Троношки летопис Гласник V, 55.

[2]) Троношац вели, да Душан није хтео да осваја босански град Бобовац, из штедње према кћери бана Стефана, која је у тиме граду остала. Гл. V, 67. Ово се може разумети кад се упореди с оним што Шимек тврди да је Душан желео да банову кћер Јелисавету обручи за свог сина Уроша. Schimek, Politische Geschichte des Königreichs Bosnien und Rama, 78. И Шимек тврди да је Душан 1347 отео од бана Стевана готово целу Босну осим једног малог краја; стр. 79.

на Хрватску, остао је у власти бана Стевана, па одатле потпомаган угарским краљем и обадраван папом Стеван је, кад су последњих година грчке ствари Душана на далеком југоистоку заузимале, стопу по стопу повраћао себи. Душан није могао да учини да Босна сраете са српском царевином као њезин органски део, као што по природи и треба да је. Али у оно доба то већ никаква сила на свету не би могла учинити. Има више разних побуда, које потпуно објашњују ондашњу жудњу босанске господе за независним положајем од српскога престола. У дванаестоме веку патаренство је ухватило пространа корена по Босни; на крају тога века основач српске династије и српске државе огњем и ватром искорењавао је ту нову веру, која је с гледишта православног била јерес, а ипак врло природним начином тако лако пријањала за срце народно. Босна није могла то никад да заборави. Осим тога борба патаренства с православљем у Босни припремила је земљишта за католичке агитације. Узмите у поглед како је религиозна свест већ оном борбом потресена, како је од свију српских крајева Босна по свом географском положају највећма изложена католичком прозелитизму (са запада и са севера) и на послетку ону гвоздену следственост, ону неуморност и ону непробираност средстава којом се католичка пропаганда тако одликовала. Није ни мало чудно што је католицизам у првој половини четрнаестог века већ ухватио био корена у Босни и то баш у средини власти, моћи и богатства. Католицизам, чим је дошао до неког значаја и уплива у Босни, одмах је политички дѣјствовао отуђујући ову земљу од центрума, који јој је по крви и језику рођен, а приближујући је к оном, који јој је по крви и језику са свим туђински, али по вери једнак. Овоме иначе тако обичном дејству католицизма дале су још оштријег израза две нарочите околности. Душан, српско духовенство и српска властела, на кратко српско царство у законику који је у оно

доба изашао, дало је несумњива доказа, да оно хоће најстрожијим средствима да стане на пут католичкој пропаганди.[1]) Ово није била нека нарочна погрешка Душанова, већ погрешка онога века; католичкој ревности папиној одговарао је Душан својом православном ревношћу. Али резултат свега тога било је то, што се међу Босном и Душановим царством начинила провалија. Друга је околност била у томе, што је у суседној Угарској владао тада један предузимљив, енергичан, великом сјајношћу окружен владалац, Лудовик велики. Пригрливши католичанство бан Стеван нашао је снажну потпору у краљу угарском, будућем зету своме. Њему су шта више пријатељи били и Млечићи у исто доба кад су пријатељевали с Душаном.Ваља само отворити Acta Archivi Veneti, па да се види како су се они за њ код Душана заузимали.[2]) У осталом малој једној земљи између две велике државе, на врху којих су стајали моћни и частољубиви владаоци, није могућно било да задржи свој самосталан положај. Њојзи је ваљало да призна сизеренство било јужнога цара, било северног краља. Почем је тада патер Перегринус био душа банског двора босанског, и почем је младој и још нејакој католичкој цркви босанској претила очевидна пропаст од свезе с царством српским, то је са свим појмљиво, што се бан босански прогласио за васала краља угарског.

---

[1]) Види чланак 81, 138 и 139 Душановог законика, издање Стојана Новаковића. Онај 81-ви је члан у једно доказ, да се католичанство почело да шири нарочито по знатнијим трговачким местима; овамо су се трговци из католичких крајева (Латињани) не само стицали о трговима, већ је ту било и стално настањених Дубровчана и других приморaца католика.

[2]) Млетачко заузимање за бана пада нарочито у год. 1346, 1349, и 1350,. Види у Др. Ј. Шафарика Acta Arch. Ven. I, 78, 88, 121, 124, 135 и 145.

Да богме да маса народа у Босни, која је наклоњена била патаренству, није наклоњена била католицизму; али под приликама онога доба ово је била права лењива материја, која није имала нити је могла имати иницијативе. И знатан део властеле босанске био је против католицизма. Али овај део, који је свакад сву иницијативу имао, који је кадар био да доведе масу народа да ради и који је с њоме правио овда и онда живу и одсудну опозицију својим римски расположеним главарима, са свога властелинског гледишта није се баш могао много одушевљавати за опасна новачења Душанова. Тако је и ова грана, којом би се Босна присно спојити могла с царством српским, остала бесплодна.

Ово све што рекох о Босни чинило ми се да је потребно да се јасно означи њезин положај према царству у тренутку кад Урош ступа на престо. Веома је важно да се не изгуби из вида, да се у Босни тежња за самосталним положајем није тек под владом нејаког Уроша појавила и развила.[1]) Та је тежња жива била у најлепше дане Душанове моћи. Још у његово време она се више или мање и остваривала. Шта више, баш ове године у којој ће Душан да умре, бан босански у име краља угарског удара на Клису и Скрадин, градове који су припадали царству српском. С почетком Децембра 1355, дакле две три недеље пред смрт Душанову, босанска и угарска војска већ су заузеле биле варош и предграђа од Клисе и само се у граду држала посада царева под управом онога Палмана кога пре неколико година налазимо на двору цареву као капетана алеманске чете телохранитеља.[2])

---

[1]) Ово је мислим тим нужније да се констатује што г. Срећковић у одломцима из своје „Српске историје“ говори тако, као да се Босна тек под слабом владом Урошевом и услед ње од царства одвојила.

[2]) Вид. Acta Arch. Ven. I, 165 и даље. о Палману још и у Гласн.

Оволико о одношају Босне према царству у време смрти Душанове.

Тесалија, Епир, Акарнанија и већи део Маћедоније, биле су са свим нове провинције. У овим је крајевима (наначито у овим трима првим) становништво било веома измешано. Срби, Грци, Бугари, Арнаути; осим Латинаца као трговаца ово су крајеви, у којима први пут налазимо и трагове јеврејском становништву у српском царству.[1]) Ниједна од ових провинција није имала неку одсудну и претежну народност; ни у једној није било унутрашњег органског јединства. Разни елементи с разним тежњама; далеко од Цариграда да осете у осталом сумњиве благодати строге државне контроле; доста близу да у њима траже прибежишта они, које престоница деморализације у своме непрекидном пенушењу преко зидина својих избаци. У овим крајевима вазда је било згодно земљиште за деспоте и тиране, вазда земљиште за са свим неочекиване насилне потресе. Али-паша Тебенделија можда је био последњи деспот у Јанини деветнаестога века; деспот Тома[2]) из четрнаестога века за цело није био први тиранин јанински.

Ове је земље Душан силом свога оружја освојио. Страх од његове силе држао их је привезане за српску државу. Да праве органске свезе буде међу њима и српским земљама, за то би требала опет једна немањићска периода од две стотине година. Душан их је тако рећи тек јуче освојио, а данас је умрьо. Прошлост њихова не само да није срасла с прошлошћу српских земаља, већ је од ње са свим различна. Не можете очекивати да властела ових нових крајева има оне исте тежње, оне исте политичке

[1]) Вид. Хрисовуљу Душанову у српском преводу г. М. А. Петронијевића с грчког у Гласнику XXI, 27.

[2]) Вид. Срећковића „Синиша“ одломак из „Српске Историје“, Гл. XXVII. стр. 233.

аспирације, које властела српска. Они се не разумеју. Области су те тако лабаво везане за царство, да би их први јачи потрес с поља од њега одвојио. Осим свега узмите у поглед још и то, да се грчки живаљ у овим областима потмуло срдио на свога српског цара, што је цркву српскога царства одвојио од грчке патријаршије.

Ово је општа физиономија нових области на југу и југоистоку.

Погледајмо сад како је у српским земљама, у самој језгри српског царства.

Душан се отргао од надмоћја старе властеле. Он је створио нов ред људи, људе личне заслуге. Ове је радо претпостављао старој властели, јер нови су људи били потпуно његови створови, на којих се оданост и покорност могао далеко спокојније ослонити, него на независност духа поносите старе властеле, која броји ако не више а оно не мање година државне моћи и утицаја, колико година броји династија Немањића. Него не треба опет мислити, да се Душан окружио све само новим људма. На његовом двору ми свагда налазимо и старих властелинских имена, и на његовим државним саборима не може бити да стара властела није била заступљена. Душан није „скрхао“ стару властелу како се сад у нас обично мисли;[1]) све што је он учинио то је било што је пробио њихово искључиво право на политичку моћ у држави, њихово право на сва политичка места од значаја и уплива, и што се сам еманциповао од њиховога пресудног утицаја. Духовенство је успело те се грчко духовенство искључило из области српског царства; стара властела није успела да се из тих области истерају и грчке патриције и архонти, напротив она је видела, где баш и те људе Душан узимље у своју околину и поклања

[1]) Г. Срећковић „скрхавши стару властелу створи — нову, чиновничку господу“, Гл. XXVII, 241.

им своје поверење.[1]) Свака је аристократија по начелу ексклузивна. Српска је властела још нарочито ексклузивна била према грчком елементу. То је била њезина политичка традиција. Није ли се она толико пута дизала противу Немањића, само због њихових грчких симпатија?! Душан је био и сувише моћан да би се противу њега дизали. Све изгледа на то, да је властела увиђала и одобравала цељ којој је Душан тежио (Цариград!), али није разумевала његове путове и његова средства. Грчке патриције у служби српскога цара вређали су српску властелу, као што су грчке владике у епархијама српскога царства вређале српско високо духовенство. Душан је могао да буде „царь Срьбьлѥмь и Грькомь“, али властела српска није могла да буде друго већ српска властела.

Може бити да у том неразумевању међу Душаном и старом српском властелом лежи прва клица за потоње нереде и падање. Душан је имао у памери да од српске, бугарске и грчке државе начини једно, велико царство источно. То је била без сумње једна од највеличанственијих мисли онога доба. Ствар није била немогућна. Све те три државе имале су једну веру; свима трима грозио је један и исти непријатељ. Али је ипак ствар та била неизмерно тешка. Сва та три народа имали су сваки своју народну прошлост; сваки је имао своју особиту нарав; и према овим двема чињеницама сваки је имао своје особите погледе и тежње за будућност. Да се споје у једно свакоме је од њих у оно доба ваљало жртвовати по добар део од својих назора, својих преимућстава и тежња својих. Душан је о овоме рачуна водио. Свемогућност српске властеле пала је још и као прва жртва овој потреби узајамних концесија. Али је баш то оно, што српска властела није могла или

---

[1]) Вид. Душанове грчке повеље Грцима у његовој служби, Гласник XXI, 20 до 43, превод г. М. А. Петронијевића.

није хтела да разуме. Она је била по свом животном начелу конзервативна. Ваљало је издржати с њоме огромне борбе, па да се реформише.

Између разних новачења Душанових стару властелу као да је болело понајвећма још и то, што је Душан поделио царство на управне области, и како се чини постављао у њима за намеснике и људе новога реда. Политичка управа с појединим крајевима била је дотле, са свим у духу феудалном, наследна у старим властелинским кућама. Душан је имао ту силу, да по областима постави царске судије, по градовима царске кефалије, од њега зависне званичнике, и да за намесника у једној области данас постави једног сутра другог. Севастократор Бранко нпр. био је за неко време намесник у Епиру; његов син Вук није га по старом обичају на томе месту наследио, већ је добио да управља најпре Браничевом, позније Хумом и доњом Босном. Лако је разумети да је стара конзервативна властела била противна овом новачењу. По смрти Душановој и новим је намесницима ишло у рачун, да се у томе погледу стари ред ствари обнови, те да власт коју су једном већ од цара добили остане наследна у њиховим породицама. Ово је била сва, иначе према ондашњим појмовима врло природна тежња намесника Душанових до смрти Урошеве,[1]) изузевши наравно Вукашина.

Не ћемо се даље упуштати у још ситније рашчлањавање природе оног унутрашњег врења, у коме је Душан царство оставио. За нашу је цељ са свим довољно да потврдимо само, да је под снажном руком првога нашег цара унутрашња организација српског државног живота ушла — али само ушла — у једну веома важну и деликатну

[1]) Ово налазим тим пре за потребно да се констатује, што г. Срећковић говори тако, као да је по смрти Душановој сваки намесник грабио себи, отрзао се од престола и гледао да се зацари!

мену. Од феудалне децентрализације Србија је пошла упутивши се јачој централизацији — онакој каква је према ондашњим приликама могућна била.

Мислим да смо ми већ доста на чисто с тим да је Душан, поделивши царство на неколике области, учинио дело централизације а не децентрализације. Али као да још нисмо на чисто с тиме каква је управо та Душанова централизација била?!

Ово питање заслужује нарочиту једну студију, у коју се овде не можемо упуштати. За даље оријентовање довољно је само да констатујемо, да из свију споменика, које из онога доба имамо јасно излази, да су Душанови обласни намесници имали са свим пространу власт. Они су били представници највише царске власти у области у којој су управљали. Цар им је тако рећи делегисао нешто од својих царских прерогатива.

Важно је питање: је ли ово подељење српског царства у правне и војничке области било по себи извор за слабост и основни узрок за пропаст српске државе?!

Наши кроничари готово једнодушно одговарају да јесте. У нас је тако рећи народно мишљење, да је српско царство пропало заиста с тога, што га је Душан поделио међу обласне намеснике. Г. Срећковић наводи запис у кратовском монастиру, где су исписани намесници а испод њих потписано „одавлен је велика кривица, што је пропало српско царство!“ (Гласник XXVII, 242). И сам г. Срећковић као да сматра да је подељење царства у области, био један од главних узрока за пропаст.

Мени се чини да само по себи, оно није било узрок слабости наше, па по томе ни пропасти наше. Нек Србија није била подељена у Душанове области; нек је чинила једну, једноставну, неподељену област; али нек се у њојзи у једном истом тренутку сукобе два представника, један начела моралних, други начела неморалних; борба би се унутрашња ипак изродила; организам државни ослабио би

па опет подлегао снажном ударцу са стране. Мисли се да је неслога упропастила земљу. Али неслога је тек само симптом једне политичко-друштвене болести државног тела. Неслога је у самој ствари била већ почетак саме пропасти, ако хоћете, увод у њу, али не и прави узрок њезин.

Оволико само ради напомене, да подељење царства у области историја не може урачунати у ред оних незгода, у којима је Душан царство оставио.

Али и без тога незгода је тих, како видесмо, доста и сувише било.

Државни је организам ушао у једну веома важну и опасну мену; и налазио се у прелазној кризи;

У језгри српске државе политичко врење; политичко суревновање међу старом и новом властелом, међу старим и новим редом ствари;

За ову језгру, сада већ у грозничавом стању, привезане као теретни баласт, нове провинције са живљем једним који се нит' лако нит' радо са српским живљем спаја;

Католичанство у Босни напредује, а с њиме и одвојност њезина од царства; ову парницу потпомаже краљ угарски Лудовик, и као верни син римске столице и као сусед који суревњиво гледа на моћ српске државе; — у северозападном куту царства, око Клисе и Скрадина, Душанова се војска бори с босанском и угарском војском!

Црква српска у расприи с патријаршијом цариградском;

Византијска царевина, које већ због овога које због великог збира тешких удараца, што јој их је Душан задао, слабо прикрива своју жудњу да се освети;

На послетку, турске се ордије већ затркују до у међе српског царства.

Није могућно да је Душан на самртној својој постељи предвиђао све ове големе тегобе. Према њима какву је снагу остављао?! Младог свог сина Уроша, коме је тек девет-

наеста година. Нема сумње да је Душан познавао и карактер свога сина и његово још младо искуство.

Знајући добро како ствари стоје, Душан је на самртној постељи својој морао проводити горке часове зебње, сумње и страховања за будућност сина свога и царства свога. Сви ови тешки тренутци доказали су му из свести што је према великим, заплетеним и веома тешким политичким задатцима остављао младог сина без довољне енергије и без искуства. Зар није могућно, да се овој оскудици у младога наследника доскочи?!

Међу властелом која је Душану верно послужила и која је делила његове мисли био је један човек који је својим искуством, својом енергијом а у једно и византијском гипкошћу свога духа давно стекао уверење и поверење царево. О захвалности, о потпуној оданости и верности овога човека Душан се није ни најмање сумњао, у толико мање, што је тај човек био и некакав далеки сродник царев. Душану се чинило да ће Урош моћи да савлада тегобе, које му с царством у наслеђе остају, ако се уз њега нађе овај искусни и енергични државник. Цар препоручи Вукашину да служи Уроша памећу, вољом и мишицом својом. Вукашин положи заклетву, да ће верно вршити аманет царев. Душан заклопи очи у уверењу да је учинио што је најбоље у интересу свога сина, своје династије и свога царства.

Сиромах Душан силни! Он или није потпуно познавао Вукашина, или је смео с ума, да поред искуства и енергије на престолу треба пре свега високо и незамућено чуство морала!

II.

Видели смо у каквим се политичким приликама задесило царство српско у ономе дану, кад су сахрањивали првога цара српског.

Са свим би потребно било да сазнамо и друштвено стање ондашње, бар у његовим главним цртама. Није могућно да објаснимо себи потоње политичке догађаје, није могућно да разумемо политичке личности и рад њихов, док се не упознамо са средином у којој су се помицали, тако да кажем с ваздухом, којим су дихали.

На жалост ову важну партију народне историје још нисмо довољно проучавали. Она ће како ми се чини још дуже време бити једнако понајслабији део у нашим историјским опитима. Ја ћу овде у неколико, без сумње непотпуних црта, да обележим како су онда ствари стојале тек колико потреба ове расправе захтева.

Велика маса народа живела је на земљи која је припадала властели, цркви или цару.

Тежак, чобанин (влах) или мајстор, који је живео на земљи каквог властелина имао је пре свега неке извесне дужности и обвезе према властелину као баштинику те земље, па онда и према цару, као врховном господару њезином.

Они који су живели на земљи црквеној или манастирској, имали су према цркви и монастиру као баштиницима опет такве извесне дужности, чинили су им извесне службе личним својим радом и радом своје стоке, а уз то давали им и известан неки део од производа својих. Цар се сматрао као врховни господар и од те земље, те су по томе и њему ваљали да дају нешто и работају; „како ѥсть законь людемь метохіискимь оу работахь црьковнихь и оу работахь кралѣвства ми“, вели се у једном споменику (Mon. Serb. 111). Али је обично краљ или цар нарочитим актом ослобођавао „људе метохијске“ од „всѣхь работь малiихь и великыихь“, од свега што би њему иначе као врховноме господару дужни били да чине, а ово је начело после ушло и у законик Душанов.[1])

---

[1]) У издању Ст. Новаковића чл. 9 и 45.

Веома је значајно што је баш за владе Душанове[1]) законом опредељено шта властелин може захтевати од људи настањених на баштини његовој. Другим речма законик Душанов узима себре у заштиту од прекомерног истезавања од стране властеле. Одвећ је важан онај члан његова законика, који се почиње: Мѣропьхомь вь земли царства ми да нѣсть вольнь господарь оучинити прѣзь законь ништа, развѣ што ѥсть царство ми записало ѹ законице, този да мѹ работа и дава (чл. 46 у издању Ст. Нов.) У овоме акту познајете државника, који хоће да маса народна мимо властелу упире очи своје на престо; познаћете цара, који подкресује крила старој моћној властели, да би својим плановима слободнији лет дати могао.

Али та маса народна није имала никаквих политичних права. Шта више законик Душанов, који је у грађанском погледу узео себре у заштиту,[2]) у политичком забрањује им да имају своје зборове.[3]) Не имајући никаквих политичких права, она није могла имати никакве иницијативе. Властелин је рачунао са себрима настањеним на његовој баштини, као с оружјм које виси у његовој ризници или као с динарима који леже у његовом ћемеру. На коју страну он пође, за њим ће и његови себри.

Политичка је власт била у заједничкој имовини цара, властеле и вишег духовенства. Да богме да је Душан за живота свога имао сву власт фактички у својим рукама. Али не и формално. За време његове владе сабори нису били ретки. Његов законик истина је доказ да је цар ишао

---

[1]) И пре Душана налазе се појединe повеље у којима краљ нпр. Дечански, казује колико има да работа сокаљник а колико мјеропах. Али ово су повеље које се односе на извесно једно место; док оно што Душан уређује има карактер општег закона за сву државу, за све и свакога.

[2]) Види чланак 46, 47 и 48.

[3]) Види чланак 19 издање Ст. Новаковића.

на то да потреше моћ властели, али у једно и доказ, да је у ње још пуно моћи и значаја остало.

Велики део народног богатства отишао је на зидање цркава и манастира и на издржавање њихово. Не ће бити претерано ако кажемо да је у земљи између Фрушке горе и Олимпа број цркава и манастира у Душаново време износио преко хиљаде. А колико им је било свештеника, калуђера и калуђерица?![1]) У државноме сабору седео је велики број игумана, осим патријарха, митрополита и владика. У дипломатској државној служби скоро свагда видимо калуђере. Како је у служби државној мало места било за толике калуђере, то они одлазе у службу к властелима као њихови секретари и поклисари. Кад погледате из далека на ондашње друштво, видећете гомилу једну у којој је скрлет властелински јако измешан са црном мантијом монашком; поред калпака с челенкама пуно камилавака. Навући црну мантију било је онда не само дело богоугодно већ како се чини још и с особитим земаљским користима скопчано. Али кад год се претера граница установе, ма каква да је, изопачава се. У Душаново време многи калуђери и калуђерице налазе за удобније да живе по градовима и иначе по приватним кућама, него ли у монастирима.[2]) Знатно је, да се већ у оно доба налази монастира који су опустели. И још је нарочито знатно да Душан гледа да се стане на пут злоупотреби с постризавањем.

---

[1]) У Душанову законику (у изд. Ст. Нов. чл. 63) утврђује се да се на сваких хиљаду кућа храни по манастирима 50 калуђера. Према томе слободно можемо рачунати, да је у најмању руку у Душановоме царству било десет хиљада калуђера.

[2]) „И калугерие и калугерице кое се постризаю тере живу оу своихъ коукахъ, да се ижденꙋ и да живꙋ по манастирѣхъ“ чл. 70. Зак. Душ. изд. Ст. Новаковића.

У властеле се, као и у духовенства, нагомилало велико богатство. Сјајност у једнога властелина пробудила је жеђ за сјајношћу у другоме. Богатство можда нигде није имало већу привлачну моћ, него у земљи између Млетака и Цариграда, и можда ни у којем веку тако као у четрнаестом, кад је око још младог и необразованог друштва тако жудно дрхтало на скрлетној кадифи и зеленој чоси. У сјајно искићеним црквама служило је духовенство одевено у свилене и златне одежде; у господској свити царевој блистала је свила и кадифа, златни и сребрни паси и самур-калпаци. У опште ондашња властела и ондашње духовенство били су два рођена брата, синови једног истог века. На нашим старим новцима, владаоци су наши нацртани у руву врло наличном на окрут ђаконски. У опште при свечаним приликама помпа цара окруженог властелом, много ће бити налик на помпу којом се при таквим приликама првосвештеници окружују.

У осталом сва ова сјајност покрива још доста суровости. Испод одаје која је застрвена чохом и у којој су клинови за вешање оружја, све од самог чистог сребра, лежи доле дубоко „љута, тугљива, мрачна“ тамница.[1]) Једна од најлепших црта човечности у Душанову законику јесте што он наређује да „кто дрьжи тьмьницоу оу царевои земьли, да не прима ничиега чловѣка без книге повелѣніа царева.“ — Жива се осећа потреба правице, али су казни још сурове. Живот се људски још мало цени. Људи су храбри, али и сујеверни. Властела очевидно жедни за углађенијим животом, али ухватити политичког противника па му избости зенице или му усијани леген принети к очима[2]) те

[1]) Овим се карактеристичним придевима служе Дубровчани у једном своме писму. Пуцић, I, 138.

[2]) Ово су два начина на које су ослепљавали у византијској царевини. У нас је канда овај други био више у обичају. Ако се усијан леген није са свим примакао к очима, онда се вид

га ослепити, још се сматра као један од целисходних начина учинити га безопасним.

Вера овога друштва појављује се у величанственим и у тајанственим облицима. Задовољава око, задовољава ухо, заноси осећања. Властелин је ван цркве глобио и кињио своје себре, ватром и мачем ударао на суседног властелина, али се није устезао, да прашином и крвљу упрскан сврати на јутрење у прву цркву да се пун поверења у милосрдност божију крсти, иконе целива и поклони пред моштима свеца каквог. Властелин, који је оседео жеднећи за благом, за влашћу и силом, који је у тој жеђи изнурио своју снагу у сплеткама, у подземним и отвореним борбама, изнурен и изнемогао сигурном ногом улазио је у манастир какав те обукао црну ризу. За чудо је с коликим су се поверењем ови ґрешници скалањали пред олтар Христов. У томе има нешто наивности, али и доста вере. Да бог ме, вера у Србији четрнаестога века, бар по нашој мисли, још није пун светао дан хришћански; она је тек свитање, пола ноћ а пола зора, као и цело друштво што је пола углађено пола сурово. Али очевидно и без сумње век је тај имао веру.

Није мање тешко да се у неколико црта обележи друштвени положај „женског народа.“ Као све што је чудно у овом чудном веку, тако и положај женскиња. На западу од Европе видимо где деца од десет година седају на владичанску столицу; на истоку опет видимо где се девојчице од 6 и 7 година већ прстенују а у 12-ој години венчавају! Жене властелинског реда већ износе свој уплив на мушкиње и изван домаћег круга. У веку у коме сребро, злато, скрлет, црква и светитељска чудеса имају толиког значаја и уплива, није могућно да жена остане без значаја и уплива. Упоредо с развитком луксуза у српској држави

није са свим губио, или се позније премда несавршен повраћао. Ово је оно што се с Дечанским збило.

четрнаестога века, расте и уплив женскиња. Највише женских имена, које имају неке историјске важности, управо су из друге половине четрнаестог века.[1])

Али поред њиховог очевидног уплива на политичке догађаје, оне ипак служе високој политици тек просто као средства, као живо благо којим се зли ђенији политичких заплета мите и поткупљују. При удадби и женидби већином, и тако рећи по правилу, гледало се на политичке користи. У самој ствари ово је било само за то, што су породичне свезе у опште имале великог значаја. Чим су се две властелинске куће сродиле удадбом и женидбом одмах су у неку руку постале као једна кућа. По општем назору ондашњем ваљало је да једна другу потпомаже. Да богме да је и од тога правила било изузетака. Троношац изреком каже, да је Лазар био силан због својих породичних свеза. Кћери његове биле су му важан извор за његову политичку моћ. Измирење између Синише и Хлапена постигло се или утврдило се тек удадбом Синишине кћери Анђелије за Хлапенова пасторка Тому Прељубовића.[2]) Деспот Нићифор (Грк) да би се у политичком погледу оснажио, отерао је био своју прву жену, па тражио да се ожени Тодором, сестром царице Јелене. Занимљиво би било кад би се потврдило да је ова Тодора после пошла за Угљешу брата Вукашинова.[3]) У томе би био један нов основ за

[1]) Ради примера само наводимо: царицу Јелену, матер Урошеву, Евдокију матер деспота Драгаша и Костадина, Анђелију, жену деспота Томе, царицу Милицу, Ефимију кћер ћесара Воихне, госпођу Јелу Сандаљевицу, госпођу Мару Бранковићеву, Јелену, матер првог краља босанског итд.

[2]) Срећковић.

[3]) Ово је имало бити год. 1357-58. Или је Тодора на скоро за тим умрла, па се Угљеша оженио ћерју ћесара Воихне; или је ова била његова прва жена па је частољубиви Мрњавчевић оставио ради свезе с Тодором, сестром царичином. Ко зна каква меланколична двосмисленост не лежи у оним речма

политичку моћ Мрњавчевића, и један нов који би објаснио за што царица Јелена у први мах не вероваше да је Вукашин убица Урошев. Сам Вукашин гледао је да придобије Баошу на своју страну, обећавши му кћер своју за жену. Позније је то исто према Босни огледао и кнез Лазар, и како се мисли најмлађа кћи његова већ је обручена била за Баошина сина, кад битка косовска преврну све политичке одношаје, и заручница Баошићева пође за Бајазита.

Оно што знамо о женскињу онога доба није много, али је занимљиво што у оскудном цртежу ипак можемо да разликујемо више разних типова. У жени Краљевића Марка видимо тип неверне жене, која оставља и издаје свога мужа. У Анђелији жени тиранина Томе имамо тип верне и племените жене, која с анђеоском стрпљивошћу сноси све чудовишности свога мужа и која је не само стрпељива жена; већ и мудра и блага госпођа народу јанинском. Према сестри Леке капетана, као еманципованој поношљивој властелинци какву нам је народне песме представљају, кроз завесе на хиландарским дверима говори опет једна дубоко осетљива, смерна и благодарна женска, монахиња Јефимија „некогдаже деспотовица.“ Па у каквој нам лепој слици народна песма представља царицу Милицу, госпођу од Немањићске лозе, смерну, нежну и опет пуну господства. Њу нам историја изводи као поштовања достојну матер осморо деце и као жену која схваћа своје земаљске и народне дужности, кад се усред највеће буре, која државу једну снаћи може, налази сама поред упражњеног престола!

Ово што знамо о женскињу вишега реда ондашњега доба, истина је мало, али нам отвара са свим неочекивану и велику перспективу једну. Кад је у другој половини четр-

---

што их је Ефимија на завеси хиландарских двери извезла: „прежде бо соуда твоѥго господи ѡсоуждена ѥсм“! Види Гл. V. 299.

наестог века, поред ниских и неморалних жена властелинског реда било још и жена високо моралних, којих душевна чистота просијава кроз све векове чак овамо до нас, — је ли могућпо да у властели ондашњој поред себичних и неморалних људи није било и људи с високим чуством морала, с готовошћу да се жртвују за високе и чисте идеје?!

Ја мислим да то није могућно.

Допустите ли ову предпоставку, — а ништа није природпије већ да је у друштву, које је Душан оставио, било и људи племенитих и моралних, — онда обично схватање о узроцима пропасти српске државе не може да опстане. Пропаст се та објашњава на са свим други начин.[1])

III.

Видели смо у каквим је политичким неприликама Душан оставио царство. Упознали смо се и с неколиким карактерним цртама оновременог стања друштвеног. Веома би нам добро дошло, кад бисмо се унознали још бар с најглавнијим карактерима, који су најважније политичке улоге у овој великој историјској трагедији имали.

Три главне историјске личности онога доба јесу: Урош, Вукашин и Лазар.

Урошу је било једва девет година; кад га је Душан закраљио. Ми сад већ знамо нешто од свечаности, којом се тај акт вршио, и у духу гледамо како се по свршеном

[1]) Г. Срећковић представља нам историју онога доба тако, као да се друштво српско састављало све од самих безазорних и крајњих себичњака. По њему одмах чим је Душан стиснуо очи, сваки је почео да граби што више за себе, без икаква обзира на државне интересе и на морал. Ја се надам да ћу показати да ни најмање није потребе замишљати овако чудовишно, готово надприродно стање друштва, па да се објасни пропаст државна.

црквеном обреду велика и мала властела српска поклања детету краљу.[1])

Не може сумње бити о томе да је Душан дао сину своме учитеље, какви су се у оно доба најбољи нашли. Могућно је да је сам патриарах Јанићије, који се пре 1347 бавио на двору Душанову као царски логофет, био један између његових наставника; много вероватније да му је главни наставник у детињству био какав Светогорац, славан са своје побожности и учености. Да су духовници били наставници Урошеви закључујемо не само по томе што је то тако било и на византијском двору, што су духовници у опште били представници учености, него што нпр. за краља Дечанскога извесно знамо, да му је учитељ био јеромонах хиландарски Андоније. Сам Душан спомиње овог Андонија као „доуховнаго наставьныка и оучителꙗ отьца кралѥвьства ми.“[2])

Душан се није много бавио у Призрену на двору. Делателан и енергичан он је летео час на ову час на ону страну. Оно што патријарх Пајсије каже: „царь же прѣвисокы Стефань овогда вь Скопію градоу, а овогда вь Призрѣноу, и вь грьчскои страни Серезоу многажди“,[3]) — са свим се потврђује оним што знамо сад из докумената оншњег времена у главним нашим зборницима. Урош је остао на двору под непрекидним упливом матере своје да се учи закону божијем, писму, књизи, на сву прилику и грчком језику, од својих духовних учитеља. У тим годинама, кад је Душан проводио време на бојним пољима, положене су у срце Урошу клице за његов благ, мек и мирољубив карактер.

---

[1]) Види Гласник XXV, молитву о постављању краља. — У Византији су прворођени синови царски често још одмах по рођењу добивали титулу краља (*βασιλεύς*). Michael Attaliota 78 у Krause, die Byzantiner, 289.

[2]) Mon. Serb. 122.

[3]) Житије цара Уроша, Гласник XXII, 220.

Да богме да Душан није намеравао да васпита свога сина за манастир, већ за престо. Да богме да је Урош ушавши у јаче године имао и веште учитеље витешких вештина. Али од ове стране његова васпитавања остала је те се у потоњем животу показала само његова љубав, може бити и страст, к лову.

За чудо је како до сада још немамо споменика, да је Душан у последњим својим ратовима водио Уроша са собом. Једина белешка, коју до сада имамо о једном заједничком путовању Душана, царице Јелене и сина им Уроша, са свим је карактеристична за нарав Урошеву. Путовали су очевидно из Скопља у Сер, год. 1350. Урошу је тада била тринаеста година. Путујући ударе на развалине неког манастира. Први поглед на њих разбудио је у детету Урошу жудњу да светињу ту обнови, да из развалина цркву дигне. У истом се часу, вели Душан, и у њему и у царици таква иста мисао пробудила. Остављамо на страну лепоту овог психологијског појава, где један исти предмет у једном истом тренутку у оцу, у матери и у сину једну исту мисао разбуђује. Обраћамо на њ пажњу само у толико, у колико је он доказ, како је васпитање Урошево суштаствено религиозно морало бити, и како је душа његова веома пријемљива била за тајанствене утиске.

Него по споменицима налазимо доста сведочанства да је Душан почео доста рано да посвећује Уроша у форме државне управе. На многим баштинским повељама цар вели да се најпре договорио с превисоком госпођом царицом Јеленом и „превазљубљеним му“ сином краљем Урошем. Изгледа као да је Душан поглавиту пажњу обраћао на то, да свог сина спреми за државника, за вештог и формама вичног управљача државом. Не за војводу. Може бити баш за то што је Урош био јединац, отац његов волео је да га сачува од свију могућних случајности бојнога поља и свакојаких незгода ратнога похода, него да у њему изобрази војсковођу.

Све ове прилике стекле су се, да од њега начине благ и мек карактер. О њему се у једном летопису згодно вели, да је био „прѣизлиха милостивь и кротькь.“ Милостивност или мекост карактера обично искључује следственост. Без следствености енергија не вреди. Ставите један благ, љубазан, милостив, али у исто време неследствен и неенергичан карактер у окршај политичких партаја, он ће непремено да изгуби равнотежу и да пропадне.

Уроша је било лако убедити нпр. да му од Вукашина прети опасност и да је прека потреба да се од овога власт одузме. Али кад би властелин какав охрабрен овом увиђавношћу Урошевом, истакао на среду у ондашњем времену са свим обичну мисао, да Вукашина ваља ухватити и ослепити те да се безопасним начини, тада би се милостивност његова срца дизала на буну, и свâ његова политичка увиђавност не би долазила ни до каквог практичног резултата.

По благости његове душе њему је заиста права радост била да чини добра. Кад читате уводе у његове повеље чисто вам из њих у лице веје уверење, да Урош заиста сматра као једну од најлепших прерогатива царске круне да чини милости. Али млади цар, који се очевидно радује да добра и милости чини, да ли ће он с готовошћу пристати да се због његових личних интереса пролије крв братска у међусобном рату?!

Благ, љубазан, милостив; неследствен и без енергије — такав је карактер Урошев. Народ га називље „нејаки Урош.“ Ово је чудноват израз. Једна ова реч казује цео карактер Урошев, и целу историју његову. У тој једној речи осећате и народну симпатију према племенитој души Урошевој, а у истом тренутку и нежан прекор слабости једнога цара. Али чисто као да у оном истом тренутку, у коме народна свест осуђује оскудицу енергије у Душанова наследника, у истом тренутку народно осећање потпуно извињава последњег Немањића, и с горчином се окреће да баци свој поглед на Мрњавчевиће.

Вукашин, Угљеша и Гојко Мрњавчевићи истичу се напред на историјску позорницу тако, да није могућно да се погледи потомства на њима не зауставе. Они су тако важне историјске личности, да би вредно било да им потражимо чак и колевку, па да их пратимо кроз детињство и младост, е да ли би тако лакше разумели све оно што су између смрти Душанове и пропасти своје на Марици радили.

Ко су ови Мрњавчевићи?

Г. Срећковић вели, да се у самој ствари још не зна управо ко су и одакле су. Кроз досадашње наше историје иде као нека слутња да су од нискога рода. Троношац вели да нису „ни од какве високе фамилије“ (Гласник, V, 69). Мајков говори о Вукашину као о дошљаку на двор царев. Троношац вели да су из горње Зете, из села Мрњака, од којег им је и име. Народне песме налазе Вукашина у младости његовој у Скадру, дакле опет у Зети.[1]) Народно предање казује, да им је оцу било име Мрња, па од њега им презиме.

Ни у једноме од ових казивања не лежи цела истина. Али рекао бих да у свакоме од њих ипак по нешто истине има.

Пре свега што се за Мрњавчевиће каже да нису били од високога рода, тим се још не вели да нису били од властелинског рода, већ само да нису припадали великој властели, која је од старине држала велике земље и имала под собом мању властелу. Отац Вукашинов могао је бити властелин каквог обласног кнеза, нпр. кнеза од Зете, па ипак да летописци говоре о његовој кући као да није високога рода, особито кад то говоре стављајући се на гледиште царске крви, као што то и јесте случај у Троношца.

Вукашин је око 1369—1370 био већ сед старац. Он се на сву прилику родио још с концем прошлог, тринае-

---

[1]) Вид. Женидбу краља Вукашина у Вукову издању.

стога века; негде између 1290 и 1305 год. По народном предању оцу му је име Мрња. Ставите према овоме, да по споменицима баш око 1290 налазимо једног властелина коме је име Мрњан. Узмите још да је тај Мрњан у Зети, — на двору краљице Јелене, која је тада ову област као овај апанаж уживала, — у Зети, у којој су се по летописцу Мрњавчевићи родили и у којој народна песма ставља Вукашина у време женидбе његове. Мрњан је казнац краљице Јелене; он служи краљицу као дворанин њезин. Ово није неко празно достојанство, већ је то права служба дворска, које тешко да би се примио какав велики властелин, који има да управља сопственом великом баштином и који има око себе читав свој двор од властеличића што су под њим. Казнац Мрњан властелин је, али за њ би летописац са свим умесно могао да каже да није од „високе фамилије." И ништа не би било обичније већ да је Мрњан, удворивши се краљици Јелени својом верном службом, добио за жену какву рођаку краљичину. Кћери и сроднице краљевскога дома мало не све удомљавале су се у Србији, полазећи за краљеве властеле, већином оне, који су се дуже време на двору или иначе у непосредној околини владаочевој налазили.[1]) Овим би се објаснило не само оно што се које из народних песама које из летописа види, да је Вукашин био у некаквоме сродству с Немањићима, већ и од куд то, да сва три сина једног по себи незнатног властелина дођу под руку цару Душану и за његова живота достигну висока достојанства.

Потпуна извесност да је казнац Мрњан отац Вукашина Угљеше и Гојка, за мене виси само о једном писмену. Има

[1]) За кћер краља Владислава знамо да се удала за кнеза Ђуру (Mon Serb. 54); за једну кћер Милутина краља летописци неки тврде да се удала за кнеза Приба (оца Лазарева). Евдокија (по Даничићу кћи Дечанскога а по моме мишљењу кћи Душанова) удала се за кнеза Жарка итд.

ли каква филологијска парница којом се од Мрње или Мрњана може у нашем језику да начини Мрњавчевић?! Али ако је случајно погрешно прочитано Мрњан место Мрњак?! Покаже ли се да уместо Мрњан вала читати Мрњак, онда ће мислим престати свака сумња да је казнац краљице Јелене Мрњак, отац Мрњавчевића.

Говорећи о Баоши Троношац наводи као једну општу карактерну црту у Зећана — притворство и лукавство. Ако једна црта у карактеру каквог човека може да покаже где му је завичај, то притворство и лукавство Вукашиново показује нам га као Зећанина. Али он није био само притворан и лукав; он је био заиста и способан, вешт и енергичан. У даљем току ове расправе имаћемо прилике, да ово у делима његовим покажемо. Несрећа српска баш и јесте у томе била, што је Вукашин уз велико властољубље своје био још и лично способан и веома енергичан. Душан тешко да би га поставио за свога логофета, још мање за обласног намесника а још најмање за првог тајног саветника своме наследнику, да у њему осим свога рођака није познавао још и вешта и способна државника.

Кад би довољно било да је неко само властољубац, па да је у стању да преокрене стање ствари у царству, то би се царства сваки час преокретала. Властољупци без способности и без енергије пропадају у истоме тренутку у коме се на позорници историјској појаве, ако се у опште и појаве. Само властољупци обдарени личним способностима или и богатим искуством а пре свега и на сваки начин великом делателношћу и решителношћу, остављају у историји спомена, добра или зла, према томе каква им је цељ, каква средства и какве последице.

Представите ли себи Вукашина као човека без способности и без усталачности, онда се не може да разуме наша историја од 1356 до 1371. Не може да се разуме за што је Душан баш њему поверио да буде „навјетник“ Урошу,

не може да се разуме, како се он могао онако дуго да одржи на своме месту противу воље Урошеве и противу већине властеле.

Рођен у Зети, тако рећи на трговачкој капији српској према Дубровнику и Млецима, Вукашин је имао прилике да још у најранијем свом детинству опази, како велику моћ у свету има динар и перпера. Још у Зети он је могао да има прилике, да се обучи дрском и далеком рачунању трговачком. Само човек који рачуна може да буде истински следствен, а следственост је као што ћемо видети једна суштаствена црта у карактеру Вукашиновом. Како му родитељска кућа није била врло богата, то је лако могућно, да је Вукашин дошао у службу цареву жедан богатства. Жеђ за богатством у самој ствари није друго већ жеђ за силом и сјајношћу (осим ако носи карактер тврдичења); она очевидно лако прелази у жеђ за влашћу, у којој је и сила и сјајност.

Сва три брата служила су цару Душану у његовим великим предузећима. Угљеша се особито одликовао на бојним пољима, те га Душан почаствова титулом ћесара. И Вукашин се вецбао у рату, али његова је права област била унутрашња управа и дипломатисање, једно бојно поље на коме треба дубоко познавање људи и облика унутрашњег државног живота, где је често потребна глаткост речи и гипкост духа, понекад лукавство, свакад енергија. Године 1351 налазимо Вукашина као царева логотета. Он је као неки царев секретар за све државне послове. Као такав он је као и секретар државнога сабора. То је место, на коме се имао потпун преглед свега оног како су унутрашње и спољашње ствари текле, место једно, на коме се драгоцена искуства прибрати могло. Од царског логотета Вукашин је постао царски намесник у области, која је захватала нешто од Маћедоније и Прилипску. Као овакав обласни намесник затекао се он, кад га је Душан са са-

мртне своје постеље позвао да се закуне да ће верно помагати младоме наследнику пространога а још нескристалисаног царства.

Као логотет царев и после као намесник једне области која је у тако блиском додиру с Византијом, Вукашин је имао прилику да се основно упозна с византијским одношајима. Карактер који је под упливом латињанских одношаја почео у Зети да се образује, довршио се под упливом византијских одношаја у Прилипској.

У Вукашиново време државничка мудрост у Византији већ се одавна изменила у право лукавство и ниско сплеткашење. Под покровом светињичности овладао је груб материјализам. Да се цељ постигне, за византијске политичаре свако је средство постало добро. Жудња за уживањем, сјајношћу и господством, угушила је свако осећање морала, и лаж, подлост, ласкања а у датој згоди отворено насиље и препредена свирепост, — то су обична оружја византијских државника у унутрашњим страначким борбама; борбама не за начела већ за власт.

Осим свега, од године 1340 византијска је царевина била позорница политичких догађаја, које је Вукашин с нејасном слутњом своје будућности изучавао.

Какви су ти догађаји били?

Цар Андроник трећи имао је на двору своме даровитог и вештог једног државног саветника и војводу, — Јована Кантакузена.

Андронику је приспео час самртни кад сину његовом Јовану још није било ни пуних девет година. Цар ослањајући се на верност свога мегало-доместика Кантакузена, остави му да буде са-цар младоме Јовану.

Кантакузен се у то доба није десио у Цариграду већ негде у Маћедонији. Противници његови задобију за своје назоре царицу Ану матер нејаког Јована, те ова захте да се Кантакузен одрече свију својих звања и достојанства.

Кантакузен не усхте то да учини, већ се лати да оружјем сачува себи свој положај. Наступише међусобни ратови, у којима је Душан дејствително помагао Кантакузену, те је овај и успео да у Цариград уђе као сацар Јованов. У осталом непрекидне сплетке, отворене и потајне политичке борбе најпосле му досаде, те се као монах Јоасаф склони у манастир године 1355, – оне исте године на концу које је наш Душан преминуо.

Кантакузен је долазио да двор Душанов кад је требала помоћ српска да му врата на Цариграду отвори. И позније свезе његове са српским двором биле су честе. Могућно је дакле да је Вукашин и лично познавао византијског државника, који је успео да поред законитог цара нађе на престолу места и за себе. Али није могућно да он све догађаје није добро познавао, и да поставши једном и сам „наветник“ младога цара, није о њима често премишљао, налазећи у таквом премишљању нове хране за своје гладно властољубље.

Али баш за то што су ови догађаји у опште у царству српском познати били, понеко од старе искусне властеле, видећи поред српског Јована и српског Кантакузена, могао је с основом да прориче озбиљне заплете, несреће, можда унутрашњи рат као и у Византији. Да богме да их је много било који су завидели положају Вукашиновом. Али и осим тога, Вукашин је већ био далеко у годинама, он је био на видноме и високом месту, његов је карактер већ у небројеним приликама морао излазити на видик, и сума свега овога као да је било то, да је он више људи од себе одвраћао него што их је привлачио. Оне које је привлачио, привлачио је не својим карактером, не особинама своје душе, већ средствима спољашњим, моћу својом, богатством и упливом својим. Оне које је одбијао, одбијао је самим личним особинама својим, притворством, лукавством, грамжљивошћу за влашћу.

Тако поред младог цара од деветнаест година, пуног љубазности, с благом душом и меким карактером, видимо једног човека који је, давно претуривши педесет година, пун искуства, неуморно делателан, строг и хладан као какав пустињик писан на древету, себичан, властољубив.

Вукашин је знао како мало може да рачуна на пријатељска осећања велике господе српске. Ово као да је знао и сам Душан, јер како један летописац вели, цар је наредио, те још за његова живота војинство и властела која се око цара затекла положи заклетву на верност Вукашину. Под војинством овде ваља разумети личну гарду цареву.

Није невероватно да је ову заклетву сам Вукашин захтевао. Он није хтео ни да један часак буде у власти а без коликих толиких гарантија да је заиста може да врши.

Кад су весници и к најдаљем властелину однели глас како је преминуо велики цар, како је на самрти препоручио Вукашину да буде „паветник“ младоме цару Урошу, они су још додали, да су воинство и властела дворска положили заклетву да бране аманет царев.

И они који су још од пре мрзили на Вукашина, и они који су га омрзли у часу кад су чули за његово узвишење морали су увидети да се у томе времену противу тог човека не може ништа. У истоме тренутку кад им је јављао какав је аманет цар на њему оставио, Вукашин је јављао да се царево војинство заклело да брани тај аманет. Осећате да на позорницу излази један човек који се не устеже да од моралних идеја апелује на материјалну снагу.

Вукашин је човек материјалних рачуна, материјалних цељи, материјалних средстава. Он онако већ стар, дркти жудећи за земаљским царством.

Међу властелом која је мачем и мишицом својом ширила међе Душановог царства, имао је један, који је и стасом и лицем за чудо наличио на цара.[1])

О Душану знамо да је био необично стасит и личан. Сиромах Мезијер описује га као каквог дива. Вели да је био телом већи од свију људи на свету свога времена и страшан у лицу. (Гласник XXI, 283). Судећи по живописима који су се сачували, знамо да је био сивих очију и орловскога носа. Да је у широким прсима његовим куцало велико једно, јуначко срце, то је записано на делима његовим.

Такав је од прилике био и кнез Прибац. Горостасан, орловског носа и орловског погледа Прибац је тако рећи на своме челу носио печат свога јунаштва. Он је био један од оних угледних јунака, које је народно уображење тако радо упоређивало с огњеним змајевима.

Телесна једноликост врло могућним начином произвела је у ова два човека и једноликост душевног расположења. Свакојако остало је записано, да је цар Душан био у срдачном пријатељству с властелином својим Прибцем Гребострeком.[2]) Године 1340 ми га налазимо поред Душана као његова логотета. (Пуцића спом. Дубр. арх. II. 47). Троношац шта више тврди, да су они били и у блиском сродству, почем је кћи краља Милутина а тетка Душанова (по деду али не и по старој мајци) била жена Прибова.[3])

---

[1]) Лазареву оцу „име беше Прибец. Єгоже приближь биваше любовїю цароу Стефаноу Душаноу, и лицемь и възрастомь ѡбоихь єдноличнии беахоу! Родословїє сербскїи цареи. Гл. XXI, 252. Ове се речи по моме хватању односе на Приба, а не на самог Лазара, како г. Срећковић мисли у примедби к томе месту.

[2]) „И по любви сердечнои родителя Лазарева, прими Лазара себѣ у слоужбоу вь свои дворь царьски.“ Родосл. срп. цар. Гл. XXI, 252.

[3]) „А вторая (кћи краља Милутина) по ѡтцѣ (удаде се) за воєводоу Прибца Греблановића архимаршала Милутинова, ѡть неяже родился Лазарь.“ Гл. V. 60.

Било како му драго, — било из личног пријатељства, било из сродничких призрења, или и из једног и другог, — свакојако Душан је примио у свој двор сина Прибовог, Лазара.

Двор царев био је у оно доба за младу властелу најбоља школа која се замислити дала. Све што је царство имало најбољега у јунаштву, у поштењу, у побожности, у науци и вештини,[1] све се то стицало на двор царев. Да богме да је и по неком препреденом шарлатану по кадкад испадало да под овом или оном маском уђе у двор, али су то изузетци били. Цар — и особито цар Душан сматрао је за своју дужност да буде сам собом углед у јунаштву, у државничкој мудрости, у врлинама властелинским; у многоме погледу он је то и био, у многоме опет отишао на странпутице, које карактеришу ондашњи век. Млад властеличић који је уз трпезу вином дворио, ипак имао је пред собом отворен савремени свет у најбољим представницима својим. За цареву трпезу седали су старе војводе и стари кнежеви, искусни војевању, искусни у државној управи; ту је седео патријарх, ту протопопи и игумани, све то живе књиге цароставне. Млади двородржица точио им је руjну малвасију у златне пехаре; са њихових се усана

У овој белешци имамо врло добру потврду, да је г. Срећковић својим рачунањем добро определио време кад се Лазар родио. По његовом рачуну то је било около 1322 год. (Вид. Гл. XXI. 252 у примедби). По напред наведеноме месту из Троношца, друга кћи Милутинова удала се тек по смрти очевој. Милутин је умрьо 1321 год; кћи му се удала негде између 1321 и 1322, и Лазар се родио или 1322 или — што се мени вероватнијим чини — године 1323. Он је на сву прилику дошао на двор око 1339 год. кад му је било 16 година; 1340 налазимо му оца у дужности царева логотета; он је оставио двор царев тек кад је добио „Драгутинову државу“ у управу, то је било по мом мишљењу (види ниже у тексту) око 1347. По томе је Лазар провео на двору девет година.

за њ просипала наука неоцењива, скупља од бисера и драгог камења, — тајна јуначког, хришћанског, корисног живота. Па онда страни отмени путници, нарочито крајње побожни и (за онда) дубоко учени монаси светогорски, и поклисари суседних држава нису били ретки на цареву двору! Колико се само од њих могло чути и научити! И колико дражи у њиховом причању о ономе што има и шта бива у њиховом завичају, а што нема и шта не бива у српскоме царству! Није ли једно такво причање очарало Раска Немањића, да остави двор оца свога, те да свету Гору тражи?!

Лазар је дошао млад на двор царев. Душан га је примио међу своје двородржице и пазио га као сина Прибовог. Али се Лазар брзо сам својом заслугом напред истакао. Све што је у народним песмама и у кроникама остало запамћено из онога доба, све једнодушно потврђује, да је међу свима дворанима Душану Лазар био најмилији. „Ради кротости, и блага обичаѩ и добродѣтельи ѥго и храбрьства самомь почитаѥть се оть цара и прьвыи вь полатѣ ѥго поставлѩѥть се“, вели се у једном споменику (Види Гласник XXI, стр. 159). У Родослову српских царева опет вели се: „велми угоди царю; и бисть ємоу Лазарь миль зѣло“ (Гл. XXI, 252). Лазар је у двору цареву господски однегован. Његова се васпитаност огледа у целом његовом потоњем делању. Његова државничка мудрост, његово јунаштво све је то у царевом двору под непосредним утицајем царевим усађено у душу младог Грбљановића.[1]) Лазар је постао један од најваспи-

[1]) Може бити да је баш та пажња којом је Лазар одликован на царевом двору, дала још онда повода да се помишља да је Лазар природни син Душанов. Вероватно је да је Лазар наличио на свог оца, а по томе и на самог цара; летописци изреком кажу да је и Лазар био стасит и снажан. Ова би наличност била други извор за храну оној претпоставци.

танијих и најобразованијих људи у Душанову царству. Проводећи своју младост на двору и уживајући поверење царево, Лазар је знао мисли и планове Душанове, знао његова уздања и његове зебње. Ако је ико могао да настави предања дома Немањићевог, то је тај човек био Лазар, ког је у та предања посветио сам Душан.

Душан се постарао, да на време Лазара ожени. Кад је дошло време женидби Лазаревој стари Приб као да је већ мртав био. Иначе би то пре његова дужност била да потражи сину друга а себи пријатеља.

Стари кнез Вратко (Југ Богдан) био је сродник царев. У његовим је жилама потицала крв Немањића [1]) Старац је у своме дугом животу показао доста јунаштва и мудрости и Душан га је усрдно волео. Године 1352 усред озбиљних државних послова у Серу цар се лично заузима да се кнезу Вратку врати његов златни и сребрни пâс, који је лежао у Дубровнику у залози. [2]) Овај кнез, којега један златан појас задаје посла једноме цару и једној слободној општини (Дубровнику), имао је кћер једну, која је, судећи по народним песмама, била на особити понос оцу и браћи својој, а судећи по историји заиста то и могла бити. По ондашњем византијском обичају кћери од господских кућа неговале су се и васпитавале у најранијој младости својој са свим одлучене од мушког друштва, отуда је оно у нашим народним песмама, да девојке „у кавезу“ расту. Али онуда куд сунчане зраке не продиру, глас о лепоти дево-

---

Нама на против та претпоставка служи као знак, да је у Лазара било неких физичних или моралних особина, које су дале повода онима, што ствар познавали нису, да мисле онако.

[1]) Вратко је био син кнеза Вратислава; овај је син жупана Дмитра, а Дмитар је син Вукана, Вукан други син Стефана Немање вид. у Даничићев Рјечнику реч Вратислав и Вратко.

[2]) Пуцића Спом. Арх. Дубр. II, 21

јачкој продире, пробија кроз дебеле зидине властелинске куле, те полеће по свету. Лазар, који је на двору цареву тако често био у прилици да се омили кнезу Вратку и да се спријатељи са синовима његовим, не може бити да није чуо што о Милици. Душан се сам заузео за жудњу свога љубимца, и његовим посредовањем Лазар је назвао Милицу женом својом. —

Лазар је дошао на двор царев као бојажљив дечко, скромно идући за старим кнезом Прибом, оцем својим. Он излази из двора богат за онда пространим знањем и високом васпитаношћу, излази и сам као кнез и царев наменсник простране једне области, и још праћен младом женом господскога рода, женом која се показала вредна да да буде мати деце његове, достојна да буде царица читавом народу једном.

Као што се види Лазар је у своме младом добу био један од оних људи, к којима и срећа воле да дође. Али у исто време и један од оних ретких људи који се не даду срећом размазити, већ само још већма морално уздићи.

На овом месту где гледамо како Лазар с двора царева одлази ваља нам споменути, да је на двору томе било још нечега што је Лазар научити могао али није научио.

Српско високо друштво није могло да се сачува од једне главне слабости свога времена. У византијској је царевини фамилијарни живот давно већ размлитављен; у првој половини четрнајестога века, баш у времену кад се Душан на Боспору васпитавао, Цариград је био између осталога и жалосна престолница проституције. У Италији, у страсној земљи под жарким сунцем, у отаџбини појета и вештака, морнара и трговаца, некако с изопачењем побожности и љубав к женскињу ударила је одсудно странпутицама. Бокачо у своме Декамерону оставио нам је слике из свог савременог друштвеног живота. Кроз красну појетичну одећу, којом је ђенијални Италијанац своје слике

покрио, провирује сва непојетичност, сва поквареност ондашњег породичног живота.

Не треба смести с ума, да је струја мисли и назора између Цариграда и Италије потицала не само морем већ и преко српских земаља. Не треба да заборавимо ни то, да баш они назори најлакше пријањају за људе, који ласкају наклоностима и слабостима материјалне природе њихове. Не може нас дакле изненадити кад налазимо у ово време да властела српска веома радо подиже цркве, али целомудреност баш не признаје као једну од врлина која и краси и снажи друштво. Рекао бих, да баш у Душаново време пада најгоре доба за целомудреност. Ово се види већ и по томе што сабор скопљански налази за потребно (год. 1349 и 1354) да ради утврђења брачнога живота изда неколике законе. За самога Душана зна се да је имао не једно дете ванбрачне љубави. И народне песме сасвим потврђујући летописце представљају моралност двора Душанова не баш у најбољој светлости.

Било што је сенка строгога Прибца пратила младог двородржицу у све и најтамније кутове царских дворова, било што је њу брзо заменила нежна сенка Милице, оне којом су се њезина браћа толико поносила — свакојако ни у народним песмама ни у летописима нигде не налазимо трага, да је и Лазар потпао општој слабости свога времена. Напротив, летописци с правим поштовањем говоре о његовој личној врлини и чистоти карактера. У народним песмама остали су овде онде одзраци његовог чистог породичног живота. Најбољи су доказ томе његово осморо деце, три сина и пет кћери. Према битци косовској стављајмо свагда слику, на којој су Лазар и Милица представљени окружени децом својом. Тако тек можемо потпуно схватити овог човека. Као супруг и отац он нам стоји у једном суровом и похотљивом веку светао и чист, окружен читавим низом красне деце као венцем.

Ово већ показује, да у Лазару имамо човека необично високе моралне вредности. И заиста сви наши летописци једнодушно цртају карактер Лазарев све само најлепшим цртама, које су икада једног и истог човека красиле. „Лазарь баше правдивъ и истинень и силень тѣломь и разоумомь, и сладкоглаголивь, аки искуснѣйшіи реторь, уловлꙗ ꙗзикомь всꙗкаго человѣка, пачеже истиною," пише у троношком летопису. (Гл. V, 74). Љубав к правди и истини била је основа целом бићу Лазаревом. Он је био вешт и слаткоречив беседник; али чиме је поглавито људе освајао, то је била истина и правда у устима његовим. И други један летописац вели: „провождаѥ житиѥ своѥ вь вьсакои добродѣтељи и кротости и правди, бѣше бо кротькь ѕѣло и тихь и милостив и правосоудиꙗ ꙗкоже кто инь." (Гл. XXI, 160). Како наш народ има живо осећање за правду, тако је очевидно на њ правдољубивост Лазарева учинила дубока утиска, и летописци не пропуштају да ту његову црту на видик изнесу. — Да је Лазар поштен и веран, имаћемо прилике да у току ове расправе видимо; лојалност је тако суштаствена црта у његовом карактеру, да је као наследно добро прешла и у карактер његовог сина Стефана Високог. Лазар је био смеран и заиста хришћанске милосрдности. „Имѣаше и око милостивьно и роукоу прострьту и податливоу; нагиꙗ сьгреваше, страньныѥ оудовлꙗше" вели се у једном споменику који Стојан Новаковић за цело с основом ставља у време у брзо после Косова. (Гласник XXI, 157 и 160.) Да богме да не мислим да за сведочанство узмем његове манастире и поклоне црквама, премда би баш у његовом случају и то по изузетку могло да буде добар сведок; али кад он штедро даје прибежишта жени једнога од својих заклетих непријатеља (Угљеша Мрњавчевић!), то је мислим једна црта, којој се ни у деветнаестоме веку великодушност одрећи не ће. Оне речи „телесно бо страноую мене вь странныхь

ѡкрмлиль єси изобилно," [1]) што их је монахиња Ефимија у осећању захвалности извезла на покрову Лазареву, најлепша су похвала његовом правом хришћанском милосрђу. Лазар је поред свега још био и човек одважан, храбар, неустрашљив каква ћемо га на Косову наћи, човек који је претпостављао „небеско царство царству земаљскоме," како се у народним песмама каже, човек који је у пуној свести о светињи моралних идеја кадар био да за њих жртвује сва земаљска блага, крв и живот свој.

Достојанство којим је Лазар умео на Косову да се заогрне, застрло је те се никако више не виде ни оне слабости које је он као човек без сумње имао. Тако нам Лазар излази као човек без прекора у једном времену бурном, страсном, себичном, у једном времену у каквом обично велика царства пропадају и велики народи за дуго се време у ланце оковају.

У политичкоме подељењу ондашњег српског царства био је један крај који се звао „држава краља Драгутина." Под тим су се именом у време Драгутиново разумевали крајеви: Срем, Мачва с Београдом, преко Дрине Усора, Зворник и његова област, [2]) и на сву прилику добар део ужичког округа. Удавши кћер своју Катарину за босанског бана, Драгутин му је нешто од својих земаља на реци Босни дао. Али Усору и Зворник задржао је ипак. По смрти Драгу-

---

[1]) Mon. Serb. 244.

[2]) Троношац, Гл. V. 56; Родосл. српских цареј, Гл. XXI, 248. Да су Срем и Усора чинили део Драгутинове државе види још и Летопис. бр. 60. Да је и један део ужичког округа овамо ишао моја је претпоставка, основана на томе: што је северни део тога округа у подручју Зворника, што је краљ Милутин отишао из Дежеве (краљевског двора код Новог Пазара) „да не буде близу Драгутинове државе", границе дакле ове нису могле одавде далеко бити, на послетку што је манастир Рачу у ужичком округу зидао Драгутин (Вид. Тронош. Гл. V. 57; г. Милићевића. Манастири у Србији Гл. XXI 65).

тиновој његова је држава остала његовим синовима Владиславу и Урошици. Урошица је најпре умрьо неоставивши никаква порода; Владислав умре у време Душанове владе такође не оставивши наследника. Краљ угарски Лудвик гледао је да том приликом задобије Срем и Мачву; бан босански да захвати Усору. Троношац вели да је по смрти Владислављевој питање о наследству ових земаља дало повода ратовању међу Душаном и краљем угарским.[1]) И ништа није вероватније него то. Ратовање ово пада одмах после Душановог крунисања на царство, дакле 1347 или 1348 године Ја мислим да је сва прилика да је тада и Лазар постављен за кнеза у држави Драгутиновој.

Већина наших летописаца јасно кажу да је Душан поставио Лазара кнезом „у држави краља Драгутина.“ Што се по кадкад о њему говори као о кнезу Босне, (нпр. Schimek, Bosnien u. Rama, стр. 78) то је отуда што је у држави Драгутиновој заиста и био један део Босне, а Душан је после својих победе год. 1347 без сумње још и већи део Босне додао к области коју је Лазару у управу дао.

Мало је који званичан положај у оно доба био с толиком одговорношћу скопчан као положај намесника у држави краља Драгутина. Њему је ваљало да одржи ову област царству српском на супрот двојици непријатеља који су с разних страна, али с истом цељу полазили. Ту је ваљало стојати на мегдану још и трећем једном непријатељу — католичкој пропаганди. Према неуморно грамжљивоме Стевану бану босанскоме, према енергичноме, окретном и сјајним углађеним облицима вичноме анжујскоме принцу а краљу

[1]) „Воєваша на Угры ради землеи ѡставшихь без наслѣдства по Владисавѣ синѣ Драгутиновѣ“ Трон. Гл. V. 67. — Ово се потврђује и оним у Родослову српских царева. „Лудовикь краль первін мађарски устреми се на цара Стефана, и взиска од него . . . перво да престанеть Стефань на унию, второ, да дасть ему землю сремскую“; Гласник, XXI, 247.

угарском, ваљало је Душану да на утоку Дрине и Саве има човека и неуморна, и енергична, окретна и вична, да с краљевима и мегдан дели и господарску реч води. Што је Лазар на то место дошао, показује какав је Лазар био.

Личан, красноречив, енергичан, моралан, сроћен с царском кућом и намесник у пространој и богатој једној области, не може бити сумње, да Лазар није још доста рано дошао до великог уплива у царству. Његов је уплив природним начином још само порастао, кад је се удавајући кћери своје још чвршће опријатељио с честитим кућама.

Али да богме да је Лазар имао и непријатеља својих. Мрњавчевићи га одавна нису радо гледали. Један од највећих његових непријатеља био је књез Никола Алтомановић „човек до ѕѣла неправеден“ како Троношац вели, човек који је био присни пријатељ с Мрњавчевићима. Зашто је Алтоман мрзио на Лазара?! За сада то није објашњено, нити се може с потпуном сигурношћу објаснити. Али има нешто што ми се чини да је више него могућно. Зна се да је Ужице била наследна баштина Алтоманова. Алтоман, судећи му по имену, очевидно је странског порекла. Рекао бих да је он с угарском принцезом Катарином дошао у Србију, па служећи њојзи добио од Драгутина ужички крај у баштину. Кад је Владислав Драгутиновић преминуо без наследника, Алтоман можда као најзнатнији властелин у држави Драгутиновој могућним начином жудео је и радио да постане сам намесником те области. Лазар, заузевши то место, могао је без икакве своје кривице навући на се мржњу Алтоманову. Видећемо, како су се после Мрњавчевићи овом његовом мржњом служили. —

Тако у коме часу угледасмо један племенит карактер, у истом часу видимо иза њега и заклете му непријатеље. Али је ли могућно да је племенитост у Србији четрнаестога века само непријатеље имала?! Троношац показује читав низ властела, који су делили политичке мисли Лазареве. —

IV.

Ако је Урош икада нејак био, он је то морао бити баш прве године своје владе.

Ако је подељење српскога царства у управне области било извор за слабост и узрок пропасти његове, оно би то одмах сад било, кад је тек заузео место на престолу млад један човек, с великим именом а малом енергијом.

Ако су српски великаши сви без разлике били себични, и ако су сви без разлике били нелојални, то за њи̃хову себичност и њихово неверство никада бољег времена није било.

На кратко, ако је обична претпоставка наших историка основана, царство би се Душаново одмах с годином 1356-ом почело да распада.

Али у самој ствари шта налазимо?

Душан је умрьо 6. Декембра 1355. Јављајући за смрт свога оца Урош је без сумње у исто време разаслао позивнице властели и духовенству да дођу на сабор државни. Могућно је да се овај сабор по изузетку од правила а из призрења политичких састао одмах још у Јануару, премда се мени чини вероватније да се од правила одступало није, већ да се крунидбени сабор састао у Марту или Априлу и да се Урош венчао на царство лицем на васкрс, као и отац му. Свакојако већ десетог Јануара 1356. Урош потписује један државни акт, којим утврђује слободу трговања по српскоме царству свакоме трговцу без разлике, „или ѥсть доубровчанинь или бнетькь или инь кто.“ [1]) Овај акт показује не само да је Урош остао веран трговачко-политичком предању своје династије, него још и како се велика пажња поклањала финанцијскоме стању земље. Осим свега овај је акт значио, да је нова влада у српскоме царству желела да живи у пријатељским одно-

[1]) Mon. Serbica. 134.

угарском, ваљало је Душану да на утоку Дрине и Саве има човека и неуморна, и енергична, окретна и вична, да с краљевима и мегдан дели и господарску реч води. Што је Лазар на то место дошао, показује какав је Лазар био.

Личан, красноречив, енергичан, моралан, сроћен с царском кућом и намесник у пространој и богатој једној области, не може бити сумње, да Лазар није још доста рано дошао до великог уплива у царству. Његов је уплив природним начином још само порастао, кад је се удавајући кћери своје још чвршће опријатељио с честитим кућама.

Али да богме да је Лазар имао и непријатеља својих. Мрњавчевићи га одавна нису радо гледали. Један од највећих његових непријатеља био је књез Никола Алтомановић „човек до ѕѣла неправеден“ како Троношац вели, човек који је био присни пријатељ с Мрњавчевићима. Зашто је Алтоман мрзио на Лазара?! За сада то није објашњено, нити се може с потпуном сигурношћу објаснити. Али има нешто што ми се чини да је више него могућно. Зна се да је Ужице била наследна баштина Алтоманова. Алтоман, судећи му по имену, очевидно је странског порекла. Рекао бих да је он с угарском принцезом Катарином дошао у Србију, па служећи њојзи добио од Драгутина ужички крај у баштину. Кад је Владислав Драгутиновић преминуо без наследника, Алтоман можда као најзнатнији властелин у држави Драгутиновој могућним начином жудео је и радио да постане сам намесником те области. Лазар, заузевши то место, могао је без икакве своје кривице навући на се мржњу Алтоманову. Видећемо, како су се после Мрњавчевићи овом његовом мржњом служили. —

Тако у коме часу угледасмо један племенит карактер, у истом часу видимо иза њега и заклете му непријатеље. Али је ли могућно да је племенитост у Србији четрнаестога века само непријатеље имала?! Троношац показује читав низ властела, који су делили политичке мисли Лазареве. —

IV.

Ако је Урош икада нејак био, он је то морао бити баш прве године своје владе.

Ако је подељење српскога царства у управне области било извор за слабост и узрок пропасти његове, оно би то одмах сад било, кад је тек заузео место на престолу млад један човек, с великим именом а малом енергијом.

Ако су српски великаши сви без разлике били себични, и ако су сви без разлике били нелојални, то за њи̑хову себичност и њихово неверство никада бољег времена није било.

На кратко, ако је обична претпоставка наших историка основана, царство би се Душаново одмах с годином 1356-ом почело да распада.

Али у самој ствари шта налазимо?

Душан је умрьо 6. Декембра 1355. Јављајући за смрт свога оца Урош је без сумње у исто време разаслао позивнице властели и духовенству да дођу на сабор државни. Могућно је да се овај сабор по изузетку од правила а из призрења политичких састао одмах још у Јануару, премда се мени чини вероватније да се од правила одступало није, већ да се крунидбени сабор састао у Марту или Априлу и да се Урош венчао на царство лицем на васкрс, као и отац му. Свакојако већ десетог Јануара 1356. Урош потписује један државни акт, којим утврђује слободу трговања по српскоме царству сваком трговцу без разлике, „или ѥсть доубровчанинь или бнетькь или инь кто.“ [1]) Овај акт показује не само да је Урош остао веран трговачко-политичком предању своје династије, него још и како се велика пажња поклањала финанцијскоме стању земље. Осим свега овај је акт значио, да је нова влада у српскоме царству желела да живи у пријатељским одно-

[1]) Mon. Serbica. 134.

шајима са суседима. У самој ствари Душан је на све стране подигао само непријатеље царству. Нова је влада јасно увиђала, да само отворено и следствено вршеном политиком помирљивости може отклонити опасност, да је једнога дана са свију страна спољашњи непријатељи не нападну. Онај акт о слободној трговини свију трговаца, ма којој држави припадали, само је улазак у програм помирљиве спољашње политике Урошеве. Најважније чести тога програма, у исто време и најбољи докази за помирљивост његову јесу: покушаји Урошеви да измири српску цркву с патријаршијом цариградском и предусретљивост којом је пристао да се граница царства исправи према Босни, Угарској и Византији, и то у смислу пријатељскоме по ове државе.[1]) Заиста у приликама у каквим је Душан царство оставио, једина права и мудра политика, била је политика помирљивости. Ово је политика, којом је Урош или тачније Вукашин као „навјетник“ царев пошао. И ако се не може рећи да се Урош одмах првих дана показује као „делателан владалац“,[2]) инак очевидно је, да послови носе на себи печат једне сигурне руке.

За сада још немамо споменика, из којега би колико толико сазнали, шта се и како на првоме сабору под Урошем већало. Догађаји, који су после наступили, дају нам основа да закључујемо, да већини властеле није по вољи било што је за паветника царева дошао човек какав је Вукашин. Али почем је то био аманет Душанов, почем су они тај положај сматрали као „привремен“ (као што ћемо после

---

[1]) „Грекомь, Мажаромь, Бошнакомь, предаеть (Вукашин) некотбрые предѣли, взятіа ѡть Стефана.“ Троношац, Гласн. V, 70. Троношац у осталом приписује ову политику себичној цељи Вукашиновој да за се задобије суседне државе. — Исправка границе према Угарској и Босни била је на сву прилику с концем 1358 или почетком 1359 године.

[2]) Г. Срећковић, Гласник XXVII, 243.

видети), и почем се Вукашин с великом притворношћу повлачио натраг иза Уроша, тако да се он чисто није ни видео иза младог цара, — то је ствар за сад на томе и остала.

У том се и Синиша дигао био да Урошу право преотме. Не треба губити из вида, да се Синиша диже не по злоупотреби власти своје, не као бунтовни намесник једне области у двогубо злочиној намери да преотме власт од свог законитог цара. Он устаје као син краља Дечанскога, као Душанов брат по оцу, као дејствително најстарији Немањић. Он се иставља као легитимиста; он брани стару државо-правну установу, по којој је ваљало да на упражњени престо седа свагда онај, који је по годинама најстарији члан династије. Међу властелом у царству било је и људи до крајности конзервативних. Ови су људи пристали уз Синишу. Отуда је оно што Кантакузен вели да су неки властели помагали Урошу а неки Синиши.[1]) Синишина војска бранила је начело старог реда ствари; војска Урошева бранила је нов ред ствари. Урошева је ствар победила. Ово је био први удар, који је зграду Душанову задесио. Тај је удар она победоносно издржала.[2])

---

[1]) Cantacuz. III, 314, по наводу г. Срећковића Гл. XXVII. 243.

[2]) Г. Срећковић са свим чудно објашњава ове догађаје. Он вели: „Душанови великаши у исто доба тежили су да са снагом своје државе освоје „државе“ својих супарника. С тога (?!) из почетка сви (?!) прогнају Синишу, забаце царицу, и како им је био на сметњи „нејаки“ Немањић „на коме је царство“, они га и смакну с овога свијета.“ Гл. XXVII, 243. Очевидно г. Срећковићу Вукашин персонификује у себи „све великаше.“ Али Вукашин је оштро означена, са свим особена историјска личност, која сву одговорност за своја дела сама носи. Његово дело није још и дело свију великаша у скупу. Осим тога није лако разумети, како великаши кад већ сви теже само да сваки од свога супарника државу отме, и кад сви сматрају Уроша као „сметњу“ својим намерама, како ти ве-

Ово је била прва година Урошеве владе (1356). Победа је задобивена, једна велика опасност отклоњена је, јер је далеко највећа већина властеле стајала чврсто уз престо Немањића.[1])

Настаје друга година Урошеве владе, година 1357-ма. Грци и Турци као савезници приближују се с великом силом границама српским. Ово је опет један озбиљан удар Душановом царству с поља. Али царство и овај опит срећно издржава. Српска је војска под Вукашином разбила до ноге грчко-турску војску код Филипопоља.[2])

Исте се године с пролећа држао опет сабор државни. О њему знамо из повеље којом је Урош властелима Бућићу и Биволичићу дао Мљет у баштину.[3]) Ова је повеља од 10 Апр. 1357. Од 24 Апр. исте године, дакле можда још са самог сабора, имамо још један споменик, којим Урош наређује, да Дубровчани оних пет стотина перпера, што сваке године за Стон плаћају, шаљу цркви јерусалимској.

Као што се види, и ова друга година Урошеве владе има да покаже све само најбоље резултате. С пролећа др-

---

ликаши у један пут „сви“ устају сложно те прогањају Синишу, који управо долази да уклони Уроша, оног истог што је и њима на сметњи?! —

[1]) Са свим је немогућно с познатим фактима сложити тумачење г. Срећковића: „Сви дакле они (т. ј. великаши) на мјесто да теже општем стожеру, средишту српства — цару, упру се из све снаге (?!) да се оцјене од тог средишта, хватајући колико ко више може од царске власти, земаља и додака.“ Гл. XXVII, 245.

[2]) О овом упаду Турака види Гл. I, 165. И у Троношца Гласник V, 70.

[3]) Mon. Serb. 156. Г. Срећковић говори о овој двојици као „о неким још новијим новајлијама.“ Бар што се тиче Бућића, ово не стоји; јер Бућићев отац, Никола, служио је још и Дечанског, а Душану је он све од почетка владе његове па до 1354, које је год. умрьо, служио као ризничар,

жавни сабор као доказ слоге између престола и властеле; с јесени сјајна победа над спољашњим непријатељем. У овим резултатима нема још ни трага слабости државног царства, нити себичности српских великаша. Резултати ове две године, довољно засведочавају, да Душаново подељење царства у административно-војничке области, по себи није било основ за слабост државе српске.

Улазимо сад у трећу годину, 1358-му. И ове се године диже бура на царство српско, мало не већа и опаснија него све дотадашње. Видели смо да је Душан оставио царство у рату с угарским краљем. Бошњаци и Угри удараше на Скрадин и на Клису, градове које је Душан у последњем рату од Босне отео, те их хумској области придружио. У Скрадину заповедаше Јуре Исета, властелин српскога цара, а у Клису стари Палман, онај кога од 1345 налазимо у двору Душанову као капетана његових алеманских телохранитеља. Последњи гласи који су с овог бојног поља стигли цару на самрти били су они за које знамо да му их је послао Доминик Михаило, млетачки провизор у Спљету,[1]) а по којима је варош испод града Клисе већ пала у руке војсци угарског краља, али се у граду Палман још једнако брани. Чим се прочуло да је цар умрьо, Јуре Исета „видећи и јасно знајући да му није дуже могућно да град Скрадин брани од војске краља угарског, која је већ град Клису заузела, желећи да избегне сваку опасност а и да налог свога господара и цара верно испуни“ — предаје с почетком Јануара 1356 Скрадин Млечићима, царевим савезницима.[2]) Од тога часа краљ

comes camerarium, другим речма као министар финанције. То је онај „протовистијар Никола“, којега се име тако често спомиње у листинама из архиве дубровачке и млетачке. Ваља погледати у Даничићеву рјечнику реч Бућа.

[1]) Види Acta Arch. Veneti, I, 165.

[2]) Acta Arch. Veneti, I, 177.

се угарски свом својом силом окренуо противу мљетачких притежања у Далмацији. Тако је прошла у угарско-мљетачкоме ратовању година 1356 и 1357. У оној је борби велика, богата и моћна република подлегла, са уговором о миру од 18 Фебр. 1358. Далмација подпаде под круну краља угарскога.[1]) Постигавши овако огроман успех, краљ се Лудвик окрене сад к царству српском, да с њиме рашчисти још старе Душанове рачуне. За овај рат знамо из писма, које је „Јован бан од Далмације и Хрватске и поштовани господин од земље Хумске“ писао Мљецима 6 Окт. 1358.[2]) Даље што о овоме рату за сад не знамо. Али сва је прилика да се брзо дошло до мира и то без сумње оним што Троношац спомиње, т. ј. тиме што је Вукашин повратио Угарској и Босни земље неке које им је Душан отео био. Тако се и ова опасност отклонила.

Већ смо три године пратили царство српско кроз жестоке буре. Видели смо где их оно срећно савлађује.

Али тек сад почињу да се крећу они елементи, који ће царство то да разоре.

Вукашин, задобивши кроз ове три године победе на бојном и дипломатском пољу, природним начином дошао је до већег уплива како на Уроша тако и у опште у држави. Он је осетио, да му се положај односно утврдио. Његово властољубље гонило га је да учини сад један корак даље. До сада се он у притворној политичком потребом изазваној

---

[1]) Daru, Histoire da la republique de Venise, V, 35. — Schimeck Gesch. d. Bosnien, 172.

[2]) Acta Arch. Ven. I, 182. Exemplum literarum Johannis totius Dalmatie et Croatie bani, dominique terre Halme honorabilis. Што је бан узео чак и титулу господина од Хумске, мислим да се може сматрати као миг, да се рат предузео због земаља које су Хумској придружене биле. Још 1346 и 1347 године сукоби међу Душаном и баном били су све због Хумске.

скромности мало показивао иза леђа Урошевих. Сва је прилика да је он после ових победа и успеха, дакле у трећој или четвртој години Урошеве владе, почео да се оштрије у напред истиче. Ако је истина да му је Урош дао титулу краља (о чему ја јако сумњам[1]) то ће бити у овој трећој години после последње победе код Филипопоља. Те ће године (1358) бити да је и Угљеша дошао за намесника у Серу.[2]) Тада му се тек чинило да се његова потајна жудња може да изврши и тек тада се отворено латио да ради да се она изврши.

Он да богме да још није на глас викао шта је његова права намера. Као препреден државник он је ћутао и радио. Није се варао да међу властелом има људи, који ће

---

[1]) Г. Срећковић не само што држи за извесно да је Урош дао Вукашину титулу краља, већ на тме подиже целу зграду потоњег понашања Вукашиновог. Као што у тексту споменух ја веома сумњам да ће то тако бити. Ево разлози тој сумњи: 1., У Византији титула „василевса“ а у Србији титула, „краља“ давала се само престолонаследницима; кад би Урош Вукашину ту титулу дао, то би по појмовима византијским и српским значило да га свечано назначује за свог наследника, а то се не да замислити. 2., Троношац, који баш у овој партији историје саопштава толике појединости, ни једном речју не помиње да је В. за живота Урошева носио титулу краља. 3., Ни Пајсије у животу цара Уроша не спомиње о томе ни речи; 4., У „сказанию о срьбскихъ господь“ стр. 54 вели се само да је Урош дао Вукашину титулу деспота, и ово је сасма вероватно; 5., У родословију срп. цареи (Гл. XXI, 249) вели се да је Вукашин био деспот и тек позније уставши „супротъ царя, дерзнувъ себе самъ кралемь именова.“ —

[2]) Ћесар Воихна помиње се још у год. 1357. Угљеша оженивши се ћерју Воихнином дошао је по смрти његовој за намесника у области којом је он дотле управљао. Женидба с Воихнином ћерју Вукашину је добро дошла да њоме заклони праву своју намеру. Ништа није у оно доба обичније већ да зет наследи у управи; а ништа Вукашину није могло згодније

угарском, ваљало је Душану да на утоку Дрине и Саве има човека и неуморна, и енергична, окретна и вична, да с краљевима и мегдан дели и господарску реч води. Што је Лазар на то место дошао, показује какав је Лазар био.

Личан, красноречив, енергичан, моралан, срођен с царском кућом и намесник у пространој и богатој једној области, не може бити сумње, да Лазар није још доста рано дошао до великог уплива у царству. Његов је уплив природним начином још само порастао, кад је се удавајући кћери своје још чвршће опријатељио с честитим кућама.

Али да богме да је Лазар имао и непријатеља својих. Мрњавчевићи га одавна нису радо гледали. Један од највећих његових непријатеља био је књез Никола Алтомановић „човек до ѕѣла неправеден“ како Троношац вели, човек који је био присни пријатељ с Мрњавчевићима. Зашто је Алтоман мрзио на Лазара?! За сада то није објашњено, нити се може с потпуном сигурношћу објаснити. Али има нешто што ми се чини да је више него могућно. Зна се да је Ужице била наследна баштина Алтоманова. Алтоман, судећи му по имену, очевидно је странског порекла. Рекао бих да је он с угарском принцезом Катарином дошао у Србију, па служећи њојзи добио од Драгутина ужички крај у баштину. Кад је Владислав Драгутиновић преминуо без наследника, Алтоман можда као најзнатнији властелин у држави Драгутиновој могућним начином жудео је и радио да постане сам намесником те области. Лазар, заузевши то место, могао је без икакве своје кривице навући на се мржњу Алтоманову. Видећемо, како су се после Мрњавчевићи овом његовом мржњом служили. —

Тако у коме часу угледасмо један племенит карактер, у истом часу видимо иза њега и заклете му непријатеље. Али је ли могућно да је племенитост у Србији четрнаестога века само непријатеље имала?! Троношац показује читав низ властела, који су делили политичке мисли Лазареве. —

IV.

Ако је Урош икада нејак био, он је то морао бити баш прве године своје владе.

Ако је подељење српскога царства у управне области било извор за слабост и узрок пропасти његове, оно би то одмах сад било, кад је тек заузео место на престолу млад један човек, с великим именом а малом енергијом.

Ако су српски великаши сви без разлике били себични, и ако су сви без разлике били нелојални, то за њихову себичност и њихово неверство никада бољег времена није било.

На кратко, ако је обична претпоставка наших историка основана, царство би се Душаново одмах с годином 1356-ом почело да распада.

Али у самој ствари шта налазимо?

Душан је умрьо 6. Декембра 1355. Јављајући за смрт свога оца Урош је без сумње у исто време разаслао позивнице властели и духовенству да дођу на сабор државни. Могућно је да се овај сабор по изузетку од правила а из призрења политичких састао одмах још у Јануару, премда се мени чини вероватније да се од правила одступало није, већ да се крунидбени сабор састао у Марту или Априлу и да се Урош венчао на царство лицем на васкрс, као и отац му. Свакојако већ десетог Јануара 1356. Урош потписује један државни акт, којим утврђује слободу трговања по српскоме царству сваком трговцу без разлике, „или ѥсть доубровчанинь или бнетькь или инь кто.“ [1]) Овај акт показује не само да је Урош остао веран трговачко-политичком предању своје династије, него још и како се велика пажња поклањала финанцијскоме стању земље. Осим свега овај је акт значио, да је нова влада у српскоме царству желела да живи у пријатељским одно-

[1]) Mon. Serbica. 134.

шајима са суседима. У самој ствари Душан је на све стране подигао само непријатеље царству. Нова је влада јасно увиђала, да само отворено и следствено вршеном политиком помирљивости може отклонити опасност, да је једнога дана са свију страна спољашњи непријатељи не нападну. Онај акт о слободној трговини свију трговаца, ма којој држави припадали, само је улазак у програм помирљиве спољашње политике Урошеве. Најважније чести тога програма, у исто време и најбољи докази за помирљивост његову јесу: покушаји Урошеви да измири српску цркву с патријаршијом цариградском и предусретљивост којом је пристао да се граница царства исправи према Босни, Угарској и Византији, и то у смислу пријатељскоме по ове државе.[1]) Заиста у приликама у каквим је Душан царство оставио, једина права и мудра политика, била је политика помирљивости. Ово је политика, којом је Урош или тачније Вукашин као „навјетник“ царев пошао. И ако се не може рећи да се Урош одмах првих дана показује као „делателан владалац“,[2]) ипак очевидно је, да послови носе на себи печат једне сигурне руке.

За сада још немамо споменика, из којега би колико толико сазнали, шта се и како на првоме сабору под Урошем већало. Догађаји, који су после наступили, дају нам основа да закључујемо, да већини властеле није по вољи било што је за наветника царева дошао човек какав је Вукашин. Али почем је то био аманет Душанов, почем су они тај положај сматрали као „привремеп“ (као што ћемо после

[1]) „Грекомь, Мажаромь, Бошнакомь, предають (Вукашин) некотѡрыє предѣли, взятіа ѿть Стефана.“ Троношац, Гласн. V, 70. Троношац у осталом приписује ову политику себичној цељи Вукашиновој да за се задобије суседне државе. — Исправка границе према Угарској и Босни била је на сву прилику с концем 1358 или почетком 1359 године.

[2]) Г. Срећковић, Гласник XXVII, 243.

видети), и почем се Вукашин с великом притворношћу повлачио натраг иза Уроша, тако да се он чисто није ни видео иза младог цара, — то је ствар за сад на томе и остала.

У том се и Синиша дигао био да Урошу право преотме. Не треба губити из вида, да се Синиша диже не по злоупотреби власти своје, не као бунтовни наместник једне области у двогубо злочиној намери да преотме власт од свог законитог цара. Он устаје као син краља Дечанскога, као Душанов брат по оцу, као дејствително најстарији Немањић. Он се истављa као легитимиста; он брани стару државо-правну установу, по којој је ваљало да на упражњени престо седа свагда онај, који је по годинама најстарији члан династије. Међу властелом у царству било је и људи до крајности конзервативних. Ови су људи пристали уз Синишу. Отуда је оно што Кантакузен вели да су неки властели помагали Урошу а неки Синиши.[1]) Синишина војска бранила је начело старог реда ствари; војска Урошева бранила је нов ред ствари. Урошева је ствар победила. Ово је био први удар, који је зграду Душанову задесио. Тај је удар она победоносно издржала.[2])

---

[1]) Cantacuz. III, 314, по наводу г. Срећковића Гл. XXVII. 243.

[2]) Г. Срећковић са свим чудно објашњава ове догађаје. Он вели: „Душанови великаши у исто доба тежили су да са снагом своје државе освоје „државе“ својих супарника. С тога (?!) из почетка сви (?!) прогнају Синишу, забаце царицу, и како им је био на сметњи „нејаки“ Немањић „на коме је царство“, они га и смакну с овога свијета.“ Гл. XXVII, 243. Очевидно г. Срећковићу Вукашин персонификује у себи „све великаше.“ Али Вукашин је оштро означена, са свим особена историјска личност, која сву одговорност за своја дела сама носи. Његово дело није још и дело свију великаша у скупу. Осим тога није лако разумети, како великаши кад већ сви теже само да сваки од свога супарника државу отме, и кад сви сматрају Уроша као „сметњу“ својим намерама, како ти ве-

Ово је била прва година Урошеве владе (1356). Победа је задобивена, једна велика опасност отклоњена је, јер је далеко највећа већина властеле стајала чврсто уз престо Немањића.[1])

Настаје друга година Урошеве владе, година 1357-ма. Грци и Турци као савезници приближују се с великом силом границама српским. Ово је опет један озбиљан удар Душановом царству с поља. Али царство и овај опит срећно издржава. Српска је војска под Вукашином разбила до ноге грчко-турску војску код Филипопоља.[2])

Исте се године с пролећа држао опет сабор државни. О њему знамо из повеље којом је Урош властелима Бућићу и Биволичићу дао Мљет у баштину.[3]) Ова је повеља од 10 Апр. 1357. Од 24 Апр. исте године, дакле можда још са самог сабора, имамо још један споменик, којим Урош наређује, да Дубровчани оних пет стотина перпера, што сваке године за Стон плаћају, шаљу цркви јерусалимској.

Као што се види, и ова друга година Урошеве владе има да покаже све само најбоље резултате. С пролећа др-

---

ликаши у један пут „сви“ устају сложно те прогањају Синишу, који управо долази да уклони Уроша, оног истог што је и њима на сметњи?! —

[1]) Са свим је немогућно с познатим фактима сложити тумачење г. Срећковића: „Сви дакле они (т. ј. великаши) на мјесто да теже општем стожеру, средишту српства — цару, упру се из све снаге (?!) да се оцјене од тог средишта, хватајући колико ко више може од царске власти, земаља и доходака.“ Гл. XXVII, 245.

[2]) О овом упаду Турака види Гл. I, 165. И у Троношца Гласник V, 70.

[3]) Mon. Serb. 156. Г. Срећковић говори о овој двојици као „о неким још новијим новајлијама.“ Бар што се тиче Бућића, ово не стоји; јер Бућићев отац, Никола, служио је још и Дечанског, а Душану је он све од почетка владе његове па до 1354, које је год. умрьо, служио као ризничар,

жавни сабор као доказ слоге између престола и властеле; с јесени сјајна победа над спољашњим непријатељем. У овим резултатима нема још ни трага слабости државног царства, нити себичности српских великаша. Резултати ове две године, довољно засведочавају, да Душаново подељење царства у административно-војничке области, по себи није било основ за слабост државе српске.

Улазимо сад у трећу годину, 1358-му. И ове се године диже бура на царство српско, мало не већа и опаснија него све дотадашње. Видели смо да је Душан оставио царство у рату с угарским краљем. Бошњаци и Угри удараше на Скрадин и на Клису, градове које је Душан у последњем рату од Босне отео, те их хумској области придружио. У Скрадину заповедаше Јуре Исета, властелин српскога цара, а у Клису стари Палман, онај кога од 1345 налазимо у двору Душанову као капетана његових алеманских телохранитеља. Последњи гласи који су с овог бојног поља стигли цару на самрти били су они за које знамо да му их је послао Доминик Михаило, млетачки провизор у Спљету,[1]) а по којима је варош испод града Клисе већ пала у руке војсци угарског краља, али се у граду Палман још једнако брани. Чим се прочуло да је цар умрьо, Јуре Исета „видећи и јасно знајући да му није дуже могућно да град Скрадин брани од војске краља угарског, која је већ град Клису заузела, желећи да избегне сваку опасност а и да налог свога господара и цара верно испуни“ — предаје с почетком Јануара 1356 Скрадин Млечићима, царевим савезницима.[2]) Од тога часа краљ

comes camerarium, другим речма као министар финанције. То је онај „протовистијар Никола“, којега се име тако често спомиње у листинама из архиве дубровачке и млетачке. Ваља погледати у Даничићеву рјечнику реч Бућа.

[1]) Види Acta Arch. Veneti, I, 165.

[2]) Acta Arch. Veneti, I, 177.

се угарски свом својом силом окренуо противу млетачких притежања у Далмацији. Тако је прошла у угарско-млетачкоме ратовању година 1356 и 1357. У оној је борби велика, богата и моћна република подлегла, са уговором о миру од 18 Февр. 1358. Далмација подпаде под круну краља угарскога.[1]) Постигавши овако огроман успех, краљ се Лудвик окрене сад к царству српском, да с њиме рашчисти још старе Душанове рачуне. За овај рат знамо из писма, које је „Јован бан од Далмације и Хрватске и поштовани господин од земље Хумске“ писао Мљецима 6 Окт. 1358.[2]) Даље што о овоме рату за сад не знамо. Али сва је прилика да се брзо дошло до мира и то без сумње оним што Троношац спомиње, т. ј. тиме што је Вукашин повратио Угарској и Босни земље неке које им је Душан отео био. Тако се и ова опасност отклонила.

Већ смо три године пратили царство српско кроз жестоке буре. Видели смо где их оно срећно савлађује.

Али тек сад почињу да се крећу они елементи, који ће царство то да разоре.

Вукашин, задобивши кроз ове три године победе на бојном и дипломатском пољу, природним начином дошао је до већег уплива како на Уроша тако и у опште у држави. Он је осетио, да му се положај односно утврдио. Његово властољубље гонило га је да учини сад један корак даље. До сада се он у притворној политичком потребом изазваној

---

[1]) Daru, Histoire da la republique de Venise, V, 35. — Schimeck Gesch. d. Bosnien, 172.

[2]) Acta Arch. Ven. I, 182. Exemplum literarum Johannis totius Dalmatie et Croatie bani, dominique terre Halme honorabilis. Што је бан узео чак и титулу господина од Хумске, мислим да се може сматрати као миг, да се рат предузео због земаља које су Хумској придружене биле. Још 1346 и 1347 године сукоби међу Душаном и баном били су све због Хумске.

скромности мало показивао иза леђа Урошевих. Сва је прилика да је он после ових победа и успеха, дакле у трећој или четвртој години Урошеве владе, почео да се оштрије у напред истиче. Ако је истина да му је Урош дао титулу краља (о чему ја јако сумњам[1]) то ће бити у овој трећој години после последње победе код Филипопоља. Те ће године (1358) бити да је и Угљеша дошао за намесника у Серу.[2]) Тада му се тек чинило да се његова потајна жудња може да изврши и тек тада се отворено латио да ради да се она изврши.

Он да богме да још није на глас викао шта је његова права намера. Као препреден државник он је ћутао и радио. Није се варао да међу властелом има људи, који ће

[1]) Г. Срећковић не само што држи за извесно да је Урош дао Вукашину титулу краља, већ на тме подиже целу зграду потоњег понашања Вукашиновог. Као што у тексту споменух ја веома сумњам да ће то тако бити. Ево разлози тој сумњи: 1., У Византији титула „василевса“ а у Србији титула, „краља“ давала се само престолонаследницима; кад би Урош Вукашину ту титулу дао, то би по појмовима византијским и српским значило да га свечано назначује за свог наследника, а то се не да замислити. 2., Троношац, који баш у овој партији историје саопштава толике појединости, ни једном речју не помиње да је В. за живота Урошева носио титулу краља. 3., Ни Пајсије у животу цара Уроша не спомиње о томе ни речи; 4., У „сказанию о срьбскихъ господь“ стр. 54 вели се само да је Урош дао Вукашину титулу деспота, и ово је сасма вероватно; 5., У родословију срп. цареи (Гл. XXI, 249) вели се да је Вукашин био деспот и тек позније уставши „супротъ царѧ, дерзнѫвъ себе самъ кралюмъ именова.“ —

[2]) Ћесар Воихна помиње се још у год. 1357. Угљеша оженивши се ћерју Воихнином дошао је по смрти његовој за намесника у области којом је он дотле управљао. Женидба с Воихнином ћерју Вукашину је добро дошла да њоме заклони праву своју намеру. Ништа није у оно доба обичније већ да зет наследи у управи; а ништа Вукашину није могло згодније

се живо одупрети његовим намерама. Вукашин је употребљавао сад свој уплив на то да тим људма поткреше крила Најблажије је средство било смањити им област, смањити извор за новчани приход и за војску. Са слабијим својим непријатељима он је поступао према упорству с другим речма према јачини њихова карактера. Бацити у тамницу, ослепити, или и погубити, ни одашта Вукашин није презао не испуштајући из својих очију цељ своју. Најтеже му је било с Лазарем. Овај је човек у самом своме карактеру имао праву моћ, а да не гледамо на његову велику област, на његове многе пријатеље и крвну свезу с двором. Насилну какву меру према њему Вукашин није смео да предузме. Вукашин је човек обазрив. Он мери своје кораке све једнако далеко бацајући своје погледе. Први његови кораци противу Лазара са свим су вешто смишљени. Захумље је згодна позиција према држави краља Драгутина; премештајем Угљеше у серску област намесништво у Захумљу остало је празно; Никола Алтоман је заклети непријатељ Лазарев; Никола Алтоман постаје намесником од Захумља. Алтоман је не само лични непријатељ Лазарев, већ још и непријатељ оних политичких назора који „рашку господу“ везују у једно политичко тело, као што ћемо видети. Па онда Вукашин представља цару, да је област Лазарева и сувише велика; да би целисходно било да се Рашка од њега одузме па даде наменику од Захумља, Алтоману, који је и онако у ужичкој кнежевини као на својој баштини. „Алтоманоу Николаю захолиском кнѧзоу, человѣкоу до зѣла неправедномь даль емꙋ Херцеговиноу и отѧль Расію оть кнѧзѧ Лазара

бити већ да се област његовог енергичног и верног му брата Угљеше сучељава с његовом сопственом. Ако се даљим испитивањем заиста потврди да је тек Вукашин преместио Угљешу у српску област, онда ћемо у томе имати нов доказ, како је Вукашин био државник с далеким погледом и с рачуном, који се свагда машао у даљу будућност.

а Николи отдаль“ вели Троношац.[1]) Тако је Вукашин постепено радио, да Лазара материјално ослаби и његовог личног непријатеља на самој граници области његове оснажи.

На овакве поступке властела се узрује. Вукашин честите и цару верне властеле гони; то је једно зло; он подиже људе неверне и коварне, — то је друго зло; све то он очевидно чини с неком извесном цељу — која је треће зло.

Да су частољубиви планови Вукашинови наишли на опозицију о томе не може ни сумње бити. Али не може се ни замислити да он није имао и својих присталица. У сва времена и у свију народа онај који има моћ, било политичку или богаштинску, свагда ће наћи људи, готових да раде да се остваре његови планови па ма какви да су ови. Само у тих људи није требало мерити моралну вредноћу. Вукашин није марио за „небеско царство,“ он је претпостављао „царство земаљско.“ Да ово освоји он је мерио људе своје по ономе што земаљскога у себи имају; њихова морална страна мало га се тицала. Тако је Вукашин по речима Троношца: „на височајшаја достоинства возводил коварниковь и себе једномисленика; . . . . добрих князей низлагаше, друге и смерти предаваше.“

V.

Видесмо како је Душанов државни строј издржао тешке испите кроз прве две године владе Урошеве. Видесмо како су победе новога реда ствари оснажиле положај Вукашинов. Видесмо, којим правцем пође Вукашин у унутрашњој политици. Број се његових непријатеља није умањио; али се број оних, који му ласкаше умножио. Непријатељи су стојали мало по даље од њега; они који му ласкаше сто-

---

[1]) Гл. V, 70 Херцеговина онда као област није постојала; јужна половина данашње Херцеговине чинила је у оно време Хум или Захумље, а северни је припадао Босни.

јали су у непосредној околини његовој. Може бити, као што то тако често бива с људма на високом месту, од кола својих привржeника Вукашин није могао добро да види велико и чврсто коло својих противника, па није наравно могао ни снагу њихову добро да измери.

Али шта је била права цељ Вукашинова?!

До сада су наши историци представљали Вукашина тако, као да је он одмах од првога часа, како је Душан очи заклонио, већ тврдо наумио да убијством Уроша с пута себи уклони.

Ово није за веровање.

Вукашин је био властољубив; о томе сумње нема. Он је био препреден и вешт; и о томе једва да може сумње бити. Али и он је био човек; и он је био подложан општим психологијским законима; другим речма и у њега су се страст и порок тек постепено развијали. И порочне душе не стварају злочинство једним махом. Мисао злочинства зачиње се, клица расте и развија се постепено док добије свој последњи облик, у коме се у свету појављује. Вукашин у тренутку смрти Душанове за цело није био онакав какав у часу смрти Урошеве. Између ове две смрти његова је душа прошла кроз мрачну долину порока, у којој је он корак по корак напред ишао. Историја ваља да је и према злочинцима праведна. Ко зна колико се пута и сам Вукашин није натраг трзао. Али његово ватрено властољубље исушивало је из дана у дан у души његовој изворе моралних идеја, његова гвоздена следственост терала га је све даље истим правцем, и спољашње прилике доведоше га да бира само између двога, од којих је једно био царски престо.

На кратко, права је мисао Вукашинова у оно доба, о коме говоримо (првих година Урошеве владе), да одржи док је год жив свој положај, да поред Уроша Србијом влада до смрти своје. Тада он није помишљао да убиј-

ством последњег Немањића начини себи место. Таква би се мисао свакоме, па и њему још за онда чинила не само сатански пакосна и бескрајње грозна, него и политички са свим одметна. Ако хоћете да Вукашину одричете и трунку човечности, не можете му одрећи препредену политичност.

Осим тога, да је порок у Вукашину још одмах с почетка тако зрео био, то он за цело не би чекао пуних дванаест година, па да своју замисао изврши. Је ли могућно да један човек дванаест година негује у својој души мисао да убије свога господара, с којим је сваки дан у разговору, у заједничком послу, под једним кровом, за једном трпезом, у једној цркви, најпосле у хиљаду других прилика у друштву и на само?! Мени се чини да то није могућно.

По томе, као што рекох, првих година се Вукашиново властољубље ограничавало на то, да поред Уроша земљом управља.

Намера Вукашинова имала је добре изгледе да се оствари. Нешто прилике, а нешто и вештина Вукашинова чиниле су те је око 1360-те године заиста вероватно било, да ће он моћи да остане на своме месту.

Кад би се на прилику доказало да је Душанова намера била да Вукашин остане поред Уроша докле је год жив; кад сам Урош не би ништа против тога имао, и кад би на послетку и већина властеле пристајала на то, онда је сцаровање Вукашиново докле је жив, свршена ствар.

По несрећи изгледа да је оно, што је Душан на самрти својој наређивао, било тако, да му се двојаки смисао придавати могао. Док је властела тумачила да је положај Вукашинов само привремен, дотле је Вукашин тврдио да је цар њему оставио да буде наветник Урошев, не привремено већ докле је жив. Вукашин се ту могао врло згодно да позивље на познату занесеност Душанову за грчке установе, за његове свезе с Кантакузеном, па тврдити, да је

права намера царева била, да поред младог Уроша остави наветника у ономе смислу у коме је Андроник III оставио Кантакузена поред свог младог сина Јована.

Свакојако двосмисленост Душанове последње воље била је довољно широка, да је на њојзи вешти и окретни Вукашин могао да подиже зграду својих претензија.

Како је стојала ствар с Урошем?

Првих година Вукашин се очевидно трудио да задобије Уроша са свим за себе и да га измири с положајем непревидног наветника. Не треба мислити, да је Урош проводио све своје време у лову и весељу, а Вукашину оставио све царске прерогативе и сву власт. Урош син Душанов, није био тако прост ни тако ограничен, да не зна шта захтева његово лично достојанство као цара. Нити је Вукашин био тако грубо прост частољубац, да је једним махом све заузео а Урошу оставио само да се части „у веселим дворовима.“ Вукашин је умео да испуни па заиста и испунио је време младога Уроша првих година тако, да је он заиста веровао, да је то он који царује а Вукашин само служи „царство“ његово. Овај је могао да представи младоме цару, да ни једна прерогатива царска није тако узвишена, као зидајући цркве и манастире показати пред народом превисоку своју смерност. Ово је Урош тим радије веровао, што је у њему самом његово васпитање такве назоре усадило и што је уз своју смерност могао одмах да покаже поштовање према спомену оца свог. Душан је тек почео да зида цркву испод Црне Горе (више Жегљигова) кад га смрт однесе. Тако је и у Скопљу остала недовршена црква св. Тројице. Урош је одмах наставио да зида ове цркве; ону прву заједнички са својом матером царицом Јеленом. — Осим тога српска је држава постојала већ доста дуго, да су се у њојзи могла да развију државоправна предања и управне форме. Ниједан властелин, ниједан манастир, ниједна општина не би сматрала да су јој баштине и правице

потврђене, ако повеља није издата у царево име и с потписом његовим. Урошу је ваљало да бар најглавније послове овога рода прати и да државним актима својим потписом важност даје. Од туда данас нама, који смо се навикли на израз „нејаки Урош“, чудно пада кад налазимо толике споменике, повеље и хрисовуље, на којима се потписује Урош. Вукашин је био доста лукав да није имао шта противу тога, што Урош у уводима неких својих повеља пише, како он држи скиптар царства. У самој ствари је међу тим Вукашин био прави управитељ државни и најмоћнији човек у царству.

Испунивши тако време младога цара, окружујући га сјајношћу и знацима поштовања и познавајући његову благост, Вукашин је могао да рачуна да се с те стране нема шта бојати.

Али властела и духовенство?!

Међу овима било је људи слабих карактером, јаких себичношћу. Према овима се може употребити страх, злато и високе части, како где.

Међу њима биће и таквих који воде рачуна о аманету Душановом, о заслугама Вукашиновим, најпосле и о самој вољи Урошевој. И ови се могу измирити с тежњом Вукашиновом.

Али међу њима има и људи јаких карактером, људи са суревњивим оком и одважном руком, који се ничим на свету не даду измирити с оним што држе да је неправда и злоупотреба. Видесмо већ, да је с овим људма он већ одпочео борбу. На слабије је отворено и без околишења ударао; према јачима поступао је с већом обазривошћу, постепено им ломећи моћ и значај.

Вукашин се у осталом преварио у рачуну. Насиља његова уместо да заплаше противнике његове, само су их још већма огорчила и нагонила да се сложе. У место појединих противника расејаних по царству овде онде, на супрот

властољубљу Вукашиновом диже се организована опозиција. Рашка властела је језгро овој опозицији. Ту видимо старог кнеза Вратка, ту кнеза Стевана Љубојевића, ту Вука Бранковића, Милоша Обилића, кнеза Баошу зетског, ту кнеза Владимира од Албаније и пре свега и пре свију — кнеза Лазара Грбљановића![1])

Сви они, којима је одмах с почетка противно било што је Вукашину остављено да буде царев наветник, тешили су се уверењем да је положај његов привремен.

Кад је „царев наветник“ отпочео да гони верне и поштене људе а да уздиже неваљалце, нестрпљење опозиције да Вукашин сиђе са свога места расло је из дана у дан.

Урош је био здрав телом и душом, њему је сад у овом времену о коме говоримо било најмање 23—24 године. По земљи се разносило, како је млади цар добар и разуман; „толикь бѣ вь разѹмѣ ѩко дивити се всемь“ прича патријарах Пајсије.[2]) Овај су добар глас о способностима младога цара проносили по царству они, који су желели да покажу како нема никаква разлога више, да уз цара стоји „наветник Вукашин.“

Распростирући назор да нема више никаква основа за наветништво, противници су Вукашинови отпочели своју јавну борбу противу њега.

Вукашин се чинио овоме невешт. Он је настављао да јавно или тајно ломи снагу својих противника, а да подиже људе, на које је као на своје присталице могао да рачуна.

Властела у опозицији почне тада да дејствује непосредно на Уроша. Изгледа као да је Вукашин удалио из

[1]) Вид. Троношац, Гл. V, 71.

[2]) Житије цара Уроша Гласник XXII, стр. 217.

двора старије људе од озбиљства, искуства и уплива, бојећи се њиховог супарништва, па младог цара окружио људма младим, о којима је могао мислити, да ће по наклоностима младости своје пре бити царски другови у весељима и частима, него ли саветници у политичким пословима. Али већ сама младост начинила је ову младу властелу савезницима Урошевим, док их је та иста бујна младост одбијала од хладног, несимпатичног, старца Вукашина. Преко ових младића опозиција дејствоваше на Уроша. Они му представљаше, да нема смисла да му Вукашин туторује, они наваљиваше на њ, да сву власт сам у своје руке узме. Урош је био слаб карактером, али увиђаван. Њега за цело није тешко било убедити да је време да Вукашин остави свој положај. Он је био тада у најлепшим годинама младости, кад је уображење тако живо и частољубље тако еластично. На кратко пријемљива душа младога цара отворила се представкама својих младих пријатеља, а затворила се саветима неколиких старих, конзервативних и бојажљивих људи, који предвиђаху, какве се ствари могу излећи из сукоба између Уроша и Вукашина. То ће бити значење опога летопишчевог: „старьчьскые сьвѣти ѿтмѣще, младихь же сьвѣти прѥмле и любе.“ — (Житије цара Уроша од Пајсија Гл. XXII стр. 217.

Опозиција је Вукашинова постигла један важан успех. Урош се није устезао да Вукашину чини представке у смислу томе. Али овај се спремао за такав дан. Он не хте да попусти. По његовом уверењу Душанова је воља била, да он, докле је год жив, остане поред младог цара; он се страшном заклетвом заклео великоме цару на самртном часу његовом, да ће аманет његов верно да изврши; светиња тога аманета не допушта му, да са свога места одступи. Ето како је Вукашин своме ниском властољубљу могао да даде покривало дубоког свог поштовања према светињи заклетве и према царевој вољи. У суштини својој

он је био порочно властољубив; у спољашњости својој он се показивао чак побожан и веран, пун пијетета и лојалности. Ова његова спољашњост није преварила све, али ипак неке је могла и варати. Тако се изјашњава што се међу његовим присталицама може наћи и људи поштених али простосрдачних и наивних.

Имамо дакле злокобан један факт. Законити цар, младић благог и меканог срца, и узурпатор, старац окорео, подмукао и енергичан, сусрели су се на престолу Немањића у двору Душановом. Урош осећајући правичност своје ствари, осећајући и велику партају за собом, постојано захтеваше да Вукашин одступи са свога положаја. Још с већим постојанством Вукашин брањаше тај свој положај. И он је имао својих присталица; његова браћа Угљеша и Гојко да богме да су били на његовој страни; за њ је био и „до зѣла злочести“ Алтоман, али као што приметих осим људи купљених новцем, частима и достојанствима, још и људи који жудећи за унутрашњим спокојством и верујући спољашњем пијетету и лојалности Вукашиновој мишљаху да је целисходно да овај остане на месту на које га је Душан позвао, и на коме је он кроз прве две године слоге учинио земљи услуге.

Узмимо само добро у поглед: у питању није династија Немањићева, већ положај Вукашинов. И Вукашин и његове присталице за династију су Немањићску; они сви желе и уверавају да желе да Урош дуго на престолу поживи, али они хоће да Вукашин и даље остане „наветник царски“ док је жив, јер по њиховом уверењу то је права воља Душанова!

Сукоб међу Урошем и Вукашином у двору царскоме одмах се пренео по царству на присталице и противнике Вукашинове. Земља се узрујала, нереди се подизаше на све стране, сукоби међу двема странкама из дана у дан све огорченији. У оно сурово време, у коме је гвожђе скупо

а крв људска јевтина, од срдите речи до укрштања мачева и ломљења копаља, једва да је било растојања, колико од десне руке до балчака на левоме бедру. Српско је царство наглим кораком улазило у први крвави сутон од хаоса грађанскога рата.

„Царь Оурошь“, вели Пајсије, „старихь свѣти не приемле, младихь же свѣты дрьже; того ради исконіи добра ненавидѣн діаволь вьздвиже рать мѣждоу младимь царемь и Влькашином, и многь мѣтежов бывшь и распре помѣждоу ими вь тіе дни, овіи спомагатѣльи царю Оурошѣ и по правде тако и есть, а овіи Влькашину по нѣправдѣ.“[1])

Да је услед сукоба међу Урошем и Вукашином грозничаво врење земљу обузело, о томе не може бити сумње, и ствар је то са свим природна. Да је било озбиљног метежа и на више страна и крвавих сукоба међу присталицама једне и друге странке, и то је са свим вероватно. Да је пак дошло до правог и дужетрајног међусобног рата међу Урошем и Вукашином, ја сумњам. Извесно је, да се то питање, које је потресло оружје по ризницама властелинским, није решило оружјем, — бар не за овај пар.

VI.

Неко се нашао који је у најопаснијем тренутку зауставио да се крв не пролива.

Ко је тај неко био?! Вукашин то за цело био није. Његова се ствар могла решити или људском правдом, или људском силом. Од правде, баш и од „људске“ правде, он се није могао надати добру својој неправедној ствари; људска сила и добра, или управо слепа, срећа већ су му давали више изгледа.

Тај неко биће да је био или сам Урош, или — више духовенство, патријарх с архијерејима.

---

[1]) Пајсије, житије ц. Уроша Гл. XXII, 217.

Са свим је вероватно, да је хука унутрашњег метежа, звека оружја, на кратко хаос који се подигао, потресао дубоко благу душу младог човека. У природи његовог меког карактера лежало је, да се гледајући већ крв братску у међусобном рату проливену, тргао натраг, и запитао: зар се баш крвљу мора да реши ово лично питање између мене и Вукашина?!

Још ми се вероватније чини, да је духовенство, опазивши у какав се вртлог земља баца, употребило своју важност па издејствовало да се мачи у корице спусте. Ово се тим пре мислити може, што својих 15 или 16 година позније на једној подобној прилици видимо, где више духовенство својим посредовањем заиста васпоставља у некој мери ред и слогу.[1])

Свакојако тај неко успео је да обустави рат грађански тиме што је у оно покривало, којим се наветник скривао, Вукашина ухватио. Ево како.

Због чега је настао овај несрећни метеж?!

Због тога што цар Урош и рашка господа веле да је Душан на самрти поверио Вукашину наветништво само привремено, док млади цар не ојача, и што на супрот томе Вукашин и његове присталице тврде, да је Душан на самрти рекао Вукашину, да стоји уз младог цара докле је год жив.

Све се дакле своди на ово просто питање: **шта је права последња воља Душанова?**

---

[1]) Ово је било с концем 1376 кад је бесцарствије довело земљу у велику несрећу, „На конецъ видаште дѹховніи что царство разоритсѧ, тогда бившіи иже во светыхъ архіепископъ сербскіи и патріархъ Єфремъ собравъ соборъ.... призивают же и всѣхъ кнѧзеи, грозѧще со клѧтвою и ѿтлѹченіемъ, ако кто не пріидетъ.“ Троношап, Гл. V, 79. И у време о коме у тексту говоримо, духовенство се могло послужити претњом клетве и одлучења, те да се сабор заиста састане.

На самртноме часу око Душана је било кнежева и двора на, било је архијереја и других духовника. Ти сведоци смрти Душанове живе још; они могу да буду веродостојни сведоци праве последње воље његове. Дајте нека се ствар изнесе пред сабор државни, нек се потражи и сазна шта је права последња воља првога цара, па нек буде, како је његова воља била!

Ако Урош сам није предложио да се ствар на сабору реши, он је без сумње с драгом вољом на предлог пристао. У његовом је карактеру била једна црта: право дубоко поштовање према спомену свога оца, он је готов био да се и сад вољи његовој потчини; у његовоме карактеру лежала је с друге стране и природна одвратност од насилних мера и од крвопролића. Он је дакле и срцем и душом био за овај законити пут.

Вукашин није могао имати много вере у сабор. Али ако се успротиви предлогу, ако не ће да се види шта је права воља царева, онда он сам себи скида маску с лица. Ако не пристане на сабор, он ће показати, да и сам не верује у оно што издаје за праву вољу цареву и за правни основ на коме тобож стоји; он ће тада подићи и партају мира и све праве родољубе противу себе, осим оних, који већ стоје противу њега на оружју. Вукашин није могао друкче, већ да и сам пристане да се сабором ствар његова реши. Лођика фактова, не, шта више лођика самог његовог притворства, принуђавала га је да иде на сабор. —

VII.

Да се питање Вукашиново, које је начинило у царству нереда и метежа, предузело да реши на државноме сабору, о томе не може сумње бити.[1]) Народно предање у песмама народним и наши летописци не само да се слажу казујући

[1]) Г. Срећковић не говори о томе ништа.

да се питање „на коме је царство?“ решавало на сабору, већ они се слажу представљајући, да се тај сабор држао у време оно, кад је већ дошло било до међусобнога рата у народу. Не слажу се само о месту где се саборовало. Народне песме казују цркву Грачаницу; летопис којим се Пајсије служио, казује цркву арханђела Михаила у Призрену.

Сва је прилика да ће бити овако како се у летопису каже. Сабор се сазвао у Призрен, у престоницу царства, јер је ваљало решити питање једно, које се тако непосредно престола тицало. Саборници су поседали да већају у цркви архистратига Михаила, у цркви коју је Душан сазидао, у којој је гробница његова била, где су кости његове у сребрном кивоту лежале. Ту на његовоме гробу ваљало је да се реши, шта је била права последња воља његова?! Мистично расположеним духовима могло се чинити као да је сам велики цар у средини њиховој, као да ће сам мраморни гроб његов проговорити да истину каже. За такве је утиске зацело више него ико био расположен млади цар, како својим васпитањем тако и урођеном нарављу својом. Али стари, окорели Вукашин знао је добро да покојни цар не ће устати из гроба да га утера у лаж. Он је знао, да већ та његова дрскост, што слободном ногом ступа пред гроб Душанов, и што незамућеним гласом казује своје тобожње право, потреса слабије саборнике, пуни их мишљу да овај старац ваљада се не би оволиком сигурношћу понашао, да није сигуран о своме праву?! Вукашин је још могао да рачуна и на личне присталице своје и своје браће Угљеше и Гојка.

Као обично најпре се одслужила служба божја с призивањем духа светог на саборнике. Свечаност је морала бити величанствена; патријарх, митрополити, архијереји, цар, царски наветник, властела велика и мала, представници црквене и светске власти, представници смерне по-

божности и сјајним богатством покривене охолости, представници правде и неправде, доброга и злога, — све се то искупило у цркви на гробу Душановом. Око цркве у пољу слегла се силна светина.[1]) Не треба мислити да су дошли да виде само сјајан призор злата, сребра, свиле и кадифе, да виде сву сјајност царства на једно место прикупљену као зраке сунчане у жижи једној. Овај народ, без политичких права, већ је стекао био укуса за политичке призоре, и никаква сила на свету није га могла уздржати, да громко не одјекује једном или другом политичком узвику главних политичких партаја у сабору привилегисаних редова.[2])

После свршене службе божије отпочео се рад саборски. Изложило се због чега је раздор. Вукашин, чврсто и постојано идући за својом цељу није се ни мало устручавао да на сабору пред гробом Душановим потврђује, да је цар њему оставио да поред Уроша земљом управља. Судећи по ономе што о овој ствари има у народним песмама, сабор је испитивао оне који су се Душану на самрти затекли, духовнике и кнежеве; народна песма прве оличава у протопоп Недељку, друге у Краљевићу Марку. Стара властела и подмладак њезин били су и онако противни Вукашину; сад су против његовог властољубља бранили правичну ствар. Више духовенство, или бар најзнатнији део његов, био је за права Урошева, држао се дакле са старом властелом. Вукашин и његова браћа радили су пре сабора живо да придобију за се гласове; дејствовали су нешто обећањима, нешто претњом. Народ онај што се слегао на пољу око цркве хватајући сваки и најмањи гласић ове велике политичке борбе, дознао је за те агитације Мрњавчевића, и

---

[1]) Црква ова није била у самом граду Призрену, већ изван њега али одмах у непосредној му околини; „на рѣке Бистрици подъ градомъ више мѣста Призрена“, вели Пајсије. Гл. XXII, 218.

[2]) Пајсије изреком спомиње овом приликом: „И съборь сь архіепископомь и сь всем народом.“ Гл. XXII, 218.

ено им огледала у народној песми. Али је Вукашину све узалуд било!

Сабор је ствар испитао колико се испитати могло. Ево шта сабор одговара Вукашину на његово упорно потврђивање свога тобожњег права: „Веми да юсть на тебѣ нарѹчено дондеже доспѣеть млади царь възраста, и югово юсть по родоу и по колѣноу; прѣстани, Вльвашине, насиловати!“ [1])

Као да су мраморне зидине арханђелске цркве биле од ваздуха а не од камена, одлука већине саборске одмах се пронесе ван по оном народу што се ту слегао. Прост овај народ, који ће да буде историк и судија овој високој господи у скрлету и чоси, и који ће уз гусле да исприча рад њихов и изрече суд о њему, није имао политичких права, није имао ако хоћете баш ни политичке свести, али је имао политичког инстинкта, имао је осећања политичког јер је имао осећања за правду. Он одмах одјекује већини саборској; и он, радосно узрујан изгледом да ће правда да победи, налази и говори да је Урошево „по роду и колену.“ Не изгледа ли ипак као да је гроб Душанов проговорио?!

Тешко је погодити, како је Вукашину у томе тренутку било, кад виде да је већина сабора противу њега. Али до крајности следствен, упоран, тврдоглав, он пред сабором ипак остајаше на своме гледишту; одлука већине саборске њему се чинила неправедна, пристрастна; неправедна одлука његових јавних и тајних непријатеља у сабору не може за њ да умањи светињу царевог аманета, нити светињу заклетве коју је он Душану дао. На ово упорство Вукашиново настане прави метеж у сабору, а на сву прилику и у оној светини што на пољу и непозвана и без права саборује. „И многоу мѣтежѹ бывшѹ и мльви; оувы

[1]) Житије цара Уроша, Гл. XXII, стр. 218.

неправеднаго соуда, и никако (Вукашин) покорити се хотѣ."[1])

На послетку патријарх (очевидно као председник сабора) устане те у име саборске већине[2]) рекне: „Слава тебѣ господи дльготрьпѣливе и многомилостиве, призри сь высоти светыє своєє на ѡзлоблєніє люди свои и виждь неправедни соудь, єже сь насилиємь възымають." Светски политички смисао ових речи, духовног председника саборског, није други већ овај: „Сабор одлучује: сваки покушај Вукашинов, да остане и даље на своме положају поред цара, има се сматрати као неправда и насиље."

Донесавши ову одлуку сабор се разлази.

И народне песме и летопис слажу се и што се тиче одлуке саборске. И по једнима и по другом, сабор се изразио за право младог Немањића, а противу претензија Вукашинових.

VIII.

Сабор је призренски у сваком погледу тако знаменит да би вредно било да о њему што више знамо. Одлука његова сведочи, да је у царству српском, у властели и духовенству, још једнако била претежна страна лојалности и правде. Она јасно сведочи како је неоснована предпоставка, да је по смрти Душановој сваки властелин тежио да се од Немањићског престола као средсреде царства оцепи.[3]) Већина властеле, духовенства и народа бранила је ствар династије Немањића као своју рођену ствар.

Које се године сабор овај држао? За сада то не знамо. Знаће се кад се пронађе које је године довршена црква

[1]) Житије цара Уроша, ibid.

[2]) „Тогда патріархъ сь сьборомь рекшь", Житије цара Уроша, на ист. месту.

[3]) Вид. напред наведене речи г. Срећковића, који сасвим противно догађаје ове схваћа. —

св. богородице више Жегљигова, јер одмах после тога сабора: „благочьстива царица сь синомь своимь сьврьшають црьковь оставшоую ѡть благочьстиваго и прѣвисокаго цара Стефана вь чрьмнои гори.“ [1]) Све што бих за сада о времену тога саборовања рећи могао, то је, да је то било негде после 1360 а пре 1365 године. На сву прилику год. 1363, кад се Урошу навршило већ 25 година, а Вукашину 7 година наветништва.

Које су знатније личности у њему учествовале и с каквим улогама? За назоре Вукашинове устајала су његова браћа Угљеша и Гојко, њихов присни пријатељ Алтоман и још зацело понеки властелин и духовник из њихових области. Противу тих назора очевидно патријарх Сава, и као што видесмо већина властеле и духовенства. Је ли и Лазар ту био и какву улогу имао? Позитивнога писменог доказа за то немамо. Али се не да ни замислити да на тако важном сабору Лазар није учествовао. Једном већ на сабору, Лазар по својој политичкој прошлости, по своме карактеру, по својим способностима (велика речитост његова!), на кратко по целоме свом политичком и моралном бићу, није могао да не буде на челу партаји, која је била за Уроша а противу Вукашина. Оно што долази позније, само објашњава и потврђује ову предпоставку. Кад је Урош мало позније прибегао к Лазару, прибегао му је не само као старом и оданом пријатељу своје куће, већ још и као вођи оне партаје, која је својом одлуком на сабору призренскоме већ морално обвезана била, да га на супрот Вукашину брани. Све што је после Вукашин предузимао противу Лазара, показује, да он у њему није гледао простог једног противника, већ вођа противничкој партаји.

Шта је Вукашин чинио после одлуке призренског сабора?!

---

[1]) Пајсије у житију ц. Уроша Гл. XXII, 218,

Ствар је његова на сабору морално пропала. Силом да заузме свој положај поред Уроша тада му није могућно било; јер почем је већина властеле противу њега, то би он у отвореној борби без сумње подлегао, и његова би ствар и дејствително за свагда пропала. Све што је могао, то је да задржи у руци што више моћи, а да се према цару и његовој партаји пасивно влада.

Изгубивши парницу на суду државног сабора Вукашин се, као што обично властољупци чине, заогрне у плашт политичког мученика, и као човек коме су противници из политичких призрења неправду учинили, повуче се у своју област (прилипску). Како су се с његовом облашћу сучељавале области браће његове, то је Вукашин имао доста средстава да се брани, ако би га ко и ту напао. У осталом није ни мислити било, да ће Урош моћи да га оружаном руком истера и из области, у којој је он још под Душаном управљао. Млади цар, благ и милостив, с драгом душом пустио би да Вукашин ужива свој намеснички положај у области прилипској.

Мирољубиви Урош жудео је за миром и редом у царству. Може бити да млади цар још и у великодушном једном покрету свога срца, није хтео, да до крајности понижава старца једног властелина, који је некада учинио услуге држави, и у коме је отац његов, Душан, толико поверење имао. На кратко Урош ослободивши се од свог наветника и задобивши пуну слободу своје царске воље, оставио је Мрњавчевиће на њиховим важним местима, као обласне намеснике.

Од стране младога цара ово је била великодушност. Као великодушност факт тај задржава своју моралну лепоту, али у политичкоме погледу она је донела Урошу само жалосне последице. Кад човек, идући само за материјалним интересима, падне тако ниско, да се у њему морална страна чисто као скамени, онда је узалуд што ћете је обасипати топлим зна-

цима љубави, пријатељства или великодушности. Стена остаје хладна стена и кад жарка румен сунчана на њој трепти.

Вукашин већ није био више човек, који се великодушношћу освојити даје. Својих претензија он се никако одрекао није. Остварење њихово он је само одложио до згоднијих прилика. Удаљивши се од престола, властољубље његово ни мало није изгубило своју силу. Напротив оно је само ојачало, јер даљина и остале физичне и моралне препреке између њега и царског престола, само су изазвале у њему ватрену жудњу, да свој положај опет заузме.

Жудећи у Прилипу да бар на прву степеницу поред престола стане, Вукашин се сетио Кантакузена. Он је морао наћи да међу његовим тадашњим положајем и положајем Кантакузеновим одмах по смрти Андрониковој има много сличности. Већина цариградских патриција с царицом Аном и младим царевићем Јованом не хтедоше да допусте Кантакузену да заузме место на престолу поред младог цара које му је по завештању цара Андроника припадало, тако ето и већина српске властеле, с младим царем, не даду њему — Вукашину, да остане на месту, које му је, по његовом тумачењу, цар Душан завештао. Кантакузен је постигао своју цељ посредством алијанције са Србима. Како би било да Вукашин посредством алијанције с Грцима покуша да своју цељ постигне?! И доиста ми видимо где он ступа у алијанцију најпре с Кантакузеновим сином Матијом (претендентом на престо византијски!) а после и са самим царем Јованом Палеологом.[1])

Овде нам сад нема једне алке у ланцу историјских догађаја онога доба. Ми видимо да се Вукашин није одрекао својих претензија, ми га видимо где прави алијанцију с Грцима, и одмах за тим видимо где цар Урош путује на север к кнезу Лазару. Какви су се догађаји

[1]) Срећковић, нејаки Урош, Гл. XXVII, 251.

збили између дана, кад је Вукашин начинио савез с Грцима, и дана кад је цар Урош пошао на север, то је оно што за сада не знамо на сигурно, а што би тако вредно било да знамо.[1])

Сва је прилика да су успеси у грчкој политици Вукашина охрабрили, да опет јаче изнесе своје претензије. Урош, који је ради мира и љубави желео, да Мрњавчевићи остану на своме положају као намесници важних области, ипак није могао желети, да они заузму према њему са свим независан и самосталан положај. Њиховоме пасивноме владању у почетку он је могао и кроз прсте да гледа, а по своме карактеру он је заиста и склоњен био да чини сва могућна призрења. Али кад је Вукашин остајао и даље при својим претензијама, кад је почео да тражи наслона за њих и ван земље, онда је за Уроша постала очевидна потреба, да се таквоме стању учини једном крај. Већ смо казали да је Урош био у опште увиђаван човек, само му је недостајала одважност карактера и постојанство. Противници Вукашинови који су сад на двору око Уроша били, да богме да нису пропуштали да му представљају опасност од држања Вукашиновог у најцрњим бојама. Оно што се прича како је Урош опоменуо Мрњавчевиће да престану владати се као самостални господари,[2]) ако је заиста ис-

[1]) Г. Ср. све ове велике догађаје који испуњавају нашу историју од 1857 до 1367 меша јако једно кроз друго и збива их у кратак један компас, да огромност њихова не излази довољно на видик. Он представља да је Урош не могући даље трпети насиља Вукашинова одбегао к Лазару, Лазар се с властелом дигао противу Вукашина и „протерају га у његову државу“; овде В. остаје неко време, уплеће се у грчке послове, за тим одлази у Призрен и домамљује ту Уроша, који се једнако у Лазара бави! Проучивши наше летописе, ја сам потпуно убеђен, да овакво излагање не одговара ни мало ономе, што је заиста у ствари било.

[2]) Г. Срећковић, Гл. XXVII, 250.

торијски факт, то он пада у ово доба о коме говоримо сад. Свакојако, од прилике с концем 1366 или почетком 1367 године Урош је дошао до уверења, да Вукашин, једнако идући за својом цељу, намишља некакав удар да учини. На ту његову спрему Урош је одговорио, отишавши к кнезу Лазару, к вођу „рашке господе.“ На путу томе он је свраћао к верним властелинским кућама. Очевидно је оно што се дознало о намерама Вукашиновим опасног карактера било, јер сви ови властели световаше цару, нека преко зиме остане код Лазара, а на пролеће ће сви устати противу Вукашина.

IX.

Одлазак Урошев к Лазару био је дело огромног значаја и неизмерних последица. То је био најенергичнији корак, који је Урош у своме веку учинио. Отишавши к вођу опозиције Вукашинове, цар је тиме показао, да се не осећа у престолници својој сигуран од умишљаја Вукашинових, да се овај из дана у дан понаша све очевидније на начин, који је одлуком сабора призренског означен за неправду и насиље. Онај меки и стрпељиви Урош дошао је до га крај своме стрпљењу.

Глас да је цар отишао к кнезу Лазару морао је произвести дубок утисак по свима крајевима царства. Нико се није сумњао о томе, шта тај корак хоће да каже. Још се у српској држави дотле ни видело ни запамтило није, да је властољубље једног властелина отерало владаоца да се преда са свим једној извесној политичкој партаји. Одласком својим к Лазару Урош је бацио рукавицу Вукашину. Сва царевина нешто у гњеву, нешто у чуду а нешто у неизвесности, упрла је погледе у Прилип на окорело лице Вукашина Мрњавчевића.

Вукашина је овај корак ако не поразио, а оно ипак са свим изненадио. Пре свега у њему је он гледати могао

доказ, како је противна му партаја потпуно овладала Урошем. Под таквим приликама да ли се он могао надати да ће Уроша икада опет за се задобити моћи, и особито ако силом заузме поред њега свој положај?! Па онда ни он се није варао о правоме значају Урошевог одласка к вођу, „рашке господе“, ни о последицама које ће доћи. Вукашин је знао, какав су одговор дали Урошу кнежеви к којима је свраћао. „Нек не иде у Призрен, већ нек остане у Лазара до пролећа, и ако Вукашин дотле не остави, тада ће сви поћи противу њега“, — то је по Троношцу одговор рашке господе![1]) Друкчији одговор нису ни могли дати људи, који су припадали већини сабора призренског. Не само властољубивим сновима Вукашиновим, већ његовом и каквом политичком бићу спремала се пропаст. Одлазак царев к Лазару носио је на себи карактер очајничког једног корака; није могућно, да он не донесе и очајничке последице било по Уроша било по Вукашина.

Да је Урош био сталан и следствен, да је по савету рашке властеле остао преко зиме у двору Лазаревом, да је на пролеће с верном му властелом пошао право на Прилип, грађански би се рат изродио, крв би се братска пролила, али би Вукашин са својим пристаоцима неизбежно пропао, и династија би Немањићева наставила своју мисију. Али Урош, који се увређен и огорчен понашањем Мрњавчевића могао да уздигне до једног енергичног корака, није био кадар да прође кроз све последице његове. Његов је карактер стављен на тежак испит. Њему је ваљало кроз неколико месеца бити сведоком и очевидцем, како се у царству спрема — на грађански рат. Њему је остављено толико дуго време да промишља о своме положају, о положају царства и о свима ужасима братског крвопролића. Његова блага и добродушна нарав сва се потресала услед оваквих

[1]) Гл. V, 71.

премишљања. Он је волео да царује без Вукашина, али и без грађанског рата. „До излиха милостив и кротак“ Урош није имао срца да на једном, истина мучном, путу буде следствен. Урош ће да падне као жртва своје неследствености.

По несрећи Вукашин је био и сувише следствен. Следственост потенцује како врлине, тако и пороке и страсти у човеку. Тек кад је Урош тако очевидно и с толиким шумом прешао к противницима његовим, Вукашин је дошао да види да за њега нема места на престолу поред Уроша. Или коначно оставити се сваких мисли о суцаровању; или сести на престо без Уроша. Урош не ће да царује заједно с Вукашином, — Вукашин хоће да царује и без Уроша. Око овога се скупила рашка господа, као око Немањића. Али ако Немањића нестане? Урош нема деце? Каква злокобна прилика? Урош воли да се ломи по планини ловећи; случајно да у лову падне с коња те да се убије?! Није ли и краљ Драгутин једном павши с коња испод града Јелеча дошао до на ивицу гроба?! Партаја рашка сад је сложена око Немањића, али ако нестане Немањића, она ће се без сумње поделити те оставити поље њему, који има за се аманет и поверење цара Душана, заслуге за државу, вичност државној управи, велику моћ у слози са својом браћом и пријатеља у суседној Византији!

Оваква и овима подобна размишљања растрзала су душу Вукашинову, кад је изненађен поступком царевим проводио немирне ноћи, док је син Душанов у двору вернога кнеза Лазара сам себе плашио аветима међусобног рата.

Од тога часа сатанство Вукашиново излеће на своју највећу висину. Судбина Србије сад је зависила од тога, хоће ли једном злоковарноме властољупцу испасти за руком да мучки убије српског законитог владаоца, или не.

Једном на чисто са својом црном одлуком, Вукашину, препреденоме и енергичноме, није било тешко да састави

план како да га изврши. Овај је план дрзак, тако основан на познавању Урошевог карактера и свију других прилика, да се слободно може уврстити у најпрепреденије производе злога ђенија. Дрскост, лукавство, притворство све је те своје особине Вукашин развио у најпунијој мери да своме властољубљу прибави крвав и црни један тријумф, кратак за слатко уживање, неизмерно дуг за вечито и горко осуђивање свију нараштаја народних који су за Вукашином дошли и који ће још доћи!

По целом се царству природним начином није о другом чему мислило и говорило, већ о одласку цареву ка кнезу Лазару. Као обично кад држава дође у грозничаво стање, бунцало се о ономе што јест и што није. О злоковарним намишљајима Вукашиновим, о његовоме спремању да оружаном руком, можда и помоћу Грка и Турака, седне на престо поред Уроша, о спремању цару верне властеле, о оружању на све стране, проносили су се свакојаки гласови. Чак су неки за цело још тада проносили да је цар оставио земљу па отишао у Дубровник. Зла слутња обузела је била народ.

У овом тренутку опште узбуђености, неизвесности и зле слутње, Вукашин са свим изненадно долази у Призрен. Не као претенденат, већ као властелин који хоће своме цару да даде доказе о својој лојалности. Овај је корак био тако неочекиван, тако у противности са свиме оним како се Вукашин последњих година понашао, да је тешко било у први мах веровати. Сад се у један пут Вукашин представља као несебичан, умерен, шта више као патријота. Урош одласком својим к Лазару бацио му је рукавицу изазивачку с пуно понижења; он поред других толиких неправада гута и ту, и уместо да се освети, он долази да лично изјави цару верност и потчињеност своју; права своја и увређена осећања своја он жртвује само да уштеди

земљи међусобно крвопролиће. У ономе часу у коме је гњев народни противу узурпатора почео да кипи, узурпатор дрским једним кораком излази пред народ у патријотичној маски, у маски једног смерног, своме цару верног и оданог поданика! Вукашин је добро знао да ће у најмању руку ово његово лукавство пореметити оружање противничке партаје, можда је чак и поделити и ослабити?!

Њему није било тешко да у Призрену, просувши „словеса ласкателна и кривоклетвена," увери царицу Јелену, матер Урошеву, и остало дворанство, да он за љубав опште слоге хоће да остави своје претензије и хоће да је веран слуга царев. Успевши својом притворношћу, својом окретношћу и податљивошћу да задобије двор призренски да му верује, Вукашин предузме да о својој лојалности убеди Уроша и да га докопа у своје руке.

Он најпре напише писмо кнезу Лазару. Ово што је прво своје писмо управио на Лазара чини се незнатна ствар, али она има дубок смисао. Вукашин хоће тиме да каже, да се борба не води између њега и Уроша, већ између њега и партаје рашке господе; он хоће да каже да по његовоме убеђењу Урош није оставио Призрен по сопственој својој одлуци, већ по наговору партаје рашке; он хоће посредно да Урошу каже: „Господару, твој одлазак није твоје властито дело, увреду која ми је нанесена, ниси ми ти лично нанео; врата за повратак у Призрен, где те једна оклеветавана али верна слуга чека стоје ти отворена!" Он пише Лазару као вођу противне му партаје, дајући целој борби карактер борбе две извесне партаје; али у исто време он компромитује пред целим народом ту партају почем позивљући вођа њезиног да „пусти цара", посредно каже, да он на силу цара код себе држи. Узмите који год хоћете корак Вукашинов од 1357 па до 1371, па га рашчланите, свуда ћете наћи утиске једног необично финог, лукавог ђенија.

Колико за сада знамо, у писму томе Вукашин моли Лазара, да „скорим отпусти“ цара у Призрен где је он готов да учини „по совѣтоу кнѧзей,“ т. ј. да се остави својих претензија. За сада још не знамо текст тога писма, али из ове две три врсте које је троношки летописац забележио видимо му прави смисао. Смисао је тај ово: ја имам право да суцарујем (Душан ми је то право на самрти дао); ви ми га из зависти и пакости одричете; да би ми га силом одузели, ви сте сплеткама вашим одмамили цара из Призрена и сад га тамо на силу држите и спремате у царству рат међусобни; пустите цара да слободно дође у Призрен; ја ћу од моје драге воље да жртвујем моја права, да сачувам земљи мир и слогу!

Лазар је у досадашњим политичким борбама имао пуно прилике, да скроз сазна Вукашина. Он је читајући посланицу ову морао увиђати што чак и ми данас увиђамо: да Вукашин дише мржњом и потајним осветољубљем према партаји рашке господе, да њему и сувише на срцу лежи право његово, и да он позивљући Уроша у Призрен, не мисли цару добро. Лазар у интересу самога цара Уроша и у интересу своје партаје није могао друкчије већ да светује Урошу да не верује притворству Вукашиновоме. И заиста цар остаде и даље на двору Лазареву.

Прво писмо Вукашиново није успело да Уроша поврати у Призрен. али је оно ипак неки извесни успех имало. Урош, који се већ на углед међусобног рата у даљини потресао и колебао, сад се још већма усколебао, кад му је Вукашин изнео пред очи могућност да миром и слогом до своје цељи дође. Вукашин је добро знао, да ће се Урош у одлуци својој поколебати и ни мало није очајавао да ће успети. Он пошље сад Урошу најсвечанија уверавања о својој лојалности, можда и најцрње описе о жалосном стању узрујанога царства. Лазар „слаткоглаголиви“ умео је да усколебанога и потресенога цара ипак и овај пут убеди

да његов најживљи интерес захтева да се не враћа у Призрен нити да се мири с Вукашином.

Али Вукашин ни сада није свој план оставио. Познајући карактер Урошев, он је могао да на сигурно рачуна, да она два његова прва удара ако и нису освојили Уроша, а оно су у његовој одлуци направила велики пролом. Ваљало му је само предузети са свом силом и трећи јуриш. Није се више ослањао на убедљивост свога писма. Он је, бавећи се на двору, својим положењем умео да задобије сву своју околину, управо да очара онај круг, који је природним начином имао уплива на Уроша. Свакојако уз треће писмо Вукашиново, у коме он „страшном заклетвом“ потврђиваше своју лојалност, дође у дворове Лазареве и писмо од царице матере. Јелена увераваше сина свог, да је по свему како се Вукашин понаша његова потчињеност искрена; она га приклињаше да се поврати у Призрен, шта више, како је у Троношком летопису забележено, она га „проклињаше,“ ако се не врати.[1]) Ово је последње сасвим за веровање; сасвим у духу ондашњег времена, у коме се царска завештања и дародавне повеље обично завршују проклињањем противу оних који би што противно томе чинили.

За овакво прорачуњено и постојано наваљивање, Урошев карактер није био спремљен. Он је сам себе варао и тешио тиме, што би одласком својим у Призрен и личним измирењем с Вукашином отклонио међусобни рат. Не само у политичким приликама налажаше он побуде да му се у престоницу повратити ваља, већ још и у осећању поштовања према жељи матере своје. Урош се одлучио да се врати.

Шта је могао Лазар у овакој прилици да чини?! Он је потпуно уверен био да Вукашин не мисли искрено; он је врло добро знао да је измирење Уроша с Вукашином

---

[1]) Троношац. Гл. V, 72.

противно интересима његове партаје. Имавши Уроша потпуно у својој власти под кровом својим, он је могао да га силом код себе задржи, док на пролеће у заједници с осталом властелом своје странке не би Вукашина оборио. Али ту је с материјалним интересима Лазаревим, у борбу дошло његово високо чуство морала. Зар он да чини силу слободној вољи царевој?! Није ли партаја његова устала противу таквог насиља од стране Вукашинове?! Није ли Урош дошао под кров његов у двогубо светом карактеру као цар и као гост пун поверења?! Лазар ни сад није штедео своју слаткоречивост, да цара убеди о притворству Вукашинову, или царевој слободној вољи није хтео силу да чини.

Урош остави дворове вернога кнеза Лазара и пође пут Призрена!

Чудна је судбина последњег Немањића! Он иде да пропадне не само што у царству има непоштених људи, већ што има и поштених људи који из чистог поштења не ће да га силом уставе на путу који га у пропаст види! —

Ево овде речи троношкога летописа о догађајима, које смо у овоме одсеку огледали да објаснимо — рашчланимо: „Разѹмѣже Вѹкашинь совѣти кнѧзей (т. ј. како се договарају да се на пролеће противу њега а за Уроша дигну) самь приходить во Призрень до сестри своєѧ матери Уроша царѧ; єгоже она, аки всѧка жена за братомь своимь ѡбаласѧ, и на словеса ласкателна и кривоклетвена уже повѣровала. Волкашинь по совѣти кнѧзеи, єи обѣщаль исполнити, и истино царство пред всемы кнѧзы, ѧкоже восприѧль, тако ѿдати во грѧдѹще лѣто безь всѧкаго прекословіа...... Тѣмь истим начином пишѹть до кнѧза Лазара, да бы скоро ѿпустиль Уроша прійти у домь свой; такожде и мати єго на словеса Вукашинова прелащена, пишетъ сину Урошѹ скоро прійти къ ней и никого слишати. Но Лазарь добрѣ вѣдећи коварство Вукашиново и намѣреніа по первом и

втором позваніи неѡтпустиль Уроша; єгдаже третіє послаша, въ нємже страшноє положил Вукашин заклинаніє такожде и мати Уроша проклинаєть аще не пріідеть и непослоушаеть словесе єѧ, того ради Лазар немогіи держати Уроша, он бо самоволно отходить во Призрен.“ — Гласник V, 72. —

X.

Улазимо сад у праву страсну недељу Урошеву.

Вукашин се показао као прави сатана у човечијем облику. Пут којим је цар у гроб ишао он је покрио цвећем, окружио најлепшим радостима овога света. На све стране осмех радости и задовољства: ко би мислио, да испод свега тога зија мрачни гроб за цара и тешка несрећа за царство!

С великом и сјајном свитом изашао је цару у сретање. Дочекао га је с дубоким поштовањем, с најварљивијим знацима оданости своје. Можда су низ његово окорело старачко лице сузе текле, кад се машио да младога цара пољуби у скут и у руку. Свакојако изишавши цару на сусрет Вукашин се тако владао, да је и најцрњу сумњу са свим потресао, „с чимѣ паче прехитрилъ и всѣхъ сѹмнѧщихсѧ ѡбманулъ“, вели Троношац.[1])

Сиромах Урош! Тога се дана зацело срећним осећао. Он је мислио да има пуно узрока да буде задовољан; јер уместо да кроз крвопролиће међусобног рата дође до свог престола, он је сад ишао к њему усред радосног народа, усред одушевљених усклика. Он је тога дана могао мислити да је самом стрпљивошћу и благошћу престо Немањића утврдио.

Измирење Уроша с Вукашином било је заиста дело од највеће политичке важности. Да је Вукашин у томе делу донео онолику искреност, с коликом је Урош дошао, ис-

[1]) Гл. V, 72.

торија би српска данас друкчије гласила. Међутим у Призрену у оно доба као да нико није прозирао притворност Вукашинову. Он се умео тако да понаша, да су у околини царевој сви веровали да је његова лојалност потпуна и искрена. Радост је овога на двору и у престоници била неописана. Имали су и за што да се радују. Нису ли се тешки облаци међусобног крвопролића у последњем часу растурили и ево сунце слоге и бољих дана опет засјало?! „И бысть радость веліа во дворѣхь Урошы“, вели летописац.

У свити царевој било је властеле која се сумњала о лојалности Вукашиновој. Али и ови кад су видели с каквом поштом и с коликом је усрдношћу он дочекао цара, престали су да сумњају. Ипак ови људи умели су да разликују између спољашњих доказа поштовања и усрдности и стварнога доказа да се Вукашин оставио својих претензија. Отуда, док су још светковине трајале: „бист слово о возвращеніи царства“, т. ј. повела се реч хоће ли и кад Вукашин да се и формално одрече својих претензија.[1]) Види се једнако уплив партаје рашке. На ово „все снисходително Волкашинь сходиль лукавнѣ.“[2]) Да богме да хоће! Није ли се он заклео царици да хоће, није ли цару Урошу још док је се на двору Лазареву бавио, страшном клетвом дао реч да хоће, није ли он о томе и самоме кнезу Лазару писао?! Само наравно формално „возвращение царства“ ваља да буде пред свима кнежевима, пред властелом и духовенством, на сабору државном. Сад је већ настало било зимње доба; сабор се не може са-

[1]) Г. Срећковић мислим да није погодио прави смисао наведених речи, као што се види из овога: Наравно да су чињене гозбе и да би те свечаности биле још сјајније „што се повратило царство“ итд. Гл. XXVII, 251. За моје схваћање говори сам Троношац оним што даље иде.

[2]) Троношац, Гл. V, 72.

звати усред снега; ваља чекати док гране пролеће. Сабори су се државни у царству српском и онако по правилу састајали у пролеће, обично у Марту, Априлу или Мају.[1]) У осталом кроз ово два три месеца док се још не одрече и формално својих права, он не ће да се меша у управу; цар нек царује.

На његов одговор на питање о формалном повратку царства, није се имало шта приметити. Вукашин се није одрекао формално својих претензија. У часу смрти Урошеве он излази као властелин, на коме је Душан царство оставио; и који се те дужности, друкчије тог „права" одрекао није.

Још док су светковине трајале, Вукашин је умео да од Уроша дозна све шта његови противници мисле, шта се и како Лазар с осталим кнежевима договарао. Урош сад већ није имао за што да крије све оно што о томе зна. Планови Лазареви противу Вукашина, казивани овоме устима безазленог Уроша зацело нису сузили, ако нису раширили моралну провалу, која је већ између ова два човека постојала.

Може бити да је оно што је Урош причао о привржености верне му властеле само још утврдило Вукашина у злокобној мисли, да је за њ само још један пут к престолу отворен — кроз грозну долину мучког злочинства преко мртвог тела последњег Немањића.

---

[1]) Сабор од 1346 године, који је присуствовао крунисању Душанову на царство, састао се с концем Марта или с почетком Априла, почем се Душан зацарио на васкрс 14 Априла те године. Један део Душанова законика већ је био са свим готов 21 Маја 1349 године, о њему је сабор очевидно већао још пре тога датума, дакле почетком Маја ако не још и у Априлу. — Под самим Урошем налазимо год 1357 сабор државни с почетком Априла на окупу. Mon. Serb. 156. Мислим да би се још и више примера за ово навести дало.

После многог другог весеља и светковања Урош и Вукашин с великом свитом изађу да лове по Шар-планини. Лов је био у она времена по преимућству господска забава. И ништа није обичније било, већ да се низ свечаности заврши великим ловом у каквој дивљачју богатој планини.

Зимње је доба већ у велико настало, лишће је с дрва већ одавно опало. Био је 2-ги Декембар, кад се царева свита растурила у ловце по Шар планини.

Сва је прилика да је Урош био страстан ловац. Он се тога дана по својој злој судбини морао далеко упустити у планину, праћен — неколицином купљених, издајничких слугу. Можда је у радосној раздраганости ловца срећног, младог, пуног здравља, с пуним срцем уздања за дуг, славан и сјајан живот, следовао каквом вођу злочинцу, који га завођаше у густу и тамну честу једну, где је извирало бистро врело једно. Сиромах Урош!

Ма шта народна предања говорила, ипак није вероватно да је с младим царем у последњем часу по планинским честама тумарао и седовласи Вукашин сам собом. Још је мање за веровање да је то баш његова сопствена рука и његов сопствени буздован био, што су оборили с коња последњег Немањића. За њега је баш од суштаственог значаја било, да се може сведоцима доказати, да он у оном времену, када се је грозна катастрофа догодити имала, није био на близу злосрећноме цару. Он је на сву прилику у исто доба остао негде на другој страни окружен неколиким дворанима из свите цареве, могућно неколиким поштовања достојним властелима, које је, као и њега самог, старост њихова извињавала што не гоне лова дубљег у планини. У сатанској притворности својој, биће још да је пред тим верним слугама Урошевим говорио што о својој искреној жељи за срећну владу младога цара; али је у исто време расејано прислушкивао како шушти сухо лишће с једне стране планине; стрепио је да из тамне и мирне горе не одјекне

јаук какав; мислима је пратио безазленог Уроша окружена џелатима.[1])

Пред мрак ловци се искупише на уречено место. Мало по мало искупише се скоро свита Вукашинова и свита Урошева. Али цара још немаде да долази а и још неколике слуге. Али знали су да цар воли лов; знају како је голема Шар планина; с ње се може сићи у толико места царских. Ко зна да уморан цар није ударио најпречим путем к најближем двору или најближем манастиру?!

Док је свита царева тако час злом слутњом а час добром надом проводила дугу зимњу ноћ чекајући на повратак царев, док је Вукашин у својој притворној бризи можда чак слао људе да га по планини траже за случај ако залутао буде, дотле два три човека куцаше алком на капији манастира Богородичина. Манастир овај лежи скривен у једном куту Шар-планине, више Неродимље; с планине

[1]) Г. Срећковић по народним предањима и Троношцу представља да је Вукашин својеручно убио Уроша (Гл. XXVII, 251). Ја мислим да је ово више него невероватно, и да потпунога веровања заслужује што Пајсије вели да су Уроша убиле Вукашином најмљене убијце (више њих) а не сам Вукашин лично. Све што до сада знамо о карактеру, о неизмерном лукавству и обазривости овога човека даје нам право да верујемо, да је он онога кобнога дана одбијао од себе сваку и најмању сенку сумње. Очевидно је да дворани који су били на овоме лову вративши се у Призрен нису однели ни сумњу да је Вукашин убијца, и сумњу су ови царици с друге стране уливали кнежеви, који нису били у чети. Осим тога чини ми се и психологијски, да не кажем физички, сумњиво да ће један старац од својих 70 година убити млада човека од својих 30 година, истина у планинској самоћи, али која је сваког тренутка могла да се пробије изненадним доласком каквог залуталог верног дворанина. Целом својом радњом он се карактерише као фини препредени злочинац, али физичко извршење једног грубог и грозног злочинства не спада у његову сферу.

одмах ту струји речица једна, и ту лежи село Шареник. Ноћ је већ била у велико, једна од оних хладних децембарских ноћи, у којима се чини да је небо од земље још на више одскочило. Монаси су били у својим ћелијама неко у сну, неко у молитви. Само је настојатељ монастира и клисијарах био на ногама. Кад клисијарах дође те отвори врата два три непозната човека унесоше унутра једног мртваца. Рекоше да је то ловац некакав. Мртвац је имао једну рану на челу. Ваљда је с коња силно на оштру стену пао?! Настојатељ сам, не дижући никога од остале браће, још исте ноћи опоји незнанога мртваца и положи га у једну од манастирских гробница. Да ли је овај настојатељ знао коме је те ноћи појао: „вѣчнаја памѧть?“

Какав тужан свршетак славне једне династије, која је кроз две стотине година давала Србима краљеве и цареве!

Сутра дан 3-ћег Децембра, зла слутња истисне сваку добру надежду и свита Урошева и сам Вукашин тражише цара на све стране. Али све је било узалуд. На овоме свету већ више није било ни Уроша ни Немањића.

Ваљало се одлучити да се врате у Призрен без цара и да царицама (матери и жени Урошевој[1]) кажу како је цара нестало. Сад се притворноме Вукашину чело натушти; он се сав погрузи у тугу једног праведног у најправеднијим својим очекивањима погруженог човека. Он не хте да се враћа у Призрен. Седе те написа царици Јелени писмо, у коме је главна садржина ово: цар Урош се утајио

[1]) Са свим пада у очи што се жена Урошева, Јелисавета, ни у споменицима ни у летописима не истиче на историјску позорницу. За чудо, је да Урош у повељама помиње матер своју али не и жену своју. Или је Јелисавета врло рано умрла, или је као нероткиња изгубила сваки значај, или се можда с тога и раставила с Урошем?! Свакојако, за сада је она за нас још једнако једна од тајанствених личности наше историје.

од нас; некуда је отишао, не јављајући се никоме; ако је тамо у Призрену, јавите ми да знам: ако није ту, то се бојим да не буде опет отишао ка кнезу Лазару, а тада се мени не мисли добро, нит' ће добро бити; испуњен злом слутњом да не буде овако, ја одлазим у моју земљу, док не сазнам где је Урош![1])

За што Вукашин није отишао у Призрен већ у Прилип?! Могућно је, да се Вукашин, поред све своје окорелости плашио погледа матере једне, којој је јединца он убио. Баш велики злочинци, који огрезнувши у крви не боје се ни људи ни Бога, уздркћу се често на шушањ једног листа. Али осим трунке савести, у овој одлуци ипак главну ролу имају политичка призрења. И сад кад жртва његова лежи у незнаном гробу под хладном плочом, Вукашин се опет представља као политички мученик, он је жртва неке тајанствене сплетке, којој мора да је извор Лазар! Тобож као чист у својој савести он слути да се противу њега коварства кују, и он по други пут одлази у своју област као стари заслужни властелин, кога непријатељи његови мучки гоне и онда кад је он дао толико доказа о својој несебичности!! То је она страна коју је Вукашин одлазећи у Прилип окренуо погледима упрепашћене Србије. Друга страна и права суштина његовог корака била је у томе, што је њему сад у области његовој и у свези с браћом, ваљало спремити се оружјем и људма, да упражњени престо не допадне никоме другом већ њему самом. За скупљање војске он је пред светом имао већ готов изговор. Он га је већ означио у оном писму царици: ако буде Урош отишао к Лазару, к вођу противне партаје, то ће значити да се мисли пропаст Вукашину, и за тај случај он да богме да хоће да је спреман да се брани! У опште, на свакоме делу Вукашиновом ми видимо како су планови његови дубоко смишљени, и свагда следствено вођени до у крајности.

[1]) Троношац, Гл. V, 73.

XI.

„Взискованже бѣ Урошь ѿть матеры по всѣхъ князехъ и неѡбрѣтенъ“ вели Троношац.[1])

„Се мати сина ищꙋщи, раби цара ищꙋще и по всоудоу ѡбьтицахꙋ ищꙋще, и ничто ѡбретахꙋ“, вели Пајсије.[2])

Без сумње је царица послала слуге своје пре свега к Лазару, чим је добила писмо, у коме Вукашин опет на Лазара прстом пружа. Лазар, који је у својој злој слутњи у два маха задржао Уроша и по трећи се пут трудио да га задржи, за цело је одмах прозрео судбину младог а злосрећног цара. Али он није био једини који је то прозирао. Велики број кнежева, ка којима долажаху слуге царске да цара траже, слаше царици једногласне злокобне одговоре. „Ако је цара нестало, то друкчије не може бити, већ да га је Вукашин убио!“ то је одговор који је царици долазио са толиких страна, од људи са високог положаја и искуства, од људи који су мало боље познавали властољубље Вукашиново и његов карактер.

Али царичина женска глава стављала је оваке одговоре на рачун оне партајске мрзости којом је партаја рашке господе дисала противу Вукашина. После свега што је она доживела приликом последњег измирења између њезиног сина и Вукашина, она није могла да верује тако што. Њу је у овом душевном расположењу донекле одржавало и то, што јој је Вукашин од времена на време јављао, да је чуо да је Урош на овој или оној страни. „Волкашинь же сестру своју чрезь многое время ласкаше: се здѣ разꙋмѣхъ Уроша и ондѣ“, вели Троношац.

Међу тим противници Вукашинови све гласније говорише, да је цар негде пао од руке овог затуцаног властољупца. Царицу су, у њезином очајању, оваки гласови јако

[1]) Гл. V, 73.
[2]) Гл. XXII, 221.

срдили, и она бацаше у тамницу оне који их распростираше. „И аще мнози доносахꙋ царици что: „синь твои ѡть брата твоегѡ убѣнь“, но она невѣроваше, пачеже неке и темници предаваше“, вели Троношац. Али се ова претпоставка, коју је све што се дотле о карактеру Вукашиновом знало, необично вероватном чинило, све већма по земљи ширила. Царица поче и сама да сумња — не да је Вукашин цара убио, већ можда га негде у својим дворовима сакривена држи. С тога се крене у Прилип у двор Вукашинов. Осим тога она је хтела, да од самог Вукашина, из његових уста, чује све појединости онога несрећног дана, кад је цара нестало; да растера себи сваку сумњу или бар да се у њојзи утврди. Царица дакле „приходить к Влькашиноу плачемь и риданіемь и сь полатьними и вьпрошаеть: „где есть младь царь, и что бысть и камо поиде?“ И Вльвашинь глаголе: „ни азь не вѣмь что бысть!“ Па онда к овоме кајинском одговору додаје: „аще будеть порѣвноваль прарѡдителѣмь своим и шль вь светоую горꙋ, кто вѣсть?!“ Царица одмах пошље у Солун и у Свету гору. Али да богме да је то све узалуд било. Последњи Немањић лежао је мирно у хладној и немој гробници у монастиру испод села Шареника.

Настунило је стање привремености, стање неизвесности. Цара је нестало: али како осим Вукашина и њиме најмљених убијца нико није на сигурно знао шта је с њиме, је ли жив или мртав, то се наравно није могло приступити к избору новог владаоца. За Вукашина је суштаствена потреба била, да добије времена, а међутим да игра следствено улогу човека, који не зна шта се збило с царем. Са свим је немогућно, баш са гледишта његове себичности и његовога властољубља, да се Вукашин одмах по убијству Урошеву, још док се није знало ни шта је с њиме, зацарио. [1]) Не

[1]) Г. Срећковић у једној белешци к Родосл. Српских царева вели да се Вукашин одмах по смрти Урошевој прогласио за

да се замислити да је он био тако кратковид, да је у исто време кад је царици говорио „ја чух да је цар овде онде“, и себе зацарио и сео на престо, којега законитог притежатеља и сам тобож тражи. У томе би било такво противусловље, таква неследственост, да би Вукашин остао не само неверан својој прошлости, већ очевидно показао свету, да је он убијца Урошев. Целе 1368 године престо је био упражњен. Иначе је сваки остао на своме месту очекујући да види како ће ствари даље поћи док се сазна шта је с Урошем. Да богме да се сваки спремао за сваки могући случај. Тешка неизвесност, као какав црн облак, претисла је царство српско. —

Да се послужимо овим тренутком привременога стања, ове злослутне неизвесности, ове мајине која на буру слути, па да претресемо једно веома деликатно питање. Ова царица, коју видесмо где по свима брдима и долинама Душанова царства тражи сина свога, је ли била равнодушна према томе сину своме?! Питање изгледа мало чудно, али није неосновано.

О овим догађајима, које причамо, суврмени Кантакузен записао је, да је царица Јелена била равнодушна према сину своме, цару Урошу. Наш садашњи историк по струци

владаоца (Гл. XXI стр. 250). — На другом једном месту он вели. „Још само ударац топузом и пријесто је готов. Он то и изврши, па још се и не зна гдје је Урош, као што он пише царици, и већ и Вукашинъ авно препоасуетса на царство Немањића.“ Гл. XXVII, 265. Овим речма Тронош чевим још се не означава баш право, време кад се В. „препојасао“ на престо. Нису ми познати разлози из којих г. С. држи да се Вукашин одмах и зацарио, али мислим да је то сасма невероватно. — Родослов срп. царева опет сувише позно ставља 1371 годину као ону у којој се В. закраљио. Гласник XXI, стр. 250.

усваја примедбу Кантакузенову, и њега шта више једна извесна околност наводи на „црне мисли.“ [1])

Овоме са свим противно представљају царицу Јелену наше народне песме и наши летописи.

Наше народне песме цртају је истина као жену, која „пише пером кано мушка страна“ и кад је државна потреба, због самрти Душанове, сама сазивље сабор државни, али у једно и као жену, која је тугом препуњена што јој сину узурпатор један власт преотимље. У оним речма народне песме: „Има хлеба но је у другога, баш у кума Вукашина краља,“ исказује се њезина немоћ и уједно и горчина којом је према Вукашину дисала.

Летописи је представљају као женску која лако верује притворноме Вукашину кад је уверава о лојалности својој према Урошу. [2]) Они се осим тога особито радо заустављају, да описују њезину дубоку тугу, кад јој је сина нестало, и кад га на послетку мртва налази. У родословију „сербскій царей“ (Гласник XXI, 249) стоји: „Мати же єго... по смерти сина своєго Уроша царя ва великои скорби своеи и плачѹ неѹтешномѹ и жалости веліеи. Из Пајсијевог житија цара Уроша већ смо напред исписали неколике врсте о њезиној тузи; додајемо: „Мати плачѹщи и прьси біющи ѿтхождаше и посилаеть до града Солоуна,“ и опет после, кад је већ дознала где је тело Урошево положено: „оумоли прѣдстателꙗ открити ракоу и видѣти, и тогда горше жалость бысть и рыданію и вьплю и лобизаѥть и царскою діадимою тѣло ѡблагаеть и оуброусомь покрываеть лицѣ єго и вь малѣ живота себе не лиши. И вьздвизаеть ю прѣдстатель и оучрѣждаеть, дѹховними беседами, єдва нѣкогда оутѣши

[1]) Г. Срећковића „Нејаки Урош“ Гл. XXVII стр. 252.

[2]) „Она аки всꙗка жена за братомь своимь ѿдаласꙗ, и на словеса ласкателна и кривоклетвена уже повѣровала.“ Троnош. Гл. V, 71.

се.“ [1]) Троношки летопис вели: „Тогда мати єго позна и вѣрова, убѣнѫ быти ѿт брата Вѫкашина, ѡбліѧ оубо тѣло сина своєго многими слезами.“ [2])

Летописци се наши слажу не само у томе, што жалост царице Јелене за сином описују као истиниту и дубоку, већ и у томе, што ниједан не баца ни сенку властољубивости на њу. Што је бацала у тамницу неке од оних који још одмах с почетка говорише да је Вукашин убио Уроша, то је могло бити из са свим других узрока, а никако што је тобож хтела да прикрије злочинство Вукашиново. По некаком злом удесу и Душан, и његов син Урош, а још тим пре женска глава царице Јелене, били су се тако слепо и тако потпуно поверили Вукашину, били су се занели пријатељством и поверењем према човеку, од кога ће династија Немањића да пропадне. Кад је Душан могао да повери свога јединца и царство своје Вукашину, кад је Урош на супрот речитости и убедљивости верног једног и знатног властелина, какав је Лазар био, ипак одлучио да се поврати у чељуст Вукашинову, за што да царица Јелена није могла да слепо дели поверење свога мужа и свога сина у тог човека?! Њу је као племениту жену гњевило што, како јој се чинило, њезину тугу и несрећу хоће људи да употребе, да у партајским цељима оцрне и оклеветају првог достојанственика у царству, и који је уживао пуно поверење Душаново. У забуни својој она је бацала у тамницу оне, који су проносећи по њезиноме уверењу лажне гласове, општу забуну само још већма правили. Речи троношког летописца „пачеже неке и темници предаваше“ не треба да служе, а како мислим, и не могу да служе да нас испуне „црним мислима“ о улози коју је прва српска царица у овој огромној трагедији имала.

---

[1]) Гл. XXII, 221, 222.

[2]) Гл. V, 75.

Какви су други основи за подазрење?

Мисли се да је царица Јелена тежила да сама у Србији влада, као што је то у византијској царевини толико пута бивало.[1])

Али у нашим историјским споменицима, које до сада имамо, нема озбиљнога трага да је царица Јелена била властољубива, (у правом смислу ове речи).

Њу истина Душан у многим својим供 дародавним повељама спомиње, као да ствари, које он наређује, и с њезиним пристанком као и пристанком сина му Уроша бивају. Али ово није што је она тобож властољубива била, већ то је византијска форма дворска, коју је Душан с осталим формама увео. У осталом не треба заборавити да је још Стеван Немања довео своју жену Ану да на сабору присуствује. Једина права новост у овоме погледу коју је Душан увео била је та, што се на његовим новцима често поред његовог лика резао и лик царичин.

Некима се чини, да је потпун доказ, како је Урошева мати тежила да влада, у оним споменицима у којима „царица Евдокија“ издаје дародавне повеље потврђујући баштине.[2])

Али пре свега још је питање: је ли царица Евдокија то исто што и царица Јелена?! Г. Срећковић држи да јесте, не наводећи овом назору разлога. Миклошић сматрајући Евдокију као матер деспота Костадина и Драгаша, очевидно не мисли да је то Душанова жена Јелена. Даничић налази да је Евдокија жена Дејанова а сестра Душанова, те као царева сестра носила титулу „царице.“ Мени се чини да ће Евдокија још понајпре бити кћи Душанова. У хрисовуљама,[3]) које је дао манастиру Јована Крститеља у манекејској планини он говори о њему као о обитељи „прељубазне

[1]) Г. Срећковић „нејаки Урош.“ Гласник XXVII стр. 242.

[2]) Опет г. Срећковић.

[3]) Вид. Гласник XVI, 32, 34, 42, и 43.

кћери царства ми, превисоке краљевне.“ Налажући Јовану Парханиоту да неку земљу у околини сереској преда поменутом манастиру, он му пише: на посредовање прељубазне кћери моје „а твоје господарице.“ Као што се види, Душан говори о својој кћери као „господарици“ првог политичког званичника у сереској области, а баш у тој сереској области ми налазимо и царицу Евдокију и њезине синове. Царица Евдокија и царица Јелена не могу бити једно ни по томе, што се зна да је жена Душанова као монахиња носила име Јевђенија,[1]) и што се зна, да је Душанова жена умрла на три године после смрти Урошеве[2]) дакле 1370 год· а царица Јевдокија пише баштинска писма још и у 1379-ој години и тек 1380 њезини синови сами а без ње пишу, што нам даје мислити да је тада већ умрла била.[3])

Што у једној повељи Урош пише, да је трговцима слободно да путују по његовој царевини и да им ни царица мати не може ништа узети без купа, то не значи да је између њега и матере његове било каквог неспоразумљења или и противности, нити значи да је царица Јелена хтела самовољно и сама да влада. И пре Уроша српски су владаоци, и баш нарочито његов отац Душан, дајући повластице страним трговцима, утврђивали да им ни цар, ни царица, ни ико други што узимље без купа. Ствар се

[1]) „Прѣстави се перьва царица срьбска, подроужїе Стефана цара прьваго, монахина Ѥвгенїа.“ Mon. Serb. 246.

[2]) Родослов. срп. цар. Гл. XXI, 250.

[3]) Хрисовуљу од 1377 год. коју она са синовима пише види у Гласн. XXIV, 249; ону од 1379 у Mon. Serb. 191; ону од 1380, у којој се она више не спомиње опет у Гл. XXIV, 253. Рекао бих да је Евдокија тек по смрти Урошевој, ако можда не тек по смрти Вукашиновој, изашла са претензијама своје крви на царски престо, па не успевши остала са синовима у својој области с независним положајем док јој сила Муратова синове не примора на васалство.

та објашњава овако: колико ће се царине плаћати, то је утврђено уговорима; али цариници по разним местима, или обласни намесници, тражили су од трговаца по злоупотреби мимо то још по нешто у самом еспапу на име поклона за цара, и особито за царицу, ако је трговац дошао у област, која је царици у апанаж дата. Ови поклони у натури задржали су се дуго на истоку, и како је преласком балканскога полуострва у руке Турцима све у назадак отишло, тако је и овај појав натуралнога газдинства с нова ухватио корена у османској царевини, где је трајао све до последњих година владе султана Махмуда II. Душан се живо старао да се овој злоупотреби доскочи; с тога је у повластицама трговачким са свим јасно и пресудно утврђивао, да им се ни у чије име без купа ништа не узимље. Властелин, који је у име царице Јелене управљао њезиним апанажом, можда се баш и послужио њезиним именом те тражио од дубровачких трговаца поклоне у еспапу, „купљу без купа." Урош, следујући политичко-трговачким предањима своје династије и нарочито свога оца,[1]) наређује да се од њих не може ништа без купа узимати ни у име царице матере његове.

Тако се те ствари просто објашњавају. У њима нема ништа што би оправдавало „црне мисли", да је царица Јелена, гоњена личним властољубљем, судејствовала на пропасти свога сина, или ма и само да је према њему равнодушна била.

Судбина је последњег Немањића и онако веома жалосна. Ни мало није нужно да се ова мрачна историјска слика још црњом прави, уводећи у њу један готово неприродно грозни појав, да је мати једна на страни оних, који јој јединца сина мучки убијају. Тада би појава царице Јелене

[1]) „Дрьжешоу ми скифтромь царствія по прѣданию и оуставоу господина и родителѣ царьства ми" Mon. Serb. 151.

била одвратнија и од појаве самог Вукашина. На срећу, предање народно у песмама народним, које не заборавља слабости Душанове и тако оштро црта деспотицу Јерину, не пребацује Јелени никакву озбиљну махну. Летописи и кронике наше, које не заборављају чак ни неверство жене краља Радослава, ни властољубље краљице Јелене, матере Драгутинове и Милутинове, ни византијске краљице Симониде, не пребацују матери Урошевој никакву жудњу за владом, и с учешћем, необичним у сухопарних средновечних летониса, причају њезину дубоку жалост за јединцем својим.

Јелена је жена која је, као прва српска царица, уживала сву највишу сјајност и блесак српског престола, као мати у последње доба свога живота подносила зебње, страховања и неописану бољу у души својој. Судбина је прву српску царицу одвела са сјајног престола царског на тужни гроб њезиног јединца, а одавде у манастир. Овај је манастир имао за њу још и особиту сладост; он је сазидан заједничком бригом њезином и њезиног сина, на темељу који је још Душан положио. Ту је био у неку руку сплет побожних душа јединога сина и једне матере у славу божију. Та је црква стојала у брдима више Жегљигова као неки жив створ, појући, дишући тамјаном и измирном, облачећи се у светлост од сребрних кандила и освећених воштаница. Жена је Душанова оставила Немањићеве царске дворове, у којима већ више Немањића било није, да у „Чрмнћи гори“, у души Богородичина манастира, потражи оно што је ту остало од спомена на њезиног сина Уроша. Ово њезино склањање у тај манастир има дубок смисао. Ако се упустите у његове дубљине да их испитате, за цело не ћете наћи на дну златну круну властољубиве царице једне, већ само женско срце једне матере.

Три године после насилне смрти Урошеве у Богородичном манастиру више Жегљигова сахрањивали су били мо-

нахињу Евђенију.[1]) С каквим је поносом Душан писао некада databaseродавне повеље своје у договору: „с госпождею прѣвисокою царицею Єленою“ и „сь царицею аугѕстиею кира Єленою! —“[2])

XII.

Мртво тело цара Уроша најпосле нађоше (с концем 1368). Облише га сузама, обукоше у царско руво, рану на челу покрише убрусом, положише у сребрн ковчег и сахранише усред јецања верних и поштених људи. Јелена отиде у манастир. Двори царски остадоше пусти; српска је царевина без Немањића и без цара на престолу.

Сад настаје један тренутак од највеће важности за будућност Душановог царства. Да се позније узможемо наћи у хаосу, који ће да настане, а да се не сметемо у узроцима његовим, ваља двоје да имамо на уму.

У последњи дан живота Урошева српско је царство још једнако имало готово оне исте границе, које и последњега дана Душановог. Кажемо готово, јер смо видели како је првих година Урошеве владе ради мира исправљена граница према Грчкој, Угарској и Босни. Могућно је, да је бан босански Стеван последње године забуне и партајске борбе у царству употребио те у Хуму и у Рашкој неколика места још придобио. Колико је управо од српске царевине за живота Урошева окрњено, то је за сада још отворено питање; али се у опште може казати, да оно, што је отпало, није било много. Главно је што ваља да се на видик изнесе то, да се српска царевина, докле је год Душанов син у животу био, докле је год било непосредног потомка династије Немањића, једнако још држала као једна целина,

---

[1]) 7-га Новембра „прѣстави се прьва царица срьбска, подроужие Стефана цара прьваго, монахиня Євгєния.“ Mon. Serb. 246.

[2]) Mon. Serb. 133, 136, 143. 156 и др.

да су се области поред своје простране самоуправе ипак осећале да су оне тек делови у једној целини; делови који имају заједнички стожер — престо Немањићев.

И другу једну не мање важну прилику ваља уочити. Кад је се властела српска вратила с погреба последњег Немањића, прва њезина мисао није била, како ће сваки од њих да се начини независан у својој области. Људма тим, на којима и онако лежи огромна одговорност, на коју се и тако преко разбојишта косовског заустављају прекорни погледи потоњих векова, људма тим ми чинимо грдну неправду, што „претпостављамо“, да је сваки од њих чим је чуо за смрт Душанову, одмах себе сматрао за независна господара, или бар тежио и радио да то буде у крају ономе у коме се затекао. Напротив, властела је била у основном и начелном питању сложна: престо, стожер око којега су се српске земље ујединиле, ваљало је одржати! Питање је било само то: ко ће да седне на престо Немањића, кад њих више нема?! Ово друго питање постало је камен спотицања, али и то тек за то, што се у томе времену нашао један лукав, подмукао, крајње себичан, властољубив човек.

Да Вукашина у томе времену није било, све би се у царству српском друкчије окренуло. Али он је ту, нестрпељив да цену толиких својих трудова, своје мучене, сада већ умртвљене савести, својих страховања, својих непроспаваних ноћи дохвати. Он је већ толико година земљом поред Уроша управљао, правни основ (завештање Душаново) за тај свој положај он никако није оставио; али осим овог правног основа, или бар основа коме се он трудио да прибави и одржи правни значај, иза њега је стојала војска његове области; војска његовог брата Угљеше и војска брата му Гојка. Пред њиме је читав низ људи, које је он подигао у достојанства, на видна и сјајна места, узвисио и обогатио још док је поред Уроша, или управо иза Уроша,

земљом управљао. Далеко већма него благодарност дејствовао је страх од силе Вукашинове. Он је у томе часу био најлукавији, најлицемернији и најбесавеснији човек у царству, спремајући се још одавна, он је у томе часу располагао с највећом материјалном снагом, с великом војском, без сумње и с великим благом. Знајући какву снагу има и како он не бира средства којима ће до цељи да дође, многи су га се бојали. Можда није било властелина у српскоме царству који није бар сумњао, да не буде Вукашин убијца Урошев. Троношац вели „вси кнѧзи вѣдѧхꙋ извѣстно ꙗкѡ онь оубица бысть Урошꙋ.“ [1]) Али кад би какав властелин управио очи на Вукашина, осетио хладноћу његовог прозорљивог погледа, премерио његову силу, угледао у његовој руци Душаново двосмислено завештање — онда је многи од њих по себичности својој радо себе убеђивао, да ваља да не ће бити да је Вукашин убица Урошев! Оваким изговором гледали су да се измире с претензијама Вукашиновим људи слабог карактера, а који су у осталом желели да један пут земља опет дође до мира и реда.

Разложили смо напред, како није вероватно да је се Вукашин одмах препојасао чим је Урош у Шари планини погинуо. Али да богме да ону годину — 1368-му, док још нису знали с извесношћу шта би од Уроша, — Вукашин није провео у нераду. Он је једнако „ловио“ за се присталице међу властелом. Ништа није било природније већ да Вукашин ступи у договоре како да се осигура мир и ред за случај ако цара Уроша нигде жива не нађу. Извесно је, да је кнеза од Зете Ђаошу измирио са својим намерама обећавши кћер своју дати за жену (њему или његовом сину. (?) [2]) Извесно је да кнеза Лазара никако није

---

[1]) Гл. V, 74.

[2]) „Кнѧзеи обоихь зеть даде дщерь свою вь женꙋ.“ Троношац Гл. V, 74. Ово је било с концем 1359, јер с јесени 1369

могао задобити.[1]) Као што се од човека његовог карактера очекивати могло, он је те године привременога стања развио огромну делателност. Одбијао је од себе сваку сенку злочинства над Урошем извршенога, трудио се, да својим лукавством, својом хитрошћу у царству задобије што више присталица нарочито у оним редовима који су му дотле противни били а до сада још и опасни могли бити. Међутим, као што рекосмо, прикупљао је око себе сву своју материјалну снагу. У исто време преко свога брата Угљеше гледао је да задобије Грке за себе. У ову 1368-му годину пада онај важан акт, којим Угљеша цркву у својој области потчињава цариградскоме патријарху. Лукави Вукашин хтео је да даде Грцима и стварнога доказа о ономе шта мисли њима за љубав да чини, кад га једном сви крајеви царства српског за владаоца признаду, а у исто време није хтео да отуђује од себе ни онај део свештенства и властеле, који су противни били, да се црква српска повраћа под Цариград.[2])

Кад су нашли мртво тело Урошево, Вукашин учинивши што је већ у земљи и ван земље својим дипломатисањем учинити могао, прогласи се за владаоца царства српског. Ово је по моме мишљењу било тек с почетком 1369-те године.[3])

Ђурађ Баошић још је једнако противник Вукашину. Act. Arch. Ven. I. 193.

[1]) Но кнѧза Лазара не могаше никако уловити, ѿть негоже наипаче боѧшесѧ.“ Троношац, на ист. м.

[2]) Г. Срећковић не објашњава овај акт Угљешин. Обично га тумачи тиме, што је као Угљеша желео савеза с Грцима противу Турака. Гл. XXVII, 299. Могућно да је ово био јавни изговор; али је прави узрок у жељи Мрњавчевића, да за своје намере у Србији добију наслона и ван Србије. Иначе за савез противу Турака имали су и Грци толико исто нужду као и Срби, нити је потребе било да се Грци још нарочитом жртвом од стране Срба мите.

[3]) Да је с јесени 1369 већ владао као прави владар, види се из Acta. Arch. Ven. I, 193.

Заузевши престо Немањића, Вукашин се задовољио само титулом краља. За што није узео титулу цара?! За цело не из своје личне скромности, јер тога у њега није било; већ из политичких рачуна, као и свако његово дело што је. Очевидно мислио је, да ће тако лакше измирити противнике у земљи и још већма задобити пријатељство византијског цара. Вукашин је врло добро знао, како сујетну Византију боли, што су владаоци српски понели царску титулу. Њему је у оно доба веома много стало до тога, да с Византијом у најбољем пријатељству живи. Ова је политика била врло мудра не само због опасности од Турака, који су се већ у Једрену утврдили, већ за њ лично нужна због неприлика које му је у земљи савладати ваљало.

Вукашин се морао „препојасати на царство“ с обичним црквеним и државноправним формалностима. Не може бити да се државни сабор за ту прилику сазвао није. Али почем се овај сабор није сазивао „да бира“ владаоца, већ да присуствује крунисању Вукашинову, који је к томе акту приступао на основу двосмисленог, злосрећног и толико оспораваног завештања Душановог, то властела, која је томе завештању одрицала правну важност, на сву прилику није ни дошла на сабор.

На сабор су тај дошли властела и духовенство: из области које су биле под Вукашином, његовом браћом, његовим усрдним пријатељем Алтоманом, можда и из Зете области његовог зета или пријатеља Балше. Ако изузмете представнике Хумске, Зетске и Дарданије, остали духовници и властела, који су присуствовали крунисању Вукашинову, били су из крајева бугарских, маћедонских, албанских. Већина овог сабора није представљала прави српски елеменат. Та је већина била из крајева који нису били органски срасли са српском језгром државе Немањића. Та већина не познаје државно-правне традиције српске, не познаје тежње угашеног дома Немањићевог, нити је

она била везана за тај дом двестагодишњим успоменама заједничке политичке радње.

Али властела рашка, на врху којој је стајао Лазар, имала је друкчије политичко васнитање, друкчије осећање, друкчије назоре. Њезина политичка прошлост била је друкчија, па друкчија јој је и политика у садашњости.

Са зетском и рашком властелом, Немањићи су основали и развили српску државу. Ова је властела овда и онда збацивала по неког Немањића, али је ипак на престолу династију верно чувала. Тадашњем нараштају те властеле династија је Немањића остала у лицу Уроша као неки аманет. С тугом су ти људи видели, да се за „навјетника“ царева истурио човек један, који је настављајући тобож Душанову политику новачења својом необичном окретношћу и својом бесавесношћу умео да од престола одбија њихов традицијонални и како им се учинило легитимни утицај. Видели смо њихову борбу с тим човеком. Урош је пао као невина жртва те њихове борбе. Од како је нестало Уроша, ови су људи гледали на Вукашина не само као на политичког противника, не само као на узурпатора царске власти већ као на мучког убицу последњег Немањића. Уз њихове политичке интересе, који су се одавна упустили у борбу с Вукашином, сад се њихово осећање морала дигло на буну. Рашка властела с Лазаром на врху, није трпела Вукашина као политичког противника ни на првој степеници престола; како ће моћи да на самоме престолу подноси Вукашина „убицу цара Уроша и искоренитеља дома немањског“?![1])

Лазар, представник ових уверења и осећања, Лазар „човек правдив и истинен“, изјави да он не признаје Вукашина за владаоца!

---

[1]) Троношац Гл. V, 76.

У овом времену историја наша показује нам велику једну слику, на којој су сенке и светлости на чудноват начин измешане и која је пуна озбиљне поуке.

Један човек пун искуства у државним пословима, пун енергије, вешт и окретан, али у исто време човек без савести, без врлина, без морала, човек упрскан крвљу свога законитог владаоца, ступа на престо, на коме је подлим злочинством себи места начинио. Али шта видимо?! Док један део властеле, које под утиском страха, које услед себичних рачуна стоји око престола на који се злочинац посадио, други један део у гњеву и у упрепашћењу одвраћа лице своје од њега. Онога часа, кад се Вукашин на престо посадио, велико царство Немањића, предмет његове толике чежње почиње из темеља да се љуља; свезе којима су се његови делови држали, препуцавају; један велики, богати део царства, један велики и одлични део народа, управо срце Немањићске државе одваја се од престола, на који се убица један посадио! С Вукашином на престолу бачена је у организам српског царства чињеница једна, која дејствује растварајући и раздвајајући, другим речма која руши државни склоп у његове првобитне саставне чести и води га к пропасти.

Ова декомпозиција, ово растварање и распадање државног склопа није нека особеност српске историје, још мање особеност само једног века у историји српској.

Ово је општи природни закон у историји човечанства.

Једна велика држава није могла пропасти тек по случају. Српско је царство пропало по суду општих историјских закона.

Узмите историју света. Престо врши своју историјску мисију само дотле, докле представља високо једно начело доброга и светога, док је идејом својом тако високо, да се погледи далеких крајева и удаљених племена у њему сустичу и уједињавају. Престо у течају векова мења

своју форму па и име своје; од златног и драгим каменом искићеног трона самодржавнога цара он може да постане проста столица председника републике. Али основну своју природу не мења. Дође ли да се на њ посади човек, који не само није носилац моралне неке идеје, већ је представник неморала и злог начела, одмах се мења његов утицај. У место да спаја, он раздваја; у место да води напред, он сузбија натраг; у место да оживљава, он умртвљава. Добри га људи остављају; зли око њега остају; мало по мало и ови се разбегавају, јер баш зли људи не воле да подуже остану изложени на видику; злочинац на престолу пошто је деморалишући све око себе умртвио, остаје као усред пустог и немог гробља које је сам начинио, и на послетку и сам пропада.

Од прилике, оваква је парница наступила и у српском царству после смрти Урошеве.

Чим се на престо посадио убица последњег Немањића, одмах је од њега морао да одступи сваки онај, који је имао живо осећање морала и јак карактер.

У вођа „рашке господе“ у кнеза Лазара било је и једнога и другога.

Све кад би њему и било могућно, да раскине са својом политичком прошлошћу, његовом моралном осећању не би могућно било да угуши своју одвратност од убице Урошевог. У Србији сад више није борба начела старог реда с начелом новога реда. У Србији је сад (1369) наступила борба морала с неморалом. То је оно што јој даје са свим особен карактер.

Потреба је и опет наглашивати, да хаос у Србији није наступио за то што су тобож сви намесници били подједнако себични, па сваки драо на своју страну. Хаос је тај настао за то, што је у српскоме царству било поред себичних још и несебичних власника, што је поред бесавесних људи и издајица било још и људи савесних и

верних. Међу себичњацима може још да буде и компромиса, и борба се може да избегне; међу себичњацима и несебичњацима, компромис није могућан и борба је неизбежна.

Још за живота Душанова, било је политичког врења у царству. Узвик политичких партаја био је с једне стране „да живи стари ред ствари!“, с друге стране: „да живи нови ред ствари!“

Ова се борба наставља за живота Урошева; властољубиве тежње Вукашинове одводе је на странпутице; узвик се мења; с једне стране је: „да живи цар Урош и краљ Вукашин!“, с друге стране: „да живи цар Урош, доле с Вукашином!“

Сад, после смрти Урошеве, с једне се стране узвикује „да живи краљ Вукашин!“ с друге стране: „Доле с убицом Урошевим! Доле с искоренитељем дома Немањића!“ —

XIII.

Лазар је изјавио да не признаје Вукашина. Шта ли ће сад Вукашин да чини?!

Ако смо добро оцртали карактер новога краља српског, то је лако погодити, да се Вукашин у овом тренутку могао одлучити само за брзо, снажно и безазорно поступање према Лазару. Толикогодишња борба ова два човека тек сад излази на свој вршак. С Урошем је нестало човека, који је све умеравао, ублажавао и отклањао оружани сукоб. Познајући Лазара и познајући све своје околности, Вукашин је за цело морао доћи до закључења, да њему може бити опстанка само тако, ако без околиша и брзо савлада овог најопаснијег свог противника. Он је знао добро да већ сам развитак енергије и материјалне снаге, ако не потресе Лазара — оног, који само истину и правду љуби, потрешће без сумње многе од осталих властела, којима је држање још сумњиво.

Прво је дело новога краља било да старом непријатељу Лазаревом, Николи Алтоману кнезу од Хумске (и Рашке?), изда заповест, да Лазара силом оружја принуди на покорност.[1])

Алтоман, који је без сумње мислио да је сад већ дошло време да се Лазар понизи, радо се подухватио тога задатка. Његова се област граничила с Лазаревом. Он дигне војску, упадне у земље Лазареве, и у неколико пута судараше се с војском овога. Али „бившимь бранемь всегда Лазарь побѣждаше“, пише Троношац. Изгубивши толике бојеве Алтоман се мораде повући у своју област.

Овакав исход Алтомановог похода (год 1369) начинио је положај ствари само још опаснијим. За Вукашина је постало сад право питање живота да Лазара савлада.

Он се потруди те састави доста војске.

Изгледа као да су Срби војници из Алтоманове војске прелазили много к Лазару, и да је се тиме Алтоман извињавао Вукашину за свој неуспех. На ову нас мисао доводе речи летописчеве, да је Вукашин по неуспеху Алтоманову, сабрао војску „ѡт Болгарій, Македоній и Албаніи“ (Троношац), те с њоме упао на пролеће (1370 год. по мом рачуну) у земље Лазареве. Напред споменусмо да је овој државни удар Вукашин извршио поглавито с властелом и духовенством из крајева маћедонских, бугарских и албанских. Летописац нам сад изреком каже, да је с војском из тих крајева Вукашин дошао да изнуди покорност у чисто српским земљама. Ова је прилика врло важна за разумевање ондашњег стања ствари.

Лазар, бранећи добру ствар, није се устезао да и овој сили изађе на сусрет. Али његова се материјална снага већ у прошлогодишњем ратовању с Алтоманом прилично исцрпла. Бугари, Маћедоно-Власи и Албанесци Вукаши-

[1]) Троношац, Гл. V, 74.

нови нису за цело остављали редове једнога краља који најемнике добро плаћа, па да пређу ка кнезу једном о коме само толико знају, да је непријатељ краљу Вукашину. Лазар је и сада имао неколике срећне бојеве, али већина бојева испадала је за њ несрећно, и он се повлачаше стопу по стопу. Тако се само може разумети што Троношац вели: „Лазарь побѣждаеть и его (Вукашина); но сь убиткомь своимь, и отиiше всѧ предѣли Лазареви и Милошеви; Лазару оста само матернѣе наслѣдiе кнѧжество Крушевачко.[1])

Лазар је изгубио највећи део својих земаља; али се потчинио није. На гледишту морала на које се ставио, њему је могућно било да изгуби све; да пропадне и да погине; али му није могућно, да се потчини Вукашину и да за владаоца призна убицу Урошева.

Било што је већ наступало зимње доба, било што је се и сама Вукашинова војска проредила, свакојако Вукашин за те године није цељ своју постигао. Он се вратио дома премишљајући како да прогна Лазара или „да га смрћу умори.“ Тако вели Троношац, а то је по свему што до сада о Вукашинову карактеру знамо, и психологијски са свим вероватно. Међу Лазаром и Вукашином ово је била борба на смрт и живот.

Поред свију својих победа те године, Вукашин се враћао као побеђен.

Лазар је остао у кнежевини крушевачкој; несавладан он је изгледао као несавлађив; материјално је изгубио, морално је добио. Његово постојано, јуначко и према приликама успешно држање, охрабрило је и другу „рашку господу“, која је дотле зазирала од велике материјалне моћи краљеве. На пролеће имаће Вукашин посла не само с Лазаром већ и с другом господом рашком.

---

[1]) Гл. V, 74.

У српскоме царству већ две године имамо међусобни рат. Какве су биле последице његове?!

Сваки рат затупљује питомост, подивљачи нарав људску. Унутрашњи, међусобни рат, у много већој мери него икоји други. Унутрашњи рат има осим тога за непосредну последицу да разлабави општу моралност. А особито овај рат о коме говоримо, у коме је представник неморала имао на своме расположењу већу материјалну силу и с њоме долазио бар до привидних успеха. Људима се даје пример и доказ шта може лукавство и груба сила и доводе се да се њима као идолу клањају.

Можемо рећи да се нужни производ ових чињеница јасно огледа у држању Баоше, кнеза од Зете.

Ђурађ Баошић је држао једну од најстаријих и најбогатијих земаља српских. У његовој су власти биле најстарије и најважније царине, — оне, које су се обично давале на уживање краљевским наследницима или и краљицама. Осим што је имао велике изворе за богатство у својој власти, Баоша се рачунао још као некакав сродник дома Немањићева. Он је с почетка био противан Вукашину; кад се овај 1369 год. закраљи, Баоша га у први мах нехте да призна и гледаше да за себе освоји Котор, који је Вукашина признао,[1]) али је после, било услед притиска од стране Млетака (које је Вукашин за то и молио), било из некаквих особених побуда, напустио политику опозиције према Вукашину. Он није сада помагао ни Вукашину ни Лазару. Могућно је, да је Ђурађ Баоша као лукав и себичан човек, каквог га летописац представља, хтео да нетрошећи своју снагу дочека да Вукашин поништи Лазара, који је осим својих личних особина, још и сродством својим с Немањићима сваком претенденту могао опасан бити. Свакојако, потоњем понашању Баошином ваља тражити

[1]) Acta Arch. Ven. I, 193.

зачетка још у овом времену. Борба Вукашинова с Лазарем, њезино продужавање и њезини несигурни изгледи, охрабрили су Баошу да иде и сам путем себичних рачуна, не би ли га срећа довела на престо Немањића.

На кратко међусобни је рат дејствовао деморалишући народ и слабећи строј државни. Црпао је снагу јужним крајевима царства под Вукашином, црпао је снагу северноме крају под Лазаром, оснажио је партикуларистичне тежње у западној области, где је осим тога и католицизам ровао.

То су биле последице у унутрашњој политици.

Какве су биле последице у спољашњој политици?

Чим су Угри сазпали како ври у српскоме царству, и да Лазар, — онај, који је према њима тако срећно чувао северне границе царства — има да се бори за свој опстанак према Алтоману и Вукашину, одмах упадоше у Мачву. Док се Лазар борећи се с Вукашиновом војском повлачио ка Крушевцу, Угри заузеше Мачву и Београд. Босански бан Стефан заузе Усору, можда и још нешто од некадашње државе краља Драгутина. Троношац вели да су Угри отели чак и Зворник.[1])

У исто време док се Вукашин с војском својом бавио у северној половини царства савлађујући Лазара, Турцима је тако рећи отворила била капија за упадање и шићарење у јужне и југоисточне крајеве царства. На сву прилику

---

[1]) Г. Срећковић узима сасвим буквално што Троношац вели да је Вукашин „ѿтъ дрꙋгіѧ страни воздвигъ кралѧ мажарског, хотѧ со симъ всю расію разорити; но угри аще бо и отѧша Белград, Зворник и Мачву“ и тд. Гл. V, 76. Вукашиново ратовање с Лазарем само је по себи дало прилику Угрима да се послуже згодном приликом те да заузму крајеве, око којих су се с Душаном толико крвили. Али да је В. сам непосредно позвао краља угарског да упадне у српске крајеве, то ми се чини невероватно.

остао је био Угљеша да ту крајину брани, али је он очевидно ту на тешкој муци био.

Међусобни је рат дакле охрабрио спољашње непријатеље српске. Један део српских земаља већ је северни непријатељ заузео; југоисточни крајеви патили су много од упадања дивљих ордија турских.

Само је две године, како се убица Урошев посадио на престо. Па каквих је жалосних фактова пуно кратко време ово!

XIV.

Видесмо како се пред зиму 1370 Вукашин враћа у своју столицу гњеван на Лазара већма него икада. Лични интерес његов захтевао је да савлада најопаснијег свог противника у земљи; општи интерес државни захтевао је да се јединство царства одржи и утврди, и поштовање царскоме престолу на све стране у унутрашњости прибави. И по наклоностима својим, и по захтевима личних себичних рачуна, и по захтевима политичких прилика, Вукашин заиста није могао друго да смера већ да с пролећа с новом силом удари на Лазара те да га коначно сатре. „Волкашинь“, вели Троношац, „отшедь во своѧ, умишлѧше ѡ изгнаніи или смерти Лазаревои.“ И опет мало за тим: „Волкашин оть всеѧ Сербіи оставлень сего ради хотѧ себе мастити над кнѧзи и велможи собираеt силно воинство, хотѧ сим всю Расію разорити.“[1])

Али стварни догађаји покварише му све његове рачуне.

Вративши се у Призрен (или у Прилип?!) Вукашин је тек могао да како треба оцени опасности којима је југоисточни крај царства изложен због нападаја турског. Нарочито баш његов брат Угљеша умео је да му те опасности како треба представи. Траг од овога налази се у оном

---

[1]) Гл. V, 76.

што Пајсије прича како је Угљеша писао Вукашину да су Турци заузели Једрене и да се приближују српским границама.[1])

Као бистар политичар Вукашин је одмах прозрео како су се ствари незгодно искренуле. Као вешт политичар он је знао како би их ваљало подухватити, па на своју корист окренути. Наравно сам успех није од њега зависио.

Опасност од турског упадања, робљења и паљења претила је баш ономе крају српског царства, из кога је Вукашин поглавито и саставио своју војску противу Лазара. Он сад већ више није могао очекивати, да ће ти људи на годину опет да се дигну на север, а своја огњишта да оставе турским разбојничким четама. Докле је год југо-источна крајина тако очевидно изложена опасностима од Турака, дотле се сад већ више није могло са довољном енергијом против Лазара војевати. Ваљало је дакле пре свега одбити Турке за што дуже време од граница српских. Испадне ли му то за руком, нема сумње да би тиме у унутрашњости свој положај утврдио. Ту му је засветлила мисао, да се Лазар може још по најпре победити негде на бојному пољу у Маћедонији, на коме би се турска војска пред Вукашином разбегла. Каква ли се перспектива није отварала погледима Мрњавчевића на помисао, да им срећа послужи да Турке и из Једрена истерају!

И доиста Вукашин с познатом својом енергијом прихвати ову мисао, као једини пут који га из свију тегоба извући може. Одмах се пронесе глас да краљ хоће да истера Турке из Маћедоније и из Једрене. Монах Исајија вели: „и подиже се деспот Угљеша, сва српска и грчка војска и његов брат Вукашин и други велмужи негде до 60.000 одабране војске и пођоше у Маћедонију, да исте-

[1]) „И слишав сіє кесарь Оуглѣша в граде Серезꙋ о прехождені̂и измаилтень и посплаєть ка кралю Вꙋкашинꙋ възвѣстити ємꙋ“ птд. Пајсије, живот и жизан ц. Уроша, Гласник XXII, 222.

рају Турке.“ Други један летописац вели: „Намеравао је да истера Турке из Румелије; то је далеко од Једрена на две вазданице.“ И оно што су турски сувремени летописци забележили о охолости српске војске, само сведочи како се српска војска одушевљавала мишљу да иде да истера Турке.

Важан је факт да је катастрофа снашла Вукашинову војску на Марици близу Чрномена, који опет није далеко од Једрена. Вероватно је да је Вукашин заиста намеравао ако га срећа послужи, да истера Турке из Једрена, кад је већ тако близу овоме граду дошао. Да је његова намера била да зада жесток удар Турцима, даје се изводити и из тога што је доста војске са собом повео. И турски и српски летописци слажу се у томе, да је Вукашинова војска бројем далеко надмашала турску; шта више докле Садедин ставља тај број на „више од два пута десет хиљада“, монах Исаије ставља је чак на 60.000!

Све ове околности дају нам мислити, да године 1371 нису Турци напали на Вукашина, већ да је Вукашин напао на Турке.

Непосредни и спољни му је повод к томе био: њихово упадање у српске крајеве прошлих година.

Дубља једна и моћнија побуда била му је у изгледу, да срећним војевањем на тој страни утврди свој положај у земљи.

XV.

Пропаст на Марици седмога Сентембра 1371 године, последњи је акт оне огромне трагедије, у којој Вукашин не врши улогу јунака, већ злог ђенија.

Ђеније историјски мало је кад показао како је велики драматург, као баш у овој епизоди српске историје. Вукашинова круна — коју је он зграбио оне хладне децембарске ноћи, кад непознати људи сакрише мртво тело последњег Немањића — пропада у једној бурној, страшној ноћи.

У једном тренутку, који је Вукашин могао да сматра као најсјајнији у своме мучном, тегобном, никада мирном и свагда мрачном животу, у једном тренутку кад је на веселим уснама његових војника лебдела крилата реч победа, кад је весеље обузело срца и војска српског краља из двадесет хиљада грла усклицавала, сунце седа за облаке и тама се спушта на обале реке Марице. Пред поноћ дигла се страшна бура. Мало час чобанима по планинама око Чрномена чинило се да кроз рику ветрова чују још и чудновату неку хуку, као крхање копаља, звекет сабаља, грмљавину од топота коњског, вриштање усплахирених коња, вику гњева, писак очајања. То је била рика читаве једне војске, којој непријатељ на дану ни лица сагледати смео није, а која сада у сну изненађена, пропада у крви својој и у таласима мутне Марице.

Зора је затекла Марицу мутну и крваву, разбојиште покривено мртвим и рањеним јунацима. Вукашин и његово царовање припадали су прошлости.

Погибија је била тако страшна, тако коначна, тако у необичним приликама, да је врло природним начином дубоко потресла народ. Опште се веровало, да је у тој пропасти очевидна казна божја за Вукашиново злочинство. Тако је сматрају и наши летописци. Они су је тако разумевали, како се каже, „са свога поповског гледишта.“ Али она и данас, после толико векова изгледа као казна и изгледаће као таква, док се год међу људма веровало буде, да зло само у себи носи клицу за казну своју, да над људма и народима има неко праведно и неумитно провиђење.

Да се не упуштамо у описивање појединости које о тој катастрофи знамо, поглавито из турских извора. Главно је да се и турски и византијски и српски споменици слажу у томе, да се Вукашинова војска понела необичном охолошћу, да се предала пићу и весељу, да је у томе за-

боравила на све нужне мере обазривости тако, да није ни страже било како је ваљало. Сва је несрећа, као обично, потекла од главног вођe, овде од Вукашина. Његова реч: „А шта су Турци? Та разнећемо их копитама коња наших!“ [1]) проносила се по војсци; Вукашин ју је очевидно изрекао у цељи да охрабри војску, да јој морал подигне. Али уместо да је охрабри, он ју је испунио охолошћу; уместо да јој узвиси морал, он ју је деморализовао. Да одржи добру вољу у војсци, он се старао да има изобиља хране и пића. Охолост и пиће довели су небригу, да је отворила пута најпре турским уходама и после и турској војсци, под старим и искусним Хаџи Илбећијем под саме шаторе српске.

За Угљешу знамо да је у оном ноћном окршају задобио тешке ране, да се с неколицином верних ипак провукао, али у бегству изгубивши много крви клонуо те на једној хумци душу испустио. Пајсије казује да је на томе месту дуго после тога стојала белега од камена за спомен где је Угљеша, један од најчувенијих јунака онога времена на истоку, преминуо.

За Вукашина знамо само да је том приликом погинуо. О самом начину његове смрти има више верзија. По једној он се утопио у Марици, нити су му тело нашли; по другој он се с тешким ранама спасао из таласа, али га уби Турчин један, у кога је склоништа затражио. намамљен богатом и скупоценом сабљом његовом, да би што пре и што сигурније до ове дошао; по трећој, у бегству га је убио слуга Арсоје оним истим буздоханом, којим је Вукашин Уроша убио. Ова последња верзија мени се чини најмање за веровање. Али није с горега обратити пажњу на то, да се друга и трећа верзија у неколиким тачкама добро слажу. Пре свега по обема Вукашин је изнео главу

---

[1]) Пајсије Житије ц. Уроша Гл. XXIV, 223.

из окршаја оне страшне ноћи, па онда по обема неко, ван бојнога поља, убија Вукашина сагледавши у њега неку драгоцену ствар, — по једној: златом оковану и камењем драгим искићену сабљу, по другој: златног орла, колајну, коју су владаоци српски о врату носили.

О Гојку Мрњавчевићу још најмање знамо како је прошао.

Свакојако у овој кобној ноћи између 7 и 8-ог Септембра 1371 године нестаје три стара Мрњавчевића са позорнице историјске. Место њих излази млад један човек, нов јунак, нове једне трагедије — Марко Краљевић. Њему предстоји да испашта грехе свога оца, да жње плодове мрзости и деморализације, које је отац његов по царству сејао.

Српско се̏ царство с концем 1371 осећа потресено у основима својим. Опет једна тешка неизвесност пуна најцрњих слутња притисла народ. Лазар ратује с Алтоманом повраћајући земље које му је Вукашин отео био. Рашка господа није признавала Вукашину право на престо, наравно да не може да то право призна ни сину Вукашинову. Вукашин је оставио сину своме у наслеђе све своје непријатеље, ниједног пријатеља.

Али све једнако и сада још, с почетком 1372, у српскоме је царству питање само то: ко је тај који има највише права да седне на престо Немањићски, и око кога би се сви сложити могли? Питање није ко ће пре да се оцепи од свезе с осталим царством. Хаос настаје; он је већ настао: али се још једнако све витла око празног једног престола. И празан престо Немањића још држи у свези делове српске државе.[1])

[1]) Секретар друштва, г. Стојан Новаковић доставио ми је, по одлуци историјско-државничког одсека, извештај г.г. референата о овој студији мојој. Пре свега дужан сам захвалити господи референтима на наклоњености, којом је извештај њихов написан. Али нека ми је дозвољено да кажем само две три речи, с погледом на две главне примедбе њихове. 1. Ја

нисам казао да је само Лазар посвећен био у намере и планове Душанове; ја сам само хтео да кажем, и мислим да сам казао, да је Лазар, одрастао у двору и као нарочити љубимац Душанов, имао прилике да се скроз упозна с мислима и намерама царевим. Ја сам на више места у овој студији, можда не са свим јасно али тек свакојако напоменуо, да је баш нарочито Вукашин посвећен био у политичке планове Душанове. Што је Душан поверио царство и сина свог Вукашину а не Лазару, то се даје лако објаснити, нити је ту факт у противности с карактеристиком ма које од ове три историјске личности. За Душана је већ могао довољан основ бити у томе, што је Лазар био тада још млад човек, док је Вукашин бројао године пуне зрелости. Осим тога Лазар је био последњих година далеко од двора у својој области, док је Вукашин ако не непрекидно а оно много чешће био у непосредном додиру с царем, који се баш последњих година тако много бавио на граници грчкој. Осим тога, популарност Лазарева и непопуларност Вукашинова тек су по смрти Душановој добиле свој прави и оштри облик. Даље, ако је Душан узео да мери могућност узурпације, то је он могао ову пре да очекује од човека младог који је и сам у блиским крвним свезама с престолом, него од човека који је заносе младости давно за собом имао, који је већ проседео у верној служби цару, и који је по обичном схватању људском требао само дубоку захвалност према престолу да осећа. На кратко, дало би се још доста побуда навести рад којих Душан није могао поверити владу Лазару, већ управ Вукашину. — 2. Све што су господа референти навели као знакове властољубивости Јеленине, може да има просто свој извор у Душановом преносу византијског церемонијала на српски двор. Ваља се сетити, да је Душан у својим повељама поред царице помињао и пристанак свога сина Уроша, који је тада још тако млад био. Као год што се не може узети долажење имена Урошевог у Душановим повељама као доказ његове властољубивости, тако ни само долажење имена Јелениног као доказ њезине властољубивости. У осталом остајући при назорима развијеним у овој студији, допуштам да о овоме питању још није казана последња историјска реч.

Ч. М.

ВОЛОВАНѢ И УМИРАНѢ СРВСКЕ СТАЯѢЕ ВОЙСКЕ.

Morbidité et mortalité des troupes de garnison de la Serbie.

ОДЪ РЕДОВНОГЪ ЧЛАНА СРБСКОГЪ УЧЕНОГЪ ДРУЖСТВА

Владимира Якшића.

НАЧАЛНИКА СТАТИСТИЧНОГЪ ОДѢЛЕНЯ.

par

Vladimir Jakchitch.

Крозъ прве четири године ратованя за народно ослобођенѣ ніе у Србіи было тактично извештене войске, изузимаюћій редке поедине войнике, кои су у Кочиной крайни, за време ратованя аустрійског двора у савезу съ Русіомъ противъ порте одь године 1788. до 1791. подъ своимъ полковникомъ Михалѣвићемь, као своевольцы (фрайкори) узъ аустрійску войску пристаявши, као трећи савезници борили се. После заключеногъ у години 1791. мира у Свиштову између Аустріе и Турске, многи између фрайкораца поврате се на своя огньишта, а неки одъ старешина постану чакъ и оберкнезови подъ благомъ владомъ човечны турскій старешина: Беһиръ-и Мустай-паше. Ово се е само тако извршити могло, што е цариградска порта, поплашивши се одъ савеза речене две велике силе, да се съ временомъ опетъ не бы обновіо, општу амнестію србскомъ овостраномъ народу подарила, обећавши све прошло заборавности предати и пре свега Яничарима, као узроку сваког нереда и злоупотреба на границы, недопустити, да

се више у пашалукъ бѣоградскій поврате, кои би се безъ сумнѣ становницыма светити почели збогъ ньиногъ участвованя у рату Аустріє противъ Турске. Но време мирногъ благованья непотрая по србскій народъ дуже одъ десетъ година, почемъ одма прве године овогъ века Пазванъ-Оглу, бившій паша у Видину и одметникъ султановъ, са Мустай-пашомъ зарати се, и то збогъ мукаде Поречке (данашнѣ области среза Поречко-Рѣчкогъ). Последньій да бы успѣшніє бунтовнике тукао, подигне србску войску на ноге, бившу као што споменусмо у фрайкору Михалѣвићевомъ и изучившу прилично войничко вежбанѣ. Све до дана докле бѣоградски зулумћари — Даіє — Мустай-пашу у горнѣму граду неудавише, боріо се онъ славно са србскомъ войскомъ противъ Пазванцины Яничара и Крџалія, али чимъ на свршетку 1801. године Даіє власть у своє руке приграбише, одма поста србскій народъ правомъ раіомъ као што и пре немачкогъ рата беше. Но осимъ ратованя Шумадинаца по краини као редовно устроєны войницы, они одъ ньіови земляка, кои се предъ поменутимъ ратомъ у Сремъ и Банатъ иселише и после учинѣногъ мира, у своє отечество неповратише, продужише подъ аустрійскимъ войводама стоєћій као фрайкорцы на Райни и у Италіи противъ Француза и то славно воєвати и повратише се у свой завичай текъ онда када се у години 1804. обшти народный устанакъ догоди.

Ми синови храбри бораца за народну слободу имамо неисказано много захвалити Мустай-паши (кога наши стари србскомъ майкомъ на краю прошлогъ века зваху) што насъ научи како треба Турке туђи све у султаново име, исто онако као што су опетъ жительи данашнѣгъ кралѣвства Грчке обвезани неисказано много заслуга за своє коначно ослобођенѣ Яньинскомъ Али-паши тепеденліи признати, кои желећи се на подобіє Меmедъ-Аліє мисирскогъ у Епиру и Тесаліи полунезависнимъ одъ султана учинити

позва и христіяне реченыи областій, пре свега люте Арбанасе Суліоте и Загорце, да противъ цариградскій утнѣтача устану и тако свою войску яко умноживши владаше у ствари као независный господаръ у реченымъ краевима. Разселѣни потомъ Суліоте сачиняваху найхрабріе борце за грчку слободу одпочету у пролеће 1821. године.

У годинама 1804, 1805, 1806 и 1807. неимадоше наши борци за слободу времена да се тактично у оружію вѣжбаю, ерь зато е нужно мирно ако ће и кратко време быти, а за време логораваня и усилѣны маршева часъ на едну а часъ на другу границу беше то чинити посве немогуће. Осимъ тога неимадоше они донде нитъ оружія еднакогъ калибра, нити еднообразногъ, нити са баіонетима. Текъ у години 1807. ступивши они у воену аліанцію съ Русима добише одъ ови 5.000 побольи шопа съ баіонетима на поклонъ, и овима наоружаше одабраніи део войске, коя се следеће године и на войничко вѣжбанѣ одаде. Ово се е у толико пре предузети могло, што су те исте године Руси съ Французима у Тилзиту миръ учинили а услѣдъ истогъ и примиріе съ Турскомъ, па шта више и ову натерали, да се и насрамъ Србіе мирно влада. Ова оста доиста у подпуномъ миру крозъ годину и полъ дана, одъ Митров-дана 1807. до Ђурђев-дана 1809 године. За ово време установи се кодъ насъ некій видъ редовне войске и ако не имаде она нитъ еднолико руо нити више образованый официрскій коръ. Одъ тогъ доба па све до пропасти у години 1813. вежбао се већій део наше войске кадгодъ е на миру бывао, а староседіоци наше престолнице опоминю се іоштъ и сада, како е отацъ писца овы врстій у качеству ађутанта капетана Ђурковића Београђане по калимейдану муштрао. Само чврсто држеће се каре наши староуписны войника одби на Суводолу слепо налетаюће на баіонете деліе силногъ пећскогъ Нуман-паше безъ чега бы доиста престравнѣный вождъ исто онако зло

прошао као и войвода Милое на Каменицы, но што и овай са свимъ збрисанъ неби такођe се редовнимъ войницима, — арiеръ-гарду брзо склопившимъ, — приписати има, кои повлаченѣ остале войске успѣшио закланяху. У последнѣмъ бою пропаде наши до 3.000 людій са 7 топова, али безъ речене разумне одбране изгинули би были и они 9.000 што преосташе одъ силны и на брою ячій турскій атлія.

Приликомъ второгъ устанка у години 1815. већъ є далеко маньій брой стари солдата бьо, а iоштъ манѣ беше добры гарабиля. Текъ у години 1821. предузе се у мѣсецу Августу набавлянѣ шоца изъ Аустрiе, но већиномъ безъ баiонета, кадъ се оно услѣдъ грчке буне, погубленя патрiярха у Цариграду и многій владика и другій отмѣнiи людій, христiяни по свои турской царевини усколебаше. Довезено є томъ приликомъ:

1.,	Пушака	1.229	комад.	у вредности	одъ	1.518 дук.
2.,	Барута	3.839	ока	„	„	1.905 „
3.,	Олова	8.828	„	„	„	1.025 „
4.,	Ашова	1.040	комад.	„	„	169 „

Ово є све рађено у найвећой тишини у околини Шабца и смештенoе све кое у реченой вароши а кое однесе се у у Крагуевацъ а нешто се народу раздаде. Ово є првый редовный транспортъ набавке оружiя за наше отечество а удѣйствовао се подъ руководствомъ брата княза Милоша, господара Єфрема.

Познато намъ є изъ повѣстнице, да є турскій султанъ Селимъ првый на мисао дошао, да необуздане яничаре редовномъ войскомъ замѣни. Но онъ пропаде са своiомъ реформомъ у години 1807 предузетомъ а текъ нѣговомъ наслѣднику султану Махмуду суђено бы, да дѣло у животъ приведе. Овай истреби у грозной сѣчи у мѣсецу Юнiю 1826 године яничарскій оџакъ и на нѣгово мѣсто заведе редовну войску, — низамъ. Следећій примѣру султановомъ заведе и князъ Милошъ у истой години стаяћу

редовну войску у Србiи, опетъ подъ началствомъ господара Єфрема у Шабцу, лицемъ на данъ 4. Августа. Свега войника беше тада 134 момка, међу коима беше єданъ капетанъ, (по имену Глумацъ) єданъ стражмештеръ, три канлара, три добошара и 126 просты войника. Ова войска беше у куђевномъ оделу, али у години 1830 после заключеногъ єдренскогъ мира, доби она єднолико зелено руо, — као што народу у гори живећемъ найлепше и доликує, — и она парадираше на данъ народногъ торжества, тада на Првозваногъ Андрею у Бѣограду држаногъ, са прописнымъ флейчицыма. Одма затимъ добави господаръ Єфремъ од некудъ и старогъ капелмайстора Шлезингера, кои хармоничну войничку банду прво у Шабцу заведе, коя се наскоро у Крагуєвацъ премѣсти, гдѣ се и сталный штабъ стаяће войске утврди. Войска се є састояла у години 1831. изъ 150 момака пѣхоте и 35 бандиста.

На краю године 1832. кадъ се оно султану 200 коня на даръ опремише, установи се у насъ и редовна коньица, на подобiє козака одевены, са плаветнимъ руомъ и калпацима на глави. Одъ пѣхоте оста єданъ део у Крагуєвцу као гарда княжева а другiй део настани се у Пожаревцу у качеству гарде наслѣдникове: бегъ-Милана.

Бройно станѣ наше войске у старимъ и новополученымъ у години 1833. границама Србiє, беше за три године слѣдеће.

Бройно станѣ редовне войске.
Effectif de l' armée permanente.

Године. Années.	Пѣхота у гарнизону Infanterie en garnison. у — à Крагувевцу Kragouévatz.	Пожаревцу Pojarevatz	Скупа Total.	Коньица Cavallerie.	Воена банда Musique militaire.	Свега Total général.
	момака — hommes.					
1832.	141	127	*268*	—	29	299
33.	187	151	*338*	111	35	482
34.	184	152	*336*	121	33	492

Године. Années.	Пѣхота Infanterie. два баталіона deux bataillons	Коньица Cavallerie. єданъ ескадронъ un escadron	Артилѣрія Artillerie. єдна батерія une batterie	Свега Total.
	момака — hommes.			
1838.	1.969	157	137	2.263

Сва редовна войска причинила є у години 1834. 4.860 дуката трошка, коє ни десетъ дуката на момка неизноси. До године 1836. было є и артилѣріє, но ню послуживаху своєвольци іоштъ изъ народногъ рата заоставшій, а онда се повратише воєны питомцы изъ Русіє, коє србско правительство іоштъ у години 1833. тамо посла, броємъ по десетъ за свакій родъ оружія, те ови у реченой години вративши се у отечество преобразише основно и стаяћу войску а заведоше и редовну артилѣрію.

Годишньій трошакъ на издржаванѣ редовне войске у години 1838. износіо є 54.700 дуката или по 24 дуката на момка, но овай се вишакъ тиме толкує, што су у то време и одабрани коньи — буини — за коньицу чакъ изъ Русіє куплѣни.

Одъ немале бы занимльивости безъ сваке сумнѣ по наше читателѣ было, кадъ бы нешто обшту статистику развитка станя наше войске написали, но за сада то чинити изъ

политичны призреня, у станю нисмо. У мѣсто тога држали смо за цѣлисходно, да хигіенска одношеня нѣна обяснимо, т. є. онай научный радъ обавіемо, кои є нарочито у петой сѣдници статистичногъ конгреса у Берлину у години 1863 држаногъ онако топло препоручиванъ.

За велико є чудо како є до пре десетину година воєна статистика необраћена стаяла, и ако се є у свакой доброуређеной войсци довољно поузданогъ матеріяла при руци налазило. Овоме є мислимо узрокъ тай, што су се сви статистични податци на войску односећи се, као кабинетска тайна чували, пакъ текъ одъ времена установлѣня међународны статистичны састанака приволеше се владе на явность. Енглеска є у том погледу найлибералнія показала се а позніє слѣдовале су іой у томъ све друге државе. Међутимъ на томъ се полю іошть само огромный материялъ израђує, одъ кога є по нешто у светъ пуштено, савъ пакъ радъ изискиваће іоштъ кою годину докле се у светъ не пусти.

У следећимъ врстима излажемо дакле болованѣ и умиранѣ наше стаяће редовне войске на основу података изъ аутентичны извора црплѣны. Да би наша воєна статистика разумљивіомъ постала, за дужность смо држали, да ю са подобнымъ податцыма изъ неколико повећій држава сравнимо, коє онако великій упливъ на судбу европскій народа упражняваю. Као што обично статистична испитиваня текъ онда признату вредность добиваю, кадъ се на повећій временый просторъ односе, то смо и ми у следећемъ податке одъ пуни тридесетъ година извели са нужнымъ обясненѣмъ, односећимъ се на предметъ одъ превелике важности за народъ као што є нашъ, коме є воєна служба идолъ грађанске добродѣтељи.

I.

Године Années.	Число Nombre. На лицу војника des Soldats présents.	Болестника у болници des malades dans des hôpitaux. 1. Јануара 1-er Ianvier	Приновлѣно у течаю године Apportés dans le cours de l' année.	Свега Total.
1841.	2.000	53	*2.010*	2.063
42.	2.000	100	*2.092*	2.192
43.	1.500	34	*1.356*	1.390
44.	1.500	34	*1.057*	1.091
45.	1.500	31	*3.176*	3.207
46.	1.500	74	*2.456*	2.530
47.	1.500	47	*1.693*	1.740
48.	2.000	53	*2.339*	2.392
49.	2.000	56	*2.864*	2.930
50.	1.500	81	*2.400*	2.481
51.	1.500	52	*1.509*	1.561
52.	1.500	38	*1.912*	1.950
53.	2.000	59	*2.862*	2.921
54.	2.500	113	*3.570*	3.683
55.	2.000	74	*2.036*	2.110
56.	1.500	62	*1.539*	1.601
57.	1.500	68	*1.330*	1.398
58.	1.500	52	*1.519*	1.571
59.	2.500	28	*1.547*	1.575
60.	3.000	45	*3.156*	3.201
61.	3.000	86	*3.360*	3.446
62.	3.000	108	*3.516*	3.624
63.	3.000	88	*2.950*	3.038
64.	3.000	156	*3.020*	3.176
65.	3.000	96	*3.154*	3.250
66.	3.000	131	*3.410*	3.541
67.	3.000	101	*4.209*	4.310
68.	3.000	177	*4.363*	4.540

Године Années.	Число Nombre.			
	На лицу войника des Soldats présents.	Болестника у болници des malades dans des hôpitaux.		
		1. Януара 1-er Ianvier	Приновлѣно у течаю године Apportés dans le cours de l' année.	Свега Total.
69.	3.000	146	*3.899*	4.045
70.	3.000	127	*4.291*	4.418
Средине Moyennes.				
1841—55	**1.766**	**60**	**2.250**	**2.310**
56—70	**2.666**	**98**	**3.015**	**3.113**

Бройна снага стаяће войске ніе никадъ у Србій велика была, чему є главна побуда новчана штедня. У свимъ повећимъ европскимъ државама влада као стално правило, да одъ дотичногъ броя становничества, єданъ одъ стотине у стаяћой войсци служи, тако дакле на сваків миліонъ жителя долази по 10.000 войника, докле є у Србій было у години 1841. 2.400; у години 1855. 2.000; а у години 1870. само 3.000 момака, кое є єдва четвртый део оногь размѣра. Но осимъ войске подъ заставомъ служеће брои скоро свака држава іоштъ и другу кодъ кућа наодећу се, коя є сваків часъ за походъ спремна и коя є обично двапутъ броемъ яча одъ стаяће войске, но коя є већь у овой служила. У насъ се ова састои изъ народне войске, коя се по двадесетъ дана преко године у оружію вежба и коя се са пређашньомъ француском мобилномъ гардомъ упоредити дае. Стаяће и народне войске брои Србія до 75.000 людій, а ово є двапутъ ячій размѣръ но што га Европа има односно количине.

Кадъ е князъ Миаило Србію пре тридесетъ година оставіо, смањѣнъ е быо брой войника у касарни, будући е една половина нижи чинова увекъ кодъ куће становала, за време пакъ мађарскогъ рата опетъ е она нешто увеличана а тако е исто била већа и за време трогодишнѣгъ источногъ рата. Са повраткомъ Обреновића у години 1859. удвоенъ е брой гарнизоне войске наспрамъ оногъ подъ пређашньомъ владомъ а и предузета су нека преустройства и заведена е жандармерія.

II.

Године Années.	Число Nombre. Изишавшій изъ болнице войника des soldats sortis des hôpitaux.		
	Оздравленѣмъ Guéris.	Смрћу Décédés.	Сvума Total.
1841.	1.799	*164*	1.963
42.	2.026	*128*	2.154
43.	1.316	*40*	1.356
44.	1.033	*27*	1.060
45.	2.039	*79*	3.118
46.	2.417	*66*	2.483
47.	1.633	*64*	1.697
48.	2.267	*63*	2.330
49.	2.573	*276*	2.849
50.	2.335	*94*	2.429
51.	1.501	*35*	1.536
52.	1.871	*20*	1.891
53.	2.705	*103*	2.808
54.	3.452	*157*	3.609
55.	1.995	*53*	2.048
56.	1.519	*14*	1.583
57.	1.302	*44*	1.346
58.	1.473	*50*	1.523
59.	1.495	*35*	1.530

Године Années.	Число Nombre. Изишавши изъ болнице войника des soldats sortis des hôspitaux. Оздравленѣмъ Guéris.	Смрѣу Décédés.	Скупа Total.
1860.	3.052	*63*	3.015
61.	3.134	*191*	3.325
62.	3.398	*138*	3.536
63.	2.778	*104*	2 882
64.	2.956	*124*	3.080
65.	3.073	*46*	3.119
66.	3.380	*60*	3.440
67.	3.985	*74*	4.059
68.	4.294	*100*	4.394
69.	3.813	*105*	3.918
70.	4.126	*112*	4.238
Средине Moyennes.			
1841—55.	**2.064**	**91**	**2.155**
56—70.	**2.918**	**77**	**2.995**

Државе, кое смо за сравненѣ болованя и умираня войника у призренѣ узели, следуюће су: Русія, Аустрія, Французска, Пруска, Италія и Виртембергъ. Осимъ последнѣ оне све друге спадаю у редъ великій войничкій сила, али сама Русія толико є яка, колико све оне друге скупа. Податцы изъ речены држава были су ови у дотичнымъ годинама.

Године Années.	Число Nombre. На лицу войника des soldats présents.	Болестника des malades.	Умрлы des décédés.	Размѣръ на 1000 войника Proportion par 1000 soldats. Болесника malades.	Умрлы décédés.
	1. Русія — Russie.				
1867.	797.529	493.346	*12.230*	618	*15·3*
68.	755.830	473.165	*12.156*	626	*16·1*
	2. Аустрія — Autriche.				
1868.	350.143	335.675	*4.171*	958	*11·9*
69.	343.619	365.675	*3.791*	1.063	*11·0*
	3. Француска — France.				
1862.	253.700	—	*2.390*	—	*9·4*
63.	255.013	—	*2.350*	—	*9·2*
64.	256.355	—	*2.310*	—	*9·0*
	4. Пруска — Prusse.				
1859.	200.810	288.721	*1.468*	1.443	*7·3*
60.	184.692	237.750	*1.123*	1.287	*6·1*
61.	199.484	244.680	*1.251*	1.224	*6·3*
62.	197.016	225.792	*1.236*	1.146	*6·3*
63.	207.287	252.547	*1.388*	1.218	*6·7*
	5. Италія — Italie.				
1864.	315.751	277.341	*4.221*	878	*13·4*
65.		243.420	*6.544*	771	*20·7*
	6. Виртембергъ — Wurtemberg.				
1850.	9.369	6.339	*40*	677	*4·2*
51.	8.080	6.379	*39*	542	*4·8*
52.	7.321	3.601	*42*	492	*5·7*
53.	7.462	4.213	*66*	565	*8·8*
54.	8.033	4.286	*36*	534	*4·5*

Што се изближе войске поедины изчислѣны држава тиче слѣдуюће примѣтити се има:

У Русіи є сва войска узета, не само у Европи стануюћа већъ и она на Кавказу, у Сибиру и у Туркестану іоште войну продужуюћа. Ова околность упражнява великій упливъ на станѣ здравля и смрти руске войске.

У Аустріи войска не ратуе али ніе узета само она изъ строя већъ многи и нестроєви редови, као што су; кадети, инвалиди и. пр.

Кодъ Француске узета є дѣйствителна войска само у земльи настанѣна, а не и она на посади у Риму, Алгиру, и т. д. бывша, само што броєве на болованѣ однесеће се изнаћи не могосмо.

Пруска нема ваневропскій притяжаня, а овде є као и кодъ Аустріе само подъ платомъ стоећа войска у призренѣ узета.

У Италій узета є и гарнизона войска подъ заставомъ стоећа а и првый позивъ резерве на одпусту што є. Дотични броєви нису дакле сасвимъ за сравненѣ удесни; у толико више, што є поморъ войске у средню руку привидно већій по обично што быва у слѣдъ колере тамо у години 1865 владавше.

Найпосле станѣ виртембергске войске ставлѣно є онако у коме се налази и она одъ остале две велике немачке силе.

III.

Године Années.	Одъ едне тисуће — Sur un millier des			
	войника — soldats			болестника malades
	лежало е у болници gisaient dans les hôpitaux		умрло е sont décédés.	
	1. Януара 1-er Ianvier	преко године pendant toute l'année		
1841.	27	*1.005*	82	*80*
42.	50	*1.046*	64	*58*
43.	23	*904*	27	*29*
44.	23	*705*	18	*25*
45.	20	*2.117*	53	*25*
46.	50	*1.637*	44	*26*
47.	31	*1.129*	43	*37*
48.	27	*1.170*	32	*26*
49.	28	*1.432*	138	*94*
50.	54	*1.600*	63	*38*
51.	35	*1 006*	23	*22*
52.	25	*1.275*	13	*10*
53.	30	*1.431*	52	*35*
54.	45	*1.428*	63	*43*
55.	37	*1.018*	27	*25*
56.	41	*1.026*	9	*9*
57.	45	*887*	29	*31*
58.	35	*1.013*	33	*32*
59.	12	*619*	14	*22*
60.	15	*1.052*	21	*20*
61.	29	*1.120*	64	*55*
62.	36	*1.172*	46	*38*
63.	29	*983*	35	*34*
64.	52	*1.007*	41	*39*
65.	32	*1.051*	15	*14*
66.	44	*1.137*	20	*17*
67.	34	*1.403*	25	*17*
68.	59	*1.456*	33	*22*

Године Années.	Одъ єдне тисуће — Sur un millier des			
	войника — soldats			болестника malades
	лежало є у болници gisaient dans les hôpitaux		умрло є sont décédés.	
	1. Януара 1-er Ianvier	преко године pendant toute l' année		
1869.	49	*1.300*	35	*26*
70.	42	*1.430*	37	*26*
Средине Moyennes.				
1841—55.	**34**	**1.260**	**49**	**38**
56—70.	**37**	**1.110**	**30**	**27**

При испытиваню санитетскій одношеня кога реда людій нужно є пре свега знати у коме се разреду старости онъ налази. У Русіи починю узимати новаке у войску у двадесетъ првой години свога живота, дакле кадъ постаю пунолѣтни и кадъ су већъ сви момци границу природногъ свогъ растеня достигли но сви се они тамо неузимаю само у 21. години живота, као што то воєный законъ у свимъ европскимъ землямa пакъ и кодъ насъ съ незнатнымъ изузетцыма прописує, — већъ починѣ се са томъ годиномъ пакъ трає увршћиванѣ све до навршене 30. године. Овай поступакъ има за послѣдице, да ће руска войска више него икоя друга очврстелы бркайлія брояти, да ће много међу њима ожeнѣпы налазити се, (има ій преко єдне трећине), и како са старіимъ годинама почевъ одъ пунолѣтства сразмѣрно и смртность напредує, то ће она сравнително и већій процентъ смртны случаєва показати него коя друга европска войска.

Осимъ година старости има упливъ на величину помора и уморъ войника, кои се увеличава не само у правимъ походима већъ и нри учестанымъ маневрима, логорованю

— нарочито подъ ведримъ небомъ — и при ускоренымъ маршевима. У редовной пакъ гарнизоной служби зависи добро здравлѣ войске како одъ чистогъ и топлогъ одѣла тако исто и одъ обиталишта; али одъ понайпречегъ є уплива на здравлѣ войника она тѣлесна нега, коя имъ се у питателной рани дає. Кад су дакле сва наведена изисkиваня у пожелателномъ станю онда є и болованѣ слабіє, паднули пакъ войницы єдномъ у креветъ, тада опетъ много одъ собствене лекарске неге зависи оћели они болю преболети или ю неће. Да пређемо предидуће скрижали редомъ.

Цео временикъ болничкогъ прегледа наше войске одъ последньій тридесетъ година разделили смо на две половине, одъ кои єдна заузима први петнаестъ година одъ 1841. до 1855. а други следећи петнаестъ одъ 1856. до 1870. године. Ми се нећемо овде задржавати кодъ абсолутны броєва, кои предметъ неподпуно обясняваю, већъ ћемо прећи на трећу таблицу толкуюћу односне спрамъ наше войске броєве.

Съ погледомъ на малый брой наше гарнизоне войске узели смо као основъ за наша хигієнска испитиваня само єдну тисућу людій, а изъ оволико се и главна тактична единица войске — кодъ пѣхоте — баталіонъ састои. У єдномъ баталіону има дакле непрекидно коє болесника а коє ньини чувара по петъ одъ стотине избачени изъ строя, или свакій двадесетый већъ войникъ збогъ слабости ніє у служби. Наша войска налазивша се пређе десетину година само у два гарнизона мѣста у Бѣограду и у Крагуєвцу, расположена є одъ тогъ доба, са излазскомъ Турака изъ Србіє и уводенѣмъ штабова народне войске, и по другимъ мѣстима, као: у Шабцу, Смедереву, Кладову, Крушевцу, Ћупрій, Ягодини, Пожаревцу, Карановцу и пр. те збогъ наведене разређености войницы сада тако често неразболѣваю се као пређе; међу тимъ ова повольна разлика износи єдва 10%. Кодъ броя умрлы напротивъ разлика є врло

значайна, износи и 40₀|°. Ово є врло повольный знакъ. Некада є србскій баталіоный дуго служеćій командиръ са тугомъ у срцу тако нагло нестаянѣ редова своє войскє гледао, да є после само двадесетъ година са степена маіора на онай поднаредника спасти морао, да є иста нешто непопуняванa остала али и неодпуштана, т. є. првобитна бройна ячина нѣговогъ баталіона изъ тисућу людій сманьила би се после двадесетъ година само на двадесетъ людій! У новіє доба опъ є у томъ погледу већъ срећніи, ѳръ бы текъ после тридесетъ и три године безъ команде остао услѣдъ целцатогъ изумираня свога баталіона. У не манѣ повольномъ размѣру поправило се и оздравленѣ лечены болестника. Тако є пређе одъ тисућу болестника по тридесетъ и осамъ людій смрћу завршило а сада само ный двадесетъ и седамъ, или 30₀|° манѣ.

Съ погледомъ на сва четири елемента санитетскій одношеня наше войске примѣчава се безпрекословно поболшанѣ у новіє доба, осимъ незнатне неповольне разлике у томе, што сада зими више войника у болницы има но пређе, али зато лети далеко манѣ.

Примѣчаня є достойно, да се размѣрно найвише войника разболе кадь настану яка рекрутираня. Тако є н. п. 1845. год. свакій войникъ двапутъ преко године у болницу дошао, а то є рекрутска година. Слѣдства преиначеногъ дружственогъ живота кодъ новака осећаю се кадшто іоштъ и у следећой години, као што беше у 1846. случай. Ново рекрутиранѣ у 1849. год. изазва увећаный брой разболевши се како у истой тако исто и у следећой 1850. Подобно се случи и у 1853. и 1854. год. Текъ у другой половини целовременогъ простора наста нормално разболеванѣ, а то зато, што се и новаци у правилніємъ проценту спрамъ већъ служећегъ броя войника у службу узимати почеше но донде што се упражняваше. — Значайно є, да се наши войници одъ времена заузети градова чешће поболѣваю но пређе, — да имь нешто влага градскій стена здравлѣ не подконава?

Умиранѣ ѥ за државу іошть и одъ штетніи послѣдица но што є и разболеванѣ войника. Истина великій брой болестника много и самогъ войсковоћу печали и планове му осуєћава, тако, да безъ своє икакве кривице ипакъ се често осуђує збогъ неуспѣха, али увеличаный поморъ штети непосредно и нѣга и народъ. Поморъ у нашой войсцы за чудо што є якомъ колебаню изложенъ. Тако є у годинама: 1841, 1842, 1845, 1849, 1850, 1953, 1854, 1861 и 1862. саразмѣрно много войника помрло; крозъ деветъ година изгубіо є баталіонъ две трећине наличногъ людства! Напротивъ крозъ другій деветъ година, и то у години: 1844, 1851, 1852, 1856, 1859, 1860, 1865, 1866 и 1867, ніє више изгубіо одъ єдне шестине! — Или, у прво време свега 625 момака а у друго пакъ 158, дакле єдва четвртину оногъ броя. Найвећій назначеный поморъ у години 1849. тиме се толкує, што є тада не само гарнизона служба збогъ маџарскогъ рата тешка была, већъ є и колера люто беснила.

На сличный є начинъ и разлика између размера умрлы болестника врло велика. Тако є на примеръ одъ сто болестника у години 1841. 8, у 1849. и 9 людій умрло; докле ій у години 1852. и 1856, єдва по єданъ истой судбини подлеже.

Овде изведени податцы сачинѣни су у главнымъ цртама а скупляли смо ій трудно крозъ више но двадесетъ година єръ су одъ велике државничке вредности. Одъ неисказапе санитетске ползе были бы пакъ они подробни прегледи, кои бы се односили на родове болести, коима су наши войницы подлегали и кои су предметъ леченя воєны лекара били. Овай посао изискуюћій не само више слободногъ времена но и спеціялна лекарска знаня нисмо за могуће држали потанкомъ испиту подвргнути, поредъ све добре волѣ већъ и потоме, што є потребна научна класификація болести текъ у новіє доба у нашимъ воєнимъ болницама заведена.

Прегледавшій досадъ специјално станѣ болованя и умираня наше войске, да пређемо на подобна испитиваня кодъ горенаведены држава, сводећій размере исте на тисућу душа, — на прописну тактичну единицу, — на баталіонъ.

Станѣ здравля европскій войскій.
Etat sanitaire des armées européennes.

Текућій бройЂ Numeros d' ordre.	Државе. États.	Временикъ Périodes.	На тисућу войника Sur un, millier des soldats il y a eu. боловало е malades	умрло е morts	Одъ тисућу болестника Sur mille malades умрло е sont morts.
1.	Русія. Russie.	1867—68.	622	15·7	*26·0*
2.	Италія. Italie.	1864—65.	825	13·4	*15·3*
3.	Аустрія. Autriche.	1868—69.	1.011	11·9	*11·4*
4.	Француска. France.	1862—63.	—	9.2	—
5.	Пруска. Prusse.	1859—64.	1.264	6·5	*5·1*
6.	Виртембергъ. Wurtemberg.	1850—54.	567	5·6	*10·0*
	У Европи. En Europe.	—	**858**	**10·4**	**13·6**
	У Србіи. En Serbie.	**1841—70.**	**1.185**	**40·0**	**32·5**
	На 100 случаева у Европи долази у Србіи Sur „ cas en Europe on compte en Serbie.		138	384	238

Осимъ свойства службе гарнизоны войника, чистота, одѣло, обућа и рана имаю неоспорно великій утицай на учестано разболеванѣ њино. Ова прва фаза войничкогъ за-

дружногъ живота зависи дакле единствено одъ войничке администраціе а никако одъ санитетске неге. Овде треба у призренѣ осимъ тога узети и самъ тако рећи животный матеріялъ войске, тѣлесна свойства новака за войску покуплѣны. Гдѣ рекрутске комисіе савестніе и строжіе младе люде за воену службу одлучую, кои су понаиздравіи, ту ће они наравно и као войници ређе боловати па и умирати. У овомъ погледу по свимъ државама врло строги законски прописи у найновіе доба владаю, тако, да данасъ готово сви младићи двадесетъ прву годину живота достигнувши а кои су тѣлесно сасвимъ здрави и прописне су висине, доиста у стаяћой воисци и служе а само се слаботиня одлучуе одъ исте.

У првомъ ступцу наведене скрижали показую се податцы кое лако обяснити нисмо у станю. Руски се войници ређе поболѣваю али аустрійски іоштъ и ређе, изъ овога донекле бы се извести дало, да е раса людій у те две землѣ крепкогъ здравля, али да у Пруской, гдѣ е администрація и войничка и санитетска примѣрна, двапутъ већій брой войника преко године у болнице долази но у Русіи и сразмѣрно више него и у Србіи чудити се доиста морамо. У Русіи сви би гореизложени санитетски елементи іоштъ и повольніи испали кадъ бы нешто у ратованю наодећу се войску изъ рачуна изузели; еръ ратованѣ четири и петъ путій невольно cтанѣ оне войске надмашава, коя по касарнама седи. Међутимъ нетреба съ ума сметнути, да ће санитетске власти у некимъ државама све ма и найманѣ разболевше се войнике у болницу терати и съ тимъ брой болестника увећавати, докле ће у другимъ опетъ многи войници оманѣ болести, као: грознице и пр. подуже и по собама касарнскимъ и съ ногу сносити (амбуланти) и излечити се и невидивши праве болнице. У овимъ приликама быће брой болестника наравно маньи, али свакояко главни размѣри ипакъ остаю као меродавни.

Но ако руска войска неболуе то е она смрти више но ма коя изложена. Она се до душе чешће но икоя паро-

чито у логорима упражнява, — пешаченѣ є у слабонаселѣнимъ предѣлима кадъ по снѣгу а кадъ по глибу и прашини несносно, — свакидашня служба у зимнѣ доба теретна є пакъ и рана неће бити онако доброгъ качества као што є у другимъ землямa; — а ово су узроци, кои смрть ускораваю, осимъ што у годинама старій людіи, као што су руски войници, и већій контигенть смрти приносе. После Русіє найчешћой є смрти италіянска войска изложена (изузевъ поморну 1865 годину); а у Аустріи и Француской умире се у войсци у єднакомъ размѣру у коме умиру и остали жительи грађанскогъ реда. Найповольніє пакъ резултате показую безпрекословно нѣмачке землѣ: Пруска и Виртембергъ; уньима су войници дужегъ века но што су грађани съ ньима єднаки година, али узимаюћій у рачунъ са здравлѣмъ болѣ подарене войнике, єръ су пробраны, изъ овогъ се дѣла заключити сме, да войска у Нѣмачкой исто онакву добру негу по касарнама има, као што ю имаю и други у своимъ кућама живећи грађани.

Ми смо већемъ рекли, да су одношеня болованя и умираня у нашой войсци сада боля но некада што су была. Войници се са 10°|₀ ређе разболѣваю, са 40°|₀ манѣ умиру а и процентъ умрлы одъ разболѣвши се момака садъ є са 30°|₀ повольніи но пређе, али пада намъ яко у очи, да є до савршено доброгъ станя у овомъ погледу іоштъ далекій путъ. Они се и у новіє доба скоро двапутъ чешће разболѣваю него руски а и два путъ су и полъ ячемъ помору одъ исти изложени и ако много удобніє одъ ньи живе. Истина є до душе неоспорна, да и Пруси онако често у болнице иду као и Срби, али ови зато и сада у петъ путій ячемъ брою у гробъ силазе одъ оны.

Размѣръ болестника къ умрлымъ гори є у Русіи него у насъ, а овде є као и у Аустріи; — нѣмачке землѣ и у овоме погледу као похвалный примѣръ служе, нарочито кралѣвство Пруско.

Народный заводъ тактично изображене войске заслуживао є одъ стране србске владе више призреня до сада но ма у коіой другой земльи, єръ се ова текъ у точки зачетка налази а за коначно унапређенѣ до природне величине служиће іой войска за найнеобходнію чинѣницу. Админисртавно усавршенѣ многій грана явне службе може се за нужду, до дана народногъ уєдиненя, и одложити, али савъ могућій трудъ и жертву треба безпрекословно на отечествену войску обратити не само съ погледомъ на нѣнъ грозећій брой већъ и на нѣну тактичну, моралну и хигієнску валяность. У последнѣмъ погледу нису само лѣкари исключни саветодавци нити ми и овомъ приликомъ на ньи сву одговорность товаримо што су нека санитетска одпошеня наше войске неудесна, не, ми држимо, да кадъ се одпочне свойскій на побошаню благостаня целе землѣ радити, да ће тада и резултати изъ наше войске больій быти но што ій данась и победоносна немачка войска показуе. —

У Бѣограду, у мѣсецу Маю 1872. године.

ВИВЛИОГРАФИЈА СРПСКЕ И ХРВАТСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ [1])

за 1871 год.

С БЕЛЕШКАМА ИЗ ОНОГА ШТО ЈЕ НА СТРАНИ О НАМА ПИСАНО.

САСТАВИО

Стојан Новаковић.

---

1. АДРЕСА народне скупштине намесништву књажевског достојанства. (У Крагујевцу у држ. штамп.) 1871. На 1 л. fol.
2. АЗИЈА за србске школе. У Београду у државној каменорезници. 1871. Размер 1: 800.000.
   Систем Сидова без исписаних места, за дувар.
3. АЛЕКСИЋ А. Пројект за установљење друштва за трговину и обрт. (У Београду у држ. штампарији). На 16-ни 15 стр.
   Прештампано је из подлиска „Раденика."
4. АЛЕКСИЋ В. ДИМИТРИЈЕ. Српске народне јуначке песме, и народне приповедке. Скупио их и на свет издао —— уч. IV разр. гимн. Цена је 3 гр. чар. У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине 1871. На 8-ни 28 стр. и 1 л.
5. АНТИЋ ВЕЛИМИР. Тумачење природних појава или зашто — зато. Од Др. Е. К. Бруера. Превео ——

---

[1]) Због неуредних књижара и због неуредног јављања по листовима ни с највећим трудом није могућно доћи до потпуности. С тога писац моли свакога, да му допуне и исправке пошље. Оне ће бити употребљене у допуни коју писац мисли издати као додатак својим досадашњим радњама ове струке.

—— техничар. Други део. Ова књига награђена је из књижевног фонда Илије М. Коларца. Београд 1871. Штампарија Николе Стефановића на великој пијаци № 1. На 8-ни 104 стр.

Први део у прошлој години.

6. ВАЛАИТСКИ ДИМИТРИЈЕ. Латинска граматика за гимназије и полугимназије. Написао —— —— професор латинског језика у гимназији београдској. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, у државној штампарији 1871. На 8-ни 2 л. 201 стр. и 1 л.

7. BANCALARI DOMINIK Dr. Krapinske toplice, njihova topla vrela i kupelji. Njemački napisao D. —— —— kupalištni liečnik u krapinskih toplicah. U Zagrebu. Štamparija Dragutina Albrechta 1871. На 8-ни 63 стр. 2 листа.

8. ВЕГОВИЋ НИКОЛА. Србске бесједе, које је саставио и говорио највише у србској православној цркви горњо-карловачкој —— —— прота карловачки. Свезка I. У Београду, штампарија Николе Стефановића на великој пијаци № 1. 1871. На 12-ни 140 стр.

9. БЕСЕДА којом је намесништво књажевског достојанства отворило редовну народну скупштину за 1871. год. (У Крагујевцу у држ. штамп.) 1 л. вел. фол.

10. БЕСЕДА, којом је намесништво књажевског достојанства закључило редовну народну скупштину за 1871. годину. (У Крагујевцу у држ. штамп.) На fol. 1 лист.

11. БОГИЋ говори о себи и о другима. У Биограду у државној штампарији 1871. На 8-ни 19 стр.

12. ВОГИЋ описује двојицу својих непријатеља. Биоград 1871. У штампарији Николе Стефановића на великој пијаци № 1. На 8-ни 16 стр.

13. БОГИЋЕВА стријела свима његовим непријатељима. „Стријељај прије да ти жао није.“ „Запе стр’јелу

па у срце згоди.“ У Биограду штампарија Николе Стефановића, 1871. На 8-ни 36 стр.

14. БОГИЋЕВО копље онима који нијесу стријелом и нацаком утучени. „На бојно га копље дочекује, избоде му оба ока чарна.“ У Биограду, штампарија Н. Стефановића и дружине 1871. На 8-ни 16 стр.

15. БОГИЋЕВ НАЦАК за све оне што су нањ скочили. „Све нацаком по глави удара.“ У Биограду, штампарија Н. Стефановића и друж. 1871. На 8-ни 18 стр.

16. БОГИЋ пише свима о свачему. I. О народу у опште каки је он по природи у политици. II. О влади и власницима, што су на врху управе земаљске. III. О чиновницима у опште, који извршују све и сва: и зло и добро. IV. О каишарима у опште; о полицији и њеним слугама; и о шпијонима у опште, као главним чиниоцима свега зла и несреће. V. Шта треба да се учини, те да се свијет смири, па да не виче оволико. У Биограду. Штампарија Н. Стефановића и дружине. 1871. На 8-ни 144 стр.

— БОДЕНШТЕТ, види Јовановић Ј.

— БОКЛ ТОМА ХЕНРИ, види Мијатовић Чед.

17. BOSANSKI PRIJATELJ. Uredio —— vić. —— Svezak IV. U v. Sisku. Tiskom Iv. Vončine. 192.

18. БОШКОВИЋ ЈОВАН. Наука о језику и њезин задатак са прегледом главних резултата филологије и науке о језику у нас. По различним писцима. Написао —— —— Говорено на светковини у великој школи 14 Јануара 1871. Прештампано из Гласника српског ученог друштва XXIX. У Београду у државној штампарији. На 8-ни 48 стр.

19. БОШКОВИЋ ЈОВАН. Извод из српске граматике за ученике средњих школа. Написао —— —— Свеска прва. О гласовима и речима. Пето издање. У Н. Саду, српска народна штампарија 1871. На 8-ни 16 стр.

20. БОШКОВИЋ СТОЈАН. Предлог —— —— ред. члана Срп. уч. др. Одсеку историјском и државничком Српског ученог друштва о издању „Општег научног речника на српско-хрватском и бугарском језику.“ (У Београду у држ. штамп. 1871). На 12-ни 21 стр.

Прештампано из подлиска „Српских новина.“

— ВРАЈТ, види Миљ Стуарт Џон.

21. BRATELJ VASILJ. Ugarska i istočno pitanje, historijsko razmatranje, napisao Josip Perwolf, arkivar češkoga muzeja. U hrvatzki jezik preveo —— —— U. v. Sisku код Iv. Vončine. str. 114.

— БРУЕР К. Е. ДР. гледај Антић Велимир.

22. BUZOLIĆ STJEPAN. Bog rod i sviet. Pjesme za djecu i za mladež što spjevao što ponašio —— —— Obrovčanin. U Zadru, Tiskom Demarcki-Rogier 1871. На 8-ни 2 л, 78 стр. и 1 л.

— БУКВАР СЛОВЕНСКИ. Види Словенски.

— БУЉ ЖАН. Види Калић М.

23. В. Какву ћемо пороту? (У Београду у држ. штампарији) На 16-ни 39 стр.

Прештампано из „Јединства.“

24. В. С. Б. Беседа на парастосу српским мучеником и борцем што су пали 1848 бранећи право и народност своју. Говорио на Усекновење 1871 год. у Земуну —— Трошком Милоша Грабовачког Србина. У Београду: Штампарија Н. Стефановића и Дружине 1871. На 8-ни 7 стр.

25. В. С. Б. Појезија и проза —— Свеска I. Вереница. Глумчева смрт. У Панчеву. Брзотиском Јовановића и Павловића 1871 На 16-ни 32 стр.

26. ВАСИЉЕВИЋ А. Учитељ руског језика. Изнова израђено дело по методи Робертсона. Од —— професора. „Узнать языкъ народа значитъ узнать весь ходъ его образованія.“ Уваров. У Београду у др-

жавној штампарији 1871. Цена је 6 гр. чарш. На 8-ни 12 л. 150 стр.

27. ВАСИЉЕВИЋ А. Логика. Удешена за школску потребу. Израдио по Џ. С. Миљу и другим најновијим и најбољим писцима —— Део први. „Логика је наука саме науке.“ Џ. С. Миљ. У Београду, у државној штампарији 1871. На 8-ни VIII и 120 стр.

28. ВАСИЉЕВИЋ А. Треба ли Србији железница или или не треба? У штампарији Н. Стефановића и дружине. На fol. 2. л.

29. ВАСИЉЕВИЋ А. Одговор г. доктору Стеви Милосављевићу и компанији (У Београду у државној штампарији) fol. 1 лист.

Препирка се заметнула у „Јединству“ у бројевима од месеца Фебруара 1871.

30. ВАСИЉЕВИЋ А. О развитку уставне свести у Србији. Јавно предавање у грађанској касини професора —— Штампала главна српска књижара. У Београду у државној штампарији 1871. Цена је 1 гр. чарш. На 12-ни 32 стр.

31. VEBER ADOLFO. Slovnica hèrvatska za srednja učilišta. Napisao —— —— kanonik zagrebački. Prodaje se po forint. U Zagrebu troškom spisateljevim 1871. На 8-ни 1 л. 224 стр. и 1 л.

32. VIESTNIK narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu za god. 1870. U Zagrebu 1871. На 8-ни 233 стр. и две таблице.

33. VOJNIČKA krajina na razkršću svoje prošlosti i budućnosti U vojn. Sisku. Tiskom Ivana Vončine 1871 На 8-ни 90 стр. и 1 л.

34. ВИШЊИЋ ЂОРЂЕ. Главном збору друштва за пољску привреду. (Без импресума у штампарији Н. Стеф. и друж.) На 8-ни 4 л.

35. ВУЈИЋ ВЛАДИМИР. Србска граматика за гимназије у кнежевини Србији. По источноме говору саставио —— —— професор србске словесности. Прегледала и одобрила школска комисија. Четврто издање. Цена је 4 гр, чарш. У Београду, словима држ. печатње. 1871. На 8- ни 2 л. и 100 стр.

36. (VUKASOVIĆ ŽIVKO) Prirodopis bilinstva sa slikami, za niže razrede srednjih učiona, njemačko osmo izdanje pohrvatio i prema potrebi hrvatskih učionah dopunio Ž. V. Prag 1871 Str. 244 i 339 slika.

37. ВУКОМАНОВИЋ М. АЛЕКСАНДАР. Путовање кнеза српског Милана у Ливадију. Спевао —— —— У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни 9 страна.

38. ВУКОМАНОВИЋ М. А. Женидба Максима Црнојевића Жалосно позорје у четири дела. По народној песми написао —— —— У Београду у државној књигопечатњи 1871. На 12-ни 115 стр.

39. ВУКОТИЋ ТОМА. Глас с Цетиња. Песме —— —— Црногорца. На продају у књижари Велимира Валожића. У Београду, у државној штампарији 1871. На 12-ни 1 л. 54 стр.

40. ГАВРИЛО ВЛАДИКА. Црквенска историја Јевсевија Памфила. С руског превео —— —— Издао Теодосије Мраовић архимандрит 1—5 књига. У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни 1 л. и 296 стр. II. 5—10 књига на 8-ни 1 л. 272 стр.

41. GAJ VELIMIR. Lira. Različne pjesme. Spjevao —— ——. Knjiga II. Zagreb. Tisak narodne tiskarnice 1871. На 8-ни VI и 262 стр.

— ГЕРЈЕ И. В. гледај Дучић Н.

42. ГЛАВНИ основи за уговор са бароном Хиршом о српској жељезници. (У Крагујевцу у држ. штампарији) На fol. 6 стр.

43. ГЛАСНИК српског ученог друштва. У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни.

Књига XII. Свеска XXIX старога реда. 2 л. 346 и XXX стр. Садржај: Новац и кредит. II. Од Ал. Н. Спасића. — О лимфолиптењу (De Lymphorrhoea) Од дра Владана Ђорђевића. — Српске старине у Босни. Неколике биљешке од Саве Косановића из Сарајева. — Наука о језику и његин задатак, са прегледом главних резултата филологије и науке о језику у нас. Од Јована Бошковића. — Обичаји Српског народа у Босни. Описао Богољуб Петрановић. — Шта је и колико је рађено у нас на „лођици." Од Милана Кујунџића. — Прилози к историји српске књижевности. Од Стојана Новаковића. V. Живот српског испосника Петра Коришког. — Преглед радње и стања српског ученог друштва у 1870-ој години. — Радња српског ученог друштва.

Књига XXX. 2 л. 361 и XIX стр. Садржај: Критички поглед на прошлост Срба у Угарској. Од Гаврила Витковића професора. Наставак. — Автобиографија Милована Видаковића. Одломак. — Шумско дрвеће и шибље у Србији. Написао др. Јосиф Панчић. — Обичаји Српског народа у Босни. Описао Богољуб Петрановић. Свршетак. — Радња Српског ученог друштва. —

Књига XXXI. 2 л. 398 и II. стр. Садржај: О логичким заблудама или привидним доказима. Од А. Васиљевића. — Историјски развитак српске цркве. II. Од Светозара Ј, Никетића. — Густина насељености Србије. Од Владимира Јакшића. — Финансије и народи. Прва књига. Од Ал. Н. Спасића. — Нова грађа за бугарску историју. Од арх. Леонида. — Прилози к историји српске књижевности. Од Стојана Новаковића. VI. Јеротија Рачанина пут у Јерусалим 1804 год. — Правила св. Петке Параскеве српске. Од Милоша С. Милојевића. — Библиографија српске и хрватске књижевности за 1870 године с додатком онога што су странци о нама писали. Саставио Стојан Новако вић. — Радња Српског ученог друштва. —

Књига XXXII. С једним снимком. 2 л. 295 и XXX стр. Садржај: Очигледна настава у основној школи. Од Милорада П. Шапчанина. — Поглед на најновији развитак

међународног права и његове науке. Први чланак. Од Г. Гершића. — Правила св. Симеуну српском. Из Вучитрнског пролога исписао Милош С. Милојевић. Са снимком. — Прилози к српској историји XIV и XV века. Од професора В. В. Макушева. — Прилози к историји српске књижевности VII. Трећа редакција Доментијанова „Живота св. Саве." Од Ст. Новаковића. — Хронограф житомишљићки. Приложио арх. Н. Дучић. — Хрисовуље Стефана цара Србије и Романије. Свршетак из Гласника 26. Превод с јелинског М. А. Петронијевића. — Радња српског ученог друштва.

44. ГЛОГИЋ Ф. Јаничар, жалосна игра у 4 раздела, Оргинал од ——. У Београду, штампарија Николе Стефановића 1871 На 12-ни 92 стр.

45. ГОЈКОВИЋ ЖИВКО. Политични буквар за матору децу. Написао Др. —— —— Панчево. Штампарија Јовановића и Павловића. На 16-ни 4 л. и 326 стр.

46. GOLUB M. VJEKOSLAV. Naše računstveno nazivlje i uzgredni pabirci. Napisao —— —— Otisak iz programa kr. gimnazije varaždinske za god. 1871. U Varaždinu. Brzotiskom Platzera i sina 1871. На 4-ни 32 стр.

47. ГРАНИЧАРИ и царски решкрипт. Реч у своје време. У Београду, штампарија Н. Стефановића и Дружине 1871. На 8-ни 24 стр.

48. ГРУЈИЋ Ђ. НИКОЛА. Ратни догађаји једног несрећног ђувегије. Историјска приповетка. Од —— —— У Новом Саду, српска народна задружна штампарија 1871. На 8-ни 120 стр.

49. DANIČIĆ Gj. Poslovice. Na svijet izdao —— U Zagrebu 1871. U knjižarnici Fr. Županа (Albrechta i Fiedlera) na prodaju. На 8-ни XVIII и 160 стр.

50. ДАНИЧИЋ Ђ. Свето писмо старога и новога завјета. Превео стари завјет —— Нови завјет превео Вук Стеф. Караџић. Ново издање у ком су побиљежена једнака мјеста. У Биограду. Издање Британскога и иностранога библијскога друштва. 1871. На 8-ни 2

л. и 702 стр. —— Нови завјет 1 л. и 220 стр.

51. DEVIDÉ FERD. JOS. Statistični pregled trojedne kraljevine. Statistische Uebersicht des dreieinigen Königreichs. Uspomena na I obću hrvatsku učiteljsku skupštinu 23 kolovoza 1871 Nakladom knjižare Lav. Hartmana u Zagrebu 1 л. na fol.

52. DEVIDÉ F. J. Pregled vinstva u Hèrvatskoj, Slavoniji i vojenoj krajini. Posvetio I obćoj hèrvatskoj učiteljskoj skupštini. Tiskom Drag. Albrehta u Zagrebu 1 л. fol.

53. ДЕВОЯЧКО ПУНОЛѢТСТВО. У Београду у државној штампарији. 1871. На 8-ни 25 стр.
Превод митропол. Михаила из Христ. Чтенія № 6 од 1870.

— ЂУРИЋ Д. и ПРОТИЋ А. Војна.

54. ДЕЈАНОВИЋА ДРАГЕ Списи.
Ваљда су ове године изашли. Књигу нисам видео. Ово с књижарског огласа на корицама.

55. ДЕТЕ РАСТАВЉЕНИХ. Роман из енглеског живота. По немачком преводу с енглескога. Прештампано из Видова Дана. У Београду. У државној штампарији 1871. На 12-ни л. и 291 стр.

56. ДОПУНЕ у казнителном закону. (Без импресума и насловног листа у Београду у држ. штампарији.) На 8-ни 2 л.

57. ДРАГАШЕВИЋ. Географија за средње школе. Израдио —— Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду. У државној штампарији 1871. Цена је 5 гр. чарш. На 8-ни 1 л. VI и 201 стр.

58. ДРАГАШЕВИЋ. Војничка стилистика. За потребу својих ученика, питомаца у војној академији. Израдио —— официр и професор. I Текст. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, у државној печатници 1871. На 8-ни 2 л. 77 стр.

— ДРАГАШЕВИЋ, гледај Земљопис Србије и Турске.

— ДРЕПЕР У. Ц. гледај Ракић Мита.

59. DUBROVNIK. Zabavnik štionice dubrovačke za godinu 1870. Uredio J. B. III. tečaj. U Dubrovniku, nakladom i tiskom Dragutina Pretnera 1871. На 8-ни 302 стр. и 1 л.

У Библиографији за 1870 Гласник XXXI. погрешно је ова књига уведена у 1870 годину.

60. ДУКИЋ Д. Ламенеова камарила, или речи верног. Превео с францускот —— правник. Издање трошком Јер. Карацића, нар. песника.

На 16-ни 58 стр. без насловног листа и места штампања.

61. ДУЧИЋ Н. Развитак историјске науке. Написао В. И. Герје професор московскога универзитета. Превео архимандрит. —— У Биограду у државној штампарији 1871. На 8-ни 2 л. 182 стр.

62. ДУЧИЋ Н. Арх. Искрена ријеч Српкињама. Од Архимандрита —— Прештампано из „Младе Србадије." У Биограду у државној штампарији 1871. На 16-ни 1 л. и 44 стр.

— ДУШМАНИЋ, види Раша и Душманић.

63. ЂУРИЋ Д. и ПРОТИЋ А. Војна око рајнске границе 1870—71. Са војничког и политичког гледишта. Написао В. Ристов швајцарски пуковник, почасни члан к. шведске академије војних наука. I. део Преводиоци: Д. Ђурић поруч. штаб. проф. у в. академији А. Протић поруч. пешачки. Београд у државној штампарији 1871. На 8-ни 2 л. 110 стр. и 1 л.

64. ŽERJAVIĆ JURAJ Dr. Placetum regium. Napisao —— —— U Zagrebu 1871. Slovi Dragutina Albrechta. На 8-ни 1 л. и 28 стр.

— ЖИВАНОВИЋ J. гледај: Програмъ гимназие карловачке.

65. ЖИВОЈИН ђакон. Писмо М. Погодина писано чешком историопису Палацком. Превео —— —— У Бео-

граду у државној књигопечатњи 1871. На 16-ни 29 страна.

66. ЗАВЕРА против Србије и др. Св. Милетић. Н. Сад код И. Фукса 1871.
Памфлет.

67. ЗАКОН о пороти за књажество Србију. У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни 19 стр.

68. ЗАКОН о трошковима окружних и среских управних чиновника и служитеља и осталих доле именованих органа јавних дужности за време вршења њихових службених послова изван места свог обитавања. (Без импресума. у Београду у државној штампарији) На 8-ни 8 стр.

69. ЗАКОН о окружним штедионицама. (У Београду у државној штампарији) На 8-ни 15 стр.

70. ЗАКОН о повластици за грађење гвозденог пута од Пожаревца до Дубравице. (Без импресума и насловног листа) На 8-ни 5 стр.

71. ZAKONSKA OSNOVA o ustrojstvu narodnih školah. Preštampano is „Sloge.“ U Zagrebu 1871. Tiskom Lavoslava Hartmana i drûžbe. На 8-ни 51 стр.

72. ZAKONSKI članci sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, od godinah 1868, 1869 i 1870. Drugo uredovno izdanje. U Zagrebu 1871. Nakladom knjižare Lavoslava Hartmàna. На 8-ни 101 стр.

73. ЗБОРНИК закона и уредаба издани у књажеству Србији за 1871 годину. XXIV. У Београду. У државној штампарији 1871. На 8-ни 2 л. и 129 стр.

74. ЗЕМЉОПИС Србије и Турске за основне српске школе, прегледала и одобрила школска комисија. Београд, у државној штампарији. 1871. Цена 50 пр. чар. На 16-ни 1 л. и 56 стр.

75. ИЗВЕШТАЈ комисије, одређене да истражи узроке, због којих се изливи вода и тако честе штетне по-

плаве код нас догађају и да опредјели мере, које би земаљска влада требала да предузме, те да се ти штетни појави код нас одклоне или бар ублаже. У Београду у држ. штампарији 1871. На 8-ни 12 стр.

76. ИЗВЕШТАЈ о радњи „друштва за пољску привреду" од 14. Октомбра 1869 до 1. Новембра 1870. Поднео „Одбор" II редовном главном збору држаном 29 Новембра 1870 год. У Београду, штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1871. На 8-ни 50 стр.

77. ИЗВЕШТАЈ. Трећи —— о радњи и стању панчевачког српског црквеног певачког друштва. За време од 1. Марта 1866 до 30. Новембра 1870. У Панчеву Штампарија Јовановића и Павловића 1871. На 8-ни 12 стр.

78. ИЗВЕШТАЈ о II. излогу земаљских производа и рукотворина ког је приредило „Друштво за пољску привреду." у Топчидеру од 19 до 26. Септембра 1871. У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни 52 стр.

79. IZLOŽBA učila I. obće hrvatske učiteljske skupštine u Zagrebu. 1871. Troškom izložbenoga odbora Tisak Lav. Hartmana i družbe u Zagrebu. На 8-ни 1 л. 59 стр.

80. ИЗМЕНЕ и допуне закона о поштама од 23 Окт. 1871. (Без насловног листа и импресума у Београду у двжавној штампарији) На 8-ни 4 стр.

81. JAGIĆ V. Zivot Aleksandra velikoga. Izdao —— —— Na po se štampano iz treće knjige „Starina", koje izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1871. U štampariji D. Albrechta. На 8-ни 2 л. 129 стр.

— JAGIĆ V. Dr. гледај Stari pisci hrvatski.

82. ЈОВАНОВИЋ ЂОКА. Сироти богаташи. Роман у три свеске од Мавра Јокаја. Превео —— ——. У Но-

вом Саду. Издала србска штампарија дра Ј. Субботића 1871. На 12-ни I св. 1 л. и 205 стр. II св. 1 л. и 213 стр. III св. 1 л. и 103 стр.

83. ЈОВАНОВИЋ ЈОВАН. Песме Мирза-Шафије. Већином по Боденштету. Од —— —— На свет издао Ђорђе Рајковић. Беч, штампарија јерменскога манастира 1871. На 12-ни VIII и 142 стр.

84. ЈОВАНОВИЋ ЈОВАН. Све дојакошње песме змај-Јована Јовановића. I. Оригиналне. У Новом Саду, издала српска народна задружна штампарија 1871. На 8-ни 3 л. и 248 стр.

85. ЈОВАНОВИЋ МИЛАН Др. Демон. Повест и алегорија. Написао —— ——. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија. 1871. На 12-ни 76 страна.

86. ЈОВАНОВИЋ МИЛАН. Хигијена или наука о здрављу за народне учитеље. Написао —— —— доктор медицине и хирургије, професор судског лекарства и јавне хигијене у великој школи, професор дијететике у богословији београдској, редовни члан „Српског ученог друштва", почасни члан „Матице српске." Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду У државној штампарији, 1871. На 8-ни X и 311 страна.

— ЈОКАИ МАВРО. Види Јовановић Ђока.

— KAZNAČIĆ A J Dr. гледај Stari pisci hrvatski.

87. **КАЛЕНДАРИ.** —— ГОДИШЊАК. Велики календар за просту годину 1871 која има 365 дана. Година XXII У Новоме Саду, издаје Платонова штампарија. На 4-ни 10 листа календарских и 44 стр.

Уредио А. Сандић уз припомоћ др. Ђ. Натошевића.

88. КАЛЕНДАР са шематизмом књажества Србије за просту годину 1871. У Београду у државној штампарији. На 8-ни 119 стр.

Уз овај календар штампала је државна штампарија „Списак свију књига и мапа, које су израђене о државном трошку у државној печатњи и које се, по означеним ценама у чаршијском течају, купити могу у главној српској књижари у Београду и у свима подкњижарама по унутрашњости Србије. На 8-ни 24 стр. 2 л.

89. —— СРБСКО-НАРОДНИ ВЕЛИКО-БЕЧКЕРЕЧКИ календар за просту годину 1871. Уредио Ђ. Станћ, прот. помоћник. XIV година. У Вел.-Бечкереку. Штампао и издао Франц Павле Плајц. На 8-ни 63 стр.

90. —— СРПСКИ омладински календар за просту годину 1871 у Новоме Саду. Српска штампарија дра Јована Суботића. На 8-ни 16 л. и 182 стр. и 1 л. календарске садржине.

91. —— БЕОГРАДСКИ календар са забавником за просту годину 1871. Издање књижаре Велимира Валожића. Београд. Штампарија Николе Стефановића. На 8-ни.

С додатком непроданих књига.

92. —— СРБСКО-НАРОДНИ КАЛЕНДАР. За просту годину 1871. Уредио и издао Милош Милосављевић пенз. казн. окр. подринског. У Београду. Штампарија Ник. Стефановића. На 8-ни.

Место садржаја има „Обреновићи, кратко начртанѣ чланова ове књажеске породице.“

93. —— ЗЛАТИБОР. Календар за просту годину 1871. Издање књижаре Велимира Валожића. Година VI. Београд штампарија Николе Стефановића. На 8-ни табак календарски и табак додатка.

94. —— ИСТОК. Српско-народни домаћи календар за преступну годину 1872. Уредио и издао Вјенцеслав Њемец. Година V. У Београду штампарија Н. Стефановића и дружине. На 8-ни 112 стр.

95. —— САМОКАЗ, календар за просту годину 1871 Година IV. Својина J. Филиповића. У Београду, државна штампарија. На 12-ни 16 листа.

жавној штампарији 1871. Цена је 6 гр. чарш. На 8-ни 12 л. 150 стр.

27. ВАСИЉЕВИЋ А. Логика. Удешена за школску потребу. Израдио по Ц. С. Миљу и другим најновијим и најбољим писцима —— Део први. „Логика је наука саме науке." Џ. С. Миљ. У Београду, у државној штампарији 1871. На 8-ни VIII и 120 стр.

28. ВАСИЉЕВИЋ А. Треба ли Србији железница или или не треба? У штампарији Н. Стефановића и дружине. На fol. 2. л.

29. ВАСИЉЕВИЋ А. Одговор г. доктору Стеви Милосављевићу и компанији (У Београду у државној штампарији) fol. 1 лист.

Препирка се заметнула у „Јединству" у бројевима од месеца Фебруара 1871.

30. ВАСИЉЕВИЋ А. О развитку уставне свести у Србији. Јавно предавање у грађанској касини професора —— Штампала главна српска књижара. У Београду у државној штампарији 1871. Цена је 1 гр. чарш. На 12-ни 32 стр.

31. VEBER ADOLFO. Slovnica hèrvatska za srednja učilišta. Napisao —— —— kanonik zagrebački. Prodaje se po forint. U Zagrebu troškom spisateljevim 1871. На 8-ни 1 л. 224 стр. и 1 л.

32. VIESTNIK narodnoga zemaljskoga muzeja u Zagrebu za god. 1870. U Zagrebu 1871. На 8-ни 233 стр. и две таблице.

33. VOJNIČKA krajina na razkršću svoje prošlosti i budućnosti U vojn. Sisku. Tiskom Ivana Vončine 1871 На 8-ни 90 стр. и 1 л.

34. ВИШЊИЋ ЂОРЂЕ. Главном збору друштва за пољску привреду. (Без импресума у штампарији Н. Стеф. и друж.) На 8-ни 4 л.

35. ВУЈИЋ ВЛАДИМИР. Србска граматика за гимназије у кнежевини Србији. По источноме говору саставио —— —— професор србске словесности. Прегледала и одобрила школска комисија. Четврто издање. Цена је 4 гр, чарш. У Београду, словима držж. печатње. 1871. На 8- ни 2 л. и 100 стр.

36. (VUKASOVIĆ ŽIVKO) Prirodopis bilinstva sa slikami, za niže razrede srednjih učiona, njemačko osmo izdanje pohrvatio i prema potrebi hrvatskih učionah dopunio Ž. V. Prag 1871 Str. 244 i 339 slika.

37. ВУКОМАНОВИЋ М. АЛЕКСАНДАР. Путовање кнеза српског Милана у Ливадију. Спевао —— —— У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни 9 страна.

38. ВУКОМАНОВИЋ М. А. Женидба Максима Црнојевића Жалосно позорје у четири дела. По народној песми написао —— —— У Београду у државној књигопечатњи 1871. На 12-ни 115 стр.

39. ВУКОТИЋ ТОМА. Глас с Цетиња. Песме —— —— Црногорца. На продају у књижари Велимира Валожића. У Београду, у државној штампарији 1871. На 12-ни 1 л. 54 стр.

40. ГАВРИЛО ВЛАДИКА. Црквенска историја Јевсевија Памфила. С руског превео —— —— Издао Теодосије Мраовић архимандрит 1—5 књига. У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни 1 л. и 296 стр. II. 5—10 књига на 8-ни 1 л. 272 стр.

41. GAJ VELIMIR. Lira. Različne pjesme. Spjevao —— ——. Knjiga II. Zagreb. Tisak narodne tiskarnice 1871. На 8-ни VI и 262 стр.

— ГЕРЈЕ И. В. гледај Дучић Н.

42. ГЛАВНИ основи за уговор са бароном Хиршом о српској жељезници. (У Крагујевцу у држ. штампарији) На fol. 6 стр.

43. ГЛАСНИК српског ученог друштва. У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни.

Књига XII. Свеска XXIX старога реда. 2 л. 346 и XXX стр. Садржај: Новац и кредит. II. Од Ал. Н. Спасића. — О лимфолиптењу (De Lymphorrhoea) Од дра Владана Ђорђевића. — Српске старине у Босни. Неколике биљешке од Саве Косановића из Сарајева. — Наука о језику и њезин задатак, са прегледом главних резултата филологије и науке о језику у нас. Од Јована Бошковића. — Обичаји Српског народа у Босни. Описао Богољуб Петрановић. — Шта је и колико је рађено у нас на „лођици.“ Од Милана Кујунџића. — Прилози к историји српске књижевности. Од Стојана Новаковића. V. Живот српског испосника Петра Коришког. — Преглед радње и стања српског ученог друштва у 1870-ој години. — Радња српског ученог друштва.

Књига XXX. 2 л. 361 и XIX стр. Садржај: Критички поглед на прошлост Срба у Угарској. Од Гаврила Витковића професора. Наставак. — Автобиографија Милована Видаковића. Одломак. — Шумско дрвеће и шибље у Србији. Написао др. Јосиф Панчић. — Обичаји Српског народа у Босни. Описао Богољуб Петрановић. Свршетак. — Радња Српског ученог друштва. —

Књига XXXI. 2 л. 398 и II. стр. Садржај: О логичким заблудама или привидним доказима. Од А. Васиљевића. — Историјски развитак српске цркве. II. Од Светозара Ј, Никетића. — Густина насељености Србије. Од Владимира Јакшића. — Финансије и народи. Прва књига. Од Ал. Н. Спасића. — Нова грађа за бугарску историју. Од арх. Леонида. — Прилози к историји српске књижевности. Од Стојана Новаковића. VI. Јеротија Рачанина пут у Јерусалим 1804 год. — Правила св. Петке Параскеве српске. Од Милоша С. Милојевића. — Библиографија српске и хрватске књижевности за 1870 године с додатком онога што су странци о нама писали. Саставио Стојан Новако вић. — Радња Српског ученог друштва. —

Књига XXXII. С једним снимком. 2 л. 295 и XXX стр. Садржај: Очигледна настава у основној школи. Од Милорада П. Шапчанина. — Поглед на најновији развитак

међународног права и његове науке. Први чланак. Од Г. Гершића. — Правила св. Симеуну српском. Из Вучитрнског пролога исписао Милош С. Милојевић. Са снимком. — Прилози к српској историји XIV и XV века. Од професора В. В. Макушева. — Прилози к историји српске књижевности VII. Трећа редакција Доментијанова „Живота св. Саве.“ Од Ст. Новаковића. — Хронограф житомишљићки. Приложно арх. Н. Дучић. — Хрисовуље Стефана цара Србије и Романије. Свршетак из Гласника 26. Превод с јелинског М. А. Петронијевића. — Радња српског ученог друштва.

44. ГЛОГИЋ Ф. Јаничар, жалосна игра у 4 раздела, Оргинал од ——. У Београду, штампарија Николе Стефановића 1871 На 12-ни 92 стр.

45. ГОЈКОВИЋ ЖИВКО. Политични буквар за матору децу. Написао Др. —— —— Панчево. Штампарија Јовановића и Павловића. На 16-ни 4 л. и 326 стр.

46. GOLUB M. VJEKOSLAV. Naše računstveno nazivlje i uzgredni pabirci. Napisao —— —— Otisak iz programa kr. gimnazije varaždinske za god. 1871. U Varaždinu. Brzotiskom Platzera i sina 1871. На 4-ни 32 стр.

47. ГРАНИЧАРИ и царски решкрипт. Реч у своје време. У Београду, штампарија Н. Стефановића и Дружине 1871. На 8-ни 24 стр.

48. ГРУЈИЋ Ђ. НИКОЛА. Ратни догађаји једног несрећног ђувегије. Историјска приповетка. Од —— —— У Новом Саду, српска народна задружна штампарија 1871. На 8-ни 120 стр.

49. DANIČIĆ Gj. Poslovice. Na svijet izdao —— U Zagrebu 1871. U knjižarnici Fr. Župana (Albrechta i Fiedlera) na prodaju. На 8-ни XVIII и 160 стр.

50. ДАНИЧИЋ Ђ. Свето писмо старога и новога завјета. Превео стари завјет —— Нови завјет превео Вук Стеф. Караџић. Ново издање у ком су побиљежена једнака мјеста. У Биограду. Издање Британскога и иностранога библијскога друштва. 1871. На 8-ни 2

л. и 702 стр. —— Нови завјет 1 л. и 220 стр.

51. DEVIDÉ FERD. JOS. Statistični pregled trojedne kraljevine. Statistische Uebersicht des dreieinigen Königreichs. Uspomena na I obću hrvatsku učiteljsku skupštinu 23 kolovoza 1871 Nakladom knjižare Lav. Hartmana u Zagrebu 1 л. на fol.

52. DEVIDÉ F. J. Pregled vinstva u Hèrvatskoj, Slavoniji i vojenoj krajini. Posvetio 1 obćoj hèrvatskoj učiteljskoj skupštini. Tiskom Drag. Albrehta u Zagrebu 1 л. fol.

53. ДЕВОЈЧКО ПУНОЛЂТСТВО. У Београду у државной штампарији. 1871. На 8-ни 25 стр.
Превод митропол. Михаила из Христ. Чтенія № 6 од 1870.

— ЂУРИЋ Д. и ПРОТИЋ А. Војна.

54. ДЕЈАНОВИЋА ДРАГЕ Списи.
Ваљда су ове године изашли. Књигу нисам видео. Ово с књижарског огласа на корицама.

55. ДЕТЕ РАСТАВЉЕНИХ. Роман из енглеског живота. По немачком преводу с енглескога. Прештампано из Видова Дана. У Београду. У државној штампарији 1871. На 12-ни л. и 291 стр.

56. ДОПУНЕ у казнителном закону. (Без импресума и насловног листа у Београду у држ. штампарији.) На 8-ни 2 л.

57. ДРАГАШЕВИЋ. Географија за средње школе. Израдио —— Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду. У државној штампарији 1871. Цена је 5 гр. чарш. На 8-ни 1 л. VI и 201 стр.

58. ДРАГАШЕВИЋ. Војничка стилистика. За потребу својих ученика, питомаца у војној академији. Израдио —— официр и професор. I Текст. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, у државној печатници 1871. На 8-ни 2 л. 77 стр.

— ДРАГАШЕВИЋ, гледај Земљопис Србије и Турске.

— ДРЕПЕР У. Ц. гледај Ракић Мита.

59. DUBROVNIK. Zabavnik štionice dubrovačke za godinu 1870. Uredio J. B. III. tečaj. U Dubrovniku, nakladom i tiskom Dragutina Pretnera 1871. На 8-ни 302 стр. и 1 л.

У Библиографији за 1870 Гласник XXXI. погрешно је ова књига уведена у 1870 годину.

60. ДУКИЋ Д. Ламенеова камарила, или речи верног. Превео с француског —— правник. Издање трошком Јер. Карацића, нар. песника.

На 16-ни 58 стр. без насловног листа и места штампања.

61. ДУЧИЋ Н. Развитак историјске науке. Написао В. И. Герје професор московскога универзитета. Превео архимандрит. —— У Биограду у државној штампарији 1871. На 8-ни 2 л. 182 стр.

62. ДУЧИЋ Н. Арх. Искрена ријеч Српкињама. Од Архимандрита —— Прештампано из „Младе Србадије." У Биограду у државној штампарији 1871. На 16-ни 1 л. и 44 стр.

— ДУШМАНИЋ, види Раша и Душманић.

63. ЂУРИЋ Д. и ПРОТИЋ А. Војна око рајнске границе 1870—71. Са војничког и политичког гледишта. Написао В. Ристов швајцарски пуковник, почасни члан к. шведске академије војних наука. I. део Преводиоци: Д. Ђурић поруч. штаб. проф. у в. академији А. Протић поруч. пешачки. Београд у државној штампарији 1871. На 8-ни 2 л. 110 стр. и 1 л.

64. ŽERJAVIĆ JURAJ Dr. Placetum regium. Napisao —— —— U Zagrebu 1871. Slovi Dragutina Albrechta. На 8-ни 1 л. и 28 стр.

— ЖИВАНОВИЋ Ј. гледај: Программъ гимназие карловачке.

65. ЖИВОЈИН ђакон. Писмо М. Погодина писано чешком историопису Палацком. Превео —— —— У Бео-

граду у државној књигопечатњи 1871. На 16-ни 29 страна.

66. ЗАВЕРА против Србије и др. Св. Милетић. Н. Сад код И. Фукса 1871.
Памфлет.

67. ЗАКОН о пороти за књажество Србију. У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни 19 стр.

68. ЗАКОН о трошковима окружних и среских управних чиновника и служитеља и осталих доле именованих органа јавних дужности за време вршења њихових службених послова изван места свог обитавања. (Без импресума. у Београду у државној штампарији) На 8-ни 8 стр.

69. ЗАКОН о окружним штедионицама. (У Београду у државној штампарији) На 8-ни 15 стр.

70. ЗАКОН о повластици за грађење гвозденог пута од Пожаревца до Дубравице. (Без импресума и насловног листа) На 8-ни 5 стр.

71. ZAKONSKA OSNOVA o ustrojstvu narodnih školah. Preštampano is „Sloge.“ U Zagrebu 1871. Tiskom Lavoslava Hartmana i drůžbe. На 8-ни 51 стр.

72. ZAKONSKI članci sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, od godinah 1868, 1869 i 1870. Drugo uredovno izdanje. U Zagrebu 1871. Nakladom knjižare Lavoslava Hartmàna. На 8-ни 101 стр.

73. ЗБОРНИК закона и уредаба издани у књажеству Србији за 1871 годину. XXIV. У Београду. У државној штампарији 1871. На 8-ни 2 л. и 129 стр.

74. ЗЕМЉОПИС Србије и Турске за основне српске школе, прегледала и одобрила школска комисија. Београд, у државној штампарији. 1871. Цена 50 пр. чар. На 16-ни 1 л. и 56 стр.

75. ИЗВЕШТАЈ комисије, одређене да изтражи узроке, због којих се изливи вода и тако честе штетне по-

плаве код нас догађају и да опредјели мере, које би земаљска влада требала да предузме, те да се ти штетни појави код нас одклоне или бар ублаже. У Београду у држ. штампарији 1871. На 8-ни 12 стр.

76. ИЗВЕШТАЈ о радњи „друштва за пољску привреду" од 14. Октомбра 1869 до 1. Новембра 1870. Поднео „Одбор" II редовном главном збору државом 29 Новембра 1870 год. У Београду, штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1871. На 8-ни 50 стр.

77. ИЗВЕШТАЈ. Трећи —— о радњи и стању панчевачког српског црквеног певачког друштва. За време од 1. Марта 1866 до 30. Новембра 1870. У Панчеву Штампарија Јовановића и Павловића 1871. На 8-ни 12 стр.

78. ИЗВЕШТАЈ о II. излогу земаљских производа и рукотворина ког је приредило „Друштво за пољску привреду." у Топчидеру од 19 до 26. Септембра 1871. У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни 52 стр.

79. IZLOŽBA učila I. obće hrvatske učiteljske skupštine u Zagrebu. 1871. Troškom izložbenoga odbora Tisak Lav. Hartmana i družbe u Zagrebu. На 8-ни 1 л. 59 стр.

80. ИЗМЕНЕ и допуне закона о поштама од 23 Окт. 1871. (Без насловног листа и импресума у Београду у двжавној штампарији) На 8-ни 4 стр.

81. JAGIĆ V. Život Aleksandra velikoga. Izdao —— —— Na po se štampano iz treće knjige „Starina", koje izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1871. U štampariji D. Albrechta. На 8-ни 2 л. 129 стр.

— JAGIĆ V. Dr. гледај Stari pisci hrvatski.

82. ЈОВАНОВИЋ ЂОКА. Сироти богаташи. Роман у три свеске од Мавра Јокаја. Превео —— ——. У Но-

вом Саду. Издала србска штампарија дра Ј. Субботића 1871. На 12-ни I св. 1 л. и 205 стр. II св. 1 л. и 213 стр. III св. 1 л. и 103 стр.

83. ЈОВАНОВИЋ ЈОВАН. Песме Мирза-Шафије. Већином по Боденштету. Од —— —— На свет издао Ђорђе Рајковић. Беч, штампарија јерменскога манастира 1871. На 12-ни VIII и 142 стр.

84. ЈОВАНОВИЋ ЈОВАН. Све дојакошње песме змај-Јована Јовановића. I. Оригиналне. У Новом Саду, издала српска народна задружна штампарија 1871. На 8-ни 3 л. и 248 стр.

85. ЈОВАНОВИЋ МИЛАН Др. Демон. Повест и алегорија. Написао —— ——. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија. 1871. На 12-ни 76 страна.

86. ЈОВАНОВИЋ МИЛАН. Хигијена или наука о здрављу за народне учитеље. Написао —— —— доктор медицине и хирургије, професор судског лекарства и јавне хигијене у великој школи, професор дијететике у богословији београдској, редовни члан „Српског ученог друштва“, почасни члан „Матице српске.“ Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду У државној штампарији, 1871. На 8-ни X и 311 страна.

— ЈОКАИ МАВРО. Види Јовановић Ђока.

— KAZNAČIĆ A J Dr. гледај Stari pisci hrvatski.

87. **КАЛЕНДАРИ.** —— ГОДИШЊАК. Велики календар за просту годину 1871 која има 365 дана. Година XXII У Новоме Саду, издаје Платонова штампарија. На 4-ни 10 листа календарских и 44 стр.

Уредио А. Сандић уз припомоћ др. Ђ. Натошевића.

88. КАЛЕНДАР са шематизмом књажества Србије за просту годину 1871. У Београду у државној штампарији. На 8-ни 119 стр.

Уз овај календар штампала је државна штампарија „Списак свију књига и мапа, које су израђене о државном трошку у државној печатњи и које се, по означеним ценама у чаршијском течају, купити могу у главној српској књижари у Београду и у свима подкњижарама по унутрашњости Србије. На 8-ни 24 стр. 2 л.

89. —— СРБСКО-НАРОДНИ ВЕЛИКО-БЕЧКЕРЕЧКИ календар за просту годину 1871. Уредио Ђ. Станћ, прот. помоћник. XIV година. У Вел.-Бечкереку. Штампао и издао Франц Павле Плајц. На 8-ни 63 стр.

90. —— СРПСКИ омладински календар за просту годину 1871 у Новоме Саду. Српска штампарија дра Јована Суботића. На 8-ни 16 л. и 182 стр. и 1 л. календарске садржине.

91. —— БЕОГРАДСКИ календар са забавником за просту годину 1871. Издање књижаре Велимира Валожића. Београд. Штампарија Николе Стефановића. На 8-ни.

С додатком непроданих књига.

92. —— СРБСКО-НАРОДНИ КАЛЕНДАР. За просту годину 1871. Уредио и издао Милош Милосављевић пенз. казн. окр. подринског. У Београду. Штампарија Ник. Стефановића. На 8-ни.

Место садржаја има „Обреновићи, кратко начртанѣ чланова ове княжеске породице."

93. —— ЗЛАТИБОР. Календар за просту годину 1871. Издање књижаре Велимира Валожића. Година VI. Београд штампарија Николе Стефановића. На 8-ни табак календарски и табак додатка.

94. —— ИСТОК. Српско-народни домаћи календар за преступну годину 1872. Уредио и издао Вјенцеслав Њемец. Година V. У Београду штампарија Н. Стефановића и дружине. На 8-ни 112 стр.

95. —— САМОКАЗ, календар за просту годину 1871 Година IV. Својина J. Филиповића. У Београду, државна штампарија. На 12-ни 16 листа.

вом Саду. Издала србска штампарија дра J. Субботића 1871. На 12-ни I св. 1 л. и 205 стр. II св. 1 л. и 213 стр. III св. 1 л. и 103 стр.

83. JОВАНОВИЋ JОВАН. Песме Мирза-Шафије. Већином по Воденштету. Од —— —— На свет издао Ђорђе Рајковић. Беч, штампарија јерменског манастира 1871. На 12-ни VIII и 142 стр.

84. JОВАНОВИЋ JОВАН. Све дојакошње песме змај-Јована Јовановића. I. Оригиналне. У Новом Саду, издала српска народна задружна штампарија 1871. На 8-ни 3 л. и 248 стр.

85. JОВАНОВИЋ МИЛАН Др. Демон. Повест и алегорија. Написао —— ——. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија. 1871. На 12-ни 76 страна.

86. JОВАНОВИЋ МИЛАН. Хигијена или наука о здрављу за народне учитеље. Написао —— —— доктор медицине и хирургије, професор судског лекарства и јавне хигијене у великој школи, професор дијететике у богословији београдској, редовни члан „Српског ученог друштва“, почасни члан „Матице српске.“ Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду У државној штампарији. 1871. На 8-ни X и 311 страна.

— JОКАИ МАВРО. Види Јовановић Ђока.

— KAZNAČIĆ [illegible] Dr. гледај Stari pisci hrvatski.

87. КАЛЕ[illegible]ОДИШЊАК. Велики календ[illegible] која има 365 дана. Година [illegible] Платонова штампарија [illegible] и 44 стр.
[illegible] др. Ђ. Натошевића.
[illegible]њажества Србије за про[illegible]
[illegible]ду у државној штампарији

[illegible]

96. —— РОДОЉУБ. Календар за просту годину 1871. Издаје и уређује Милан В. Тешић. III година. Београд, штампарија Николе Стефановића. На 8-ни календарски табак 40 стр. садр. и додатака разних.

97. —— БЕОГРАДСКИ ЗАБАВНИК. Занимљива збирка разних домаћих и други полезни предмета за привреду, шалу и забаву са календаром за просту год. 1871. Издао Никола Панић књаж. поштар. У Новом Саду. Штампарија Игњата Фукса. 1870. На 8-ни 97 стр. са четири литографисане слике француских и пруских војвода последњ. рата.

98. —— СРБСКО-НАРОДНИ КАЛЕНДАР за просту годину 1871. Београд, штампарија Николе Стефановића. На 8-ни.

Календарски табак с додатцима.

99. —— ДРАГАЧЕВАЦ. Србско-народни календар за просту годину 1871. Издаје и уређује Милан Ђ. Станић. Година II. У Београду, штампарија Николе Стефановића на великој пијаци № 1. Ма 16-ни 139 стр. осим календарског табака.

100. —— СРБИН. Народни календар за просту годину 1871. Година II. У Земуну. Издаје Милош Грабовачки. На 8-ни 96 стр.

101. —— БАЧВАНИН. Календар и забавник за просту годину 1871 која има 365 дана. Година I. 1870. Штампарија Платонова у Новом Саду. На продају код Фрање Штиглера у Новом Саду На 8-ни 58 стр. осим календарског табака, и ту су чланци Ђ. Рајковића прештампани из „Матице."

102. —— КАЛЕНДАР за писарнице за годину 1871. На продају код Фрање Штиглера. Српска штампарија дра Јована Суботића у Новом Саду. На вел. fol. 1 лист.

103. —— DRAGOLJUB. Hrvatski kalendar za godinu 1871. Tečaj VIII. Uredio Gj. Stj. Deželić. Nakladom

Lavosl. Hartmàna. U Zagrebu. Tisak Lavoslava Hartmàna i družbe. На 8-ни 96 и 128 стр.

104. —— DANICA. Koledar i ljetopis društva svetojeronimskoga za prostu godinu 1871. Na sviet izdalo druztvo s. Jeronima. U Zagrebu 1870. Štamparia Lavoslava Hartmàna i družbe. На 8-ни 143 стр.

Чини пету књигу „пучке књижнице друштва светојеронимскога.“

105. —— NARODNI KOLEDAR novi za prostu godinu 1871. Uredio Kažimir Ljubić tajnik Matice Dalmatinske. Izdala o svom trošku Matica Dalmatinska. Deveta godina. U Zadru. Tiskom Narodnoga Lista 1870. На 8-ни 181 стр.

106. NOVI ZADARSKI KOLEDAR za rimo-katolike i hristjane za godinu 1871. S' dodatkom koristnih novinah i razl. smisicah. Godina I. U Zadru kod bratje Battara tisk. i izdav. На 16-ни 32 str.

107. —— OSJEČANIN, novi i stari koledar za rimokatolike i pravoslavne za godinu 1871. U Osieku. Tiskom i troškom Ignjatije Mederšickoga. На 8-ни 40 стр.

108. —— NOVI I STARI kalendar slavonsko-požežki za prostu godinu 1871. U Požegi. Tiskarna Miroslava Kraljevića.

Као мото има читава песма Славонцу, у којој му календар прича како се преселио из Осека у Пожегу.

109. —— BOŠNJAK, oli koledar za Bosnu. Priredila redovnička mladež bosanska, koja se podučava u Djakovu, za godinu 1871. U Osieku 1870. Brzotiskom Ignjata Mederšickoga. На 8-ни 29 стр.

110. —— BUNJEVAČKI i šokački kalendar za prostu godinu 1871. U Subotici, tiskano u štampariji udovice Karla Bittermana. На 8-ни 75 стр.

111. **КАКО МОЖЕ ДОБАР МУЖ** да укроти своју злу жену. Издање књижаре Велимира Валожића. У Београду

штампарија Н. Стефановића и дружине. 1871. На 8-ни 48 стр.

112. КАЛИЋ М. Ружице. Одабране приповетке за женску децу. С француског по Жан Буљу превео —— —— У Новоме Саду. Српска штампарија дра Јована Суботића 1871. На 12-ни 74 стр.

— КАРАЏИЋ СТЕФ. ВУК. Види Даничић Ђ.

113. КАТАЛОГ српске народне библиотеке у Београду. Catalogue de la bibliothèque serbe à Belgrade. Део први. Странска књижевност. Première partie. Littérature étrangère. Београд. У државној штампарији 1871. На 8-ни 2 л. и 631 стр.

Наштампано трудом Стојана Новаковића библиотекара и Јосифа Мајзнера помоћника народне библиотеке.

114. KAČIĆ. Pjesme. Izdanje Dragutina Harša knjižara u Osieku.

Vienac 1871 стр. 568.

115. KIRINSKI S.S. Obučevnik c. k. pješačtva, ponašio —— U voj. Sisku 1871. Brzotiskom J. Vončine. На 8-ни VI и 319 стр. V стр. прилога и 4 литографисане таблице.

116 —— Nova ratna služba c. k. vojske za podčastnike i mornarske učione. Sastavio satnik K. pl. St. a podpunio i ponašio ——. U voj Sisku 1871. Tiskom I. Vončine. Str. 128.

117. —— Pouka o uredbi, čuvanju pregledavanju i postupanju puškom po Waenzlovom sustavu preradjenom i o njezinu strjelivu. Ponašio —— Drugo popravljeno izdanje. U v. Sisku 1871. Tiskom I Vončine. Str. 31.

Vienac 1871, 695 стр.

118. КНЕЗ ЛАЗАР и битка косовска са последицама до данашњег времена. V. Књига за народ. У Новом Саду. Србска штампарија дра Јована Субкотића. 1871. На 12-ни 38 стр. и дрворез. У стиховима.

— КЊИГА ЗА НАРОД. Види Кнез Лазар.
— КЊИЖНИЦА ЗА НАРОД, гледај Павловић Ђена.
119. KOVAČEVIĆ GJURO. Pjesme. II. Štampom I. Franka u Osieku.

Vienac 1871 стр. 535.

— KOMENSKI AMOS JAN. Гледај Pedagogijska biblioteka.
— КОРНЕЉ ПЕТАР, види Мариновић Никола.
120. КОСОВО. Српске народне пјесме о боју на Косову. Покушај да се саставе у цјелину као спјев. У Биограду у државној штампарији. 1871. На 16-ни XII и 40 стр.

Покушај и издање Ст. Новаковића.

121. КОСТИЋ ЈАНИЋИЈЕ. Песме Янићія Костића. У Београду у државной кньигопечатньи 1871. На 16-ни 2 л. 120 стр.
— KOSTRENČIĆ IVAN. Гледај Frankopan.
122. KRALJ GJURO. Toplina i njeni pojavi. Napisao —— —— Na sviet izdalo društvo sv. Jeronima. U Zagrebu 1871. Štamparija Karla Albrechta. На 8-ни 117 стр. и 1 л. Чини VIII књ. Pučke knjižnice društv. sv. jeronimskoga.
123. KRALJEVIĆ biskup iz Mostara. Ispovidnik kod bolestnika. U Zadru tiskom Nar. Lista. 1871.
124. КРАЉЕВИЋ МАРКО у народним песмама. Са сликом. Издање књижаре ВелимираВаложића. У Београду у државној штампарији 1872. На 12-ни 171 стр. и 2 л.
125. KREMPLER PAJO. Prošlost Hrvatah. Po Tkalčićevoj hrvatskoj povjestnici za puk priredio —— —— U Zagrebu 1871. На 16-ни 63 стр.
126. KRIŽAN Dr. Ljubav, brak i obitelj s filozofičkoga gledišta. Napisao za krasni spol —— U Varaždinu 1871. Brzotiskom Platzera i sina. На 8-ни 26 стр.

127. KUZMANIĆ A. Braća Marki, braća Martinis-Marki i Iosip de Marki, spljetski dobročinioci. Napisao —— Tiskom br. Battara u Zadru.

— КУНИС КАРЛО гледај П.... Л....

128. KURELAC FRAN. Jačke ili narodne pěsme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po županijah Šoprunskoj, Mošonjskoj i Želěznoj na Ugrih. Skupio —— —— starinom Ogulinac, a rodom iz Bruvna u Krbávi. Zagreb. Slovi Dragutina Albrechta. 1871. На 8-ни LIV 1 л. 313 стр. и 3 л.

— ЛАЈНИС гледај Црногорац Коста.

— ЛАМЕНЕ. Гледај Дукић Д.

— LEVALD FRANJKA, v. Pakšec Franjka.

129. ЛЕКАРСКА ПОУКА за носиоце рањеника. Београд, у државној штампарији 1871. На 16-ни 24 стр.

— ЛЕТОПИС гледај Српски Летопис.

130. LOGIKA. Iz latinskoga jezika preveo, a stranom i preradio jedan svetjenik nadbiskupije zagrebačke. Dio prvi. Dialektika. „Okom sova prama svjetlu sunca, čovjek umom jest pram očevidnu.“ S Thom. I. I. q I. ar. V. ad I. U Zagrebu. Troškom vlastitim. На 8-ни 6 л. и 168 стр.

— Dio drugi. Kritika. На 8-ни 6 л. 108 и 2 л. философских термина.

131. MAGDIĆ FRANJO. Stenografija hrvatska. Polag sustava Gabelsbergova sastavio —— —— profesor kr. vel. realke zagrebačke. U Zagrebu 1871. Autotipografički tisak Julija Hühna. На 8-ни 2 л. 87 стр.

— МАЈЗНЕР ЈОСИФ. Гледај Каталог народне библиотеке.

132. МАКСИМОВИЋ АКСЕНТИЈЕ. Приправа у учење нотног појања и свирања на виолину. Покушај како би најлакше науку о музици у народу распространили. За приправнике, учитеље, богослове, гимнази-

сте и сваког, који се жели упутити у музику написао —— —— капелник српског народног позоришта. Књига 1. Придржава се право умножавања. Штампарија Јовановића и Павловића у Панчеву 1871. На 4-ни 25 стр.

133. МАКСИМОВИЋ М. МИЛАН. Шта је задатак Српкињи? Написао —— —— Прилог „Даници“ за 1871 годину. У Н. Саду. Печатња Игњата Фукса 1871. На 16-ни.

134. МАЛЕТИЋ Ђ. Пролог говорен 6. Априла 1871. о светковини због примљеног Београда у место рукописа издан, заједно с одговором на књижевни суд „Младе Србадије“ о њему. У Београду, у државној штампарији. 1871. На 8-ни 32 стр.

135. МАНИФЕСТ комунистичке партије. 1848. У Панчеву. Брзотиском Јовановића и Павловића 1871. На 12-ни 56 стр.

136. MARIK VJENCESLAV. Kratko prirodoslovje. Za mladež pučkih učionah. Sa 45 slikah. Drugo izpravljeno i povećano izdanje.
Viestnik za pedagogijsku književnost br. 1.

137. MARIK VJENCESLAV. Kratak sveobći zemljopis. Četvrto izpravljeno izdanje.
Viestnik za pedagogijsku hnjiževnost br. 1.

138. MARIK ZABOJ VJENCESLAV. Kratak zemljopiš trojedne kraljevine od —— —— —— učitelja na kapt. glav. učioni u Zagrebu i dopis. člana fisiokratičkoga družtva u Zlatnom Pragu. U Zagrebu 1871. Nakladom Lavoslava Hartmána. Tiskom Lavoslava Hartmána i družbe. На 8-ни 62 стр. и 1 лист.

139. МАРИНОВИЋ НИКОЛА. Хорацијe. Трагедија у 5 чинова од Петра Корнеља. С француског превео —— —— У Београду у државној штампарији 1871. На 16-ни 4 л. и 102 стр.

140. MARKO KRALJEVIĆ. 36 narodnih pjesama. Tiskom braće Battara u Zadru.

141. МАРКОВИЋ ЈЕФРЕМ. Треба ли нам жељезница. Одговор г. Ч. Мијатовићу на његове чланке о томе у „Јединству.“ (У Београду у штампарији Н. Стефановића и дружине 1871.) На 8-ни 50 стр.

142. МАРКОВИЋ СВЕТОЗАР. Неколико чланака Светозара Марковића. У Панчеву. У комисији код Јовановића и Павловића. 1871.

„Застава.“

— МАРКОВИЋ СВ. види Миљ Ст. Џон.

143. MATKOVIĆ PETAR Dr. Zemaljska kruglja ili globus i njegova uporaba. Navlastito za porabu nekih globusah, izradjenih u geografskom zavodu Ernesta Sottea u Berlinu. Hrvatski napisao prof. Dr. —— —— Nakladom knjižare Lav. Hartmána u Zagrebu. На 12-ни 7 стр.

144. MAŠEK VJEKOSLAV. Pregled upraviteljne razdielbe kraljevine Dalmacije. Izdao —— ——.

Српски и талијански.

145. МЕДИЋ ДАНИЛО. Конрад Валенрод. Јуначки епос Адама Мицкијевића. Превео с пољског —— ——. У Н. Саду 1871. Српска тискарница Дра Јована Субботића. На 8-ни 78 стр. и 1 л.

146. МЕДОВИЋ АЋИМ Др. Државно лекарство за правнике и лекаре. Део други. Санитетска полиција. Други наслов Санитетска полиција према начелима правне државе. По Ширмајеру, са неколиким примедбама и назначењем постојећих у кнежевини Србији санитетско-полицајних закона, уредаба и наставлења, главнијих нретписа и поука за полицајне и санитетске званичнике написао —— ——. Прегледала и одобрила школска комисија. Са 18 дрворезних слика. У Београду у држ. штампарији 1871. На 8-ни 2 л. X и 423 стр.

147. МИЈАЈЛОВИЋ М. Рачуница за I разр. гимн. реалке и реалчица. Од —— суплента крагујевачке гимназије. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду у држ. штампарији 1871. Цена 5 гр. чарш. На 8-ни 2 л. и 174 стр.

148. МИЈАТОВИЋ ЧЕД. Историја цивилизације у Енглеској. Написао Хенри Тома Бокл. С енглеског превео —— ——. Део први. Дело је ово награђено из књижевног фонда Илије Коларца. У Београду, у државној књигопечатњи. 1871. На 8-ни VIII и 272 страна.

149. (МИЈАТОВИЋ ЧЕД.) Треба ли нам жељезница? (Чланци прештампани из „Јединства.“ Трећи је од „једног војника.“ Београд у држ. штампарији 1871.) На 12-ни 64 стр.

150. МИЈУШКОВИЋ ТОДОР. Рачуница за школу и приватно учење. Треће поправљено и умножено издање. Написао —— ——, професор. У Београду, у државној штампарији 1871. На 8-ни 88 стр. и 2 л.

151. MIKLOŠIĆ FR. Trojanska priča bugarski i latinski. Na sviet isdao —— Na po se štampano iz treće knjige „Starina“, koje isdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1871. U štampariji D. Albrechta. На 8-ни 44 стр.

152. МИЛАШИНОВИЋ Л. СТ. Задаћа учитељских задруга у садањем добу. Од —— земунског нар. учитеља. Нар. штамп. у Н. Саду. 56 стр.
Србска народна школа 1871, 252.

153. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. М. Историја педагогије. Написао —— Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни XVI и 566 стр. и 1 л.

154. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. М. Адолфо Дистервег и главнији основи његове дидактике и методике. По Модзалев-

ском —— Прештампано из Школе. У Београду, државна штампарија 1871. На 8-ни 2 л. 36 стр.

155. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. М. И живот је школин предмет. Пунописна црта од Београда преко Загреба и Трста до Млетака. Написао —— Отштампано из „Школе“ 1871. У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни 39 стр.

156. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. М. Школска дисциплина. По Еленском. Изложио —— Прештампано из „Школе“ по налогу г. министра просвете и црквених дела. У Београду, у држ. штамп. 1871. На 8-ни 2 л. и 68 стр.

157. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. М. Ђачка радост. Књижица деци за поклон. Саставио —— Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду у државној штампарији. 1871. На 12-ни 77 стр.

158. МИЛОВУК М. Школа нотног певања за основна училишта и млађе разреде средњих школа. Саставио —— Књига I. Трошком владиним. У Београду, у државној штампарији 1871. На 4-ни 1 л. и 35 стр.
Штампано нотним типима.

159. МИЛОВУК М. Кратка стилистика и кореспонденција, или начин како се праве разни писмени састави. Од —— Свеска I—IV. Издаје главна српска књижара. У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине 1871. На 8-ни 1—64 стр.

160. МИЛОВУК М. Трговачко књиговођење од —— Свеска I—IV. Издаје главна српска књиж. У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине 1871. На 8-ни 1—64.

161. МИЛОВУКА КАТАРИНА. Историја света у кратком прегледу за женскиње. Од —— —— Свеска I—IV. Издаје главна српска књижара Ј. Д. Лазаревић. У Београду. Штампарија Н. Стефановића и дружине 1871. На 8-ни 1—64 стр.

162. МИЛОВУК ТАТОМИР. Поздравъ србскомъ народу у Србіи на данъ рођеня пресветлогъ господара и княза србскогъ Милана Обреновића IV. у трећемъ лѣту владѣтельства нѣговогъ 10. Августа 1871. Написао —— —— парохъ Батушки кодъ цркве „Заове.“ У Београду, штампарія Н. Стефановића и дружине 1871. На 16-ни 32 стр.

163. МИЛОЈЕВИЋ С. М. Путопис дела праве — Старе — Србије. Од —— Дело је помогло срп. уч. друштво, а издала главна српска књижара Јована Д. Лазаревића. У Београду,. у државној штампарији 1871. На 8-ни V. и 218 стр.

164. МИЛОСАВЉЕВИЋ СТЕВ. ДР. Одговор г. Алимпију Васиљевићу професору у великој школи у Београду (У Београду у државној штампарији 1871.) На 4-ни 2 листа.

165. МИЉ СТУАРТ ЦОН. Потчињеност женскиња. Од —— —— —— С предговором Св. Марковића и Брајтовим говором. У Београду, у државној штампарији 1871. На 16-ни XVI. и 228 стр. и 2 л.

166. МИНИСТАРСТВО ВОЈЕНО. Програм испита за официрске чинове. У Београду, у државној штампарији 1871. На 8-ни 7 стр.

167. МИТРОВИЋ ТОДОР. Нова Црногорка или развитак Црне Горе. Написао —— —— Озремац ђак. Београд 1871. Штампарија Николе Стефановића на великој пијаци № 1. На 16-ни 17 стр.

168. МИХАЈЛОВИЋ ЕВСТАТИЈЕ Сујевѣрије и невѣрије са претресом и опровржењем материализма и атеизма илити безбожија. Од —— —— У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија 1871. На 8-ни 2 л. VI и 159 стр. са 12 стр. претплатника.

169. МИХАИЛОВИЋ Ј. МИЛАН. Кратко објашњење о меницама. Написао —— —— писар трговачког суда

Београд 1871. У штампарији Николе Стефановића на великој пијаци № 1. На 8-ни 74 стр.

170. МИХАИЛО МИТРОПОЛИТ. Православный проповедникъ митрополита српскогъ Михаила. У користь фонда свештеничког. Кньига четврта. У Београду. У државној кньигопечатньи 1871. На 8-ни 2 л. VI и 615 стр. и 1 л.

— МИХАИЛО митрополит. Види Девојачко пунолѣтство.

— МИЦЕНБУРГ, гледај Петаковић Ненад.

171. МИШКОВИЋ Ђ. Математична и физична географија за средње школе. Из више немачких ауктора саставио —— прегледала и одобрила школска комисија. У Београду. У државној штампарији 1870. На 8-ни 3 л. 106 стр. и 4 литограф. таблице.

172. МОЛБА јеснафа трговачког, лончарског, бакалског и терзиског у Шапцу поднета народној скупштини у Крагујевцу против сеоских дућана. У Београду, штампарија Н. Стефановића и друж. 1871. На 8-ни 14 стр.

173. МОЛБА еснафа трговачко-терзијског, бакалског, абаџијског и бојаџијског из Крагујевца, 1871 године због укинућа закона о сеоским дућанима. У Београду штампарија Н. Стефановића и дружине 1871. На 8-ни 14 стр.

174. МОЛБА скупа црквено-школске јеврејске општине у Београду, поднета народној скупштини у Крагујевцу 1871 године. У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине 1871. На 8-ни 7 стр.

175. НАРОДНА ЛИРА, или збирка песама што се певају У Београду. Издање књижаре В. Валожића. На 32-ни 4 л. 360 стр.

176. НАРОДНОЈ СКУПШТИНИ. (Акти о парници мислођинске воденице. У Београду у штампарији Н. Стефановића и дружине) На 8-ни 10 и 21 стр.

177. НЕКА АКТА и факта говоре 1. Да ли је повређено право еснафа бакалског у Београду са одобрењем штатута „I потрошачке дружине“, које је г. министар финансије 4. Септембра 1870 под № 3036 реченој дружини дао? 2. Да л' је еснаф право своје умесно и пред ким треба бранио? 3. Да л' је државни савет био позван по уставу и законима, да на жалбу еснафа, стане на пут повреди, која се праву еснафском наноси? и 4. Кад државни Савет не ће да узме у заштиту чије право, које се тражи од саме управне власти, онда има ли по уставу нашем, каква лека томе, да се очува право приватно, или никако нема? И стојимо ли онда тако са правом, као кад би се иначе због повреде његове судији тужили, и кад би нам овај суђење одрећи смео? У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине 1871. На 8-ни 31 стр.

178. НЕНАДОВИЋ П. Љ. Снага народа. Од —— У Београду у државној штампарији 1871. На 16-ни 16 стр.

179. НЕШИЋ АНТА. Полазак кнеза Милана у Крим. Спевао народни посланик —— ——. У Крагујевцу 3. Октомбра 1871 год. На 8-ни 7 стр.

180. НИКШИЋ М. НИКОЛА. Исторични роман. Прогнанство шпањске краљице Изабеле или тајне двора мадридског. Превео —— ——. Свеска I. У Београду 1871. Штампарија Љубомира Даниловића код Делиске чесме бр. 26. На 8-ни 32 стр.

По томе је штампање настављено у Панчеву у штампарији К. Јовановића и Павловића, и у XII свесци дотерало је до 472 стр.

181. НОВАКОВИЋ СТОЈАН. Историја српске књижевности. Преглед угађан за школску потребу. Написао —— —— Друго са свим прерађено издање. С јед-

Београд 1871. У штампарији Николе Стефановића на великој пијаци № 1. На 8-ни 74 стр.

170. МИХАИЛО МИТРОПОЛИТ. Православный проповедникъ митрополита српскогъ Михаила. У користь фонда свештеничког. Кньига четврта. У Београду. У државној кньигопечатньи 1871. На 8-ни 2 л. VI и 615 стр. и 1 л.

— МИХАИЛО митрополит. Види Девоячко пунолѣтство.

— МИЦЕНБУРГ, гледај Петаковић Ненад.

171. МИШКОВИЋ Ђ. Математична и физична географија за средње школе. Из више немачких ауктора саставио —— прегледала и одобрила школска комисија. У Београду. У државној штампарији 1870. На 8-ни 3 л. 106 стр. и 4 литограф. таблице.

172. МОЛБА јеснафа трговачког, лончарског, бакалског и терзиског у Шапцу поднета народној скупштини у Крагујевцу против сеоских дућана. У Београду, штампарија Н. Стефановића и друж. 1871. На 8-ни 14 стр.

173. МОЛБА еснафа трговачко-терзијског, бакалског, абаџијског и бојаџијског из Крагујевца, 1871 године због укинућа закона о сеоским дућанима. У Београду штампарија Н. Стефановића и дружине 1871. На 8-ни 14 стр.

174. МОЛБА скупа црквено-школске јеврејске општине у Београду, поднета народној скупштини у Крагујевцу 1871 године. У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине 1871. На 8-ни 7 стр.

175. НАРОДНА ЛИРА, или збирка песама што се певају У Београду. Издање књижаре В. Валожића. На 32-ни 4 л. 360 стр.

176. НАРОДНОЈ СКУПШТИНИ. (Акти о парници мислођинске воденице. У Београду у штампарији Н. Стефановића и дружине) На 8-ни 10 и 21 стр.

177. НЕКА АКТА и факта говоре 1. Да ли је повређено право еснафа бакалског у Београду са одобрењем штатута „I потрошачке дружине“, које је г. министар финансије 4. Септембра 1870 под № 3036 реченој дружини дао? 2. Да л' је еснаф право своје умесно и пред ким треба бранио? 3. Да л' је државни савет био позван по уставу и законима, да на жалбу еснафа, стане на пут повреди, која се праву еснафском наноси? и 4. Кад државни Савет не ће да узме у заштиту чије право, које се тражи од саме управне власти, онда има ли по уставу нашем, каква лека томе, да се очува право приватно, или никако нема? И стојимо ли онда тако са правом, као кад би се иначе због повреде његове судији тужили, и кад би нам овај суђење одрећи смео? У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине 1871. На 8-ни 31 стр.

178. НЕНАДОВИЋ П. Љ. Снага народа. Од —— У Београду у државној штампарији 1871. На 16-ни 16 стр.

179. НЕШИЋ АНТА. Полазак кнеза Милана у Крим. Спевао народни посланик —— ——. У Крагујевцу 3. Октомбра 1871 год. На 8-ни 7 стр.

180. НИКШИЋ М. НИКОЛА. Исторични роман. Прогнанство шпањске краљице Изабеле или тајне двора мадридског. Превео —— ——. Свеска I. У Београду 1871. Штампарија Љубомира Даниловића код Делиске чесме бр. 26. На 8-ни 32 стр.

По томе је штампање настављено у Панчеву у штампарији К. Јовановића и Павловића, и у XII свесци дотерало је до 472 стр.

181. НОВАКОВИЋ СТОЈАН. Историја српске књижевности. Преглед угађан за школску потребу. Написао —— —— Друго са свим прерађено издање. С јед-

ним литографисаним снимком. Прегледала и одобрила школска комисија. Београд. Издање и штампа државне штампарије 1871. На 8-ни XII и 332 стр.

182. НОВАКОВИЋ СТОЈАН. Филологија и језик. Читао као приступ к своме предавању науке о језику 18. Септ. 1871. —— —— хон. проф. У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни 16 стр.

— НОВАКОВИЋ СТ. Гледај Косово.

— —— и Каталог народне библиотеке.

183. NOVI ATLAS za školsku i ručnu porabu. Drugo izdanje. Sadržaj 9. Europa u pogledu gorjah i rêčjah. 10. Europska Ruska. 11. Europsa Turska. 12. Grčka. 13. Austrijsko-ugarska monarkija, 14. Češka, Moravska i Šlezka, 15. Alpinske zemlje 16. Južnoslavenske zemlje, 17. Italija, 18. Španjolska i Portugalska. Svezak II. U Zagrebu Nakladom knjižare Franje Župana (Albrehta i Fiedlera) 1871. На 4-ни 9 листа.

184. **НОВИНЕ.** СРПСКЕ НОВИНЕ. Година XXXVIII. Излазе уторником, четвртком и суботом на читавом табаку, у државној штампарији у Београду, на фол.

Службени лист кнежевине Србије. Уредник Јован Баланцки.

185. —— ДАНИЦА. Лист за забаву и књижевност. Година XII. Издаје и уређује Ђорђе Поповић. Излази три пут на месец на табаку с додатком белетристичкога прилога у табацима, који се после састављају у књиге. У Новом Саду код Игњ. Фукса. Свагог месеца додаје се бојадисана слика париске моде.

186. —— ВИДОВ ДАН. Година XI. Излази сваки дан осим дана иза недеље и празника, на по табака in folio. Издаје и уређује Милош Поповић. У Београду у државној штампарији.

187. —— ЗМАЈ. Лист за шалу и сатиру. Год. VIII. Излази два пут у месецу у Бечу са сликама. Издавао J.

Манојловић, уређивао др. Јован Јовановић. На 2 л. у 4-ни.

188. —— РУЖА. Шаљиво-сатирични забавни лист. Година VII. Излази 48 пути на годину. Одговорни уредник и издаваоц Мијаило Ђ. Ћелешевић. Штампарија Н. Стефановића и дружине у Београду. На 2 л. на 4-ни.

189. —— ЗАСТАВА. Год. VI. Властник и издаватељ др. Свет. Милетић. Одговоран уредник Стеван Поповић. Излази три пута у недељи: средом, петком и недељом. на таб: вел. фолија. у српској народној задружној штампарији у Н. Саду.

190. —— БОСНА. Политичне службене новине. Год. VI. Излазе у Сарајеву један пут на недељу, на табаку in f.

191. —— ШКОЛА. Лист за учитеље, родитеље и децу. Година IV. Излази три пута на месец на табаку вел. 8-не. Уређује и издаје М. Ђ. Милићевић. У Београду у држ. штампарији.

192. —— ВРШАЧКА КУЛА. Год IV. Издаје Ника Мандукић. Одговара адв. Пера Јовановић. Излази сваке недеље један пут у Вршцу брзотиском удове Ј. Е. Кирхнера на таб. in fol.

193. —— ЛИСТ ЗА НАРОДНЕ УЧИТЕЉЕ. Издаје мацарско министарство у Пешти. IV. година.

Нисмо га видели, те не знамо поуздано је ли излазио.

194. —— ТЕЖАК. Илустровани лист за пољску привреду. Издаје „Друштво за пољску привреду.“ Уређује привремено Милован Спасић. Година III. Излази два пута у месецу на табаку и по на 4-ни.

195. —— ЈЕДИНСТВО. Лист за политику и књижевност. Година III. Излази сваки дан осим понедељника на по табака in folio. Издаје и уређује Вукашин Ј. Петровић. У Београду у државној штампарији.

196. —— ПАНЧЕВАЦ. Лист за просветне и материјалне интересе. Година III. Излази два пут преко недеље у

Панчеву у штампарији Јовановића и Павловића на табаку in folio. Уредник Јован Павловић.

197. —— САРАЈЕВСКИ ЦВЈЕТНИК. Год. III. Уредник Мехмед Шаћир. Излази сваке суботе у Сарајеву у вилајетској штампарији на табаку in folio. на српском и турском језику.

198. —— СРБСКИ НАРОД. Лист за политику и народну просвету. Год. III. Издаје и уређује властник Ђорђе Поповић. Излази средом, петком и недељом брзотиском Игњата Фукса у Н. Саду на фолију.

199. —— МЛАДА СРБАДИЈА. Год. II. Лист за поуку, уметност и јавни друштвени живот. Издаје уједињена омладина српска. Уређује Милан Кујунџић. Излази три пут на месец на 8 листа на 4-ни. У Београду најпре у државној штампарији, после у штамп. Николе Стефановића и дружине.

200. —— НАРОД. Год. II. Одговорни уредник и издаватељ др. Јован Субботић. Излази три пут на недељу сваког уторника, четвртка и суботе на 2 л. фол. у штампарији дра Ј. Субботића.

201. —— СРПСКА НАРОДНА ШКОЛА. Лист за васпитање и наставу. Излази 15 и последњег дана сваког месеца. Год. II. Властник и одговорни уредник Стеван В. Поповић. У Пешти штампарија Хорњанскога. На табаку у 8-ни.

202. —— ЦРНОГОРАЦ. Лист за политику и књижевност. Излази на Цетињу један пут на недељу. Година I. Уредник Симо Поповић, власник Ј. Сундечић На fol 2 листа.

Први број изашао 23 Јануара 1871.

203. —— ЦРНОГОРКА. Прилог „Црногорцу“ за забаву, књижевност и поуку. У цетињској штамп. на Цетињу.

204. —— ДОМАЋИ ЛЕКАР. Лист за неговање и чување народног здравља. Властници и уредници Др. К. Пеји-

чић и Др. Љ. Ненадовић. Излази на табаку у половини свакога месеца. Штампарија Јовановића и Павловића у Панчеву На 8-ни.

205. —— ГЛАС НАРОДА. Лист за народне ствари, промет, занат трговину, поуку и забаву. Год. I. Властник и издавалац „Задруга за српску народну штампарију" Н. Саду. Уредник Панта Поповић. Излази сваке недеље на табаку.

206. —— ПРАВОСЛАВЉЕ. Часопис духовни. Издавалац и одговорни уредник Никодим Петровић свешт. и проф. богословије. Година I. Излази у месечним свескама од 3 табака на 8-ни.

207. —— ТРГОВАЧКИ ГЛАСНИК. Лист за трговину, занате, саобраћај, политику и просвету. Година I. Уређује, издаје и одговара Чедомиљ П. Мариновић. Излазио у Београду најпре сваке суботе, а после три пут на недељу на 2 л. мал. фолија. Штампарија Н. Стефановића и дружине.

208. —— ИСТОК. Лист за књижевност и новости. Год. I. Одговорни уредник и издавалац Аксентије Мијатовић. Излази сваке недеље брзотиском удове Кирхнера у Вршцу на табаку in folio.

209. —— РАДЕНИК. Година I. Издаје и одговара Ђура Љочић инжењер. Излази уторником, четвртком и суботом на 2 л. мал. фолија у држ. штамп. у Београду.

210. —— ВРАГОЛАН, коме бист на знамењу имја „Хаџи-Воштац." Лист за шалу и сатиру. Година I. Издаје, уређује и одговара М. Ј. Никетић. Штампарија Н. Стефановића и дружине. На 4-ни на 2 л.

Почео излазити од Јула ове године.

211. —— ЖИЖА. Год. I. Издаје и уређује змај Јован Јовановић. Излази три пут на месец у штампарији Јовановића и Павловића у Панчеву на 2 л. у 4-ни.

Почела пред јесен.

212. —— ПРИЗРЕН. Год. I. Излази сваког понедељника у државной вилаетской штампаріи на табаку in folio српски и турски у Призрену.

Почео излазити Августа.

213. —— РЕШЕТО. Шаљиво-хумористични лист. Година I. Издаје, уређује и одговара Љ. Даниловић. Излази сваки десети дан, а каткад и ванредно у штампарији Љубомира Даниловића, на 2 л. у 4-ни.

Почело излазити Февр.; изашло је само десетак бројева.

214. —— РЕСАВСКИ ПОШТОНОША. Излази два пута у месецу на по табака малога фол. Издаје, уређује и одговара Јован Шарић свештеник у Свилајинцу. Штампарија Јовановића и Павловића у Панчеву.

Први је број изашао 15 Септембра.

215. —— ЈУГОСЛАВИЈА. Jugoslavija. Лист за умно и политично уједињење Југословена. Година I. Издаје Јелисавета Андрића. Одговара Ник. Зернеско. Уређује Јован Похар. Печата А. Андрић у Букурешту. На табаку у 4-ни.

Почела излазити од Јула; не знамо докле је излазила.

216. —— ЈУГОСЛОВЕНСКА ЗВЕЗДА. Лист за политику и узајамне одношаје јужних Славена. Девиза: Право, слобода и јединство. Година прва. Издаје, уређује и одговара властник М. Ј Ђорђевић. Штампарија Ник. Стефановића.

Изашао је само пробни лист на таб. у фол. 20 Марта.

217. —— NARODNE NOVINE. Godina XXXVII. Izlaze svaki dan osim nedelje i praznika na čitavom tabaku. U Zagrebu. Vlastnik i nakladnik Dr. Ljudevit Gaj. Brzotiskom narodne tiskarne dra Ljudevita Gaja. Odgovorni urednik M. Zec.

218. —— ZAGREBAČKI KATOLIČKI LIST. Tečaj XXII. Urednik Simun Balenović. Izlazi svake nedjelje jedan put u čitavom arku u četvrtini. U Zagrebu.

219. —— GOSPODARSKI LIST. Izdaje hrvatsko-slavonsko gospodarsko družtvo na 2 lista u 4-ni svake nedjelje. Godina XIX. Uredjuje Petar Zoričić. U Zagrebu.

220. —— NAPREDAK. Časopis za učitelje, odgojitelje i sve prijatelje mladeži. Tečaj XII. Vlastnik i urednik Škender Fabković. Izlazi 1 i 15 svakog mjeseca na čitavom arku u osmini. Zagreb.

221. —— NARODNI LIST. Godina X. Izlazi sriedom na čitavom tabaku. Izdavatelj i odgovorni urednik Kazimir Ljubić prve polovine a druge Juraj Biankini. Tiskarna Narodnoga Lista.

Излази језиком српским и талијанским.

222. —— PUČKI PRIJATELJ. Poučan i zabavan tjednik za puk trojedne kraljevine. Godina V. Vlastnik i odgovorni urednik Bartol Francelj. Izlazi svaki tjedan jedan put na po arka u četvrtini. Brzotiskom Platzera u Varaždinu.

223. —— ŠKOLSKI PRIJATELJ. Časopis za promicanje pučkoga školstva. Uredjuje Fr. Klajić. Teč. IV. Zagreb.

224. —— VIENAC zabavi i pouci. Godina III. Izlazi svake subote na 8 lista male 4-ne. Izdaje Matica ilirska. Urednik Dr. J. Dežman. Štamparna Drag. Albrehta.

У почетку је био уредник И. Перковац, па му је смрт уредништво на брзо прекратила.

225. —— BUNJEVAČKE I ŠOKAČKE NOVINE. Godina II. Izdavatelj i odgovorni urednik Ivan Atunović. U Kalači. На 4-ни на 2 л. један пут на недељу.

226. —— OBJAVITELJ DALMATINSKI. Službeni list za Dalmaciju. Uredjuje N. Katnić. Tiskom vladine štamparije u Zadru.

Српски и талијански.

227. —— GOSPODARSKI POUČNIK. Tečaj I. Uredjuje u ime odbora gosp. družtva Pet. Zoričić. Tiskom Drag. Albrehta u Zagrebu. На 8-ни.

Додатак Господарском листу.

228. —— SLOGA. Izdavatelj i odgovorni urednik Stjepan Pavišić. Tiskom Dragutina Albrechta u Zagrebu 1871. Na fol. Излази сваки дан осим недјеље и светаца.

Била је лист унионистичке или мађаронске странке и престала је излазити 20 травња 1871.

229. —— ZATOČNIK. Godina III. Islazi svaki dan osim nedjelje i praznika na cielom arku.

Престао излазити забраном власти с крајем Марта.

230. —— BRANIK. Izlazi svaki dan osim nedjelje i praznika na cielom arku. Vlastnik i odgovorni urednik Vasilj Bratelj. Tiskom Ivana Vončiņe u v. Sisku.

Почео излазити место „Заточника“ с крајем Априла, престао излазити коловоза, а заменио га Obzor.

231. —— OBZOR. Islazi svaki dan osim nedjelje i blagdanah na cielom arku. Vlastnik, izdavatelj i odgovorni urednik M. Maravić. Tiskom Iv. Vončine u Zagrebu.

Почео излазити од коловоза као замениk „Branika.“

232. —— NOVI PRAVNIK. List za pravo i državoslovje Godina I. Vlastnik i odgovorni urednik Dr. Milan Makanec. Izlazi 15 i 28 svakoga mjeseca. Tiskom Ivana Vončine u vojn. Sisku.

233. —— VJESTNIK prve obće hrvatske učiteljske skupštine. Izdaje i uredjuje centralni odbor I obće hrvatske učiteljske skupštine. Štampa Dragutin Albrecht u Zagrebu. На 8-ни на по табака.

У њему су протоколи одбора који се поменуте скупштине тичу или о њеним седницама извештавају.

234. —— NAŠA SLOGA. Poučni gospodarski i politični list. Uredjuje i izdaje A. Karabaić. U Trztu.

235. —— HERVATSKA. Uredjuje V. Bach. Zagreb.

Излазила је у свесцима. Лист је, како су новине јавиле, прекраћен, што је уредник у буни раковачкој погинуо.

236. ЊЕГОШ П. П. Горски вијенац. Историческо собитије при свршетку XVII вијека. Сочиненије П. П. Н. владике црногорскога. Прештампао Милош Милоса-

вљевић, пензион. казначеј окр. подринског. V издање. Београд 1871. Штампарија Николе Стефановића на великој пијаци № 1. На 16-ни.

237. ОБЈАШЊЕЊЕ предлога закона о старатељству У Веограду, у држ. штамп. 1871. На 8-ни 44 стр.

238. ОБРАДОВИЋ МИЛЕНКО. Јеванђеље природе. Књига за сваку кућу. С немачког превео —— —— Ова књига награђена је из књижевног фонда Илије М. Коларца. У Београду 1871. У штампарији 1871 на великој пијаци № 1. На 8-ни 149 стр. и 1 л. — II. Са 33 дрвореза 174 стр. и 1 л. на 8-ни.

239. ОДГОВОР Богићу и његово капетановање. Од познатог пријатеља. Што кола треба да шкрипе, то волови бучу. У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине. 1871. На 8-ни 17 стр.

240. П.... Л.... Човек и животиња. Написао Карло Кунис. Превео —— —— А издало уредништво „Истока." Свеска I. Панчево. Тиском Јовановића и Павловића. 1871. На 16-ни VIII и 36 стр.

241. PAVIĆ ARMIN. Historija dubrovačke drame. Napisao profesor —— —— Izdala jugoslav. akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1871. U knjižarnici Fr. Župana (Albrechta i Fiedlera) na prodaju. На 8-ни 3 л. 198 стр. и 1 л.

242. PAVLINOVIĆ MIHOVILO. Radišu Bog pomaže. (Selfhelp) Smilesa. Preradio —— ——. Troškom Matice dalmatinske. Zadar. Tiskom Narodnog Lista 1871. На 8-ни 190 стр. и 1 л.

243. ПАВЛОВИЋ ЂЕНА. Жена — да вас Бог сачува. Црта из друштвеног живота. Написао —— —— Прештампано из „Панчевца." У Панчеву. Штампарија Јовановића и Павловића 1871. На 12-ни 1 л. и 54 стр. Други наслов: Књижница за народ. I свеска Жена — да вас Бог сачува. У Панчеву итд.

244. ПАВЛОВИЋ Ђ. Објашњење грађанског законика. О јемству. §. §. 827—846. Од —— ——. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, у државној штампарији 1871. На 8-ни 4 л. и 160 страна.

245. ПАВЛОВИЋ Ј. ЈАКОВ. Слово на свечаност „предаје градова“ 6. Априла 1871 год. Говорио у цркви „Ружици“ —— —— свештеник и професор богословије. Цена 1 грош чарш. У корист цркве „Ружице.“ (У Београду, штамп. Н. Стефановића 1871.) На 16-ни 13 стр.

246. ПАВЛОВИЋ Ј. ЈАКОВ. Неколико речи о „покушајима“ архимандрита Г. Пелагића. Написао свештеник —— —— професор богословије. У Београду, у држ. штампарији 1871. На 8-ни 40 стр.

247. PAKŠEC FRANJKA. Zatočnica žena ili četrnaest listova za žene od Franjke Levald. Pohrvatila —— —— učiteljica glavne učione u Osieku. U Osieku. Brzotiskom J. Franka. 1871 На 12-ни 2 л. и 165 стр.

248. ПАНТЕЛИЋ Ј. ЂУРО. Беседа, коју је говорио на св. оце као прослави патрона читаонице зајчарске 1870 год. —— —— одборник и деловођ читаонички у Зајчару. Београд 1871. Штампарија Николе Стефановића на великој пијаци бр. 1. На 8-ни 7 стр.

249. ПАНТЕЛИЋ ПЕТАР. Полезна забава. Одштампао из „Трговачког Гласника“ и о свом трошку издао —— —— из Јабуча. У Београду. Штампарија Н. Стефановића и дружине 1871. На 16-ни 37 стр.

250. PEDAGOGIJSKA biblioteka. Izdaje hrvatski pedagogijsko-književni zbor. Knjiga I. Jana Amosa Komenskoga Didaktika. Zagreb. Knjigotiskarna Dragutina Albrechta 1871. Други наслов: Jana Amosa Komenskoga Didaktika Zagreb. итд. На 8-ни XXXIII стр. 1 л. 255 стр. и 2 л.

251. ПЕЛАГИЋ В. Покушаји за народно и лично унапређење. Написао архимандрит —— У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине. 1871. На 8-ни 236 стр. и 4 л.

252. ПЕЛАГИЋ АРХ. У аманет Србину и Српкињи. „Напријед корачајмо, браћо и сестре! На нашој је страни сила времена, над којом нема силе. Вријеме обара све што је противу науке и напредка; оно ће оборити и све што је устало и устаје против праведних и светих тежња младог српства.“ —— На Цетињу 1871. На 8-ни 15 стр.

— PERWOLF JOSIP, vidi Bratelj Vasilj.

— ПЕРИЦОНИЈУС види Чолак-Антић К. Лазар.

253. ПЕТАКОВИЋ НЕНАД. Господар света. Од Мицелбурга. Наставак „грофа Монте-Фристо.“ Превео —— —— Издао Х. Алекса О. Поповић Свеска IV. Београд, 1871. Штампарија Николе Стефановића у Београду на великој пијаци бр. 1. На 12-ни 101 стр.

254. ПЕТКОВИЋ МИХ. Земљомерство у границама ниже геодезије. Написао —— —— проф. вел. школе. Прегледала и одобрила школска комисија. Са XXXVIII литограф. таблица. У Београду у држ. штамп. 1871. На 8-ни 4 л. и 174 стр. са означеним таблицама.

255. PETRANOVIĆ B. Dr. O robstvu. Napisao —— Preštampano iz XVI knjige „Rada“ jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1871. Štamparija Dragutina Albrechta. На 8-ни 1 л. и 17 стр.

256. ПЕТРАНОВИЋ ГЕРАСИМ. Православни црквено-народни синод држан у Задру г. 1808. Сабрао и уредио —— —— архимандрит. Прештампано из Магазина г. 1870-1 У Задру. Печатња Нар. Листа 1871. На 8-ни 95 стр.

— ПЕТРАНОВИЋ ГЕРАСИМ, гледај Србско-далматински магазин.

257. ПЕТРОВИЋ М. Народна школа у Чехословена. Написао —— Прештампано из „Панчевца." Панчево. Штампарија Јовановића и Павловића 1871. На 16-ни 41 страна.

258. ПЕТРОВИЋ МИТА. Девојачки свет. Књига за одрасле девојке. Написао —— —— У Панчеву 1871. Накладом Јовановића и Павловића. На 12-ни 4 л. и 191 страна.

259. ПЕТРОВИЋ Ј. НИКОЛА. Недељне и повторне школе Написао —— —— У Београду, у државној штампарији 1871. На 16-ни 30 стр.

Прештампано из „Јединства."

260. ПЕТРОВИЋ ФИЛАРЕТ. Бесједа —— —— јеромонаха пароха добрањског на св. Андрију 1871. Штампано трошком г. Ристе Тодоровића, трговц. добрањскога, врлог родољуба. У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине 1871. год.

261. ПИСМО одбора општине београдске министарству финансије о томе, да и страни поданици што у Београду живе плаћају општинске трошкове. На 8-ни 12. стр. (Нема насловног листа. У Београду у државној штампарији 1871).

262. ПОБРАТИМСТВО. Књига прва. Издаје „Побратимство", ђачка дружина на великој београдској школи. Београд, у државној штампарији 1871. На 8-ни VII и 210 стр.

— ПОГОДИН М. гледај Живојин ђакон.

263. ПОДГРАДСКИ ЈОСИФ. Отворена књига дру Светозару Милетићу у Вац via Пест. О жалостном стању народно-црквеног живота код Срба. Пише —— —— Садржај. Последњи напор народног сабора, да сачува заостатке децимираног народа српског. — Сепаратан вотум. — Ко врећа каноне, и ко оће да се они испуњавају? — Окрњено право народне цркве. —

Програм против народне странке у отвореном писму на владику администратора Стојковића. — Назарени напредују. — Библија од Даничића. — Гете о библији. — Просвета. У Новом Саду српска народна задружна штампарија 1871. На 8-ни 40 стр.

264. PODLIPSKA SOFIJA. Tudjinka. Pripoviest za mladež od —— —— S českoga preveo i isdao „sbor“ duhovne mladeži zagrebačke. U Zagrebu 1871. Slovi Dragutira Albrechta. На 12-ни 131 стр.

— POKORNI VJEKOSLAV, гледај Vukasović Živko.

— ПОПОВИЋ Ђ. гледај Руварац Коста.

265. ПОПОВИЋ В. СТЕВАН. Наша земља. Читанка за народ. Свеска I. По Др. Стамму посрбио —— —— српских народних школа известилац. У Панчеву. Наклада Јовановића и Павловића. 1871. На 16-ни 2 л. 171 стр. 2 л.

266. ПОПОВИЋ ПАНТА. Неста блага неста пријатеља. Приповетка из народног живота. Написао —— —— У Панчеву у комисији код Јовановића и Павловића 1871. На 12-ни 114 стр.

267. ПОПОВИЋ ТОДОР. Летимични поглед на прошлост и садашњост Србије. У Београду, 1871. Штампарија Н. Стефановића и дружине. На 8-ни 15 стр.

268. ПОСТПИШЛ ФРАЊО А. Судбина невесте или тајне цара Наполеона III. Хисторички роман у три дела од Јулија Конарда. Превео и издао —— —— Први део. Пешта. Печатња Виктора Хорњанскога. I свеска 1—48 стр.

269. ПРАВИЛА „Пожаревачке банке.“ У Београду Н. Стефановића и дружине 1871. На 8-ни 20 стр. и 2 листа.

270. ПРАВИЛА ваљевске штедионице. У Београду, штампарија Ник. Стефановића и дружине 1871. На 8-ни 23 стране.

271. ПРАВИЛА смедеревске кредитне банке. У Београду у држ штампарији 1871. На 8-ни 28 стр. и 2 л.

272. ПРАВИЛА ПРВЕ београдске заједнице. У Београду у држ. штампарији 1871. На 8-ни 16 стр.

273. ПРАВИЛА ДРУШТВА СЛОГЕ. Београд. У држ. штампарији 1871. На 8-ни 13 стр.

274. ПРАВИЛА за београдско певачко друштво 1871. године. У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине 1871. На 8-ни 13 стр.

275. ПРАВИЛА за ученике гимназија и реалака. (У Београду у држ. штампарији 1871) На 8-ни 8 стр.

Издање министарства просвете и цркв. дела.

276. ПРАВИЛА кредитне банке у Вршцу. О трошку друштвеном. У Панчеву Брзотиском Јовановића и Павловића 1871. На 8-ни 1 л. 43 стр. и 2 л.

277. ПРАВИЛА о поступку код пошта и ђумрука у Србији са аманетима који се поштом из других држава доносе у Србију, и онима што се из Србије шиљу у стране земље. (У Београду, државна штампарија) На 8-ни 12 стр.

278. PRAVILA hrvatskoga pedagogijsko-književnoga sbora. U Zagrebu. Štampa Dragutina Albrechta. 1871. На 8-ни, лист и 5 стр.

279. ПРЕГЛЕД радње по струци министарства правде од 1 Јануара 1870 до 1 Августа 1871 год. У Београду у држ. штампарији 1871. На 8-ни 20 стр.

280. ПРЕГЛЕД рада министарства просвете и црквених дела од 1 Септембра 1870 до 1. Септембра 1871. У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни 36 страна.

281. ПРЕГЛЕД РАДЊЕ по струци министарства унутрашњих дела, од 1. Септембра 1870 до 1 Септембра 1871 године. (У Београду у државној штампарији) На 8-ни 16 стр.

282. ПРЕГЛЕД радње министарства финанције. У Београду, у државној штампарији 1871. На 8-ни 29 стр. и 29 стр. прилога.

283. ПРЕГЛЕД радње по струци министарства грађевине за 1870 год. У Београду, у држ. штампарији 1871. На 8-ни 48 стр.

284. ПРЕДЛОГ закона о старатељству. (У Београду у држ. штампарији) На 8-ни 23 стр.

Од министарства народној скупштини.

285. ПРЕДЛОГ закона о побољшању стања отачаственог свештенств. (У Београду у држ. штамп.) fol. 2 л.

Од министарства народној скупштини.

286. ПРЕДЛОГ закона о пензионом фонду за удовице и децу умрли чиновника. (У Београду у држ. штамп.) На fol. 8 стр.

287. ПРЕДЛОГ закона о окружним штедионицама. (У Београду у држ штамп.) На 8-ни 10 стр.

288. ПРЕДЛОГ народн. скупштини о подизању железнице. (У Крагујевну у држ. штамп.) На fol. 12 стр.

289. ПРЕДЛОГ закона о поступку судском у ванпарничним, (неспорним) делима (У Београду у држ. штампарији.) На 4-ни 32 стр.

Од министарства народној скупштини.

290. ПРЕДЛОГ закона о пороти. (У Београдну у држ. штамп.) На fol. 16 стр.

Од министарства народној скупштини.

291. ПРЕПИСКА кнежевско- српског министарства иностраних дела о дунавском питању на лондонској конференцији држаној 1871 године. У Београду у држ. штамп. 1871. На 4-ни 2 л. и 32 стр.

292. ПРИЈАТЕЉУ „буца“, „нацака“, „стрела“, Алимпију, Петру, Војисаву, Тодору Богићу раскапетану. II. одговор од Стој. Петровића трговца из Свилајнца. У Панчеву. Штамп. Јовановића и Павловића 1871. На 8-ни 16 стр.

293. ПРОГРАММЪ велике гимназие карловач. за школску годину 1871. Съ нужднымъ допунама одъ прошлыхъ година 1866—1870. Уређуе и издае гимназие управительство. Год. XIX, кнь. XII. У Н. Саду српска штампарија дра Јов. Субботића 1871. На 8-ни 62 стр. и 3 л.

У њему је чланак Ј. Живановића „Кратак преглед граматике старога словенскога језика."

— ПРОТИЋ А. види Ђурић Д.

294. ПРОТОКОЛИ народне скупшине која је држана у Крагујевцу 1871 год. У Београду у држ. штампарији 1871 год. На 8-ни 1 л. и 660 стр.

— PUČKA KNJIŽNICA družtva svetojeronimskoga, vidi Kralj Gjuro.

295. ПУТОВАЊЕ његове светлости књаза Милана у Ливадију. У Београду. У држ. штамп. 1871. На 16-ни 29 стр.

296. RAD jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1871. U knjižarnici Fr. Župana (Albrechta i Fiedlera na prodaju). На 8-ни.

Knjiga XIV. 2 л. и 228 стр. и 5 стр. снимака. Садржај. О придавнику. Од А. Вебера. — Свет ин дух чловешки. Од С. Шубића. — О далматинских и илирских новцих најстарије добе. Од. Ф. Рачкога. — Акценти у адјектива. Од Ђ. Даничића. — Карло Јаромир Ербен. Некролог од Ф. Рачкога. — Књижевне обзнане: Најновије географске публикације о европској Турској. Од П. Матковића; Minotto, Documenta ad Forumjulii etc. Од С. Љубића; Напредак словинске филологије пошљедњих година. Од В. Јагића. — Изводи из записника.

Knjiga XV. 2 л. и 231 стр. Садржај. Трговински одношаји између Дубровника и средње Италије. Од др П. Матковића. — Ботаничке цртице, и додатци за Флору Хрватске, за г. 1870. Од Љ. Вукотиновића. — Флуоресценција и калцесценција. Од проф. М. Секулића. — Бројаница или десет глаголских зрнац. Од Фр. Курелца. — Књижевне

обзнане: Најновија издања извора за живот св. Ћирила и Метода. Од дра Фр. Рачкога; Законик Стефана Душана цара српског 1349 и 1354. Издао и објаснио Стојан Новаковић, од др. Ђ. Даничића: Сербско-русскій словаръ. Составилъ П. Лавровскій, од др. Ђ. Даничића; Стари рукописни путописи у књижницах млетачких, од др. П. Матковића. — Изводи из записника.

Knjiga XVI. 2 л. 230 стр. Садржај. Поправци ка глаголским споменикомъ. Од др. Ив. Чрнчића. — Одломци из земљописа и народописа Хрватске и Славоније у 9 стољећу. Од М. Брашнића. — О напису на епитрахиљу. Од И. Руварца. — Присега у нашем народу од др. Либалд-Љубојевића. — О ропству Од др. Б. Петрановића. — Бројаница или десет глаголских зрнац. Од Фр. Курелца. — Књижевне обзнане: Граматика Ђурђа Крижанића. Од др. Ђ. Даничића О дубровачкој ковници. Од С. Љубића; Народност предмет статистичнога пописа. Од др. П. Матковића.

Knjiga XVII 2 л. 223 стр. О одношајих међу Дубровчни и Млетчани за угар.-хрв. владања у Дубровнику. Од С. Љубића. — Када и како се преобрази хрв. кнежевина у краљевину. Од др. Ф. Рачкога. — Сјеверна зора. Од Јос. Торбара. — Ждраловнице (Geraniaceae) погледом на наравословну врст. Од др. Јос. Крас. Шлосера. — Свечана сједница. Бесједа предсједника др. Фр. Рачкога. Извјештај тајника дра Ђ. Даничића. — Књижевне обзнане: Напредак словинске филологије пошљедњих година. III. Од др. В. Јагића; Споменици о Стјепану малом. Исписао из млетачког архива С. Љубић. Од др. Ф. Рачкога. — Изводи из записника југославенске академије знаности и умјетности.

297. РАД ванредне, друге скупштине „прве београдске заједнице,“ која је била у Београду, 2. Фебруара 1871 године, у дворани обштине београдске. У Београду, штампарија Николе Стефановића на великој пијаци № 1 8-ни 19 стр.

298. РАДИЋ ЂОРЂЕ Др. Мала земљодјелска читанка за основне школе у Црној Гори. Написао —— —— I. Земљодјелство. У Биограду штампарија Н. Стефановића и дружине 1871. На 8-ни 51 стр.

299. РАДИЋ ЂОРЂЕ Др. Гајење пернате живине. Написао — —. Са 14 дрвореза. У Београду штампарија Н. Стефановића и дружине, 1871. На 8-ни 2 л. и 56 стр. Други наслов: Дра Ђорђа Радића пољско-привредни списи. Ново поправљено издање. Гајење живине. У Београду итд.

300. РАДИЋ ЂОРЂЕ Др. Очење или калемљење воћака на спавајуће и ћерајуће око. Ђацима основнијех школа у Црној Гори. Написао — — Са 8 слика. У Биограду, у државној штампарији 1871. На 8-ни 8 страна.

301. РАДИЋ ЂОРЂЕ Др. Све о пшеници. Написао — — Са 42 дрвореза. У Београду, у државној штампарији 1871. Други наслов. Дра Ђорђа Радића пољско-привредни списи. „Све о пшеници“. Издало „Друштво за пољску привреду.“ „Ко ради с вољом и с уздањем на Бога, томе ће Бог радњу и благословити.“ У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни 3 л. 108 стр. и 1 л.

302. РАДИЋ ЂОРЂЕ Др. Воће. (У Београду у држ. штамп. прештампано из „Тежака“) На 8-ни 36 стр.

303. РАЈКОВИЋ ЂОРЂЕ. Факсимиле од рукописа знаменити Срба. Скупио и на свет издао и историјски протумачио — —. На камену писано у литографском заводу Е. Белера у Бечу. Свеска прва. Беч 1871. Штампарија Л. Сомера и др. На 4-ни

304. РАКИЋ МИТА. Историја умног развића Јевропе. Написао Џ. У. Дрепер. С инглиског превео — — Први део. Издало „Српско учено друштво.“ У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни XVI. 363 и 4 л.

305. РАСПОРЕД предмета у основним школама и упутство како ће се предавати. У Београду, у државној штампарији 1871. На 8-ни 1 л. и 42 стр.

306. РАЧУНСКИ извештај првог општег укопног друштва у Панчеву. Од године 1868 до краја 1870. На 8-ни 6 стр.
307. РАША И ДУШМАНИЋ. Храњење и избор хране по узрасту, годишњем времену, занимању и стању здравља. По доктору Рекламу превели —— —— Ова је књига награђена из књижевног фонда Илије М. Коларца. Београд 1871. Штамп. Ник. Стефановића на великој пијаци № 1. На 12-ни 110 стр.
308. РАШИЋ Д. М. Жеља скупштинарима у име народа србског његовој светлости, наследном књазу србском Милану Обреновићу IV на дан рођења 10-га Августа 1871. Од —— У Београду, у државној штампарији 1871. На 8-ни 4 л.
— РЕКЛАМ, види Раша и Душманић.
309. RELJKOVIĆ STJ. MAT. Satir. Peto isdanje. Nakladom i troškom Dragutina Harscha 1871.
Vienac. 1871. 535.
— РИСТОВ В. види Ђурић Д.
— РОБЕРТСОН, гледај Васиљевић А.
310. РУВАРАЦ КОСТА. Скупљени списи Косте Руварца. Други део. Издао Ђ. Поповић. Нови Сад 1868. Печатња Игњата Фукса. На 16-ни 354 стр. и 3 л.
Изашло на свет тек ове године.
311. САНДИЋ АЛЕКСАНДАР. Деспот Ђорђе Бранковић сужањ у Хебу. Прештампано из Омладинског календара за 1871. У Новом Саду. Српска народна задружна штампарија 1871.
312. САНДИЋ АЛЕКСАНДАР. Црна књига. Свакоме своје! I. Одговор Владимиру Јовановићу, па његово „припослано“ у 36 бр. „Панчевца“ 1871. У Н. Саду. Штампарија Игњата Фукса. 1871. На 8-ни 1 л. 6 стр.
313. SVETČANO otvorenje radionice i zaklonice u Spljetu. Tiskom A. Zanonija u Spljetu (српски и талијански).

314. СКУП царски закона и наредбп. С турског посрбљено Призрен. У вилаетской штампаріи 2. Октомбра 1871. На 8-ни.

315. SKURLA STIEPO. Sveti Vlaho biskup i mučenik od Sevasta, dubrovački branitelj. U Dubrovniku. U štamparij̈i Pretnerovoj 1871. На 8-ни 206 стр.

Црногорац бр. 5.

316. СЛОВЕНСКИ букввар за основне српске школе. Прегледала и одобрила школска комисија. Цена 30 пара чарш. У Београду издање државне штампарије 1871. На 12-ни 1 л. 36 стр.

— SMILES vidi Pavlinović Mihovilo.

317. SMIČIKLAS TADE. Pèrve dvje dobe hèrvatske književnosti. Njekoje historijsko-genetičke misli. Program kraljevske više gimnasije na Rjeci koncem školske godine 1870-71 На 4-ни 1—15 стр.

318. СПИСАК књига које се могу добити код Игњата Фукса књижара и комисионара „Матице србске" У Новом Саду. Печатња Игњата Фукса 1871. На 16-ни 14 стр.

319. СРБСКО-ДАЛМАТИНСКИ МАГАЗИН за год. 1870 до 1871. Уредио Герасим Петрановић консисториални и М. Драговића архимандрит. Година XXIX. У Задру. Печатња Нар. Листа. На 8-ни 151 стр.

Садржај. Историја: Православни црквено-народни синод држан у Задру год. 1808. од Гер. Петрановића — Красноријечије. Бесједа на малу Госпу, од Н. Беговића. — Пјесништво. Молитва србина од Круно̇слава Јовића Оточког; Жалоспјев Ристи М. Суботићу; На гробу Катарине Мандрино, од Н. Беговића, — Чланци различни. Народне пословице из Црне Горе, од Филипа Радичевића ђакона и учитеља; Друго путовање руског поклоника у св земљу; Шта ми се у Цариграду догађало, од Ђорђа Николајевића. — Љетопис православне цркве у Далмацији. 1. Ново установљена православна епархија

за Бококоторску и Дубровник; Списи о правосл. цркви у Далмацији за времена млетачке републике; Стање завода за свештеничке удовице и сироте. — Старине. Ђурађ Црнојевић шаље своје властеле да пронађу притиснуте земље грађанима, а сврху истих даје им своје писмо; Натписи у грађанској цркви храму светог Јована Крститеља; Краљевска конфирмацпја на диштрикт, којега су Срби купили од графа Франгепана у Гомирју Врбовском у Моравици.

320. СРПСКИ ЛЕТОПИС за годину 1867, 1868 и 1869 Година XLI, књига 112. Издаје Матица Српска. Уређује А. Хаџић. У Новоме Саду. Српска штампарија дра Јована Суботића 1871. На 8-ни 610 стр.

Садржај. Критичка покушења у периоду од првих седам векова србске историје, од К. Николајевића (наставак). — Драматичка умѣтност и свѣтско-хисторијски живот народа, од дра Јована Субботића. — Слобода као основа уставне државе. Написао Ђ. Вукићевић. — Реални правац у науци и животу, од С. Марковића. — О надници. Одломак из политично-економних студија. Написао Ж. Жујевић. — Србска стара писма, од Максима Луданћа. — Говор дра Јована Суботића, председника „Матице српске" приликом свечане седнице о св. Сави. г. 1869. — Жена (историјско-педагошко расматрање). Написао М. И. — Димостенове филипике. Превео и разјаснио др. Јован Туроман. — О човековој природи. По Едварду Јумансу Мил. Ђурић. — Простачке заблуде, предрасуде, празноверице. Од једнога члана Матице српске. — Елогија Платону Атанацковићу, председнику Матице српске, написао и читао у првој седници књижевног одељења Матице српске (о светом Сави 1869 године). Од Александра Сандића. — Српске народне пословице до сад не штампане. Скупио Ђорђе Рајковић. — Пословице. Коло тринаесто. — Прилози за повесницу српскога народног покрета г. 1848 (наставак). — За историју адресе загребачког сабора од 29 Јануара 1868 од дра J. С. — Извештај Матице српске кр. угарском министарству унутрашњих дела у погледу притужбе Ђорђа Стратимировића и дружине му. — Радња Матице српске год. 1867. — Радња Матице српске год. 1868.

321. СТАНИЋ Ђ. МИЛАН. Царица Милица. Песме из Старога Влаха. Скупио их и на свет издао —— —— Београд 1871. Штампарија Николе Стефановића на великој пијаци № 1. На 16-ни 67 стр.

322. STARI PISCI HRVATSKI. Na sviet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga treća. U Zagrebu 1871. U knjižari Fr. Županа (Albrehta i Fidlera) na prodaju. Други наслов: Pjesme Mavra Vetranića Čavčića Skupili Dr. V. Jagić i Dr. I. A. Kaznačić. Na sviet izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Dio I. itd.

323. STARINE. Na sviet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga III. U Zagrebu 1871. U knjižarnici Fr. Županа (Albrehta i Fiedlera) na prodaju. На 8-ни 2 л. и 331 стр.

Садржај: Хвалов рукопис. Од Ђ. Даничића. — Тројанска прича. Од Фр. Миклошића. — Крмчаја књига српска XIII—XIV вијека. Од И. И. Срезневскога. — Огледи старе хрватске прозе. IV. Живот Александра Великога. Од В. Јагића.

324. СТЕФАНОВИЋ КОЈАНОВ ЂОРЂЕ. Српске народне приповедке. Скупио —— —— —— 1871. Издала српска штампарија дра Јована Суботића. У Н. Саду. На 16-ни 2 л. 234 стр. и 1 л. садржаја.

325. СТОЈАНОВИЋ ДИМИТРИЈЕ. Перспектива. Написао —— —— инжењир. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду у држ. штамп. На 4-ни 31 стр.

326. СТОКИЋ СТАНОЈЛО види Чолак-Антић К. Лазар.

327. СУБОТИЋ ЈОВАН. Дѣла Јов. Субботића. Књига VII. Пѣсне драмске. Јакинта. Сан на јави. Крст и Круна. Ситније драмске пѣсме. У Н. Саду. Србска штампарија дра Јов. Субботића. 1871. На 12-ни 342 стр.

328. ТАЈНИ политични тестамент разкнеза А. Карађорђевића своме сину Петру. У Београду. Штампарија Н. Стефановића и дружине. 1871. На 8-ни 14 стр.

329. ТРЕЋИ извештај о радњи и стању панчевачког српског црквеног певачког друштва за време од 1. Марта 1866 до 30. Новембра 1870. Пою богоу моемоу доньде же есьмь. У Панчеву, штампарија Јовановића и Павловића 1871. На 8-ни 12- стр.

330. TRNSKI IVAN. Učitelj Dobrašin. Pripovieda puku. —— U Zagrebu 1871. На 16-ни 84 стр.

331. ЋИРИЋ СТЕВАН. Беседа, коју је говорио —— —— управитељ казнен. завода на светог првозваног Андрију у дворани Васиљковој у Пожаревцу. Печатао о свом трошку Тошица Јанковић, трг. пожаревачки. Награду г. Ћирић није тражио. Београд, штампарија Н. Стефановића и дружине. 1871. На 8-ни 16 стр.

332. УПУТСТВО за гимназије и реалке. (У Београду у државној штампарији 1871.) На 8-ни 7 стр.

Издање министарства просвете.

333. URLIĆ-IVANOVIĆ GRGO. Zale og Igrane. Spjev. Zadar. Tiskarna narodnoga lista. 1871.

Vienac 1871. 435 стр.

334. УСТАВ прве панчевачке заједнице за ваћевину установљене 1871. Панчево. Брзотиском Јовановића и Павловића 1871. На 8-ни 19 стр.

335. УСТРОЈСТВО дружине столарско-браварске. (У Београду у државној штампарији 1871.) На 8-ни 3 стране.

336. УТЈЕШЕНОВИЋ-ОСТРОЖИНСКИ ОГЊЕСЛ. Вила острожинска. Ситне цјесме и основа естетике. Извео —— —— —— Друго знатно повећано издање. У Бечу. Из штампарије Л. Сомера и друг. 1871. На 16-ни XIV и 324 стр.

Прво издање штампано је латиницом у Бечу 1845. год.

337. УЧИТЕЉ немачког језика. Издала књижара Велимира Валожића. У Београду у државној штампарији. 1871. На 16-ни 2 л. и 96 стр.

Речи и разговори у овој књизи писани су српским словима; само на крају има кратко упутство.

338. FILIPOVIĆ J. DEŽMAN GJ. MODEC LJ. Novi hrvatsko-njemački rječnik. Видя Библиографију прошле година у Гласнику XXXI.

Ове године изашло је од друге свеске стр. 169 до краја.

339. FRANK ANDRIJA. Crkva i škola.

Против цијепања школе од цркве. Vienac. 1872, 144.

340. FRANKOPAN. Vrtić. Pjesme Franje Krsta markeza Frankopana, kneza tržačkoga. Izdao Ivan Kostrenčić. U Zagrebu 1871. Tiskom Dragutina Albrechta. На 8-ни XVI и 157 и 2 л.

— ХАЏИЋ А. гледај Српски Летопис.

341. HORVAT FRANJO. Kratak nauk o gojitbi dudova i buba za hrvatsko-slavonskoga seljaka. U v. Sisku. brzotiskom Ivana Vončine. На 16-ни 36 стр. и 9 слика на једном листу.

Vienac. 1871 стр. 208.

342. ХОФМАН ФР. Птичар (продаваоц птица). Приповедка за омладину. Од —— —— Са четири слике. Издала књижара Велимира Валожића. Београд 1871, у штампарији Николе Стефановића на великој пијаци № 1. На 16-ни 165 стр.

343. CIRAKI FRANJA. Prve pjesme Franje Ciraki-a. Est deus in nobis, agitante calescimus illo. Ovid. Dobiva se u knjiž. Lav. Hartmana u Zagrebu. На 12-ни 180 стр.

344. ЦРНОГОРАЦ КОСТА. Природна историја. II део Ботаника за гимназијске ученике. По Лајнису написао —— —— професор. Прегледала и одобрила школска комисија. Београд у државној штампарији 1871. Цена 3 гр. чарш. На 8-ни 1 л. 180 стр.

345. ČAVČIĆ VETRANIĆ MAVRO, гледај Stari pisci hrvatski.

346. ЧИТАОЦИМА! Да се разумемо. Штампарија Н. Стефановића и друж. у Београду 1871. На 8-ни 50 стр.

Акти по парници Петра С. Милосављевића трговца из Неготина.

347. ЧЛАНЦИ из „Раденика.“ (У државној штампарији 1871.) На 12-ни 91 стр.

Прештампани чланци о регулисању Мораве и о буџету.

348. ЧОЛАК-АНТИЋ К. Лазар. Наука о борби. Из пруске тактике. Од Перицонијуса. Превели Лазар К. Чолак-Антић капетан и професор артиљерије и Станојло Стокић, потпоручик пешачки. У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни 4 л. 181 и 1 лист.

349. ЧУМИЋ А. Предлог одсеку историчком и државничком срп. учен. друштва за изучавање живота народа српског. Од —— ред. члана срп. уч. друштва. У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине. 1871. На 8-ни 34 стр.

На корицама је наштампана и одлука одсека историчког о томе, да се овај предлог у Гласнику и у особеним књижицама штампа.

350. ЧУМИЋ А. Отворено писмо одбору општине београдске. (У Београду у штампарији Н. Стефановића и дружине). На 8-ни 13 стр.

351. ШАПЧАНИН П. МИЛОРАД. Очигледна настава у основној школи. Расправа —— —— Прештампано из XXXII „Гласника.“ У Београду у државној штампарији 1871. На 8-ни 35 стр.

— ШАФИЈА МИРЗА гледај Јовановић Јован.

352. ŠIMONIĆ A. Sužanjstvo srećno. Tragikomedija dubrovačka. Priredio ——, a obielodanio Š. Artale. U Zadru, tiskom br. Battara. 92 стр.

— ШИРМАЈЕР. Види Медовић А.

353. ШПАНИЋ Л. Практична геометрија за средње школе К. С. и за самоуке. Популарно написао —— професор. У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине 1871. 5 л. и 141 стр.

354. ШОБАЈИЋ Б. М. МАКСИМ. Бесмртни јунак. Сачинио и на свет издао —— —— Црногорац. Полак чистог добитка ове књиге приложиће се новоустановљеном фонду за подпомагање и издржавање сироти црногорски ученика на Цетињу. У Биограду. Штампарија Н. Стефановића и дружине. 1871. На 8-ни 4 л. 88 стр.

— ШТАМ Ф. Др. гледај Поповић Стеван.

355. ШТАТУТИ београдског абаџијског друштва. У Београду 1871. У штампарији Николе Стефановића на великој пијаци № 1. 15 стр. на 8-ни.

356. ШТАТУТИ првог србског пиварског акционарског друштва. (У Београду у државној штампарији 1871.) На 8-ни 13 стр.

Додатак.

Белешке из стране књижевности.

1. БАЦЕТИЋ А. Т. Очерки старой Сербіи. У московском журналу „Бесѣди“ бр. 5. за Мај исте године.
2. BOŠKOVIĆ STANOJE. Theoretisch-praktisches Lehrbuch der serbischen Sprache. Von —— —— Zweite Auflage, durchgesehen und verbessest von Johan Bošković Professor an der Hochschule zu Belgrad. Pest, Verlag von Wilhelm Lauffer 1851. На 8-ни 6 л. 260 страна.
3. БУСЛАЕВЪ И. Т. Общія понятія о русской иконописи. — Отзывы иностранцевъ о рускомъ національномъ искусствѣ — Мнѣніе Г. В. Шульца о позднѣйшей византійской иконописи. — Крактое обозрѣніе по истории византійскаго искусства. По сочиненіямъ Лабарта и Гасса. Све у Сборнику на 1866 годъ изданный обществомъ древне-русскагоиск уства при московскомъ публичномъ музеѣ. Москва 1866.

4. DIE WEHRKRAFT der vereinigten Fürstenthümer der Moldau und Walachei, dann Serbien's, Montenegro's und Griechenland's. Juli 1871. Wien. Druck und Verlag von L. W. Seidel et Sohn. 1871. На 8-ни 4 л. и 105 стр.
5. ДЮВЕРНУА Л. А. Сербское чтеніе. У Московским универзитетским извѣстіяма за 1871. № 2. Почетак неке хрестоматије.
6. GESETZ-ARTIKEL des Landtages der Königreiche Kroatien, Slavonien und Dalmatien. Von der Jahren 1868, 1869. Agram, Schnellpressendruck von Jul. Hühn 1871. На 8-ни 164 стр.
7. ГОЛУБИНСКАГО Е. Краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей болгарской, сербской и румынской или молдо-валашской —— екстра-ординарнаго профессора московской духовной академіи. Москва 1871. На 8-ни VIII и 732 стр.
8. HOCHSTETTER v. F. Kisanlik und sein Rosenöl. Ausland 1871. № 6.
9. JAGIĆ V Dr. Das Leben der Wurzel dê in den slavischen sprachen. Von —— wirkl. Mitglied der südslavischen akademie der Wissenschaften in Agram, corresp. Mitglied der kais. russischen akademie der Wissenschaften in St. Peterburg, der serbischen gelehrten Gesellschaft in Belgrad. Wien. Commissionsverlag von Carl Gerold's Sohn 1871. На 8-ни 2 л. 1 и 73 стране.
10. KIEPERT HEINRICH. General-karte von der europäischen Türkei in vier Blättern mit Text. Massstab 1 : 1000000. Nach allen vorhandenen Originalkarten und itinerarischen Hülfsmitteln. Zweite vollständig berichtigte Auflage. Berlin. D. Reimer 1871.
11. КОНДАКОВ П. Н. Православное искусство въ Сербіи. По сочиненіямъ Каница. У Сборнику на 1866

годъ изданный обществомъ древне-русскаго искусства при московскомъ публичномъ музеѣ. Москва 1866.

12. LAY EELIX und FISCHBACH FRIEDRICH. Südslavische ornamente. Gesammelt und herausgegeben von Felix Lay, gezeichnet von Friedrich Fischbach. Selbstverleg von Felix Lay in Esseg und Friedrich Fischbach in Hanau a. M. 1 und 2 Lief. Taf. 1—20.

13. LAY FELIX. Die Verbreitung und Cultur der Südslaven. Ihre Poesie, Hausindustrie, Ornamentik etc. nest einem Costümbilde. Literarische Beilage und erläuternder Text zu dem Werke Südslavische Ornamente. Frankfurt a. M. 4-ни 26 стр.

14. LESKIEN A. Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache. Grammatik. Texte. Glossar. Von —— a. o. Profesor der slawischen Sprachen an der Universität Leipzig. Weimar. Hermann Böhlau. 1871. На 8-ни 4 л. и 245 стр.

15. МАКУШЕВЪ В. Итальянскіе архивы и хранящіеся въ нихъ матеріялы для славянской исторіи. III. Неаполь, Бари, Анкона. Приложеніе къ XIX-му тому записокъ имп. акад. наукъ. № 4. Санктпетербургъ, 1871. На 8-ни 42 стр.

16. МАКУШЕВЪ. Историческія розысканія о славянахъ въ Албаніи въ средніе вѣка. (Варшавскія университетскія извѣстія 1871 года).

17. —— Обзоръ сочиненій о Албаніи (у истом часопису).

18. —— Изъ путевыхъ воспоминаній. I. Анкона (славянскія и албанскія поселенія, Юрій Шибеничанинъ, осада русскими, историческое общество) у „Бесѣди“.

19. MIKLOSICH FRANZ. Ueber die zusammengesetzte Declination in den slavischen Sprachen. Von —— wirkl. Mitglied der kais. akademie der Wissenschaften, Wien 1871. На 8-ни 1 л. и 26 стр.

20. NOVAKOVIĆ STOJAN. Die serbische National-bibliothek in Belgrad. У Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekwissenshaft. 1871. heft. 10 S. 311.
21. STATUTS de l' établissement de credit de Belgrade. Belgrade, Imprimerie du gouvernement 1871. На 8-ни 34 стране.
22. UBICINI A. Les constitutions de l' Europe orientale. Constitution de la principauté de Serbie annotée et expliquée par —— Paris. A Durand et Pedon-Lauriel, libraires-éditeurs 9. Rue Cujas 9. 1871. На 8-ни 2 и 168 стр.

    Осим устава у овој се књижици налазе још неки државни акти српски.
23. ХРОНОЛОГИЧЕСКІЙ указатель славяно-русскихъ книгъ церковной печати съ 1491-го по 1864-й г. Выпускъ первый. Очеркъ славяно-русской библіографіи В. М. Ундольскаго. Москва 1871. На 8-ни IV и 387 страна.
24. JOVANOVITCH VLADIMIR. The emancipation of the serbian nation, or the regeneration of eastern Europe by the reconstitution of the nationalities. By —— —— Geneva. H. Georgi. 10. Corraterie. London. Trübner et C° 60. Paternoster Row 1871. На 8-ни 8 и 178 стр.

РАДЊА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

Састанак одсека јестаственичког и математичарског

10. Априла 1872.

Били су: г.г. Зах, Медовић, Владан Ђорђевић, М. Панић, К. Алковић, Валента, Машин и Драгашевић.

Бр. 1.

Референти г.г. Машин и Валента о расправи г. Владана Ђорђевића: „О каутерисању рана и т. д.“ извештавају одсек, да је тема врло пажљиво проучена, да је ствар одвећ добро изложена, па да треба да уђе у Гласник. Одсек одлучи да се спис у Гласнику печата и да се награди, по предлогу самих референата, са 8 дуката од табака.

Бр. 2.

Драгашевић износи свој предлог о томе, да се са прикупљањем грађе за географију и етнографију српску убрза у предлогу назначеним начином. Одсек усваја и предлог и начин и одлучује, да се приложени „Упут за географијско и етнографско прибирање грађе“ рашири, с тога ће се одсек нарочито *ради тога предлога* још једном састати, те да се опширније о томе договори.

Састанак одсека историчког и државничког

4. Маја 1872.

Били су: председник одсека г. Ст. Бошковић, чланови: г.г. Вл. Јакшић, арх. Дучић, Вл. Јовановић, А. Васиљевић, М. Ђ. Милићевић, А. Чумић, Ст. Поповић, Г. Гершић, М. Милојевић, М. Ракић и М. Зечевић.

Бр. 1.

Г. Вл. Јовановић подноси свеску трећу свога „Политичког речника“ писме В. да би учено друштво одредило помоћи као и за последњу свеску тога речника. — Одсек одреди за референте тога списа г. г. Вл. Јакшића, арх. Дучића и Ст. Поповића.

Бр. 2.

Г. Дучић подноси писмо преписано кнеза Милоша Аксентију Радонићу, архимандриту лавре Мораче. — Одсек одлучи, да се тај препис остави у архиву друштвену.

Бр. 3.

Г. Дучић подноси наставак „Српских старина у Босни“ од Косановића. — Одсек одреди за референте г.г. П. Срећковића и М. Милојевића.

Бр. 4.

Изнесе се чланак г. Чед. Мијатовића „Цар Урош и краљ Вукашин.“ — Одсек одреди за референте тога чланка г.г. Ј. Шафарика и А. Васиљевића.

Бр. 5.

Изнесе се чланак г. Ал. Спасића „Франклин економист.“ — Одсек одлучи за референте тога чланка г. г. Ст. Поповића и М. Ракића.

Бр, 6.

Изнесе се чланак г. Настаса Петровића, писара државне штампарије „Независност Црне-Горе.“ — Одсек одреди за референте тога чланка г.г. Дучића и Чумића.

Бр. 7.

Прочита се реферат г. Гершића и г. Вл. Јакшића о чланку Ал. Спасића „Финансије и народи“ књ. II. Одсек по мишљењу г.г. референата одлучи, да се писцу јави, те да учини неке исправке у своме чланку.

Састанак одсека философског и филолошког

12 Маја 1872.

Били су: председник г. А. Васиљевић; чланови: г, г. Д. Матић, М. Кујунџић, Милорад П. Шапчанин, Стојан Новаковић, и из другог одсека Стојан Бошковић.

Бр. 1.

Ред. чланови г.г. Стојан Новаковић и Милорад П. Шапчанин подносе писан реферат о Врчевићевој збирци „Јуначких херцеговачких пјесама које само Срби турскога закона пјевају,“ и тај се реферат прочита пред одсеком. Референти наводе, шта се и како пева у тим песмама, и како по унутрашњој садр-

жини нема ништа што би новином јако одступало од већ познатих народних песама које је Вук наштампао, изван варијаната који због тога долазе, што догађаје певају Срби хришћани или Срби мухамедовци. Референти дакле налазе, да се у тим песмама, поред свега што не би биле без интереса, не налази толико новине, колико би требало да их може издати Српско учено друштво. Иначе референти обзирући се на оно што је од стране друштва досад учињено за издавање народних песама, и обзирући се нарочито на средства друштвена и на задатак који друштво не би никад требало да губи испред очију, већ да се вазда стара да се према њему складно троше друштвени доходци, за то су, да се ова збирка не изда друштвеним трошком, но да се стави писцу на расположење. Одсек саслушавши тај реферат одлучи, да се тако учини, како су референти предложили.

Бр. 2.

Ред. члан Ст. Новаковић подноси за Гласник „Библиографију српске и хрватске књажевности за 1871. год. с неким белешкама о оним књигама, које су странци о нама писали.“ Како је одсеку дело познато из рада пишчева на библиографији прећашњих година, одлучи, да се и ова година као наставак штампа у Гласнику и да се писцу у име откупа укупно да 5 дук. ћес.

Састанак одсека уметничког

24. Маја 1872.

Били су: г.г. Др. Милутиновић, Д. Јенко, Н. Марковић, М. Валтровић.

Бр. 1.

Г. Др. Милутиновић јавља да се г. Јован Драгашевић, капетан и члан одсека јестаственичкот и математичарског, уписао и у одсек уметнички. Прима се к знању.

Бр. 2.

На питање председника, да ли ће ове године ради снимања архитектонских и живописних споменика по Србији, ићи четири уметника, и то два живописца и два архитекта, као што је у ланском, првашњем пројекту, било, одлучује се: да и ове године иду иста лица, која су и лане речене споменике снимала.

Бр. 3.

Г. Н. Марковић предлаже, да се ради тачнијег испитивања и познавања домаћих старина, овом приликом дозволи изасланицима ученог друштва, да могу отварати и прегледати гробнице, крипте и скровнице у дотичним манастирима. Тога ради умољава уметнички одсек одбор, да он код дотичних власти, духовних и светских, израдн дозволу изасланицима за тај посао. Прима се.

Бр. 4.

Како се приближује време, да изасланици за снимање архитектонских и живописних старина пођу почетком месеца Јула на пут уметнички, одсек умољава одбор да издејствује нужне препоруке од г. митрополита и министра унутрашњих дела којим препорукама да и г. председник ученога друштва и своју препоруку приложи, као што је и лане у име српског ученог друштва чињено. Усваја се.

Бр 5.

Г. Др. Милутиновић предлаже да се изасланици за снимање старина, овласте, да преберу и попишу све уметничке старине, које су сада по манастирима ван употребе, а могле би тамо пропасти, како би се ови уметнички предмети на сходан начин пренели ради сачувања у наш народни музеј. Одсек усваја овај предлог с тиме, да одбор дотичне власти умоли за овлашћења нужна за извршење тога предмета.

Састанак одсека историчког и државничког

27. Маја 1872. год.

Били су: пред. г. Ст. Бошковић, чл. г.г. Дучић, Јакшић, Јовановић, Васиљевић, Каљевић, Поповић, Витковић, Милојевић и Зечевић.

Бр. 1.

Г. арх. Дучић јави одсеку, како не може реферовати чланак г. Настаса Петровића „Независност Црне Горе," што намерава скоро да путује. — Место њега одреди одсек за референта тога чланка г. П. Срећковића.

Бр. 2.

Прочита се реферат г.г. Љ. Каљевића и Г. Гершића о чланку г. Вл. Јовановића „Општина." — Одсек одлучи по

предлогу г. г. референата, да се поменути чланак штампа у „Гласнику" и награди с 8 дук. од штампана табака.

Бр. 3.

Прочита се реферат г. арх. Дучића, и г. Вл. Јакшића о трећој свесци „Политичког речника" г. Вл. Јовановића. — Одсек одлучи, да се писцу у име помоћи за штампање тога списа дâ 5 дук. од штампана табака, пошто прими примедбе референата и одсека о чланку „великаши."

Бр. 4.

Г. Вл. Јакшић поднесе за „Гласник" свој чланак „Штатистика боловања и умирања српске стајаће војске." — Одсек одреди за референте тога чланка г. г. Вл. Јовановића и Ст. Поповића.

Бр. 5.

Г. Димитрије Ж. Стефановић, поштар II. класе у Београду, поднео је друштву на оцену свој чланак „Нешто о пошти," молећи писмом својим, да му се за њ одреди награда, пошто се друштво увери о вредности тога списа. — Одсек одреди за референте г. г. Вл. Јакшића и Љ. Каљевића.

Бр. 6.

Г. Гаврило Витковић јавља, да намерава и ове године путовати по Угарској ради истраживања грађе за историју тамошњих исељеника српских, молећи друштво за новчану помоћ ради те цељи. — Одсек одреди г. Витковићу за путовање 20 дук. помоћи.

Трећи састанак одбора.

29. Маја 1872. год.

Били су: председник г. др. Јанко Шафарик, чланови г.г.: Фр. Зах, А. Васиљевић, Ст. Бошковић, Др. С. Милутиновић и секретар Стојан Новаковић.

Бр. 7.

Председник одсека историчког и државничког јавља, да је одсек одлучио, да се прими и штампа у Гласнику „Извештај г. проф. Витковића о настављеном његовом испитивању по Угарској што се тиче историје српских пресељеника у те крајеве," и да му се у име награде изда свега 30 дук. ћес. Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 8.

Исти председник јавља, да је г. проф. Г. Витковићу одсек одобрио 20 дук. ћес. као помоћ, да може и ове године наставити своје дојакошње истраживање по Угарској. Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 9.

Исти председник јавља, да је исти одсек одлучио, да се потпомогне издавање слова *В* из „Политичног речника“ — г. Влад. Јовановића, и то са 5 дук. од штампана табака. Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 10.

Исти председник јавља, да је одсек одлучио, да се прими и у Гласнику штампа чланак г. Влад. Јовановића под насловом „Општина,“ и да се награди са 8 дуката од штампана табака. Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 11.

Председник одсека философског и филолошког јавља, да је одсек одлучио, да се у Гласнику штампа Ст. Новаковића „Библиографија српске и хрватске књижевности за 1871.“ с додатком, и да се писцу награде да пет дуката цес. Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 12.

Председник одсека математичарског јавља одбору, да је одсек одлучио, да се у Гласнику штампа расправа др-а Владана Ђорђевића „О каутерисању рана у опште и разголићених вена на по се“ и да се писцу у име награде исплати по 8 дук. од штампана табака. Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 13.

Председник одсека уметничког услед одлуке тога одсека предлаже одбору, да би порадио штогод како би се изасланицима одсека који ове године стану путовати по манастирима допустило да могу отворати гробнице, крипте и скровнице са предохранама, које су за овакав посао по закону потребне, показујући како је прилика, да ће се ту наћи штогод што би било важно за посао којим се тај одсек бави. Одбор наређује, да се ради ове ствари потражи дозвола од г. митрополита.

Бр. 14.

На предлог председника одсека уметничког одбор наређује, да се за изасланике тога одсека потраже препоруке ми-

нистарства унутрашњих дела и г. митрополита као што су их и лане имали кад су на пут полазили.

Бр. 15.

На предлог истог председника одлучи се, да се од стране друштва замоли г. министар грађевина да дâ одпуст г. Др. С. Милутиновићу, који ће путовати поради испитивања и снимања споменике старе уметности српске.

Бр. 16.

Што се тиче новчане помоћи, која ће се дати овогодишњим изасланицима српским одбор одлучује, да се г.г. Драгиши С. Милутиновићу и М. Валтровићу да у помоћ за два месеца времена 120 дуката ћес., да могу започети посао и ове године наставити.

Бр. 17.

Секретар показује стање друштвене касе. По томе је било примања свега 51590 гр. 19 п. чарш. без босанског деповита. Издатака 36917 гр. 35 п. чарш. Међу издатцима из суме на испитивања и истраживања издато је до сад 7800 гр. чарш.

Бр. 18.

Председник одсека историчког подноси поклон г. Вл. Јакшића, који је учињен историјском архиву српског ученог друштва на прошлом састанку одсека историјског. То је препис писма српског писаног султану из Пећана 1805. године и једна беседа митрополита Агатангела у преводу оца г. Вл. Јакшића. Беседа је говорена приликом народне скупштине држане у Београду 1820. године. Уз те документе иде и писмо г. Вл. Јакшића с објашњењима.

Бр. 19.

Секретар подноси књиге које су дошле друштву на поклон или у промену.

1. Од југословенске академије из Загреба: а. Dr. V. Bogišića Pisani zakoni na slovenskom jugu. Bibliografski nacrt I. Zagreb 1872.

б. Rada knjigu XVIII.

2. Од г. Н. Некрасова његово дело: Краледворская рукопись. Ст. Петербургъ 1872.

3. Од г. И. Бодуэна-де-Куртене његово дело: О древне — польскомъ языкѣ — до XIV столѣтія. Лейпцигъ, 1870.

4. Од демидовског јуридическог лицеја Временникъ. Кн. I. Ярославль 1872.

5. Од разних издавалаца из Русије преко слов. благотвор. комитета:

а. Евсевія архіеп. могилевскаго: Беседы о седьми таинствахъ православныя католическія церкви. Изданіе пятое. Ст. Петербургъ 1872.

б. Отчетъ московскаго публичнаго и румянцевскаго музеевъ за 1867—69. т. Москва 1871.

в. Юридическій вѣстникъ издаваемый московскимъ юридическимъ обществомъ. Годъ третій. Кн. 1—8. Москва 1871.

г. Бесѣда, 1871. IX.—XII.

д. Отчетъ и рѣчи произнесеныя въ торжественомъ собраніи императорскаго московскаго университета 1872. Москва.

ђ. C. Woldemar. Vaterländisches und Gemeinnütziges. Moskau 1871.

е. Изъ воспоминанія о венгерской кампаніи. Замѣтки участника и очевидца. Москва 1871.

ж. Московскія университетскія извѣстія. № 7, 8, 9. Москва 1871.

з. Голубинскаго Е. Краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей болгарской, сербской и румынской или молдо-валашской. Москва 1871.

и. Отчетъ о дѣйствіяхъ императорскаго московскаго общества сельскаго хозяйства за 1870. годъ. Москва 1871.

ј. В. Ключевского Древнерускія житія святихъ какъ историческій источникъ. Москва 1871.

к. Каталогъ славянорускихъ рукописей Д. В. Пискарева. Москва 1871.

л. Н. Аристова Христоматія по русской исторіи. Варшава 1870.

љ. Н. Аристова Московскія смуты въ правленіе царевны Софіи Алексѣевны. Варшава 1871.

м. Н. Лавровскаго Карамзинъ и его литературная дѣятельность. Харьковъ 1866.

н. Болгарина Славяно-болгарскіи маякъ. Одесса 1864.

6. Од г. Св. Ј. Никетића његов говор. Какво је било доба немањићско. Београд 1872.

7. Од г. архим. Гер. Петрановића његова дела: Православни црквено-народни синод држан у Задру г. 1808. Задар 1871. и Србско-далматински магазин за год. 1870.—71. Књига XXIX. Задар.

8. Од общества испытателей природы при императорскомъ харьковскомъ университетѣ, његов зборник Труды, томъ I.

9. Од г. К. Невострујева његова дела: а. О городищахъ древняго волжско-болгарскаго и казанскаго царствъ. Москва 1871.

б. Ананьинскій могильникъ вятской губерніи. Москва 1871. г.

10. Г. Ант. Радивојевић дело: Procès de la Princesse Julie Obrenovitch contre les heritiers de feu le prince de Serbie Michel Miloš Obrenovitch. Vienne. 1871.

11. Од г. М. Ђ. Милићевића његово дело: Очеви и деца у XIX. веку. Написао Ернест Легуве. I. Дете и дечак. Београд 1872.

12. Од пруске академије науке у Берлину Monatsbericht за месец Фебруар 1872.

13. Од г. проф. Гавр. Витковића шест рукописа прошлога века, у којима су српски писане беседе јеромонаха Гавр. Стефановића, махом преводи.

Прочитано и потписано на четвртом одборском састанку.

Састанак одсека јестственичког и математичарског.

21. Јуна 1872.

Били су: г. г. Зах, А. Медовић, Владан Ђорђевић, М. Панић, Валента, Панчић, Алковић, Драгашевић.

Бр. 1.

Референти Драгашевићевог чланка: „Принос за географију Србије“ г.г. Панић и Алковић подносе одсеку свој извештај и веле, да треба да уђе у Гласник и да се награди одсеком са 18 дук.

Бр. 2.

Драгашевић предлаже и нуди се да иде у Омоље те да га испита по географијски у свакоме правцу. Омоље је планински котао врло интересантан и због тога, што предлагач мисли, да се тај посао за 8 недеља може да савлада, он је

у прилог оне намере друштвене, „да се земља у сваком правцу испитује,“ изабрао Омоље за почетак. Предлагач би Омоље снимио (крокирао) и нацртао га у размери $^1/_{50\cdot000}$. Одсек усваја предлог, одређује му дневно дукат помоћи, но путовање да не пређе 7 недеља.

Четврти састанак одбора Српског ученог друштва.

26. Јуна 1872.

На овом састанку били су: председник г. др. Ј. Шафарик и одборници г. г. Стојан Бошковић, А. Васиљевић, Д. С. Милутиновић и Зах.

Бр. 23.

Председник одсека математичарско-јестественичког јавља, да је исти одсек закључио, да се чланак г. Драгашевића „Принос за географију Србије“ штампа у Гласнику и награди са 8 дук. ц. — Одбор одобрава ову одлуку.

Бр. 24.

Исти председник именованог одсека јавља, да је одсек усвојио предлог г. Драгашевића, да се он од стране Српског ученог друштва изашље у Омоље, те да га у сваком правцу испита, а поглавито у топографском. Овај би предео г. Драгашевић крокирао, и исти кроки нацртао у размери $^1/_{50\cdot000}$. У име помоћи за извршење тога дела да се даде г. Драгашевићу 1 дук. дневно и то најдаље да траје ова помоћ за седам недеља. Одбор одобрава ову одлуку одсека с тим, да се за сад изда та помоћ г. Драгашевићу из депозита находећег се у каси друштвеној, но тако да се сума после накнади из суме, која ће се буџетом идуће године добити за нарочито испитивање наше отаџбине.

Бр. 25.

Прочитано писмо „Матице српске“ у Новом Саду од дана 3. Јуна тек. год. у ком у одговору на позив овога друштва односно предлога г. Стојана Бошковића о великом научном југо-словенском речнику, — Матица предлаже, да се како ради овога предлога тако и ради договора о ближој књижевној свези између јужно-словенских учених друштава и књижевника — држи састанак у Осеку $^3/_{15}$, Августа тек. год. од изасланика учених друштава и појединих научењака, који би

хтели на исто дођи. На ово би решено, да се Матици Српској одговори, да се предлог њен прима у начелу, но с погледом на то, што се већина чланова овога друштва разилази о летњем одмору, те с тога не би се могло о овом важном предлогу решење донети, а осим тога што рок тога састанка пада у време кад и овде предстоји велика народна светковина, да би корисније било тај састанак одложити за месец Септембар тек. год. У исто време да се саопшти Матици Српској жеља одбора Српског ученог друштва, да би место за тај састанак удесније било Београд, како би можда изасланици бугарских учених друштава лакше на овај састанак дођи могли.

И „Гласник“ и остала издања „Српског ученог друштва“, која још нису распродана, могу се набавити преко Главне Српске књижаре и књижарнице Велимира Валожића у Београду.

Цене су „Гласнику“:

а. Кад се купују поједине свеске цена је свакој без разлике	6	гр.	ч.
б. Кад се купе све свеске заједно или најмање 12 (тако вреди кад се и на више купује) различитих у један пут, рачуна се на једну свеску	4	„	„

Од осталих књига друштвених продају се:

Преписка Бенедикта Краљевића о унији	2	„	„
Српски споменици из Дубровачке архиве. Преписао кнез Медо Пуцић I. св.	12	„	„
II. св.	8	„	„
Acta archivi veneti I. и II. књига	24	„	„
Српска синтакса Ђ. Даничића	24	„	„
Деловодни протокол Карађорђев. (Грађа за новију српску историју I. део)	8	„	„
Гласник 2. одел. I. кн. Протокол Шабачког магистрата од 1808—1812.	5	„	„
— II. књига. Споменици о Шћепану Малом. Исписао С. Љубић	5	„	„
Српске народне приповијетке понајвише кратке и шаљиве. Скупио Вук Врчевић	6	„	„
Српске народне игре. Описао Вук Врчевић	2	„	„
Грбови српских земаља. Нацрт М. А. Симића	4	„	„
Богомили. Од дра Б. Петрановића	8	„	„
Описаније древности српских у Св. Гори Д. Аврамовића	4	„	„
Света Гора са стране вере, художества и повеснице Д. Аврамовића	4	„	„
Српска библиографија 1741—1867. Саставио Стојан Новаковић	20	„	„
Мисли о важности, правцу и средствима унапређивања књижевности српско-хрватске од Ог. Утјешеновића Острожинског	5	„	„
Географијско-статистични речник Србије од J. Гавриловића. Београд 1846.	6	„	„
Историја умног развића Јевропе. Написао Џ. У. Дрепер. С енглеског превео Мита Ракић. Први део	12	„	„
Предлог за изучавање живота народа српског. Од А. Чумића	2		

Ко купи на више, добија 10%, а наруџбине се примају за гото[illegible]. Од „Гласника“ не може се више добити, I., II., VIII., IX., X., XI. и XVIII.

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА XXXVI.

С КАРТОМ МЛАВЕ И ПЕКА.

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1872.

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

КЊИГА XXXVI.

С КАРТОМ МЛАВЕ И ПЕКА.

У БЕОГРАДУ У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1872.

Где је што.

стр.

1. Нови податци за историју српских пресељеника у Угарској. Поднесено Српском ученом друштву као извештај о путовању 1871. Од проф. Гаврила Витковића . 1.
2. Принос за географију Србије. С картом. Од Драгашевића. 58.
3. Грађа за историју народа округа подринског. Сабрао и написао Стојан Обрадовић . . . . 120.
4. Пре триста година. Прилог к изучавању извора за историју нашег народа. Од Чед. Мијатовића. . . . . 155.
5. Задруга по прописима нашег грађанског законика. Од Алекс. С. Јовановића . . . . 220.
6. Како се теоријски тумачи и на ствар примењује једна нова направа за ломљење стена, коју је изумео Љубомир Клерић инжињер рударски. . . . . 275.
7. Извештај изасланика уметничког одсека г. г. Д. С. Милутиновића и М. Валтровића о своме пословању по Србији. . . . . 294.
8. Радња Српског ученог друштва . . . . 303.

НОВИ ПОДАТЦИ ЗА ИСТОРИЈУ СРПСКИХ ПРЕСЕЉЕНИКА У УГАРСКОЈ.

ПОДНЕСЕНО СРПСКОМ УЧ. ДРУШТВУ КАО ИЗВЕШТАЈ
О ПУТОВАЊУ РАДИ НАУЧНОГ ИСТРАЖИВАЊА
ИСТОРИЧКЕ ГРАЂЕ, ГОДИНЕ 1871.

ОД

Гаврила Витковића
ПРОФЕСОРА.

Српско учено друштво, преко историчкога свог одсека и одбора одобрило ми је неку помоћ у тој цели, да и ове године походим нека места у средњој Угарској, у којима су Срби живели, или још живе, те да проучавам грађу за историју тамошњих одсељеника српских, и да испитам узроке са којих је на тим странама наш народ у назатку, не иначе препоручило ми је, да осем онога, што уопште у овај мој предузети посао утиче, и што ми је у ланском настављењу напоменуто, да нарочито имам у виду ове тачке:

1. Да истражим, како сад стоји народ наш у оним местима, у којима изумире, и да та места попишем, прикупивши у колико је могуће статистичке податке о том.

2. Да побележим причања и казивања људи о судбини нашег народа у оним местима, где је већ ослабио и изумрьо, да би се знало, који су узроци политички, етнографски, економски или културни томе допринели.

3. Да по повратку поднесем извештај, који да буде писан тако, да се у њему изложе сви резултати путовања, како би се могао у Гласнику друштвеном наштампати.

Из овог наставлења види се, да ми је учено друштво, такви задатак поставило, који се може извршити у подужем простору времена, и са већим новчаним средствима, но што ми стајаху на расположењу.

Према таквим околностима удесио сам свој овогодишњи рад, и поставио себи задатак, да у оним местима, у којима сам прошле године одпочео истраживати грађу за историју одсељеника, у овој години продужим и ако узмогнем довршим предузети рад свој.

И тако сам и у овој години најдуже пробавио у Будиму, Сентандреји и њиховој околини, проучивши знатни број важних историјских списова и рукописних књига чисте српске редакције. Од ових докумената саопштићу у овом свом извештају понека, као прилог и као историјски доказ ономе, о чему сам рад да говорим у овом извештају.

На овом путу набавио сам још и други шест зборника, које је написао јеромонах Гаврило, које сам рад допуне оних четири зборника, што сам прошле 1870 године пронашао и собом донео у тој цели, да би учено друштво у својој библиотеци имало свеколика дела Гаврилова, која су важна, што су написана у првој половини прошлога века а на чисто српском језику.

Жеља ми је била, да ове године походим и манастир Грабовац, једно што сам уверен био, да ћу у њему наћи многе важне старине из најстаријег српског манастира Ковина у Угарској, и што би том приликом прошао кроз Барању, где су већ у XV веку постојале српске насеобине, а где се још и сада налазе и где животаре остатци насељеника српских.

Ову своју жељу несам могао извршити, што је баш у то доба мога путовања умрьо био архимандрит грабовачки Јулијан Чокор, те су по наредби српског сабора саборски изасланици све манастирске ствари попечатили.

Не могу пропустити, а да не споменем два веома важна предмета, која сам ове године у Осјеку пронашао, а које су оба нађена у Барањи пре неколико година.

А та два предмета то су два знаменита печата. Један је печат (од сребра). Херцеговачког митрополита Саватија, који је живео на концу XVII века, а други је најстарији печат Карађорђа. На Саватијевом печату изрезана је слика успења Богородице, а около слике стоји овај надпис:

„Печать херцеговьска митрополита Саватіє ѡбразь оуспенїа Пречисте."

Овај печат нађен је у шупљем расту у Барањи близу Драве. Како је тамо доспео? О томе ћу овде нешто прозборити онако како сам дознао.

Саватије Љубибратић бејаше митрополит, херцеговски на концу XVII века, и живео је у манастиру Тврдошу у Херцеговини. Од онуд је прибегао од Турака са братом Стеваном у Боку Которску, и сазидао је онде или управо оправио манастир Савину. Седећи онде био је митрополит далматински, а Далмација је тада била под Мљечићима. Саватије бејаше на сабору у кастелу Шикљушу у Барањи, који је сазвао патријар Чрнојевић год. 1700. На овом сабору изабран је и посвећен за владику скендерског и црногорског Данило Његош. По самрти Саватијевој постане владика далматински брат његов Стеван, на кога је мљетачка република, као православног црквеног главара мрзила, и најзад га прогна из Далмације. Владика Стеван оде за тим у Аустрију и ту постане владика костајнички, у Славонији. С овим је владиком јамачно дошао печат у Барању, а сва је прилика, да се владика Стеван изгнан из Далмације, заједно са далматинским калуђерима склонио у манастир Грабовац, о коме се зна, да су га далматински калуђери са народом, који је шњима дошао, подигли. На печату је изрезана слика успења Богородице, што је славио и манастир Тврдош, кога је митрополит Саватије са-

зидао. У то доба, кад се бејаше доселио у Барању владика Стеван са калуђерима, тада су били две владике у Барањи, један живљаше у Сечују а други у Петоцркви (Печују). Римпапско свештенство, подпомогнуто од бечке владе и мађарске римске хијерархије силом оружја укине владичку столицу у Петоцркви, а јадном народу наметне за владику неког одпадника калуђера, и по времену пошокчи тамошње Србе. Сечујски владикат укинут је по налогу бечкога ћесара Карла VI 1733 године, као што се види из писма владике будимског Василија Димитријевића од год. 1733, које је писао општинама, у дољнем крају будимске дијецезе, у коме им јавља, да су ови крајеви по налогу ћесаревом спојени са будимском јепархијом.

У оној крвавој гонитби јамачно је неки калуђер из Грабовца сакрио печат у шупљину раста, да не би допао у руке римским поповима.

Други је печат од туча и знатан је спомен првог устанка, као што се види из надписа. У средини је обични војнички грб, на коме су урезана два сплетена писмена П. или Г. П. (Георгије Петровић). А у наоколо је овај надпис: „Коммендантьфо = Сербиє.“

Овај најстарији печат Карађорђев доспео је у Осјек на овај начин. После несрећне 1813 године, као што је познато, буде Карађорђе са неким знатнијим српским старешинама интернират у Грацу у Штајерској. Том приликом је прошао кроз Осјек, где је преноћио у граду у гостионици код белог курјака. Војници, који су пратили Карађорђа, на свакам конаку, где како и колико га могаху пљаћкаше. Тим начином докопа се неки војник тог печата, и на срећу продаде Србину, у чијој фамилији, брижно се сачувао до данас. Мојим посредовањем одкупио је у речи стојећи печат познати родољуб Марко Аксентијевић из Осјека и поклонио је српском народном музеуму у Београду.

У Сентандрејској пожаревачкој цркви осим других старина нашао сам стари сребрн крст. Држим, да је баш донесен из Пожаревца при сеоби. На дну крста а на ивици стоји изрезан надпис: „вь лето ҙҁпд (1684) окова Станко Одабаша и Жївко .... Михаило Еромонахъ дечанаць. Б. Д. П. (Бог да прости).

Из овога види се, да у реченим крајевима има доста грађе не само за историју одсељеника, но и за прошлост свеколиког српства.

Дојакошње искуство уверило ме, да су српски одсељеници собом понели најважније писмене печатане и још друге разне споменике, и не сумњам, да се ови за сво Српство важни споменици у течају времена прикупити могу на једном месту, где ће приступни бити сваком српском научњаку.

Сви знамо да је велика оскудица у грађи за српску историју, без које се ова написати неможе, и сваки ће потом увидети, да се мора озбиљно и са довољним средствима подпомоћи скупљање грађе за српску историју. Сваки свестан Србин жељно ишчекује време, кад ће једном угледати књигу, која ће и њега и остале просвећене народе упознати са прошлошћу свога народа. Наша је најсветија дужност, да ми сами напишемо нашу историју како би страни народи дознали за нашу прошлост од нас самих, а не од туђинских исторописаца.

Многима ће познато бити како пишу о нашој прошлости историци суседног народа мађарског с којима смо од хиљаду година у додиру. Узмимо њиховог најзнатнијег иначе либералног историка Салаји-ја и уверићемо се, како је о нами мислио. Осем онога, што је у својој опширној историји мађарске државе, много и о нама писао, још је нарочито писао о српским населбинама (Szerb Telepmények). У истом само нешто аристократском духу написао је о српској прошлости сувремени мађарски историописац Михајло Хорват.

Да не да Бог, да се спомен српског народа одржи онако, како га оба ова историка преставише. И Салаји и Хорват подједнако су поступали у том, они многа факта изопачили, а често прећутали све оно, чим се срнство слави, а што више написаше, да би нас пред светом оцрнили. Међутим ваља на уму имати, да су њихова дела преведена на стране језике, и да страни историци из ових дела црпе податке о прошлости нашега народа. Шта пишу о нами немачки и францески историци, сваки то зна, који је у рукама имао и читао историје, које су на овим језицима написане.

Струве, који је познат као најслободоумнији сувремени историк, и који се од свију немачких историка, у томе отликује, што доста беспристрасно пише о Словенима у опште а понаособ о Русима, као што се то види нарочито, где говори о Русима и њиховој културној мисији у Азији. Па и овај Струве више говори о Татарима но о Србима. Нема сумње, да би овај мање страстан писац и о нашем народу, шта више прозборио, кад би нашао у нас историје о нашем народу.

Ако смо дакле ради, да и наш народ а и стране народе обавестимо и поучимо о нашој прошлости, то морамо настајати, да што пре и што више грађе за нашу историју прикупимо, како би час пре могли, да добијемо критичким погледом написану историју нашег народа, која би написана била тако, да подпуно одговори садањем стању науке.

Ово неколико речи, што сам написао о потреби да се напише историја српског народа, написао сам у тој цели, да ону браћу, до којих овај друштвени орган допире, побудим и подстакнем, да припомогну сваког научењака, који би се бавио око скупљања историчке грађе за нашу историју.

Овом приликом част ми је доставити српском ученом друштву, да сам српском народном сабору у Карловци

поднео био молбу у том смислу, да сабор, као једини представник српског народа, који живи у Аустрији, одлуком својом реши, да како народни архив у Карловци, тако и архиви српских црквенских општина буду приступнији ономе, који би скупљао грађу за српску историју. Осем тога молио сам сабор, да реши и о томе, како би се списови из свију архива прикупили на једном месту. Уверен сам, да би у смислу мога предлога и решио сабор, да га није маћејска мађарска влада насилно растурила.

Да не би опетовао оно исто, што сам у. свом ланском извештају већ исказао; то сам при писању овогодишњег извештаја имао на уму, да одговорим прво на то, како сад стоји наш народ у оним местима, у којима још живи изумире или је већ узумрьо.

Пре но што би на ово питање одговорио, држим да ћу добро учинити, ако најпре говорим о простору, што заузима будимска јепархија, јер је то онај простор на коме се већина Чарнојевићевих одсељеника настанила, а на коме се настанише и најстарији одсељеници још у XIV веку.

Будимска јепархија, као што сад постоји, заузима голем простор, од Пожуна и Ђура правцем на исток до Тисе на северу од Карпата дуж реке Тисе а на југу до реке Муре и Драве.

На овом простору још у XIV веку и раније насељаваху се Срби по варошима и већим местима. Најзнатнија и најстарија је насеобина на Ковинској води постоји још од XII века од времена угарске краљице Јелене. Нема сумње, да је било Срба још у најстарије доба у Будиму, Београду, Весприму, Токају, Јегри, Коморану, Петоцркви. (Печују) Мохачу. Готово поуздано се може рећи, да су позније досељенике па и оне под Чарнојевићем насељавали на оним местима, где су још пређашњи досељеници настањени били.

Према наставлењу навешћу овде статистичке податке. Из пређашњег доба по сеоби до сада немогах наћи пода-

така за целу јепархију. Најстарији списови и протоколи, који се налазе у јепископском архиву у Сентандрији почињу тек од године 1769. Као у свему тако и у овом погледу стоје будимски и сентандрејски Срби најбоље, јер у њих су постојали пописи не само душа но и непокретног имања. У њих има пописних протокола и тевтера од 1700 године па до најновијих времена.

Нема сумње, да ће се наћи статистичких података за остали део јепархије из најстаријих времена и то јамачно у бечком војном архиву, што је већина Срба стајала под бечком војном придворном канцеларијом. За сада износим на углед пописну таблицу од 1797 и 1811 године, коју сам преписао из архива будимског намесништва, а прилажем таблицу и најновијег званичног пописа од 1867 год.

Године 1797 овако је стајао наш народ у будимској јепархији:

Свега је било Срба 23609. Имали су цркава и капела = 64, школа основних = 39, парохија = 53, попова (са калуђерима) = 69, домова = 3895.

Године 1811 било је Срба = 23548, домова = 3813 парохија = 63.

Године 1846 било је Срба = 21227, школа = 53, учитеља = 57, ђака = 1167, парохија = 60, попова = 76.

Године 1867 било је Срба = 19930. (Осем Грка и Романа у Пешти).

Из ових података види се, да се Срби у овој Јепархији за 70 година смањили за = 3679 душа.

Највише се смањили у варошима, а по селима мало, а нарочито у Барањи.

Ево имена оних места где Срби живе, а неких у којима изумиру или су већ изумрли.

Будимска дијецеза.

Сентандрејски срез са изборним местом у Ст. Андрији.

МЕСТА.		БРОЈ ДУША.		
		мушких	женских	свега
1.	Сентандреја . . .	235	260	495 668
2.	Збег	131	119	250 200
3.	Калаз	286	325	611 684
4.	Помаз	426	500	926 980
5.	Чобанац	173	191	364 424
6.	Острогон	14	14	28 64
7.	Демеш. . . , .	—	—	—
8.	Левица	—	—	—
9.	Жељез.	6	6	12
10.	Коморан			
11.	Трнава			
12.	Међер.			
13.	Ујсењ	28	27	55 54
14.	Фиш . . . . , .			
15.	Марцалха. . . .			
16.	Сердахел. . . .			
17.	Ђур	10	11	21 70
18.	Мошоњ	3	2	5
19.	Шопрон	1		1
20.	Вац	4		4 48
21.	Балаш-Ђармат . .	22	25	47 84

Примедба. Где су по две суме стављене прва је од 1867, друга од 1847.

	МЕСТА.	БРОЈ ДУША.		
		мушких	женских	свега
22.	Лошонц.	7	2	9
23.	Филек	1	6	7
24.	Сечин и Леринц. .	4	6	10
25.	Ипољшаг	3	3	6
26.	Дречен Паланка. .	3	3	6
27.	Кечкемет	50	41	91
28.	Нађ-Кереш . . .	5	8	13
29.	Цеглид.	7	3	10
30.	Солнок-Уршо . . .	4	3	7
31.	Ст. Београд . . .	72	72	144
				225
32.	Весприм	5		5
33.	Шергињ	—	—	–
34.	Будим	163	163	326
				460
35.	Пешта Срби . . .	157	110	267
36.	Пешта Грци . . .	61	58	119
37.	Пешта Романи . .	207	133	340
38.	Бата	178	190	368
				328
39.	Ерчињ	1	3	4
40.	Хамзабег	1	2	3
41.	Бичка	2	4	6
42.	Фелчут.	2	2	4
43.	Чип.	93	110	203
				258
44.	Ковин	53	60	113
				168
45.	Демшед.		1	1
46.	К. С. Шиклош . .	6	6	12
47.	Сабадсалаш . . .	1	1	2
48.	Ловра	294	298	592
				549

МЕСТА.	БРОЈ ДУША.		
	мушких	женских	свега
49. Адоњ.	22	30	52
			74
50. Перката. . . .	1	1	2
51. Алмаш.	69	64	133
			134
52. Пантелија дун . .	81	93	174
			174
53. Шолт.			
54. Мадоча			
55. Бéљчке			
56. Д. Фелдвар . . .	24	23	47
			126
Мохачкп срез са изборнпм местом у Мохачу.			
1. Баан	302	367	669
			650
2. Батосјек	128	114	242
			297
3. Доња Напа . . .	115	91	206
4. Болман.	527	541	1068
			901
5. Бремен.	231	193	484
			420
6. Илочац.	145	152	227
7. Борјад.	183	190	373
			600
8. Поча	85	87	172
9. Будмир.	143	139	282
			334
10. Вемен	202	203	405
			225
11. Дарда	347	302	649
			578
12. Сечуј	302	346	648
			651

	МЕСТА.	БРОЈ ДУША.			
		мушких	женских	свега	
13.	Жумберак. . . .	422	384		806
					821
14.	Рац Горчин . . .	55	67		122
15.	Качфала	573	547	1868-ме	1120
				1847-ме	1030
				1828-ме	1311
16.	Кишфалуба . . .	274	289	1868-ме	563
	год. 1828 било је 1805 душа.			1847-ме	756
				1828-ме	1805
17.	Даљок	20	14		34
18.	Ицип	16	15		31
19.	Дараж.	11	16		27
20.	Херцег-Шарок . .	4	5		9
21.	Липова.	182	191		373
22.	Безедек	91	86		177
23.	Литоба.	145	136		281
24.	Ланчуг.	91	84		175
25.	Мајш	231	224		455
26.	Шаториште . . .	18	16		34
27.	Маћарбоја. . . .	151	139		290
28.	Виљан.	100	97		197
29.	Медина	138	148		286
30.	Нана	1			1
31.	Толна		3		3
32.	Рац козар. . . .	38	28		66
33.	Моноштор. . . .	186	178		364
34.	Мохач.	353	333		686
					596
35.	Печвар.	29	22		51
					44
36.	Рац-Мечка . . .	90	80		170
					272
37.	Срб-Титош . . .	220	221		441
38.	Сигет	10	9		19
					63

МЕСТА.		БРОЈ ДУША.		
		мушких	женских	свега
39.	Капошвар: . . .	—	—	—
40.	Мењин.	1	1	2
41.	Херцег-Суљош . .	359	370	729
				632
42.	Чужа.	13	5	18
43.	Верешмарт . . .	6	7	13
44.	Шарок.	136	127	263
				495
45.	Лак.	70	68	138
46.	Ивањ.	80	89	169
47.	Шиклуш. . . .	77	79	156
48.	Сент-Мартон . .	68	53	121
49.	Хидош.			107
50.	Грабовац Манастир.	—	—	—
51.	Грабовац Прњавор.	—	—	70
52.	Сока	—	—	219

Оволико за сада, што се тиче статистичних података за будимску јепархију у опште, што се тиче Будима, ту има од 1705 год. званичних пописа не само броја становника, но и њиховог непокретног имања кућа и баштина, а тако исто и о занатима види Гласник други део кн. III, год. у ком су печатани списи из будимског архива. На страни 12-ој саопштавам један спис од год. 1704 Августа 1-вог.

У овом спису налазе се подписи многих општина из околине Будима и Сентандрије, од којих су неке општине изумрле. Прво је писмо написано на целом табаку, а поред подписа стоје печати.

1704 Августа први.

„Да есть на знаніє, како ми ристъіани сакѹписмо сѣ кодъ господина Ексарха саборно, како одъ варошахъ тако и од селах; и савештасмо се, да имамо питати саборно од господина Ђенерала, и от славне комесие, и от админи-

страціе, и от пѫрги майстора поедино писмо сведочно, по заради службе наше и страданіа бегства нашега по нином званю к себѣ под градъ по заповести господина ђенерала. Тога ради рекохсмо и савештасмо, да положимо сваке вароши и села печате по ради единства и единога сагласена и договора, како би сѣ едино држали.

(М. П.) Ѭ Лꙋка бировъ съ сви наши кметови из Чобанца положисмо печать верование ради.

(М. П.) Си печат положи ѩ бировъ Остога и капетанъ Јѡванъ с ешкꙋти и васи христіѩни скꙋпа, кои се налазимо оу Помази.

† Си кърстъ положисмо верованиа ради меште печата ѩ бировъ Обрадъ и Ђꙋка съ остали наши кметови кои се находио ꙋ село Калазъ.

(М. П.) Сай печат положи ѩ Вꙋкадинъ бировъ са ешкꙋти и са своимъ вароши ꙋ Бꙋдимъской доной вароши.

† Кнезъ черевићски Петаръ са своѡмъ свима сиромасима положи печатъ.

† Тома Тарничанинъ [1]) са своимъ сиромасима каилъ и положи крстъ.

(М. П.) Станоє Вайда Цанкꙋртанацъ (из Адона) са своимъ сиромасима каилъ и положи печатъ.

† Живко из Перката [2]) са своимъ сиромасима.

† Жива арамбаша из Пантелеє са своимъ сиромасима.

† Воукоман из Єрчина [3]) са свои сиромасима.

(М. П.) Попъ Милутинъ са свои рисћани од Шошкота [4])

† Живанъ од Алмаша са своѡмъ сиромасима и сва варошъ (сентандрејска) молише се и наредише, да ѡ томꙋ настойници боудꙋ, докле би ѡ томꙋ край видети. Прво

[1]) У Тарноку су Срби коначно изумрли.

[2]) У Перкати жупанији стонобеоградској нема ни једне српске душе.

[3]) Изумрли.

[4]) Нестало Срба. Ово место лежи два сата од Будима.

господаръ Манойло капетанъ. Марко биров сентандрејски, и господар Томѹ.

На другу тачку наставлења, да побележим причања и казивања људи о судбини нашега народа у оним местима где је већ ослабио и изумрьо, да би се знало, који су узроци, политични, етнографски, економски или културни томе допринели, част ми је одговорити у следујућим податцима.

Какви су узроци, што је наш народ у неким местима ослабио и изумрьо? На то питање одговорио сам нешто у ланском извештају, а нешто у мојој расправи „критички поглед на прошлост Срба у Угарској.“ У течају речене расправе, која још није довршена, и која ће допирати до најновијег доба, показаћу и одговорићу на ова питања опширно и што више и поузданије. У осталом, као што је не могуће написати историју нашег народа, док се довољна грађа не прикупи; тако и на ова питања желим одговорити, пошто проучим све оне списове, које сам донео из будимског архива.

Уздржавајући своју пресуду, док ову голему грађу приредим и тачно проучим, држим, да ћу већ и у том користан бити, и да ћу за доста учинити, ако са нужним објашнењем саопштим српском свету најважније списове, које сам пронашао у будимском архиву. У овим важним списовима биће одговора јасног и поузданог, да ли су то политични, етнографски, економски или културни узроци били, са којих је наш народ у средњој Угарској ослабио и изумрьо.

Из писма и просбе Будимаца (1716 год.) цару Карлу VI, види се, да су некад живели у околини српског Београда. У писму се моле „да би нашегѡ народа расцианскагѡ, зде ѹ Бѹдимѹ ва Табани прѣбиваюштегѡ, са пѹномъ правицомъ тако како ти на першоне наше, такожде пакь трьговинѹ и баштинѣ наше земльне подъ правдивость

можнꙋ истꙋ варошкꙋ поставити хотелѡ .... и наша ѿт превелегиа єгови цесарских ꙋпꙋтити се моћи ..... како ми ꙋ землѩх долних ѡко Белиграда до сада подъ воєнском ѡтбранѣниєм пристойно живили єсмо....»

Какви су били црквени поглавари, да ли је могао под њима народ у туђинству процветати и напредовати, на то ево одговора:

Владика будимски Михајило Милошевић у свом писму из Беча од 11. Февр. 1721, жали се Будимцима на неслогу и распру која завладаше владикама у Бечу. На то писмо одговарају Будимци са Пештанцима и Сентандрејцима саборно владици, и моле га да се владике измире јер вели: „пропадосмо и ми и црква и привелеђие и народ.... за Бога ꙋчините миръ, како и сами ꙋ свакой пошти пишете, пропадосмо, и ѡдосмо. А доста намъ жао на єднꙋ странꙋ и на дрꙋгꙋ, што нити се намь зказꙋєте, нити знамо што се горе ва Бече чинить, и што ис тога произведеть понеже ꙋ првой смꙋтни питати нисмо, тако и садъ не знамо што чинити, но мира чините за Бога.“

Како су римски попови насртали на православне Србе у Будиму у престолници краљевог намесника?

Оркапетан Илија Јакшић из Острогона у свом писму од 23. Марта 1723 пита Будимце: „Єли доиста да сꙋ (Римљани) силом у цркви хтели мисꙋ служити..... ако бꙋде доиста, то се невалѩ ѡленыти, да се цесарꙋ све по редꙋ не ѡтпише, то є велико чꙋдо, што сꙋ почели и што се є свршило.“ ....

Да ли су српске привилегије на угарском сабору обнародоване?

Указ цара Карла VI Угарском сабору послат из Прага 6-ог Септембра год. 1723 ради обнародовања српских привилегија.

Овај указ нисам нашао ни у једној збирци привилегија, зато овде у целини саопштавам.

Исти указ као што је у оно доба по оргиналу преведен гласи овако:

Кароль VI и пр.

Духовніи поштованіи вѣрны и нам възлюблины и пр.....

И оштѣ прежде вама на знаніе есть не двоимо, за што и крозъ кои оузрокъ народъ иллиричаскіи или расціанскіи оу горніе именоватомъ кралювству нашем оугарском пребивающти, въ приликах новейшей діетѣ пожунской превелегіе свое нихма, ѡт благопочивших преднаследников наших римских владителіа и оугарских краліевь Леѡполда, такождѣже Иѡсифа, родителіа и брата рожденаго, вѣчна им памѣт, милостивнѣ издате, и после ѡт вѣличастваіа нашего милостивно конфирмовате, потврђене и подписанѣ: оу они вармеђахъ, оу кои овай народъ пребива, да се публикую и ѡбдрже, непрестано искали и просили. И ѡштѣ сврхь тога милостивно хотѣніе наше, и служби нашой потребніи надлеже, да горніе именовати народь иллиричаскіи оу мирности, и достойным превелегіама оу своем обичаю, и ошть вѣћма обдржати се да имають, како и досадь рѣкше вазда свакад оу вѣрности нихна служба васегда познана была.

Кое бѣз' сумненіа на знаню и вам есу. Паки и оу грядушта врѣмена оу различних приключеніа. оу тождѣ оуздати се възможемо. Него и милостивно доконаніе наше кралевско, оу артикулу 104 томь между осталими тегобами, на чести второй належештіи и стоешти грчаскаго закона людей, оу ниховими и издатими милостивним превелегіам кралевскии, без бантоване оу обичаю оставити да могу, ꙗсно извѣствуе.

Того ради вама овим тврдо и милостивно препоручамо и заповѣдамо, кад примите ово и разу-

мете оу посланици милостивнѹ волю и хотеніє наше, горнѥ именоватомѹ народѹ иллиричанскомѹ или расціанскомѹ превелегіє кадъ или оу коє доба, или они сами, или своѥ люде пошлю того ради код вас оуѩвити се хоће въ сѹдѹ вармеђе ваше, не само да пѹбликѹєте, нег нихни по дѹжности ѹ свачемѹ обдржавати, и ѡним коим налѣже, тврдо заповѣдати, да имате, а ино да неимате оучинити. Милость сврхъ тога наша цѣсаро кралѥвска вама милостивна свагда оставлѩємъ. Издато оу кралевском градѹ нашемѹ Прагѹ на данъ 6-и месеца Септемвра лѣта господнѧ 1723.

Не могу прећутати да хвалом не споменем митрополита Мојсија Петровића, који је за живота митрополита Вићентија постао био митрополитом београдским 8-ог Октобра 1718 год. А 1717 године подпао је Београд под ћесареву власт. А по самрти митрополита Вићентија би изабран Мојсије за митрополита свију Срба под аустријском влашћу године 1726.

Митрополит Мојсије, који је у свему марљив био и усталац за народне ствари, постарао се био, за своје столично место Београд, да код нових господара дође до истих привилеђисаних права, као што имаше Будимци, Пештанци, Острогонци, и Столнобеограђани. У тој цели бејаше написао писмо у Будим капетану Манојлу Николићу у ком вели: весто ви бѹди, како пойде тамо господинь брат Мойси митрополить белиградски, за радь варошана београдски христиѩна, ако би се имь могла какова привелегиѩ извадити, да и они могѹ знати, на коємь ће начинѹ ѡстати и садржавати се. Того ради вашемѹ христолѹбию припорѹчимо, кад би пришло єго братолюбие тамо. да се договорите простране ѡ семь и ѹнѹтите, паки да примотрите на кога би такове вешти оставили, и ко би за тимь ходио и трудио се. Также препорѹчим кир Маноілѹ Пачићѹ, паки и кир Ни-

коли Димитриевићѕ Чѕкѕрханлии и осталим, кои би прилични били да бѕдѕ ѡ семь от помошти. Или би болше било господинѕ Квариентѕ препорѕчити, или да єднога аћента ѕзмете, да за тим ходи. А каде єго свето братство тамо приде, можете се болше договорити ѕсти ка ѕстомь. А то них само препорѕчамо вашемь синолепию, да не бисте прекратили ва тимь слѕжити, како и немислимь, да ће те се вазбранити од тога, а од Бога имаћете маздѕ, и от єгова братства и нас примити молитвѕ и благословение. Такожде и ѡни христиани благодариће и захвалити вам, и всегда ви за добро знати — — — — — — — месеца Февѕара 25-ог 8 Карловци."

Као што је судба народа српског, који је стајао под аустријском владом свакад жалосна била, то је судба вароши Београда под истом маћејском владом била по све жалосна, но још гора и црња но и под Турцима. Налазимо оно исто усројство општина, као што беше у години 1708, под Турцима. За сво време аустријског господарства од 1718 до 1739 називају општине старешине „биров и ешкѕпи савске вароши", као и за времена турске владе. Као што пређе Турци, тако су сада Њемци господарили у граду и крај Дунава на дорћолу. Као што се види и сада по развалинама у том крају, ту је становала бирократија њемачка. Осем војне власти беше за сво време ћесареве владе царска камерална администрација, која је све грађанске ствари расправљала.

Што је аустријска влада установила у почетку војничку и камералну власт, то је поњатно, ал што за 22 године никако није заменила војничку власт са редовном грађанском, коју би имали сачињавати Срби, а не Њемци, то јасно доказује, да је аустријска влада све то намерно чинила, јер је преко ове војне власти могла управљати са митрополитом београдским, који у исто време бејаше и црквени поглавар већег дела народа српског.

Лако је дознати узрок што је влада аустријска до најновијег времена допуштала држање сабора само у Карловци, јер су Карловци све до сада под војном управом, па према томе и скупљени народни представници стајаше под војним драконским законима.

Један пут је чињен изузетак, и сабор је држан у Темишвару 1790 год. и то бејаше једини српски народни сабор, који с правом могаше назвати се народним сабором.

Какви уплив имаше ова београдска војна власт то можемо видити из писма митрополита Мојсија од 15 Новембра 1729 год.

У овом писму жали се митрополит Будимцима, да му недопуштају држати сабора, и да му у томе смета понајвише војна и камерална администрација. На челу ове „цесарске белиградске администрацие“ бејаше у то доба херцег Александар виртембершки.

На који начин могаше Срби доћи до тих власника тражећи правду и правицу, види се из прилога, који овде саопштавамо, што се у њему огледа правичност и благост аустријске владе.

„Знати се, што потрошисмо ȣ Белиградȣ месеца Маіа 20, 1717 лето.

Прво за вино нг (58) дȣката, што є ношено господину принцȣ Александрȣ и господинȣ Палви — — — — і ѩснейшемȣ принцȣ госп. Ѥвгенію такође за вино сп (180) фор.

Хов майсторȣ принцȣ Александровȣ г (3) дȣката.

Хов майсторȣ принцȣ Ѥвгенієвȣ s (6) дȣката.

Геѡргію писарȣ — — — — — а (1) дȣкат.

Сребрѡ златѡ и конак с трошком н (8) талира.

Сȣма 137 дукат х.ѳ.і. фор 619 форината н. грошића.

Према обећањима изјављеним у позивници у којој Леополдо I изриком вели, ако би кад срећом оружја ослободили се и други српски крајеви, да ће он (ћесар) помоћи, да се српска власт успостави у оним крајевима. По-

знато нам је да аустријска влада нит је покушала за 22 године свог господарства, нити је вољу имала, да то обећање изврши. Но би најзад усрећила и Србију мађарским господарством, као што је са српским војним крајинама учинила. По том је још срећа била, што су бар ови српски крајеви позније потпали под турску власт, бар су поштеђени били од оних многих крвавих ратова, што их је у прошлом веку водила Аустрија. Шта би било од српства, да су још и Шумадинци кроз 150 година стајали под аустријским господарима као граничари под војничком управом, не би их било ни у половини на броју. Сад је бар земљиште српске кнежевине, на коме српство, као народ, у свом народном духу развија се, и полаже темељ будућој величини својој. Из ових самосталних крајева мора и треба да засијне зора ослобођења свима још угњетеним јужним Словенима.

Била је о томе реч, како је било општинске автономије под турском владом. Од године 1708 имамо писмених доказа, да је у Београду постојала општинска власт, у савској вароши, коју је вршио биров са ешкути.

Колико сам из будимских акта дознати могао, избележио сам имена тих београдских бирова, које овде по кронолођијском реду саопштавам.

Аврам Ђурић бејаше у години 1708 биров савске вароши. Јамачно је он бировао све до Стевана Радивојевића, који бејаше биров год. 1723. У идућој 1724 години опет налазимо бирова Аврама Ђурића. Од године 1725 до 1730 бејаше велики биров Гаврило Рашковић, а то је онај исти што га налазимо, као посланика на сабору 1726-те у у Карловцу, а и на другим познијим саборима. Године 1735-те београдски сабор из своје средине изаслао је депутацију ћесару у Беч по народном послу. У тој депутацији бејаху ови чланови сабора одређени, као што читамо у општем народном пуномоћном листу „преосвештени господин Стеван Љубибратић епискъпъ

костайнички, благородни господин Вѵкъ Исаковић крайни сербиски обрштъ-воктъ-майстор, и благопочтен господин Гаврило Рашковић белиградские вароши биров.“

Од године 1730—1738 бејаше велики биров београдске савске вароши Тодор Петровић.

Познато је, да је године 1739 у београдском миру и Београд опет дошао под турску власт. Јамачно је и даље било бирова у Београду. За сада могу казати, што сам у једном писму нашао, да је 1740 године био „Тимотиѧ Добричь белградски ешкѵть, а Вѵкашин Прокоповичь нотарїѵс.“

Још једно од 1745 године нашао сам писмо из Пожаревца са подписом Стевана Бугарина обркнеза вароши и диштрикта пожаревачког са сви кметови велики и мали.

Накнадно додајем овде још једно писмо од 29 Новем. 1732 год. и то у оригиналу због печата и подписа многих Београђана.

„Ми долѵ потписати ва ѵведеніе представлѧемо васакомѵ належателном сѵдѵ, како црковномь тако и световномь, како приходи ко намь Михаиль Стоѧновичь зеть Господина Јоанна Степића жителѧ вароши бѵдимске и намь предложиѡ ѥсть, како ѡн ѥще прежде ѥго женидбе находио се ѵ слѵжби когда ѵ Пожаревцѵ ѡвогда ва Белиградѵ и по ѡсталих местех, докле самъ свои пѵт ведеѡ, по коим постѵпати бѵдетъ.

Помишлѧюћи свои последакъ, коѥ и самимь нама ѥсте, познато, и како самъ речени Михаилъ ѿ ѵсть сказѵеть, да ѡн целѡ намерение Імеѥтъ ѿ своего таста и своѥ пѵнице свою венчанѵ женѵ извести, и са свимъ зде ва Белиград преселити се ѡблигира се. Ѡбаче да ѥмѵ ни по ѥданъ начинъ не допѵштаю не само да ѡнъ ва Белиград са женою преселит се, но и когда ѵ Бѵдимъ ѡтидетъ, вазбраніѥнъ ѥст к своемѵ дрѵгѵ не приходити, говорећи: да ѡнъ хоће своѡ женѵ ѵдавити, или иномъ кащигомъ трактирати,

ѿ коѥ боѥщи се да и самръ Јеи не бꙋдетъ. За коѥ ѡнъ свои ѡбетъ пред нами даѥ, и ѥще са клетвою потврждꙋѥтъ, ѥже ли би ѡн ва неких пꙋнктих, кои ѥсꙋ вашои Архипастрскои милости ѿ неких странах предложени, поплзнꙋл се, или ва чим год престꙋпилъ, или без прилике своего дрꙋга трактираѡ. Зато пакъ ми свои каꙋционъ (јемство) полажемо ради ѥго, да ми ва место ѥго ѡдговарати бꙋдемо. За кое болше известие потписꙋемо се и нашими печати потврђꙋемо. ꙋ Белиградꙋ 29 Ноемвриꙗ 1732.“

(М. П.) Хаџи Радивои Продановичъ.
(М. П.) Михаило Иѡановичъ.
(М. П.) Стефань Пꙋлићь.
(М. П.) Благое Марковичъ.
(М. П.) Ѳома Мишковићь.
(М. П.) Павалъ Димитриевичъ.
(М. П.) Стоича Поповићь.
(М. П.) Митаръ Стоꙗновичъ.
(М. П.) Милошь Божићь.
(М. П.) Никола Іѡановичъ.
(М. П.) Иѡсивь Раиковичъ.

Овде износим одломак из писма неког Јована и Васе свом оцу Ђорђу Јанковићу у Будиму. Ово писмо у неку руку карактерише начин живота у Београду год. 1727-ме, види се из њега како се живело у Београду пре 145 година. Веле: „били смо ꙋ Белиградꙋ годину дна, како сами знате, те смо шили а ни смо ништа сачꙋвали; зашто знате какви је Беѡградъ за сиромаа чловека, што данасъ добиемо, то сꙋтра потрошимо — — — —

На основу горереченог митрополитског акта, написаше Будимци инструкцију. или као што веле наказ, који смо у оригиналу, саопштили у 113 књизи Српског Љетописа (види стр. 205—210) коју инструкцију дадоше својим посланицима за сабор 1731 год. На овом сабору изабран је митрополит Вићентије Јовановић, онај на чијој души лежи проли-

вена крв српског народног мученика капетана Пере Сегединца. То је онај исти митрополит Вићентије који шћаше Србе да поунијати на сабору београдском 1735 год.

Вредно је напоменути, чим је овај митрополит усрећио народ. и чим се бавио овај црквени поглавар. Као што се види из његових многобројних писама од Будимаца искао је непрестано новаца, гдекоји пут претио и анатемом, кад су мало одоцнили. Будимци даваше и даваше хиљаде дуката, мислећи, да митрополит ради, да се народне привилегије потврде. Кад али митрополит пише и јавља, како је ћесар милостиво и благоутробно дозволио, да се устроји један „Іллирско-расціански хусарски полкъ" којој ће протектор (поглавар) бити сам митрополит. — Може се помислити како се народ изненадио, кад за толике паре доби Хусара митрополита.

Није доста било, што је највећи део народа стајао под оружјем, но му наметну митрополит трошак око подизања и издржавања две хусарске регименте, а то је милостиви ћесар с тим радије потврдио, што је без његовог трошка умножио војничку снагу. Ево овде прилажем под бр. 1685 у оригиналу распис митрополитов, у ком јавља за ту велику милост ћесарску. На истом распису подписан је и владика славонски Стеван Љубибратић онај исти, кога сам мало пре споменуо, говорећи о печату митрополита Саватија. Поменути распис гласи овако:

„Викентій Божіею Милостію православній Митрополить Белградскій и всего народа хрістіанскаго подь властію пресветлейшаго римскаго цесарскаго обретающагосе Архіепіскопь, и єго цес: велич: совѣтникь. Такожде єго цесаро кралевскаго велич: славнія Іллирикорасціанскія регименти Хусарскаго гавалерскаго полка Протекторь и проч: и прочая:

Отнелиже Благодатію Божіею на престоль духовнаго правленія достоинства Архіепіскопо Митрополитскаго воз-

ведени бихомъ, всакъ имущи здравое разсужденіе можетъ разсудити и знати коликія нощедневнія и неусипнія труди всемъ общим каждаго чина напредку. и о добром состоянію нещадно полагахомъ и извѣстно всѣмъ давише пребиваніе наше при дикастерія високи содржаватися до нинѣ бихомъ нежели на своіей намъ резиденцій пребиванія: а между темъ елико доспѣти возмогохомъ благая учрежденія и во епархіа нашихъ поставляти добре непропустіхомъ, а каковія есми притомъ скудости и трошковъ лишенія претрпѣли, и како накорминивали дамижемъ дѣло непресекомо оправљати, наша писанія в тогдашная еще времена, и до нинѣ писата свидѣтели намъ да будутъ, почто котора нарочитимъ народнимъ писахомъ, не мало во всакомъ нужди разліянія и лишенія трошковъ ясно предлагахомъ, и дотоль владѣхомся, до куду всевишнаго помощію и цесарс. и кралевскаго велич. благоутробнейшею милостію конфирмацію за потвржденіе обще народнихъ привилегіахъ достахомъ. К томуже и особливоя к нашему народу милостію благоутробнейшею поизволили отъ народа нашего со всеми вишшими и вижшими офицѣри регименту устроити, Єщеже и самаго обрстера главу целой регименти отѣ народа нашего дамижемъ избрати и поставити. Како уже великимъ трудомъ, под толики долгъ подложшеся есми, мундуръ, Сабли, пушки, чултари, кони, баряци, и многа еще другая специвице за множество предложитися немогуща цѣлой славной регименти надлежаща прибавихомъ, и шесть кумпанія на службу вѣрную его цесарскаго и кралевскаго велич. а може и другія цесарскія регименти суть оправлени, и послани. И будучи его цесарско и кралевско велич. тую регименту именемъ народнимъ за честь и славу нашу именовали. А есть обичай всюду началникъ или обрстъ емуже цесар. и кралевско велич: поизволисъ регименту устроити, долженствуетъ своимъ собственимъ трошкомъ и иждевеніемъ целую регименту со всеми въ щонтъ и состояніе привести, и потомъ его цесар-

скому и кралевск: велич: на службу репрензирати, тако и намь тоя чести єго цес. и крал. вел. милостивейше удостоилися Сподобити, а притомь вѣдая, а и вашимь благочестіамь паче извѣстно єсть да народнія каси неимѣємь, ни толико чимби дѣла народная, и особития своя нужди доволствовали, таковія ради причини Милостивѣйше єго цес. и крал. велич. Богоданнимь своимь високимь разумомь разсмотрели, какоѵи за общество нетяшко и сносително было и на единаго бы или два вся тяжесть толикая непала, єсу милостивѣйше свободное поизволеніе дали оть всего народа такови потребователній трошакь покупити региментскія долги исплатити, обрстера нашего рода и народа поставити, и другія нужди намиривать да можемь. А потомь на иждивеніо сія регименти цес. и крал. велич. пребудеть и ко осталимь региментамь соединится и она свою возимаєть касу и новци даннія возвратется, и оть того помощь велику возимѣєть общество. Нинѣ видите вси и всакь благочестія ради Сербскаго каковія пребогатія Милости (!) єго. цес. и крал. велич. нашь Монарха и єго непобѣдимѣйши дверь аустриской за вѣрнія заслуги наша и показанія спролитиемь многія крови Сербскаго народа храбрости, намь показуеть и вь напредь обещаваеть Многія милости. Тако убо и ми вси обще разсмотрихомь по таковому милостивѣйшему произволенію, како би всакому нетяшко было помогутству дати розположихомь на четири части сиесть оть всакаго дома найболшега поболше, оть среднаго среднеє, єще меншаго манше, оть найменшаго колико можно, и такови трошакь купитися и собирати чрезь народнихь туторовь отредихомь, како и вь богохранимую Епархію Будимскую определихомь да они имѣють по вси мѣста вароша же, и селѣхь ходити, и яко они неизвѣстни суще всюду жителовь могутство, и число ихь в коемуждо местѣ, тако священици всакаго места на зактеваніе туторовь право и душевно потефтеру или или регестру парохиалному, колико кто отъ-

више определенія части дати могуть да сказують, и началниници всакаго мѣста, что скорѣйше без задржанія покупити да настоять, и туторомь поклупленую суму на квиту да вручають, да би что спешнее тое совокупленіе могло савршитися а еже ли би кто таковую багателную малою коюлиби часть дати оть здѣ положенни могутствей сущь противился таковаго точію имя откуду и кто, господія тутори, да назнаменують, что и ненадѣемся ми да би гдѣ случилося. Почто за показаніе намь како више наспоменуто оть цес. и крал. велич. толь многія милости, не точію за его велич. інтересь служаще форинть или поль форинту дати, но и всехь именіе, еще же и последную каплю крови, задоброе потомкомь нашихь уживаніе и содржаніе наши милостивѣйши привилегіа жертвовати долженствуемь. Того ради вашимь благочестіямь, а особито господам благолюбезнѣйшимь братіамь архиереомь, протопопомь, и священикомь, и всему високочестному клеру, господамь благороднимь обркапитаномь, и всемь изредствующимь напоминаемь, что би на сицевую потребу и за великое наше счастіе давати на определенія горѣ четири части, несмотрели, оніабо точковь засреднія и меншія опредѣлишася, но не точію елико кому више подароваль и не кою сумою новце вь помощ дати да не нощедитеся, но и инія к таковому даянію колко болше ко усрдію, и за благочестіе и за садржаніе свободахь нашихь, и за уживаніе и напредь болшіа и богатшіа милости, поощравайте тое бо даяніе акиби на святая (!) мѣста давалися подобное биваеть, и за таковія бо на службахь Божіихъ отслужитися било би за мртвихь или жививь имена всачески будеть. Како и препоручено пріймающимь оть вась новци вь регестерь да записують начто кой даеть: которіа тутори всюду яко за общество труждающимся, честію почитайте, и кто како могутствень себе знаеть, да от положенія горѣ четири части и више дати можеть усрдствено да приносить и даеть, малобо есть даяніе,

обаче великіе приносить ползи, что скорѣйше поспешится то лучше занась будеть. Єдино да височайшая господствена служба кь его цес. и крал. велич. умедленія нетрпить, друго да и народь нашь оть негоже помощь ожидается подподозреніемь и сраматою неостанеть, притомь и да видить его цес. и крал. велич. да ими его величеству верній и подданій, какь своему милостивѣйшему Монарху, на всякую службу усрдствено готовихь во всакое время есмы: и тако видяще его цес. и крал. велич. нась любовіію синовскою ревнующихь, и вся своя за интересь его велич. дати нещадящихь, привилегій милостивия и стародревнія Правици содржаватисе всюду непременно милостиво Подтврдеть, свободность намь по привилегіамь уживати внапредь безприпетства, и болше подаруеть оть всаки поместей приложенихь тужбахь облагченіе учинять, и всякія милости о всѣхь уповати несумнѣно можемь. Между темь началници всакаго мѣста, да бы туторомь за общество труждающимся всюду оть мѣста до мѣста, благохотно форшпонь давати и честно отправляли инаго да нетворили би. Напослѣдокь и паки вашимь Благочестіамь усрдственимь и добро сердечнимь дателемь бити, за всакій общій напредакь препоручающе остаемь и пребивамь, в карловцѣ нашой Архіепіскопо Митрополитской резиденцій. Августа 12. дне 1735 года.

Викентій Іоанновичь с. р.

(:М. П:) К(:ііръ:) Стефань Любибратичь с. р.

(:М. П:) Никифорь Стефановичь с. р.
славонискій.

(:М. П:) Вукь Ісаковић с. р.
обрщ вокть майсторь.

(:М. П:) Секула Витковић с. р.
обркапетань.

(:М. П:) Іосифь Монастерли с. р.
оберкапетан.

(:М. П:) Євтиміе Витковић с. р.
капетан валѣски.
(:М. П:) Хаџи Гаврилъ Рашковичь с. р.
щоть риктерь белиградскій.
(:М. П:) Стефань Вучковичь с. р.

После овог народног издајице дође на чело хијерархије патријарх Арсен IV, онај исти, који је толики народ више хиљада Срба довео, под турски мач, пошто је ове јаднике наговорио, да се преселе у Аустрију, да их усрећи бечка влада, она влада, која је већ и до тада вероломно погазила уговоре са народом српским.

Овај патријарх Арсен IV чинио је по својој вољи под закриљем бечке владе свакојаке злоупотребе, а нарочито избирајући најглупље људе за владике, све саме удворице.

Тако је мимо сабора и противу народње воле завладичио био неку удворицу Јована Ђорђевића, за кога веле Будимци, да је син карловачког тамбураша, и пошто се по турској лутао, као потурчењак позна се са патријархом Арсеном IV у Пећи, и овај га закалуђери и произведе га за архиђакона. При сеоби дође овај Ђорђевић са патријархом у Карловце, и ту га патријарх и мимо синода постави за посвећеног јепископа.

У то доба год. 1740 бијаше Тамишварска дијецеза без владике. Потиски граничари и најотличнији грађани сегедински, бојећи се, да их патријарх не усрећи реченим Јованом као посвећеним владиком, обрате се на саму царицу Марију Терезију, молећи је, да не потврди владику Ђорђевића за њихова дијецезана.

Ова молбеница потиских граничара и Сегединаца написана на латинском језику, значајна је по томе, што се из ње види, како је народ српски свуда знао за право, да сам себи бира јепископе.

У српском преводу гласи овако:

„Најсветије краљевско величанство, госпођо најмилостивија.

На скоро прошлом сабору карловачком, где се искупио био наш народ, грчко источног обреда патријарх Арсен, без знања, сагласија и дозволења народног, пошто је наговорио господу јепископе, произвео је за владику неког Јована Ђорђевића, који се при њему налази, и кога држи за случај, ако би се упразнила нека јепископија у областима вашег величанства, желећи истога а не другога за владику изабрати и посветити. Пошто пак, пресветла госпођо, по сили привилегија, која су милостиво подарена од најславније успомене предшественика и предака вашег пресв. величанства, и које суод вашег пресв. величанства милостиво потврђене, и самог патријарха има право да бира световни сталеж са свештенством за једно, париjарсима и митрополитима пристоји право само да посвете а никако да бирају владике, а највише потврђење њихово јединствено зависи од увиђавности вашег најсветијег величаства. Но би ваше најсветије величанство у патријарха и наговорени јепископа одвећ предубеђено, могло овог обезбеђеног Јована Ђорђевића а не другог, у случају упразнења, за владику потврдити, као што пристоји највише земље господару. Но ми и ако из друге дијецезе јединствено само с тога припадамо престолу вашег пресветог величаства, да не би се некако и нашој дијецези, кад би се скорим упразнила, без нашег знања и пристајања по таквој предрасуди господина патријарха, неки незналица и Идиот, који ни читати ни писати незна нити што разуме, за духовног пастира натурио, по чијој би невештини народ наш, пропао који је иначе већ крајње напуштен и занемарен, навикнут на крађу, отмицу и ајдуштво, одвраћен од добродетели и закона правичности, немарљив за добре савете такве од себе одбија; а то све долази са оскудице научних јепископа,

који овај задивљачен прост народ и попове, као што треба, ја ли не умеју или баш неђеју да поуче, посведочити и царске администрације и краљевске војене управе. Ако би дакле предименовани Јован Ђорђевић, који не само да није свршио философију или богословију, но ни граматичких наука дотакнуо се није, нити зна што правилно читати, а још је мање кадар разумевати, и ако се због грехова наших хришћана дозволи, да буде такви пастир, како ли ће њему поверено стадо напредовати у божјим законима и у вери, јер ово указавше се светило било би сама сушта тама и помрчина, пошто је његова наклоност и страст само у томе, да раскошно живи, и да десницом и левицом поштено или непоштено прибира. Не би баш излишно и неумесно било обратити пажњу, вашег величаства да је овај исти Јован Ђорђевић син некога карловачког тамбураша, и по томе као подајник вашег величаства, презрео свога владаоца, и у мухамедовске пределе одбегао, и према томе може се сумњати, да би за случај, кад би ненасићен мамоном и недовољан се осећао, и опет на исту страну повратио се на велику штету нашега народа. Но неће баш бити поуздана ни препорука господина патријарха престолу вашег пресветог величаства учињена, да је бајаги исти Јован Ђорђевић у последњем овом рату вредан био духове народа покренути да на страну ћесареву пређу. Пошто закон природе собом доноси, да такав народ, на ма какво предузеће покренути јали наговорити може само онај човек, који је за тај народ веома заслужан и отличан наравственошћу, а изредан говорник и испуњен мудрим саветима, и по томе би морао бити другчији човек но што је речени Јован Ђорђевић, који је по неком слепом удесу и до степена архиђаконства допрео.

С тога на коленима пригнути молимо се најпокорније пред троном вашег пресветлог величапства, да би вашем

пресветлом дому верни народ, од таквих беда и злих удеса сачувати, заклонити, и према поменутим привилегијама и по светим канонима од подобне самовоље, и подобног насиља од стране патријарха и јепископа одбранити, а упразњену јепископију тамишварску способном, вредном и заслужном човеку, не по патријарховој препоруци, но по жељи народној потврдити изволело на славу божју и на велику срећу нашег народа.

Пошто је пречасни Симеон Кристијан председник консисторије, муж заиста отличних својстава, научан, способан и достојан и превећ моћан, не мале доказе показао своје добродетељи, и на голему утеху целога народа посведочио, и учинио да је од свију љубљен. С тога у најдубљој поданости најпокорније молимо се вашем пресветом величанству, да именованог председника консисторије Симеона Кристијана на место јепископа темишварског најмилостивије наименујете, и с тиме цео народ утешите, и превелике предрасуде и забуне, које се лако могу изродити, предупредите. — — — — — — — — — — — — Најпокорнији подајници и вазали. Православне цркве источног обреда официри потиске милиције, као и истога обреда поглавари слободне и краљевске вароши Сегедина.

По овој просби не је овај Јован Ђорђевић постао владика тамишварски, ал не је ни Симеон Кристијан, кога штоваше народ. Овај бејаше родом Рус, а свршио је науке у Штокхолму, као што се види из надписа надгробног који му подигоше Будимци, из великог поштовања. Он је умрьо као архимандрит, и сарањен је код будимске цркве 1759 год. Бечкој влади и поглаварима православне цркве у Аустрији зазоран је био човек од науке и љубимац народњи, за њих су добри били тамбураши и Идиоте.

Ево још једног доказа, да је народ у јепархиским саборима бирао себи владике.

Ово је писмено написано 12. Декембра 1748 год. у Сентандреји и подписано од свештенства и од мирских посланика, као што се види из акта који у оригиналу овде прилажем.

Тај будимски спис или управо записник епархијске скупштине, по оригиналу, гласи овако:

„По внегда Преосвяштеныи Епіскопъ нашъ Будимскіи, Столнобѣлградскій, Сечуйскіи и проч. Господинъ Василіи Димитрієвичъ сей временныи вѣчнимъ животомъ окончалъ: а намъ во Епархіи сея суштим по всемилостивѣйшихъ цесарокралевскихъ опше народних Привилегіахъ, инаго в мѣсто Єго Епіскопа имѣти предлежит. Єсми мы ниже подписати обште жители сея Епархіи, не по кому простому пристрастію, или неразсудному мнѣнію на Господина словеснѣйшаго учителя и проповѣдника Слова Божія, Господина Діѡнисія Новаковича нашу склонностъ обшту и сердечное желаніе, и вь первихь еште нашихъ, от насъ уже изданныхъ, и нашымъ полномоштнымъ врученных Плепипотенціахь ѩвили.

„Но како ихь словесность всякими добродѣтелними нравами освидѣтелствована мудростію и ученіемъ преизяштна ѡбрѣли, и не малыя между намь ученіемъ своимъ показаныя плоды искусили: что не токмо къ разширенію Чести и Славѣ Божієй, но и Єго цес. крал. велич. Інтересъ служаштія познали, и всяческіи сана Архіерейскагѡ достойна Єго быти свидѣтелствуемъ.

„Того ради сіе наше настояштее писаніе нашими подписы и печаты потвержденое, идѣже бы оно и на кою либо высокую Інстанцию нашими полномоштними Депутирти предложено всенижайше, прочтенно и уразумѣно было, от насъ обштихь быти увѣряемь

„И что мы вси обште единим сердцемъ единою мислію, и единимъ горяштимь зактеваніем више-

реченнаго словестнѣйшаго Учителя и Проповѣдника Слова Божія Господина Діωнисія Новаковића, а не инаго за нашего Епіскопа и Пастыри имѣти, не токмо мы чина мірскаго, но и вси Свяштенаго во всецѣлой Епархіи ωбрѣтаюштіи ся алчно и Прилѣжно желаемъ. И намь его словесность всемилостивѣйше Епіскопомь даровати всепокорно и Бога ради единаго просимь. Тако издате ся въ Сент-Андреи 12-го дне Декемвра 1748 года.

(М. П. Гавріилъ Михайловичь Парохъ бȣдимскія Церкви.
† Антоніи Іосіповичь Парохъ Бȣдимскія Церкви.
(М. П.) Іоаннь Беязовичь Парохь Бȣдимскія Церкве.
)М. П.) Монастиръ Свято Архаггелскаго обштежителнаго Грабовца Смиренный Ігȣмень Іеромонахь Арсеніи Ѳеофановичь съ братіею.
(М. П.) Исаія Іеромонахъ Парохь Острогонскіи.
(М. П.) Петрь Свяштеникъ парохь Коморанскіи.

Сент-Андрейскіи:
(М. П.) Смиренныи Харалампіи Белȣшевичь Парохъ Преображенскіи.
М. П.) Попь Симеонь Радивоевићь.
† Попь Петарь Реличь.
(М. П.) Попь Николай Івановичь.
Попь Іоаннъ Івановичь.
(М. П.) Попь Димитріи Стояновичь.
Попь Георгіи Николичь.
Попь Петрь Веселиновичь.
Попь Бошко Миловановичь.

Попь Димитріи Помазкіи.
Попь Андрей Помазкіи.
Попь Авраамь Калазкіи.
Попь Авраамь Чобанскіи.
(М. П.) Попь Іосіфь Батскіи.
(М. П.) Василіи Іеромонахъ Ковинскаго Монастира намѣстникъ.

(М. П.) Попь Петрь Ловренскіи.
(М. П.) Попь Андрей Жанкѹртаранскіи. (Адонь-ски)
(М. П.) Попь Кирилъ Даміановичь.
(М. П.) Попь Ісаакь Пантелінски.
(М. П.) Попь Андрей Столпо-Бѣлградскіи.
(М. П.) Н. Н. Біровь и Таначь Греческога закона вь Бѹдимѣ со всемь обштествомь.
(М. П.) Н. Н. Біровь и Таначници Греч. закона Сент-Андреи со всѣмъ обштествомь.
(М. П.) Мы обште жители вароши Острогонскія.
(М. П.) Николај Божичь. Іоаннь Добровојевичь и обштество Гречанскаго закона у Ковинѹ.
(М. П.) Мы обштежители вароши Коморанскія греческаго закона.
(М. П.) Константинъ Белоѹшевъ Парохь Ѣѹрскіи.
(М. П.) Біровь и Ешкѹти Мѣста Помаза.
(М. П.) Біровь и Ешкѹти сѣла Калаза.
(М. П.) Біровь и Ешкѹти сѣла Чобанца.
(М. П.) Біровь Батскіи и сѣло са остали жители.
† Хрістіяни Жанкѹлтаранскіи, (сада Адонь) мѣсто печата полажу свой крсть.
(М. П.) Біровь и Ешкѹти сѣла Алмаша.
(М. П.) Біров и Ешкѹти сѣла Пантелія.
(М. П.) Обштество греческаго закона у Столном Бѣлграду".

Наши штовани читаоци не ће се изненадити, кад прочитају доњи акат, који ћемо мало ниже саопштити, из кога ће, на жалост, разумети да овај врли и одличне способности човек имађаше својих непријатеља и гонитеља, и то понајпре у свом сталежу и у својој околини.

Тако је било са честитим Дијонисијем Новаковићем, на њега мрзише калуђери и они световни попови, којима бејаше зазорно и мрзко, што народ штоваше у јеромонаху Дијонисији чисту наравственост, одлично владање и велику научност.

Из овога акта, који је написала консисторија будимске јепархије, Септембра 12. год. 1747. јасно се види то мрко и мучко расположење према узоритом човеку, на кога не могоше погледати оне црне душе, а да се не згрозе од своје сопствене покварености.

Именовани акат будимске консисторије гласи, по оригиналу, овако:

„Са овимъ тебе Іеромонахꙋ Діонісію Новаковічꙋ пріказꙋемъ, понеже, да некое новіе обічае ваносітіся от тебе почелі се, то єсть, єліко Сінодъ росіски, толико их величаство Елісаветꙋ Царіцꙋ Московскꙋю, на слꙋжбахъ Божихъ вазгласно и пꙋблічно почел си споминꙗти, такожде и правіло церковное не обично с вечера ѡправлꙗти. Еште же и блаженейшег Госп. Патріарха нашего безчастити и рꙋгати по трапезахъ и пред људми мірскіми поносіти и поріцати, кое то све весма намъ и обичаемъ нашімъ противно єсть. Ибо ми сваки решпектъ вісоко славной потенци московской одамо и сінодꙋ их рꙋскомꙋ. А должность нашꙋ кодъ васе светлеішаго дома аустріскаго творити не престаемъ, и како верни вазали! и унтертони! нашꙋ всемілостівнѣішꙋ цесаріцꙋ и краліцꙋ Марію Терезію, обичаи имѣемъ на Божіихъ слꙋжбахъ код святаго олтара молабствовати и пꙋблічно и вазгласно возносіти. Зато и тебе по семꙋ водиті се должность твоꙗ била, и от сваке конфꙋзіе и помешателства код Свяштенства и людеи уводіти се, а не противо творіти и поꙋштавати. Ибо ти како Проповеднікъ слова Божіꙗ себе вменꙗешъ біти, но сіꙗ знаменіꙗ нісꙋ проповедніческа, но више безделніческа и прочаꙗ. Доволно дівім се, да сі се могалъ у сіꙗ пꙋстіти, и прочаꙗ, коꙗ тебе добро ведома сꙋть, а єште віше твой некои Аꙋторітатъ простірати, и Свяштеникомъ тамошнімъ парохом заповедати, за коꙗ таковаꙗ твоꙗ усꙋжденаꙗ и противнаꙗ твореніꙗ, како діоцезалні и дѣіствітелни Епіскопъ, не сматрае что ти чꙋжде страни человѣкъ Далмаціанъ,

но за нінѡ подъ моею юрісдікціею духовпою обретаеші се, и тебе како духовной персони остро подъ велікое наказаніе повелеваемъ, да имаш от свега тога, абіе себе задржати, и нашемѹ конзісторіомѹ епіскопскомѹ духовномѹ здѣ без умедленіѧ на отвѣтъ предстати.

Издаде се изъ Конзісторіѹма у Сент-Андреи 1747. Септ. 12.“

Задатак ми је у овом свом извештају да говорим само о оним списовима, који су до сада нашем свету непознати били, и који објашњавају политички и правни положај нашег народа у Аустрији.

У тој цели износим овде оригинално писмо митрополита Павла Ненадовића, од 28 јуна 1763, писано Србима у јепархији будимској, које је од велике историјске важности, што у њему митрополит износи неку највишу резолуцију издату од Марије Терезије, у којој је изказана мисао поменуте царице, како она мишљаше о правном односају српског народа према угарској краљевини.

„Павелъ Божіею милостію и т. д.

„. . . . . благопочтенимъ великимъ Бировѡмъ, Таначникѡм, и всѣм всякаго Званія и Состоянія въ Богоспасаемой Епархіи Будимской обрѣтающим ся Православным Христіанѡмъ. . . . .

„. . . . . . Не ѡставляемъ Христолюбіам вашимъ въ слѹхъ и извѣстіе ѡбявити, како всевисочайше помянѹтое ихъ Цес. крал. Апост. величество непреломнѹю славнагѡ Народа нашегѡ вѣрность и добрыя слѹжбы похвалити, и въ Милости признати, а въ знакъ таковагѡ всемилостивѣйшагѡ Признанія на наше въ трехъ Главныхъ ѡсобитих Многихъ всемирнѣйшихъ Промеморіахъ донешене, у законѹ Привилегіахъ и Привилегіалнихъ свободахъ творимe Теготе, и на те тѹжбе и за ѡтвраштеніе тѣхъ прошеній Благоутробнѣйше слѣдѹюштая резолвирати изволили, да:

„1. Народ Наш Привилегіє и Свободе своє ѡт величества Милости и врховне власти краля полꙋчилъ, и такѡ дѣла истога Народа Нашегѡ не надлеже к Дієтамъ кралевства, но и кралевскомꙋ всевисочайшемꙋ Тронꙋ, под коєга заштиштеніємъ Народ безбѣднѡ сахранень єсть; да

„2. Привилегіе и свободе Народа, како є прошеніє ѡ томъ было, дієталнымъ кралевства Мажарскагѡ Артикуламъ нарочито вълчленити или инартикꙋлирати ніє никогда потребно было, нити за сад потребно єсть, понеже сꙋ оне Привилегіе ѡд дворне кралевске Мажарске канцеларіє експедиране и конфирмиране и еште сверху тогѡ, во всякоє излишество, под 16. Хеврꙋаріа 1715 лѣта Народꙋ изданныи Мандатꙋмь Протекторіꙋмъ или Патентъ покровителныи за всегда траюштіи, тогда дієтално собраннымъ Статомъ кралевине Хунгаріє, Хорватске, Далмацiє, и Славоніє како єдна на вѣкъ трояти имꙋшта наредба ѡбявленна бысть, да допꙋштенія свободе и Привилегіє Родꙋ и Народꙋ Расціанскомꙋ и єгѡ Архі Епископомъ или митрополитомъ и Епискѡпомъ дослѣ Милостивѣйше дарованне всегда крѣпке, и благопріатне бꙋдꙋть и ѡстанꙋтъ, и оны противъ тегобъ и противъ всѣхъ возмꙋтителевъ чрезъ дикастеріє и Магістрате реченныхъ кралѣвстъ на прошеніє Народа или управителей и Офиціалѡвъ єгѡ крѣпкою Рꙋкою скоро заштиштают ся и ѡдбраняютъ. Тако аште ли бы Народъ, или кто инъ ѡт нихъ противъ семꙋ ꙋдрꙋчал се да имꙋт кралевскимъ дикастеріамъ и Магістратом и на послѣдакъ къ ихъ Цес. крал. Апостол. величаствꙋ прибѣгавати, ѡбаче съ изятіємъ, кад бы что Митрополита и Ємꙋ подчиненагѡ клера касало се, и Персонах и црковныхъ дѣлъ, въ коихъ оны свою Привилегіалнꙋ Інштанцию имꙋтъ, и тогда бꙋдꙋть всевисочайше помянꙋтоє ихъ величаство по своємꙋ кралѣвскомъ обѣштанію ономꙋ покровителномꙋ Патентꙋ крѣпость дати.

„3. Што се народъ по диеталномъ Артікѹлѹ 46. лѣта 1741 страшіѡ ради свободе своего закона, то истіи Народь есть ѿд тога чрезъ емѹ дарованне Привилегіе сигѹрань, кое од ѡнога Артікѹла Народъ иземлють.

„Овай истіи начинъ есть и с дѹховномъ Јѹрісдикціомъ у кралевствах Хорватской, Далмаціи и Славоніи. А

„4. колико се по истомъ Артікѹлѹ недопѹштенія спахилѹке кѹповати дотичетъ, да оно запрештеніе у кралевини Хорватской добро кѹповати, не простире се на краишне Генераліе, и пакъ не на ине, изванъ Славоніиских кралевини Мажарской Інкорпориратихъ, комитате и вармеђе. И тако да можеть Народъ Іллирическіи познати, да на колико е безъ повреждені Права третіагѡ учинити се могло, емѹ прилика у Спахилѹке се поставити допѹштенна бысть. И да

„при сицевомъ вештей Состояніи само ѡд себе показѹет се, да се варають оны, кои из горѣреченне наредбе произходити мислеть или говорить, да Цркве, Торонѣ и Крстове воздвизати, въ градехъ и варошахъ закона дѣйствіе не допѹштает се, Епіскопомъ и ѡд древнаго чрезъ Привилегіе потврждений Обычая припадаюштіи приходи умаляют се, и свобода Свештенства их фамиліи и слѹжнтелей тако удрѹчает се, да оны къ слѹжбамъ и даннодаянію принѹждают се, ѿт Мірскихъ властей арестѹют се, вежѹтъ и біють и кадѹцетете земльне власти да ѡтимають, и тѣлеса мртвыхъ Секвестрирѹють и затворают. Да

„5. Ихъ Цес. кр. Апост. величаство въ таковомъ призрѣніи рѹкоположеніе Нашых свештениковъ имѹть, да оны ни коимъ образомь не бѹдѹть допѹстити, да свештенство Нашегѡ закона бојемъ трактирѹет се, и остро бы наказали свакѹ власть землянскѹ, коя би се ѹсѹдила тѣлеса мртвых секвестрирати и под Шперь поставити. И да

„6. Ихъ цес. кр. величаство Нашегѡ Народа Юность из Школахъ изключати не намѣраютъ, из тогѡ всемило-

ствивѣйше познати даютъ, да и ѡд самагѡ ихъ величества фѵндиранны Школы тако зовомѵ Пфланцшѵлъ многе ѡт нихъ примили єсѵ.

„7. Колико се приманія Народа Нашегѡ у цехове и Магістрате дотичет, ѡстають ихъ величаство при ономъ, како є Єште у лѣтѵ 1752 междѵ кралѣвскомъ дворномъ Мажарскомъ канцеларіомъ и Іллирическомъ Хофдепѵтаціомъ уговоренно, и Єште у ономъ лѣтѵ чрез кралѣвство пѵблицирано˙

„8. Милитаре ѡт Промоціє у офиціяхъ не изключати, ниже горше, но како ѡстале офицѣре и просте држати намѣраютъ ихъ величаство и всякагѡ по заслѵгамъ возмездити.

„9. Ради нашегѡ исповѣданія и закона на смртъ осѵжденныхъ людей, єсѵ их величество всемилостивѣйше дозволѣли: да се ѡсѵжденником не само въ Милитарскихъ, но и во всѣхъ мѣстах без изятіа чрезъ их закона Свештеника свештенная Таинства по ономъ начинѵ, како є кодъ Милитаровъ обичаи преподают се, и во времa къ семѵ преподаянію потребноє желѣза имъ снимают се, и не само въ Милитарских но и во всѣхъ прочіихъ мѣстахъ, гдѣ є дослѣ обыкновенно било, из Темници до мѣста Погѵбленія чрезъ своєгѡ закона Свештеника провождают се и пратетъ. А гдѣ то обикновенно было ніє, ондѣ при досадашнѣмъ обычаю да ѡстанетъ такѡ, да онаковаго ѡсужденика ѡд темнице Рімокатоліческіи свештеникъ од капіє Града или вароши пратить, и аште до ондѣ благоувѣтливо увѣштаніє не успѣетъ, тогда Нашегѡ закона Свештеник къ ѡсѵжденномѵ приступитъ, и ѡд капія до мѣста Погѵбленіа проводить. И сицева всевисочайша заповѣдъ под15. Іюнія сего 1763 лѣта посланна чрезъ кралевскіи Локѵмтененціалныи конзиліѵмъ и Банскѵ юрісдикцію по всемѵ кралевствѵ ѡгласити се нарежденна єсгь.

„10. За свободѵ Свештеническѵю и ѡд домовъ єсѵ их цес. крал. Апост. величаство онѵ єште 1758 въ Предѣлехъ

Милитарскыхъ ѡглашенні всевисочайшꙋ Резолꙋцію, ѧко непремѣннꙋ оутврдити, и указомъ под 14. Феврꙋаріа Сегѡ 1763 лѣта чрез кралевски свой Локꙋмтененціалныи конзиліꙋмъ и Банскꙋ юрісдикцію по всемꙋ кралѣвствꙋ чрез вармеђе и кралевске вароши публицирати устроили: да во всякомъ мѣстꙋ поставленныи дѣиствителныи Попови кꙋпно со своими под єдним кровомъ и димомъ и во обштинѣ имѣнія живꙋштими сродниками (под коими обаче само оне фамиліє, коє с Попомъ во время рукоположенія Егѡ с'нимъ нераздѣлне ѡбрѣтоша ся, и ѡставят се, и послѣ въ сообштеніє имѣнія приступиша, разꙋмѣвати се имꙋть) ѡд всякагѡ данодаянія, десетковъ и ѡсталихъ Налоговъ свободни ѡставет се, и да свободи овой чрезъ опредѣленіє нарочнагѡ нѣкоегѡ числа въ лицахъ и имѣнія ѡсобахъ никаковы Прѣдѣли неполагают се, и непременителнѣ ѡставят се, всемилостивѣйше надеждтвꙋюште, да ни Мы ни весъ Нам подрꙋченныи клеръ, что би Статꙋ контрибꙋціоналномꙋ каковим либо образомъ умаленіє узруковало, предпріяти не будемъ.

„11. Ради наслѣдіа по Привилегіамъ Митрополіи и црквы припадаюштагѡ ѡд ѡстанковъ без Рода, Наслѣдниковъ и Тестамента умираюштихъ Нашегѡ закона людей Мірскых, єсꙋ их цес. крал. Апост. величаство под 20. Іюнія сего 1763 лѣта сице резолвирати изволили: да на колико є Митрополітъ и єгѡ предецесори прежде Інкорпораціє въ трехъ ново Інкорпориратых Славоніиских вармеђах у уживанію Кадꙋцитетѡвъ Мірскых людей былъ, и въ напред въ томъ да содержит се, да ємꙋ что чрезъ Інкорпорацію не убавит се.

„12. Да бы Свештенницы Нашегѡ закона, што се их Персонахъ и црковных дѣла касаєтъ, предъ Мірске Судіє не позивали се, ни предстаяли, нити, аште бы что погрѣшили, чрезъ Мірске власти хватали се и Арестирали єсꙋ всевисочайше повелѣли съ таковим Прилогомъ, да аште

которіи свештеникъ, что погрѣшив постигнетъ, црковной его власти абіе да предат се и овдѣ судъ да пріимитъ.

„Которую всевисочайшую цес. крал. Резолуцію во всѣх здѣ изчислених Матеріахъ, Благоговѣйнствамъ и Христолюбіам вашимъ за ваше утѣшеніе, и потомъ управленіе, храненіе, вѣдомость, и другъ другу обстоятелнѣе изясненіе и обавленіе оглашуемъ, являемь, откриваемъ, и аште что въ тѣхъ далшаго височайшему двору доношенія достойно обрештете, писмено а обстоятелно од васъ извѣстити се ожидаемъ. . . . .

Данно въ Будимѣ 28 Іунія 1763 года.

Павелъ Ненадовићь с. р.“

На 11 дана пре овога писма (17. јуна 1763) пише митрополит Ненадовић Будимцима како је горњи декрет на дан кнеза Лазара у Бечу потврђен. У овом писму прича, како је имао сјајну „Абшидъ-Аудіенцію“ и како су оба царска величанства (Марија Терезија и Јосиф) поздравили сав народ; али му (митрополиту) наложише: „да быхомъ старали се Емиграцію въ Народѣ Нашемъ обуставити, а с друге стране трудити се и прилѣжати државу царску популирати, и закона Нашего Људи од всѣхъ внѣшныхъ странъ населяти, за еже болшых всевисочайшихъ Милостей услужити ся, якоже изволише благоутробнѣйше обнадеждити, да како до селѣ доволныя знаки показали есу, въ напредъ такожде височайшія Милости показовати.“ Да жалосне милости бечких цесара, а још жалоснијег митрополита, поглавара српске цркве, који тако грозно и очигледно вара јадан народ који би принуђен, управо мучки протеран са свога огњишта, са земље крвљу својих отаца откупљене, а од кога, већ од исте неблагодарне царице протеривани, којој Срби сачуваше престо! Јадни митрополит говори народу о милости, а овамо сам он пише, како су га молили, да би обуставио емиграцију у

народу. Зар је због превелике милости царске бегао народ гомилама у туђинство? Ево јасног доказа, како су црквени поглавари варали народ. па зар да се још чудимо, што је наш народ, под таком владом и таким поглаварима пропадао? Добро још што га није нестало коначно поред таке милости!

Узгред спомињем овде, како је била дуготрајна веза неких одсељеника са својом старом отачбином, што су по неки задржали право на своје баштине и своја добра. Ово писмо и рад тога наводим овде да се види да су Турци били толерантнији према овим одбегшим поданицима, док бечка влада конфисковала сву земљу оних Срба, који су због Немачке и Мађарске Тираније одбегли у Русију.

Из тестамента неког Стеве Тодоровића види да су Будимци још год. 1773 држали своја добра у старој отаџбини. Овај Стеван бејаше од 112 година, кад је писао ову наредбу, у којој вели да има 2 куће и дућане у Пожаревцу и воденицу на Млави.

Још на једно питање желим да одговорим у овом свом извештају, а то је: ко је сачувао веру и закон у нашем народу, што се у туђинску земљу одселио, да ли митрополити и владике или је сачувао народ? За сада не ћемо овде на то питање одговорити, већ ево износимо један документ, који ће место нас да говори:

„Высоко Преѡсвештенѣйшіи и високе Превосходителнѣйшіи Господине Архиепископе.

Оче и Архи Пастирю Нашъ високо милостивѣйшіи!

„Колику и каквꙋ Мы имѣемъ ревность и усердіе къ вѣры и законꙋ нашемꙋ, ето можете видѣти изъ и приложенія сегѡ, которое Мы есмы представили Господину Вицешпанꙋ у Беркасовъ подъ истимъ датꙋмомъ и от слова до слова, како годъ что у сей копіи къ вамъ посилаемой, такъ и у другой кодъ Насъ задержаваемой стоить.

„Мы убо ето писменно всемꙋ Свѣтꙋ на знаніе даемъ, да едно словце у нашъ святый законъ и вѣрꙋ на

ново унести не пꙋштаємъ, нити пакъ єдно словце отъ вѣры и закона нашего отκинꙋти допꙋштаємъ. Но отъ Слова до слова све ѡнако, како годь что смо примили отъ Пророкъ и Апостолъ, вселенскихъ Седмихъ Саборовъ, и отъ прочихъ Святыхъ и Богоносныхъ и умъ Христов имꙋштихъ Оцевъ, хоштемъ держати и Хранити и до втораго Христова пришествія, цѣло и Непоколебимо.

„Понеже знаємъ Ми совершенно, да сꙋ они Святыи Оцы хотѣли хотѣніє и волю человѣческꙋю управляти по законꙋ божію, а не законь преправляти по своємꙋ хотѣнію, воли, и по страсти человѣческой. За то садъ не токмо Павелъ и Варнава, но и Ангелъ съ Небесе да бы намъ у нашъ святыи закон и вѣрꙋ что новоє кто приложилъ, или на противъ отложилъ, Мы не токмо что га не бы у томъ послꙋшали, но во истинꙋ бы га іоште за то по ономꙋ великагѡ Апостола сꙋдꙋ, и Анатемѣ предали. Павелъ Святыи Јеремитъ на све оне, кои законъ и вѣрꙋ на ново преправляютъ, говори: Но и єште Мы, рече: или Аггелъ съ небесе благовѣститъ вамъ паче єже Благовѣстихомъ, Аннатема да бꙋдетъ! такожде и Оци Святыи на седмомъ вселенскомъ Саборѣ ѡпредѣленіе своє єсꙋ учинили, на све оне, кои паче ихъ мꙋдрствовати по томъ бꙋдетъ, Юже сꙋтъ у вѣры и законꙋ Нашемꙋ, сице глаголюште; вся кромѣ церковнаго преданія и ученія и изображенія Святихъ и богонаметныхъ Отецъ, обновляємая или по семъ Содѣяная, Анатема.

„Садъ просимъ ваше високо превосходителство! Положити изволте ове две сектенціе на правоє мѣрило зрѣлога вашегѡ расꙋжденія, и смотрите что сте съ новимъ календаромъ у Карловци учинили. Гдѣ сꙋть они ваши страшніи Юраменти, что ихъ полажете пꙋблично предъ богомъ и пред народомъ ѡбѣштаваєте се ни ꙋ чемꙋ не ѡтстꙋпити ѡтъ предѣловъ Оцевъ святыхъ на седмихъ вселенскихъ и на девять помѣстнихъ бивших

Соборахъ, и вѣрꙋ православно-восточнꙋю утвердивших и намъ предавшихъ.

„Зато знайте ваше високо Превосходителство! Мы ужасно боѣви се оных страшнихъ Громовъ выше наведеныхъ. Мы себе ни на лево ни на десно наклонити не попꙋштаваемъ но у Овой истой нашей вѣры и законꙋ, у коме смо се родили, крестили, Христа и Бога познали, тѣла же и крове искꙋпителя нашего причастити ся сподобили, и причаштати ся непрестано бꙋдемъ, у той истой Святой церкви и исповѣданію нашемъ отъ родà въ родъ и до последнейше каплѣ крови наше во вѣки жити и умирати бꙋдемо.

„Ово исто желимо. И ако бы нꙋжда требовала и была бы воля божія, то за овꙋ Святꙋю и пренепоручную нашꙋ вѣрꙋ и законъ и за обряди благочестивія и Християнския Єгѡ, Мы вси єдинодꙋшно женами и дѣтми нашими готовы єсмы ꙗко овцы на заколеніе, а кровъ нашꙋ неповиннꙋю отъ рꙋкъ вашихъ Архиепископихъ в денъ страшнаго сꙋда да ваиштетъ и да отмститъ.

„Бꙋдꙋчи да се могло то уклонити отъ Насъ, была є всеобштая наша воля у рꙋкама вашима. Зато, ако сте ради да не бꙋдете во причтꙋ и въ клятвꙋ вѣко вѣчнꙋ у Народꙋ и ꙋ Нашой Церкви, не жалите нинѣ ни трꙋда ни новаца, сваkји страхъ и боязнъ отложивше, ѡ вашей и о нашихъ дꙋшахъ попеченіе восприимите. Бога умолите, Царя умилосердите, и весъ Авгꙋстѣйшіи домъ Австрискіи на Милост склоните, миръ и покой у вѣры и ꙋ законꙋ испросите, правици Намъ старе отъ слова до слова с новимъ потвержденіемъ возратите: А вся сія и симъ подобная, много заслꙋженная наша обште Народная всесовершенная вѣрность съ ползою Отачаства согласаемая, можетъ легко ко благомꙋ концꙋ све привести. Само, ако ваше високо Преѡсвяштенство, превосходителство, ѡблечете се во вѣрꙋ Давидовꙋ и Павловꙋ: вся могꙋ ѡ укрепляюштемъ мя Јисꙋсѣ

Христѣ, и Богомъ моимъ преидꙋ стѣнꙋ! А по извѣштенјu вашемъ, да сте вы доволны съ предложеніями овими нашими, то хоштемъ и мы онда иначе прибавити ся за должность Христіянскꙋю отъ коехъ никогда и отстꙋпити ради. Въ прочемъ есмы и бꙋдемъ вашего високо-Превосходителства все Нижайшіи раби и богомолци вси во Обществѣ будимской (М. П.) Въ Будимѣ дне 24. Ноемврія 1778."

Са овим писмом стоји у свези и ово друго писмо, које овде саопштавамо, и које по оригиналу овако гласи:

„Высоко Благо Почтенно-Родныи Господинъ Віцешпанъ особито Нашъ Благодѣтелю високо Милостивѣјшјіи.

„Послѣ Бога и ихъ Цесаро кралѣвскаго Апостолическаго Величества Мы дрꙋгога не имѣемъ прибѣжишта и покровителства найболѣга у свакой Нашой нꙋжди и прилицѣ и неволи, кромѣ вашего господства. Зато исто мы сви и мало и велико, и мꙋшко и женско со овимъ малимъ велико жалостнымъ и плачевнимъ молителнимъ листомъ прибѣгаючи под крило природна ми Вашега Влагоутробія и правдолюбія, единодꙋшнѡ слѣдꙋюштꙋю нашꙋ тꙋжбꙋ и прошеніе у нѣдра правдолюбиве Ваше Милости предлажемо и молимо препокорнѣйше, да бы ваше господство премилостиво, не само драговолно ово наше прошеніе и тꙋжбꙋ прочитати благоизволило, но да бы и у Самомꙋ Оригиналꙋ ово исто наше предложеніе, и самомꙋ ихъ Цесаро кралѣвскомꙋ и Апостолическомꙋ Величествꙋ, како ти благоутробнѣйшей превисоко милостивѣйшей и отъ природы правдолюбнѣйшей Нашей Матери кралицы, такођер и нѣговоме Цесаро кралѣвскомꙋ Величествꙋ, као ти Царю и Господинꙋ нашемꙋ земледержавномꙋ, отъ всѣхъ Насъ каконо ти отъ вѣрнѣйшихъ Своихъ подайниковъ, послати и препорꙋчити и милост вѣрнѣйшим Своимъ подайникомъ испросити не заборавили.

„Знамо Мы премилостивыи Господине, да новы календаръ имате вы у рꙋкахъ вашихъ, кога су у

Карловци тайно без народа, наше владике и митрополіть начинили, и ѿтъ имена карловачкога Синода у Народъ чрезъ Протопрезвитере пѹстили, и наше Светитеље Многе а най паче Србске у томъ календарѹ касирали, а томѹ би се и сами неразѹмныи чловѣкъ могао досѣтити, кѹда то иде. Бѹдѹчи да и ѹ Регуламентѹ ıавно стои, да отъ 8-мъ до 11 часовъ морамо све Рімокатоличке Светце ѿкромъ она 4 велика празновати. Дрѹго пакъ, что се нѣколико светаца Србскjи и оставили междѹ праздниками, али нисѹ хотѣли ѹ календарѹ именовати, да сѹ Србски, то є чисто ıавно, да би наша деца мало по мало не знала и да би не вѣровала, да смо Мы имали отъ свога рода и племенна святе и Богоугодне Люде кадгодъ. А нама наши святцы не сѹть за касиранѣ ни за отметъ, зашто Мы отъ Нихъ не имамо штете у нашой радни, него іоште Бога чрезъ нихъ Славеште, осеђамо благословеніе великѹю милостъ божію у свачемѹ на нами.

„Такожде онай мали Катихисись, что є начиненъ и дат, да се наша деца учат, све є оставио оне главнѣйше пѹнктове, кои и вѣрѹ и законъ наш утверждаваютъ, и о нима нічто не споминѣ. Као и оно у Банатѹ что чѹемо и слишимо, да є нѣкакво ново Азъ, бѹке, србское измишлено и дато; да се наша Србска деца учать, а еште чѹемо и то, да више имаде у нѣмѹ слова чивѹтскjи него ли Сербскjи. Къ томѹ и то еште, что пресветла Регімента, кои нашѹ децѹ нагонитъ у Немачкѹ школѹ, да се ѹчатъ, сѹтра можетъ и пресвѣтла вармеђа силою простѹ нашѹ децѹ одгонитъ у Немачкѹ Школѹ, да се учать ıазикѹ немачкѹ, кои іоште ни своега добре ıазика не знають. Све сѹ ово зли и несређни знаци ради наше вере и закона.

„Такожде каконо ти и права ова нова Монастирска что сѹ нинѣ начинѣна, и даю се Монастирцемъ, коя пра-

вила за остроту свою ништа више добра не ће учинити, него што ће у краткомъ времену све Монастире опустити, како что се и почело опустошавати. Од Гергетега, Старо Хопово, Стари Язакъ, Мала Реметица, Петковача, Ђивша обѣда, и прочія Монастири старинскји по друјихъ мѣстахъ епархіалнихъ, гдѣ су до садъ Служили и пояли и славили имя божіе Свештеници, туде нинѣ поют врабци и безчесте трапези господин и олтари божія! коя стваръ никому ніє на файду него єдиному бѣсу потѣшеніе, онь се ту славит, гдѣ се Богъ безчестит или се не славить. А особито негова дика ово, когда онъ видитъ, да Хрістіани и тайно и явно гоненіе и мученіе у вѣри, закону и у правицах своихъ крвлю, имѣніемъ Своимъ заслуженимъ ноште дневно терпять и страдають. Синагоги чивутскји по всѣхъ мѣстахъ созидати и правити позволяют ся, где Хрістосъ Хулит ся и безчестит ся, а црквы Хрістіянскія не позволяются правити, но и затворяются, гдѣ Хрістос за всегда Славится. Како всему свету видно, тако и вашему пресвѣтлому господству єсть ово очень добро познато. Что пресвѣтл. наша Мати Царица (Тереза) у Бечу Јюлія 4-ог 1743 лѣта, потврждавајући све оне од Слова до слова превилегіе, коє су нам Преславнји и блаженопочившіи они Јмператори Рімскі: Леополдъ, Јосиф, Каролъ за вѣрнѣйше наше заслуги дали, нама она тадай у превелегіахъ наших оваки записала и пожаловала: „Донелѣ же родъ и родъ сей Расіянскіи Илиро-Сербскји въ непоколебимой къ намъ и Августному дому нашему Австріиском вѣрности и благоговѣніи пребудет, до толѣ и вся предположения Привелегји премуштества, Свобода, Милости, допуштенія и права епокойно, и кромѣ всякаго стушенія и предпятствія уживати, радовати ся и ползовати ся да можеть.

„По овому истому Пункту все Милостивнѣйше нама оглашеному, ми смо и били и єсмо и бити хоштемо од рода въ родъ вѣрни послушни и благовѣнніи Августнѣйше дому

Австрискомꙋ, до найпоследнѣйше капли крви наше воздати хоштемо всегда, коя сꙋ кесарева кесареви, а коя сꙋ божія богови. Богъ садъ всесилніи, всемогꙋштніи и праведніи нека сꙋдитъ междꙋ нами и междꙋ онима, кои се постарали и нови Регꙋламентъ начинили и привилегіе наше с нимъ покосили. Да ми сад цркве наше како нове правити, тако и старе поправляти без питања и допꙋштеня никако не можемо, єдиног свештеника на сто домова да имамо, а наше слꙋжби и правила по древнѣйшемꙋ обичаю наше вѣры и закона єдва и три свештеника отправляють. Дрꙋге пак свештенике, коима смо ми кавцию дали и всю тяжесть домовъ ихъ на себе ꙋзели, сад на скоро и под данак и под све друге мирске слꙋжбе силою подлаже, а под мирскꙋю власть, умалени десетки и кадꙋцитети на дрꙋгꙋ странꙋ од Нашихъ Црквей уклонѣни, обичай пар древни, благіи и и Хрістіянскіи мало по мало угашаваются, прошевине и Милостине нашимъ калꙋгеромъ забраняет ся, а на мѣсто нашихъ, то нинѣ не само по вашари, но и по домови нашимъ Фратори идꙋть и милостиню од нашихъ собирають и кꙋпять. Погребенія Мертвихъ при Црквахъ и опѣла у Цркви, по нашемꙋ Хрістіанскомꙋ обичаю, сад се не допꙋшта, но у домꙋ да се тѣло опое, и ꙋ сандꙋкъ закꙋеть, и извань мѣста да се погребе, како но ти тѣло ѧзическо а не Хрістіянско; книги намь се наше од нашихь єдиновѣрнихъ кꙋповати забраняють, а ми смо наше книге и до садъ преко толико година од нашихъ єдиновѣрнихъ, од кꙋда смо годъ могли прежде добити, кꙋповали, а и с ними се слꙋжили, а свагда ꙋ непоколебимой и ненарꙋшимой вѣрности у овоме Царствꙋ пребивали. А садъ на неоплаканꙋ нашꙋ жалость и совѣсти наше смꙋштеніе, да ми морамо уніятске бечке книге кꙋповати и како себе тако и дѣти нашя сметеномꙋ и Лицемерномꙋ законꙋ мало по мало да приобꙋчавамо. Ꙋчителіе од своє вѣре од свога закона и од свога ѧзика Своєй дѣци да не смемо из Росіе къ

себѣ проводити ни примати. И добра на конецъ никаква у овомꙋ Хрістіанскомꙋ Царствꙋ намъ себе такъ и потомствꙋ нашемꙋ никакъ не можем имѣти, ниже кꙋповати, за кое смо царство и за не оцѣненнꙋю користь нѣговꙋ крвцꙋ нашꙋ ово на Тꙋрчинꙋ ово на ребелиантахъ кралевскихъ, ово на Францꙋзахъ, ово же на Баварꙋ, и на Прꙋсꙋ, нештадно како водꙋ рѣчнꙋю проливали, а и имѣніем и онда и данасъ и въ вѣки слꙋжити вѣрнѣйше будемъ. Ако ли сꙋ ово наше владике и Митрополит тайно у Карловци съ цесаро кралевскимъ комисарима сашили и уредили, мислечи, да хоштемъ и Ми съ нима у какавъ дрꙋгіи законъ превꙋћи се, и съ Нашимъ благочестивимъ закономъ како и Они без божно и безсовѣстно играти се, тога нити они нити дрꙋги ткогодъ од насъ, макар тко онъ былъ, да се не нада. Ми у коіой смо се вѣры и законꙋ родили и вѣрніи Богꙋ и Царю всегда были, у той вѣри и законꙋ хоштемъ и желимь и второе Хрістово Пришествіе дочекати. А тꙋ ћемо питати пророки, Апостоле, Седмовселенске Собори, и все знатнѣйше свете наше учителіе, а наипаче Јоанна Богослова пред самимъ законодавцемъ Хрістомъ (а сав свѣтъ нека слꙋша, ако ми чтогодь фалишно имали бꙋдемо у нашой вѣры и законꙋ?) За что сꙋ Они нас преварили и нисꙋ намъ добрь и правъ законъ дали и показали? А до того времене, ако бꙋдне воля божія и сила од когъ годъ; то ми найпре Младенце наше на жертвꙋ како Витлеемъ 14.000 Мачꙋ Іродовꙋ, а по том Самих себе со женами и дрꙋгимъ остаткомъ нашехъ дѣтей на всесоженіе, како что є древлѣ Црковъ двѣ тмѣ своих Мꙋчениковъ Максіміяновꙋ огню предала, предати готови єсми. А од вѣри и закона нашего єдно словце одкинꙋти, нити пакъ новое что припꙋстити можем. Зачто, кой чловѣкъ ніє вѣран свойой вѣри и законꙋ, то како ће он бити вѣрань Царствꙋ и Царю Своємꙋ.

„Просимо дакле и паки по дрꙋги пꙋть все смиренѣйше Пресветлое господство ваше, да бисте Бога ради, свое

души ради и царева ради здравіа и Спасенія, ово наше все Смиреннѣйшее и препокорнѣишее прошеніе и моленіе праведное, праведно Царскому двору доложили и препоруку онакову дали покраи ове тужбе Наше, коя би могла Серца наша исцѣлити, страхъ изъ душа и Совѣсти наше истерати, правице наше све од слова до слова по превелегијално потврдити и всю Слободу дрѐвнюю нашу опѣтъ нам натрагъ повратити и дати. А новине насъ ради баш несрећне ове все касирати и Монашески чинъ уничтожити.

„Кое ми без всякаго сумненія нӑдѣючи ся на нашу всегдашнюю вѣрност и правду од Бога и од ихъ Цесаро крал. и Апост. величество, како од благоутробнѣйшихъ и правдо Любивѣйшихъ Царей Нашихъ Милость и утѣшеніе всесовершеное во всѣхъ Мислим и желимъ получити."

(Долази потпис: „все Покорнѣйшее Обштество цѣлое. Въ Будимѣ дне 24. Ноем. 1788.")

Даље саопштавам преставку сабора карловачког од $\frac{11}{22}$ Јуна 1781. год. Цару Јосифу II.

Овај акт је веома важан, што се у њему без околишења исказује цару, са чега је наш народ у таквом жалосном стању зачамио.

(Ево у изводу најважније место гласи овако:

„Најмилостивији Владаоче! Обично представљају Српски Народ, као ону врсту подајника вашег величаства, у чијим срцама је урезапа верна изворна слика наших Праотаца, а то је Јунаштво и верност. Но се увукоше злоупотребе, ограничења и Предрасуде, под којима Народ као окован мораше стењати и уздисати. То су жалосни Узроци, који мораше Народни дух у својој клици задавати и спречити, да се овај неразвије, да често нити себи, нити држави од Користи буде. Да би пак све ове препреке, које су и самој држави од штете, одклонили, то су Српски Клир и Народ једногласно закључили, да

сачине важан План, по коме би су могли са свима верним Поданицима устркивати у корисним службама.) и т. д.

Ево оновремени превод предлога, о ком је говор у претходном меморандуму, који је по нарочитој саборској депутацији поднесен цару Јосифу II. у име народа:

„Все покорнѣише Предложеніе вѣрно-поданѣйшепъ Іллирическогъ Народа ради бѹдѹштегъ Опредѣленія илити Состоянія егѡ:

„Цѣлогъ вѣрно покорнѣйшегъ Іллирическогъ Народа єдиногласно и непремѣнно єсть желаніе себе на Попеченіе своєгъ краля са свим ослонити, невезаюћи себе само на оню Ползѹ, коя бы из старих докѹментовъ, илити доказателствахъ, као удержана произићи могла; будѹћи, да ніе могѹће, да старіи Докѹменти онако удоволствено Промишленѣ у себе содержати могѹтъ, како что може земледржавніи Отацъ на свакіи Начинъ постарати се, и свагдаръ о томъ трѹдити се. Онъ хоће, да сваки подъ доволнымъ Покровителствомъ обште и приватно сигѹранъ, од общтыхъ благодѣяніахъ по правичномъ равенствѹ участникъ буде, и да никаковогъ разбора или Ізятія међу Граждани своrъ Царства нема, развѣ добродѣтелеи и Порока.

„Но будући, да овай Іллирически Народъ са уставлѣніемъ кралѣвства Мачарскогъ тако є заплетенъ, да онъ несамо все обштѹ Правицѹ сѳбе ослонити не може, хотя бы онъ и радъ био крайнѹ у том Пробу одержати: Слѣдователно, ако, онъ онде свою битность застѹпити хоће, то онъ достовѣрна показателства произнесе.

„Ізлишно бы было себе на онѹ Правицѹ, кою є овай Народ у Мачарскомъ кралѣвствѹ себе у стара времена, бранећи Сигѹрность кралѣвства, придобио; будући да є оно и кромъ тога, у Лѣту 1690 и 1691, чрезъ Краля Леополда Првогъ обновлѣна, а и после чрезъ све нѣгове Потомке потврждена.

„Кад се дакле све особне части оныхъ обновленнихъ Правахъ добро промотре, то онда цѣло нѣгово сѹштество слива се у два главна предмѣта Како.

„1. На Право держаніе закона, кои Народ исповеда.

„2. На обдержаніе моралногъ Тѣла, кое овай Народъ совокѹпно сочинява.

„Что се Закона и цркве тиче, то є она веђ после кадъ различне у гоненію закона буре и волненія претрпио под незабвеннимъ всесветлейшаго Аустрискаго двора заштиштеніемъ, чрезъ уведенѹ Толеранцію, у сигѹрно Пристанищте достигла.

„На противъ того обстоятелства прошлихъ времена таковѹ Содѣйствовала, да морално тѣло овог Народа више разоренію нежели битности сада уподобити се може; бѹдѹђи да є за бытность нѣговѹ онако, како сама Наравъ вешти изискѹе, собствену часть землѣ, илити Територіѹмъ определити, и за еже уживати таковіи собственны Магистратъ у Привилегіахъ обештанъ, но нигда то обештаніе ніе исполнено было. Зато є Іллирически Народъ Мачарскомъ кралѣвству свагдаръ како Тѹђин быо, нити є при законноположителной власти Гласъ и вотѹмъ имао. И ѿтѹда є слѣдовало, да сѹ се закони или устави овога Царства чисто на убитакъ овога Народа обраштавали, премъ да по самомъ основателномъ уставѹ овога кралѣвства Народъ овай, кои никадъ при обрани того, и произведеніе на величинѹ илити Нараштай исключенъ біо. Но да іоште при свакой Прилици его употреблявали, праведнѣйшѹ Претензію на то чинити могао.

„Ово пагѹбно Теченіе за Народъ и Народно тѣло, толико є више силно било, что оно кодъ самогъ земледержца никаквое застѹпленіе онако, како что бы требало, ніе имао међѹ тимъ то онога времена обстоятелствамъ преписати мора, да овомѹ Народѹ скоро невозможно є по учинѣннимъ заслѹгамъ и привилегиалним несѹмнителнимъ Правамъ, на

други Начинъ помоћи, развѣ докле се нѣмꙋ по явномꙋ Содержанію Привилегіахъ собственна часть зѣмлѣ или Територіꙋмъ неизсѣче.

„Увѣренъ есть Народъ, да онъ то тражити може, бꙋдꙋћи, да то за бытность нѣговꙋ нꙋжно; а и на такви исти конецъ емꙋ и обештано было; кромѣ того ово Предложеніе ніе не возможно, нити е чꙋждим убытством спрегнꙋто. Понеже Мачарском кралю Право пристои и приватникъ, а колми паче заслꙋженомꙋ Народу землѣ или Територія у онихъ Предѣлехъ даровати, коя си скꙋпа со Аустрискимъ и Сербским орꙋжіемъ предобіенни, и гдѣ и кромъ тога старе Претензіе Мачара никаково мѣсто имати немогутъ. Въ прочемъ ни все обштемꙋ Спасенію противно быти не може; будући да Народъ ту само онако управленіе уведено видити жели, кое концу нашего све обштаго Гражданскаго Содрꙋжества совршено соѡтвѣтствовати и сходно быти иматъ. Но бꙋдꙋћи да не само весма знатна часть овога Народа подъ Правителством Мачарскогъ кралѣвства ради своихъ Привилегіалнихъ Притяжаніяхъ илити Імѣніяхъ заостати мора; но и еште в' милитарскихъ Предѣлахъ находи се, при томъ и то найважніе есть, да бы обе ове части такођеръ уживанѣ Обштихъ Привилегіахъ обдержати могле; за то бы се Іхъ величествꙋ по свякой поданости представити хтѣло; да

„1. Народꙋ овомꙋ дарованна Привилегіа всемилостивѣйше потвердити се, сходно тым Привилегіама еданъ Територіꙋмъ за Народа бытность, то есть конзистенцію основати и ради управленіа всѣхъ дѣлъ предѣла, и равно ради застꙋпленія Народа, нѣговихъ обштыхъ Правахъ, и рꙋководства всѣхъ, како Народа, тако во обште и Єго закона или Цркве по всих касаюштих ся Предмѣтовъ собственныи Магістратъ, кодъ все-височайшего двора кꙋпно с нꙋждними своимꙋ подчинѣнними Надлежателствами постояно постави се и на Послѣдакъ Народни Союзъ с дꙋховнимъ, Провинціалнимъ и милитарскимъ штатемъ по начинꙋ до садъ обыкно-

венныхъ Изборахъ, гдѣ бы сирѣчъ то Нꙋжда изискавала, одержи се.

„2. Свободно и пꙋблично упражненіе Греческаго неунитского закона по всих наслѣдних земляхъ за законнꙋ образно да се обяви и призна; слѣдователно членомъ закона тога, гдѣ год се они посадили, ради закона да се никаква Припѣтствія чинити нема, свакъ у законених различитихъ Провинціахъ происходяште гражданская благодѣянія на Подобіе другихъ по правичной мѣри, онако како что се пꙋбличнимъ Тяготамъ подложити уживати мораю. К томꙋ по заслꙋги, достоинствѣ, по чести и званія да учасници быти могꙋтъ. На конецъ тай, да бы ради дѣиствителніегъ заштиштенія и ради тога достовѣрне сигурности, и наблюденіемъ по уставити сваке Правице взискꙋемихъ формалитетовъ провиђене (Сигꙋрность) учинила се.

„3. да се Народна краиничка Милиція кꙋпно с банатскима регементама подъ Ховкриксратовимъ Правленіемъ остави, и кад би у коегођеръ време двора Інтересъ изискавао, да се ове Милиціе Граничке у провинціалное состояніе премени, да се они онде Мачарском паорскоме состоянію не подчине, него да се сходно своимъ заслꙋгам уредбоу утѣше.“

У једном акту који сам напоменуо у свом ланском извештају, говори се о грађењу саборне цркве у Београду. У другом акту, од 1-ог Августа 1776, који овде у препису саопштавам, моли се митрополит Вићентија Јовановић архијепископу велико новогородском и велико руском да својим упливом изради помоћ од руске царице Ане на зидање саборне цркве у Београду, на подизање школа, и да царица прими светске људе у војну академију, а свештенике у манастирске академије. Исто тако моли, да пошаље царица школске и црквене књиге и одежде.

„Преѡсвештенейши и преꙋмꙋштесъвенейши господинъ архиепископъ велико новогородски и велико рꙋски намь въ святемъ дꙋсѣ милостиввейши ѡтец и благодетель.

Понеже бившим многолѣтних и различних разорениям ѹтѣснѣно ѡтачество наше въ таковѹю ништетѹ достигло, да всачаским непогодам ѡкрѹжени, наѹкъ и друканю (печатњу) имети многих ради препинателей неполѹчихом поизволеніа, аште и многажди просихом, неимѣемъ чимъ содржати. И саборніа цркви белиградскиа ѡдавна начавши саздати, всечаски къ съвршению неимѣемъ чимъ привести, къ созиданию же и ѹтешению школномѹ коначно неимѣемъ иждивениа.

Народ же нашъ видѧште по всѧ дни неѹчениа ради злѣйшемѹ неблагополѹченю въ падаюшти, того ради по длжности нашей пастирской прочими архиереи намъ саслѹжителними, никоего прибежишта въ нѹждахь наших имеюште, кромѣ Бога и благочестивейшаго госѹдарства его императорскомѹ всепресветлейшемѹ величествѹ, да по превисокой кь народѹ нашемѹ своей матернѣй милости елико болше возможно бѹдетъ ѹчениковъ мирскаго чина рода нашего, въ росискаго госѹдарства ѹчилиштах, а наипаче во академи Санъ-петрбѹрской и шлахетском кадетском корпѹсѣ, благоволит содржати своим императорским иждивением. Подобне же и дѹховнаго чина люди наше въ тое благочестивое госѹдарство ѹчениа ради приходѧштиа, благоволимъ еѧ императорское величество и светлейши правителствѹюшти синодъ повелити во ѹчилиштниа монастири примати и въ нѹждних къ прикормлению непризирати, такожде и жалование въ днех блаженнiа и вечно достоиниа памѧти перваго императора ѹчителем народа нашего славено латинскомѹ гречаскомѹ ѡпределенное, до нине неизданно, и въ бѹдѹштим времени слѣдѹюштее, книгами школними, црковними, гражданскими, и ризами црковними, еѧ императорское величаство издавати да изволитъ намь всемилостивѣйше повелит, и сие всенижайшее прошение наше еѧ императорское все пресветлейшее величаство жаловтелнѹю граматою сь приложеними печати и своѧ собственниа рѹки подписаниемь

в нашѹю болшѹю надеждѹ всемилостивѣйше да благоволить ѹкрѣпити всенижайшее просимь, и всовершению цркви бѣлградскиѧ и созиданию школномь по превисокой своей императорской милости да изволить нам дати рѹкопомошти. Ваше же преѡсвештенство смирено молимъ ѩкоже и до нинѣ православномѹ нашемѹ народѹ ѡтечески благодѣтелствовало есть, тако и нинѣ да многомоштнимь вашимь ходатайствомъ и благодѣѩниеи сие всенижайшее прошение наше в совршение привести и дѣломь исплнити благоизволите, и ѡт синовь нашего ѡтечества тамо ѹчениѧ и иншихъ ради винь приходѧштих милостивнаго своего ѡтечестви призрениѩ да неѡтвраштаете ѹмилнѣ молим.

Ми же сицевимь благодѣѩнни и благоделствовани сѹшче, ѡ долго-лѣтнѣмъ и благо-полѹчнѣмь здрави и спасении вечномь, еѩ императорско всепресветлейшаго величества и светлейшаго правителствѹюштаго синода, такожде и вашего преосвештенства всѣх благъ дателѩ вишѹ просити ѡбьвезѹюштесѩ ѡставмь. В Карловци 1-ог Авг. 1736 года.

Вашег преѡсвештенства нашего во сятѣмъ дѹсѣ милостивейшаго ѡтца и благодетела смиренни митрополить бѣлиградски всего народа архиепископь, его цесарскаго величества совѣтникь, смиренни богомолецъ. Виђентие Јѡаннович. (М. П.) Кир Стефанъ Любобрать (Љубобратић брат Саватија). (М. П.) Никифоръ Стефановичь. Славониски. (М. П.) Вѹк Јсаковић ѡбрштвойть майсторъ. (М. П.) Секѹла Витковић обркапетан. (М. П.) Јѡсифъ Монастерли ѡбркапетан. (М. П.) Евтимие Витковић капетань. (М. П.) Хаџи Гаврилъ Рашковић штотъ риктер белиградски, (варошки судац.) (М. П.) Стоѩнъ Вѹчковићь.

У Београду јамачно је било више цркава, једна је била или на Дунаву или на Сави, тек је зваху долна црква, као што читамо у тестаменти Марије Хаџи Коиненове (види бр. $\frac{1733}{1188}$ и $\frac{1735}{1370}$) „ѹ белиградскѹ долнѹ црквѹ за своюдѹшѹ 12 фор.“

И у Гроцкој било је бар две цркве, као што се види у другој тестаменти исте Марије Хаџи Комненове. У другој тачки стоји „ѹ єднѹ цркви грочанскѹ 12 фор.“

Још у обе тестаменте налазимо легате, а на име.

„ѹ Винчи (Манастиру) за мою дѹшѹ 12 фор.

„ѹ Манастир Ресавѹ (Манасију) за мою душу 12 фор.

„ѹ Манастир Раиновац за мою дѹшѹ 12 фор.

Митрополит Мојсије завео је био у Београду основне и средње школе. У основним школама учили се ђаци читању и писању и рачунању, Штици, Буквару, Часловцу и Псалтиру и Катихизису, и црквеном појању. У средњим школама које је несрећни митрополит Вићентије у језовитском духу организовао; учило се оно исто као и у католичким латинским школама.

На свршетку овог извештаја јављам Српском ученом друштву, да ми је на овом мом путу помогла Матица Српска. Ово је први случај, који овде радо бележим, да су оба научна друштва у Београду и Матица Српска у Новом Саду заједнички подпомогла научно истраживање грађе за историју српских одсељеника.

Једном и другом друштву благодарим за помоћ, коју су учинили не само мени но и свима оним српским писцима, који ће се користити са големом историчком грађом, што сам у два пута прикупио у Будиму. Мој дојакошњи рад на овом пољу науке, држим да неће смањити вољу и склоност обе учене дружине, да продуже започети рад истраживања грађе за српску прошлост.

У Београду у Новембру 1871 год.

ПРИНОС ЗА ГЕОГРАФИЈУ СРБИЈЕ

од

Драгашевића.

I.

Место приступа.

Нешто о хипсометрији.

1. Висине и низине на земљи од вајкада бијаху предметом за испитивање. Поглед на големе и простране планине вазда је у човека изазивао жељу да зна, колико је ово и оно брдо високо и које је међу њима највише. И сви образовани народи у новије доба признаше, каку велику корист јестаставна географија, топографија, геогнозија, климатологија, фитогеографија а тако и атмосферологија, — имају од тога, кад се зна висина брда, и и средња висина планина, а тако и подвис целе какве земље изнад мора.

И скоро у свима земљама у Европи оном скупом и дуготрајном триангулацијом определише се висине од многих брда, вароши и других места тако тачно, да се дивити мора сваки онај, који је мање познат са корацима данашње геометрије и меканике. У Француској су опредељене висине не само појединих важнијих планина, брда и вароши, него и од места малених и неважних, — још у

почетку овога века, приликом триангулације за мерење подневка и упоредника. У Аустрији траје то мерење земљишта и опредељавање висина још од 1817.

2. У којој се мери ширила заузетост за познавањем земље своје, у тој је расла и потреба, да се знају висине и оних места, која као релијевност земље непадају јако у очи. А дотераност метеорологијских инструмената и методе за барометарско нивелање, учини, те и сиротнији испитивачи могу удесно и без великог трошка и дангубе да висине мере. Отуд као у натеч са свију страна учевни људи и обичне туристе пуште се и журе, да изнесу што већи број опредељених надморских висина. И обично то бијаху вароши, села, планински врси, теснаци и превоји, извори и језера, чије се висине изнад мора тражаху сматрањем притиска и температуре ваздуха. Али барометарско мерење и практичном животу — при грађењу железних путова, обичних друмова канала и водовода, при рекогносцирању и снимању терена, — даје такве користи, какве се никојим другим начином мерења немогу тако брзо и тако јевтино да добију. Истина, у последње време много се писало о непоузданости барометарских резултата; ал ми овде потпуно пристајемо уз неуморног радина на јестаственим наукама, атинског астронома Јулија Шмита, који вели, да нема инструмента који неможе да даде лоших резултата. Признајемо, да барометарско мерење није довољно за детаљно нивелање каквог предела, и није толико поуздано, колико је нивелање геометријско, кад се тачно ради, а инструменат је добар; али за предходно нивелање, које се вазда чини при проучавању трасе каквог друма или гвозденог пута, особито у пределу брђанском, и за проучавање и снимање орографије у каквом пределу, Анероид је не само врло практичан инструменат, него и одвећ брза и јевтина дакле врло користна помоћ садашњим тражбинама.

О живном барометру, и о барометарском нивелању у опште, нећемо да говоримо с тога, што мислимо, да је то као познато, или бар овде је непотребно; ал хоћемо, и сматрамо као утутно да проговоримо штогод о томе, како се ради и шта је то

Метални барометар.

3. Кад је пре 25 година Инглез Видо изишао први са својим металним барометром: барометар анероид, онда су тај његов изналазак с највећом и најсрдачнијом добродошлицом поздравили сви они, који су и најмање штогод радили са обичним барометром.

Та видова идеја привукла је на себе пажњу свију физичара и меканичара, и многи почеше у томе правцу да раде, да још боље дотерају тај нови инструменат, који већ по самом принципу врло много обећаваше. И године 1853 већ се појави Бурдон, о чијем барометру професор Хелчел вели, да је то само кварež видовог анероида, но који је и опет најпознатији. На том бурдоновом барометру[1]) особито је много радио, и велике испитне заслуге стекао поменути атински астроном Шмит.[2]) Пре 7 година изиђе барометар „холостерик“ од Нодета у Паризу, и то је мала поправка видовог анероида са скоро истим меканизмом. Ми ћемо краткоће ради звати га анероидом, и њиме се данас служе скоро сви инџинири и географи. Па и ми смо радили њиме, те ћемо о њему коју опширније и рећи.

---

[1]) Опис овог барометра има и у физици Хеслер-Писковој.

[2]) Осим других његових списа, у којима се налази испитивање о том барометру спомињемо његово дело Beiträge zur physikalischen Geographie von Griechenland 1861.

Нодетов анероид.
(Baromètre holostèrique).

4. Као живни, тако и метални барометар стоји на истоме принципу притиска ваздуха, само што је тамо употребљена жива, а овде метална пера, која подлеже томе утицају, те их притисак покреће.

Механизам овог пак анероида овакав је:

На плочи *PQ* има округласта као бешика *TT'*, чија горња страна А начињена је таласасто, и сасвим је празна, т. ј. нема у њој ваздуха. Доња страна јој *B* на средини је укована ступцем *C* за плочу *PQ*. Бешика та има у средини кратак ступчић *s*, на коме је близу горњег краја четвртасто сечиво *m* од тврдог челика. Лево и десно од бешике има по ступчић б, измеђ којих разапето је челично перо *F*, које је испод четвртастог сечива *m*, и непрестајно има ту тенденцију, да ступац *s*, а тим и горњу површину бешике горе издиже и гура. Томе на супрот стоји непрекидан притисак спољашњег ваздука код *A*, и по томе ступац *s* прудином пера *F* само се толико може горе да потисне, колико снага пера може у равнотежи да одржи притисак ваздуха, који је у правцу стрелице.

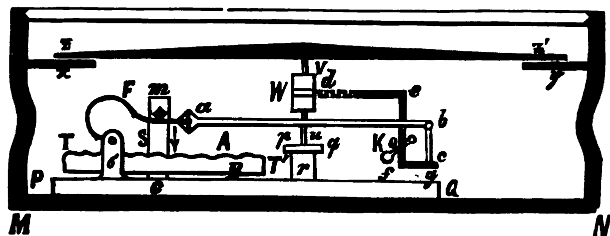

Ако је притисак ваздуха јачи, онда се горња површина бешике у *A* јаче притискује, тиме ступац *s* заједно са *m* дубље потискује, и одмах перо *F* јаче затеже. Кад је притисак слабији, то одмах површина горња од бешике тежи горе, а перо *F* вуче ступац *s* толико у вис, докле

тај слабији притисак ваздуха недође у равнотежу с овом прудином пера.

Из овога се види, да је код металних барометара ово перо онај чинилац, који притисак спољашњег ваздуха држи у равнотежи, те се скупља и отеже; а у живном барометру тај посао врши онај живни стуб.

Е сад само још ваља начинити неки механизам, који ће чинити, да се то покретање и споља може видети, те да такав инструменат буде прави барометром. И тај механизам ево у чему је:

Перо F на свом крају спојено је једном полугом ab и код b састављена је ова на лакат још једном мањом bc.

Ступац r (четврти на плочи PQ) носи плочицу pq, на којој стоји вертикална оса uv, која на средини има главчину W, а под врх држи казаљку zz', која над скалом xy стоји. У овој маленој слици начињено је те се види, како је та вертикална оса осигурана, те да вазда остане вертикална.

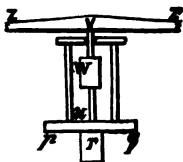

На главчини W има фине верижице de обавијене, које се даље према e прометну у жицу, и ту код e под правим углом савију до f. На тој полузи ef има код o хоризонатна оса, која је спојена с плочом PQ. Иста полуга опет под правим углом савије се код f у правцу ка g. Дакле def и efg, то су две лакатне полуге, које су непосредно спојене.

Крај fg увек се приљуби уз крај c од bc, јер га на то гони на оси o утврђено не еквилибровано тежиште k.

И сад цело то мете се у кутију MN, која је озго стаклетом покривена.

А цео апарат овако ради:

Кад је притисак ваздуха јак, онда се перо F, а с њим и полуга abc притискује доле. У том притисне крај

c полугу *fg*, која одмах измиче на лево и *ef* окреће се око осе *o*. Горњи крај *e* потискује се тиме на десно, па вуче и верижице *ed* па десно, због чега пак главчина *W* а с њом и казаљка *zz* окреће се такође у десно.

Кад је пак притисак мален, онда се перо *F* са *ab* и *bc* пење у вис, тежиште *k* такође притисне полугу *fg* у *c* и дакле и њу издиже. Због тога се *ef* опет мора да окрене, но при том *f* на десно а *e* на лево, и дакле се *e* главчини *W* приближи. Једно фино сахатно перо, које је око главчине *W* увијено, те је према верижицама *de* увек држи затегнуту, обавија при овоме олабављени део верижица опет око главчине, при чему и главчина и казаљка обрћу се на лево.

Притиском дакле ваздуха произведено нихање пера овај механизам спроводи на казаљку, те да можемо видети. Но нетреба мислити, да је кретање казаљке равно нихању пера, т. ј. да се казаљка онолико помери лево и десно, за колико се перо подигне и спусти. Перо је малено, и његово кретање тешко да би голим оком упазити могли. Него је механизам за казаљку тако намештен и увећан, да се покрет пера на казаљки види увећан за 600 или 800 пута.

5. Но не само притисак ваздуха, већ и промена топлоте има утицаја на стање барометра. У опште овај топлотни утицај показује се у истоме смислу, као и притисак ваздуха, т. ј. као год што већи притисак ваздуха показује на барометровој скали већи број милиметара (или линија), тако исто и већа топлота износи више милиметара.

С тога се свако читање барометра мора да исправи тим утицајем, што и зовемо топлотном исправком.

Ова исправка налази се, кад при истом притиску ваздуха мењамо топлоту од 2 да 2 степена, па бележимо стање, које барометар тада добија, и после интерполацијом налазимо и за оне степене који су у среди.

6. Али како механичари нису кадри, да све делове инструмента начине математички тачно, и у сваког инструмента математички једнако, то не само да се казаљка при сразмерном мењању топлоте, некреће сразмерно и једнако код сваког инструмента, него та казаљка неказује једнаку сразмеру код сваког инструмента ни од притиска ваздушног. С тога се мора и топлотна исправка, и исправка због неједнаког стања појединог барометра, тражити по себице за сваки егземплар инструмента.

Ми се нећемо да упуштамо у тражење тих исправака прво с тога, што се оне обично дају уз инструменат,[1]) кад га купујемо; а друго с тога, што то неби могли овде ни чинити, почем у земљи нашој још немамо ни један пажљиво испитан живни барометар, који би нам служио као нормални.

7. Осим ових поправака, има још две, које улазе у рачун при мерењу надморских висина барометром у опште. Једна долази од различне тежине на разној даљини од средишта земског, дакле стоји до надморске висине места, за које ту висину тражимо; а друга долази од сфероидности земске, дакле стоји до полутарске даљине тога места. Но обе ове поправке врло су незнатне, и имају важине тек при великим висинама, на прилику при химајским планинама, а неопажају се при висинама, са којима би се ми имали бавити.

8. Тако поправка због тежине, која је на вишим местима мања, него на нижим, дакле која стоји до надморске висине места, била би за Београд једва 0·00002,[2])

---

[1]) Оптичар Нajхефер у Бечу уз инструменте из своје фабрике даје ове исправке сваку за себе; а оптичар Фајгелшток даје обе у једној таблици. Но има их, који уз инструменат недају никакве исправке, и то неваља.

[2]) Овај којефицијенат добива се, кад се нађена висина подели са полупречником земље, т. ј. $\frac{H}{r} = \frac{H}{6366620}$.

јер Београд није ни 100^m изнад мора. Кад би је хтели узимати у рачун, онда би барометром добивену висину, овим коефицијентом помножили, и производ нађеној висини додали, те би поправљену висину добили. Ако би на прилику за Београд нађена висина била 63·71 онда 63·71 χ 0·00002 = 0·0012742 ваља додати уз 63·71, при чему видимо, да би тек у трећем десетном месту вишка било, а и то чини само 1 милиметар.

9. Поправка због полутарске даљине показала би у пределима око обрта и полутара можда и 10 пута већег утицаја, али и то није ништа од значаја за омање висине (јер би им величина била тек од 1 сантиметра); а за Београд, који има непуно 45° полутарске даљине коефицијенат је тај = *O*. Где би био од утицаја, ту би се с њиме овако радило. Нађену висину множили би њиме и производ за полутарске даљине од полутара до 45° додавали, а од 45° до обрта одузимали, од нађене висине.[1])

10. Но и нормални барометар непоказује један исти број милиметара при морској површини на свакоме месту. Тако средње стање на *O* сведеног барометра, износило би више милиметара око обрта, него око полутара, на самоме мору, или другим речма, средње стање барометра на средоземском мору износи мање милиметара (или линија), него на мору блатноме. Ова таблица нека послужи као на O сведено средње стање барометра у висини мора на разним полутарским даљинама.

---

[1]) Овај коефицијенат добива се обрасцем 0·0026 cos. 2 φ.

ПОЛУТАРСКА ДАЉИНА У СТЕПЕНИМА	БАРОМЕТАР У МИЛИМЕТРИМА	Примедба.
0	760·48	Сва места, где на означеној полутарској даљини стање барометра показује већи број милиметара, него у овој таблици, она су испод, а где мањи, она су изнад мора.
10	760·86	
20	760·94	
30	761·39	
40	761·77	
45	762·00	
50	762·23	
60	762·61	
70	762·91	
80	763·22	
90	763·37	

Мерење висина и нивелање анероидом.

11. Још пре 222 године упазио је Паскал, да је живни стуб у барометру нижи на брду, него доле. Кад је доцније на основу маријотовог закона, Делук поставио правило за барометарско мерење висина: да густина ваздуха оздо на више опада у геометријској размери, а њихове висине расту у аритметичкој, онда је Халеј први саставио образац за барометарско мерење висина, који је Лаплас поправио, а Рамонд још и преобразио. Осим тога, Лаплас је показао и одношаје, који стоје између барометарских стања на два места, и између висинске разлике тих места над морем, па је извео правило, да густина ваздуха, у оном дѣлу атмосфере, где оба места леже, оздо на више опада у геометријској, а топлота његова у аритметичкој размери. Према томе ово су услови, на које се обзирати морамо при барометарском мерењу висине једног места над другим.

а. Пре свега, или срачуната, или из таблице узета висина H биће тек онда права висина тога места, ако у

часу сматрања на морској површини (истог упоредног круга) или у висини мора, стоји нормални барометар, т. ј. ако је тамо при температури од O^{0} (целзија) на нормалном барометру 762^{mm} (за београдски упоредник) (дакле $B_0 = 762^{mm}$). — А то ће се врло редко десити, и геометар никад неможе знати „је ли. По овоме се види, да је свако барометарско определење какве апсолутне (т. ј. надморске) висине врло непоуздано. Због тога дакле, што барометар има своје дневно нихање, свака њиме изнађена висина има други хоризонат и другу нулу (где му је $A_0 = 762^{mm}$. И кад се све те висине срачунају, онда могу изићи резултати врло погрешни. С једним дакле инструментом радити, врло је непоуздано, и ваља увек радити с два барометра (анероида) па тачку по тачку да сматрају у једно и исто време два лица, јер онда поуздано се може да изнађе, колико је која тачка високо над оном другом. А за то ваља оба инструмента упоредити и видети, колико се који разликује. На прилику, на једном истом месту и у једно исто време прочитамо на анероиду I и добијемо (кад га са топлотном исправком поправимо, коју краткоће ради зовемо ω) рецимо A'_ω и на анероиду II добијемо A^2_ω. Кад одузмемо једно од другог добићемо њихову разлику, коју ваља увек узимати у рачун при срачунавању висина. На прилику добијемо $A'_\omega - A^2_\omega = + 1{\cdot}20$ (ово 1·20 то су делови од милиметра.) То $+ 1{\cdot}20 = \triangle$ није ништа друго, него диференција, за колико је један инструменат од другога напред.

б. Антмосфера између оба места, на којима сматрамо, треба да је у равнотежи. Сваки покрет у њој бива у след ил узроком какве навале у правилном опадању густине и топлине ваздушне оздо на више. Нагла промена времена, па била већ ту, или се спремала тек, она смета барометарском мерењу. С тога она сматрања, где време није било на оба места једнако, ваља при рачунању ви-

сине одбацити. Влажно време и равномерно наоблачено небо нису никаква сметња за мерење висине.

в. Због тога, што се не само топлота, него и притисак ваздуха преко дан мења, најбоље је барометарске белешке за висине чинити три сахата после изласка па до три сахата пред заласком сунчевим.

г. При читању термометра ваља такође бити врло обазрив, и да би избегли од утицаја, који на њега има јара од земље, ваља га издићи бар за 2^m изнад тле. Термометар пак за спољашњи ваздух, добро је, да око себе два три пут брзо заошијамо пре, него ћемо читати га.

д. Важно је при анероиду и то, да се при мерењу самом не носи у кожној кутији, јер температура у анероиду неможе бити у сразмерици с њиме, почем је термометар испод стаклета, па утицај спољашње температуре пре доспе него на механизам анероида, који је обмотан кадифом. Осим тога неваља анероид читати у једном положају, а терметатар у другом, него обоје у истом, и то најбоље хоризонатном.[1]) Преко ноћ неваља инструменат метути на зид (од прозора) или на сто, него увек треба подметути књигу ил такво што, због тога, што ће онда равномерније температура да утиче и на барометар и на термометар.

12. Пошто смо избројали најглавније услове, на које се морамо обзирати при барометарском нивелању, сад ћемо да испричамо један начин, како само нивелање бива.

Посао тај иде овако:

Оба инџинира, и I и II, читају у почетној тачци *M* своје анероиде у исто време. Нађу A' и A,[2] T' и T

---

[1]) Као што и Јелинек вели (Anleitung zur Anstellung meteorologischer Beobachtungen, Wien 1869) хоризонатно читање је поузданије, а вертикално (при путу) удесније. Међу тим ми смо искусили: ако инструменат нагнемо тако, да тањи крај казаљке буде ниже, а дебљи више, онда се и оком може видети, како се казалка помера у лево редовно за по милиметра.

(*A* значи број милиметара на анероиду, и *T* температуру у анероиду; *t* значиће температуру спољашњег ваздуха). Пошто из таблица својих узму ω (т. ј. температурну исправку) онда добију $A^1{}_\omega$ и $A^2{}_\omega$.

Пошто упореде један анероид с другим, наћиће $A'_\omega - A^2{}_\omega = \triangle$ као сталну разлику оба инструмента.

Сад Анероид I остаје у *M*.

Анероид II иде на другу тачку напред. рецимо *N*. Кад он стигне у *N*, онда обојица у исто време читају не само *A*, *T* и *t*, него и на сахату време у које су читали.

Анероид II стоји у *N*. Анероид I иде к њему; ту наново заједнички читају своје инструменте, да би $\triangle$ забележили, ако би другача постала, па онда анероид I продужава даље у тачку *O*. Кад стигне, онда и он у *O*, и онај што је остао у *N*, читају и бележе у исто време *A*, *T* и *t* и *h* (т. ј. време).

И тако све једнако.

13. Колико треба да буде тачка *M* далеко од *N* и т. д. то стоји до земљишта самог. Ако је земљиште равно онда може бити $MN = 1000$ или 2000 а и 4000ᵐ. На против на земљишту брдовитом мора због промене терена бити мање; али свакојако боље је узимати мање даљине због могуће разлике у густини и топлини атмосфере.

14. На овај начин добију се релативне висине свију унапредних тачака једне над (или под) другом. Сад ако нам је позната висина почетне тачке. онда лако срачунамо и за све остале. Иначе њена висина, ако је непосредно барометром тражимо, може бити у толико погрешна, у колико нам анероид није с нормалним барометром у сагласју; но остале тачке, дакле профил од те прве па у напред, биће свакојако приближно тачан.

За лакше срачунавање висина т. ј. прометање барометарских милиметара, у висинске метре, ево овде

I.

Хипсометријска таблица.

(Барометар у милиметрима, висина у метрима).

A_0	B висина	десетни делови A_0	десетни делови B	A_0	B висина	десетни делови A_0	десетни делови B
590	2049·8			621	1639·3	0·1	1·3
591	2036·2	0·1	1·3	622	1626·3	0·2	2·6
592	2022·5	0·2	2·7	623	1613·6	0·3	3·8
593	2009·1	0·3	4·0	624	1600·8	0·4	5·1
594	1995·7	0·4	5·4	625	1588·0	0·5	6·4
595	1982·3	0·5	6·7	626	1575·2	0·6	7·7
596	1968·8	0·6	8·1	627	1562·4	0·7	8·9
597	1955·4	0·7	9·4	628	1549·7	0·8	10·2
598	1942·0	0·8	10·7	629	1536·9	0·9	11·5
599	1928·6	0·9	12·1	630	1524·1		
600	1915·1			631	1511·3	0·1	1·3
601	1901·7	0·1	1·3	632	1498·5	0·2	2·5
602	1888·3	0·2	2·6	633	1486·0	0·3	3·8
603	1875·1	0·3	4·0	634	1473·4	0·4	5·0
604	1861·9	0·4	5·3	635	1460·8	0·5	6·3
605	1848·7	0·5	6·6	636	1448·2	0·6	7·5
606	1835·5	0·6	7·9	637	1435·6	0·7	8·8
607	1822·3	0·7	9·2	638	1423·1	0·8	10·1
608	1809·1	0·8	10·6	639	1410·5	0·9	11·3
609	1795·8	0·9	11·9	640	1397·9		
610	1782·6			641	1385·3	0·1	1·2
611	1769·4	0·1	1·3	642	1372·7	0·2	2·5
612	1756·2	0·2	2·6	643	1360·4	0·3	3·7
613	1743·2	0·3	3·9	644	1348·0	0·4	5·0
614	1730·3	0·4	5·2	645	1335·6	0·5	6·2
615	1717·3	0·5	6·5	646	1323·2	0·6	7·4
616	1704·3	0·6	7·8	647	1310·8	0·7	8·7
617	1691·3	0·7	9·1	648	1298·4	0·8	9·9
618	1678·3	0·8	10·4	649	1286·1	0·9	11·1
619	1665·3	0·9	11·7	650	1273·7		
620	1652.3			651	1261·3	0·1	1·2

A_0	B висина	десетни делови A_0	десетни делови B	A_0	B висина	десетни делови A_0	десетни делови B
652	1248·9	0·2	2·4	687	830·0	0·7	8·2
653	1236·7	0·3	3·7	688	818·5	0·8	9·3
654	1224·5	0·4	4·9	689	806·8	0·9	10·5
655	1212 3	0·5	6·1	690	795·2		
656	1200·1	0·6	7·3	691	783·5	0·1	1·1
657	1187·9	0·7	8·5	692	771·9	0 2	2·3
658	1175·7	0·8	9·8	693	760.4	0·3	3·4
659	1163·5	0·9	11·0	694	748·9	0·4	4·6
660	1151·3			695	737·3	0·5	5·7
661	1139·1	0·1	1·2	696	725·9	0.6	6·9
662	1126·9	0·2	2·4	697	714·4	0·7	8·0
663	1114·9	0·3	3·6	698	702·9	0·8	9·2
664	1102·9	0·4	4·8	699	691·4	0·9	10·3
665	1090·9	0·5	6·0	700	679·9		
666	1078·9	0·6	7·2	701	668·4	0·1	1·1
667	1066·9	0·7	8·4	702	656·9	0·2	2·3
668	1054·9	0·8	9·6	703	645·6	0·3	3·4
669	1042·8	0·9	10·8	704	634·3	0·4	4·5
670	1030·8			705	622·9	0·5	5·7
671	1018·8	0·1	1·2	706	611·6	0·6	6·8
672	1006·8	0·2	2·4	707	600·3	0·7	7·9
673	995·0	0·3	3·6	708	588·9	0·8	9·1
674	983·1	0·4	4·7	709	577·6	0·9	10·2
675	971·3	0·5	5·9	710	566·3		
676	999·5	0·6	7·1	711	555·0	0·1	1·1
677	947·6	0·7	8·3	712	543·6	0·2	2·2
678	935·8	0·8	9·5	713	532·4	0·3	3·4
679	924·0	0·9	10·8	714	521·3	0·4	4·5
680	912·1			715	510·1	0·5	5·6
681	900·3	0·1	1·2	716	498·9	0·6	6·7
682	888·5	0·2	2·3	717	487·8	0·7	7·8
683	876·8	0·3	3·5	718	476·6	0·8	8·9
684	865·1	0·4	4·7	719	465·4	0·9	10·1
685	853·5	0·5	5·8	720	454·2		
686	841·8	0·6	7·0	721	443·1	0·1	1·1

A_0	B висина	десетни делови A_0	десетни делови B	A_0	B висина	десетни делови A_0	десетни делови B
722	431·9	0·2	2·2	743	202·3	0·3	2·2
723	420·0	0·3	3·3	744	191·6	0·4	4·3
724	409·8	0·4	4·4	745	180·9	0·5	5·4
725	398·8	0·5	5·9	746	170·1	0·6	6·4
726	387·8	0·6	6·6	747	159·4	0·7	7·5
727	376·8	0·7	7·7	748	148·7	0·8	8·6
728	365·8	0·8	8·8	749	138·0	0·9	9·6
729	354·8	0·9	9·9	750	127·3		
730	343·7			751	116·5	0·1	1·1
731	332·7	0·1	1·1	752	105·8	0·2	2·1
732	321·7	0·2	2·2	753	95·2	0·3	3·2
733	310·8	0·3	3·3	754	84·6	0·4	4·2
734	300·0	0·4	4·3	755	74·1	0·5	5·3
735	289·1	0·5	5·4	756	63·5	0·6	6·3
736	278·2	0·6	6·5	757	52·9	0·7	7·4
737	267·4	0·7	7·6	758	42·3	0·8	8·5
738	256·5	0·8	8·7	759	31·7	0·9	9·5
739	245·6	0·9	9·8	760	21·2		
740	234·8			761	10·6		
741	223·9	0·1	1·1	762	0		
742	213·0	0·2	2·1				

15. Но пре, него што би за прочитане милиметре на анероиду *(А)* тражио висину у овој таблици, ваља их исправити топлотном исправком (ω), т. ј. свести их на температуру од O^0 (начинити A_0). Примера и прегледа ради ево овде теблице тих исправака од нашег инструмента у којој су исправке и за топлоту и за неједнакост притиска (види члан 5 и 6) у једно срачунате

II.

Топлотна исправка ω, степ. целзијеви.

+	—		+	—	
5	0·70	разлика за 0·1° свуда 0·019	20	3·30	разлика за 0·1° свуда 0·017
6	87		21	49	
7	1·05		22	68	
8	22		23	80	
9	40		24	4·08	
10	57		25	28	
11	75		26	47	
12	92		37	66	
13	2·10		28	85	
14	27		29	5·05	
15	44		30	25	
16	62		31	44	
17	79		32	63	
18	96		33	83	
19	3·13				

Пошто имамо обе ове таблице, то ево како се њима ради.

На нашем анероиду прочитали смо, на прилику, при температури 5·0°, A = 722·30

овде је ω = — 0·70 (по таб. II)

дакле је A_0 = 721·60

У хипсометријској табл. I за 721·0 стоји 443·1
за 0·6 стоји . . . . — 6·6
висина је дакле . . . . 436·5m

16. На Авали при 27·0° A је било . 719·1
за 27·0° чини ω (таблица II) . . . . — 4·66
дакле A_0 . . . . = 714.4mm

У таблици I за 714mm стоји . . . 521·3m
за 0·4 стоји . . . . — 4·5
Авала висока . . . . 516·8m=1633'

17. Но ми смо напред рекли, да је директно мерење апсолутне висине са анероидом непоуздано, и да је потребно, кад профиле тражимо, радити с два инструмента. Али како код нас, осим инџинира, који би имали да трасирају какав пут, редко ће ко моћи да буде у том положају, да са још којим ради, него већином посебице путујемо, и дакле један инструменат имамо, а ради смо да и опет до некојих, колко толко поузданих резултата дођемо — то ћемо ми овде сад да изложимо винклеров начин, којим смо се и ми са неким изменама у неколико послужили.

Да се барометарско нивелање по овој методи изврши, треба прва и последња тачка тога предела, који нивеламо, да је геодезијски или тригонометријски опредељена, и да једна од друге није даље, него што сматралац може из једне у другу за један дан пре захода сунчева да стигне.

И радња бива овако:

1. На једној познатој тачци почне се операција неколико сахати после изласка сунчева. Забележи се смотрено топлота ваздуха, барометра, његови милиметри и време бележења.

2. Сад се крене к првој тачци, које висину тражимо, забележи се све оно, што и при почетку, и тако се продужи све до последње (познате) тачке, где се такође забележе сви елементи као и пре.

3. Затим се срачунавају висине, т. ј. висинска разлика сваке тачке према првој штацији, као да би бележења једновремена била. Кад се потом упореде нађене висине, онда ће се видети, да ли је висинска разлика између обе познате тачке онолика, колика је по геодезијском опредељењу, или није.

Ако је онолика, онда значи, да се притисак ваздуха за цело време радње није променио. И срачунате висине осталих (непознатих) тачака дакле биће добре без икакве поправке.

18. Но ако барометарска висинска разлика те две познате нам тачке није иста, као и геодезијска, онда јој се мора да дода висинска поправка у величини $d = h - h'$.

Узрок ове неједнакости ваља тражити у томе, што притисак ваздуха, кад смо прву познату тачку сматрали, није остао исти, него се за време, док смо до друге тачке дошли, променио. Ова промена мора бити сразмерна времену t, које је протекло од једне до друге познате тачке.

Та разлика d у барометарским висинама обе познате тачке, одговара промени барометра, што је за време t' на првој штацији учињена. Ако је за другу штацију то време t'', онда одговарајућа му погрешка x у срачунатој висинској разлици његовој мора бити.

$$x = \frac{d\ t''}{t'} \ \ldots .$$

Кад се ова погрешка по овом обрасцу израчуна за сваку другу штацију, па се као висинска поправка дода нађеној висини, онда се добива тачна висина њена према првој познатој нам тачци.

19. За срачунавање нарочито ових висинских разлика, т. ј. колико је једна тачка над (или под) другом висока, ево овде таблице, која рачунање у велико олакшава.

III.

Таблица за висинску разлику.

(Барометар у милиметрима, висински коефицијенат у метрима)

$\frac{A_0'+A_0''}{2}$	МЕТАРА	$\frac{A_0'+A_0''}{2}$	МЕТАРА	$\frac{A_0'+A_0''}{2}$	МЕТАРА	$\frac{A_0'+A_0''}{2}$	МЕТАРА
560	14·27	591	13·53	622	12·85	653	12·24
561	14·25	592	13·50	623	12·83	654	12·22
562	14·22	593	13·48	624	12·81	655	12·21
563	14·20	594	13·46	625	12·79	656	12·19
564	14·17	595	13·44	626	12·77	657	12·17
565	14·15	596	13·41	627	12·75	658	12·15
566	14·12	597	13·39	628	12·73	659	12·13
567	14·10	598	13·37	629	12·71	660	12·11
568	14·07	599	13·34	630	12·69	661	12·09
569	14·05	600	13·32	631	12·67	662	12·07
570	14·02	601	13·30	632	12·65	663	12·06
571	14·00	602	13·28	633	12·63	664	12·04
572	13·97	603	13·25	634	12·61	665	12·02
573	13·95	604	13·23	635	12·59	666	12·00
574	13·92	605	13·21	636	12·57	667	11·98
575	13·90	606	13·19	637	12·55	668	11·97
576	13·88	607	13·17	638	12·53	669	11·95
577	13·85	608	13·14	639	12·51	670	11·93
578	13·83	609	13·12	640	12·49	671	11·91
579	13·80	610	13·10	641	12·47	672	11·90
580	13·78	611	13·08	642	12·45	673	11·88
581	13·76	612	13·06	643	12·43	674	11·86
582	13·73	613	13·04	644	12·41	675	11·85
583	13·71	614	13·02	645	12·40	676	11·83
584	13·69	615	13·00	646	12·38	677	11·81
585	13·67	616	12·97	647	12·36	678	11·80
586	13·64	617	12·95	648	12·34	679	11·78
587	13·62	618	12·93	649	12·32	680	11·7[illegible]
588	13·60	619	12·91	650	12·30	681	11·74
589	13·57	620	12·89	651	12·28	682	11·72
590	13·55	621	12·87	652	12·26	683	11·71

$\frac{A_0'+A_0''}{2}$	МЕТАРА	$\frac{A_0'+A_0''}{2}$	МЕТАРА	$\frac{A_0'+A_0''}{2}$	МЕТАРА	$\frac{A_0'+A_0''}{2}$	МЕТАРА
684	11·69	713	11·21	742	10·77	771	10·37
685	11·67	714	11·20	743	10·76	772	10·35
686	11·65	715	11·18	744	10·74	773	10·34
687	11·63	716	11·16	745	10·73	774	10·33
688	11·62	717	11·15	746	10·72	775	10·32
689	11·60	718	11·13	747	10·70	776	10·30
690	11·58	719	11·12	748	10·69	777	10·29
691	11·56	720	11·10	749	10·67	778	10·28
692	11·55	721	11·09	750	10·66	779	10·26
693	11·53	722	11·07	751	10·65	780	10.25
694	11·52	723	11·06	752	10·63	781	10·24
695	11·50	724	11.04	753	10·62	782	10·23
696	11·48	725	11·03	754	10·60	783	10·21
697	11·47	726	11·01	755	10·59	784	10·20
698	11·45	727	11·00	756	10·58	785	10·19
699	11·44	728	10.98	757	10·56	786	10·18
700	11.42	729	10·97	758	10·55	787	10·17
701	11·40	730	10·95	759	10·53	788	10·15
702	11·39	731	10·94	760	10·52	789	10·14
703	11·37	732	10·92	761	10·51	790	10·13
704	11·36	733	10·91	762	10·49	791	10·12
705	11·34	734	10·89	763	10·48	792	10·11
706	11·32	735	10·88	764	10·46	793	10·09
707	11·31	736	10·86	765	10·45	794	10·08
708	11·29	737	10·85	766	10·44	795	10·07
709	11·28	738	10·83	767	10·42	796	10·06
710	11·26	739	10·82	768	10·41	797	10·05
711	11·24	740	10·80	769	10·39	798	10·03
712	11·23	741	10·79	770	10·38	799	10·02

Да би по овој таблици определили висинску разлику између две тачке, т. ј. да би нашли, колико је тачка II високо над (или под) тачком I, ми на *O* сведене барометарске милиметре од обе тачке саберемо и са 2 поделимо, т. ј. нађемо

средњу аритметичку од оба барометарска стања, па за њу тражимо у таблици којефицијенат висински, и њиме множимо разлику, коју добивамо кад мањи број милиметара одузмемо од већег. Производ од тога коефицијента и разлике биће нам висина једне тачке над (или под) другом.

Пример. Хоћемо да знамо, колико је Авала висока изнад абаџијске улице.

За ту улицу имамо $A' = 754{\cdot}2$, $T' = 23{\cdot}4$

За Авалу . . . $A'' = 719{\cdot}1$, $T'' = 27{\cdot}0$

Најпре срачунамо топлотном исправком (табл. II)

За $T' = 23{\cdot}0$ имамо исправке. . 3·80

0·4 имамо $0{\cdot}4 \times 0{\cdot}017 = 0{\cdot}0068$

3·8, дакле

$$A_0' = 754{\cdot}2 - 3{\cdot}8 = 750{\cdot}4$$

За $T'' = 27{\cdot}0$ имамо исправке . . 4·66, дакле

$$A_0'' = 719{\cdot}1 - 3{\cdot}66 = 714{\cdot}4$$

Из овога добивам $\frac{A_0' + A_0''}{2} = 732{\cdot}4$, и

$$A_0' - A_0'' = 36{\cdot}0$$

Сад за 732 у таблици налазим висински коефицијенат 10·92 и то множим са разликом 36·0, дакле $10{\cdot}92 \times 36{\cdot}0 = 393{\cdot}12$ и то је приближна висина Авале над абаџијском улицом.

Но ову висинску разлику од та два места ваља још исправити поправком због топлоте спољашњег ваздуха које чинимо по таблици IV.

20. И ево још један

Пример, кад су нам крајње тачке познате.

Абаџ. улица	I	754·2	при	23·4°c	у	6^h	40^m
Кумодраж	I	739·0	„	28·0	„	7	50
Авала	III	719·0	„	27·0	„	11	16

Између I и III висина износи 390 метара.

α., По горњем примеру имамо ту висину 393·12
а рекосмо сада да је . . . . 390·0

дакле је мања за . . . . 3·12

а то значи: да је притисак ваздуха за време од 6^h 40^m па до 11^h 16^m, свега 276 минута ојачао. По овоме зи 1 минуту дошло би висинске поправке.

$$\frac{3.12}{276} = 0.0113 \text{ метара.}$$

β., Као приближну висину тачке II над I налазимо горњим начином (таб. III) . . . . 175·5 Ми смо видели, да је притисак ваздуха био ојачао (отежао). Разлика дакле у барометарском стању од 6^h 40^m до 7^h 50^m дакле за 70 минута била је све већа, и по томе одговарајућу висинску исправку 0·0113 X 70 = 0·791,

висини 175·5
ваља додати 0·791

и сад је права висина тачке II над I . . . $176·3^m$

21. Но при мерењу релативних висина, т. ј. једне тачке над другом, ми — да би нам резултат био што поузданији — имамо још једну поправку да у рачун узмемо. Кад смо определили по познатом начину висину једне тачке над другом, онда чинимо још овако:

Температуру спољашњег ваздуха ми смо забележили на обема тачкама, и она нам сад тек улази у рачун. Нађену дакле висину множимо са

$$\frac{t' + t''}{500} = 0·002\ (t' + t'')$$

и додајемо нађеној висини.

Дакле $(h' - h'')\ 0·002\ (t' + t'') + (h' - h'') = H$.

Овде је, као што видимо, за збир наших температура којефицијенат 0·002, и ми ћемо израчунати целу корекцију за сваки могући збир од $t' + t''$ па начинити таблицу за бржу и лакшу употребу.

IV.

(Топлотни степени су целзијеви.)

$t'+t''$	ПОПРАВКА $\frac{t'+t''}{500}$	$t'+t''$	ПОПРАВКА $\frac{t'+t''}{500}$	$t'+t''$	ПОПРАВКА $\frac{t'+t''}{500}$	$t'+t''$	ПОПРАВКА $\frac{t'+t''}{500}$
0.0	0·0000	11	0·022	31	0·062	51	0·102
0·1	0·0002	12	0·024	32	0·064	52	0·104
0·2	0·0004	13	0·026	33	0·066	53	0·106
0·3	0·0006	14	0·028	34	0·068	54	0·108
0·4	0·0008	15	0·030	35	0·070	55	0·110
0·5	0·0010	16	0·032	36	0 072	56	0·112
0·6	0·0012	17	0.034	37	0·074	57	0·114
0·7	0·0014	18	0·036	38	0·076	58	0·116
0·8	0·0016	19	0·038	39	0·078	59	0·118
0·9	0·0018	20	0·040	40	0·080	60	0·120
1	0·002	21	0·042	41	0·082	61	0·122
2	0·004	22	0·044	42	0·084	62	0·124
3	0·006	23	0·046	43	0·086	63	0·126
4	0·008	24	0·048	44	0·088	64	0·128
5	0·010	25	0·050	45	0·090	65	0·130
6	0·012	26	0·052	46	0·092	66	0·132
7	0·014	27	0·054	47	0·094	67	0·134
8	0·016	28	0·056	48	0·096	68	0·136
9	0·018	29	0·058	49	0·098	69	01·38
10	0·020	30	0·060	50	0·100	70	0·140

За наш пример у члану 19 имали би нађену висину 393·12 да исправимо још по овој таблици овако. Топлота на обема тачкама бијаше 23·4 и 27·0 а за збир њихов 23·4 + 27·0 = 50·4 налазимо у таблици овој 0·1, дакле би права висина била 393·12 + 0·1 = 39 3·22.

И ми, кад год смо имали да тражимо висину једне тачке над другом, ми смо се увек служили и овом последњом исправком. Тако и у овом случају.

22. Јулија 24 ове године на ушћу Саве при топлоти

у инструменту дакле	$T' = 29{\cdot}0^{oc}$
а спољашњег ваздуха,	$t' = 22{\cdot}7^{oc}$
барометар бијаше	$A' = 754.6^{mm}$;
а на калемејдану:	$T'' = 30{\cdot}6^{oc}$
	$t'' = 22.5^{oc}$
	$A'' = 750{\cdot}7^{mm}$

И познатим начином (по таб. III) нађемо $h'' - h' = 44{\cdot}9$

Сад узимамо $t' + t'' = 22{\cdot}7 + 22{\cdot}5 = 45{\cdot}2$, поделив га са 500, или помножив са 0·002, производ 0·09 множимо са $h'' - h' = 44{\cdot}9$ и производ отуда $= 4{\cdot}04$ додајемо уз 44·9 те добијамо **H = 49** ^{m}

Новембра 24 ове год.

на ушћу Саве	$T' = 0{\cdot}0^{oc}$
	$t' = 0{\cdot}0^{oc}$
	$A' = 756{\cdot}0^{mm}$
на калемејдану	$T'' = 3{\cdot}5^{oc}$
	$t'' = 3{\cdot}5^{oc}$
	$A'' = 752{\cdot}6^{mm}$

Познатим начином нађемо $h'' - h' = 42{\cdot}4^m$
и кад свршимо

$$(h'' - h')\ 0.002\ (t' + t'') + (h'' - h') = H$$

добијамо **H = 42·7**

Из ова два мерења узимајући средину, имамо

H° = 45·8

Или радећи по таблици III, за сматрање од 24 Јулија имамо $t' + t = 45{\cdot}2$. У таблици за 45 стоји 0.090, за 0·2 стоји 0·0004 дакле за 45·2 има 0·0904, од чега узимамо 0·09. Од 24 Новембра имамо $t' + t'' = 3{\cdot}5$, а у таблици за 3 имамо 0·006, за 0·5 пак 0·001, у целом за 3·5 имамо 0·007.

Ако сад овој висини додамо апсолутну висину од ушћа Саве у 63·71^m (по Штрефлеру), онда имамо за Калемејдан апс. висину 1 9·5^m

23. Но ни винклеров начин (чланак 12) неможемо ми за наше прилике потпуно да применимо. Ми незнамо висину скоро ни једне тачке, дакле неби могли да опредељавамо висине између две познате тачке, него кад с инструментом пођемо, ми ништа незнамо, и све, што желимо да знамо, тражимо да нам он покаже. Ми дакле меримо непосредно апсолутне (надморске) висине, и разуме се, да нам могу изићи сасвим погрешне, јер, ни барометра нормалног нигде немамо, те да наш анероид с њиме упоредимо. То је дакле велика оскудица за све оне, који би с анероидом хтели штогод код нас радити. Но релативне висине, профил нашег пута, висину једне тачке над другом, можемо да меримо, ако смо свој инструменат испитали и нашли, да добро, т. ј. равномерно ради.

Што се мог мерења тиче, ја сам се у тој оскудици послужио овим начином.

Мени је позната надморска висина Дунава код Београда, и та висина мени служи за нормалу мога анероида. Кадгод на пут пођем, ја пре поласка сиђем на Саву, те на ушћу њеном забележим стање анероида. Све остале белешке везујем за ту нормалу, и додавајућ свакој надморску висину Дунава код Београда, налазим таку висину и за сваку унапредну тачку. За контролу анероида имам познату висину Дунава и код Гроцке и Мораве и Рама, Голупца, Д. Милановца, и према њима исправљам белешке, (по члану 20) кад год приметим да ми се анероид променио.

За остале тачке по унутрашњости радим овако:

Уз пут бележим не само кад дођем на ниже или више место, него свака по сахата, и кад стигнем на одмориште ја чиним исто тако, а нарочито забележим кад стигнем и кад пођем. Све оне белешке до одморишта или преноћишта, при срачунавању везујем за прву забележену, кад сам стигао, а све белешке по одморишту, или сутра дан (ако сам ту ноћио), везујем за последњу на одмо-

ришту. Овако изналазим профил учињеног ми пута, а све оне белешке, које сам бележио на месту, где сам се дуже побавио, срачунавам у средњу аритметичку, као најпоузданију.

На овај начин добивам висине толико тачне, колико је довољно за моју (географијску) потребу. И кад после године, или две, одем опет у исто место, и видим, да ми белешке тадашње са ондашњим подударају се, онда имам основа мислити, да су ми и срачунате висине доста тачне.

За овај посао служим се оваком бележницом:

Варометарска бележница по том крају те године.

ДАТУМ И ДОБА ДАНА	МЕСТО БЕЛЕЖЕЊА	A	T	t	ВРЕМЕ	ПРИМЕДБА.
1870. Августа 6 — 11h 33m	Кривељ, село, на реци.	731·5	29·0	25·0	сунце	Долина 100 метара широка, с обе стране крш.
3h 30m	водолучје Пека и Црв. реке	697·3	27·0	24·0	тих исток	платов и за културу и за војску.
3h 45m	Липа река.	703·3	27·0	24·0	„	тако се зове извор. Пек.

24. Сваки барометар, па био живан или металан, кад у ваздуху, који га својим притиском покреће, има више тешких слојева од облака, а особито кад се облаци растворе у кишу, онда као тежи, јаче на барометар и притискују, и тако или жива или казаљка пење се више, него што би по висини, на којој је, требало да буде.[1]) И ме-

[1]) Кад хоће да буде кише, ал још није, онда барометар спадне, и то је пророчка врлина његова. Ал кад киша падне, и иза ње остане влаге у ваздуху, онда се он попне. И једно

рење при таквом времену неби било од користи. Ал ако такво време подуже (дан и више) подржи, дакле постане равномерно (без нагле и честе промене), онда би се могло и опет да нешто ради, особито (и једино) за истраживање релативних висина ближњих тачака. Међутим потребно је знати, почем сваки барометар непоказује једнако, колики је тај скок због кише и влаге (и снега) у тога инструмента, којим ми радимо. Код нашег је редовно 7 ил 8 mm.

25. Но осим овога кишнога скока, има код свакога барометра и неко нихање, које бива или због тога што атмосфера нестоји непрестано равномерно, па јој се и притисак мења, или што температура (спољашњег ваздуха, а и у инструменту) подлежи неком таласању. То нихање барометарског стања, које ми варијантом зовемо, бива без престанка из дана у дан, и ваља је свакојако определити, јер — она мора да улази у рачун при срачунавању висина, ако никако другаче, а оно бар као могућа погрешка.[1])

Примера ради да изложимо овде варирање нашег инструмента, бар из слатрања од последњег времена. Инструменат је стајао непрестано у соби, А значи милиметре на њему прочитане, Т значи топлоту (по Целзију) у инструменту, часови од пре подне означени су са —, а време се разуме, да је тако на пољу.

је и друго опит, доказан и на анероиду, и с тога нетреба разумети као противречицу.

[1]) Ово су дневне варијанте; но сваки барометар има и своје годишње варирање, што се дугим и многим сматрањем опредељава.

Анероид, број 37.729.

17 Новембра, 1370.

Број	доба h,	m	A	T	време
1.	— 5	30	761·0	19·0	магла
2.	— 6	30	761·5	21·5	магла
3.	— 7	30	762·0	23·0	магла
4.	+ 1	0	761·5	21·0	кишица
5.	+ 5	30	762·0	20·5	облачно
6.	+ 10	0	762·6	21·5	облачно
			18 Новембра		
1.	— 7	0	761·3	18·0	облачно
2.	— 8	30	762·0	21·0	облачно
3.	— 9	30	762·1	21·4	облачно
4.	12	0	761·5	20·5	сунце
5.	1	30	760·8	19·5	сунце
6.	5	0	760·6	22·0	облачно
7.	7	30	761·0	23·5	облачно
			19 Новембра		
1.	— 4	30	759·5	18	звезде
2.	— 6	30	759·4	17·6	звезде
3.	— 7	30	759·6	19·0	облачно
4.	— 9	30	760·3	20·0	облачно
5.	12	0	760·2	18·6	пролеће снег
6.	2	0	760·0	18·5	облачно
7.	4	0	759·8	18·5	снег
8.	7	30	760·0	19·0	снег

Кад сва *A* сведемо на 0°ᶜ, т. ј. кад их ослободимо од утицаја температуре, онда имамо ове варијанте:

од 17 Новембра

Број 1 2 3 4 5
A° = **757·87**, 757·96, 758·12, 758·01, 758·65,
6
759·06; средње 758·28

од 18 Новембра

Број 1 2 3 4 5 6

A_0 = 758·34 758·51 **758·57** 758·15 757·62 **756·92**

7

757·07; средње 757·88

од 19 Новембра

Број 1 2 3 4 5 6

A_0 = 756·54, 756·55, **756·47**, 757·0, **757·18**, 756·99,

7 8

756·79, 756·87; средње 756·79

Дакле је највећа варијанта

I дана 1·19
II „ 1·65
III „ 0·71
} за три дана максимум варијанте 2·59 а средње баром. стање 757·65

Но кад се путује на колима, те се инструменат труцка, или се јаши на коњу, те се дрма, онда ова варијанта може и већа да буде. Међутим, пошто се белешке чине дневно, то је и варијанта важна тек дневна.

26. Често се може десити, да казаљка на анероиду, особито после многе употребе по неједнаком времену и терену, као посрне и залута. То лутање може по речма Хелчловим да изнесе 20 и 30.^{mm} И ми смо то искусили на нашем инструменту и лутање му износило 14^{mm}[1]). Но он се временом врати натраг, и постане и опет постојаним, само некад не дође у оно стање, које му је пређе нормалним било. То зовемо посртај и у том случају може се казаљка померити па наместити како треба, кључем, што га има на дну инструмента, на инструменат, ако се нађе да треба, наново ректифицирати. Посртај пак бива с тога' што је прудина т. ј. еластицитет пера (ламеле) попустио.

[1]) И кад сам два инструмента имао, једнако и на путу и на дому, и онда су после многе радње по брдовитој земли, залутали, и тако лутали цео месец дана, док нису дошли к себи, и стали су тада на своју нормалу. За време лутања њихова међусобна разлика остала је увек једна иста.

Ми смо ово неколико речи о нодетовом анероиду исписали с тога, што засад у Београду нема много тога инструмента, па је ствар још доста нова (а нова је и за осталу Европу, јер је тек 1866 изишао, први спис о њему у Bulletin de la societé pour l' encouragement de l' industrie national Paris, где је и механизам инструмента описан најситније).

Бољег прегледа ради, ево још један пут цео ред, у коме се посао с анероидом врши.

1. Забележимо стање барометра A
топлоту у инструменту T
топлоту спољашњег ваздуха t
доба, кад смо сматрали h'''
време какво је било —

тако на свакој тачци.

При срачунавању радимо овако:

2. Стање барометра A поправимо топлотом T из таблице II и добијемо A_0;

3. Ако опредељавамо непосредно висину те тачке, онда за A_0 тражимо у таблици I одговарајући број метара, а

ако тражимо висину једне тачке над другом, онда сабирамо оба A_0, делимо то са 2, па за те милиметре тражимо у таблици III одговарајући висински коефицијенат, који множећи са разликом од оба барометарска стања, т. ј. са $A_0' - A''$ добивамо висину једне тачке над другом.

4. Овако добивену висину поправљамо још топлотом спољашњег ваздуха, и то

ако смо тражили висинску разлику, онда сабирамо t' и t'', и за њихов збир тражимо у таблици IV поправку, којом добивену висину множимо, и производ истој тој висини додајемо; ако пак на једној тачци сматрамо, онда немамо два t, него ми разумемо да нам је једно $t = 0$, и онда $t' + t'' = t' + 0 = t'$, и дакле радимо, као да два t имамо.

5. Нађену висину још поправљамо, ако је потребно, полутарском даљином.

МЛАВА И ПЕК.

С КАРТОМ.

Српска је картографија још врло сиротна. Па и то што имамо, већи је део постао на основу туђинских непоузданих радова.

Као најбоље туђинске карте о нашим земљама стоје кипертова од илирског полострова[1]) и његова од Србије (обе од 1853). Колико су пак и оне поуздане, ми ћемо показати другом приликом; овде да напоменемо само то, да се Киперт при карти од Србије обазрео, и у своју картографијску мрежу унео астрономске податке, које су Руси у години 1838 изнели.

Од својих радова имамо да напоменемо карту Србије од Бугарског, Миленковића и Ивановића. И Бугарскова и Миленковићева карта могле су се примити само по нужди; а о карти Србије, коју је израдио господин Љубомир Ивановић (наш штабни мајор), неможемо за сад ништа да говоримо с тога, што није јавна, па нам ни до руке није дошла.

Осим ових, имамо карту пожаревачког округа од А. Медовића, књажевачког од Јевр. Марковића. Крајинског од И Пчелара, и ужичког од С. Обрадовића. Ове две последње немогу нас занимати; но о Медовићевој морамо признати, да има своје вредности. Марковићева је међу њима најбоља. Са Медовићевом картом у руци ми смо у два маха били по томе округу, и већим дѣлом били смо с њоме задовољни. Видећи је тако много тачном, ми је

---

[1]) Ово је рађено и писано 1870, а при концу те године издао је Киперт своју поправљену карту полострова илирског; али ни на њој Србија није најбоље поправљена.

узесмо за основ нашој радњи, и само овде онде, где приметисмо неке разлике, исправисмо је како и колко могосмо.

Но све ове споменуте карте без разлике, имају ту заједничку оскудицу, што из њих неможемо да узазнамо пра̂ву физиогномију земље, с тога и дајемо у неколико речи, као за

Објашњење карте од Млаве и Пека,

ИСТОРИЈСКИ РАЗВИТАК КАРТОГРАФИЈЕ.

Нико неможе одрећи, да у задаћу картографије спада, да нам земљу изнесе и покаже што јасније, истинскије и потпуније.

Но земља, као и свака друга ствар, има три мере: у дужину у ширину и у висину; или другим речма: земља се овде овако, онде онако у простору протеже, и овде оволико тамо онолико подиже и спушта. По томе за представљање и сликање земље није доста само показати колико је велика (елементи јој геометријски), него је потребно изнети и колико је где висока (елементи хипсометријски). Висински је дакле елемент од карте неодвојан. Но колико се год дуго тражио начин, који ће на карти све то показати, то се опет при свему довијању тек у последње време у неколико разрешио тај мучни задатак: да се осим хоризонталности и вертикалност земље на хартији за наше очи тако изведе, да нам се чини, као да је земља заиста издигнута; дакле да нам карта оно чини, што релијев чини.

Досадашњи начин, како су се карте цртале, није могао да одговори тој неодступној тражбини.

У старије време брда су на карти символисали место да сликају, и представљали их дебелом пругом (као реке, само не онако вијугасто). Па и данашњег дана служимо се тим символом при скицама за тумачење оштега погледа.

Доцније хтедоше, да се приближе истинском изгледу, и сликаху планине као низ навиљака (сена по ливади). Овим се и данас по кадшто служе при пословима од мање важности. Загледајте у Ueber Land und Meer од последњих година, па ћете наћи тако представљене балканске и мало азијске планине на карти црноморских земаља. — Но на скоро увидеше, да је овај начин у картографији недоследица, почем све остало на карти црта се у хоризонатној пројекцији, а само планине у некој вертикалној перспективи. Па и напустише тај начин.

Осим тога тежило се било, да се при нацртаној планини означи и њена стрмина, и да се изрази пластичност. И тако су при крају прошлога века (1794) постале шрафе, коју је теорију извео саксонски капетан Леман. Изузимајући мало земаља (спомињемо Инглеску), овај са свим систематичан начин завладао је по свима картографијскима бироима, при свем том, што у својој постојбини за пуних 20 година, није могао заслужити признања.

Овај нов начин произвео је и многе заблуде орографијске. Ми имаћасмо (а и данас још имамо) силество карата, које испуњене беху кратким шрафама с једне и друге стране неке беле бразде, која грбину планине и брда значаше. Као кад би се по хартији razмилеле гусенице, тако нам врдаху те шрафоване планине и њини огранци око извора река, и неимајући чистога појма о планинском хрбату и водомеђи, повукоше читаве ланце од планина и тамо, где у истини само равнице бијаху. И тако је, по речма картографа Бергхауза, картографији учињено много штете, што се са грађењем карата бавише и онаки људи, који, или никаква појма о географији неимађаху, или знадијаху само оно, што су чули у малим школама од својих учитеља, који у географији такође само ђаци бијаху." Па такви људи не само што неразумеваше географије, него ни мрве

појма неимађаху о географијском цртању, а још мање о картографији. Разуме се, да такве карте мораше бити картографске наказе, које незналици импонираше, а зналца једише.

Употребом овога лемановог начина није се само хтело да изразе ланци планински и њихови главни изданци, него сразмерицом црних пруга спрам беле хартије, начинише као неке ступе, те да њима изразе и већу ил мању висину тих планина и брда.

Ово је начело добро.

И при топографијском цртању ова сразмерица између црне пруге и беле међине показује приближну величину угла нагнуте равнине, и вредност овог угла расти ил опада, што су пруге од исте висине једна од друге ближе ил даље.

Но и при овима нацртима ретко се употребљаваше тај геометријски основ за цртање неравнина. Мерење висина, и према томе цртање пруга од једнаке висине, било је скоро сасвим пренебрегнуто, и задовољавали су се оценом од ока тог нагибног угла. И тако су постале карте, које су при свој својој лепоти далеко и далеко биле од хипсометријске вредности и орографијске тачности.

То, што нису мерили висине ни при топографијском снимању предела, учинило је, те се нагибан угао обичио узимао већи, него што је, и по томе и карте излазиле црње, него што ваља. А међутим топографијски цртач тражаше увек задовољства у томе, да и најмање нагибе (од 5°), и најниже хумиће (ни 10^m^), на земљи нацрта, и тиме сав простор испуни његовим шрафама, што је свакојако морало да уди важнијим стварма, ил бар јасности.

Па кад је оскудица та при топографијским плановима већ тако осетна била, а да како мора бити при картама, где целе планине ваља јасно означити.

Из времена, које је само 50 година иза нас, има карата, на којима су планине тако опширно изведене, да се чини, да баш ништа није изостало. Па и опет, ми се и данас морамо запиткивати, како се протежу планине у тој и тој земљи, како стоје једна спрам друге? — и то ће исто питати и наши потомци можда после 50 година, па и опет да недобију потпуна одговора. А то је заиста велика штета, која отежава, учење географије, нарочито пак ширење прâвог географијског знања међу народ. И то све учинише картоцртачи својим пером или кичицом.[1]) Тако је то и са нашим школским картама од Дежардена које су у толико штетније, што су одређене за — школе.

Но при свима големим услугама, које је Леманова манијера учинила брижљиво израђеним плановима, па се затим попела и у опште, а и спустила у школске карте — то опет она није никако можна да терен изведе у истинском облику, и да га изнесе сасвим јасно и лако разумљиво. Принцип је њен истина прост, ал не тако прост, „да га сваке дете брзо схватити може“, као што говораху браниоци његови, а у исто је доба тако осетљив, да баш због тога није природан. Леманов принцип стоји на символима, који су само до известног ступња употребни и само до известног ступња способни, да тек стручњак може их да одгонене и сложи, и са својим уображењем више или мање погрешно, или ти и сасвим наопако у

---

[1]) Кад је Леман изишао са својом методом, није много прошло, а многи цртачи, место дангубног пера, које и особиту извикнутост захтева, употребише кичицу, да оно, тако рећи сенчање, место цртама, изразе разливом боје. Но то је у принципу сасвим исто, а у односу на израз нагибности и висине, знатан корак натраг. Овим се начином обично служе они, који, или су невешти шрафовању, или за краће време желе карту да сврше, па да им је пуна, а опет ништа казаног.

облик какав преведе. Заслуге су Лемановe необорне, и за известне прилике његова ће се манијера и у напред користно да употребљава; али ће и опет сваки зналац при анализисању начела те манијере признати, да она нити је достижна за сваки терен, нити издаје истински облик.

Ко неби веровао, да Леманов начин недостиза за сваки терен и неизноси нам истински облик земље, тај, по савету пруског инжењерског пуковника Хаувина,[1]) нека покуша да тим начином изради лик човечији, на прилику главу венерину, па ће видети, да му цртеж много више личи на алписке планине него на облик човечији.

Цртање планина на карти, то је цртање минијатуре (ако нећемо да је символисање), а свака минијатура треба да издаје облик бар приближно онакав, каква је ствар. На против кад би човека цртали по законима Лемановог начина у минијатури (као што при планинама чинимо), онда би то изгледало не на човека, него на стоногу. Па је ли то добар начин?

При засебним брдима, и то најпростијег облика, и при великој размери, дакле у чистој топографији, Леманов начин и могао би јоште да послужи, на прилику при брду оваке контуре:

Ал ако би то планина била, са многима брдима па најразноликијима и одвећ стрмима, онда Леманов начин представља нам планину у сасвим другојачијем облику, него што је у истини, и ми је неби познали. Покушајте

[1]) Die Darstellung der Berge in Karten und Plänen. Berlin 1852.

само да лемановом манијером израдите планину, на прилику, оваке контуре:

Због тога, што стрмине од 45° па на више[1]) немају у лемансвој манијери другог символа него само црн премаз, то је ви неби могли никако да нацртате; и ако би, — онда из цртежа неби ни пошто кадри били, да начините профил ил изведете контуру, или би добили слику сасвим другојачију, него ова овде што је. Па је л то истинско представљање?

Карта каква, израђена по принципу лемановом, може бити сасвим испуњена орографијом, и изгледати довољно црна, па опет брда да небуду виша од 100 метара, а друга карта може изгледати много бења, ал су јој планине и од 1000 метара више. Па да ли те карте одговарају тражбинама орографијским?

Но ми се са Леманом и сувише забависмо. Оскудицу његове манијере људи су већ поодавна увидели, и трудише се, да изнађу поузданији и бољи начив. Јер што је географија све даље напредовала, то се вазда и важност физичне географије све више, увиђала, а и нарочита потреба осећала, да се што јасније и тачније упознамо са плосом (површјем) земље са положајем и нагибом тлине, и са свима онима опстојностима, које условљавају ток воде, а тим највише утичу на велетацију и ратарство, — јед-

[1]) Баварци су развукли Леманову манијеру до 60°.

ном речју, да узазнамо прâви облик, нераван земље наше. До свега тога стоји да боме родност и богатство какве земље, и лакост везивања једне с другом. Незнајући нераван неможемо наравно да знамо ни прави облик; а кад знамо, онда инжењер може воду да прибере и води, може путове да обележи, и војник може своју маршруту да означи, или поприште за своје маневре изабере. И пошто се у књизи немогу неизбројне па и случајне разликости довољно да искажу, то се наравно мора прибећи картама, да нам оне оно покажу, што књига немогаше. Ми дакле тражасмо од карте, да нас упозна и да нам потпунце покаже сву разноликост земље, сразмеран положај превоја у планини, немогућност или лакост прелаза из једне жупе у другу, истинску границу оваке и онаке долине, и сразмерну падину планинских и брдских страна, као најпосле и укупан нагиб земље које. У кратко, ми тражасмо, да нам од једанпут одговори на силество питања из физичне и икономне Географије. Али сви досадашњи начини то нам немогаху да учине, и картографија оста још далеко од своје цељи; она је прошла скоро све мêне свога развијања, и опет се није испела на врхунац свога развитка, — тако је тешко на једном плосу представити три димензије, — вели учевњак Жомардо у свом Rapport fait à la Société d'encouragement pour l' industrie nationale.

Скоро у исто време, кад је Леман изишао са својим принципом, појавио се још један начин у картографији, но који је дуго морао да се уклања с пута епидемији од лемановe манијере. Тај нови начин био је покушај, да се планине на карти исписују на основу водоравних пруга, а повод му ђе био једна морска карта.

Познато је, да је у морскима картама поред оријентације главно: дубина воде. С тога ћете на свакој морској карти наћи силество бројева у мору, што су наравно коте за дубину на том и том месту. И те су коте онако по

води раштркано без икакве свезе међу собом. Да се пак једнаке коте споје пругом то је први урадио Филип Буаш, на својој морској карти од Француске, у каналу ла манш 1770. Овде ми немислимо оне пруге, које пруд или пличину значе.

Овај нови начин Буашов није се ширио брзо, шта више у Француској самој одмах је забачен. И од морских народа северни су Американи први на својим морским картама место простих бројева сонде употребили криваје једнаког нивоа. Њихова прва, а у овој врсти најстарија таква карта, то је од северне обале мехичког залива око Флориде у год. 1829.

Но Буашова идеја нашла је на суву бољега одзива. Женевски инжењер ди Карла почне препоручивати тај принцип за земске карте,[1]) и француски географ Дјипен Тријел у години 1791 већ изда прву хипсометријску карту (своје отачбине), где су дакле планине изражене биле кривим пругама од једнаке висине. Колико год овим својим покушајем, још више је својим списима у томе смислу издатим 1795[2]) и 1804[3]) (а друго издање 1808) по целој Француској тај нови начин објаснио и омилио. —

Питање, колико је висока која планина, и жеља, да карта том питању одговори, тако је наравна, да би се човек морао чудити тој тако големој небризи у картографији, кад се неби сетио, да је оно време, у које број измерених висина планинских у Европи тек је неколико сто-

---

[1]) Expressions des nivellements, ou methode nouvelle pour marquer sur les cartes terrestres et marines les hauteurs les configurations du terrain. Paris 1782·

[2]) Dupain-Triel, Recherches geographiques sur les hauteurs du plaines du royaume sur le mer et leurs cotés presque pour tout le globe, et sur les diverses especes de montagnes.

[3]) Menoire explicatif de methodes nouvelles de nivellements d' apres du Garla pour les perfectionnement de la geographie

тина износио, — врло скоро иза нас остало. С тога је и Дјипен Тријелов рад био само неотесан, и на непоузданим изворима основан покушај. Тек при растанку овог и прошлог века почиње периода, кад хипсометрија улази у своје право. Кад су Рамон и Лаплас дотерали обрасце за барометарско мерење висина, и кад се тај инструменат толико поправио и дотерао, да се на пут може носити, што је Хумболт на свом путу по новом свету показао, — онда се и воља у људи пробудила, да посебице, а и у свези са геодезијским нивелањем, мере поједине висине брда, река, вароши и т. д. те се толико материјала прибрало, да се могла издати скица од хипсометријске карте.

За прибирање и уређивање тих података, стекао је највише заслуге на пољу хипсометријске картографије Олзен, кад је 1833 у Кјебенхавену издао орографијску карту од Европе у том новом начину.

Тај дакле нови начин исписивања планина на карти, ни су више дебеле пруге или навиљци, па нису ни шрафе, праве или вргуљасте; нити најпосле место њих боја, која се на истом принципу кичицом по међу река размазује. Него су то водоравне пруге (исохипсе), које у исто време показују и геометријски простор брда, и стрмину његових страна, и висину сваког му дела па и врха.

Овај начин, који се обично и француским зове, употребљен је у највећој мери при огромном премеравању Француске од 1817 под руководством Лапласовим.[1])

Овај велики пример, да се тако голема земља предузме нивелати, побудио је наравно и многе друге ве-

---

[1]) Ко би имао воље, или потребе, да проучи свеколику организацију овог огромног предузећа, он нека потражи нарочито шесту књигу од Memorial du depôt de la guerre, која има и засебно име: Puissant nouvelle description geometrique de la France Paris 1832.

лике и мале државе, и ми видимо на много места усвојен и употребљен принцип: да се с премеравањем земље споји и нивелање како у малом тако и у великом. Године 1829 одпочне ту радњу Хановеранска, 1833 Баденска, 1840 Хесенска, 1847 Пруска 1848 Белгија, 1849 Неапољска 1850 Данска, тада и Шотландска, затим Шведска и Норвешка. У овом погледу сразмерно је врло много учинила малена Швајцарска, и њена карта (особито кантон St. Gallen) урнек је у овом послу.

У нама суседној Аустрији први је почео да проповеда о овом хоризонатном начину, у картографији заслужни ђенерал Хаузлаб, који је још 1819 као професор у инжењерској академији на цртежима и моделима ове врсте не само поучавао извлачити правилне шрафе, него је на њима решавао и многе задатке из геометрије. Па исти он тај нови начин пренео је 1834 и у Турску, те је као управитељ њихове ђенерал штабне школе у Цариграду, питомце учио да представљају терен хоризонатним слојевима.[1])

Али и овај начин није без оскудице. Хоризонтале су истина, међу свима дојакошњима начинима једине у стању, да на равноме плосу изразе све три мере, дакле да поред хоризонталности покажу и вертикалност земље; али саме хоризонтале (исохипсе) неиздају пупчатост земље, — немају пластике. Као год што Леманове шрафе неизносе никакву висину, јер им је главни принцип: да изразе стрмину, тако опет Дјипентријелове хоризонтале казују и висину и стрмину, ал недају пластике. И још

[1]) Још 1828 за време руско-турског рата, Хаузлаб, придат интернунцијатури у Цариграду, писао је мемоар о одбрани Турске (но које није предато јавности) и спровео с картицом на којој је планине изразио хоризонталама. А као управитељ школе, осим других школских карата, вели се, израдио је и хидрографијску карту од турске државе.

поврх тога при плану или карти, где су назначене само хоризонтале или исохипсе онако просте, врло се често може изродити двоумица, да ли нека исохипса казује за један (или више) ступња већу висину, или на против хоће да каже за један (или више) ступња већу дубину. Оскудица дакле пластике и ова двоумица, истина су једина мâна ова манијере, ал врло важна.

Да би се и овој оскудици доскочило, картографи узеше у помоћ боју, да њоме различне слојеве различно обоје. Тако, неке слојеве обоје једном, а неке другом бојом, или све једном, ал поступичног интензитета.

Овим се картографија попела на донајвиши ступањ својега развитка.

Прва карта са разнобојним слојевима била је Форзелова од Шведске и Норвешке, која је 1835 изишла у Берлину, (на шведском језику по свој прилици још раније). На њој су били означени слојеви до 300′ висине зеленом бојом, до 800′ црвеном, до 2000′ жутом а на даље бело. На истој карти налази се први пример, где је срачунато, који део целе земље запрема простор слојевима покривен.[1])

Године 1850 изда Гилден карту од Финске, и на њој висине бијаху овако обојене:

0—100′	угас. плаво	500—600′	отвор. мрко
100—200	отвор. плаво	600—700	угас. црвено
200—300	угас. зелено	700—800	отвор. црвено
300—400	отвор. зелено	800—900	жуто
400—500	угас. мрко	900—1000	бело.

Као што се види овде је поступица та: што више то блеђе, но има је и обратпе.

Ова нова манијера начинила је у картографији и епоху нову. Као најудеснију за учење Географије Емил Сидов

[1]) У овом је начину изведен и израђен заслужно хваљен школски атлас од Циглера.

заведе је 1837 и у средњим и основним школама. обојивши ниске земље зелено. На то га је подстрекао школски атлас Лихтенштернов, који је (1836) високе земље обојио мрко. Ову Сидовљеву мисао прослављени географ Ритер јавно похвали, и Сидов стекне многе последователље.

Овај Сидовљев школски атлас добије улаза у све школе па је пре 2—3 годнне почео да се заводи и у српским школама. Међутим још 1854 изиђе карта од средње Европе и школски атлаз од Делића и Фогла, који висине на земљи представише са 3 слоја, сваки виши тамнији. Овај принцип узесмо ми за нашу карту од Млаве и Пека. Но и за школску потребу, у последње време, и картографска и педагогијска критика устане против сидовљевих карата: што у односу физиогномије земске врло мало казују, а потпис им је оглашен као врло непрактичан, и данас су већ скоро свуда, поправљене. Међутим код нас се 1870 прештампавају оне прве, на којима је забележено и географијско знање од 1837.

Да би оваке карте заиста издавале добар, савезан и пластичан облик, то, по упуту картографа ђенерала Хаузлаба. ваља се држати ових начела:

1. И ако су боје различите, то опет ваља целокупан облик да исказује поступицу: што више, то црње.[1])

2. Боје треба да се једна од друге лепо разликују, ал да се нестапају.

3. Њихова поступица ваља да је тако удешена, да се истина једна од друге разликује, ал не да супротне боје једна крај друге дође, јер онда се квари она хармонија, која је за јединство пластике потребна, и поједини слојеви неби изгледали, да су састави једног предмета. У

[1]) Ми се држимо ове поступице прво с тога, што је од ње пластичност према **досадањој навици** уочљивија, и друго с тога, што на овај начин дође најтамнија боја на врховима планинским, а најотворенија у долинама, а долине су најнасељеније и дакле ту се највише има писати, — па да карта неиспада неразговетна, него читка.

кратко: Боје и ако различне, то опет да се у једну целину сложе.

Дакле да се распозна:

1. Пластика главног облика,

2. Шта је више а шта ниже, и

3. Колико је шта високо.

Ова начела могу се извршити на више начина, па их разни картографи разлико и извршују.

Због уштеде Хаузлаб израђује своје хипсометријске карте тако, да са једном бојом изражава седам висина, употребљавајући час управне праве пруге (тање и дебље) час унакрстне управне, час унакрстне косе и т. д.

Други, истина мање уштедан, али разговетнији начин, видели смо на хипсометријској карти чешких планина од Јокела, који са пет тонова изражава шестнајест висина.

Али сви ови начини недају добру пластику и чине карту неразговетном.

Ми смо за нашу карту од Млаве и Пека узели начин најпростији, ал и најразговетнији, и међу осталима најпластичнији, па и ако не најуштеднији, и извели смо га овако:

Прва исохипса захвата висине од 0 (управ од 40) до 100 метара над морем, и њу смо оставили белу[1]):

Друга бележи висине од 100 до 200 метара и обојили смо је ретким тоном сијене;

Трећа је исохипса до 300 метара, и она је мало угаситијим тоном;

---

[1]) Ми одсудно одступамо од сидовљевог начина, да ниске земље обојимо зелено, него их остављамо беле због тога, што картографија и топографија као два ступња једне исте науке треба да остану у сагласју, дакле да и на карти и на плану један исти знак једно исто и значи. У топографији знамо, да зелена боја значи подводно или водоплавно земљиште, а не ниско, па ми и при карти узимамо исти знак за исту потребу, да неби у науци било недоследице. Осим тога држимо се у картографији тога начела, да висине бележимо не са више него са једном бојом, ал разне јачине.

и тако редом све до

дванајесте, која бележи висине преко 1200 метара (3600 стопа бечких) и она је најугаситија.

За љубав лакшег и бржег обавештења, ми смо и на самој карти у једном куту насликали поступицу (скалу), која од првог погледа тумачи висинске слојеве. И насликали смо је тако, да се види, како од једног до другог слоја има прелаза, нагиба, на коме могу бити хумови и брежуљци од сваке могуће висине изнад броја доњег и испод броја горњег. Тако на прилику негде на слоју од висине 400 метара, може се налазити какво брдо, које релативно јако пада у очи, а на карти није назначено: јер је високо изнад равнине око 80 метара, дакле некаких 250 стопа, ал — није се могло назначити с тога, што је испод исохипсе од 500 метара. По томе висинску разлику од једне исохипсе до друге, не ваља свуда помишљати да изгледа овако:

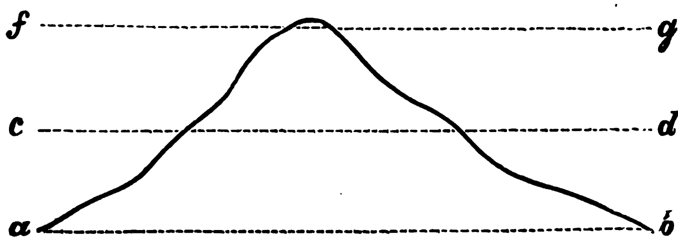

кад нам је *ab* једна, *cd* друга, *fg* трећа исохипса; него је можемо помишљати и оваку:

при чему видимо, да између прве (*ab*) и друге (*cd*) исохипсе има хум *y*, који истина у ствари пада у очи, ал на карти није назначен. јер је нижи од висине исохипсе *cd*. Исто тако видимо и удоље *z*, што такође на карти није обележено због истог узрока; напротив убао *n* био би назначен, јер силази под исохипсу *ab*.

Из овога се одмах види, како би потребно било, за подробну физиогномију земље, имати велики број слојева, многе исохипсе са маленом висинском разликом; ал за то се хоће много времена, много труда, и много трошка, — што нама овога пута свега недостајаше. И ми би сами волели, да су нам исохипсе од 10 или 20 метара, место што су од 100, али према нашим средствима, морамо се задовољити и с овим. —

Изложив овако поступан развитак у картографији, ми истина дођосмо до овога начина, који је на нашој карти од Млаве и Пека употребљен, и по томе би изгледало, да је то досад најсавршенија метода. Она и јесте то, но само у тој мери, у којој наша литографија може још карту [1]) у том начину да изради; ал у данашње време у Европи има још савршенија начина, који се озбилски може савршенством назвати. Тек ми се немогосмо њиме при овом нашем раду да послужимо, и о њему ће мо други пут мало опширније говорити, а сад да се вратимо нашој карти, каква је таква је.

Ми смо и на карти забележили, а горе негде већ споменули, да смо „карту пожаревачког округа“ од А. Медовића узели за основ овој нашој карти. Да сами крокирамо или премеравамо, нисмо могли с тога, што нити имадосмо за то потребних инструмената при себи, нити имадосмо и времена за тај посао. Ми смо по томе пределу ишли за сасвим другу цељ, и узгред бележили све оно,

---

[1]) Овде разумемо карту у оваквој крупној размери, а у мањој неби могла, јер се на камену никад не може да изради оно, што на челику, а ми челикоресца немамо.

што нам је у погледу географијскоме учинило се од важности, а у досадањима картама или другаче беше назначено, или га никако и небијаше. И због тога, што нека места прођосмо ноћу, нека по магли и киши, а негде тек летимице могасмо штогод да прибележимо, — ми би са радошћу пријмили сваку исправку, ма у ком обзиру то било.

Но наша се карта и опет доста разликује од Медовићеве. Пре свега Дунав ми смо копирали с најновије ђенералштабне карте аустријске, и по њему смо после удешавали и размештали остале тачке, које га додирују, као што су ушћа од река, прибрежна села и т. д. Даље, размера Медовићеве карте у неколико је погрешна, и карта је испала у нешто већа, него што би требала да буде, кад се узме у рачун распон меридијански, на његовој карти назначен, и са мерилом (у географијским миљама) утврђен. Због тога му је и Жагобица дошла јужније, него што јесте, и ми смо је прилично померили на север. Овде нека буде примећено, да је крокиј пожаревачког округа од инжењера Зеленог (а тај су употребили при склапању карте од Србије у војном министарству) врло много погрешан. — Осим тога, ми смо на нашој карти овде онде учинили још неке исправке у хидрографији.

Околину пак Пекмајдана копиралисмо (и на нашу размеру довели) из плана, који је пекмајданско рударско друштво начинило мерећи геометријски сву заплаву пекмајданску. [1])

---

[1]) Овде нам је дужност напоменути у хатар самих нас, и у хатар наше литографије, да је ова карта испала много лошија, него што је моја руком израђена, и лошија него што наша литографија може да изради. Узрок је у неодмереном уздању једног радника, који (по нашој обичној слабости) више рачунаше на помишљану способност своју, него на осведочену извикнутост у раду.

Главни дакле наш посао на овој карти био је мерење висина, које смо ми извршили металним барометром. Колико је то изишло тачно, ми у напред неможемо да определимо. Ми смо се обзирали на све околности, на које хипсометрија уопште, и барометрисање посебице налаже да се обзиремо. Доцнији путници, који би са том цељи пролазили, погрешно би радили, ако овај наш посао неби подвргли контроли од њихове стране. Јер само на овај начин можемо доћи до што поузданијих резултата, а они су нам много пречи, него да би просто веровали у први па још почетни рад некога другога, па ма како имало изгледа, да је добар и поуздан. По свој прилици, бар ми тако мислимо и верујемо, да ће овај наш рад бити од највеће користи у томе, што ће други, који иза нас дође да га ради, имати на чему своје поправке да бележи. Од једанпут се ништа и неможе да постигне. Но ако из страха, да нам неби критика посао омаловажила, ни у какав посао и неулазимо, онда тиме општој ствари много више штетимо, него кад се и са лошијим, ал добру радим послом појавимо. —

Пошто смо казали све, што смо мислили за објашњење наше карте да кажемо, ми сад да пређемо на само

Барометрисање.

За таблицу, која се овде сад излаже, нек послужи као општа примедба ово:

Ми не имађасмо живна ректифицирана барометра при себи ни на руци, те да смо свој анероид према њему удесили. Него, пошто смо искусили, да је постојан, и да ради добро, ми се послужисмо знањем некојих тачака, па њих узесмо пре свега као нулу нашем даљем мерењу, или као сурогат нормалнога барометра. Те познате тачке биле су нам ушће Саве и ушће Мораве. За ова сматрања по Млави и Пеку ушће Мораве употребили смо као

нулу, и све висине сводили смо на то, колико је шта високо (најпре једно изнад другог, а после све) над ушћем Мораве.

Ове белешке ређамо овде у оригиналном виду с тога што мислимо, да се тако најлакше контролисати могу.

У таб. A_0 значи на нулу сведени милиметри анероидови.

„ „ T „ степене топлоте (целз.) у анероиду.

„ „ t „ топлоту спољашњег ваздух.

„ „ h и m значи сате и минуте.

За рязлику времена пре и после подне, часови од пре подне означени су са —.

Мерење висина 1870, анериодом.

Број	НА КОМЕ МЕСТУ	ДОБА h m	A_0	T	t
	30 Јулија.				
1.	Ушће Мораве у Дунав.	—11 5	751·65	29·0	29·0
2.	Пожаревац моја кућа .	1 30	759·85	30·0	27·5
	31 Јулија.				
3.	Сопот, теме брда на путу градишком.	— 9 0	742·35	28·0	26·0
4.	Млава, мост код Братиначке механе	3 0	748·94	27·0	24·5
5.	Стиг, равница доње Млаве.	3 5	748·03	„	„
6.	Теме сираковског брда .	3 50	740·07	25·5	24·0
7.	Састав Маиловачке и курјачке долине . . .	4 30	747·72	25·0	23·5
8.	Тополовник, механа тог села.	5 15	748·32	„	„
9.	Градиште, механа у њему.	6 25	749·47	24·5	23·0
10.	Градиште, Дунав . .	6 40	750·67	23·5	22·0
	1 Августа.				
11.	Градиште, механа . .	— 6 0	750·47	22·5	22·0
12.	Градиште, Дунав. . .	— 6 45	751·22	22·0	20·0
13.	Голубац, Дунав. . .	—11 35	651·55	24·7	24·5
14.	Ушће дворишке реке у Туманку.	3 50	743·73	26·0	25·0

Број	НА КОМЕ МЕСТУ	ДОБА h m	A_0	T	t
15.	Става реке Каменице и Туманке.	4 30	739·27	25·5	22·5
16.	Става реке Дубачнице и Туманке.	5 30	734·62	24·0	23·0
17.	Превој (из Туманке у Пек).	6 0	724·57	23·5	21·0
18.	Ракова бара, село, оппт. кућа	6 45	738·72	23·0	
19.	Ушће Дајше у Пек . .	7 35	744·32	22·0	
20.	Крушевица, механа . .	8 50	743·32	22·0	23·0
	2 Августа.				
21.	Крушевица, Пек . . .	— 6 50	743·66	21·5	20·0
22.	Става реке Кучајне и Чардачке.	— 8 0	737·47	23·0	20·0
23.	Кучајна, Мајдан, стан закупчев	— 8 10	735·62	23·0	20·0
24.	Нересница, механа . .	12 0	742·52	27·2	
25.	Бродица, ушће јој у Пек.	2 0	739·50	31·5	
26.	Железница, ушће јој у Пек.	2 10	738·80	31.5	
27.	Јовац, ушће му у Пек.	6 25	734·27	22·5	
28.	Грабова, ушће јој у Пек.	7 15	733·50	21·0	
29.	Пек Мајдан, механа. .	8 35	727·27	19·0	
	4 Августа.				
30.	Водомеђа измеђ малог Пека и Шашке.	— 6 30	715·10	15·6	14·0
31.	Пек Мајдан, механа. .	— 7 45	726·50	18·5	17·0
32.	Рајкова река, пред понором јој	— 9 10	713·88	26·5	21·0
33.	Лишковац, планина, капетанова ливада . . .	—10 0	695·13	26·0	23·5
34.	Корита, на планини Лишковцу.	—10 45	696·47	26·6	21·5
35.	Миланована, мост на Орешковици	1 0	750·42	30·0	28·0
	5 Августа.				
36.	Ушће поречке реке у Дунав	— 7 0	752·74	21·6	17·0

Број	НА КОМЕ МЕСТУ	ДОБА h m	A_0	T	t
37.	Милошева кула, ушће Љубове у Шашку. . .	—10 0	745·12	23·0	21·0
38.	Танда река, где је оставља зајчарски пут . . .	3 30	720·67	23·5	22·5
29.	Водолучје поречке и Беле реке . . . . . . (Превој измеђ планине Стола и Дели Јована).	4 0	715·50	22·3	20·5
40.	Лука, село, на реци јој.	4 30	724·57	23·5	22·0
	6 Августа.				
41.	Ушће Бигренице у Белу реку	— 8 0	739·74	21·5	21·0
42.	Размеђа Беле и Црвене реке.	— 9 0	732·45	30·0	25·0
43.	Црвена река (одмах иза размеђе).	— 9 20	739·74	27·0	24·0
44.	Кривељ, село, на реци му.	—11 30	731·55	29·0	25·0
45.	Водолучје Тимока и Пека.	3 30	697·31	27·0	24·0
46.	Липа, извoран поток вел. Пека.	3 45	703·34	27·0	24·0
47.	Водомеђа Млаве и Пека, највиша тачка пута из Кривеља у Жагобицу.	5 20	679.66	21·5	21·0
48.	Жагобица, мех. спрам школе.	7 15	731·20	20·0	19·0
	7 Августа.				
49.	Млавско врело. . . .	— 7 45	731·87	19·0	19·0
50.	Тршка црква	— 9 10	733·00	23·0	22·0
51.	Водомеђа Млаве и Пека.	—11 30	690·55	29·0	25·0
52.	Комша река код у њу сиђе пут из Жагобице за Нересницу	1 30	732·95	29·0	28·5
53.	Пек у Крушевици . .	3 30	742·47	32·0	30·0
54.	Крушевица, механа . .	3 45	742·37	32·0	27·0
	9 Августа.				
55.	Водолучје реке Тупанца и Осанице	1 0	687·21	17·0	17·0
56.	Осаница река у Осаници селу	4 0	733·71	17·0	15·0

Број	НА КОМЕ МЕСТУ	ДОБА h m	A₀	T	t
57.	Крепољин село, механа.	6 15	740·61	17·0	15·0
58.	Горњак манастир, на другом боју куће . . .	9 0	746·37	19·0	17·5
	10 Августа.				
59.	Горњак, Млава . . .	— 9 5	746·71	17·0	16·0
60.	Крупаја река, врело јој.	3 45	742·01	21·0	20·0
61.	Размеђа Млаве и Ресаве.		717·04		
62.	Липовица река у Липовици селу		729·04		
63.	Става реке Липовице и Пањевице		738·14		
	11 Августа.				
64.	Ломница село, попина кућа.	— 7 0	720·74	18·0	14·0
65.	Ресава измеђ Маћије и Пасторка	— 7 45	744·18	16·0	
66.	Манасија манастир . .	—11 30	742·38	16·0	17·5
67.	Медвеђа село	2 0	746·12	23·0	
68.	Свилајница варош, механа.	6 0	751·62	22·0	20·0
69.	Хум код. Свилајнице, Ресавчево имање. . . .	8 0	735·26	15·0	14·5
	12 Августа.				
70.	Жабаре, механа . . .	12 0	750·32	24·0	20·0
71.	Коса измеђ Жабара и Брзохода		738·98	26·5	
72.	Поток иза ње		747·13		
73.	Коса над селом Брзоходом.		741·53		
74.	Чокордин река, на том путу.		748·22	25·0	
75.	Коса над селом Лопушником.		737·22		
76.	Петровац, Млава. . .	6 30	748·70	20·0	
77.	Коса измеђ Млаве и Витовнице реке		737·00		
78.	Витовница манастир (други бој куће.	9 0	737·32	15·5	
	13 Августа.				
79.	Витовница река код манастира.	— 7 0	738·50	15·5	

Број	На коме месту	Доба h m	A_0	T	t
80:	Коса измеђ Витовнице и Мелнице.		736·93	22·0	
81.	Мелница река, на том путу.		739·93	26·0	
82.	Коса над Мелницом (источно)		730·80	26·2	
83.	Водомеђа Млаве и Пека.		717·34	27·0	
84.	Крст (икона, раскршће путова из Мелнице Крушевице и Кучајне). . .		716·72	24·5	
85.	Крушевица, механа . .	8 0	741·76	21·5	
	14 Августа.				
86.	Ушће Дајше у Пек (бр. 19).	— 8 30	746·60	15·5	
87.	Средњево, село . . .	12 0	749·24	18·0	
88.	Коса над њим. . . .		745·39		
89.	Камијево, село. . . .		747·60		
90.	Коса над њим. . . .		742·02		
91.	Десине, село, речица му.		747·30		
92.	Рам, Дунав	6 0	750·40	20·0	
	15 Августа.				
93.	Рам, Дунав	— 6 0	747·20	17·0	
94.	Млава код Брадараца .		743·57	19·0	
95.	Коса над Пожаревцом .		738·37	19·0	
96.	Пожаревац, моја кућа .	12 0	744·22	19·5	
	18 Августа.				
97.	Пожаревац, моја кућа .	— 7 0	754·00	14·3	15·0
98.	Дубрваица	1 0	752·32	25·0	23·0

Срачунавање ових бележака.

Ми смо наша посматрања барометарска изложили овако опширно из више узрока. Па и срачунавање развућићемо на опширно једно због тога, да се види, колико наше коте могу бити поуздане, а друго и с тога, што смо ради, несамо да изнесемо грађе за топографију наше земље, него и да изложимо бројеве, који су добродошли за цељи бота-

ничке и геологијске, и који су потребити за интересе комуникацијске, па били то путови обични, или железни, — јер рубрика △ (разлика) није ништа друго, до профил пута којим проћосмо.

Пошто смо на барометру прочитане милиметре очистили од утицаја температуре, т. ј. свели их на 0°c, ми смо их затим рачунали по таблици III. На утицај влаге нисмо се могли обзирати; исто тако нисмо у рачун узимали ни варијанту инструментову. Али, кад се сетимо, да смо ми наше исохипсе повлачили од 100 до 100 метара, а и размера је карте толика, да 1 милиметар на њој значи 200 метара истинских, — онда сваки може лако увидети, да разлика, ма како била велика, само ако је знатно испод исохипсе на карти нема значаја.

Као што смо и напред споменули, ми несмедосмо висине да меримо апсолутне, јер би нам резултати могли изићи одвећ погрешни; него имађасмо тригонометријски опредељене висине некојих места на Дунаву (аустријске радње), па смо и мерење наше сводили на њих. Те познате тачке бијаху нам:

Ушће Мораве	60·22 m	I.
Рам	59·59	II
Градиште	58·85	
Голубац	58·12	III
Дренково	54·85	IV
Милановац	45·20	V
ушће Поречке реке	43·30	VI

Ове нам тачке послужише као контрола, те нађене разлике у висинама сведосмо показаним начином на висине, највише вероватне. Тако мерењем од 31 Јулија нашли смо за Градиште 72·7 место 58·85, и ми смо то овако исправили:

Од Пожаревца до Градишта, дакле од броја 2 до броја 10, потрошили смо 9 сахата и 40 минута, или свега 580 минута. А разлика између нађене и праве висине износи

13·85.^{m} Сразмерицом дакле на 1 минуту пада 0·02388.^{m} И тако:

Нађена је висина за број	2	. . .	69·24
„ „ „ „ „	3	. .	160·2
„ „ „ „ „	4	. .	89·6
„ „ „ „ „	5	. . .	99·2
„ „ „ „ „	6	. .	184·8
„ „ „ „ „	7	. .	102·4
„ „ „ „ „	8	. .	96·0
„ „ „ „ „	9	. . .	85·4
„ „ „ „ „	10		72·7

Међутим је од броја 2 до	3	прошло	325	минута.
	4	„	360	„
	5	„	365	„
	6	„	410	„
	7	„	450	„
	8	„	495	„
	9	„	565	„
	10	„	580	„

Дакле исправљено имамо:

Број 2,	стоји, како је		**69·2**
3,	160·2—(325 × 0·02388)	=	**152·5**
4,	89·6—(360 × 0·02388)	=	**81·0**
5,	99·2—(365 × 0·02388)	=	**90·5**
6,	184·8—(410 × 0·02388)	=	**175·0**
7,	102·4—(450 × 0·02388)	=	**91·7**
8,	96·0—(495 × 0·02388)	=	**84·2**
9,	85·4—(565 × 0·02388)	=	**71.9**
10,	72·7—(580 × 0·02388)	=	**58·9**

Овако смо радили свуда, гдегод нам се нађене висине по казаше много другојачије од прâвих. Но често разлика та небијаше Бог зна колика, па није ни било потребе исправљати је, јер на по већим даљинама омања разлика неби утицала и сметала ни при топографијским пословима, то

ли при географијским, особито, кад се исохипсе разликују за 100 метара.

Ради бољег прегледа и разумевања, ево овде да насликамо профил Дунава[1]) који је на нашој карти, т. ј. од Мораве до Поречке реке, те нека се без муке види, где је, и како изгледа дунавски скок, који се при котама изложеним опажа. У самој слици употребисмо за рад јаче уочљивости висинску размеру 2000 пута већу од дужинске. Римски бројеви одговарају местима напред поменутим.

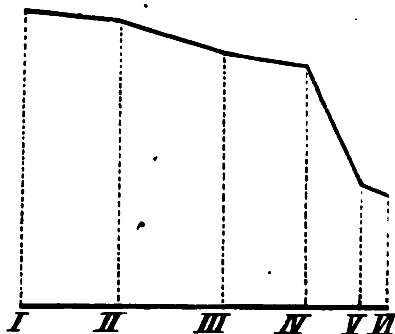

У овој таблици што иде, поређане су све висине, које овога пута определи смо, и то у првом ступцу број, а у другом име места, у трећем за колико је метара то и то место више (+) или ниже (—) од оног, пред њим (△ значи разлика); у четвртом ступцу изложене су надморске висине свију места редом у метрима.

---

[1]) По бројевима из: Streffleur's Orographisch — hydrographische Studien (aus dem März Hefte des Jahrgangs 1852 der Sitzungsberichte der math. — naturw. der k.k. Akademie der Wissenschaften).

Анероидом измерене висине у год. 1870, по Србији.

Број	НА КОМЕ МЕСТУ	Δ	НАДМОРСКА ВИСИНА У МЕТРИМА.
1.	Ушће Мораве		61·17
2.	Пожаревац, моја кућа . . .	+8·07[1]	69·24
3.	Сопот, брдо изнад Пожаревца, на градишком путу	+ 83·3	152·5
4.	Млава, мост код братиначке мех.	— 71·5	81·0
5.	Стиг, равница доње Млаве. .	+ 9·5	90·5
6.	Теме сираковског брда . . .	+ 84·5	175·0
7.	Састав мајиловачке и курјачке реке	— 83·3	91·7
8.	Тополовник село, механа . .	— 7·5	84·2
9.	Градиште, механа	— 12·3	71·9
10.	Градиште, Дунав.	— 13·0	58·85
11.	Голубац, Дунав	— 0·73	58·12
12.	Ушће дворишке реке у Туманку.	+ 83·6	141·8
13.	Ставе реке Каменице и Туманке·	+ 48·0	190·0
14.	„ „ Дубачнице и „	+ 50·2	240·0
15.	Превој, водомеђа Туманке и Пека.	+ 112·0	352·0
16.	Ракова бара, село, општ. кућа.	—154·0	198·0
17.	Уток реке Дајше у Пек . .	— 60·0	138·0
18.	Крушевица, механа	+ 10·8	148·8
19.	Крушевица, Пек	— 3·6	145·2
20.	Састав реке кучајне и чардачке.	+ 67·0	212·0
21.	Кучајна мајдан, стан закупчев.	+ 19·5	231·5
22.	Нересница, механа	— 74·5	157·0
23.	Ушће Бродице у Пек . . .	+ 31·7	188·7
24.	Уток Железника у Пек. . .	+ 7·5	196·2
25.	Јовац, ушће му у Пек . . .	+ 50·0	246
26.	Ушће реке Грабове у Пек. .	+ 7·6	253·6
27.	Пек-мајдан, механа	+ 72·2	325·8
28.	Водомеђа измеђ малог Пека и Шашке	+ 130·7	456·5

[1]) По нивелању геометријском инжинира Винтера у Марту 1871, излази, да је Пожаревац над Дунавом код Дубравице 7·12^{m}, дакле би ушће Мораве над истим местом било 0·95^{m}. И биће.

Број	НА КОМЕ МЕСТУ	△	НАДМОРСКА ВИСИНА У МЕТРИМА.
29.	Рајкова река, пред понором јој.	— 33·5	423·0
30.	Лишковац планина, „капетанова ливада"	+ 301	724
31.	„Корита" на Лишковцу . . .	— 32	692
32.	Милановац, мост на Орешковици.	— 647	45·2
33.	Ушће поречке реке у Дунав .	— 1·9	43·3
34.	„Милошева кула", ушће Љубове у Шашку	+ 81	124
35.	Река Танда, где је оставља зајчарски пут	+ 264	388
36.	Водолучје поречке и беле реке, превој Стола и Дели Јована.	+ 56	444
37.	Лука, село на реци	— 99	345
38.	Ушће Бигренице у Белу, више села „Беле реке"	— 165·5	180
39.	Размеђа Беле и Црвене реке .	+ 79·5	260
40.	Црвена река (кривељска) . .	— 79·5	180
41.	Кривељ село на реци . . .	+ 89·3	269
42.	Водомеђа Тимока и Пека . .	+ 396·7	666
43.	Липа, изворан поток великог Пека.	— 68	597·5
44.	Водолучје Тимока и Млаве. .	+ 278·5	876.
45.	Жагобица, механа спрам школе.	— 593	283
46.	Млавско врело.	— 7·5	275·5
47.	Тршка црква	— 13	262
48.	Водомеђа Млаве и Пека у правцу к реци Комши	+ 497	760
49.	Комша река, где силази у њу жагобички пут	— 510	250
50.	Крушевица, механа	— 101	149
51.	Водолучје Тупанца и Осанице.	+ 618	767
52.	Осаница река у Осаници селу.	— 464	303
53.	Крепољин, механа	— 75	228
54.	Горњак, манастир, горњи бој куће.	— 81	147
55.	Горњак, Млава	— 14	133
56.	Крупаја река, врело јој . .	+ 54	187
57.	Водомеђа Млаве и Ресаве . .	+ 270	457

Број	НА КОМЕ МЕСТУ	Δ	НАДМОРСКА ВИСИНА У МЕТРИМА.
58.	Липовица река у Липовици селу.	—130	327
59.	Саставци реке Липовице и Пањевице	— 99	228
60.	Ломница село	+188	416
61.	Ресава између Маћије и Пасторка.	—255	161
62.	Манасија манастир	+ 19	180
63.	Ресава код Манасије. . . .	— 28	152
64.	Медвеђа село, механа . . .	— 33	119
65.	Свилајница варош, мост на Ресави.	— 26	93
66.	Хум, Ресавчево добро више Свилајнице	+175	268
67.	Свилајница пијаца.	—176	92
68.	Жабаре село. механа и среска кућа	+ 14	106
69.	Главашев мост (на путу из Жабара у Брзоходе)	+ 63	169
70.	Беле воде (на истом путу). .	+ 4	173
71.	Коса иза тих вода	+ 56	229
72.	Поток (напред идући) . . .	— 86	143
73.	Коса изнад села Брзохода. .	+ 60	203
74.	Чокордин река (на том путу) .	— 71	132
75.	Коса над селом Лопушником (источно).	+118	250
76.	Петровац, Млава.	—103	147
77.	Коса измеђ Млаве и Витовнице реке	+124	271
78.	Витовница манастир (горњи бој куће)	— 11	260
79.	Витовница река код манастира.	— 13	247
80.	Коса измеђ Витовнице и Мелнице.	+ 16	263
81.	Мелница река	— 33	230
82.	Коса над Мелницом	+ 96	326
83.	Размеђа Млаве и Пека . . .	+142	468
84.	Крст, састав путова из Мелнице, Кучајне, Крушевице . . .	+ 4	472
85.	Крушевица механа	—327	145

Број	НА КОМЕ МЕСТУ	△	НАДМОРСКА ВИСИНА У МЕТРИМА.
86.	Ушће Дајше у Пек (види број 17).	— 11	134
87.	Средњево село.	— 33	101
88.	Коса над њим	+ 30	131
89.	Камијево село	— 26	105
90.	Коса над њим	+ 55	160
91.	Десине село, речица. . . .	— 59	101
92.	Рам, Дунав.	— 42	59
93.	Млава код Брадараца . . .	+ 14	73
94.	Коса над Пожаревцом на рамском путу	+ 57	130
95.	Пожаревац, моја кућа . . .	— 61	69

Ми свршисмо с висинама. Но пре него што би прешли на друго што, ми мислимо да ће добро бити, ако још једну примедбу овде искажемо.

Као што се из ове висинске таблице види, ми овде непоказасмо висину ни једнога врха планинскога. То ће многоме пасти у очи, а можда ће који и помислити, да је то знатна оскудица.

Да се обавестимо.

Ми на нашему путу неимађасмо времена, да се веремо уз врхове и литице планинске, те да им хватамо висину њихову; но за овај мах много и нежалимо, што то немогадосмо да учинимо. Истина, досад је обично занимало путнике, а и читаоце то, колико је висок тај и тај врх ове и оне планине, па смо се сви као навикли, да о томе најпре разбирамо. Нећемо рећи, да то није ни од какве важности, ал можемо казати, да је од омање вредности.

Орографијски систем у каквој земљи некарактерише се висином својих врхова, већ правцем, склопом и висином трупа својега. Најнижа места на његовом деблу имају вазда највише вредности за практичан живот. Туда се обично спроводе путови, туда се веже једна

жупа за другу, и туда пролази она струја, која пусте просторе оживљава. Врси и главице, чуке и кикови, што су изнад дебла и трупа планинскога, могу имати само локалног значаја, па било то у погледу привредном, или и климатном; али да су они важни у опште, то се у данашње време, а у смислу практичном мање признаје. Планински угиби (не усеци), што се у нас зову превојима (Sattel, Col), бележе ону висину, докле оздо на више хвата културни регијон у каквој земљи, и знање те висине помаже и користи практичним потребама, док знање висина од врхова задовољава више радозналост.

Но на нашој карти има још нешто, што мислимо, да нам ваља објаснити.

Ми смо на карти извукли и упоредне круге, као полутарске даљине (степене географијске ширине), и подневице (меридијане, степене географијске дужине). Подневице рачунамо не степенима круга, као обично досад, него временом, као што се данас већином ради. И осим тога бројимо их не од Фера или Париза, што за нас неможе бити никаквом оријентацијом, већ од Београда, као нама најпознатијег места. Мотиви за ово довољно су исказани у нашој Космографији, а овде спомињемо само то, да смо подневице повлачили (према овој размери карте) од 1 до 1 минута (временских), а ситнији делови казују простор од 10 до 10 секунада (временских). И тако на нашој овој карти може се видети, да је подневица н. пр. Градишка, 4 минута и 5 секунада на исток од Београда, што ће рећи, да је у Градишту за 4 минута и 5 секунада раније подне нег у Београду. Овај је дакле начин много практичнији, јер нам он неказује само географијску координату, већ у исто доба и онај резултат, који добивамо и дознајемо, кад координату срачунамо.

Што се тиче ових назива (као термина), позивамо се на своју Космографију.[1])

---

[1]) Ова Космографија дата је у штампу 1870 пре, него што је ово писано. Но досад још није угледала света зато, што небијаше у штампарији дрворесца.

ГРАЂА ЗА ИСТОРИЈУ НАРОДА ОКРУГА ПОДРИНСКОГ.[1])

Од 24. Септ. 1813. до конца 1834. године.

САБРАО И НАПИСАО

Стојан Обрадовић.

Неколико речи напред.

Наша српска историја од 1805. године, у опште није попуњена, а највише од 1815 до 1834. године у оно шест окружија, која су 1815. године отргнута а 1834. године опет повраћена садањем књажеству српском.

Ово је врло штетно за нас и наше потомство, од кога ћемо ми савременици праведно бити осуђени. За накнадити ову историчку празнину, треба ми Срби о том својски да се постарамо, тим пре, што се још по неки српски ратник од 1804. нaоди у животу, који би нам почасно појаве народње из ранијег доба у тежњи ослобођења од туђег господарења показати знао.

Ја сам, проучавајући досадашње списе српске историје, то свагда на уму имао, и кад сам постављен, живећи у округу подринском, у добру прилику, да могу историчке догађаје тога народа и краја од 1815 до 1834. године побележити, нисам жалио ни трошка ни труда, саслушати

---

[1]) Чланак се овај, по одлуци историчког и државничког одсека, штампа просто као грађа покупљена из народног историјског причања о догађајима на овом крају, о којима до сад није скоро ништа писано. Остаје правој историји, да то причање испита, па одбије или верификује. Уредн.

све српске ратне савременике оновремене и њина казивања верно побележити, како би то као грађа од једнога округа српског за општу српску историју послужити могло, у нади, да ће се ма кад признателних Срба наћи, који ће ми дати за право, што сам се у овом смотрењу као српски чиновник и близу педесетогодишњи старац пера латио. А можда ће ми ко и захвалити на том труду кад помисли, да сад, после седам година, кад ово делце штампи предајем, ниједнога међу живима нема, која су ми збића и догађаје приповедили. И већ сад неби се ни оригинална речица од савременика набавити и дознати могла, јер су сви стари људи изумрли.

Писању историчних догађаја, поред осталог, дало ми је повода и то, што нигде у историчким догађајима и списима не нађох за народ округа подринског ништа записано од 1815 до 1834 год. баш као да је тај народ за то време у мртвилу провео, а на против зна се, да је по ослобођењу српском, на отргнутих шест округа највећи терет тиранства турског остао, и да је на том народу сва турска освета искаљивана до коначног ослобођења.

У Лозници 30 Новем. 1863 год.

Стојан Обрадовић
председник суда окр. подринског.

УВОД.

После пропасти српске 1813 године, Турци су као гладни вуци на српски народ са свију страна напали. Нечувена тиранства, која су се једва замислити могла, они су на поробљени и заробљени народ просули. Осветом и злобом дишући, нису се ни на што освртали: убијали су, тукли, глобили, мучили, гадна насиља вршили. Словом, све су предузимали и вршили, за достићи врх освете, што је ком на ум падало. А тим су на двоје смерали, прво да се Србима за раније ослобођење освете, а друго да народ до голе душе оглобе и заплаше, да већ никад главу подићи не сме.

У то несретно доба ни један Србин у Србији није сигуран био са животом, чашћу и имањем. Ретко је која породица ненасилована остала, зато су се људи највише по тавним и кршевитим гудурама настањивали, куд их Турци узастопце нису гонити могли. За врло кратко време сви су се Срби у имаовини изједначили, јер је имућнима све што су имали отето.

Ова је судбина постигла све Србе који су се застали у оним границама српским докле је Кара-Ђорђе заповедао, и једнако су сви напаствовани. Турци нису између Срба разлику правили, живили они на Тимоку, Дунаву, Дрини или Сави, сав је тај народ био касапница турска.

Ово је овако предузимато и чињено док је у граду београдском Рушид паша валија босански а сераскер војске противу Србије подигнуте заповедао — ком су нешто човештва придавани; — али кад се овај промени и кад га Срб потурчењак Скопљак паша Ерцеговац замени, ког су Срби у рату Карађорђеву под војводом Милошем опасно у боју ранили, онда тек наступи за Србе покољ и најгрђе

азијатско-вандалско тиранство. Он је дотле глобио народ, док га није са свим исисао и у лико опасао, а кад га је тако до крајности довео, онда је све прве и ваљаније Србе почео убијати и на разним мукама мучити. Најпосле ни с тим се не задовољи, него пошаље војску у нахије, да је народ издржава, а војницима даде власт да са рајом поступају како хоће а да ни за што нису одговорни. Војска је била састављена од Арнаута, највећих зликоваца, безбожника и скитница светских.

Лако се замислити може, шта су ове скитнице, беђари и пијанице по народу чиниле, кад је сваки за свој поступак био неодговоран.

Ово у свету дотле нечувено самовлашће трајало је скоро деветнаест месеци а за тако дуго време прешло је већ сваку меру стрпљења. Зато се почну по већој чести људи снажни и живосни одметати у ајдуке, да барем своју смрт јуначки издрже. Међу тим где год им је прилика донела, свуд су Турке, катиле своје, грозно казнили, а своју јадну браћу Србе колико им је могуће било заклоњали су.

Кад нечовечни Скопљак виде, да још није успео са свим сатрти заробљени србски народ онако како је мислио и наредио, и кад се увери, да још има српских синова, који знају враћати Турцима жао за срамоту, онда нареди све отменије и јуначније људе истребити а само нејаку децу оставити, која ће ланце ропства трпељиво сносити. За то пошаље Ћаја пашу свога с војском кроз целу Србију а по најпре у Шумадију, где су се понајвише ајдуци показали, са строгим налогом, да роби, пали и убија, а што год угледније, мушко или женско увати, да у ланац оковано шаље у Београд. Ћаја тиран као и његов господар, чинио је више зла него што му се и заповедити могло, и за кратко време неколико стотина мушкиња и женскиња у ланце окована спреми у Београд Скопљаку, а овај безчувствени звер кратку пресуду свима изрече, која се тек са

грозом споменути може т. ј. да се сво мушкиње живо на колац udари, а женскиње у касарне међу Арнауте раздели. Пресуда је одмах за тим извршена.

Градски простор — Кали-Мегдан — и све четири градске капије биле су испуњене на коље удареним српским мученицима. Неки су одмах на мукама помрли, а многи су по неколико дана у мукама живели, трпећи да им турски пси голени живима деру.

Овим ужасним и нечувеним поступком изазван народ србски под предвођењем бив. војводе а сад нахијског кнеза Милоша Обреновића из села Црнућа, подигне се по други пут на Цвети 1815. године на очајничку одбрану противу безаконија турског. Устанак овај према надмоћности силе турске био је несаразмеран. Али шта није очајничко стање кадро предузети? Смрт или слобода, то је сваком Србину била главна лозинка.

Устанак Милошев на оружје противу Турака, пролети као електрична струја кроз сав измучени народ и на све стране стану се Срби за рат спремати и на гомиле прибирати. Оружали су се прикривеним својим оружјем, сикирама, косама и моткама, а неки су потајно из Срема преко тамошње браће Србаља пушке и барут са оловом набављали. И тако су спремни били гонити Турке па чим ко може, у мисли, пре умрети него му више подлећи. И бегунци српски од пропасти Карађорђеве, који су се по граничним аустриским местима налазили пређу браћи својој у помоћ и то прости бегунци сви, а од бивших старешина: Прота Ненадовић, Јовица Милутиновић, Стојан Чупић, Петар Молер и још неки, и за кратко време, које у појединим четама а које и по већим зборовима укаже се преко 20000. војника за борбу опремних по могућству

Чим се овако војска јавно покаже, већ се имао очекивати нападај турски, зато где је год могуће било, жене

старце и децу сместе у збегове, а поред њих јаке страже и заседе нареде. Ово овако стање врло је кратко било.

Устанак овај покренут је не само у Шумадији, него по целом пределу од Саве и Дунава те до Вишеграда, Дрине и Тимока, по свим оним имено местима, куд је тренутна слобода до 1813. године сјајне своје зраке распрострла била. У почетку устанка овог, срећа је се народа србског окретати почела једино због тога што су сви једномисленни били и што су сви новог господара Милоша слушали као послушни синови оца свог; јер где је год његова заповест и наредба стигла, испуњавана је без одлагања и усрдно.

Сазнавши поуздано Скопљак паша командант града београдског и заклети непријатељ Србаља, да је народ србски под Милошем Обреновићем на оружје устао, пошаље Ћају свога са 50,000. војске у Шумадију на име у Чачак, да устанак угуши, Шумадију попали и опљачка а Милоша и све коловође буне у ланцима оковане њему у Београд доведе. У исто време поручи Рушид паши везиру босанском, да пошаље доста јаку војску у наију подринску — која се се већ оружја латила —; једно да тај крај држи у шкрипу, како се народ неби у веће масе прибирати могао, а друго да његовом Ћаји, који је с војском Чачку отишао, на руци буде, да се брже усташи поватају и побију.

Ћаја паша дође у Чачак, где у шанчевима на Љубићу доста велику масу војске српске затече, пак се ту и сам улогори; али одма почне Србе у мањим логорима нападати.

Али Топал-паша Видаић из Зворника, по заповести Рушид-паше са 60000. ваљане војске и са капетанима: Усеин капетаном Градачевићем, Тузла и Мазлај капетанима, Фазли пашом сарајевским, Али Сали бегом ајаном сребрничким и диздаром соколским, пређе Дрину и улогори се у Рађеву пољу, очекујући како ће Ћаја паша на Чачку са устаницима проћи. Али међу тим повата све ра-

ђевске, јадранске и соколске кметове и попове као и остале одличније људе и код себе у логору по двојицу у једно гвожђе да оковати, да тим остали народ застраши и обезглави.

Ћаја паша после неколико срећно издржаних са Србима бојева, погине на Чачку, Турци оставши без вође свог збуне се, Срби се охрабре тим случајем, јуначки Турке нападну, растерају, па и многе потуку, а неке чак до граница српских отерају, где су Турци страшан пораз претрпели. Жене турске и децу из Чачка са чашћу до границе Новом Пазару испрате.

Срби овом сретном битком добију поред два топа са целим прибором много ситног оружја и џебане. Овај први бој срећно окончани за чудо охрабри Србе, и они сад по други пут постану прави неустрашими ратоборци.

Глас о побједи српској разчује се по целој српској земљи и Турци по свима варошима и варошицама почну се спремати на отпор или сеобу.

Тек што је Ћаја паша тако несрећно са својом војском на Чачку свршио свој војени поход, дође Али паши у Рађево поље неки Србин Алекса из Црниљева ваљевског и као његов повереник каже му, да је цео народ на оружје устао, да је добро наоружан, да је Ћаја погинуо и да му је сва војска потрвена, топови отети, и да се Милош на њега — Али пашу — спрема. Али Топал паша Видаић поверује овом гласу, отпусти своје заробљенике, крене се натраг с војском и улогори се поред Дрине на селу Запрући.

Народ српски охрабрен новом победом над Турцима, по свима крајевима области српске призна једногласно Милоша Обреновића за свога господара и предаде му пуну власт у раду за ослобођење отаџбине преко својих изасланика и обећа се слушати га безусловно.

Нови господар Србије овако овлашћен, отпочне живо посао ког се прихватио са народом за народ свој, уреди

побоље своју војску и с њом одмах удари на Турке који су по варошима обласним живели. Истера и протера Турке из Рудника, Крагујевца, Карановца и Пожаревца, имавши у овом последњем месту крвави бој с Турцима.

Султан цариградски Махмуд известивши се, да је народ српски у пашалуку београдском опет устао на оружје и тражи слободу, овласти два своја везира: Марашли Али пашу валију уруменлијског и Рушид-пашу валију босанског и са јаким војскама пошаље на Србију да устанак угуше, јер му даље завојевање тога времена не иде у рачун, због пропасти савезника свог Наполеона Бунапарте цара француског; особито знајући какву у Европи улогу има руски цар Александар I. који је пре кратког времена у Букурешту с њим трактат закључио, којим је Србији обећата нека слобода, али је султан нимало испунио небијаше.

Оба ова пуномоћника царска по са 60,000. војске дођу на границу србску, Марашлија у Ћуприју а Рушид паша на Дрину у Брањево.

Обојица су се међу собом надметали, који ће пре цару јавити, да је с мање крви буну угушио, и Србе опет као и пре у јарам ропства увалио: Рушид као овлашћеник царски произведе за пашу свог војеног чиновника Маријаша и пошаље преко Дрине са војском у Србију, да Мачву у запту држи и Шабац поседне, док међу тим и он с војском Дрину непређе. Но пре, него овај пређе у Мачву, пријатељ српски неки Али Сали бег ајан сребрнички пише кнезу Милошу Обреновићу „да је Рушид запашио једнога потурицу Маријаша, који му се обећао, да ће за једну ноћ Шабац заузети, а за неколико дана нахију шабачку са свим умирити. Маријаш тамо одлази, него буди смотрен и паметан.“

Писмо Салибегово нађе Милоша у Црнињеву ваљевском где уређиваше једно војено одељење које беше наумио на

Дрину послати. Али одма затим добије Милош поуздан глас да је Маријаш већ прешао Дрину на Тичару, у Мачву ушао и у селу Дубљу опшанчио се и улогорио. Ни часа негубећи крене се Милош са оно прибране војске к Дубљу и други дан, на име 14. Јуна 1815. године опколи турски шанац, удари жестоко на Турке и разбије их, пашу зароби са млого поглавитих Турака, остала маса војске турске које изгине а које бегством живот спасе.

Српска војска и овде у муницији, оружју и коњма леп плен задобије, а ова победа и овај српски крај оснажи и за даље војевање о слободи.

Милош заробљеног пашу са свима поватаним Турцима отпусти слободна, допрати до Дрине и упути Рушиду у логор.

Валија Рушид сазнавши потпуно од зарбљеног Маријаша, како је у Србији, и како се по казивању Милошеву народ из прекомерне нужде и насиља Скопљакова на устанак подигао, као и то, да је он с народом готов покорити се милости царској само да се колико толико народу досадашње насиље отклони и слобода подари, поручи Милошу да му у логор на Брањево дође да мир уговоре. На овај позив Милош без сваког устезања са неколико својих војених другова оде у логор везиру, допраћен делибашом Серчесмом негдашњим муселимом рудничким који је с Милошем раније у добром сношају стајао и ком је Милош при излажењу, Турака из Рудника на руци био те је са чашћу са својом фамилијом, из Рудника изашао.

Везир захте, да Милош од народа покупи оружје, а он ће све оно народу учинити што могућно буде, само нека се народ смири и управо раја буде. Милош изјави сумњу да ли ће народ пристати да оружје положи; али најпосле одговори, да ће он и то пробати и њега о томе известити. Везир неодобри Милошу повратак, него други који га замењују нека оружје покупе, особито кад се више вели-

каша турских изјаснише, да курјака из гвожђа није паметно пуштати слободна. И Милош би остао у турским рукама, да делибаша Серчесма озбиљно не захте, да се Милош лично отпусти да народ смири, кога је он на веру и примио и у логор довео. Везир озбиљности јуначног Серчесме попусти и Милоша отпусти да купи оружје од народа а неколико Срба у таоцима код себе задржи. Серчесма повративши Милоша преко Дрине при опроштају каже му, да у напредак Турчину па ни самом њему више не верује.

Милош се поврати у свој народ и својој војсци, али о полагању оружја нит' је смео ни вољу имао народу говорити. и стане се све боље спремати нападају босанских Турака.

Међу тим дође му посланик Марашли Али пашин и позове га везиру у Ћуприју поради уговора о миру, и Милош без одлагања оде у стан Марашлин. Везир га уљудно прими, па кад чује захтевање Рушидово и жалбу Милошеву, да се купљењем оружја од народа никад до мира доћи не може, предложи са свим пробитачна условија на која Милош пристане и Марашлију са 30000. војске пусти кроз нахије у Београд, а он остане у народу заповедник.

По овом уговору отргну се шест разних округа од Србије па тако и округ подрински, и граница између нове Србије и округа подринског повуче се овом белегом: од округа ужичког на варош Рогачицу, одатле у прослоп планински и реку Пецку, одавде преко планина: Влашића, Брачинца, Цера и градине Видојевице па реком Лешницом те у Дрину. И тако остану у власти турској вароши: Лозница, Крупањ и Лешница са осталим простором и селима.

Стање народа подринског после мира са Марашли Али пашом учињеног.

Видаићи, који су над овим пределом највећу политичну власт заузимали, имали су највеће своје спаилуке у Јадру и Рађевини, зато су тамо поставили сталне среске кнезове.

У Јадру био је кнез Ђурађ Јаковљевић из Предворице а у Рађевини и Соколу Петар Васић из Буковице. Ови су код Турака добро стојали, јер су им њине послове и спаинске дажбине у народу добро вршили, а народ је трпео гоњења и терете турске као и по другим нахијама. Али кад овај крај потпадне чисто под власт турску а Видаићи попузну у власти, онда се на јадни овај народ сва беда, гоњење и освета турска изливати почне.

У име царске даџије, дупло и трипло повише се порезе под различитим именима. Отпочне се сваке године по неколико пута по народу купити иштира у свим струкама ране и готову новцу за војску, спахије и читлукџије повисе своје десетке преко сваке мере, а кулуци се тако умноже, да је свака кућа овим господарима својим до 200 посланика давати морала. И тако народ подрински постане нешто више него прости роб.

Оваки прекомерни терети и глобе доведу народ до најљуће сиротиње, па кад му живот несносан почне постајати, онда се главни људи почну потајно састајати и договарати, како би се ово несносно зло отклонити могло.

Први састанак учине код Беле цркве: Илија Чворић из Бастава, Матија Мијатовић свештеник Беле цркве, Степан Симеуновић из Толисавца, који је био кнез Рађевски, Цветин Солдат из Бастава, Ђурађ Јаковљевић и Петар Васић кнезови срески, и ту се договоре и закључе послати дванаест људи везиру босанском у Травник, да му поднесу тужбу противу ага и спахија због прекомерне глобе и кулука, а изберу се за посланике: Димитрија и Топал Мића из Бастава, Симо Миличић из Красаве, Секула Н. из Шљивове, Теовило из Цветуље, Тома из Равнаје, Бојо Марић из Мајковића, Јевто из Кржаве, Јован Јусак из Беле цркве, Игњат из Врбића, Никола Марковић из Белотића и Пантелија Н. из Толисавца. Ови изабрани дванаест људи са народним прошенијем оду у Травник, јаве

се везиру и предаду му тужбу у којој су молили, да их у име царско ослободи прекомерне глобе и кулука. Везир их цео месец дана не пусти преда се, а најпосле им заповеди да се врате кућама, он ће извидити је ли жалба њихова истинита, али да оданде сви иду у Зворник и чекају док тамо и Ћаја његов не дође, кога је за тај извиђај и наредио. Но народ и фамилије ових одасланика за цело време овога одсуства њихова нису дознати могли шта је од послатих људи било, зато се цео немир у народу појави, тим више што се чује, да је везир сву дванаесторицу поапсио и у томруке заковао.

Прва шесторица опет се у Белој цркви састану и сагласе се, да 3—4000. људи на Дрину под Зворник доведу, па пошто се на Дрини од Зворника даду видети, да запитају најпре камо њихови посланици а за тим да изјаве паши Зворничком, да ће сви који су се онде сабрали ићи самоме цару у Стамбол, да се на турску неправду туже. Што закључе, то и учине, и после неколико дана сви се под Зворником на Дрини укажу и стану своје смишљене предлоге чинити. На први њихов појав јави им се из Зворника, да су се њихови кметови из Травника повратили и да се у Зворнику находе, него им се заповеди, да још 40. људи изберу и у Зворник пошаљу, те да власт по поднешеној тужби извиђај предузме. Народ не поверује овим речима него одговори, да он више ни једнога свог — човека у Зворник слати не сме, док своје посланике све у скупу здраве не види. Турци учине по захтевању и доведу ону дванаесторицу под град на Дрину и ови им кажу, да они нису никакву незгоду претрпели, него да је с њима и Ћаја везиров дошао и да је везир обећао, да се овде у Зворнику жалба њина извиди.

Оно шест белоцркванских саветника изберу између себе 40 људи и пошаљу у Зворник, а у исто време са осталим ондашњим Србима изберу Илију Чворића, да народу у сва-

ком случају предњачи, а они ће га слушати и по потреби с њим договарати се. Сутра дан дође међу њих гавазбаша везиров и заповеди, да се сви одмах кућама разиђу, ал' — не би послушан. „Ми, рекоше, немамо куд кућама, нити ћемо се вратити док нам се правица не да; а ако нам се откаже што тражимо и не умале се зулуми, сви ћемо се у Дрини подавити, јер већ и онако нигде ништа немамо.“ Гавазбаша врати се у Зворник не свршивши ништа. Други дан дође им из Зворника поуздан глас, да су и први и другi посланици у градске казамате поапшени и да ће се тамо држати док се год сабрани народ не разиђе и ово учини на сабрану масу људи необично упечатљење. У гомилама стане се говор водити, да се удари на Зворник и апсеници силом ослободе, а неки јавно почеше Турцима, особито субашама, агама и спахијама претити, да ће сваки погинути који у села изађе, и већина позове Чворића да их предводи на устанак, јер ће нам, говораху, наша браћа Срби под Милошем у помоћ притећи.

Чворић са својим друговима поублажи народ и препоручи му трпљење, објаснивши, да то тако дуго трајати пе ће, јер о свему томе, рече, зна и господар Милош, с којим је он у преписку ступио чим је од њих за старешину изабрат, и народ се пун љутине и једа мало стиша.

Турци преко својих шпијона дознавши расположење скупљеног народа, пошаљу одмах меѣ њега три отмњена Турчина, који су са Ћајом дошли, и кажу народу, да су се његови људи са спахијама и агама пред Ћајом суочавали, али ови тужбу не признају; шта више да је Асан ага Видаић спахија, пред Ћајом сукнуо сабљу на своје кметове, које је Ћају јако увредило, зато је одмах све посланике апса ослободио те њих послао, да од народа праву истину сазнаду шта он од субаша, буљукбаша, спахија и читлук сајбија пати. Народ у глас повика: нека Чворић све до најмање маленкости покаже, јер сви уједанпут говорити немогу. Чворић

све терете јасно предложи, народ једногласно потврди, а Турци све шта су чули попишу и сами чудећи се толикој неправди и насиљу, особито шта субаше по селима од мирних и послушних царских поданика и њихових фамилија чине ни Бога не бојећи се.

Чворић са оно пет својих другова у име сабраног народа замоли ове изасланике да увере народ, јесу ли за цело њини људи апса ослобођени, и они им се то обећају и врате се у Зворник.

После овог разговора прођу пуна три дана, а Турци се из Зворника не јавише. Четврти дан дође међ њих гавазбаша са једним чиновником везирским, и каже, да су њини људи слободни у Зворнику и да ће им се под градским бедемом на Дрини показати одмах, већ нека између себе још стотину људи изберу и у Зворник пошаљу да се извиђај доврши, јер није царска воља рају вређати. Мало час сви Срби покажу се преко Дрине под градом који су тамо послати, и јаве да су слободни и да се са агама својим суде. Народ опет нехтеде више људи особито своје прве старешине у Зворник пуштати, но на велико посредовање: Чворића, попа Матије и Цветина Солдата попусти, те још стотина Срба у лађи преко Дрине пређе у Зворник.

На градском простору у граду састану се сви Срби и поздраве, па кад се Чворић са својим главним друговима извести шта је до сад рађено, посаветују се шта ће даље радити и чега придржавати се. А по кратком времену дође међу њих Ћаја везиров са три комесара, са више господе зворничке и подринским спаијама и агама и са Осман пашом командантом града Зворника.

Ћаја је ћутао заузевши прво место, а Осман паша окрене се најпре агама и спаијама па онда Србима, и запита трипут и једну и другу страну хоће ли пристати на његову реч, и ако хоће, да одпочне свој говор које ће се

у име честитог везира говорити; и кад одговор од обе стране добије да хоће, онда овако говорити отпочне:

„Цару ће мило бити ако ви аге и спахије будете у дослуку са рајом живели, као и то, ако ви, рајо, будете покорни и послушни вашим властима, агама и спахијама. Ви рајо не морате давати послемике, него само рану, мед, масло и остало што је у праву. Ви аге и спахије, не ћете сами собом ова дајанија купити од раје, него ћете ви, рајо, сами покупити што год треба и што морате својим агама дати, и то ћете све на једно место донети, а они ће сами својим кућама однети: пристајете ли сви на то?“ Са обе стране изјави се пристајање. „То је, рече Осман, воља честитога везира и његове Ћаје који овде његову личност представља. Сад будите намирени и живите у дослуку; то је жеља царска, да су му све класе поданика силног царства његова спокојни, а која страна поквари ово намирење, она ће одговарати царским властима.“ Ћаја устане са свога дивана, поклони се на обе стране и распусти збор. Срби се доста утешени, али опет под великом сумњом врате својим кућама.

Ово је било око по лета 1819. године, али Турци не одрже своју реч ни у тој незнатној олакшици, већ чим јесен и прибирање плодова настуни, дођу сами собом читлукџије, и спахијске субаше и народ и црње но пре стану изгонити своје десетке, посланике и остало што су уобичајили. Па још да би раја осетила да је горе учинила што је своје аге тужила, не хтедну рану у натури примити него у новцу, наплаћујући сваку оку ране дотле нечувено великом ценом. Од то доба наставе они тако и друге и треће године поступати, а с друге стране почне се са највећом строгошћу истеривати безмерна војена иштира и мирија царска док јадни народ подрински до просјачког штапа не дотераше.

Господар Милош о свему томе често је извештаван и потанко је знао цело стање народа подринског, али је

свагда главним људма преко својих изасланика саветовао да трпељиво све терете сносе а потајно спремни буду на устанак кад он своју руку пружи. То вели дуго бити не ће. само се добра прилика чекати мора. Међу тим његови су људи чести додир са подринским народом имали, и он је с дана на дан све већи уплив код овога народа имао.

Једанпут поручи Чворићу, да у договору са првим друговима својим пошаље у Топчидер на скупштину неколико људи са прошенијем на царског комесара оца-Ђана, који ће ту бити, те да му представе терете које народ трпи и да га умоле, да то цару до знања доведе. Ова наредба буде извршена и буду у Топчидер послати: Петар Димитријевић из Беле Цркве, Максим Ђорђевић из Толисавца, стари Пана из Милине, Дамјан Ђукић из Помијоче и Петар Спремић из Јаребица. Ове посланике сам Милош предгтави ц. комесару, он их саслуша и прими њихово прошеније, но олакшица се никаква не учини народу.

На концу 1824 године по договору главних људи и са много потписа пошаље Чворић по наредби господара Милоша жестоку тужбу везиру босанском противу зулума полицајних турских власти и противу прекомерне дације као и ага и спахија, који нису намирење везирско ни у длаци испунили, а после тога поручи паша зворнички Чворићу и другим главним људима, да је он по заповести везировој послао у Травник под стражом спахије подринске по тужби народној имено: Асан агу Видаића, Осман агу Узунића, Атула агу и Рамер агу Тириће, него нека буду готови тужбу своју оправдати кад се зато позову.

Међу тим пређе у Рађевину владика зворнички Јеротеј Грк и стане људе неке и неке, највише турске улизице себи призивати и од неких митом а од неких и претњом пот писе узимати, како је народу подринском од својих ага и спахија врло добро, и како су они с њима као са својим очевима задовољни, да се народ на њих никад није тужио,

него да је то посао само незадовољног Чворића и још неколицине његових присталица, који па то иду, да народ од царске власти одцепе и подчине Милошу Обреновићу који је у Шумадији почео господарити. Па најпосле, да они у име целога народа нодринског моле честитога везира, да аге, добре очеве њихове, отпусти слободне кућама својим, које они као озебао сунце чекају у средини својој час пре видети. Ово прошење спроведе сам собом владика Јоротеј везиру у Травник, и од своје стране поткрепи, да је ово све суштa истина, о чему је и сам осведочен, а ранија тужба да је сасвим лажна и измишљена. По овоме везир одмах отпусти слободне аге и спахије подринске, а они наставе као и пре гњечити и глобити сиромашни народ подрински.

Кад виде народ подрински, да ни одкуд ни какве помоћи на олакшицу не добива, него да га и сами његов првосвештеник бездушно турском насиљу подвргава, одлучи сам у себи помоћи тражити, па ако ништа друго, а оно бар да се својим зулумћарима освети. Зато се стану млађи и јуначки Срби у ајдуке одметати, у чему им ни старци њихови сметали нису, него су им шта више у свему својим саветима на руку ишли. Овим из нужде устаницима прими се Илија Чворић поглавица и арамбаша бити.

О свему овоме господар Милош извештен је потпуно, и то му није немило било, само присаветује својим начином Чворићу, да мирне Турке и трговце никад не напада а са зликовцима агама и субашама нека поступа како за добро нађе. Но главна му је наредба била, да народ слободи и обавешћава, како би га скора промена готова за слободу нашла, и да се аге и спахије у народ поради глобљења излазити застраше.

За кратко време Чворић је имао под својом управом више од 150 младих добро наоружаних Србаља од сва три среза, и често је се по целој нахији свуд виђати дао без да су

га Турци напасти смели. Он је јавно по селима пролазио и народ учио да Турцима послушност отказује а никакве даџије не издаје. Ова чета устаника тако заплаши Турке, да се нико из вароши у села маћи није смео, најмање аге и спахије, које видеше, да горе учинише што на зворничко поравнање не пристадоше.

Кад Чворић са својим друговима виде, да је се почело у народу на боље окретати, особито кад му и господар Милош поступак одобрава, заповеди — опет по наредби господарској — свима кнезовима среским и сеоским кметовима, да турске пандуре, субаше и буљукбаше у села не пуштају, агама и спахијама да издају само десето а друго ништа и да их ни у чем не узнемирују а тако исто и остале поштене Турке и трговце, а за све нека на њега кривицу бацају, и ако поиште Турци арач, порезу, главницу, дивницу и сва остала дајанија као и мед, масло и т. д. нека га њему упућују или му стану на пут да то не забрањује, говорећи им даље: „ми, Турци, већи зулум од Чворића и његових ајдука трпимо него од вас Турака.“

Ово је ајдучко покретање с пролећа 1826 године отпочето у нахији подринској, и Турци су га подуго равнодушно гледали.

Око по лета 1826 године путовао је Чворић дању са једним одељењем својих четника из Беле Цркве у Јадар, па кад буде у Комирићу, његов друг поп Филип ободе коња уз поље и избаци пиштољ, подвикнувши, ха Турци ђе сте да се огледамо, то исто учини и Чворић па испаливши пиштољ рече: ово, попо, нека буде у име слободе. Но у исти мах истрчи пред њих месни кмет Марко и рече да пушака не меју, јер се рече буљукбаша Мујо Исакић са дванаест пандура у Коњуши находи код кмета Симе Радића купећи иштиру, него нека се уклоне да не изгинv. Чворић каже Марку, да иде казати буљукбаши, да се он прође иштире, него нека иде откуда је и дошао, јер ће

крваву главу из народа изнети. Марко послуша, дотрчи буљубаши Мујі и каже му: Бежи, буљукбашо, ето ајдука са арамбашом Чворићем на те. Турчин се препадне, па пошто од кмета Симе за сво село 1000 гр. иштире наплатити потражи, и овај се томе успротиви, он га веже и са собом потера. Ајдуци видећи напрам себе у брду Турке опале на њих из пушака, неби ли Симу оставили, но ови место тога посеку Симу и пођу даље. Чворић видећи, шта би, погна Турке, предсретне и неколико глава турских са буљукбашином откине, а остали се бегством спасу. Ово је први догађај ајдуковања Чворићева, где је крв проливена.

Сад тек по целом народу пукне глас, да су ајдуци почели царске људе убијати, и да већ нема више шале, него или да се сви Турцима одупру или већој сили подлегну.

Овако поступање ајдучко поплаши Турке, и они се устегну у народ излазити, а аге и спахије задовоље се примити од својих поданика оно, што је законом наређено и што су им ови добре воље издавали, само су Турци свагда зловољни били и претили осветити се ајдуцима који су преко царске воље синове царске у запт поставили и под свој опанак метнули.

Страх турски од ајдука у попуштању глобе и кулука охрабри и обрадује народ подрински, па већ мало по мало уђе у обичај природну власт слушати а Турке презирати. Сви кметови сеоски и кнезови срески стојали су у тесној свези и договору са Чворићем, али само тајно, а јавно су се пред Турцима у крваве на њега тужили, а то су за то чинили, само да не би Турци осетили да је Чворићево ајдуковање по њину с њиме договору и сагласју, бојећи се да Турци на народ с војском не ударе.

Чворић са својим друговима строго забрани Турцима из вароши по селима тумарати и каже, да ни једноме трговцу неће на пут стати, шта више, обећа се да ће он са својим четама најсигурније радњу и трговину заклањати, јер је

већ слободно као какви старешина и власт почео по народу одати, па већ и спахије се преко млађих својих стану Чворићу по својим потребама обраћати; највише зато, што је сваки миран и задовољан како од стране Срба, тако и Турака био. Једним словом, за три пуне године, а то је до године 1829 био је мир и поредак да не може бољи бити, и држале су обе стране да је Милош и Подрињем завладао, почем су се често његови људи па и чиновници по народу виђали састајући се и разговарајући са старешинама српским. Само за три године дана царска мирија као арач, пореза, иштира и т. д. није од народа ником издавата, а то су Турци највише зато трпели што је се нека буна и немир у Босни појавила и што су се за тим највеће власти у Травнику мењале. Међу тим промени се и паша зворнички, и на место Османа дође за пашу зворничког и управитеља подринског краја Махмуд паша син Али Топал-паше Видаића, који је цео свој спахилук у Подрињу имао.

Овом негдашњем потурчењаку учини се испод достојанства, да његова власт у подринском крају трпи неки притисак од ајдука, и што Милош Обреновић нови господар српски све већи уплив у Подрињу добија, и зажели томе на крај стати и тамо своју власт утемељити, као што је отац његов негда тамо утврдио био. У овој мисли прибере добру чест војске, пређе преко Дрине у Подриње и и упути се манастиру Троноши у намери калуђере исећи а манастир запалити, јер му је казано, да су калуђери највећи јатаци ајдучки, и да у истом манастиру ајдуци највеће станиште своје имаду.

Одмах се у народу дозна намера пашина и сви главари српски договоре се са Чворићем где ће предсрести Турке пославши му са свију страна довољни број људи у помоћ а господар Милош приличну своту оружја и џебане а поред тога најјуначнија 3—4 човека своја, који ће се са

Чворићем у боју с Турцима саветовати, договарати и нужне распореде чинити.

За кратко време збере се око Чворића 3—4000. оружаних Срба и оставе се Турци на миру докле год на атар монастирски не наступе. За тим Чворић са својим друговима раздели своје људе, једне пошаље у зграде монастирске, с другима подседне пут до монастира, с трећима заиђе Турцима за леђа и бокове, и онда поручи Махмуду, да се одмах враћа откуда је и дошао, јер жив неће до монастира доћи; он ће богомољу свету до конца живота бранити, теби, рече, пашо, нит' је крив монастир ни калуђери, а са Чворићем ако посла имаш, изађи да се на сабљу огледамо. Међу тим јаве паши уводе, да му је војска са свију страна наоружаним ајдуцима поседнута. Паша видећи да је оружаним четама окружен а знајући какве су клисуре, прослопи планина до монастира и око монастира, не усуди се даље продирати, само се ограничи на претњу ајдуцима. С друге стране окруже га са молбама кметови јадрански, особито његови спахијски поданици, да им монастир поштеди, уверавајући га, да калуђери нису јатаци него да ајдуке сваки примити мора, кад му у кућу насрну, а они ће се сви до једнога из петних жила упети, да ајдучију истребе, а народ своме паши у верности и послушности задржи. Паша попусти молбама пола из нужде, и врати се у Зворник. Али по кратком времену позове себи кметове и кнезове од сва три среза и најоштрије им заповеди, да ајдуке истребе и главу Чворићеву донесу; јер ако то не учине, да ће им сва села попалити и поробити. Кметови и кнезови почем паши своје дарове изруче баце сву кривицу на Чворића. Он грдно велике, рекоше, чете са собом води, све саму бећарију из белога света, и кога год чује да о мирији царској поговара, испребија и убија на мртво име, и да су му они сами највећи гонитељи, уверавајући пашу, да са Чворићем нема ни једнога

момка из ова три среза, него све неке пропалице светске које ни говорити српски не знаду. Но при свем том, да ће они помоћу пашином најживље настати, да Чворића жива ухвате и њему доведу, а ајдуке и туђу бећарију из својих атара протерају и народ обезбриже те за царске власти царску мирију слободно за сво време приберу. Паша одпуштајући старешине подринске, изјави им, да и сам држи да је онако како су му казали, зато ће он до кратког времепа послати међу тако покорну рају на три места по стотину Турака од аскера свог, да га од ајдука заклањају и с њима ове истребе. А најпосле им каже, да је њему до знања дошло, да је се преко Чворића међу њих и кнез Милош мешати почео. Кога у овом неверству ухватим, најгрђом ћу га смрћу казнити и фамилију у Босну протерати. Старешине не признадоше, да је се то кад год где догодило и обећаше се најстрожије чувати да се међу њих Шумадинци не мешају.

По кратком времену пошаље Махмуд паша четрдесет добро наоружаних Турака у Крупањ а толико опет у село Руњане у свој спахински конак а заповеди кнезу рађевском и кнезу јадранском, да му те Турке у свему издржавају и с њима ајдуке гоне. Кнезови се одмах састану са Чворићем и другим главним кметовима, и договоре се, да Турке међу се никако не пуштају, и одмах му пошаљу из свију крајева добро наоружаних момака. Чворић са јаком четом предсретне оне Турке, који су у Крупањ пошли, ухвати на друму бусију и заповеди Турцима, да се одмах враћају одкуда су и дошли, јер ће сви до једнога изгинути а ни један Крупња видети не ће. Турци се поплаше и с места у Зворник поврате.

Оно пак 40 Турака, који су за Јадар одређени, међу тим преко Сирдан Скеле дођу у Руњане и сместе се у конак пашин.

Чворић чим то дозна, са јаком четом својих момака дође у Руњане, недалеко од конака заузме јаке позиције и по-

ручи у конак Турцима, да одлазе откуда су и дошли, јер ће их он силом истерати, а најпосле нека седе ако гладни могу, зашто им нико ни зелене јабуке донети не сме. Турци се изласку и повратку најпре успротиве а кад им рану нико не донесе, оставе и сами пашин конак и под јаком пратњом ајдучком буду до на Сирдан Скелу испраћени.

Кнез Милош извештен о поступку Чворића и његових другова, похвали ово јуначко држање народно, и писмено их увери, да се још за кратко време тако држе, турска ће власт у Подрињу са свим пасти.

Ова смела одважност народа подринског увреди јако везира травничког, и он закључи војску послати да ајдучију по што по то истреби и да казни све главне кметове и кнезове. говорећи, да то не бива са вољом њином, не би се ајдуци код њих одомаћити смели, а овако су сви до једнога ајдуци које треба под анџар ставити, па што остане, то ће права раја бити.

Наредба ова везирска дата је била на извршење Махмуд паши зворничком, и овај поручи кнезовима: соколском рађевском и јадранском, да му довољно ране за војску припреме, а међу тим све јатаке ајдучке похватају и оковане пред њега доведу кад и он тамо приспе.

Појав овај врло забрине кнезове и кметове па и Чворића, који одмах оде кнезу Милошу у Крагујевац и поиште од њега савета шта ће сад да се предузме. кад јака војска у народ уђе па стане палити, харати и убијати. Кнез му са свим расположен одговори: „Ја сам о том раније извештен, и за све одмах сам се побринуо. Поздрави кнезове и кметове да се не брину. А ти Чворићу на сваки начин састави колико можеш већу оружану чету па иди с њом у Цер а једну чест пошљи у Боринску планину на Дрину, па сваке ноћи нека се по планини многе ватре наложе, нека Турци помисле да је Дрина војском поседнута.

И при свем том, ако Турци стану прелазити Дрину, не пуштајте их у народ, дајте им што већи отпор, ја ћу и мојих људи тамо послати, а у осталом ослоните се на мене.“ За тим изда што више Чворићу муниције, обдари га новчано и поздрави га с чином капетана. Чворић обнадежден и поутешен врати се у своје људе и све главним својим саветодавцима и друговима каже шта му је господар Милош чинити препоручио.

Порука кнежева обвесели старешине народне и одмах се стане војска прибирати и са првом оде Чворић у боринску планину и ухвати цео простор од Зворника до села Борине а са другом譯 чести пошаљу се неки Јеврем и поп Ненад у Цер и Брачинац, да се ту као резерва нађу, а почем су на самој српској граници војску сместили, тако се овој придруже многи војници из Србије и концентрира се и ту доста јака војска.

Махмуд паша сазнавши, да сад нема посла само са ајдуцима, него са наоружаним народом кога и Милош потпомаже, задржи се војску претурати у Подриње. И тако остане више од један месец дана с обе стране у оружаном стању.

По срећи народа овога краја, а можно и по моћној радњи кнеза Милоша, промени се везир босански и замени га Кара-Махмуд паша, прави османлија, који је на потурице босанске и независне спахије и разуздане капетане босанске као на ђаволе мрзио.

Кнез Милош пошаље свога повереника пред везира преко границе у Турску са богатим даровима и приповеди му цело неуредно и заплашено стање у Босни и прекомерне глобе, које народ подринског краја трпи од помесних власти и спахија, особито од Махмуд паше Видаића који је и заповедник и спахија у Подрињу, и умоле га, да овом јадном народу укаже правицу, јер се и његов народ узнемирује као комшиски, гледајући шта Подрињани од својих

власти и спахија трпе и пате. Везир свему поверује и поручи кнезу Милошу, да ће му у свему вољу испунити и да ће они на комшилуку најбољи пријатељи у напредак бити. Одмах затим кнез Милош преко ваљевског кнеза Бобовца поручи Чворићу, да брже са 200 осамарених коња дође у Ваљево и натовари из правителственог амбара: пшенице, јечма и зоби и носи у Вишеград пред везира, ту да му се представи и ту рану као дар од народа подринског преда и објасни: како народ гоњење, глобу и насиља од ага и спахија трпи и како је жељан законе царске власти која ће му правицу дати. Наредбу ову Чворић тачно изврши. Везир га милостиво прими и каже: „нека поздрави народ, нека буде рахат и ништа се више не боји, он ће све тамошње власти променити и својим људма попунити, само нека се царска мирија уредно прибере што до сад није учињено и у Зворник преда његовом повереннику, а да је рече народ велики зулум трпео од себичних и распуштених власти и спахија, то сам и од бег Милоша дознао, но у напредак ће све боље бити, ја вам моју везирску реч дајем.“

Чворића, који је са великим страхом пред везира изишао, бојећи се да га као коловођу ајдучког не посече, необично обрадује, врати се у свој крај, купи све главне људе и кнезове и каже им како их је везир поздравио и како кнеза Милоша обећање није остало напразно. Од то доба народ почне слободније дисати, а Чворић се остави ајдуковања и препоручи капетанима, да одмах неиздату царску мирију почну од народа прибирати, коју ће њему предати, кад му се из Зворника од нових везирских заповедника поручи.

Везир Кара-Махмуд паша не хтедне седети у Травнику него да сазидати град на стратегичном месту прама Сарајеву које се Горица зове и ту се смести са својим војеним станом, а докле год са тврдињом новом не би готов, не хдете никакве промене у властима босанским чинити.

Тога времена породи се распра између Видаића Махмуд-паше зворничког и Али паше бијељинског због деобе спахилука који су у нахији подринској. Али паша хтео је по смрти оца Махмуд-пашина Али Топал паше, који му је амица био, да подели неколико села, која му је овај као младолетном посвојио и до смрти држао, а Махмуд паша није дао, и тако се њих двојица око тога крваво заваде.

Свађа та њихова трајала је од јесени 1829 до половине лета 1836 год. и најпосле удари Али — на Махмуд пашу с војском, и опколи му конак; но како није доста своје војске имао, јер му је био мали пашалук, замоли књаза Милоша, који је те године за наследног књаза у народу српском царским хатишерифом потврђен, да му са ашлуком притече у помоћ а и војском, ако му по нужди устреба.

Књаз Милош обећа му и једно и друго, јер му иђаше у рачун њина завада и што држаше, да ће он том приликом још боље своју власт на подрински предео утврдити. Али нехтевши своју војску преко Јадра и Рађевине у Босну преко Дрине слати, науми ту ролу са Турцима преко Чворића изиграти. За то приличну суму новаца пошаље Али паши, а Чворићу и кнезовима народним заповеди, да подоста војске приберу и Дрину од Зворника те до аде Циганлије поседну и одатле пазе на покрет свађе Видаића, особито који од Видаића више војске има и коме већи индат долази, па ако Али паша буде претежнији са војском од Махмуда, онда да им Чворић са 5—600 људи притече у помоћ. У противном пак случају да само ћуте и позиције своје чувају. А ако би Турци било у ком случају с војском хтели Дрину прећи, да им се најтврђе одупру а њему час пре о томе јаве. Но у сваком случају нека Али паши пошаљу бар једну стотину људи у помоћ, јер поуздано држи да ће Али-Махмуд пашу надбити.

Наређење књажево испуне старешине са Чворићем без сваког одуговлачења и војска поседне Дрину. Видаићи крену

се један на другога с војском. Чворић је у Барањи са војском својом находио се, али преко свога шпијона одмах дозна, да Али паша мање војске има а Махмуду да Усеин капетан Градачевић долази с војском у помоћ и за то он Али паши не пошаље ни једнога човека, шта да повода Али паши, опет књаза Милоша за помоћ замолити. Књаз заповеди своме брату Јеврему Обреновићу управитељу нахије шабачке и ваљевске, да Али паши из Јадра пошаље помоћ и овај преко јадранског кнеза Ђурђа пошаље 600 војника на Смрдан скелу; и тек онда, кад су војници у скелу улазити почели, дотрчи Чворић и врати људе натраг, јер је видео да је Градачевић на Али пашу ударио и надбио га, па би онда велика несрећа била, и онда не само што би се сва тајна радња књажева открила, него би Турци освете ради и на народ јадрански ударили, да га казне и да му се освете за све досадашње пркошење.

Али паша дуго је се храбро држао, но већој сили мораде подлећи. Измичући се затвори се у шанац а кад и овај Градачевић опколи и поруши, он се затвори у кулу Махмуд пашину са неким делом својих људи; остала се војска расу и побеже. Али паша држао је се чврсто неко време у кули, а кад Усеин и ову рушити поче, он се предаде Градачевићу, и овај га окује и пошаље везиру у Сарајево.

Кад се ово све сврши, Чворић сам оде у Крагујевац књазу и све му приповеди усмено, молећи га, да му опрости што је преко његове заповести Јадране уздржао те нису у Босну прешли. Књаз похвали владање Чворићево, изјави му своје благовољење и поклони му једнога хата свога.

Од ово доба почне књаз Милош све већи уплив у подринској нахији имати, почне јавно са Чворићем и кнезовима корешпондирати а своје наредбе издавати, — које преко двадесет писама при Чворићу находећих се посведочавају. —

Кара Махмуд паша везир босански, чим свој посао сврши, одмах предузме мењати чиновнике по целом вилајету босанском, и свуд своје људе понамешта. На место Махмуд паше Видаића, у Зворник дође за заповедника неки Ибрахим ага, прави османлија и врло поштен човек.

Сад по наредби кнеза Милоша пошаље Чворић у договору са главним људма неколико одабраних кметова у Зворник новоме муселиму, да му цело стање досадашње народа подринског приповеде као и о Чворићу, ког су до сад за ајдука држали, да је он врло добар и поштен човек и царска раја, кога народ слуша и поштује и који ће бити у стању све што везир и он — њин најближи старешина заповеда, у народу вршити па и царску неприбрану мирију прикупити и њему предати. Најпосле да га умоле, да закрати агама и спахијама прекомерну глобу, намет и послелнике од народа узимати, а народ ће. што је у закону и сам њима односити и издавати.

Муселиму представу народни посланици, и он их љубазно прими и са вниманьем саслуша, а затим стане им овако говорити: „Поздравите рају и њене старешине, нек буду рахат у царском здрављу, а тако исто и Чворић нек буде сербез. Бег Милош о свему је известио ч. везира, и он је мени све казао. Ја сад све знам како је код вас, као да сам с вама одрастао. Свему злу и нереду узрок су најближе власти, аге и спахије, које се никога бојале нису. Но тај је неред сав прошао, сад ће све друкчије и уредније поћи, само нека се сав вилајет Богу моли за царево здравље, а он ће најмилостивије своје поданике од свакога зла и насиља умети и моћи сачувати·“ За овим отпусти посланике, испрати их из конака свог и пожели им срећан пут, да у здрављу испоруче његов поздрав народу и нека му кажу да ће и он на скоро међу њих доћи да се виде и познаду.

Кад ови посланици искажу Чворићу и осталим главарима како се муселим разговара и како их поздравља, сви

се обрадују, али још већу љубав спрама књаза Милоша у свом срцу згревати почну, видећи да све оно што за њих добро испада, он чини и руководи.

После неког времена поручи муселим Чворићу, да му спреми конак где за добро нађе, а он ће му доћи на састанак и разговор. Чворић спреми за муселима конак у Крупњу, а он са својих неколико момака на свом од књаза подареном му хату изиђе до на саму Дрину пред муселима. Муселиму се Чворић допадне, опходио је се с њим као с другом и одмах му стане поверавати послове народне, пробави неколико дана у Крупњу, а при поласку препоручи Чворићу, да гледа мир и поредак са кметовима и кнезовима у народу одржати и одмах да настане да прибеер од народа порезе и арач и њему донесе, а он ће га везиру у Травник послати.

На ово му Чворић каже, да је сва мирија у пола прибрана, али да се није смела сваком издавати; сад пак кад законе власти земљом управљају, за кратко ће време цела дација у муселимове руке доћи. По овом се растану, и муселим оде у Зворник а Чворић одмах преко кметова отпочне трогодишњу царску мирију прибирати, па кад све правилно скупи, однесе у Зворник и муселиму са среским кнезовима уредно на квиту преда.

Муселим и овом приликом изјави Чворићу пред кнезовима, да је њим врло задовољан, и препоручи кнезовима, да ништа у својим срезовима не предузимају без договора са Чворићем, и нека Чворића сматрају као његова повереника и као царског човека у свему.

Доцније поручи муселим Чворићу, да је и сам ч. везир с њим задовољан и да ће му доцније и остале везирске наредбе саопштити.

После тога на неколико месеци договори се Чворић са кнезовима и кметовима, да позову муселима у Лозницу, да он као царски већил прође кроз народ и увери се о

добром владању истог и да види очима и чује својим ушима из уста народа неправде, које су му раније власти, аге и спахије починиле. На овај предлог Чворићев сви се сагласе и писмену молбу пошаљу Ибрахим аги муселиму да дође до у варош Лозницу и народ походи.

Муселим испуни жељу народњу и дође у Лозницу, где га народ са кметовима и старешинама својим весело прими и угости. Чворић га је чак на Дрини са добром четом коњаника предсрео и у Лозницу допратио. Ту муселим прими многе жалбе од народа противу појединих Турака за разна нападања, отмице и бојеве, и обећа се све најстрожије извидети и сваком пуно задовољење дати.

При поласку предаде муселим Чворићу бујрунтију везирску, којом га он поставља за главног кнеза целе нахије подринске и пред сабраним народом огрне га црвеним бињишем, за знак, да му се у име царско предаје власт и старешинство над народом. За тим се достојанствено испрати муселим од целог сабраног народа до на Дрину разуме се са многим даровима. —

По овом оде опет Чворић у Крагујевац књазу Милошу и све му каже како се муселим с народом понаша и како је он од везира за главног кнеза од Подриња наименован. Књазу ово мило буде и каже Чворићу да добро чува ту наклоност муселимову а никако не престаје народ уверавати да ће врло скоро над њим турска власт са свим престати и да ће Подриње са Србијом коначно састављено бити. И овом приликом похвали Чворићево поступање и поклони му једну своју скупоцену сабљу, и отпусти га.

У том времену закупи арач нахије подринске по везирском одобрењу, неки бег ефендија из Градачца, и муселим зворнички Ибрахим ага, по договору са закупцем пренесе прибирање арача на Чворића, само да више Турци не тумарају по народу. Ово муселим саопшти Чворићу и он се те дужности, по одобрењу кнеза Милоша прими.

Чворић је две пуне године са једним ефендиним ћатипом прибирао ову дацију штедећи што је више могао и заклањајући сиротињу, а остале царске даније, које су са свим умерене биле и десетак спахијски народ је сам преко својих кметова купио и издавао, Турци се скоро никако у народ мешали нису.

Године 1833 купи од бег ефендије прибирање арача у Подрињу књаз Милош Обреновић, који такође прибирање истог преда Чворићу као своме чиновнику.

Сад је већ књаз Милош савршени уплив у Подрињу имао и колико је год овога уплив у народу напредовао и ширио се, толико је турски опадао. И тако на концу 1833 године уплив турски са свим ишчезне, а књажева се власт са свим распространи и утврди.

Шта је предузимато у округу подринском на концу 1833 и у 1834. години, да се Турци са свим очисте из овога предела.

Познато је из историје српске, да је књаз Милош султанским хатишерифом од 3. Августа 1830. а по турском леточислењу од 7. Ребијулевеља 1246. године потврђен за наследственог књаза српског и да је истим свечаним актом споменуто, да ће се Србији и оно шест 1815. године отргнутих окружија повратити, а хатишерифом царским од Новем. месеца 1833. године јављено је књазу и народу српском, и да му се враћају у присаједињење иста окружија

По овом височајшем царском хату имала су се иста окружија — у које и подринско спада — одмах присаједините Србији. Но Турци, који никад своје обећање без одуготезања испунили нису, свагда по нешто за узрок подмећући, нису хтели извршењу ове царске воље приступити и отпочети сеобу Турака из Србије.

Кназ у своје време и на своме месту подејствује, да се то изврши, али кад се Турци и даље немарни учине, он се побоји, да Турци по каквој прилици не пореку дато обећање, и науми сам собом порадити, да Србија добије оно на што право има. У том свом решењу прибере добар део војске и с њом пође на границе. Турци сазнавши да се Милош не шали, одреде у Цариграду комесаре, који ће границу српску определити и хитно у Србију пошаљу да се царски акт изврши.

Комисари: султански и царско-руски означе границе Србији и поврате се, али се Турци свуд сеоби успротиве, зато се кназ принуђен нађе коначно извршење силом своје моћи и снаге концу привести, одреди војске своје у сваки округ, па тако и у округ подрински.

Познајући, да је у округу подринском — понаособ узимајући окружија — понајвише Турака живело, и да су тамо понајгоровитија и понајопаснија места, а и Турци да су тамо најгоре јогунице, одреди кназ зреле и одважне чиновнике своје и пошаље са својом војском у Подриње, на име Тому Вучића Перишића и Лазара Теодоровића чланове народњег суда. А у исто доба постави у три подринска среза капетане, и то у срез рађевски Илију Чворића, у јадрански Ђурђа Јаковљевића, а у соколски Петра Васића и свима своје дипломе изда. Сад се нареди и предузме исељавање Турака.

Тома Вучић као управитељ овог покрета дође са четири капетана имено: Павлом Симеуновићем тамнавским, Антом Јовановићем подгорским и Николом Ракићем колубарским од округа ваљевског, и месним соколским капетаном у атар среза соколског са довољно добро наоружане војске. Намера је и план кнажев био, да се сви Турци житељи сеоски од града одвоје и у Босну претерају, али како су врло планинска горовита места и прослопи, требао је вешт човек да војску куд треба проведе, зато се

изабере Бошко Тадић родом из села Дрљача код Сокола, онда трговац ваљевски —, који је цео предел соколски познавао, и он потајно од две капетаније војску под Павлом Симеуновићем и Николом Ракићем проведе између града Сокола и највећег турског села Петрца, а другу између Сокола и турских села: Забучја, Пећи, Постојена и Алуге под капетанима: соколским Васићем и колубарским Антом Јовановићем, у којој се и Вучић као војсковођа находио.

Војске кад своје позиције заузму, одмах потисну Турке од града Дрини јужно и северно. Турци из јужних села буду претерани у Босну на скели љубовиској, а северни преко Крупња и Лознице на Сирдан скели. Турци пак из Сакара и Малог Зворника одупру се оружани и остану непокренути, јер су их с прсију сачувале од нападања војске тврде камене клисуре, а од границе с Дрине — с лећа — град Зворник, који их је градским топовима испреко Дрине бранио, и којима су готови били у помоћ притећи Турци Зворничани.

По овоме, Турци за три дана буду очишћени из свију села испод Сокола и без пушке и без мртве главе, и војска се почне прикучивати Сакару и Малом Зворнику, да и одавде остатак Турака истера. Но непредосторожношћу војсковође Вучића, турска војска шести дан пређе у аду Диздаровачу спрама реке Грачанице и Сокола а одатле се и ближе граници сувој примакне. Вучић дознавши за превару турску, крене на њих војску, ови га у бусијама дочекају и на домак села Узовнице, за неколико минута седамнаест Срба, све одабраних војника погину.

Турци опет буду натраг потиснути преко Дрине, али Сакарци и Малозворничани остану. После годину дана поврате се опет Сокољани Турци под заклоном управитеља града Сокола, који их је све помало примао, док их све опет повратио није, где су чак до 1863. године живели

и тек онда протерани, а Сакарци и Малозворничани живе и дан данашњи с ову страну Дрине у својим местима.

За изгнање пак Турака, који су: у Крупњу, Лозници и Липници становали, одређен је Илија Чврић — који међу тим већ за председника подринског суда аванзовао и произведен за заповедника целог подринског кордона до реке Јадра, да са капетанима: рађевским Тешманом сином Цвеје солдата из Бастава, јадранским Ђурђем Јаковљевићем и посавско-тамнавским из округа шабачког, мајором Ђуком Марковићем. А за Турке љешничке, одређен је велики Срдар мачвански Вуле Глигоријевић са капетаном: тамнавским Марком Лазаревићем. Но како се цела граница дринска до аустријског града Раче имала војском посести, а ова два среза нису зато довољно војске имала, тако је 100. одабраних војника из округа пожаревачког под капетаном омољским Павлом Душманићем послато на прудове дринске у шанац бадовиначки, код кога је за сво време изгоњења Турака, писац ови хисторичких догађаја писар био.

Из Крупња оду Турци у Босну на прву опомену Чврићеву јер су са свију страна били војском окружени. Но Чврић бојећи се турске преваре као што су и Вучића преварили, за што је добро подринске Турке познавао, запреми војском — сместивши је у бусије — сву границу дринску од Малог Зворника па до баре ковиљачке, пак се и сам у војсци задржи. Али кад добије глас, да Турци лознички на многе опомене неће да одлазе а старешине оклевају на њих ударити, остави своју позицију и дође у Лозницу. Овде се тачно извести о понуди за одлазак и о упорству турском, па по договору са ондашњим старешинама окружe војском Лозницу и у бојном строју пођу на варош, нехтевши више понуђавати Турке на излазак. Турци видећи да већ нема више шале и да се даље противити и одупирати не могу, заиштy да им се остави термин за сеобу и даде подвоз. Тражење ово одобри им се, и трећи

дан сви Турци са пртљагом селбеним буду на пруду дринском окружени са свију страна војском. Но Турци босански не хтедну их на ади шепачкој за пуна три дана превозити, а из којих узрока нису хтели казати.. Четврти дан позове Чворић Турке из прека и поиште да Турке превозе, да не пропадају са фамилијама на дринском брегу, и добије одговор, да их паша у Босну не пушта. На ово он примети, да одмах иду и поздраве пашу нека по царској наредби прима људе тамо куд ићи морају, да се овде не пате; јер ако то за најкраће време не учини, војска ће све Турке у Дрину сагнати, па онда нека падне сва грехота на његову душу и одговорност код везира намесника царског. Паша сутра дан заповеди, да се Турци са четири лађе превозе, и за кратко време очисте се сви лознички и липнички Турци из Подриња а код народа завлада братство, мир и поредак.

И Љешничани Турци противили су се сеоби; шта више Пајазит Дедић месни старешина са својим јаким џематом хтео је на отпор војсци српској стати. Но срдар Вуле кад дозна намеру Турака љешничких, крене са свију страна војску, и у полукругу пође право на турске куће, и тек пошто неколико кровињара крајњих запали и стане вриска и помагања жена и деце, Пајазит са двадесет ерлија изађе пред срдара и замоли, да им термин сеоби остави и подвоз даде, које одмах обећа и учини, а после двадесет и четири сата испрате се сви Турци Љешничани са пртљагом и фамилијама преко јањарске скеле у Босну.

Пошто се Турци и турска власт овако протера, утврди се савршено у подринском округу власт српскога књаза.

Закон и закона наређења свуд се једнако распростру и народ подрински ослободивши се Турака и њихова зулума, постане слободан и сваки свога имања господар.

....

ПРЕ ТРИСТА ГОДИНА.

ПРИЛОГ К ИЗУЧАВАЊУ ИЗВОРА ЗА ИСТОРИЈУ НАШЕГ НАРОДА У XVI-ОМ ВЕКУ.

од

Чедомиља Мијатовића.

Мало који век у прошлости европскога друштва има да покаже покрете тако дубоке и тако огромног светско-историјског значаја, као шестнајесто столеће. Сваки његов дан доносио је све нове гласове о открићима с ону страну широкога океана, све радосније гласове о чудесима ново откривеног света. У самој Европи извршивала се велика економна револуција, која је средотежу светско-трговачког окрета из Мљетака пренела у Лизабону и у Амстердам. Под упливом овог материјалног покрета, било умнога живота почело је у западној Европи да куца живље и пуније. Уз важност компаса, којим је откриће новог прекоморског света могућно постало, расла је упоредо важност штампарске справе, којом се свет мисли отворио приступачним свима и свакоме, и тек тада постао благо које се не губи. Можемо рећи да је управо помоћу ове две справе Европа успела да исплива из средњовечног мора умне и материјалне сиротиње. Међу свима вековима у историји човечанства, шеснајести ће остати вазда славан као век реформације, као век у коме се половина Европе истргла из окова римске цркве.

Али док се овако запад дизао к висини политичке слободе и умне независности, исток — старо огњиште европске

цивилизације — тонуо је из дана у дан све дубље под теретом азијатских ордија. Док су се тамо множили услови за напредан и човечан живот, овамо је чета мухамеданска рушила све знаке напретка, који су хришћански народи кроз векове рада постигли били, и још више у корен убијала све елементе цивилизованог живота. Заиста, остаће чудно за сва времена, како се мало солидарности показивало међу западом и истоком европским у оно доба. Ствар се објашњава само кад се узме у поглед чисто невероватни егоизам и политичка кратковидност главних представника католицизма. Да богме да су источни народи у првој линији сами криви што допадоше да грцају у поплави мухамеданској. Али огроман део одговорности пада на ону касту људи на западу, која проповедаше и вероваше, да је већа заслуга спаљивати хиљаде хришћана који не верују у папу, него борити се противу Турака, који су огласили рат хришћанским народима и хришћанским начелима.

За нас је од велике важности да сазнамо стање нашег народа у оном великом и бурном времену. Чини ми се, да тек кад се тачније сазна растојање између стања нашег и стања западних народа у шестнајестоме веку, моћи ће се правично оценити резултати оног напрезања које је наш народ у овом веку а на путу цивилизације развио. Осим тога, ми имамо моралну дужност, да се у свима могућним појединостима упознајемо с патњама наших праотаца. Мученичким оним нараштајима можда је само једна утеха, једини изглед на награду лебдио у мисли, да ће потомци њихови у срећнија времена сазнати сву тегобу њихова живота. И заиста, сазнамо ли једном сву несрећу њиховог положаја, то гробу њиховом не ћемо моћи одрећи венац награде у знак, да признајемо њихово велико постојанство у љубави к вери и отаџбини, њихову душевну јачину у несрећи, у знак, да у њиховом страдању видимо јунаштво коме се дивимо.

До сада се у нас време XVI-ог века тек врло мало проучавало. У самој ствари оно се једва могло и проучавати, јер за дуго нисмо ни знали где да тражимо његове историјске изворе.

Колико ја знам господину Срећковићу припада заслуга што је први обратио пажњу на наше народне песме о хајдуцима као на један историјски извор за ову периоду. На другу једну врсту извора за историју нашег народа обратио је пажњу г. Јов. Ристић још год. 1853 расправом својом „о историчној важности успомена старијих путника неких који су кроз Србију прошли.“ (Гласник VI, стр. 209). Трећу једну врсту извора (у осталом доста сродну овој последњој) могли би наћи у страним списима о стању турскога царства у оно доба, и нарочито у дипломатским извештајима посланика страних дворова у Цариграду. Колико је друга и трећа врста ових извора за сада мени позната, ни у једноме делу нема толико и таквих података, да би нам се оно жалосно време потпуно у правоме свом изгледу пред очи изнело. Али овде и онде међу њима можемо ипак напабирчити прилично занимљивих података, који, кад се саставе у једно, могу бар у главним и оштим цртама да покажу стање нашег народа у оно доба.

За непотпуни нацрт, који следује, ја сам се служио овим делима:

1. Relazioni di baili e di ambasciatori veneti alla Porta ottomana nel Secolo XVI; racolte ed annotate dall Dal. Vincenzo Lazari, Firenza 1855. Ово је 3-ћи део у III-ћој серији дела: Le relazioni degli ambasciatori Veneti, које је друштво једно итал. књижевника почело да издаје год. 1844. Извештаји иду од год. 1503 до 1594.

2. Turcicarum rerum commentarius Pauli Sovii, episcopi Nucerini ad Carolum V imperatorem. Parisiis MDXXXIX (1539). Од овога је дела у шестнајестом веку изашло више разних издања и неколико превода.

3. De Turcorum origine, religione ac immanissime eorum in Christianos tyranide; deinde viis per quas christianorum principes Turcas profligare et invadere facile possent. Joanne Cuspiniano autore; Antverpiae 1541.

4. I commentari di Theodoro Spandugino Cantacusino, gentil'huomo Constantinopolitano, dell' origine de principi turche. Florenzia MDLI (1561). —

5. Costumi e legi de' Tnrchi, di Theod. Spandugino Cantacusino, Venezia 1574; ово је издање Сансовина;[1]) прво је издање изашло 10—12 година пре овога.

6. Türkischer Untergang, oder Räthliches Bedenken kayserlicher Mayestät Ferdinando I anno 1558 übergeben durch Simonem Wolnerum Pomeranum. Leipzig 1664.

7. Türkishe Staats-und-Regiments-Beschreibung Augsburg 1564 од непознатога писца.

8. Vita e lege turchescha di Gio. Antonio Mernavino Genovese. Venezia 1574. Издање Сансовина. Опис се односи на прву половину XVI-ог века.

9. Costumi de Turchi, trattate scritto al cardinal Ridolfi da Luigi Bassano de Zara. Venezia 1574.

10. Fatti illustri di Selim, imperator de' Turchi, tratti dalle historie di Paolo Giovio. Издање Сансовина у Млецима 1574.

11. Angerii Gislenii von Busbeck, vier Sendschreiben der türkischen Botschaft, welche von dem Römischen Kayser Ferdinando dem I an Soliman damaligen türkischen Keyser ihm aufgetragen worden, darinnen viel politischen Lehren,

---

[1]) Сансовинова збирка дела о турској историји носи име: „Historia universale dell' origine et imperio de' Turchi.“ Издање је своје посветио „Пресветломе и превасходноме господину Јерониму Анђеловићу, кнезу од Тесалије, херцегу и кнезу од Дриваста итд. заштитнику и поглавару „сјајне војске каваљера знатних, Анђеловићевих, Константиновит а имена св. Ђурђа.“ —

lustige Geschichten, philosophischen Discursen etc. mit vielen Kupfern. Nürnberg 1664. Путопис је из год. 1564. — Оригинал на латинском.

12. Stephen Gerlach des älteren Tage-Buch der von zweyen glorwürdigsten Röm. Keysern Maximiliano und Rudolpho an die Ottomanische Pforte zu Constantinopel abgefertigt und durch den Wohlgeb. Herrn David Ungnad Freihern zu Sonneck und Preyburg vollbracht. Frankfurt. a. M. 1674 fol. Опис се односи на пут у год. 1573 и 1578.

13. Neue herausgegebene Reissbeschreibung nach Constantinopel und Jerusalem, Solomon Schweigers weiland Prediger zu Nürnberg, Nürnberg 1665. Описује се пут године 1577.

14. Der Freyherrn von Wratislaw merkwürdige Gesandschaftsreise von Wien nach Konstantinopel. Leipzig 1787. Путопис је од год. 1591. Оригинал је писан на чешком језику.

15. Neu — eröffnete ottomannische Pforte Beschreibung der Ganzen türkischen Staats und Gottesdienstes, daraus zu ersehen dieses grosen Reiches Macht und Gewalt, besondere Regimentsform, politische Maximen und Regeln etc. übersetzt aus dem hochberümten Herrn Ricaut in engl. Sprache verfassten und zu unterschiedl. Malen ins französische gebrachten Buches. Augsburg 1694 fol. Рико је био секретар енглеске посаобине у половини 17-ог века у Цариграду, али његове брижљиво и обично на поузданим местима прибране белешке односе се у многоме и на стање ствари у шеснаестом веку.

К овим изворима могао бих додати још као познате ми (премда их при руци немам).

16. Куринешићев путопис у Цариград од год. 1530 (који је год. 1864 штампан у Видову дану); и

17. v. Liechtenstein, Reise nach Constantinopel in Jahre 1588 (који је штампан у Шумадинци год. 1855.)

Проучавајући изворе за историју нашег народа у XVI. веку, човек не може да се отресе општег једног утиска који остаје као крајњи резултат свега тога проучавања. Очевидно вам постаје, да имате два елемента, који дејствују један на други; српски — или да се шире а тим и сигурније изразим — југословенски елеменат, који носи на себи све знаке европске цивилизације, дејствује на елеменат турски, који носи на себи све знаке азијатске суровости — и обратно турски елеменат дејствује на југословенски. Југословенска цивилизација дејствује на азијатску суровост питомећи је; турски елеменат дојствује на југословенски политични и друштвени строј, растварајући га, рушећи га и дивљачећи га. Дисхармонија ове две струје — то вам је у три речи историја балканскога полуострва у шеснајестоме веку.

Стање ствари па истоку у оно доба могло би се сазнати проучавањем свакога од ова два правца по наособ. Али не ћемо се мислим изгубити, ако и без унапред утврђеног правца зађемо у саме изворе. и примимо њихове податке онако како нам их дају.

Извештаји мљетачких посланика у Цариграду остаће као један од најважнијих извора за историју турске царевине 16-га века. Осим тога, они могу да послуже као добра школа за младе дипломате. У њима се јасно огледа широк поглед који обухвава све, оштро око које види све ситне појединости и прониче дубоко. Извештаји су ти сви по једном угледу рађени, то није побројавање тегоба које је посланик имао да савлада и изнашање успеха које је постигао; то је више извештај о стању царства, излагање његових добрих и злих страна, његове јачине и слабости; на кратко посланик мљетачки није писао извештај да прослави себе, већ да утапча пут к срећноме успеху оног посла, који иза њега дође. Посланици мљетачки пре свега особиту бригу полажу на то, да сазнаду право стање финан-

ције и војске султанове, да пронађу и изнесу на видик тајну турских победа, па онда одмах испитују и брижљиво цртају карактер наклоности, слабости и врлине главних лица у државној служби.

Не ће сувишно бити ако се упознамо с материјалном силом (у колико се она у цифрама огледа), која је стојала на супрот нашем осиромашеном, обезглављеном и растројеном народу.

Посланик Бернардо Наваџеро у своме извештају од Фебруара 1553 год. рачуна приходе султанове хазне на 7,166.000 дуката.[1]) У ову суму улази између осталога: од харача 1,500.000 дуката, од десетка у житу и воћу 800.000. С овим се добро слаже и извештај посланика Доминика Тревизана, само што овај ставља приход од харача на два милиона дуката, приход од порезе на стоку такође на два милиона, а принос од рудника на један милион (без сумње погрешно!)[2]) Спандуџин Кантакузин, који се обично показује да добро познаје турске прилике, и сам цени приходе султанове у ово исто доба (1550—1590) на преко седам милиона дуката.[3]) Он ће за цело бити најближе истини кад вели, да принос од рудника „обично“ („ordinariamente“) износи 90 хиљада дуката. Принос од царина он рачуна на 700.000 дуката.

Податци ове тројице у опште представљају највишу цифру султанових прихода. Други извештаји стављају је много ниже. Бајлија Антоније Ерицо још у години 1557 цени их свега на 2300 товара, што чини 4,160.000 дуката (рачунајући 100.000 аспри или 2000 дуката у товар).[4]) Посаобински секретар Меркантоније Донинија пише 1562 год. сенату: „трудио сам се много, да дознам праве

---

[1]) Relazioni, III, 1, стр. 110.
[2]) Relazioni, Ser. III, tom. 1, 150.
[3]) Spandugino, De costume Turchi, 116. —
[4]) Relazioni, III, 1, 109.

приходе царства. Сазнао сам извесно, да су 1. Јула 1561 год. тефдердари поднели султану извештај, да је до тога дана ушло у хазну његову 216,519.826 аспри, што по 50 аспри у дукат чини 4,330.396 дуката 26 солда, и да је у истој години издано из касе 206,581.957 аспри или 4,131.639 дуката и 7 солда, тако да је превишак свега 198.757 дук. 17 сол., што није много с погледом на величину царства и прихода." [1]) Напред споменути Ерицо ставља превишак султанове хазне у г. 1557 на 1,004.000 дуката.

Из ових података ево шта у кратко извести можемо:

У првој половини XVI-ог века приходи султанови износили су у средњу руку преко 5 милиона дуката; у другој половини до 5 милиона. Ово је наравно по одбитку трошкова по санџацима.

Приход тај показује већ тежњу да постепено опада; — очевидан знак да народна маса осиромашава.

Али свакојако приход је тај за оно време знатан, и што је најзначајније, турска је царевина у она времена мало не једина, која у својој финанцији има да покаже превишак. Богата млетачка република носи у оно доба терет повеликог дуга државног и рачуни јој се заклапају с дефицитом. Повољно стање Турске није могло дуго да траје, али је оно у ондашње доба било страшно и моћно оружје у власти султана.

Што се тиче саме војске султанове, о њој пише бајлија Ђанфранческо Морозинија (год. 1585) да износи свега 280.000 људи; у овај број улази 80 хиљада јаничара и спахија, који примају редовно свака три месеца плату из султанске хазне, и 200 хиљада зијамничких и тимарничких војника, којима се ништа не плаћа.[2]) Него млетачки по-

---

[1]) Relazioni, III, 1, 190.

[2]) Relazioni, III, 3, 259. У половини XVII-ог в. Рико по брижљиво покупљеним податцима рачуна зијаметску и тимарнотску

сланици не мисле да тајна турских победа лежи у овоме, за ондашње прилике огромноме броју. Данило де Лудовизија у своме извештају од 3 Јуна 1534 пише: врлина султанове војске лежи у томе, што она није састављена од најамничара и странаца, већ што су султанови војници још у детињству пробрани из свију крајева царства, што стојећи непрекидно под платом и дисциплином постају срцем и душом његова сопствена војска; отуда после долази и велика корист од покорности и верности.[1]) У опште сви европски писци, који су у шеснајестоме веку писали о Јаничарима и о бојевима европске војске с турском, признају, да Јаничари надмашају европске војнике војничком извеџбаношћу и безусловном покорношћу к својим старешинама. Јаничарство је баш у шестнаестоме веку пожњевало своју највећу снагу; у оно доба њима није слободно било ни женити се нити беспослено време испунити каквом занатлијском радњом: њихов esprit de corps подигао се на ступањ дервишке занесености. Обично се мисли, да суласкава и чуствена учења коранова била извор одушевљењу, а ово опет талисман турских победа на хришћанскоме истоку. Коран је без сумње имао нешто удела у тим победама; али главна се заслуга не може коме другом приписати већ систематичном веџбању у војеној вештини и дисциплини већој него што је била она у хришћанских војска. Коран је остао и у познијим вековима онај исти, који је био и у XVI-ом; али извеџбаност и дисциплина опале су, и место победа турска се историја пуни погибијама.

Морозинија још вели, да тимарнички и зијамнички војници ни мало не уступају у храбрости оним војницима које

војску највише до 100.000. Ricaut, Neu-erröfnete Pforte, 131 Сагредо наводи као највиши број 145.000. Sagredo, Memorie istoriche de Monarchi Ottomani, треће издање од 1679 у Млецима страна 17.

[1]) Relazioni, III, I, 8.

од пет до шест везира.[1]) С овима се он договарао и саветовао о свима важнијим мерама; појединим члановима његовим поверовао је и извршење најважнијих одлука као што је и велики везир свагда био члан тога савета. На кратко, ово је тело имало пресудног утицаја на управу државну, на унутрашњу и спољашњу политику. Описујући личности овог султанског савета, посланици млетачки оставили су нам доказе, да су кроз цео шеснајести век најважнија места у државној управи турској, места од највећег уплива поред султана, заузимали људи словенске крви, синови српских или хрватских родитеља.

Већ при уласку у шестнајести век у најдаровитијим и најмоћнијим везирима султановима сусрећете се са синовима славних српских кућа. Већ из извештаја ванредног млетачког посланика Андрије Гритије од 1503 опажа се, да је једна од најзнатнијих личности турске царевине Ахмед-Херцег-огли-паша или, како га често пишу, просто Херцогли-паша. Гритија га веома хвали као човечна и великог пријатеља млетачког, и помиње како у султана Бајазита у великом уважењу стоји.[2]) И у извештају Антонија Ђустинијана од 1514 о њему се говори као о првом везиру царства, и Ђустинијан још додаје, како је то стасит и красан човек. Овај Ахмед није нико други већ Стеван, син херцега Косаче и брат херцега Влатка. Од прилике од 1480 до 1515 он, тако рећи, својим делима испуњава турску историју. Он наизменце служи као серашћер турске војске, као беглер-бег од Румелије, као капудан-паша (велики адмирал), као велики везир. Султан Мохамед дао му је једну кћер своју за жену. Историци шеснајестога века радо се баве с његовом личношћу, баш као и мле-

[1]) По Хамеру Geschichte des. osm. Reiches III, 365, први пети, везир постављен је 1556 у лицу потурчењака Ферхад-паше о коме ће и ниже спомена бити.

[2]) Relazioni III, 3, 41.

тачки посланици. Павле Јовије има читаву приповетку о узроку са кога се потурчио.[1])

Још за живота Херцег-Ахмед паше прва места у султановом савету као и на бојном пољу заузимљу Мустафа-паша и Ахмед-заде. Ђустинијанија пише 7 Феб. 1514 за првога да је родом из Србије, за другог да је родом из Дукађина, те се по овоме и зове Дукађин-паша.[2]) О Мустафи Марко Миније јавља сенату (8 Апр. 1522), да је после Пири-паше, великог везира, најзнатнија личност на порти, да је родом Словенин, да је врло љубазан, снисходљив и доброг срца, личан и стасит, зет је султанов и има му 40 година.[3]) Он је сераштер војсци која опсађује Род, а одмах за тим (у Окт. 1522) постављен је за пашу од Мисира. Хамер говори о Мустафи као другом везиру, који после Ибрахима, великог везира, највише уплива у држави има (Hammer, III, 53). О самом Ибрахиму Хамер вели да је Грк, али на једном месту наводи, како српски

---

[1]) Павле Јовије прича овако: Ахмеду је хришћанско име Стеван и син је херцега господарѣ у Славонији од Црне Горе. Отац му је испросио за њ девојку куће деспота од Србије. Али кад су је довели, још пре венчања сам отац Ахмедов залуди њезином изванредном лепотом, и на силу заузме место синовљево, те се венча с девојком, ма да су се и њезини родитељи томе противили. Ово насиље и непоштење херцегово тако дирне младог херцеговића, да он одмах отиде од оца к Турцима у суседству, а одатле у Цариград. Ту га султан Бајазит особито лепо дочека, и тешећи га обећаваше му своју кћер за жену ако се потурчи. По неком времену Стеван то и учини, и прозове се Ахмет. — Још даље Јовије о њему прича, да он једнако жуди да се врати к вери хришћанској, и да се поћу у тајном једном куту свога двора моли пред распећем Христовим. „Ово сам, додаје Јовије, ја чуо од Јована Ласкара, коме је Херцег-огли ту икону распећа показао. Pauli Jovii, Fatti illustri„ страна 336.

[2]) Relazioni, III, 3. 50.

[3]) Relazioni, III, 3. 79.

говори (III, 140.). Овај Мустафа није нико други већ Максим Црнојевић. Петар Зено у своме извештају од 1524 пише управо, да је Мустафа родом из Црне Горе.[1]) У исто време био је још један серашћер Мустафа, рођен Бошњак (Јајлац Мустафа-паша). Петар Брагадин, бајлија, у своме извештају од 1526 даје нам сасвим подробан опис Мустафе-паше Црнојевића. Између осталога вели: он се радо назиље „пријатељем млетачким од старина“; човек је од природе врло неуредан, раскошан и настољубив, пије вино; леп је спољашношћу, човечан је, много говори о држави, има 700 робова, прихода годишњег на 70.000 дуката итд.“[2]) У исто време трећи везир на порти био је Ајас паша, родом из Албаније; о њему Брагадино пише, да сваког месеца шаље својој матери, калуђерици у Авлони по 100 дуката. Relaz. II., 3, 102. Између осталих података о личностима Брагадин вели, да је прва законита жена султана Сулејмана, мати његовог прворођеног сина Мустафе, била Црногорка, а друга Рускиња. О народности ове последње, која је имала велики политични уплив у држави, у опште се сви историци слажу.[3])

У петој десетини века о коме говоримо највећи уплив врши Али-паша, ага јаничарски, серашћер војске која 1556 упаде у Угарску, велики везир од 1561 год. Антоније Ерицо пише о њему да је Словенин из Далмације.[4]) Али Меркантоније Донинија, који је тако богат занимљивим податцима, пише под 1562 сенату, да је Али-паша родом Бошњак, да му има око 67 године, и да је нарави благе и штедар.[5]) Поред њега излази на видик Ферхад-паша,

---

[1]) Relazioni, III, 3. 96.
[2]) Relazioni, III, 3. 103. И у Хамера Gesch. des osmanischen Reiches, III, 52.
[3]) О упливу ове жене на султана вид. Sagredo, Memorie, 141. Hammer, III, 317 и 350. —
[4]) Relazioni, III, 3 168.
[5]) Relazioni, III, 3 185.

ага јаничарски и везир кога је султан Сулејман оженио унуком својом; за њ Донинија пише да је Хрват. Кад 1565 Али-паша умре, место великога везира заузимље Мохамед Соколовић (Соколи-паша) Бошњак, који је стекао славе као војсковођ још у ратовима у Сибињу и Угарској 1552, у Персији 1554. И он је од 1562 зет султанов. Соколовић је не само најславнији везир турски XVI-ог века, већ он је заиста најдаровитији државник овога времена. Мљетачки се посланици диве државничкој мудрости његовој. Јаков Рагацонија у извештају од 16 Августа 1571 пише о њему: Мехемет паша, први везир и управитељ царства, родом је из Босне, има му око 50 година, човек красне спољашњости, и како се у једној доброј прилици сам изразио, води порекло од деспота српских, премда неки друкчије говоре. Човек је необично мудар и честит у управи својој, и како је велика утакмица између њега и других паша, то се он понаша с великом обазривошћу и увиђавношћу и у важнијим стварима свагда гледа да добије на писмено пристанак свога господара; истина је, да је све у његовој руци, јер он уме тако ствари султану да представи, да се овај свагда изјашњава за његове назоре. Веома је богат, али и тврдица“ итд.[1]) За време његова везировања, које је трајало пуних 15 година (за турске прилике необично дуго) Срби Мухамеданци заузимали су најважнија места у царству. Рагацонија помиње у ужем савету султановом осим Соколовића као петог везира Мехемет Азалију и Мустафа-пашу као шестог везира, и за обојицу вели да су из Босне. Соколовић је погинуо од руке једног убице Бошњака, с јесени 1579. Павао Контарини, који је дошао за бајљију у Цариград у год. 1580 пише у своме извештају од 1583 год., како се мисли, да је убицу Соколовићевог најмио Мустафа-паша, који се надао да ће сам сести на златно седиште великог

---

[1]) Relaz, III, II, 98.

везира. Али, као што Контарини пише, Мустафа и сам умре 1580, и главни уплив на султана и на ток политичких догађаја пређе у руке Чауш-паше, Синан-паше и Ибрахим-паше. Синан је Србин из Албаније, Чауш-паша је родом из Хрватске, а Ибрахим је рођен негде близу Дубровника. О овоме Контаринније пише: Ибрахим је човек необичне мушке лепоте, удворан, учтив, окретан и разговоран, љубимац султанке матере. Султан, како говоре, хоће да му даде кћер своју за жену.[1]) Синан-паша је задобио султану Јемен и Тунис, а Ибрахим потчинио му Друзе на Ливану. О једном беглербегу румелијским Ибрахиму, имамо неколике белешке и од чешког барона Вратислава у његовоме опису путовања у Цариград с посаобином цара немачког год. 1591, које се добро подударају с оним описом напред. Навешћу их овде, да би читаоци на само назрели сјајност, у којој су ове потурице живеле, пре него што пођемо да видимо беду и крајњу сиротињу, којом се хришћанској цркви верни народ патио: —

„6-га стигосмо у Софију. Ово је велика и многољудна варош; беглербег од Грчке станује у њој. Варош је ова некада стојала под влашћу угарских краљева, а после под влашћу деспота или кнежева од Србије, док је т. ј. та кнежевска кућа трајала, јер се у турским ратовима угасила. Беглер-бег даде нас преко свог првог чауша поздравити добродошлицом. Сутра дан рано посла нам сјајно окићене и красне коње, да му дођемо на походу; најотменија лица из пратње посланикове узјахаше их; господин посланик одабра за се коња беглербеговог, који му се највећма допао, а којега је опрема вредила многе хиљаде фораната, јер је сва била покривена драгим камењем. Поход се крене оним истим редом као и у Будиму. Кад се већ приближисмо стану беглербеговом, видесмо како су се у

[1]) Relazioni, III, 2, 241.

дугачки ред упарадили све до самих соба беглербегових с једне стране 100 Јаничара а према њима с друге стране толико спахија. Унутра у двору нађосмо да су сви зидови застрвени најскупоценијим персијским тапетама. Беглербег седео је на једном узвишеном месту у једном крају сале. Господин посланик заузе место управо према њему. Иза беглербега стојала су два дечка краснога раста, а одевена у дуго чистим златом испреткивано руво, како жене носе. Сам беглербег био је отмене и пријатне спољашњости, што до тада још не видесмо. На глави је носио скупоцен турбан, украшен са зади перјаницом. Турци нам причаше да ће скорим овај човек да се ожени једном од царских принцеза. Кад му господин посланик предаде царско писмо, он га прими с многим поштовањем, и разговараше се с господином послаником на врло забаван начин; по целом се његовом понашању видело, да је то човек од двора. Посланик му тада предаде царски поклон, то јест: две велике сребрне боце, један велики сребрн па позлаћен сат у слици турског турбана, на коме је стојао коњиц један, превртао очима и при избијању часовника ударао копитом онолико пута колико је сахата и толико пута отварао жвале, а доле поред његових конита виле су се гује и мицали гуштери. Али беглербег тражаше после још и две хиљаде талира, што се обично као поклон доносиваше итд.“ [1]) У време кад је посаобина с којом је Вратислав путовао, стигла у Цариград, великим је везиром постао Ферхад-паша, стричевић Синан-паше. За обојицу Вратислав вели да је чуо, да су некада у Албанији свиње чували.

Извештаји млетачких посланика о личним одношајима отоманске порте у XVI-ом веку имају данас већу важност, него што се можда на први поглед чини.

---

[1]) Wratislavi Reise, стр. 74 и даље.

Њима се пре свега потврђују неколике историјске белешке, које смо до сада имали, али о којима се, гледајући на њихов извор, још сумњати могло. Тако је још неки Сибињанин, који је у првој половини XVI-ог века провео многе године као роб у Турској, причао да словенским језиком говори не само већина Јаничара, него и сам двор султанов.[1])

Луиције Басано Задранин у опису турских обичаја из истога доба вели: „Султан се разликује од осталих великих владалаца и тиме, што док ови мисле да је потребно да знају говорити многе језике, он мисли да је доста да зна свој језик и словенски, који он много цени и разумева, а којим се служи за то, што га многи народи говоре. Јер овим језиком говоре у Далмацији, у Србији, многи у Босни, сви у Албанији, у доњој Бугарској, у Тесалији, Тракији, Пелопонезу, у Влашкој, и на граници немачкој говоре га извесни народи, названи Крањци или Крањолци, даље цела Пољска, Чешка, Русија, па и многи Кимбри служе се овим језиком." [2])

И Павле Јовије у своме мемоару о Турској који је написао за цара Карла V-ог (год. 1531), пише, да у турској царевини после арапског као књижевног, и турског као језика којим султан говори, највеће важности има језик словенски, „којим говоре јаничари, и који је највећма распрострт језик целога света." [3])

На послетку ми имамо и званичних докумената из султанске канцеларије XVI-ог века, који несумњивим начином показују, како је важан положај на порти имао српски језик. Ја подсећам овде на онај драгоцени споменик о повластицама, које је султан Селим Дубровчанима године

[1]) Von des türkischen Reichs Guvernement, Religion etc von einen darin gefangen gessessen Siebenbürger.

[2]) Mernavinus, 101. —

[3]) Turcicarum Rerum Commentarius, стр. 244.

1517 дао, а на који је пажњу обратио наш много-заслужни г. Др. Ј. Шафарик у Гласнику VII стр. 219.

Ови податци у свези с податцима, које имамо у извештајима мљетачких посланика, стављају изван сваке сумње као историјски факт, да је кроз цео XVI. век словенска крв и славенски језик био у надмоћју на отоманској порти.

Занимљиво је — премда не треба да нас изненади — да и иначе у многим установама турске царевине у шеснајестоме веку, налазимо успомене на установе некадашњег српског царства. Кад нпр. читате где сувременици пишу да у Турској 'ко пре дође у каравансерај, онај има и прече право на преноћиште у њему, па био то рајетин, јеврејин или ма ко, сећате се на начело, које је добило израза у чланку Душанова законика: „где прѣстои влахь или арбанасинь на селѣ, на томьзи селѣ да не станеть дроугы, за нимь греде.“ Тако исто кад Басано прича да је онај који држи караван-серај обвезан да накнади сваку штету, која би се путниковим стварима догодила, подсећа вас на речи у Душановом законику: „и кьда си поиде оньзи гость, да моу прѣда станиnинь вьсе, що моу боуде пріель; аще моу боуде що погиноуло, вьсе да моу плати.“ Кад даље читате, да се у првој половини XVI-ог века још једнако царина плаћа само од онога еспапа, који се дејствително у земљи прода, сећате се на уређење у српској држави; „кѹпци, що несу кѹплю, ако растовари ѹ Брьсковѣ, да плати царинѹ; ако ли мимонесе, да где прода, тѹ и царинѹ да плати.“ (Mon. Serb. 52). Царине од провоза није било, као што је није било ни у старој српској државн. И сама установа зијамника и тимарника подсећа у многоме на српске властеле и властеличиће, премда да богме има између њих огромна разлика, у колико је баштина у турској установа привремена и може се сваког часа и без икаква узрока одузети, док у српској установи

она је наследствена сопственост баштинска, и може му се узети само ако учини издајство. Кад се једном озбиљно и свестрано проуче друштвене и политичке установе турске царевине XVI-ога века, без сваке сумње наћиће се доста ствари словенскога порекла и словенског типа. У овоме правцу мисли не могу а да овде не споменем једну занимљиву белешку Луиција Басана: Да Турци нису од благородна племена, поуздан доказ имамо у томе, што они немају својих грбова, нити иначе каквих племенитих одлика. Само султан има свој грб и то полумесец. Али многи кажу, да тај грб и он носи тек од како је освојио Босну, јер полумесец са звездом био је грб босанских краљева."[1]) Ако се ова белешка даљим испитивањем буде обистинила, она ће красно да допуни слику оног чудног и толико занимљивог политичко-социјалног процеса, у коме је југо-словенска цивилизација радила да у европскоме смислу преобрази азијатског завојевача.[2])

Заиста турска царевина XVI-ог века, са султанима који су српски говорили, с везирима, с беглербезима и са серашћерима, све синовима југословенског народа, с језиком српским као језиком грађанске управе и војске, изгледа као да је била на путу да се претвори у словенско царство с мухамеданском вером. Овај чудесан опит историјски пропао је, — морао је пропасти већ и с тога, што се

[1]) Bassano, cap. 48, стр. 101. —

[2]) У Ручнићевом зборнику грбова полумесец са звездом долази као грб Илирије. Накнадно сам, пошто је чланак био готов, преко г. Ст. Новаковића сазнао, да у збирци нашег народног музеја има један сребрн новац цара Хадријана и један царице Јулије Домне, на коме је на једној страни полумесец са звездом, као грб провинције — без сумње Илирије — где је кован. О овоме другом драгоценом споменику говорио је г. М. Ђ. Милићевић у својим „путничким писмима“, Београд 1868 стр. 351, где су ти новци у слици саопштени, и где се налазе још два три знатна податка.

суштаствено словенске идеје нису могле спојити с идејама корана, те постати нова једна плодородна и трајашна снага. У даљем развитку поменутога процеса нужним начином дошло би, да или словенске идеје преобразе коран, или да коран прогна са порте словенске идеје. Овде није место да се даље упуштамо у ову тему. Спомињем само као занимљив, можда мало познати факт, да у седамнаестоме веку виши ред турског друштва (везири, паше, кадије, ефендије итд), састављен већином из Словена потурчењака, није већ више веровао у коран, него је исповедао неку нову, скроз материјалистичну веру.[1])

Превлађивање југословенске крви и југословенског језика на отоманској порти, заслуживало би да буде предмет особите и свестране студије. Ја ћу се овде ограничити да обратим само пажњу на неколике факте, који су или у свези с њиме или су му природна последица.[2]) —

Први је факт у томе, што шеснајести век, у коме југословенска крв и југословенски језик превлађују на отоман-

---

[1]) О овоме Рико има занимљиве податке. Neuerröfn. Pforte, стр. 94. За секту Мусерина (т. ј. оних у којих је права тајна) која је веровала да нема Бога и да се човек под утицаем сунца, месеца и звезда, рађа, расте и гине као и свако друго биље, и као што нема за биље други вечни живот, тако га нема ни за човека — вели, да јој ужасно велики број људи, нарочито кадија и потурчењака, припада, и да има и у самом харему султановом присталица.

[2]) Узајамно пробијање турског и словенског елемента једног кроз други и њихов културни резултат опазио је, описивао и објашњавао, у колико се то тиче језика и књижевности, честити научењак, немачки конзул у Сарајеву Др. Блау у своме делу: „Bosnisch-türkische Denkmäler.“ О делу томе дао нам је реферат секретар нашег друштва Стојан Новаковић, развивши о овом тако занимљивом предмету истините мисли. Ко је рад да дође до потпуније сазнања о питању о коме у тексту реч, нека проучи тај реферат у Гласнику.

ској порти, управо је доба највећег полета, највише силе и славе отоманске царевине. То је Соколовић, кога суврмени турски писци тако радо називљу „првим стубом царства;“ — то су синови дома Косачина и Црнојевићева[1]) који шире границе отоманског царства на све стране света.

Други је факт, да се спољашња политика отоманска шеснајестога века може тек само тако разумети, ако се не изгуби из вида, што напред наведосмо о личноме саставу отоманске порте онога доба. С малим изузетком порта је кроз цео XVI-сти век водила политику мира и доброг суседништва према Пољској и Русији. На крају својих извештаја мљетачки посланици редовно пишу о одношајима портиним према европским дворовима; скоро сви без изузетка јављају (да се послужимо речма Доминика Тревизанија[2]): „ради одржања своје царевине султан одржава пријатељство и мир с краљем пољским, с кнезом од Московије (con duca di Moscovia) и с преузвишеном републиком мљетачком. Не води много рачуна о папи, нити о ма коме владаоцу немачком.“ — Чисто словенска држава на Дунаву у шеснајестоме веку и према ондашњим приликама не би могла имати другу политику. Ова, тако да кажемо словенска политика отоманске порте особито је добро дошла Русији, која је баш у XVI-ом веку требала мира с југа, да би ојачала и да би се солидније спремила за борбе у седамнајестом веку.

Ова словенственост портина добро се огледа у користима, које је мала дубровачка република у турској царевини постигла. Баш у шеснаестом веку Дубровчани су

---

[1]) Овде ћу да споменем, да је један од Црнојевића по имену Михаило чинио велике услуге Мљецима као драгоман у Цариграду. Андрија Дандуло у свом извештају од 1562 и Дониниja не могу довољно да се нахвале његове верности и способности. Relaz. III, 3, 72, и 187.

[2]) Relazioni III, 2, 159.

успели не само да своју унутрашњу слободу сачувају већ и да сву трговину по турској царевини у Европи преузму у своје руке.[1]) Још се готово боље она огледа у успеху прве мисије Јована Ласког у Цариград. Кад је Запоља морао да се уклони испред Фердинанда аустријског, па дошао без новаца, без кредита, с мало пријатеља и готово без надежде да ће икада више круна св. Стевана с Фердинандове главе доћи на његову, пољски властелин, гроф Јован Ласки световаше му, да се обрати у Цариград за помоћ. Овај се савет и самоме Запољи у први мах чинио морално чудовиштан, практички немогућан. Али Ласки који је се пре тога бавио у Турској и проучио њезине прилике, ни мало није сумњао у практичност свога савета. Он је знао, да турски државници онога времена имају у главноме словенске погледе на европске односаје; он је знао да ће у Цариграду имати да преговара не са суровим Азијатима, већ са Словенима мухамеданске вере, с људима, који и ако су се одрекли своје прве вере ипак још се нису одрекли и својих политичких назора. Ласки је год. 1528 потпуно успео у својој мисији, и помоћу Јаничара Запоља је отео круну угарску од Фердинанда.[2]) Европа није могла да се довољно начуди томе успеху, није могла да га појми. Али га Ласки сам објашњава. Он је оставио дневник о својој политичкој мисији у Цариград. И он тврди да је на порти словенска крв и словенски језик. С великим везиром и главним рицалима царства говорио је словенски. На једном месту у своме дневнику наводи речи које му је Мустафа-паша једном приликом изговорио: „Ми смо

---

[1]) Appendini, Notizie istoricho-critiche sulle antichite, storia e letteratura di Ragusei I, 327. — Рико назива Дубровник каналом којим европска трговина с Турском тече. Ricaut, стр. 40.

[2]) Sagredo Memorie Istoriche. стр. 180 и даље. — Hammer, III, 72 и даље.

од једног истог народа; ти си Лех, а ја сам Бошњак; зар је чудо што сваки воли више своме народу него другом?!« [1]) Речи су ове, веома верне, особито кад се сетимо у ком су времену изречене. Занимљиво је да један Бошњак још у шеснајестоме веку налази јединство интереса у једнакој народности, и не обзирући се на неједнакост вере. Срби свију вера у XIX-ом веку нек узму ову белешку к знању!

К овоме што је напред, могли би додати још један знак политике портине у XVI-ом веку. Како су кроз цео тај век везири султанови били већином из Босне, то су ови људи, радећи у духу ужег патриотизма, умели да сачувају Босни њезино политичко име, и како се чини бар у неколико и политичку самоуправу. Још до прве половине шеснајестога века Херцеговином управљају Косачини потомци мухамеданске вере, као санџак-бези. [2]) Првих година тога века налазимо као пашу од Босне Мустафу Ђуришевића, и овај Бошњак, и ако је први, за цело није једини нити последњи паша од Босне српске крви и презимена. У другој половини тога века Херцеговином као санџаком босанским управља син везира Мухамеда Соколовића. Обично се мисли, да је се босанска властела истурчила само да би задржала своје баштине. Али трагови које овде онде налазимо, дају нам основа мислити, да је цељ босанских потурица била, да, поред својих приватних добара, задрже колико је могућно више и политичко јединство своје. У самој ствари Босна није никако са свим губила свој значај као особена политичка јединица у

---

[1]) Krasinski, L'histoire religieuse des Slaves, стр. 132. —

[2]) Relazioni, III, 2 68. Луиђије Бонрицо прича како се санџакбег од Клисе (год. 1565) захвалан показивао што Млеци новцем потпомажу његове сроднике из дома Косачина. Он сматра све оно што Млеци њима указују као да њему самом лично чине. III, 2, 70.

отоманској царевини; она је свагда чинила пашалук за себе. У почетку XVII-ог века европска је Турска имала свега три управне области: беглербештво Румелија, беглербештво Босна и будимско беглербештво. Остале су српске земље раскомадане и придате као саставни делови овим трима областима.

На послетку, пре него што оставимо отоманску спољну политику, погледајмо на општу поуку, коју нам историја унутрашње политике турске онога времена даје.

Уједињење разних народа на балканскоме полуострву у једну политичку целину или у једну политичку задругу, за цело је мисао величанствена. О њој се мислило и радило већ и у прошлости; о њој ће се још већма и мислити и радити са сваким даном у будућности. Два велика историјска опита на остварењу те мисли већ су у прошлости чињена; науку њихову не треба да изгубимо.

Један опит предузео је Душан у половини XIV. века. Његова је цељ била да Србе, Бугаре и Грке уједини у једну исту државу на основи једне исте православне цркве. Средства, којима се Душан служио, била су средства сразмерно просвећеног али ипак оштро израженог апсолутизма. Ми знамо да се овим средствима цељ није постигла.

Други је опит чињен баш у овом шеснаестом веку, којим се овде бавимо. Цела историја тога века није друго већ један огроман, непрекидани, с необичним постојанством и без икаквих призрења настављани опит, да се свиколики народи балканског полуострва стопе у један народ, са султаном као неограниченим господаром, с једном вером мухамеданском и, како се чини, с једним језиком словенским. Насиље у свима својим облицима, од најсуптилнијег лукавства до најгрубљег и најгрознијег мучења, било је оружје, којим је отоманска порта за ту цељ војевала. Знамо, како је се и тај за народе источне толико мучни опит свршио. Уједињење се није постигло; у место тога турско

је царство од два последња века у парници органичког изнемагања и постепеног распадања.

На кратко историја XVI-ог века допуњава науку, коју нам је историја XIV-ог века оставила. Народи се на балканском полуострву нису могли ујединити у један политични организам нити силом и упливом просвећеног апсолутизма, нити силом грубог и неограниченог деспотизма. Ово што није могло бити у времена, у којима је осећање народности било још тако неопредељено и непотпуно, далеко мање може бити у временима, у којима је то осећање тако живо. Има само још један политички опит који се на балканскоме земљишту није примењивао, а који има за се све изгледе на успех. То је уједињење источних народа у једну политичку задругу на основу политичке слободе и народне самоуправе.

Да се вратимо к нашем задатку!

Ми смо довде погледали, с тешким срцем, на оне синове југословенског народа, који су се било од драге своје воље, било силом одвојили од крила свога народа, те своју ревност, своје државничке и војничке дарове посветили служби отоманског царства. Мимогред смо споменули славу коју су они царству придобили, и сјајност којом је царство њих окружило. Да погледамо сад на стање велике већине народа српског, који не хте да остави крст, већ на голе прси притиште трновити венац Христов.

Хришћански народ српски изгубио је био сваки спољашњи политички ослонац за велико какво дејствовање, које би имало изгледа на политичко ослобођење. Властели у области данашње кнежевине и старе Србије већ у првој половини XVI-ог века ни трага нема. Многе су се куће властелинске затрле још на Косову; друге су пропале у борбама петнајестога века; још су се на угарском земљишту врзли по гдекоји носиоци старих властелинских имена, али ови са смрћу Змај-Деспота Вука изгубише своју средину,

растурише се и зађоше у вртлог угарских унутрашњих односаја. На кратко, у колико властела — ред људи богат политичким искуством, образованошћу и материјалним средствима — може да буде вођ и наслон једном народу у данима опасности, тога наслона и таквог вођа народ српски у XVI-ом веку није имао. „Кад Турци“, пише Мернавин, „освоје неку земљу, сва покретна и непокретна добра народна прогласе за султанову својину, властелу истребе из корена а особито краљевску крв“.[1]) И Сагредо вели: Турци кад освоје какву провинцију грозно сатру властелу (crudelmente distruggendo la nobilita) а и друге који баштине имају.[2])

У српским су земљама овакав резултат потпуно постигли још пре XVI-ог века.

Јединство народног земљишта као политичке области, служи по каткад као основа, на којој народ може да организује своја средства за одбрану. Али ни административног обласног јединства народ већ више није имао. Турци су земљиште старе српске царевине поделили у санџаке и ставили их под три разне обласне управе. Од земаља које су у српскоме царству чиниле Рашку, Босну и Захумље, саставили су 5 санџака (Херцек, Босна, Зворник, Клис и Кирка),[3]) свели их у појам Босне и оставили под пашу, позније беглербега босанског. Санџак смедеревски и београдски чинили су засебну област,[4]) док Турци не зау-

[1]) Mernavinus, 67.
[2]) Sagredo, Memorie istoriche стр. 17. —
[3]) Хамер по Каци-Калфи III, стр. 714; — Рико у половини XVII-ог века говори о 7 санџака босанских додавајући Тузлу, Ферацану и Зацину (?) к оним у тексту наведеним. Ricaut, стр. 31.
[4]) Још с почетком XVI-ог века Турчин који је управљао санџаком смедеревским носио је титулу „Војвода од Смедерева.“ Кад 1521 год. 29. Авг. султан Сулејман освоји Београд, онда Бали-бега Јајића (Јаја-огљу) војводу смедеревског, који се при опсади јако одликовао, постави за санџак-бега од Београда и Смедерева с годишњим дохотком од 900.000

зеше Будим, а тада их ставише под управу паше будимског. Од осталих српских земаља саставили су санџаке (полазећи са севера к југу): Алаџахисар (Крушевац с Нишом), Вучитрн, Призрен, Албасан, Дукађин, Ушћуп (Скопље) и ставили их под управу беглербега од Руменлије, који је становао у Софији. О односној величини и богатству ових санџака можемо себи саставити неку мисао по броју зијамника и тимарника у њима. По поузданоме списку, који је Рико[1]) у половини XVII-ог века добавио рачунало се да има:

у санџаку	алаџахисарском	зијамника	27,	тимарника	509
„	призренском	„	17	„	225
„	вучитрнском	„	10	„	317
„	скопљанском	„	20	„	344
„	Дукађину	„	10	„	53
„	Албасану	„	18	„	138.

Напред смо видели најнижу и највишу границу прихода зијамника и тимарника, као и мерило, по коме се рачунало колико војника ваља зијамник а колико тимарник да на војску поведе. Узевши средњу висину прихода ми можемо саставити преглед о средњем приходу зијамника и тимарника у сваком санџаку и о броју војника које на војску воде.

	Приход		војника	
Санџак	Зијамника	Тимарника	Зијамн.	Тимарн.
	аспри			
Алаџахисар	1,620.000	5,090.000	324	1363
Ушћуп	1,200.000	3,440.000	240	1146
Призрен	1,020.000	2,250.000	204	750
Вучитрн	600.000	3,170.000	120	1056
Албасан	1,080.000	1,380.000	216	460
Дукађин	600.000	530.000	120	143
	6,120.000	15,860.000	1224	4918.

аспри (18.000 дуката.) Белешка у званичном дневнику Сулејманова похода, у Хамера III, 625.

[1]) Ricaut, Neuerröfn. Pforte, стр. 129.

Из овог се прегледа види, да је у материјалноме погледу најзнатнији санџак крушевачки, па за њим санџак скопљански и даље редом како су изложени. Даље нам овај преглед даје основа да закључујемо да је народ наш у поменутим крајевима само спахијама својим давао годишње у средњу руку близу 25 милиона аспри (око 500.000 дуката).

На жалост, о Босни, санџаку београдском и смедеревском нема скоро никаквих података, јер Рико вели, да се списци о зијамницима и тимарницима тих крајева у Цариграду неуредно воде, те су непоуздани. Свакојако он рачуна да Босна даје, које зијамничких које тимарничких војника, свега 7000, што даје мислити да је у седам санџака босанских било с 40% више спахија (зијамника и тимарника) него у оних шест напред наведених санџака.

Ова административна поцепаност српских земаља у турскоме царству била је једна нова сметња великом и сложном дејствовању народа на своме ослобођењу. Мрзости дубоке на турску владу било је свуда, и свуда је било ватреног одушевљења и одважности гинути за веру, и по свима брдима и планинама било је хајдука; али није било вођа који би овом растурању народне снаге дао правац и јединство, није било материјалне једне средсреде, око које би се сва народна снага сложити могла, па да дејствује заиста као снага.

У самој ствари остао је један кут српске земље који је још био слободан, за који ће многи рећи да је могао да се начини средсреда којој би обезглављени и поцепани народ природним начином притицао и ту материјални ослонац за своје препорођење нашао. Црну Гору Турци нису освојили; о јуначко гнездо ово одбијале су се пенушећи се од беснила и срамоте војске турске, као што се таласи одбијају од високе оштре стене усред мора. Црна је Гора својски и врло успешно помагала Скендербега у половини

XV-ог века: она је врло важне диверсије чинила у корист Мљечићима; она је била уточиште многим и многим српским синовима; она се јуначки бранила и никада није пропуштала прилику да дрско напада; на кратко Црногорци су и у XVI-ом веку чинили своју дужност као стражари на мртвој стражи српске слободе. Али је факт, историјски факт који се не да порећи, да Црна Гора није била у стању да се начини средсреда за препорођај народни. Ми се овде не можемо упуштати у тумачење тога појава. Додајемо само да је пред свршетак XV-ога века народ усредсређивао своје надежде у Змај-деспота Вука,[1]) који је на угарском земљишту командовао читаву једну војску српску, и да је позније, у другој половини XVI. века мљетачка република успела да у северноме крају далматинског приморја, у Сењу, организује од српских ускока читаву нову Црну Гору. —

Остао је био народу један принцип, који га је у јединству држао: то је српска црква. У средини народа, онде где је некада стајао цар патријарах и властелинско представништво, остао је сад само патријарах. Он је стајао ту као једини видљиви знак народног јединства. Него њему или боље рећи српскоме свештенству није могућно било да организује свеопшти народни отпор. Њему је био једини, огроман задатак да одржи живо осећање народног јединства, и да у цркви сачува народу непресушљив извор за хероично сношење тешких искушења. Српска црква није могла да се начини војсковођ народу; али црква је та била тврда стена, коју је народ наш у страшној бури пригрлио, на њој се чврсто држао док су му се таласи изнад главе склапали, и на њој дочекао да буна малакше, да сунце новог времена гране да га к снази и новом животу поврати.

[1]) У последњим својим бојевима на српској земљи деспот Вук имао је под собом још 16.000 Срба Schimeck Politische Geschichte von Königreich Bosnien u. Rama, стр. 170.

Црпући снагу у вери да јуначки сноси тешка времена, народ се наш ипак није само на то ограничио. Млађа је снага прихватала оружје, немајући средине растурала се у хајдучким четама по планинама, или струјила к оној страни где је мислила да ту средину нађе. До мо̀хачке битке тражили су ту средину око остатака деспотске куће на угарском земљишту. И после битке мохачке, докле је год јунак Павао Бакић мишицом махао, око њега се млада снага прибирала. Позније кад млетачка република гледаше да састави европску алијанцију противу Турака и сама улажаше у борбу с овима, — млетачко земљиште постаје састаниште српским Ускоцима. Ускоци су израдили себи место у историји XVI-ог века. У њиховој судбини има нешто трагичнога, као и у судбини целога народа српског. Она иста република млетачка, која их је у половини XVI. века прва показала свету као јунаке, гонила их је пред свршетак истог века као крвне своје непријатеље и разбојнике. У самој ствари, цела историја Ускока, као један део историје нашег народа у XVI-ом веку, даје се у кратко резимовати у овоме: у половини XVI-ог века Млеци су организовали српске емигранте — Ускоке, у намери да се с њима служе противу Турака док им се свиди; Ускоци [1]) су се организовали да се боре док не ослободе отаџбину од Турака: док су се обе цељи подударале, Млеци и Ускоци били су савезници; али кад Ускоци хтедоше, и дејствително продужаваше рат с Турцима и онда кад је републици била нужда да чува мир, њихови су се путови размимоишли, и Млеци и Ускоци постадоше непријатељи. У борби између две ватре — с Млецима и Турцима — Ускоци су показали издржљивост, постојанство, дрскост и дух независности, да им се човек дивити мора. Најпосле шака људи притешњена двема тако силним државама, беше

[1]) Већ 1545 год. Порта се жали Млецима на упадање Сењана у турску област. Hammer III, 266.

принуђена да се баци у наруча Фердинанду аустријском, који је с њима отпочео устројење војничке границе.[1])

Црногорци на слободном земљишту српском, Ускоци на границама турске царевине — то је историја делателног (активног) живота нашег народа у XVI-ом веку. Да погледамо на трпељиву (пасивну) страну ондашњег његовог живота.

Млетачки су посланици одлазили у Цариград већином преко Дубровника или и Олгуња (Улциња) па даље на коњима суви. О стању народа у крајевима кроз које су пролазили они или ништа не спомињу, као да им народ пред очи ни излазио није, или се задовољавају да кажу само да народ живи у највећој беди и да је пут због многих хајддука опасан.[2]) Бадоар је једини, који поклања овом предмету бар неколико врста. „Земље кроз које смо прошли," вели он, „биле су Босна, Србија, Маћедонија и још друге; од природе земљиште ту није неплодно, шта више на местима је баш плодно; али су крајеви ти због слабе насељености, тако запуштени, да су дошли у највећу беду (in grandissima estremita di miseria). Већи део становника хришћани су, али потчињени толиким дажбинама и кулуцима, да би — премда су од чести ослобођени од давања десетог дечка — радо отишли да живе ма где у ком другом крају; и тако су поништени и упропашћени, да нису у стању да земљу обделавају."[3])

О самим јавним теретима, који су тако тешко лежали на народу из извештаја мљетачких посланика знамо само

[1]) Минучи Минучије и Паоло Сарпија писали су историју Ускока. Из франц. превода њихових дела ја сам саопштио извод у Матици год. 1867. У извештајима мљетачких посланика има доста података за историју њихову. Вид. нарочито извештаје: Донинија од 1562 год. Relaz. III, 3. 187, Бонриција од 1565, Rel. III, II 68, Бернарда од 1592 III, 2, 323.

[2]) Вид. Relazione di Andrea Badoaro од год. 1573 и Relaz. di Const. Garzoni од исте год. Serie III, 3, 351 и 373.

[3]) На нав. месту.

толико: да је свака мушка глава дужна била да плати султану годишње по 1 дукат на име харача, да су осим тога давали десетак од свију плодова и плаћали по 1½ аспру од грла стоке.[1]) С извештајима мљетачким о томе да је харач износио дукат на главу слажу се и белешке осталих писаца из онога доба. Спандуцино Кантакузин, који је у многим податцима сасвим поуздан, пише да је харач плаћала свака мушка глава с навршеном 14-ом годином.[2]) По Луицију Васану харач су плаћали не само покорени хришћани, него и они који би по своме послу дошли да станују на турском земљишту; „и кад кога Турци једном у харачки тефтер запишу, тог више не исписују“ додаје он.[3])

Уз харач свака је глава ваљала да плати још по 4 аспре на трошак око скупљања његовог. Тако јавља Доминик Тревизанија сенату год. 1554.[4]) Спандуцин вели да је овај додатак износио не по 4 већ по 30 аспри, само што он разуме под њим као неку особену порезу, која је под именом „поклона“ ишла некоме (санџак-бегу или паши?!) и на име чега су и сами Турци плаћали по 25 аспри на главу.[5])

Овде не ће бити изван места да с две три речи споменемо опдашње турске новце, на које је и наш народ рачунао. Порта је ковала златне дукате „султаније“, које су вредношћу својом биле сасвим равне дукатима мљетачким. Од сребра је ковала само аспре, на које се у свакидашњем обрту све рачунало. С концем XVI-ог века још је ишло 40 аспри у дукат, али већ у првој трећини XVI. ковале су се лоше аспре, те их је 50 ишло у дукат; по-

---

[1]) Вид. извештаје Наваџера, и Тревизаније Relaz. III. 1, 29, 150.

[2]) Trattati de costumi turchi 118.

[3]) Bassano, 101.

[4]) Relazioni, III, 3, 151.

[5]) Spandugino, Trattato, стр. 118.

следњих година Сулејманове владе већ 54; у последњој трећини истог века 60. Из извештаја млетачког посланика Матије Зана види се, да је порта у год. 1584 огледала да кује аспре од којих би 120 ишло у дукат, то јест, од којих би свака имала тек половину вредности дотадашње аспре. Овај је покушај беглербег румелијски главом платио.[1]) Од бакара ковали су новац који се звао мангура[2]), а од којега је 8 ишло у аспру. Можемо у опште рећи, да је 1 аспра у првој половини XVI-ог века вредила у данашњем новцу 1 грош и 8 п. ч. у другој половини 1 гр. 2.; а мангура вреди 6 односно 5 пара чарш. у данашњем новцу.[3])

Али оно што се давало султану (харач, десетак и пореза од стоке) тек је само један део народног терета, и то још не највећи.

Пре свега народу је ваљало да намири своје спахије (зијамнике и тимарнике). Колико је њима давао и кулучио у оно доба, за сад не знамо поуздано. По напред наведеном прегледу рекли би, да су спахијске дажбине и кулуци били велики. Онде где су тимари и зијами били у турском духу привременог карактера (а за цело их је већина тако била, осим у Босни), ту већ у тој привремености лежала је за спахију драж да цеди народ колико се може, управо да га сад у овој години исцеди за читаву будућност, јер ко зна да га већ сутра други спахија на томе месту заменити не ће?! Могућно је да Ђеновљанин Мернавин није далеко од истине кад вели да сељани дају четвртину од својих производа.[4]) То би значило (узевши у рачун и десетак султану), да је од жетве једне године одлазило које султану које спахијама две петине, а народу остајало три петине.

---

[1]) Relazioni, III, 3, 413.

[2]) У Вукову се речнику помиње Мангура, али се не казује од чега је и колика јој је вредност.

[3]) Вид. Спандуџина стр. 3.

[4]) Gio. Ant. Mernavinus, 67.

Али ни ту још није крај. Осим онога што је ишло султану и онога што је ишло спахијама, још је са сваким новим пашом или санџак-бегом долазио нов притисак на народ. Величина прихода њихова зависила је од њихове вештине, или управо од суровости и среброљубивости њихове. Приход паше босанскога рачунао се у најмању руку на 10.000 дуката[1]) али Спандуџин га рачуна на 16.000 дук.[2]) У своме извештају од 16 Авг. 1571 год. посланик млетачки Рагацони пише, да Херцеговином управља као санџак-бег син великог везира Соколовића, па додаје, како овај млади среброљубац уме да исцеди из свога санџака сваке године преко 80.000 дуката, док санџак-бези пре њега једва да добиваше трећину тога.[3])

Дажбине су ове већ по себи биле грдне. Али тек начин, на који су се наплаћивале, довршио је њихову несношљивост. Спандуџинија пише, да „харачари", који се из Цариграда по султановом распореду шаљу, путују по провинцијама у пратњи писара, па наплаћују харач „с највећом свирепошћу, какву људи само замислити могу." [4]) У Цариграду се надметаше сплеткама, само ко да добије да иде у област какву као харачар или бар као ћата његов; тако је то згодна и сигурна прилика била накрпити себи блага. Мернавин Ђеновљанин пише: „Очеви, не имајући чиме да плате харач, принуђени су да продају децу своју у робље. Понеки опет, оковани у ланце иду од стана до стана и просе, не би ли напросили колико им треба за харач; ако га ни тако не могу да саставе, онда допадају вечите тамнице." [5])

Остављајући овај предмет имамо да додамо, да је по извештају млетачког посланика Тревизанија, а и по твр-

---

[1]) Mernavinus стр. 50.

[2]) Spandugino, стр. 120.

[3]) Relazioni III, 2, 81.

[4]) Spandugino, стр. 119.

[5]) Gio Ant. Mernavinus, стр. 67.

ђењу Спандуцинијевом, допуштено било да се харач на становнике једне општине (поглавито варошке) распореди тако, да је по неко плаћао само 40 а по неко 120 аспри на име харача. По Тревизанију распоред је чинио без даље апелације један одбор од три Турчина. По Спандуцинију још је међу рајом било по доста лица, која су овим или оним поводом добила повластицу, те су са свим и до века или тек од чести од харача слободни били. [1])

Него сви писци који су у XVI. веку о турским установама писали, и сви путници који су у то време кроз Турску путовали слажу се у томе, да хришћански народ под султаном сматра као највећу жртву и најнесноснији терет међу толиким грдним жртвама и теретима — данак у деци. Ми данас готово не можемо да верујемо да је заиста било време, кад је наш народ поред толиких данака, дажбина и кулука морао још и најкраснију и најпунонадежнију децу своју да султану жртвује. Али нечовечна ова установа не само да је заиста постојала, него она је била главни извор за животну снагу отоманске царевине. Турски елеменат остављен сам себи на европскоме земљишту, на земљишту цивилизације, без сваке сумње брзо би се сасушио и пропао, као што су и толики други азијски сурови народи у додиру с вишом цивилизацијом усахнули и ишчезли. Причају, да је био некакав старац који је животну своју снагу обпављао и живот свој без краја продужавао сисајући од времена на време крв младих и здравих момака. Ово је управо што је Турска чинила. У свој азијатски систем она је уводила од времена на време младу и одабрану крв хришћанских народа. У шеснаестоме веку сваке пете године полазили су из Цариграда царски комисари, те су се разлазили по областима, полазећи од села

[1]) Извештај Тревизанија од 1554, Relaz. III, 1, 151. — Spandugino, стр. 119.

до села од вароши до вароши. Свакоме се домаћину заповедало да покаже колико деце има и да их изведе пред комисара. Најстрожије и најнечовечније казни очекивале су сваког оца, који би попустивши родитељском срцу сакрио које своје дете. Герлах прича, да су родитеље стављали на муке кад су се сумњали да су истинито показали колико синова имају.[1]) Тревизанија[2]) у своме извештају од 1554 год. јавља, да се од народа узимљу дечаци од 10 до 12 година; пре тога узимала су се деца од 7 година. Није био закон да се од сваке куће узме по једно дете, како се обично мисли; него становници једнога места доводили су сву децу своју у гомилу, па је из ове комисар бирао колико му је требало телесно најсавршеније деце. Све је остављено било избору самог комесара, само му је назначено колики број из ког краја ваља да састави. Једним родитељима он је отрзао јединца сина, док њиховоме синовима благословеном суседу није узимао ни једнога; понека је задруга изгубила на мах по неколико синова, друга опет није ниједнога. Комесар није ни мислио да задовољава захтевања правичности; у самој ствари установа је та била тако основно и скроз и скроз неправична и нечовечна, да би споредни обзири правичности изгледали као наказа. Султанов се комисар старао само да назначени му број потпуни најздравијом и најкраснијом децом. Него како је сам избор остављен самом њему, то није тешко веровати што Спандуцинија тврди, да су се дворани султанови о ту мисију отимали више него о икоју другу.[3])
Обично су јадни родитељи готови били да све што год имају поклоне комисару, само да им остави синчића на којег је он већ прст пружио. По већим варошима хришћани су по правилу успевали да децу своју високом ценом от-

[1]) Gerlach's Reise стр. 39.
[2]) Relazioni III, 1.
[3]) Spandugino.

купе.[1]) Да богме да се сиромашан народ свакојако довијао да децу задржи. Грозне муке нису их уздржавале да децу крију; навалична сакаћења за цело нису била ретка. Почем се знало да турске власти неће навалично никакав брак да раскидају, то је у брзо једно од најобичнијих средстава противу ове глобе било, оженити децу још пре 12-те године.[2]) Турци заиста не хтедоше кидати ове дечије бракове, али захтеваше да отац положи харач и на главу свога синчића коме још нема 14 година, али је већ брачна глава.[3])

Жалост за дететом, које је смрт изненадила и у пуном цвету здравља и напретка покосила, још је право усхићење, право блаженство према ономе болу и оном растрзању душе у родитеља, од којих Јаничари децу отргоше да их у Цариграду истурче и однегују за непријатеље вери и слободи свога народа. Очајање родитеља не да се описати. Савремени писци радо су посвећивали перо опису ове установе, и као што је природно, ниједна турска установа није испуњавала Европу грозом и страхом тако као ова. Ми се не ћемо овде даље упуштати, да и сами по ондашњим писцима пратимо судбину ове деце хришћанских родитеља.[4]) Али не могу да не споменем једну тамну црту, која мало да не буде имала свој извор у једној општој

[1]) Gerlach's Reise, стр. 39.

[2]) Spandugino, 119.

[3]) Spandugino, 119.

[4]) Ово одузимање деце од народа није се вршило у један пут на целом простору царевине, него редом по областима, тако да је се сваке године око 2000 деце у Цариград доводило. Оволико у полов. XVII-ог века; у XVI-оме годишњи је број износио и више. У Цариграду је чини међу овом „страном децом“ (Аџан-оглани) нов избор, и од прилике 500 најкрасније и најдаровитије одабрано да се уче у сераљској академији, (бујук и кучук одаси); остали су слани у Једрене и по другим местима да се спремају за Јаничаре. —

страни југословенског карактера. Герлах, који се и на своме путу кроз Србију и иначе док се у Турској бавио, о свему подробно извештавао, пише да се догађа, да Хришћани сами један другог издају, у случају ако је ко прикрио прави број своје деце.[1]) Ово у осталом није долазило од какве пакости, већ управо од осећања да се општа несрећа колико је могућно на све подједнако распореди, од осећања правичности које је залутало на странпутицу.

Ми смо овде додирнули најживљу рану, коју је турска управа нашем народу као људма и као народу задавала. Али ми још нисмо исцрпли сву садржину њихове беде и невоље. Чини ми се управо немогућно, да ми данас потпуно обухватимо све оно што су нам предци у XVI-ом веку патили. Кад гледамо Лаокона како су му под стезањем гуја мишице одскочиле, жиле набрекле, чело се знојем обасуло, у лицу израз бола, у очима израз очајања, — ми сазнајемо, да је тај човек у самртној борби; али каква разлика између нашег осећања и онога осећања које је сам Лаокон у томе тренутку заиста имао! Гледајући из једног сразмерно срећног времена на патње народа нашег у XVI. веку, ми осећамо тегобу око срца; али ипак каква разлика између нашег осећања и онога што га је наш народ у оно доба заиста имао!

Проучавајући историјске изворе XVI-ога века, не треба да изгубимо из вида шта је била крајња цељ турске мисије. Та је цељ она коју је коран назначио: распростирање вере Мухамедове. Врло је могућно, шта више сасма вероватно, да су у XVI-ом веку отомански државници српске крви премишљали о могућности да се на мухамеданској основи подигне једно словенско царство на истоку. Али ако се не зауставимо само на овој једној периоди турске

[1]) Gerlach's Reise, стр. 39.

историје, ако узмемо ту историју у њезиној целини, ако анализујемо праву турску идеју о држави и о позиву османске династије, увериһемо се, да се своди на крајњу цељ: да се вера мухамеданска распростре. Можемо реһи, Турци су с хришһанским државама ратовали и мир правили, али с хришһанском вером рат нису никада прекидали, мир нису никада правили до наших дана.

Турци су опажали, да покорени хришһански народи налазе у вери својој особени извор за своју моралну јачину. Они су мислили, да вера хришһанска лежи у зидинама цркава, манастира и у свештенству. Чинило им се, да һе ако нестане цркава и манастира и ако се свештенство доведе у очајнички положај, у народу нестати вере, те да һе под притиском свакојаких других патња најпосле листом преһи у сенку пророкове заставе, која је тако богата обеһањима блаженства на овоме и на ономе свету. Ђеновљанин Мернавин овако описује стање Хришһана у Турској у првој половини XVI-ог века:

„Турци, ако калуђере и свештенике не побију, а они их лише сваке моһи и уплива, и начине их бедним и невољним (vituperosi e mendichi). Са цркава поскидају сва звона и однесу сав остали накит и прибор црквени. Цркве те после претварају у џамије. Хришһанима остављају само неколике и то сиротињске и ниске црквице, у којима им је дозвољено да службу служе, али не јавно, веһ полагано и ниским гласом. Кад се ове црквице било услед земљотреса или ватре, било иначе од старости поруше, Хришһани их не смеду оправљати, осим ако с великим новцем на то право добију. Држати проповеди и објављивати Јеванђеље са свим им је забрањено. Ниједноме Хришһанину није дозвољено да служи у државној управи, нити да носи оружје, нити да се одева као Турчин; нити им је слободно да се веселе, нити да играју. Ако ти ко најједовитијом речју учини неправду, теби или Христу, није ти

друкче, већ ти ваља ћутати па сносити. Ако ли изустиш ма једну непријатну реч противу њихове вере, хоће те на силу потурчити; а отвориш ли и после уста противу Мухамеда, спалиће те жива." [1])

Даље Мернавин описује стање попова и калуђера као такво, да већ горе не може бити. „Живе", вели, „као да су светотатци, као да су на срамоту и Богу и људма. Од цркава немају никаква прихода, већ живе од онога што им ко од драге воље поклони. Обично одлазе у шуму, те секу дрва и доносе на пијацу на продају, те се тако хране." [2]) Овај опис стања цркве и свештенства из прве половине шеснајестога века, налази врло добру потврду у ономе што Герлах прича о српскоме свештенству у другој половини истог века; о чему ниже.

Турци су управо као један члан своје вере сматрали да оправке хришћанских цркава дозвољавају тек у ретким приликама, а подизање нових цркава никад и ни у којем случају. Рико наводи један занимљив пример као осветљење овог њиховог начела. [3]) Што се тиче звона на црквама, о томе је још ритер фон Харф у своме путопису од 1493 причао, да их Турци систематички разбијају и претапају у топове; он је у Једрени видео велике хрпе комађа од звона, јер је, вели, био обичај да сваки Јаничар при повратку с војне донесе из хришћанских крајева бар један комад звона као прилог к тополивници. [4])

Што је народ, у несрећи својој, све то верније чувао веру своју, све је то с већим постојанством и с хладним рачуном турска система управљала своје ударце на цркву и свештенство. Искушења, која су Хришћани у опште имали

---

[1]) Mernavinus, стр. 67.

[2]) Mernavinus, 67.

[3]) Ricaut, стр. 61.

[4]) Извод из описа Харфовог пута кроз Турску ја сам саопштио у „Вили" год. 1867, у чланку: „Гутенберг и Ускоци". —

да издрже, била су заиста страшна. У седамнајестоме веку већ је фанатизам турски у неколико попустио према ономе што је он био у шеснајестоме веку; па опет ево шта пише један енглески дипломат из тога времена, који је савесно испитивао факта и брижљиво мерио своје речи: „Кад се узме у поглед тиранство и лукавство, којим Турци раде да „хришћане залуде или искорене, онда је право чудо, да у Турској још има толико људи, који хришћанску веру јавно исповедају.“ Мало даље он вели: „На кратко, не може се ништа замислити, чиме се Турци не служе да Хришћане, свакога према његовој личној нарави, не доведу да се потурче. Среброљупце задобијају благом, сујетне и властољупце почастима и изгледом на висока достојанства а плашљиве и слабе претњом и силом. Што се тиче оних, који поред свега и преко свега остану постојани у вери, с њима Турци поступају као са стоком.“ [1])

Искушења су била тако огромна, да је народ у по некоме часу сам за себе стрепио. Веома је занимљиво што Рико прича како Срби оснажују своје постојанство у вери и како стављају сметње турчењу у својој средини. Он пише:

„По неки јадни Хришћани, који под турском влашћу живе, служе се чудним једним средством, да се одрже да се вере своје не одреку. Почем се боје, да их једнога дана срце не изда, па да се вере одреку, то Хришћани у Србији цртају себи и деци својој при крштењу на челу крст, и то соком неког биља, од којега се белега после никако више не да изгладити. Ако би се ко од њих потурчио, то би он ипак морао да на челу носи знак своје првашње вере, на срамоту свога белог турбана и свога отпадништва. Овим изуметком многи Хришћани сиромаси остају у својој вери, нити се лепим нити силом дају приволети да се потурче.“ [2]) — Имам да додам да се Рико не само

[1]) Ricaut, Neuerröfnete Pforte, стр. 52.
[1]) Ricaut, стр. 52.

у целоме свом делу показује као савестан испитивач, него још да је он сам собом путовао кроз Србију (с пролећа 1665 год.) и једном приликом пробавио осам дана у турској војсци код Београда.

Довде смо описивали стање нашег народа нешто по извештајима мљетачких посланика из XVI-ог века, нешто по описима општег стања турске царевине у то доба. Свакојако, ово што до сада знамо носи на себи још једнако карактер опште импресије; изгледа у неку руку као да с високог једног брда гледамо наш народ у далекој магловитој долини свакојаког паћења; али је он од нас још једнако тако далеко, да ситније, често оштро карактеристичне појединости не можемо да сагледамо. Ово наше знање о општим цртама народног стања у оно доба, корисно би се допунити могло, кад би тако рећи у пратњи ондашњих путника кроз српске земље, прошли по народу, те из његових уста слушали шта га тишти и чему се нада. Кад читате Курипешићев пут кроз Босну и стару Србију у год. 1530, ви не само да с њиме сваки дан пролазите мимо развалине, које се још пуше, мимо надгробне плоче на којима је још недавно урезана похвала јунацима народним, него чисто гледате сељане, како подижу очи к небу пуни очајања, чујете их како уздишу и како у шапуту веле: „Уздали смо се у цара немачког, али сад ето и ту надежду губимо!“

Већина путописа, за које до сада знамо, писана је у пратњи посаобина аустро-угарских у XVI. веку.Ваља нам можда изузети само Куспинијана, који управо није ни описивао путовање већ путове у Цариград. Он просто само казује, да пут из Београда у Цариград иде на Острвицу, па на Мораву, одатле на Белу цркву (ad Basilicam Albam) и даље после на Ниш. За други један пут из Угарске у Цариград вели да иде „на Заслон или Шабац“,

одатле на Ваљево, па Мораву.[1]) Оваких сухопарних описа путова кроз Турску наћи ће се можда и више из XVI-ог века; али у њима једва ако буде што за земљописце; за историка нема ништа. Помињем само, да су таквог рода и путописи које су турски дворски историци оставили о путовању султана из Цариграда у Београд приликом ратова с Угарском и Аустријом онога доба.[2]) Ево овде неколике врсте из „дневника петог војеног похода Сулејмановог противу краља од Шпаније (Карла V) год. 1532"—, као пробе једне турских путописа, која у једно има у себи нешто карактеристичнога о стању народа:

„Маја 4 стигосмо у Једрене, где је одмор трајао 12 дана — 1-ог Шевала (8 Маја) славимо празник Барјама — 2-ог Шевала, извршила се казна над писарима и надзорницима раје, који су својим момцима скројили ћурчета од кадиве и поставе од самура, и сами се тако оденули, па се шта више толико изумили, да чаушима султановим не хтедоше да уступе коње. Њихове коловође растргоше коњима, двојицу обесише, двојици руке а четворици главе одсекоше, и петнајесторицу избише. — . . . . 12 Јуна, султан у Нишу. 13-ог. Одмор; диван; посланик краља Фердинанда пољуби руку. 14-ог, шатор великог везира диже се. 15-ог, конак не далеко Калоне; мали марш. 16-ог, Јабуковце. 17-ог. Гарметовић. 18. Извор Добрање; пређосмо на Мосту на Морави начињеном, не далеко од Видина: врло дуги марш. 19-ог пролаз кроз кланац, на конак у Јашинче (погрешно место Јагодине); дуг марш. 20-ог султан остаде (у Јагодини); велики везир конаковаше у Ак-килисе (Белој Цркви), прошао је четири моста. Неколицини ђаура, који се друмом силажаху (?),

[1]) Cuspinianus, стр. 77 и 79.

[2]) Hammer, Geschichte des osmanisches Reiches, III, стр. 665.

одсекоше главе. Много кише. 21 Султан у Ак-килисе. 22. Одмор и киша. 23. Илија (име месту неком); киша. 24. Хисарџик (Гроцка), врло много кише. 25. Београд; врло много кише.“ [1])

„Неколицина ђаура који се друмом силажаху и којима велики везир даде одсећи главе“, на сву прилику бише да су хајдуци српски, јер из других путописа из овога века види се, да је баш околина од Ак-килисе (Беле Цркве, данашње Хасан-пашине паланке) па до Јагодине била разглашена са хајдука.[2])

Путопис Фердинандовог посланика Бусбека (год. 1555) за нас је у толико занимљив, што он поклања већ нешто пажње обичајима народа српског. Бусбек је родом Нидерландац; у његово време сматрали су га не само за вешта дипломата већ и учена човека. Његов је путопис небројено пута прештампаван и на разне европске језике превођен (оригинал је био на латинском). Он се дуго сматрао као aукторитет у питањима која су се Турске тицала.

Описом Београда не бави се много. Вели само ово: „Пред градом има много кућа и пространа предграђа; у овима станују људи свакојаке вере, Турци, Грци, Јевреји, Угри Далматинци и још други. Скоро свуда по Турској предграђа су већа од саме вароши, и она леже тако једна поред другог да изгледају као велике и многољудне вароши.“

Бусбек је био ревностан старинар. Он је први странац, који је по Турској куповао старе књиге и рукописе и однео собом из Цариграда у Беч неколико сандука ретких и важних књига. Већ у Београду он се освртао за старинама. С очевидном радошћу бележи у своме путопису, да је у Београду нашао један стари римски новац, на коме је представљен римски војник између бика и коња, и на коме

[1]) Hammer, III, 666.

[2]) Вид. ниже Герлаха,

је у наоколо стојао натпис „Taurunum." Он даље описује у кратко војничку историју Београда до свога времена. Снабдевши се са свачим што им је за пут требало, крену се из Београда с великом пратњом Јаничара; оставе на лево Смедерево; пратиоци му покажу од прилике, где се на Дунаву виде стубови Трајановог моста; наставе пут и дођу у „село" Јагодину. Овде помињем да сви писци XVI. века пишу „Јагодна" место наше Јагодине. Сад даље наводим његове речи:

„Овде смо имали да видимо погребне обичаје овдашњег народа. који се ни мало не слажу с нашим. Мртвац је лежао у цркви с откривеним лицем. Поред њега метнуше нешто јестива, хлеба, меса и један сасуд с вином. Жена покојникова и кћи стајаху ту обучене у чисто одело; кћи је носила на глави некаку капу с пауновим перјем. Последњи дар, којим је жена свога мужа, кад се већ представио, даривала, био је црвена мала капа (на сву прилику фес, пр. пр.), какву овде (т. ј. на истоку) девојке господскога рода носе. Слушали смо и њихова нарицања и запевања, како са жалосним гласом покојника питају: „„Шта смо ти ми на жао учиниле, да тако с нама урадиш? Шта ли смо ти скривиле? Да ли те у чему год не послушасмо? У чему ли ти по вољи не учинисмо, те нас сад тако самохране и у беди остављаш?!"" и још много друго на то налик."

Овај опис не само да је истинит и да је занимљив као један од најранијих описа српских народних обичаја погребних, него он дира у срце, кад се сетимо какве су прилике ондашњега доба биле. Ако је икоја туга из срца текла и носила на себи лик очајања, то је била туга ова два женска створења, која остадоше самохрана на гробу мужа и оца а у једном безверном, безаконом, пустом јаничарском времену. Ја се радо задржавам на овом тужном и и толико необичном призору, где на погребу једног незна-

ног сиромашног Србина присуствује посланик краља Фердинанда и дворанин цара немачког и краља шпанског. Да су европски владаоци запитали Бусбека, шта је видео путујући кроз Србију?! Овај би им могао одговорити: „Видех жену и девојку једну где кукају над мртвацем једним запевајући: Зашто нас тако самохране и у беди остављаш?!“ У овом одговору лежала би у многоме погледу слика Србије ондашњега доба.

Занимљиво је што Бусбек даље о народним обичајима пише:

„На погребу било је неколико свештеника грчке цркве. На гробљу видесмо да имају некакве од дрвета изрезане слике, као јелене и срне, притврђене на коце или дугачке мотке. Питасмо шта им то значи?! Рекоше нам, да то мужеви или очеви хоће тиме да покажу, како су им домаћице или кћери у кућењу окретне, вредне и усталачне биле. Даље видесмо где на многим гробовима леже перчини дуге косе, коју жене и девојке у знак своје дубоке жалости одсецају и на гробовима својих рођених остављају.“

„Још нам причаше, наставља Бусбек, и да је у овој земљи обичај, да кад родитељи већ уговоре све о женидби сина и кћери своје, младожења ипак отиде те невесту крадом одведе, управо украде. Ово, вели чине, што се сматра да није пристојно, да девојка од своје воље пристане да буде жена.“

Ово може бити и да јесте био један повод тајном одвођењу младе, јер у нашег је народа у опште чуство пристојности фино и нежно. Али нисмо баш сигурни, да овај начин женидбе не буде изазван насилничким приликама ондашњег доба. Ваља се сетити што напред наведосмо, да у оно доба народу не само није било слободно гласно се Богу молити, већ му није слободно било ни веселити се.

Из Јагодине Бусбек одмах прелази да говори о Нишу „многољудној вароши“, где га у осталом поглавито инте-

ресује некакви камен с излизаним римским натписом, који се он у залуд труди да прочита.

Да даље пратимо Бусбека кроз Бугарску једва би било вредно труда. За економисте ће бити занимљива белешка његова да је у Бугарској све јевтино; кокош се може добити за 1 аспру (48 пара дан.)ован за 35 аспри. На повратку из Цариграда хвали јевтиноћу живљења у Београду. Ту је, вели, све јевтино; „шарање рибе, које је овде има за чудо велике и дебеле и која се јако цени, за пола талира добили смо толико, да се 40 људи сити најести могу. Сено је, додаје, скоро за бадава.“ [1])

Баш на крају свога путописа кроз Србију, Бусбек ставља једну општу белешку о Србима.

„Рашани, — вели — пијанице су и, како нам кажу, непоуздана фукара; — али нама су они сваку добру вољу показивали.“

Очевидно у првој половини ове карактеристике Бусбек казује оно што је чуо било од своје турске пратње, било од београдских странаца; а у другој половини оно што сам из сопственог свог искуства зна. Са гледишта завојевача да богме да су Срби били „непоуздана фукара“, и баш ове речи казују расположење народно према Турцима. У исто време Бусбек је дао сведочанство о својој истинољубивости, кад је оно што је од других чуо исправио оним што је сам собом сазнао.

Овде не ће бити сувишно да споменем, да се у другој половини XVI-ог века у Европи знало о расположењу нашег народа према Турцима, и да се тај моменат узимао у рачун при разним плановима за изгнање Турака из Европе. Тако Померанац Симон Валдер у споменици, коју је цару Фердинанду год. 1558 предао о томе како да се на Турке завојшти, вели: Тако има у Маћедонији, Србији, Босни,

---

[1]) Vier Sendschreiben стр. 178.

Бугарској, Грчкој итд. још много Хришћана, који не само да не ће бити равнодушни према нашем предузећу, него ће га веома вољно потпомоћи (sondern darzu sehr willig seyn werden).“ Како је, вели даље, од ових људи све оружје одузето и строго им забрањено да га имају, то он предлаже да се у Нирнбергу, Аугсбургу, Инсбруку и по другим немачким варошима даде израдити свакојаког оружја и свакоцрсне војене опреме, па да им се однесе.[1]) Други један писац у год. 1564 пише: „ваља знати да у отоманској царевини живе разни народи; већином Хришћани су Турцима смртни непријатељи, особито они што живе по високим готово неприступним планинама.“[2]) Као најзнатније међу тим народима исти писац спомиње православне Хришћане у Албанији, — за које вели да би дали на бојно поље 30.000 људи само да добију ваљане вође, — и Црногорце. О овима вели: „На граници Србије лежи брдовита земља Црна Гора, од чести са православним становништвом које у 72 сеоске општине живи. Земља се ова простире од Рисна на 10 немачких миља у дужину, готово до самога Скадра. Овај народ заклети је непријатељ турски, и готов је да даде 15.000 бораца.“

Један од најзанимљивијих путописа из XVI-ог века кроз наше крајеве имамо од Стевана Герлаха старијега.

Цар Максимилијан II, наумивши да пошље нову посаобину год. 1573 у Цариград, распитиваше за каквог ученог човека, који зна стране језике, а особито грчки, маџарски, чешки, хрватски итд. Универзитет Тибинген препоручи му Стевана Герлаха.

Савременик Лутера и Калвина Герлах је и сам био ревностан протестанат. Он је истина путовао само као свеш-

[1]) „Türkischer Untergang, oder Räthliches Bedenken kayserl. Mayestät Ferdinando I 1558 anno übergeben durch Simonem Wolderum Pommeranum“, у Липисци 1664.

[2]) Türkischen Staats und Regiments Beschreibung. 1564.

теник посаобине и за случај потребе као њезин тумач; али вође протестанског покрета у Немачкој послужиле су се њиме да ступе у преписку с патријархом цариградским и источном црквом. Герлах је однео патријарху у Цариград писма њихова; он се јако интересује за стање источне цркве, за целога свог бављења тамо он не прекида своје саобраћаје с патријаршијом, и његов дневник може да служи као један од извора за историју православне цркве у време реформације.

Посаобина се кренула из Беча 10. Јуна 1573 год. Као царев посланик ишао је Давид Унгнад, Крањац, за кога Герлах вели да је девет језика говорио. У његовој свити спомиње се као други секретар неки Вук Симић.

У Београд су стигли 30. Јуна. Ту су због посланикове слабости остали до 8. Јула, а тада се кренуше на коњима сувим. Пред Београдом Јаничари пратиоци показаше им две умке, на којима су стојали султанови шатори при опсади Београда. На једном брду на десно видеше замак један (Авала). Дођоше на први конак у Хисарлук три миље од Београда (Гроцка).

9-ога Јула путоваше кроз младу растову шуму; на десно оставише једно селанце; још две миље кроз шуму, а од чести кроз обделана и необделана поља па стигоше у „Аклисе“.[1]) То је мала једна паланка, ограђена као и Хисарлук дрвеном оградом. Од прилике по миље одавде имају висока брда и у њима много бивола.

Од Аклисе до Баточине имадоше да путују 4 миље. Пут води опет кроз шуму и кад и кад кроз пуста поља.

---

[1]) Ово је оно исто место, које Куспинијан у преводу зове Alba Ecclesia, Бела црква, што и турско име Ак-килисе значи. Швајгер га још последњи пише чисто српски Bela Zerqua. Познији путници из XVII-ог века, већ не пишу више ни Бела црква ни Ак-килисе, него Хасан пашина паланка или прости Хасан паша. Види се, да је старо српско име Хасанпашиној паланци: Бела црква.

Герлах вели даље: „Ваљало нам је умножити пешачку и коњичку пратњу, јер кажу да се у томе крају врзе једна чета од 80 хајдука.“ У самој Баточини има 20 до 30 сламом покривених колиба српских.

Сутра дан опет кроз шуме и поља путоваше незгодним и непријатним путем (unlustigen Weg) 4 миље. Мимо своју дотадашњу пратњу добију као пратиоце још и „пусту рашку момчадију“, која је ишла босонога и у место оружја носила тојаге или као нека копља. С тако умноженом пратњом стигоше у Јагодину.

Из свега што довде наведосмо у изводу из путописа Герлаховог, очевидно је да је на путу кроз Шумадију била велика опасност од хајдука. И заиста чета хајдучка од 80 друга, није друго већ читава мала војска. Што Турци дижу и српске сељане да прате посаобину, то није што се уздају да ће у случају хајдучког напада, ова „пуста момчадија“ бити од велике фајде, — јер да то очекују, они би их и боље наоружали — него их воде са собом што, очевидно с основом, претпостављају, да српски хајдуци не ће ни нападати, кад виде да би њихова зрна прво побила њихову рођену браћу.

О Јагодини Герлах вели: „Ово је лепо, велико и са својих башта весело место у красној долини; има четири угледна каравансераја и две мошеје, од којих је једна баш лепа“.[1]) Царев посланик са својом свитом преноћио је у конаку младог једног Турчина, који им се хвалио, како је управо пре осам дана дао потурчити три српчета од 14 и два од 18 година! Турци имају ту и школу своју; у њојзи је велика вика, и деца седећи на споду непрекидно се клате.

На два сата путовања испод Јагодине пређу Мораву и дођу у Параћин на конак. „И ово је“, вели Герлах,

[1]) Овде ћу да споменем да Јагодина XVI. века на све путнике чини врло повољан утисак.

„отмено и велико место, с красним баштама; крозањ протиче речица једна; одавде води весео и раван пут све кроз необделане њиве и поља. Види се, да је у овој долини некада било лепих поља и ливада, као што смо и сад међ веселим брдима видели једну добро обрађену њиву. 13-ога око 3 сата настависмо пут између две красне планине и све по утринама, на којима се види, да су некада лепе њиве биле. Путовасмо две миље, па дођосмо на чесму поред брдашца једног; мало за тим остависмо на лево селанце једно са добром хладном водом, и дођосмо да ноћимо у Спахикој. Ово је мало и ружно место; лежи између две планине; око њега има прилично њива и винограда; у њему има леп каравансерај од камена и оловом покривен а и једна мала џамија одмах поред њега. — Сутра дан у подне приспемо у Ниш. — Од Будима па до Ниша у свакој паланци где год смо стали или преноћили видели смо Јевреје, Цигане и Арапе“! —

Ове врсте из Герлаховог путописа дају нову боју слици наше отаџбине у XVI-ом веку. Србија је постала велика једна утрина, на којој се, поред све њезине дивљачности још једнако познаје да је некада храна људска расла. Народ се разбегао већином у гудуре, даље од друма. Он се управо врло мало и види. Они који су остали на старим селиштима, кулуче Турцима босонози и живе јадно у колибама сламом покривеним. По варошима и паланкама на српској земљи излазе на видик Јевреји, Цигани и Арапи. Да је какав Немањић устао иѕ гроба, не би познао земљу своју. Ако би запитали: а где је српски народ, чија је земља ово?! Добићете за одговор: Срби су фукара једна која пијанчи и у којој се не може вере имати! Или ће вам какав млад бег рећи, да је баш ту неки дан толико Српчића истурчити дао!

Не ћемо да пратимо Герлаха на путу кроз Бугарску, нити да читамо дневник његовога бављења у Цариграду

где је с посаобином остао до половине Јуна 1578. Одмах ћемо да прихватимо његов пут натраг кроз Србију. Само да споменемо још две занимљиве белешке из непосредне околине на међи српској.

„Не далеко од Шехркоја или Пирота, имају развалине једног замка са четири још једнако добро одржане куле. Хришћани у овој околини казиваше нам, да су то дворови Милоша Обилића, онога што је убио Мурата. Туда тече и речица једна: у њу се слива поток с брда, на коме имају виногради.“ (стр. 522).

Говорећи о Нишу вели: „овдашњи су становници Срби; њихов поп спада под Пећ.“ (стр. 527).

Следује неколико занимљивих врста које саопштавамо речима Герлаховим:

„Из Ниша се кренусмо 2 Јула (1578) и дођосмо у Спахикој. Овде седи један спахија са осам Јаничара, те исисава оно неколико Хришћана, који су ту и без цркве и без свештеника. — Путујући даље преко брда и дола дођосмо у српско село Русу, које је ослобођено од тимарника и од оних што људма кожу деру. Једном су у овој околини хајдуци отели све дарове, које је немачки цар послао био султану. Али сељани из Русе узму од хајдука све те дарове, па их лепо пошљу султану у Цариград. На ово их султан ослободи од свију дажбина.“ —

Одавде опет кроз необделану околину преко брда стигоше у Параћин, у атару којега овај пут нађоше да је земља добро обделана. Од Спахикоја Параћин је далеко својих 5 миља. У овоме станују све сами Турци и Цигани.

Дошав да опет говори о Јагодини, Герлах вели да у њој има мало Срба а доста спахија и Јаничара. У околини њезиној имају три села, у којима станују све сами Маџари а ниједан Турчин. У тим селима расте добро вино.

У Баточини станују и Турци и Срби; ови немају ни попа ни цркву.

Из Баточине дођоше у Аклису или Белу цркву, која се још зове и „Велика Паланка.“ Место ово лежи на брду и доста је велико. У једној половини живе зијамници и други Турци, и та је половина ограђена и утврђена. Срби имају овде малу једну црквицу и гробље изван села (стр. 526).

Овде обраћам пажњу на један, како ми се чини, важан знак. Ми видимо да Турци живе и изван градова и већих варошî по Србији; али где год се ван њих настане, они се ограде ако не јачим утврђењима, а оно бар оградом од коља. Они су једнако на опрезу; једнако нису друго већ гарнизони у непријатељској земљи. Управо кроз цео шеснаести век у српским земљама траје без прекида опсадно стање. Шта више, без икаква претеривања можемо казати, да је у Србији опсадно стање трајало од год. 1465, кад су је Турци са свим заузели, па све до кнеза Милоша.

Да се вратимо к причању Герлаховом.

Из Аклисе упутише се к Смедереву, где се тада бавио санџак-бег београдски Хајрадул-ага. Али их на путу сусретоше људи, те им казаше да тим путем у Смедерево не могу проћи, јер је јуче била провала облака, вода се излила, те мостове однела. С тога морадоше скренути на Коларе.

У Коларима станују све сами Турци. Царска посаобина не могаше ту ништа за јело добити: ни меса, ни хлеба ни вина. Послаше чак у Смедерево, те им отуда донесоше вина, хлеба и рибе за осам аспри. Причаше им, како је јуче у Смедереву била страшна бура с тучом и грмљавином; град крупан као две песнице побио све винограде.

Од Колара к Смедереву путоваше кроз шуму. И тога дана велика бура. У Малој Паланци нађоше да је велике штете починила. Ту је посаобина присуствовала једном жалосном призору. У јучерањој бури удавила се једна жена

с двоје деце, и једна друга с две кћери и једним сином. Ево шта Герлах о томе пише:

„Мртваце су положили на рудину и око глава окитили их цвећем. Жене око њих кукају и наричу редом све две и две. Неке се од њих груваше у прса, неке опет изгребоше себи образе, те крв падаше на мртваце. Пошто су тако три сата око њих седели, запевали и плакали, сахране их све у два гроба. Сваком мртвацу метну под главу зелен бусен; поп прелије сваком од њих прса црвеним вином, и поспе на њих на четири стране света нешто мало земље, па их за тим покрију даскама. Ја питах шта им то посипање значи? Али добих за одговор само: „Тако је то у нас обичај!“ — Свештеник се носи као и сваки други српски сељак, (овај овде стојао је с голим ногама до изнад колена), и од других се сељана одликује само дугом косом, и што носи друкчију капу. Мужеви и очеви ових покојница нису се тада десили дома, јер су у Будиму кулучили на развађеноме граду.“

И овде имамо пуно тамних боја за слику ондашњег народа нашег. Последњим се врстама осим тога потврђује и оно што се прича како су Турци терали народ на кулук далеко од њихова места пребивања по неколико дана хода.

„Велики један поток“, наставља даље Герлах, „дели оно место (Малу Паланку) у две стране. Овај део што лежи с ову страну потока има каравансерај, а ту су и колибе, сламом и трском покривене, у којима Срби живе. Ово су сиромаси људи, које Турци свакојако кињe и муче. Они морају без прекида да раде и кулуче, јер Турци су све сами дембели (eitel Müssiggänger); и Хришћани поред толиких своје муке и труда, једва да од њих добију што им преко дан хлеба треба. Онај део Паланке с ону страну потока и ближе Београду, лежи на брду; у њему живе све сами Турци, који имају ту лепих кућа, шиндром покривених.“

„9-ога зором наставимо наш пут све кроз саму шуму и необделану премда плодну земљу. Како је киша падала, то нисмо имали баш добар пут. Али већ на две миље пред Београдом настаје лепа околина; брдашца и мали долови, и докле око допире све родна земља и виногради. Чисто се отвара нови свет, кад изађете из шума и џбунова, па видите око вас дивну, красну и веселу околину, јер Дунав и Сава две су господске реке."

„Београд има три дела. Из унутрашњости се најпре долази у велико предграђе, које нема зидова, већ је отворено. Све куће леже у лепим баштама, покривене су шиндром а ограђене даскама. Ту има доста продавница и других дућана. Има 4 или 5 лепих каравансераја, особито је леп каравансерај Мехмед-паше. У њему има три одељења. У првоме је дугачак и леп безестан или дворана трговачка, у којој на обе стране имају продавнице. У другоме одељењу имају у два ката многе собице; у њима станују страни трговци, који овамо доносе на продају свакојаку робу, и од којих смо и ми купили три црвене коже по два шестака. Треће одељење састоји се од простране авлије и велике штале за коње."

„Овде има много Дубровчана; од ових двојица (неки Лука с riђом косом, с маленим стасом али високим срцем, и неки Јован, висок стасом и с брадавицом у лицу) били су с нама скоро непрестано, и кад пођосмо, испратише нас преко воде.

„Има ту и прилично много немачких, талијанских и шпанских Јевреја; сви они имају једну школу. Од Јевреја куповасмо вино које писмо, али га и скупо плаћасмо.

„У овоме првоме делу вароши (у предграђу) на реци Сави има прилично и Цигана, а ту станују и сиромаси Срби. Ови имају само једну цркву посвећену арханђелу Михаилу, коју сам ја 11-ога с нашим економом и Јаничарем Муратом походио."

Герлах описује за тим како изгледа икона спасова и богородичина с десна и лева царских двери, помиње, да има ту још две или три друге иконе, па онда наставља:

„Црквица је ова прилично пространа, али како је то једина црква овде, а у вароши има доста Хришћана, то су ови ради да је распростране и покрију, и нуде Турцима 25 талира само за једну стопу да је рашире. Али Турци не ће да им допусте. Црквица ова има три одељења. Прво је кор или „најсветија“; ту је олтар, на овоме путир од дрвета, у овоме кашичица од месинга за причешће; и нафора је на послужаонику од дрвета; има и два убруса којима се уста обрисују при причешћу (по свима црквама овамо путир са својим прибором стоји на једној клупици поред олтара, а не чува се у кеси); у једној кутијици стоји тамјан, а поред ње и кадионица; олтар је овде покривен белим застором (у неким се местима покрива плавим); ту леже четири јеванђелиста на словенском језику. У другом одељењу, између којега и олтара преграду чини иконостас, стоје пред овим два свећњака опет од дрвета, премда сам ја по другим црквама овамо (т. ј. на истоку) виђао и свећњаке од гвожђа. У трећем одељењу имају две крстионице од мрамора. Народ у цркви, како ми кажу, разуме много од онога што свештеник при богослужењу говори, али не све. Мањина само зна „оче наш“ и „вјерују“; веле: „„како ће човек то да научи, кад муваља три до четири месеца провести у пољу поред волова, или кад му ваља дан и ноћ, рано зором и позно у мрак кулучити и мучити се?!““ Али ипак сви они знају да има један Бог, да је његов син Исус Христос, који је ради нас пострадао, распет био и васкрсао, да ће бити васкрснуће мртвих, и да има живот вечни. По својим црквама имају само нови завет; стари завет као да не цене много. Они су имали у Београду велику и лепу цркву, али Турци су им је узели, и Мехемед-паша од њезиног камена начини

безестан и каравансерај. Овде има 4 свештеника, од којих један, коме је жена умрла, хоће да се покалуђери, али је још млад. Кажу ми, да се многи свештеници растављају од жена па одлазе у манастир. Кад им ја рекох: „то иде противу св. писма!“ — они ми одговорише: „у нас је тако обичај!“ Ако би се свештеник по други пут оженио, то он не може више да служи као свештеник, већ ваља да остави.“

Ове врсте Герлахове у свези с оним што му свештеник у Малој Паланци рече, имају већи значај него што се на први мах чини. Немојмо сметати с ума да је Герлах један од првих, можда баш први протестанат, који кроз Србију, пун ревности за нову цркву, пролази. Он казује српским свештеницима, да се по неки њихови обичаји не подударају са светим писмом; српски свештеници не упуштају се у дискусију, они веле: „у нас је тако обичај!“ Другим речма они хоће да кажу: могућно је да ви протестанти имате право, али наш задатак није да реформишемо нашу веру, ми сматрамо за наш задатак, да верозаконске наше обреде и све обичаје који су с тим у свези, одржимо за потоње нараштаје онако како смо их примили!“ Тиме је означен положај наше цркве према великом реформаторском покрету у Европи. И заиста у шеснајестоме веку то је био једини разуман положај, који је наша црква према ондашњим приликама заузети могла.

Следују занимљиве белешке Герлахове о нашем свештенству:

„Најстарији свештеник зове се прота. Садашњему је име Лазар. Он је још млад човек, и, као и остали свештеници, нема никакве плате ни дохотка, осим што им ко поклони приликом крштења, венчања, исповести, погреба. С тога свештеници раде разне занате, те се хране. Овај београдски прота занатом је бојаџија, а научио је да пише и да чита у неком манастиру. Уписао је своје име у моју

споменицу (Stammbuch). Вели да је њихов старешина патријарах пеħски. по имену Герасим. У Пеħи има манастир у коме патријарах са неколико калуђера живи. Прича ми да има манастира, у којима је по 100 до 150 калуђера; сви они раде какве занате, те се хране, или обрађују њиве, винограде, сено косе, воħе негују итд. Него нису никада сви на скупу, веħ једни дођу, други оду. Овде немају никакву школу; него имају једну преко Саве у Угарској у монастиру Хопову (пише „Coppoa"). Имају школу и у монастиру св. Николаја (Никољу?!); ту се уче читању и писању. Њихов патријарах у Пеħи мора сваке године да плаħа султану по две хиљаде дуката као за слободу вере и свога сталежа; али осим тога и сваки свештеник који је под њиме (пеħским патријархом), мора турскоме цару да сваке године плаħа неку суму према заслузи својој."

Ови податци о стању српског свештенства као и оно о београдској цркви, савршено се нодударају с оним што напред наведосмо о општем стању хришħанске цркве у Турској. Каква разлика између београдске цркве шеснајестога века и београдске цркве у наше доба?! И опет око дрвеног путира тискале су се гомиле јадног сиромашног народа, и та сиротиња нудила је својим мучитељима по 25 талира за сваку дозвољену стопу новог простора у цркви, само да у њојзи места нађе. Ми данас у XIX-ом веку радије гледамо из далека како се сунчани зраци играју на златом покривеној кули саборне цркве, а унутра у цркви пред позлаħеним иконостасом, пред блеском од сребра, злата и кристала, јапи хладна празнина! Ово је тема једна, о којој би се дало много и много писати, и опет да се не исцрпе перспектива мисли, коју она отвара.

Да се вратимо к завршетку Герлахових бележака о Београду.

„Други део Београда чини пространи град, који има зидове с метеризима, као они у Цариграду, и 5 до 6

високих и јаких кула, оловом покривених. Неколики зархђани топови стоје на зидинама и кулама; град је окружен шанцем у коме нема воде. Пред њим на пољу стоји дрвена једна кула са звоном; ту стоји стражар те удара сахате.“

„Трећи је део Београда варошица зидом ограђена, која лежи на Дунаву и према граду и напред споменутом предграђу, као у долини. Куће злочесте; дућана тек само неколико; ништа ту веселога нема. Отворено предграђе много је красније и веселије, због каравансераја, безестана и многих продавница.“

Герлах даље прича како је посаобина била награисала с ђумрукџијом београдским, који је тражио да се плати царина на сав пртљаг. Морадоше ићи кадији на суд, који их ослободи од сваког плаћања.

Прешавши у Земун Герлах га описује као „српско село“ у коме има црква, којој је кров од чести проваљен, од чести сламом и само над олтарем даскама покривен. Турци не допуштају да се препокрије. Из Земуна стигосмо у Прахово баш у недељу. Црква се већ пустила била, али поп Петар, млад човек, који је научио књигу такође у манастиру св. Николе, дође са својим сељанима да нас у каравансерају походи. Његови сељани знају „оче наш“ и „вјерују“, али не знају десет заповеди божијих. Црква је покривена плавим шиндрама као све отменије зграде по Бугарској и Србији.“

Ту их сустиже јаничарска потера. Њиховој се свити а без њиховог знања придружио био у Земуну један дечко, који хтеде да покуша ако се тако узмогне спасти из турског ропства. Неко рече Герлаху, да ће то бити на сву прилику Срби који су проказали Турцима да је дечко с њима утекао, „јер Срби су пуст народ, који што се убијања и харања тиче није много бољи од Турака!“ Многима ће ова карактеристика тешко пасти; али што у њојзи

истинитога има, то се у главноме односи на српске хајдуке, а после не би било никакво чудо, да се под суровим и крвавим приликама, у које је народ наш XVI-ог века допао, природна питомост његова помутила. Прилике, које доводе да се некада обделавана поља запусте да коров пробије по негдашњим стаништима људи, да сва околина некако подивљачи, те прилике обично доводе да се и нарав људска запусти. У осталом не мислим да је она карактеристика баш основана; њу је Герлах чуо без сумње од каквог зло расположеног лица.

На послетку ево још две три врсте из Герлахова путописа, које карактеришу турску управу:

„Од Земуна па на даље (на путу кроз Срем) не видесмо нигде ни једног дрвета. Хришћани веле, кад би год посадили какву воћку, то је Турци или одмах одсеку, или кидају плод пре него што сазре.“ —

На годину дана пре повратка Герлаховог то јест под јесен 1577, истим путем кроз Србију прошао је нов немачки посланик Јоаким Синценедорф, који је ишао да одмени Унгнада. У његовој пратњи ишао је као посаобински проповедник Соломон Швајгер, који је пут тај описао и јавности предао. У путопису његовом нема ништа особитога. Занимљиво је да он радије наводи српска но турска имена местима у којима су препоћивали. И они су пошавши из Београда први конак учинили у Гроцкој, оставивши на десно брдски замак Авалу (Bergschloss Havala). На путу из Гроцке у Коларе сусретоше новог беглербега београдског, који је имао велику пратњу и водио 50 камила натоварених разним пртљагом. Дођоше на други конак у Коларе. Ту су, вели, Турци из пратње беглербегове прошле ноћи спалили кућу једноме сељанину. Земља је кроз коју путоваше плодна, али необделана, управо пуста. Кроз три дана путовања видеше свега пет јадних селанаца (fünf schlechte Dörflein). Трећи конак у Белој цркви (пише

„Belazerqua“); четврти у Ваточини, и где се, вели неколика господа из свите посланикове дадоше савладати мокротом вина, те се груваше о зидове каравансераја.“ И он хвали Јагодину као „весело и лепо место.“ Шести им је конак био у Параћину а седми у Спахикој, „где не могосмо, вели, добити соли, колико нам је потребно било за вечеру.“

Из путописа барона Вратислава од год. 1591 немамо шта новога да наведемо, премда је његово дело с општег гледишта, и иначе за историју турске суровости у оно доба, веома занимљиво. У време његовог путовања Турци су утврдили Београд и са суха високим шанчевима и многим кулама које међу шанчевима леже. Предграђе, које лежи ван шанца велико је, и у њему има лепо озиданих кућа; ту станују Турци, Грци, Јевреји, Угри, Далматинци Јердељани и други. И он хвали безестан; каже да је оловом покривен, да је сазидан на прилику квадрата око којега су поређане продавнице; „све је овде удешено како треба за сигурност еспапа и удобност трговаца који ту продавнице са сваковрсним еспапом имају.“ Даље вели да „у средини“ зграде (на сву прилику у другоме одељењу но Герлаху) има авлија, на сред које стоји чесма; вода се слива кроз један округао камен на коме пише: qui crediderit et baptizatus fuit, salvus erit. Anno 1538. (Ко буде веровао и крсти се, спасти ће се, год. 1538). Унутра у вароши (дакле не у предграђу) има једна нарочита кућа, у којој се хришћанско робље јавној продаји излаже. Знатно је што Вратислав вели да у Београду Хришћани немају више ниједне цркве, само још католици у приватној једној кући служе службу, почем трговци католичке вере о сопственом свом трошку издржавају свештеника. [1]) На путу из Београда преноћивају у већ познатим

[1]) У првој петини XVII-ог века већ се спомињу Језуите у Београду. Таверније прича, да је у њиховој капели одстојао поноћну службу божићну, и хвали њихово појање.

нам местима Хисарлуку (Гроцкој), Великој Паланци, Баточини, Јагодини „српском селу, прилично великом и лепом месту. Одмах где се у село улази стоји једна џамија, оловом покривена; има овде и повелики каравансерај и још једна друга џамија.“ На путу из Јагодине даље преко Мораве вели да је околина „врло лепа, али необделана, јер Турци веома злочесто земљу обрађују и то само преко сељана Хришћана.“ Превезавши се преко Мораве на сплавовима дошли су на конак у једно село Ресан. Сутра дân у Ниш. —

Као што се види, кроз све ове путописе иде један исти тон; свуде одзив необделане, запуштене земље, свуда одјек једног бедног мученог народа. Овакве ћете исте одзиве наћи и у путописима из XVII. века. Као што рекох, народ се мало тек и види, јер се и разбегао далеко од царских друмова, али је и с једну и с другу страну друма остала земља с траговима некадашње културе и с печатом нове дивљачности.[1]) Ево како ту пустош изјашњава Рико у полов. XVII-ог века:

„Са свим је немогућно коњицу и пешадију турску на маршевима задржати у узди и реду. Они се поделе у чете од 20 до 30 људи па тумарају по околини; и не само да се госте у сељана како им је и докле им је воља, него им поотимљу и рухо и новце и све што имају, па однесу;

[1]) Није само друштво људско променило свој изглед. И царство биља и царство животиња у српским земљама добило је нове неке црте. По друмовима мицали су скоро без прекида каравани од хиљаде и хиљаде камила; у походу Солимановом на Угарску прошло је кроз Србију 20.000 камила натоварених војничким потребама (Хамер). А поред друмова, и по шанчевима око градова и паланака, као венци јаничарског славног доба, поницала је нова једна врста боце с црвеним цветом, која се и сад по Београду виђа, а коју су без сумње татарске хордије донеле овамо из њезине отаџбине — средње Азије.

шта више, често — нарочито у Бугарској, Србији, Босни и Албанији — отимљу од родитеља децу, па их као робље где стигну продаду, издавајући их да су то угарско или московско робље. С тога овај бедни народ оставља своје куће по селима, па се разбегава или у вароши или у брда и планине, само да се спасе од беснила султанових војника.“[1])

У оно доба и сама човечност турска имала је за последицу да народ из села по долинама прогна у брда и у неприступне шуме. Сећам само на речи, које је велики везир Ибрахим-паша изговорио 27 Маја год. 1533 аустроугарским посланицима. „Ја сам толике хиљаде жена и деце дао отерати у шуме, само да не би допали робља. Тако радим ја, тако раде и сви добри Турци!“[2])

. . . .

Ово што је напред, за цело је тек несавршен оглед да се покупе податци по којима бисмо саставили истиниту слику стања народног у шеснајестоме веку.

Проучавати оно тешко време, оно време дубоког понижења, крајње беде и невоље, да богме да није пријатан задатак. И опет, чини ми се мало која студија сама собом награђује човека као изучавање мрачне прошлости нашег народа под Турцима.

Аристотео је рекао:

„Кад би неком створењу које живи негде у подземном мраку казали да има Бог, па би га после извели горе на на површину земље те му показали плави свод небески звездама осут, пучину морску и земљу окићену цвећем и бујним рашћем, — први извик таквог створења био би: заиста има Бог!

Тако, док пролазите кроз запуштену и подивљалу земљу српску у шеснајестоме веку, док гледате развалине

[1]) Ricaut, стр. 124.
[2]) Hammer, III, 128.

од цркава и гариштa од села, слушате како народ под грдним теретима јечи, видите где се најодабранија народна крв исисава и одлази да ојачава непријатеља народног, док опажате где њега из дана у дан нестаје на самом његовом земљишту, а место њега излазе Татари, Цигани и Арапи — узалуду ће ђеније народне историје да вас храбри шапутом: „не бојте се, народ тај има будућности!„ Али кад из мрачне ноћи страдања и очајања шеснајестога века изађете на видело деветнајестога века, погледате како срце народно куца младом пуном спагом, изазивљући живот по свима правцима; кад погледате с каквом се вољом земља обрађује и дух образује; кад погледате на толике доказе материјалне снаге и љубави к снази моралној: доиста не можете да не узвикнете: заиста народ наш има будућности! —

10 Августа 1872 године.

ЗАДРУГА

ПО ПРОПИСИМА НАШЕГ ГРАЂАНСКОГ ЗАКОНИКА.

од

Алекс. С. Јовановића.

Прва реч.

По начелима правне науке, сваки позитивни закон ваља да је носилац суврсмене правне свести народа, и да потпуно одговара народним потребама и обичајима. О нашем грађанском законику, то се не може да рече без изузећа; јер многа његова наређења данас стоје у противи са природним правом, обичајима народа, и данашњим ступњем правне науке. То је врло природно, кад се узму на ум прилике како је постао наш грађански законик. Живот народа не сме бити накалемак, него је последица органског развијања; и са тога ни наши закони као израз народног живота, не треба да су копија туђих закона, већ морају имати извора у самцитом нашем животу. У нашем грађанском законику мало је ствари чисто српског карактера, а више је примљено из римског права, по редакцији аустријског грађ. законика. Јован Хаџић — његов писац,[1]) беше истина Србин, али је и рођен и одгајен ван Србије, у земљи која има са свим засебних природних особина; и зато се није могло ни да тражи да он потпуно зна све прилике нашег друштвеног односа у правном

---

[1]) Пројекат нашег грађ. законика, дело је Хаџићево („Србске Новине" 1843 год. број 9).

югледу. Осем тога, као књижевник друге врсте (Хаџић, негда беше чувен по науци у језику, и као песник старе школе под именом „Милоша Светића“), може бити да он аузима светло место међу нашим умним радницима оног доба; али као правник ничим није показао да је какав ауторитет, и по томе погрешке нашег грађан. законика ваља приписати у кривицу: прво његовом непознавању српског народа, па онда и самој његовој лабавости у знању правне науке.[1])

Може бити да је самој ствари доста наудило и то, што наш грађански законик право недоношче. Пропашћу њом на Косову, прекинуто је свако даље развијање нашег народног права. Доцнији наш живот, све до ослобођења, бележи се у нашој историји као бесправни однос робља између себе и према господарима — Турцима. Истом у почетку овог столећа прену поново наше народно право, али као нејако и неочишћено од туђа уплива, не беше кадро да добије тако одмах свој природни карактер. Отда много махана нашег грађ. законика, ваља урачунати у кривицу и томе: што се није чекало да се наше домаће право само од себе развије већ је одмах примљено туђинско право. В. Маћејовски, чувени пољски правник вели да је врло рано код нас учињен корак к поправљању домаћих права тиме, што смо се изјаснили за туђинско право, и са разлогом сумња да ће оно моћи да одговори уверењу српског судца, и да ће се

[1]) И г. Богишић држи да је уредник нашег грађан. законика, народном обичају био вештији, да се не би у њ увукло onoлико параграфа, противословних не само са живим обичајем народа него и са појединим §§ једног истог законика, н. пр. Глава XV. „О наследним правима и одношајима у задрузи.“ (Prav. Obič. u Slovena. Napisao Valtazar Bogišić. Privatno pravo стр. 10).

слагати с потребама нашег народа, који од толико столећа свог правног изображења нема.[1])

Толико о нашем грађан. законику у опште, зарад прав дања махана, на које наилазимо читајући појединa његов наређења. Ове махне, као што лепо примећује г. Богиши нарочито су приметне у ствари о којој сам након говори у овом спису т. ј. у наређењима о нашој задрузи. Ја ни сам никако са онима који држе да је грађански закон само (т. ј. без измене) формисао старе обичаје наше задруге;[2]) јер да је тако, онда одкуд оних противусловља на која ћемо редом наилазити, противусловља — која је не слажу ни најмање са обичајима нашег народа, нити одговарају главној мисли коју је законодавац развија у питању о задрузи.

Историјски значај наше задруге.

Међу особинама, које у друштвеном погледу одликују словенски народ од осталих народа, на првом месту стоји породична установа — задруга, која има корена у најдавнијој прошлости Словена. У прва времена задруга је била општа словенска установа. Доцније, услед додира са другим народима, и због многих других узрока, задруга је на многим местима изумрла тако, да је данас има само још код неких словенских народа.

О постанку наше задруге ми немамо никаквих факта. Старина јој је осведочена, али само време кад је управо

---

[1]) „Исторія славенскы права.“ Одъ дра Вацлава Мацыьіовскогъ, професора права у Варшави. Превод г. дра Николе Крстића (стр. 51). И сам г. Крстић признаје да је усвајањем аустр. законика у нас, пресечен пут развитку народних идеја о праву; али вели да се тиме опет кнежевина Србија приближила европској образованости (стр. 259)

[2]) Чланак „о задругама у Словена“ („Правда“ 1869 г. бр. 21 стр. 625. у средини).

постала, и откад траје, није извесно. У опште мисли се да корен свима словенским задругама, па и нашој ваља тражити у доисторијском времену, кад су Словени у опште у племенима живели; јер у историјско доба, кад је живот Словена био раздвојен по разним местима, задруга није могла да поникне и постане њихова општа установа.[1])

Прва клица заједничком живљењу Словена јавља се у селима и засеоцима, и развијала се потпуно у духу личне и имаовне једнакости и равноправности. Свако село састављено из неколико породица, звало се „Слобода,“ и имаћаше своје земљиште које не беше засебна својина појединаца већ општинска. Земљу радише заједнички, а тако је и уживаше. Наследство, како се данас схвата, најмање је било познато код Словена. Само покућина и приплод прелажаше као наслеђе на потомке или сроднике. Општина, преко кутњих старешина стараше се о свему што је било сеоско.[2])

Писци који су се у најстарије доба бавили историјом Словена, осем осталих њихових врлина, као: гостопримства смерности, храбрости, држања речи и т. д.[3]) нарочито хвале њихов породични живот као свезу свете љубави између родитеља с једне, и њих и деце с друге стране. Отац је хранио децу док не би дорасла, а опет на деци лежаше свети дуг да родитеље поштују хране и у старости негују.[4])

У старинској породици код Словена, исто као и данас у нашим сеоским породицама, отац беше глава куће, људи

[1]) О „задругама у Словена.“ Правда 1869 г. стр. 625

[2]) Vorlesungen über slawische Literatur und Zustände. Од Адама Мицкијевића. Први део; стр, 56. и 57.

[3]) Исторія разныхъ Славенскихъ народовъ и т. д. од архимандрита Јована Рајића. стр. 53.

[4]) Историја за народ и школу. Написао Стојан Бошковић. Књ. II свеска 1 стр. 174 и 175.

пасу стада и раде земљу, а жене старају се за одело, чувају чељад и помажу људма у пољу. После оца синови остају у задрузи изабравши међу собом једног задружног старешину, који иде на општинске зборове и брани где треба корист задруге. Пољски радови вршени су мобом и позајмицом. Кад се задруга одвећ размножила, онда се делила на нове мање задруге, којима су даване нове општинске земље.

Да је задруга, као народна установа, имала правног значаја у нас још у најстарије доба, налазимо потврде у нашим старим споменицима, где често изрази кућа и браћа, означују породичну заједницу. У члану 118. Душанова законика каже се: „братеньціи кои сѹ заедно оу единои коукıе къдій ихь кто позовѣ на домѹ, кои ѡдь ныхь пріиде, тъзи да ѡтпира; ако ли га ѡбрѣте на дворѹ царевѹ али соудиноу да пріиде и рече: дати кю брата стареега на сѹдь, да моу даа, силе да мѹ не ѡтпирати"; а опет у чл. 198: „И кто зло оучини, брать или сынь, или родомь кои сѹ оу единои кѹке въсе да плати господарь кѹке, или да дасть кои ıе зло оучиниѡ." [1])

По мишљењу историка Мајкова, наше родбинско право, које у почетку састављаше једну нераздвојну целину, појавом Душанова законика, изгубило је нешто од свог првобитног значаја у толико у колико овај законик има посла само са породицом и кућом. Тек кад породица изумре прелази право на род. Под кућом разуме се породица или скуп рођака без опредељеног ограничења у степенима сродства, који живе под управом једног старешине. Па и кад су рођаци раздвојени хлебом и имањем, али још живе на једном огњишту, закон их узима као једну породицу или кућу, и за такву кућу по казненом или по грађанском праву

[1]) Законик Стефана Душана, цара српског. Издао и објаснио Стојан Новаковић. Стр. 36 и 60.

одговара по правилу само старешина у породици или господар куће, али може да одговара као што смо видели у горњим наводима законика, и брат за брата, отац за сина, род за рода т. ј. један рођак за другога. Одељени огњем и кућом већ нису одговарали један за другога, и по томе тврди Мајков да је старински род замењен породицом или кућом. И код самих клетава у споменицима, приводе се сведоци с брађом, што доказује с једне стране да је кућа сматрана као једна нераздвојна целина, те беше нуждан пристанак свију чланова, а с друге да је за саму ствар било довољно и сведочанство кутњег старешине, који се подхвата и за своју брађу. Па и онда, кад је реч о целом роду, тај род вели Мајков, није ништа друго него укупност кућа, и у потврду томе као пример наводи како је Сандал,[1]) немајући непосредних наследника у својој породици, оставио у наслеђе свој „покладь“ четирима кућама свог племена, називајући сваку кућу по имену њеног старешине, а није говорио о свом племену или о роду у опште.[2])

За владавине Турака, беше задруга добила у нас најсавршенији облик. Насиља и големи намети турски страху удружења међу Србима и онде, где би задруга данас једва могла да опстане. Турци су је подржавали, јер је на њу највише терета падало. Подмирујући сама своје потребе задруга је била основа непрекидном народном животу.[3])

---

[1]) Уговор војводе босанскога Сандаља са Дубровником од 15. Јула 1429 г. о његовој остави. (Види „Споменици Србски из дубровачке архиве.“ књига II стр. 86.)

[2]) Исторія сербскаго языка, по памятникамъ писаннымъ кирилицею, въ связи съ исторіею народа. Соч. А. Майкова. Москва 1857 г. стр. 253.

[3]) Леополда Ранка — „Историја српске револуције.“ Део I Превео Стојан Новаковић стр. 42.

У новије доба, задруга је допринела много нашем народном ослобођењу; јер само груписана снага наших фамилија, могаше да нам очува веру, народност и свест о слободи.

У наше доба као нарочита установа друштвеног и економног значаја, задруга је од големе важности у очима нашег законодавца, и њено приметно опадање изазвало је разних државних мера, којима се иде на то да се ова установа подржава и што више шири у народу. О успеху ових мера, биће речи у овој расправи на другом месту.

Појам наше задруге.

По дефиницији § 507. грађ. законика, нашу задругу чине ови битни елементи:

1. Заједнички живот лица сродних по крви или усвојених (решење зак. власти од 22. Маја 1852 г. В№ — 625 Зборник VI. стр. 103); и

2. Смеса њихова имања.[1])

У свом веома важном делу „Pravni običaji u Slovena" (стр. 21) г. Богишић вели да није баш нужно да су у задрузи свиколици исте крви; а и наш закон вели: да онде нема задруге, где нису лица по крви, или бар грађански (цивилно) сродна.[2])

Је ли пунолество такође битан услов задружности? Чине ли задругу само мушка лица са својом породицом или и женскиње? И има ли и онде задруге, где су сами малолетни? — та су питања претресена у апелацијоном и

---

[1]) „Задруга є онде, где є смѣса заедничкогъ живота и иманя свезомъ сродства или усвоенѣмъ по природи основана и утврђена. Задруга се зове и кућа или кућа задружна за разлику одъ инокоспе" (§ 507 гр. зак.)

[2]) „Онде нїє права задруга и т. д. гди лица нису између себе по крви или баремъ грађански (цивилно) сродна и т. д." (Реш од 22. Маја 1852 г. ВП — 625 збор. II стр. 103).

касацијоном суду поводом расправе једног питања о наслеђу. Резултат је саопштио г. Ђ. Петровић у 135 броју „Српских Новина“ од 14. Новем. 1871 г., и како су тамо наведени разлози убедљиви, мени остаје да их на овом месту само сприопштим од речи до речи са својим кратким напоменама где је од потребе:

„Била су два брата А. и Б. Они су живели у задрузи, и А. имао је једну кћер, а Б. једног сина. По смрти ова два брата, њих наследе њихова деца и то А. његова кћи по §. 529. зак. грађ. а Б. опет његов син по §. 394. и о томе судови изреку пресуду 24. Маја 1864. г. № 15119.“

„После неког времена умре син Б-а и тада појави се питање: ко ће њега да наследи? — Прво удова умрлог Б. тражила је да имање сина Б. наследи као мати његова, а осим ње тражила је то имање и удова А. за своју кћер, сестру од стрица умрлога, наводећи да је кћи ова била у задрузи са умрлим, и по томе да је она преча од матере истога.“

„Првостепени суд округа чачанског, узимајући у вид: да се из распоредне пресуде од 24. Маја. 1864 год. № 15119. изречене види, да су пок. А. и Б. као браћа у задрузи помрли, и да су сво то задружно имање наследили: кћи А. и син Б. и да је остало у задрузи и досад, нити је ово имање између ово двоје деце подељено, и тако је син Б у задрузи са сестром својом од стрица која је још младолетна и неудата умрьо, нити је њој престало право на првенство наслеђа у задрузи тиме, што живи код матере и очуха по § 528. гр. зак. већ она као једини задругар умрлога има првенствено и искључно право да и део његов наследи, а мати умрлога пошто се преудала, изгубила је свако право на наслеђе, а баш и да се није преудала. По овим разлозима кад се ово сродство ничим неоспорава, а и на основу § 523. грађ. зак. и овога објашњењу од 24. Јул. 849. г. № 14. пресудио је: да и

део умрлог наследи његова задружна сестра од стрица, а мати његова да се одбије од тражења.“

„Пресуду ову првостепеног суда, која је изречена 1. Маја 1871. г. № 4325 одобрио је и апелацијони суд II одељења пресудом од 2. Јула 1871. г. № 918.“

„Против ове пресуде апел. суда жалила се је касац. суду мати умрлога, и касац. суд у I одељењу своме, расмотривши пресуду апел. суда и акта односна на ово дело, нашао је да су оба суда погрешила, и дао је апел. суду под 24. Августа 1871. г. № 2622. ове примедбе:

„Решење питања о наслеђу имања умр. сина Б-овог зависи од тога: да ли између мушких и женских лица задруга постоји или не. Апелац. суд узео је да постоји, а касацијони узима на против да између мушких и женских лица задруга постојати не може. Ово држање своје касац. суд оснива на наређењу нашег закона о задрузи, пошто се ту непрестано мушка деца и људи у рачун узимају, а женска не (в. § 510. и 517. гр. зак.); а друго и по природи саме задруге, по којој се она одржава с тога што се жели да чланови њени и даље за живота свога у задрузи остану, а то код женске деце бити не може, пошто она кад им време дође задругу остављају и удају се, и по томе код њих ни цељ задруге непостизава се.“

„Па како према оваквом држању наслеђе о имању сина Б-а има се расправити по §. 402. гр. зак. а не по §. 528. као што су оба суда узела, то је и тај суд погрешио што је пресуду првог суда одобрио; зато му касац. суд и његову пресуду уништава и шиљући му акта позива га да према овим потребама (ваљада „примедбама“) поступи.“

„Ове примедбе касацијоног суда није апел. суд усвојио, већ је учинио следеће против разлоге касац. суду под 4 Септ. 1871. № 1359:“

„Не може се одрећи да наређење нашег закона о задрузи спомиње само мушкарце а из овог као извести даје

да је законодавац мислио да задругу сачињавају само мушка деца а не и женска. Али, како је овде само извођење, а сталног правила о томе у закону нема, и како је то извођење било само следство одредбе §. 529. гр. зак. по коме су девојке у задрузи заостале (до 28. Новем. 1859. $\frac{\text{ВН 5283.}}{\text{СН 2059.}}$ (Збор. XII стр. 96) имале права само на издржање и удомљење, а не и наслеђе имања њихових родитеља; — онда, где је то законо наређење измењено и допуњено тако да се и девојке за наследнице њихових родитеља у задрузи сматрају где мушкараца нема, дакле где су и оне у наслеђу у задрузи изравнате са мушкарцима осталих задругара, и тако једно исто право са мушкарцима других задругара задобиле и са овима се изравнале, — ту сада по мњењу овог суда сходније је да се овде питање о наследству расправи не по §. 402. већ и 528. гр. зак. тим пре, што задруга бивша између А. и Б. по смрти њиховој вид свој ни по спољашњости ни по унутрашњости својој није ни у колико променила, дакле онаква каква је и пређе била заостала, и што је и сина Б-а и смрт у њој затекла, јер природније је да имање предака код оваког стања остане њиховом потомству, но лицу изван задруге и изван њихове крви и фамилије."

„Услед ових противразлога апелац. суда, ово је дело расмотрено и у општој седници касацијоног суда, и нађено је да су приметбе I. касац. суда на закону основане а да противразлози апелац. суда нестоје; јер и ако је девојкама у задрузи осталим, право на наслеђе имања њиховог родитеља по допуни §. 529. грађ. зак. дато, те да се на тај начин не би догодило да много удаљенији рођаци наследе умрлога као н. пр. синовице после смрти брата, а његове рођене кћери ништа не добију, ипак тим наређењем закона нису женска деца у свему уравната са мушкима у задрузи, кад остали закони прописи о томе нису измењени, већ се ово наређење закона само на овај случај и

ограничити има за који је прописано, а у осталим морају вредети општа наређења закона односно девојака као што се то из самог текста §. 529. гр. зак. који (је) и сада види.“

„Осим тога још да се задруга само на мушкарце односи, поред оних законских прописа које је одељење касац. суда означило (§ 510. 517. и 518), види се јошт и из §§. 57. 507. гр. зак. који управо опредељују задругу, нарочито из додатка тим §-има (Збор. III. стр. 37). Законодавац опредељујући овде тачније која лица сачињавају задругу вели да поред пунолетних и ожењених лица могу и младолетни бити задругари, који израз ожењени довољно показује да се ту само мушка а не женска лица разумеју, пошто се за људе каже да се жене, а не женска лица, као што је познато.“

„Најпосле, да се задруга не може и на женску децу распрострети, осим законских наређења, за то је још и само држање нашег народа, из чијег је живота узета задруга, јер народ само мушка лица за другаре и способне за задругу сматра, а не у једно време и женскиње, и ако оне готово све послове у кући раде као и мушкарци.“

„То, што имање није одмах после смрти задружне браће подељено, не може овде појам задруге да промени; јер за задругу тражи се поред заједничког имања још и то да лица задругу сачињавајућа, способна за задругу по закону буду, а кад она лично за задругу способна нису, као што су према поређим разлозима женска лица, онда неподељено имање не може ништа користити (в. решење код §. 528. Зб. II. стр. 103).“

„Из ових разлога општа седница касац. суда, усвајајући приметбе одељења као по закону основане, препоручује апелац. суду, да према њима другу пресуду изрече.“

Разлози касационог суда са свим су умесни. Чачански окружни суд, а по њему и апелациони, погрешили су

узимајући прво, да после изречене распоредне пресуде постоји задруга; и друго да она може постојати и између младолетних. Распоредна пресуда №. 15119 одредила је однос оба детета према задружном имању, и између њих самих. Она је управ тиме раскинула задругу, јер се по њој у напредак знало шта је чије, ма да деоба није вршена. У ствари даље остала је између деце само проста заједница (§ 492. у свези са § 215. гр. зак.[1]) и са тога приликом суђења: коме припада тао заједничара важе прописи закона о наслеђу у опште а не о наслеђу у задрузи.

Осем тога ми у начелу не може постојати задруга само између младолетних. По §. 57. гр. зак. пунолество је такође један битан услов задружности.[2]) Оно, што се говори о младолетнима у §. 517 односно учешћа у задружној имаовини и у §. 519. гр. зак. односно њихова положаја у задрузи ваља разумети у смислу §. 518. истог законика, т. ј. тако, да младолетници и у опште деца заузимају место и права својих родитеља, и отуда су даље после њихове смрти, у задрузи, а не што би они као сами собом били пособни за састав задруге. У осталом по нашем грађ. законику, и кад има младолетника у задрузи, поставка је: да је бар један међу њима пунолетан. Иначе §§. 510. и 519. гр. зак. остају без икаква значења.[3]) Мла-

[1]) §. 492. грађ. зак. вели: „Наслѣдницима стаятье на вольи, или подѣлити се или у заедници неподѣлѣни заостати." а опет §. 215. „Стварь една покретна или непокретна може и неколицима принадлежати, и онда се они на цѣлу ствар односе као едно лице. И право ньово быва право заедничко, ако ние коме од ньи особыта часть назначена коя исключително нѣму и принадлежи."

[2]) „Подъ задругомъ и т. д. разумѣва се выше лица пунолѣтны самы или са своимъ потомствомъ у заедници живећи" и т. д. (§. 57).

[3]) „О задружномъ добру безъ согласія свію пунолѣтны и ожењена мужки глава еданъ или другій ние властанъ располагати као нп продати или задужити. И самъ старѣшина само може

долество, то је у опште грађанска непособност лица за вршење правних послова (§. 39. гр. зак.[1]) па кад су у задрузи свиколици младолетни, не може бити ни речи о располагању задружним добрима на основу „согласія свію пунолѣтны и оженѣны мушки глава“ (§ 510.) ни о старешинству (§ 519).

Одобрио бих, да се задруга између мушких младолетника може да продужи до њихове пунолетности, али само са одобрењем тутора и надлежна суда. Ја сам вазда за то: да се она подржава у нашем народу сваком згодом и на сваки могући начин; јер мислим да би и младолетници, кад дођу на снагу, сећајући се добрих страна ове установе, радо је прихватили и наставили као и њихови стари. То би у неку руку била уговорна задруга у смислу § 494 гр. закон.[2]) Тутори би вршили све правне послове ових младолетника (указ од 16. Маја 1845 год. ВН 702 Зб. III стр. 37).

Још мање може да буде задруге, међу младолетнима кад је од њих једно мушко а једно женско, или кад су оба женска деца. Ту ми не треба Бог зна каквих потврда. По нашем грађ. законику (§ 37 и 920) ни пунолетно женскиње на жалост нема никаквих права на самостално вршење правних послова, а то ли ће да има на то права једно младолетно? Удато женскиње по нашим законима

управљати челадь домаћу али отуђити што или задужити сам неможе и т. д. вели §. 510; а опет у §. 519. говори се како је старешина задруге тутор младолетних, и одређују му се дужности.

[1]) „Младолѣтницы држе се за недозрѣле, и они стое подъ особытомъ заштитомъ и обраномъ закона.“ (§ 39.)

[2]) „Єдинство живота и иманя ако се оснива на уговору, принадлежатiе одъ части къ смѣсничеству иманя или ортаклука, одъ части пакъ къ отношеніяма задруге, и по томе ће се мѣрити и судити“ (§. 494).

младолетно је за живота свог човека; а и по самом обичајном праву, жанскиње у опште млађе је у друштву од мушкарца. Касацијони суд добро је дакле проучио ово питање, кад вели да наш народ само мушка лица сматра за другаре и способне за задругу, а не и женскиње и ако оно готово све послове у кући ради као и мушкиње.[1])

Може ли да буде задруге у фамилији у ужем смислу, т. ј. кад су отац и синови у заједници? Друкче: је ли отац задругар својих неодељених и пунолетних синова? И то питање у колико ја знам, код наших правника наилази на различите одговоре. По мом мишљењу, како је појам § 507 грађ. зак. са свим широког значења,[2]) неразложно је одрицати у опште карактер задружности, заједничком живљењу једнога родитеља и деце му; а и г. Богишић (по Утешеновићу) вели за Хрвате, Србе и Бугаре: да и кад у једној кући нема него само отац са синовима, па отац опази да је ослабио за управу, предаје домаћинство не вазда најстаријем него најваљанијем и најразложнијем сину што је такође облик задружне управе.

Разлози, који би се у главноме могли да појаве против задруге у овом погледу јесу:

I. Н е ј е д н а к о с т у л и ч н о м п о л о ж а ј у з а д р у г а р а. И по природном и по грађанском праву родитељ је старешина фамилије и над својим синовима уздигнут је морално јер има в л а с т и. Ова власт није насилна ни измајсторисана

---

[1]) Женске, по својој природи и опредељењу што се права тиче, и код најизображенијих народа, не могу се с мушкијем мјерити. Тај положај женскијех према мушкима ког српског и хрватског сељака још је гори него друговдје. Оне су оптерећене најтежнијем домаћијем пословима, искључене од сваке управе (ако изузмемо домаћицу); нигде при савјетовању о домаћијем пословима немају гласа, а и од насљедства су скоро са свијем искључене (Pr. obič. u Slov. стр. 27).

[2]) Види напомену бр. 1. стр. 226. у почетку.

законом, него произлази из природне зависности деце од родитеља. А равенство пунолетних чланова и у материјалном и у моралном погледу, то је услов без којега не може ни бити задруге (§§ 508 и 510 гр. зак.[1])

II. Оскудица имања. По § 477 грађ. зак. родитељ је неограничени господар од свега имања и тек на случај смрти остаје деци његовој законит део који се састоји у половини његова имања. О чисто дечијем имању, које она могу имати по § 122 гр. зак.[2]) није реч, јер је то само изузеће, а овде се говори о деци у опште. Деца докле за живота родитеља, имају само изгледног права на наслеђе, али правог стварног дела још немају, па не могу бити ни задругари у смислу § 508 грађ. зак.[3]) И

III. Тешкоћа на случај деобе. Кад је по казаном родитељ сопственик од имања, а деца имају само изгледнога права на наслеђе, како се може праведно да изврши деоба која вазда претпоставља заједничност права више њих на једну исту ствар? Хоће ли родитељ који зна за § 476 грађ. зак. да допусти оне деобе?[4]) Хоће ли бити уздигнут над обичном људском саможивости и таштином толико, да за љубав своје деце на деоби прими само неку чест од целокупног свог имања? Г. Богишић, говорећи о задружном

[1]) „Што є годъ иманя и добара у задрузи, ние єднога но свію; и што годъ кои у задрузи прибави ние себи но свима є прибавіо" — каже се у § 508; а смисао § 510 види у напомени бр. 3. стр. 231. у почетку.

[2]) „Ако бы пакъ дѣца осимъ родительска управленіа што трудомъ, или поклономъ, или другимъ законитимъ начиномъ стекла и прибавила, оно се сматра као ньиова собственость, премда до пунолѣтности подъ очино управленіє спада" и т. д. (§ 122.)

[3]) Смисао овог наређења види у напомени бр. 1. овог листа.

[4]) „Све иманѣ, било оно одъ предака наслѣђено или прибавлѣно и стечено, сматра се као собственость, съ коіомъ свакій располагати може по своіой вольи" (§ 476.)

праву Буњеваца, вели на једном месту да оцу стоји на вољи да узме половину свега имања па другу половину да раздели међу синове. Ако не ће тако, а он узме део као и сваки други (што чешће бива), па се приклања једном сину т. ј. заједно са једним сином живе. Кад оца нестане, мати наследује његова права. Умре ли обоје, то онај њихов део разделе браћа између се, без обзира на онога. коме се отац био приклонио. [1])

По наведеном јасна је тешкоћа на коју наилази наш судац кад суди: има ли у даном случају задруге између једног родитеља и деце му. Законодавац треба да је начисто и са овим питањем. Добро памтим како је пре 3. године на једном суђењу код крагујевачког суда у спору рад удовичког издржавања пуномоћник тужилачке странке, човек из народа, и који је цео свој век провео међу народом г. Н. Н. забунио пуномоћника тужене странке г. Х. Х. (лице од закона) питањем: „Зар Г. ни то не зна, да у нашем народу не може бити задруге између оца и сина?“

На сваки начин заједничком живљењу оца и деце, ако није задруга уговорна, тешко је дати сталан карактер по нашем грађанском законику.

Лични и стварни однос задругара.

Пунолество задругара, такође је један од главних услова за састав задруге (§ 57. [2]) О младолетнима, говори се у §§ 517 518 519 и 520 гр. зак. као што казасмо у почетку само као о потомству пунолетних задругара, и по томе осем оних користи и права која им се дају у § 517 гр. зак. према годинама на приновак и приплод, других права и користи младолетници и немају у нашој задрузи. Друкче, као младолетни они до своје 15

[1]) Pr. Obič. u Sl. стр. 43.

[2]) Види напомену бр. 2. на стр. 231.

године само заузимљу „мѣсто и права свога родителя по определенію обштемъ“ (§ 518), а тек од 15-те равнају се са пунолетним и ожењеним задругарима у приновку и приплоду у напредак, и то је све (§ 517).

И по обичајном праву године су мерило природне зрелости човекове. Како народ држи, у задрузи није потреба да би ко постао пунолетан, да дочека баш 21-ву годину. Г. Богишић говорећи о задружном праву у Гор. Далмацији вели да се тамо сви мушки чланови деле на млађе и старије; и да се само са овим последњим старешина саветује о поважним пословима кутњим. Млађи пређу у број старијих тек кад до година дођу, у којима се обично људи жене, па баш и ако остану неожењени. Ово је доба вели Г. Богишић по различним пределима различно.[1])

По § 510 грађ. зак. право непосредног учешћа у саветовању о стварима и потребама задруге, имају само пунолетни задругари.[2]) Што је у том параграфу речено да морају бити и ожењени, па сваки начин погрешка је законодовца, јер ни по § 57 ни по 111. и 507 гр. зак. није брачност битан услов задружности у опште, т. ј. сви задругари не морају бити ожењени.[3]) Истина у указу од 10. Маја 1845 г. ВП — 702 (зборник III стр. 37) говори се између осталога и то да се по § 57. „задруга састои изъ выше пунолѣтны или оженѣны глава“; али ту реч оженѣны не треба узети тако као да нежењена пунолетна лица не могу да буду чланови задруге те са тога да не могу ни учествовати у световању о стварима и потре-

---

[1]) Pr. Obič. u Sl. стр. 29.
[2]) Виду напомену бр. 3. стр. 231.
[3]) Види напомену бр. 1. стр. 226. и бр. 2. стр. 231. у почетку о смислу §§ 57 и 507; а у § 111. вели се „у случају ако бы супружницы у задрузи живили, поглавито пропада право кућомъ и иманѣмъ управляти, и о снабдѣнію старати се, старешини кућномъ, кои є у договору са пунолѣтнима задругарима дужан“ и т. д.

бама њеним већ тако: да у задрузи могу бити пунолетни чланови или сви ожењени, или само неки ожењени а неки не.

Старешина задруге глава је задружне куће. У строгом смислу по изразу § 510 грађ. зак. он је само администратор задружног имања [1]) и ништа својевољно не сме ни да отуђи ни да задужи. То се види и из § 111. грађ. зак. по коме је дужан старешина у договору са пунолетним задругарима да се стара о кући и кућним пословима. Г. М. Милићевић, пребројавајући његова посебна права и дужности, између осталога вели да он „продаје шта је за продају и купује шта кући треба [2]).“ И ово се разуме тек услед договора са осталим пунолетним задругарима или ако је без договора ту долазе само ситнији текући послови које врши старешина у цељи намирења задружних потреба.

Према признатом начелу: да је задружна имаовина својина свију задругара (§ 508) и да се без договора свију пунолетних задругара, не може са задружним добрима да располаже, [3]) — долази врло недоследно онај последњи израз § 510 гр. зак: „но ако башъ онъ (старешина) шта сврши, па за годину дана од времена кадъ су други дознали, они непротивослове ни на суду ни ванъ суда, оно остаe стално и непоречно, као да є съ почетка свію воля была.“ Неприлике се могу лако да предвиде. Задругари долазе у мучан положај, да на сваком кораку контролишу рад својега старешине; и ма да је то противно појму задруге, допушта се да у располагању са задружним имањем може да буде „своевольства“ од стране старешине.

У том питању не слажем се са г. Димитријем Матићем, који ово законско наређење правда потребом у хитним

[1]) Види напомену бр. 3. стр. 231. у почетку.

[2]) Глас. Др. Срб. сл. књ. IX стр. 148.

[3]) Прва тачка § 510 гр. зак. Види напомену бр. 3. стр. 231.

стварима, кад није могуће задружном старешиним да тражи одобрења у осталих задругара[1]). Поставка: да ће рад старешине да одобри доцније сва задруга, — остаје само гола поставка и ништа више, па сме ли на основу ње старешина шта да предузима? Пре је да се верује, да ће се међу задругарима а нарочито кад их има више наћи ма један који посао старешине не ће да одобри, па онда ето посла целој задрузи. А општим договором иде на то, да се избегне сваки сукоб и неприлика између задругара.

И старешица има по § 111. гр. законика, у задрузи својих права и дужности. Њено је да се брине о потребама куће и кућана у ужем смислу (о јелу, оделу и другим кућевним пословима како се вели у § 111). Како према старешини стоје задругари, тако стоје према њој задружне жене, па ма како закон вели биле и „пунолетне“ т. ј. морају да је слушају. Обично је старешица жена старешинова, па ма била међу осталим женама најмлађа годинама; а изузетно по обичају народа може да буде и која друга. Других засебних права жене немају у задрузи.

Удова у задрузи, има користи законске у смислу §§. 523. 524. и 525. у свези са §§. 412. 413. и 414. грађ. зак. То јест: она након смрти свога човека заједно с децом, остаје у задрузи на његовом делу и као год и инокосна удова има права на случај преудаје или повратка родитељима на „пристойно снабдѣніе ради удомлѣня по постоећемъ обичаю.“ Оно што се вели у §. 524. да удова задржава преко свога мираза све оно, што е само на потребу нѣну и нѣнога мужа или дѣце служило, као свое собствено, кое, и ако се преуда са собомъ односи“, — на сваки начин ваља разумети у смислу §. 509. гр. зак. по коме су неке ствари а на име: рухо, накит женски,

[1]) Обясненѣ грађ. законика за княжество Србію II. части I. одѣленіе стр. 683.

простирка, преобука, сукно и т. д. као особина лична својина овог или оног задругара и чељади му; дакле ваља разумети тако, да је удова власна о преудаји да носи само своју особину и да са њом може да располаже како хоће. Друго, умесније и практичније значење овога наређења не знам. Јер мужевља особина, на случај удовине преудаје остаје деци по начелу наслеђа, и са тога погрешка је што вели законодавац да је удова носи као „свое собствено."

Користи које у смислу § 517 грађ. зак. имају мушки младолетници у задрузи у томе, што након своје 15. године, ако су у кући били и припомагали „добыяю равнъ дѣо са осталима пунолѣтнима и ожењенимъ задругарима у свему приновку и приплоду одъ онога времена"; те користи јесу последица правичности задругине, која признаје свачију заслугу и награђује ју према пособности на зараду. Задруга је мала радничка држава. У њој свако према својој снази и годинама ради на материјалном унапређењу задружне целипе од чега и сам као члан има хасне.

Неудато женскиње у задрузи има користи у смислу 529 и у смислу његове допуне од 28. Новембра 1859 ВН. 5382. (Збор. XII. стр. 96.); а на име: оно из задруге има спрему и пристојно удомљење, и део својег оца наслеђује увек у случају кад он не остави мушких наследника.

Равенство чланова мушких а пунолетних, то је либерална основа наше задруге. Она је и обдржава. Сви су задругари између се породица, браћа, рођаци и отуда њихова узајамна љубав и слога. Кад би воља појединаца потирала општу вољу, задруга не би могла да опстане. И само старешинство, као да није од јачег замашаја у задрузи (§ 516. гр. зак.)[1])

[1]) „Смрть старѣшине или кога другогъ изъ задруге, станѣ и отношеніе задруге и смѣсничества иманя немења. Све остае опеть по старомъ." (§ 516).

На лично увећавање задруге, н. пр. у случају кад један задругар хоће кога да усини, — ваља да даду одобрења сви пунолетни задругари по тексту §. 142. гр. законика који вели: „Ако се поочимъ или помайка у задрузи неподѣлѣни налазе, морају имати саизволенѣ од куће задруге т. є. одъ старѣшине, и осталы участника законны у правама кућарскимъ." Друга половина овог §. 142 вели да се одобрење у случају кад то задругари не саизволе може да тражи и од суда; — али то је у противи са појмом задруге, и по мом мишљењу боље је да задругар изађе из задруге, него да против њене воље усини кога ма то било и са одобрењем суда, па назор и даље остане у задрузи. А и по §. 514. гр. зак. задругара, „кои мѣсто помоћи штету или дугъ противъ волѣ задруге чини", могу остали задругари да оцепе, па са тога они могу овим правом да се користи и у овом случају, те тако горње законско наређење може увек да буде изиграно. Јер под „штетом" која се наводи у § 514 ваља разумети у најширем смислу, сваку радњу појединог задругара, која би била противна укупном задружном интересу. Ако дакле и према наведеном наш законодавац нађе да ова половина §. 142. гр. зак. може и даље да остане у важности онда и § 526 грађ. зак. који вели да су права и обвезе задругара једнаке „били сродни, были усвоени са обштимъ согласіемъ" на крају ваља додати зарад доследности и ово: „или дозвољењем суда."

Иначе личне пособности и права, остају и у задрузи засебност појединих задругара као што се то види у § 521. у свези са §§ 33. 865. и 913. гр. зак. која наређења укупно у главноме прокламују то правно начело: да лична права и обвезе изумиру са личношћу, а да се не могу преносити.

По §. 508. гр. зак. задружна је имаовина својина свију задругара.[1]) Тиме се управо утврђује оно што је даље

---

[1]) Види напомену бр. 1. стр. 234. у почетку.

речено у §. 510. да се задружном имаовином без одобрења свију пунолетних задругара не може да располаже.[1])

Особина па деоби одмерава се у смислу §. 509. гр. зак. које наређење опредељујући тачно значај ове особине вели да су то неке ствари које искључиво једноме служе на потребу и послугу као: „рухо или одѣло, накитъ женскій, простирка собствена, преобука, сукно рушадина, платно или постава или безъ.“

Поменути §§. 508 и 510. грађ. зак. у корен потиру наређења §§ 515 и 521 на основу којих може поједини задругар са својим делом по својој вољи да располаже. Г. Аћим Чумић умесно примећује да наш законодавац основну мисао о сопствености у задрузи или није разумео, или је мислио, да је она варварска, кад је у законик грађански усвојио и ова два последња §§-а чиме се задруга потире.[2]) У начелу признаје се у §§ 508 и 510. да је задружна имаовина својина свију задругара и да се њоме без саизвољења свију пунолетних задругара не може да располаже, а овамо се дозвољава по §§ 515 и 521. да поједини задругари свога дела могу да отуђе и завештавају. На жалост иста погрешка налази се и у закону о задрузи наше браће у аустријској царевини.[3])

У §. 523. гр. зак. одређује се положај удовице умр. задругара према задружном имању, исто онако као што се у §. 518 одређује положај његове деце у задрузи. То јест: као год што мушка деца до навршене 15-те године немају особитог дела у задрузи „но заузимаю мѣсто и права свога родителя по опредѣленію обштемъ“ (§. 518.) тако и удовица у задрузи била са децом или без деце „само задржава право уживаня на дѣлу свога мужа“ (§. 523). Овај израз закона „задржава право уживаня на дѣлу

[1]) Види напомену број 3. стр. 231.

[2]) Предлог одсеку ист. и држ. срп. у. друштва и т. д. стр. 23.

[3]) „Novi pravnik.“ List za pravo i državoslovje. Godina I. (Чланак „Zakon o zadrugah“ стр. 35 на крају).

свога мужа у задрузи и смѣси заоставшемъ“ у речи дѣлу означава само идеални део умрлог задругара, или другче: по њему се ближе опредељује правни основ борављењу удове у задрузи на темељу § 413 гр. зак., по коме удова у опште има права на издржавање из имања свога умрлога друга; а не значи то, да након смрти задругара ваља његов део иставити, да би могла удова да га ужива као чисту мужевљу имаовину. То се види и из последње тачке наређења §. 523. где се вели да је удова дужна по могућству да у задрузи припомаже — дакле након мужевље смрти остаје у задрузи; и из законскога објашњења од 28. Јула 1849 ВН 1147 од 1848 године (Зб. V. стр. 49.) по коме удова у задрузи нема права на наслеђе, него само на уживање до смрти или преудаје.

Узроци распадања задруга.

У нас је о томе много и говорено и писано. Нагла деоба наших задруга последњих година, изазвала је и пажњу владе, те је она у два три пута издавала разних расписа и законодавних решења, којима се ишло на то да се овој деоби на пут стане. На жалост, све до сада предузимане мере нису могле да произведу жељена послетка; јер како данас стоји ствар у овом погледу, не ће проћи ни пуних 20 година, а ове народне установе сасвим нестаће у Србији.

Да ли су доиста овом комадању задруга, један од најглавнијих узрока наше жене, тај по природи слаби, а по закону веома ограничени по људски (§ 36. у свези са 153 и 920. гр. зак.)? Да ли једна жена има доиста толики и такав уплив, да кроз много година љубављу утврђену кућу задружну поткопа и уништи??

Јако сумњам.[1])

[1]) И Г. Богишић, држи да су жене главан узрок деоби наших задруга. Он вели: „кад се браћа пожене, ето сјемена —

О томе — о узроку комадања задруга — лепо је умео да ме научи чича Ђока Тадић трговац из Ваљева, човек преко 50 година. Ево укратко његових речи:

„Ја сам рођен у Торнику селу у соколској нахији (подрин. округа). Моја задруга од пре 40 година, бројала је преко 80 душа. Имала је 7000. оваца, и преко 40 грла говеда; и сваке друге треће ли године довођено је у нашу кућу до 11 снаха. Живот беше добар, сложан; јер знам да је након смрти мога оца прешло старешинство на моју матер.[1]) Добро памтим, како је мој најстарији стриц, једном по повратку из вароши, мојој мајци говорио: „Хасана Чугура (Турчина) ваља лепо у нашој кући да дочекамо и угостимо, јер нам је стоку добро и поштено платио.“ А данас од тако големе задруге нема него неко-

---

жена — из кога се неслога, злоба и ненавист порађа (Pr. Ob. u Sl. стр. 142)“; и даље: „и за границу главни су узрок диоби, како и у много другиjех предјела, и опет жене (стр. 143).“ — Г. М. Милићевић вели да су врло различни узроци који задругу приморавају да се подели, али је понајчешћи тај, што су задругарима неправично подељене дужности и права (Гласник IX); а опет г. Стојан Бошковић опадање задруге приписује нашем додиру са ђерманским народима и развијћу новог индустријалног и варошког живота („Истор. Света за народ и школу.“ Књига II стр 175) и у томе се потпуно слаже са Г. Вл. Јовановићем („Србски Народ и Источно питање.“ стр. 33).

[1]) У задружном животу нашег народа редак је и управо неприродан појав да старешина задруге буде женскиње. То би могло да буде н. пр. само онда, кад су сви потомци помрлих задругара малолетни, па нема ко да прихвати кутњу управу. По причању чича Ђоке старешинство његове матере у задрузи ваља разумети тако, да је она након смрти свога човека задржала у задрузи оно исто уважење, које је имала за његова живота, па још у неколико и више; јер отада она беше преставник интереса своје деце. Осем тога била је и годинама најстарија.

лико засебних кућа. Све је издељено. Томе узрок нису како се мисли наше жене, јер је њих и пре било па су задруге трајале, већ је узрок охладнелост прећашње љубави између задругара, и ослабело старешинство. Знам ја, пре је могао старешина да покара задругара, и истуче пред његовим очима чељад му, паником ништа; а сад то се не да ни да помисли. Мора да му је сад такво време."

Ове речи чича Ђокине ваља добро појмити. Као да је знао за мњење Г. Уроша Кнежевића о томе[1] и он — чича Ђока држи да је свему узрок само време. И ја држим да је доиста томе први узрок јака измена нашег друштвеног односа за ову последњу половину столећа. Прелазна тачка у нашем народном развијању на којој се сада находимо, најопаснија је. Она је собом донела много којечега, што нам је затрло доста наших старих врлина. Нестаде старе љубави између родитеља и деце; чувено српско гостопримство угинуло је; а изумрло је и поверење које у прва времена беше добило онако леп српски израз у речи „вера." Данас, нема нико вере без хартије (исправе) или сведока. Па јесу ли и томе узрок наше жене??

Г. Богишић вели да је узрок деоби задруге, и неки као нагон који тера чланове к индивидуализму, к претераном индивидуализму, који дође са запада у словенске земље.[2]) И доиста. Ваљевски округ, пре неколико десетина година беше чувен у свој Шумадији јаким задругама, а како у том погледу данас стоји? Фамилије: Пушића из Забрдице Ристића из Грабовице, Крунића из Јасенице, Илијћа из Непричаве и још неке, данас су једине угледније преставнице задружног богаства и напретка у целом ваљевском

---

[1]) „Друштвени живот с погледа на српску задругу и мобу." Чланак У. Кнежевића (III-ћа „Лицејка" стр. 103).
[2]) Pr. Obič. u Sl. стр, 142.

округу; али како људи казују, дух неслоге хоће по где кад и у њих да уђе. Чувена задруга „Обућина“ из Бачеваца издељена је и сасвим је пропала.[1])

Други је узрок комадању задруге осиромашавање. Колико сам могао дознати од људи који су у непрестаном и непосредном додиру са народом, то осиромашавање задруге не бива са нерадње задругара толико колико јо последица невештога трговања, на које се одаје последњих година наш земљеделачки народ, ма да за то нема довољне припреме и предузимљивости. Једна јака сеоска задруга, као н. пр. Круннћева у Јасеници, има толико непокретна имања, да је сам чисти приход од земаља кадар да покрије издатке и најраскошније задруге, и да по нешто и преостане. Ја знам и једнога инокосника у Тамнави, који живи само од имања, и као сељак стоји међу првима по имућству у целом ваљевском округу. Ту је, разуме се, трговање нешто непотребно. Али спекулански дух изазове по гдекад и задругу, те се пусти у трговање; а како је ту добит нешто неизвесно и несигурно, прва недаћа потресе основ задруге, јер је натера на задужење. Ова задужења нарочито упропашћују наше задруге. Последице од тога свакон су добро познате (н. пр. удес задруге Ћуко-

[1]) И задружна кућа фамилије Дабића из Ваљева која беше на гласу по старпни и богаству поделила се је 16. Окт. ов. г. По површној оцени имаовина ове задруге до деобе износила је преко 5000. дук. ћ.

Као пример ретке задружне слоге и братске љубави, помињемо и задругу браће Михаиловића — Шобајића — Црногораца из Ваљева, коју састављају 4 пунолетна брата са својим фамилијама и живом мајком. Сви раде опанчарски занат.

Даље вреди помена и задруга деветоро браће Бабића — бошњака из Стублина (у Посавини ваљ. округа), у толико више, што је то једини пример јачег задружног стања међу насељеним Бошњацима на овом крају.

вића или Пантелића из Табановића у Колубари које су биле негда веома богате и напредне, а сада њихни издељени чланови једва животаре, а неки су и пропали). Осем тога, овим задуженима иде на руку и засебна слобода, коју имају на основу § 515. гр. зак. поједини задругари, односно располагања са својим деловима јер их могу као што смо напред видели, да задуже кад и како хоће и без одобрења целе задруге.

Као трећи узрок могао бих да наведем неверно вршење дужности од стране појединих задругара, или друкче: с дана на дан све приметније развијање особина појединих задругара што бива на штету целе задруге. По који задругар, обично кутњи старешина, заклањајући се за § 511. грађ. зак. који допушта засебну тековину, много штошта од послова које предузима, употреби на корист своје фамилије а не на задружну (н. пр. купи какву њиву или кућу), и ту буде заметак доцнијем распатку задруге. Заједничку кесу одпре носио је само старешина, а данас мало те нема новаца у сваког пунолетног задругара.

Четврти је узрок пристрасност старешине у подели посла према појединим члановима задруге. Пре неколико месеца, један трговац из Ваљева, у спору противу задруге свога умрлог таста, због издржавања његова сина, наводио је пред судом о рочишту између осталога и то: да је своју тражбу праштао задругарима под условом да само његовој пупици слакшају терет редарства, па они не хтеше, те је она под старост морала преудавати се.

Као мере против растурања задруга, могу да се препоруче само поука и обавештавање. Поука у школи; поука у цркви и на суду; поука на састанцима и саборима и на сваком јавном збору, — зар ће колико толико допринети, да се стање наших задруга окрене на боље.

Истинска просвета док ухвати корена у нашем народу, опазиће се права корист од задруга, али дај Боже, да дотле од наших задруга не остане само голо име.

Деоба задруге.

Правни основ деоби задруга, лежи у §. 492 грађ. законика, по коме опстанак сваке заједнице зависи у опште од воље њених чланова.

Махна нашег законодавца, што у овом 492 параграфу закопа и још некима (493 и 496.) говорећи о деоби помиње само наследнике као лица која могу да траже деобе а не и задругаре и у опште заједничаре (§. 215 494 грађ. зак.), исправљена је у § 527. грађ. зак. односно задруге; јер по наређењу овога параграва и у случају деобе задруге ваља поступити по општем пропису деобе и тако све што је речено о деоби у опште важи и за задругу.

Кад се може да тражи деоба задруге? Увек. „Воља“ која се признаје у § 492. гр. зак. казује неограничену слободу, по којој задругар може да је тражи кад хоће. Разна ограничења нашег законодавца у том погледу (н. пр. указъ намѣстничества княжевскога достойнства одъ 18 Юла 1839 В№ 485; расписъ попечителства правосудія од 4 Априла 1842 А№ 843. и други од 18 Фебр. 1846 В№ 270 као и допуна §. 492 гр. зак.), према утврђеном правном начелу ове неограничене слободе јесу само правна аномалија. Далеко сам и од помисли да ваља помагати распадање ове народне установе; али како опстанак и напредак ње као и сваког друштва у опште, зависи од добре воље задругара на првом месту, држим да је неразложно кратити деобе, кад ма и један задругар то захте ма са какве узрока. Насилне мере које су у том погледу употребљаване у граници (у аустријској царевини), осташе такође без икаква успеха.

Ко може да је тражи? Пунолетни задругари укупно и посебице, и у опште сва лица која имају права на задружно имање као заједничари у смислу §. 215. у свези са §. 57. 508. и 510. гр. зак. т. ј. као сопственици..

Може ли да је тражи на правном основу жена умр. задругара, зарад свога удовичког издржавања? Не може. Наше жене као што је напред наведено по нашим законима не уживају готово никаквих права у задрузи. По §. 523. гр. зак. након смрти човека, оне и даље остају у задрузи и дужне су да у њој „припомажу“; и по томе рекао бих, да жена задружна и не може да тражи деобе онако како би могла да је инокосна у смислу §. 414. грађ. законика, који допушта да удова инокосна зарад свога издржавања подели имање са законитим наследницима и свој део да ужива засебно до смрти или преудаје. Објашњење овога §. 414 (види решење од 6 Јула 1853 В№ 539), односно задружне удове ја схватам овако: да и она као и инокосна има права само да ужива мужевљи део на равне чести са његовим законитим наследницима у задрузи, али на то, да као инокосна дели имања од задруге зарад свога издржавања, да права нема. Кад би се ово право дозволило нашим задружним женама, била би потписана смртна пресуда нашим задругама. Овим не велим то: да удова мора да остане у задрузи, макар да не слоредује са кућанима, и да губи право на издржавање ако из ње оде. Не. Она ће добити издржавања и ван задруге, кад већ не ће или не може у њој да остане али само у новчаној вредности према делу свога човека. Припомагање удовино у задрузи, значајан је услов за њено право уживања; али опет зато ја држим да је веома строго и нелогично законодавно решење од 6. Јуна 1853 г. ВП 539 (Зборник III стр. 54) по коме задружна удова ако се врати родитељима нема права на издржање из мужевље куће, зато што не испуњава дужности § 523 гр. зак. т.

ј. не припомаже у задрузи. Све што бих могао учинити, примењујући ово законодавно решење на дани случај то је, што бих од удовина издржавања одбио нешто по оцени вештака у име тога што она у задрузи не припомаже.[1])

Могу ли да је траже трећа лица у интересу сирочади умр. задругара? Младолетни стоје под нарочитом заштитом нашег законодавца као недозрели и неспособни за самостално вршење правних послова (§ § 39 и 156 гр. зак). Односно њихова права на деобу, дају се из §§ 158. 486. 487. и 520. гр. зак. извести следећи правни резони:

1. Да по правилу младолетни, након смрти њихова родитеља остају у задрузи, догод има ма један пунолетан задругар (§§ 159 под б. и 519 гр. зак).

2. Да надлежни суд, само по позиву од стране „заоставши и прежививши", може прилазити попису и деоби њихова тала од задруге, а иначе не (§ § 486 и 520 гр. законика).

3. Да се под изразом заоставших и прежививших разумеју жене умрьочева, који од наследника, тутори и „друга лица" којих се ствар тиче (§ 486 гр. зак); и

4. Да у појам лица којих се ствар тиче, долазе „сродницы найближи, знанцы, пріятельи сусѣди и свештеницы" дакле у опште и трећа лица кад само примете да се шта врши на штету младолетника (§ 158 грађанског законика).

---

[1]) У потврду свога навода да удова може добити издржавања и ван задруге могу да наведем и сама званична факта. У решењу суда окр. ваљ. од 19. Јан. 1872. № 1013 по маси умр. М. Л. из Б. даје се удови М. право да од старешине задружнога тражи издржавање и ван задруге. По пресуди истог суда од 23. Окт. 1872 г. № 24642. удова је и добила ово издржавање, пошто би доказана злостава и рђав живот као узроци неспоредовања. Њена деца остала су и даље у задрузи заједно са својом очевином, а њој је припало издржавање у новцу, и то у смирлу §. 414 гр. зак.

Може ли да се тражи деоба, кад умрли задругар не остави мушке деце већ само кћер? То питање. као изузетно према ономе што сам рекао у опште о праву младолетника на деобу, огледаћу да расветлим што је могуће јасније.

Истина и женска деца, кад нема мушке, наслеђују родитеља у задрузи, али њихово право у том погледу трпи неког ограничења. По допуни § 529. гр. зак. (решење од 28 Новембра 1859 год. В№ 5282. Зборник XII стр. 96) од онога што женскиње добије у наслеђе као део свога оца, може задруга непокретно имање по оцени вештака да исплати новцем. Правило је дакле: да непокретно имање умрлог задругара, кад нема мушке деце, остаје опет задрузи, ако она наследници плати вредност по прецени; али је ли правило и то: да се ово имање до удаје или пунолетности наследнице не сме делити, и да тек онда може да буде речи о исплати од стране задругара?

Да ми се не рече да је ово питање само једна правна поставка, навешћу у потврду истински пример.

Удова Ј. тражила је пред пупиларним судом окр. ваљевскога да се део имања њеног умр. човека М. Р. из Р. одели од његове задруге. Наследница му је младолетна кћи Н. Као узрок навела је неспоредовање са задругарима. Задружни старешина Л. ударио је наследницу по глави те је носила модрицу, и у опште њој и детету одриче свако право на задружно имање. Позвала се је и на неке сведоке, и у два маха најозбиљније изјаснила се је да ни подашта не ће у задругу. Постављени тутори на против навели су да је старешина добар човек, и да ни удову ни наследницу не злоставља, и одобрили су да део наследнице и даље остане у задрузи. Ни сам старешина о ком је реч није признао наводе удовине. Обећао је да се и у напредак стара о удови и детету као о својој чељади.

Нека се зна да задругу фамилије Р. састављају потомци два брата П. и Д. — од којих П. је оставио синове: Л. старешину о ком је реч, и још двојицу пунолетних М№ 1. и М№ 2; а Д. опет оставио је умр. М. Р. чија је маса пред судом, и другог сина М№ 3. који је младолетан.

Првостепени суд округа ваљевскога, по горњој изјави удове, на основу § 414 а са погледа и на § 492 гр. зак. 1. Априла 1872 г. № 8434. решио је: „да се пописано имање, што је припало умр. П. и Д. подели на два равна дела, па један део преда наследницима П. као пунолетним, а други, који припада младолетним наследницима, из задруге истави, и даље пупилско поступање настави.“

По жалби задружног старешине Л. касацијони суд II. одељења у акту № 2131 од 30 Маја 1872 год. вели ово: „По допуни § 529. грађ. зак. од 28 Новем. 1859 В№ 5282 (Збор. XII стр. 96) женска деца у задрузи имају права наследства у задружном имању, кад умрли нема мушке деце; али део који тако женској деци припада, истаља се из задружног имања онда, кад женска деца излазе из задруге а пре не, с тога, што се у томе што задругар има женско дете, не даје само собом ни основ ни повод деоби задружнога имања, особито не онда кад се даје довољно обезбеђења за део имања младолетних; јер би то иначе било са свим противно оним законским прописима, којима је цељ одржање задруга, као што су: решење од 22 Јуна 1846 В№ 270 код § 492. гр. зак. где се каже да се задруге због маловажних узрока не раздвајају; објашњење § 523. гр. зак. од 28 Јуна 1849 В№ 1147 где се каже да мати у задрузи умрлог детета део не наслеђује, но само као удовица има права уживања; и други § 520. гр. зак. где се каже да се понис задружна имања без нужде не чини. С тога касацијони суд на основу наведенога и § 325. гр. с. п. уништава ово решење и

враћајући акта овог предмета суду, препоручује му да у овом спору друго решење донесе.“

Прво да видимо колико одговара закону решење првостепеног ваљевског суда.

Неспоредовање или друкче рђав живот узрок је, рад којега удова тражи деобе. Да се ствар само ње лично тиче, не бих овде о томе ништа ни говорио, јер је напред наведено да она рад себе саме не може да тражи деобе; али тиче се наследнице коју задругари злостављају. Кад читамо судска акта овог дела, на први поглед пада у очи то: да овај узрок (неспоредовање и злостава) ни чим није доказан. Шта више и сами масини тутори, за које се бар претпоставља да раде у корист пупила (§162. гр. зак.) веле изречно да је задружни старешина добра карактера и поштен човек и да ни удову ни дете не злоставља. Је ли дакле доследно закону судско решење, које допушта деобу само по простом наводу удове? Није. Суду је надлежало да се претходно увери да ли постоји узрок, нарочито што само удов'а тражи деобе. Сведоци, које удова помену, олакшали би овај посао; а на сваки начин требало је искати и уверења од надлежне општине о владању старешине и иначе о положају удове и детета у задружној кући. Ово све ради пупиларни суд у путу расправе масе. Ономе, ко би приметио, да је испитивање сведока и у опште доказ узрока, посао редовног извиђања у путу парнице, одговарам ово. Ми још немамо поступка за ствари пупиларне. Данас судац расправљајући питања овакгог рода, ради чисто по свом личном нахођењу држећи се начела правде и правице, и заклања право младолетника али у једно пази да не повреди ни право трећега. Непартајичност и овде је главан услов прáва суда. Међу тим и странци, којој би на овом путу била неправда нанесена, остаје право да употреби правно средство исто као у редовном суђењу.

Осем тога, баш и да се узме да је питање о деоби и у овом случају посао редовног извиђања и суђења, — опет мора бити претходног извиђаја (ма и површног) и у пупиларном суду да се дозна истина. То је веома нужно рад самог правца који ваља дати ствари. Ако наведени сведоци и општинско уверење наводе удовине оcведоче, тутори ће се упутити на парницу против задруге ради деобе; али ако није ништа истина, на предлог удове не треба суд ни да пази. По § 115 грађ. зак. мати као родитељ природни је и најјачи тутор свога детета. То јасно потврђује и § 163 грађ. законика; и са тога у овом случају ако се докаже њезин навод односно злоставе и рђава живота, туторе који то одрицаше, ваља разрешити и поставити друге који ће свесније и у договору са удовом заступити интересе младолетничине.

Друга је погрешка у решењу првостепена суда у томе, што је решавано и питање о делу младолетника № 3 (рођена брата умр. М. Р.) Ни тутори, а ни сама удова као његова снаха не вели да се и са њим у задрузи рђаво поступа, и нико и не тражи деобе његовог тала. За што је дакле првостепени суд решио да се и његов тао одели и стави под масу? Да ли није зато, што је фамилија рођена брата ближа него фамилија браће од стрица?

Сад да пређемо на разлоге касацијоног суда.

„.... Али део који тако женској деци припада, иставља се из задружног имања онда, кад женска деца излазе из задруге“ — вели касација. Из ових њених речи пониче непосредно ово питање: које је то време кад женска деца излазе из задруге? Да ли удаја или пунолество? И ако је једно или друго, да ли наследница нема права да из задруге изађе раније? Наш грађански законик о том условy времена ништа не говори. Његова наређења која наводи касација у својим разлозима, истина иду на то да се што дуже и боље одржи јединство задруге, али ни

једно од њих не вели да задругар мора са свим или до неког времена да остане у задрузи. Па после баш и § 492 грађ. зак. оставља задругару на вољу да се дели кад хоће. О допуни овога параграфа ја сам дао реч где је требало, а и овде кажем да је са свим нелогично на зор одржавати задругу, тим мање у овом случају, где је потомак умр. задругара женско дете, дакле лице, које и сама касација оглашује као непособно за задругу. Кад дакле тутори младолетне наследнице предложе деобу и наведу узрока рад којег ју траже, ако је то корисно по наследничине интересе, суд је мора да одобри, ма колико да му је на срцу јединство задруге. А баш и да се узме да по правилу женске наследнице излазе из задруге о удадби или о пунолеству, — питање је: да ли то правило вреди и за овај изузетан случај, где се деоба тражи на основу неспоредовања и нарочито на основу злоставе од стране задружна старешине? Лична угодност чланова посебице и укупно, то је услов заједничком животу у задрузи; и са тога кад један члан трпи од осталих задругара више но што треба, има права да се дели кад хоће. Обезбеђење које даје задруга у свом имању (а и о томе говори касација у својим разлозима), то је само гарантија за целокупност наследничиног дела, али нити је доказ да није било свађе и злоставе, нити је опет гарантија да ће у напредак наследници лично бити боље у задрузи.

„.... Што задругар има женско дете, не даје само собом ни основ ни повод деоби задружног имања.“ — даље примећује касација. Ово је погрешно схватање правног основа. Ван сваке сумње стоји као извесно: да је младолетна Н. као једина кћи, наследница умр. М. Р. Она дакле па део својега оца у задрузи, има права на основу сопствености услед наслеђа. Право сопствености то је неограничено право располагања (§§ 27 211

и 214 грађ. зак.) и са тога и наследници Н. као сопственику (ту је дакле основ) стоји на вољи или да се дели или докле хоће да остане у задрузи. То јасно тврди и § 492. грађ. зак.

Да ли је повод деоби то, што је наследник умр. задругара женско дете? Узима се да по правилу мушки наследници остају у задрузи, а женски да излазе из задруге: или зато што се морају удавити, или што по мом нахођењу нису лично ни способни за задругу. Према томе и род пола повод је деоби у случају кад је наследник умр. задругара женско дете. Друкче: мушки наследник може да остане у задрузи а не мора, а женски мора да изађе из задруге. Оно истина може наследница по одобрењу задругара да доведе човека у задругу; може се и не удавати а може својега дела и да поклони задругарима, па да не буде деобе, али то су тек случаји изузећа, а редовно бива онако како сам навео.

Да ли право које има задруга на откуп наследничине непокретности, — повлачи собом и то право да једна сиротна задруга може да се успротиви деоби наследнице до њене удаје или пунолетности на том основу, што би као тек онда била у стању да исплати њенога дела а сад не може? Ово питање покрећем само рад оних, који резонујући о праву терају ствар до педантерије; јер признајем да би то било и смешно и чудновато кад би се још и у томе налазило какво оруђе за обрану против деобе. Мој је одговор да не повлачи. По допуни § 529 гр. зак. задруга истина има права да исплати наследници део њеног непокретног наслеђа о деоби, али кад ова деоба бива није казано. А како је по напред наведеном свака деоба догађај који зависи од воље задругара као сопственика, наследница има права да се дели кад то захту њени интереси, и тада задруга ваља да је спремна и у стању да јој исплати дела. Изговори оваки или онаки ту су залишан

посао. Па онда баш и да се узме да задруга има права да овако стане деоби на пут, — питање је: је ли нешто извесно то, да ће се она обогатити до пунолества или удаје наследничине?

Из свега наведенога, као одговор на положено главно питање излази то: да се може да тражи деоба и онда кад умр. задругар остави само кћер као наследницу, и то увек кад то само интереси младолетнице захту.

Могу ли да траже деобе трећа лица у свом сопственом интересу, као н. пр. повериоци појединог задругара?

Према смислу §§ 495 и 515 грађ. зак. могу. Овај § 515 гр. зак. као што сам једном рекао, противно природи задруге даје задругару право да може свој део да задужи; о опет §. 495. гр. зак. вели да се заједнина живота и имања не може држати на штету трећега; и са тога сваки поверилац, чим добије извршну пресуду о дугу, може да тражи преко власти наплату из дела дужникова, и пада ето деобе.

Параграф 512. и последња тачка §. 520. гр. зак. подлеже јакој критици. Казали смо, да по §. 507 гр. зак. задругу, осем осталога чини и смеса заједничког живота и имања; а опет заједницу чини неодређеност дела у општој ствари. У §. 512 гр. зак. тврди се да може поједини задругар и као одељен да остане у заједници са осталим задругарима; а опет по последњој тачци §. 520 истог законика младолетници и после деобе (која се врши по законском изразу „пописом и истављањем“) могу да остану у задрузи. Да ли је законодавац предвиђао да се оба ова наређења могу да тумаче, као да и после деобе може когод да буде задругар или заједничар? Одelитост — деоба — то је негативан појам и према задрузи и према заједници, и са тога ко је одељен већ по томе

није ни у задрузи ни у заједници. Нешто треће, средње, није могуће. Јер ма да између заједнице и задруге има разлике и по теорији и по нашем грађанском законику, опет оделитошћу престаје и код једне и код друге њихова заједничка црта општа сопственост, а то баш и јесте оно, што је дотле везивало поједине задругаре и заједничаре између се. Може бити да је хтело у овим §§-има да се рече да и задругари и заједничари могу бити само у нечем подељени, а у нечем не. То је друго нитање, и као изузеће ваља да се у закону јасније предвиди, а не као што је речено у овим параграфима. По мом мишљењу, ако поједини задругар и после деобе (разумем у свему) остане у задружној кући, то може само на основу засебнога уговора; а исто тако на основу засебног уговора може да остане и одељени део младолетника пред задругарима, али тада ова лица нису ни задругари ни заједничари.

О начинима деобе задруге, важе прописи §. 496. гр. закон. по коме се у опште заједничари могу да деле на тројак начин: или сами међу собом, или пред призваним одабраним људима, или пред својим судом или судијом; а о реду у подели задружних ствари важе §§. 497 498 509 и 522 т. ј. најпре дели се особина, па онда остале опште ствари.

На овом месту згодно ми је да наведем као пример деобе у којој и младолетници и то најмлађи имадоше учешћа — нешто из једног „споменика народног обичајног права из XVI века“, који је г. Богишић штампао. Ту се на име вели: „кад се је делила задруга, па се има поделити и жито које је последње године родило на задружној земљи, део деци која су у колевци то је: што мати може у скуту своје сукње да понесе.“[1])

---

[1]) Рад југослов. академије. књига I. стр. 229.

Наслеђе у опште и у задрузи.

Наши народни споменици не казују ништа определиво о нашем праву наслеђа у опште. Са тога немамо скоро никаквих података ни о наслеђу у задрузи. Г. Богишић вели: „У римском праву, свијех народа западне Еуропе, правила о наслеђу сачињавају посебан и повелик одсјек у системи приватнога права. Али у Словена, у којих се фамилија на са свим друкчијем темељу оснива, него у тих народа: насљедство као особени јуридички посао није него изнимка, и по томе разумије се да се насљедствено право није могло ни развити у Словена како се разви друговдје.“ [1])

У чл. 100 Душанова законика вели се: „Кьда оумрѣ властѣлинь, конь добрій и оороужіе да се даѥ царȣ, а свита велика бисерьна и злати поѫсь да има сынь мȣ и да мȣ царь не оузме; ако ли не оузима сына нъ има дъштерь, да ѥсть томьзіи вольна дъштіи и продати или ѡдати свободно“,[2]) — али ту је реч о наследбини оних ствари које и по њиховој природи треба да добију мушка деца, јер су у неколико и значке неке власти у државѝ као свита велика бисерна и злати појас. Истина г. Крстић расматрајући стара српска права вели на једном месту,[3]) да су баштине по смрти властелина наслеђивала његова деца и мушка и женска али на жалост ни он не вели како, да ли т. ј. подједнако или искључујући једно друго? Оно што је он доказао онако убедљиво о наслеђу српских владалаца то је ствар изузећа, и не може да се примени на наше право наслеђа у опште.

Исто тако не зна се ништа извесно ни о реду наслеђа односно даље родбине. Г. Крстић држи да смисао наређења члана 101 Душанова законика у коме се вели: „Кои властѣлинь не (и) оузима дѣце, али пакы оузима дѣцу,

---

[1]) Prav. obič. u sl. стр. 162.
[2]) Зак. Ст. Душ. ц. срп. стр. 31
[3]) Гл. друш. срб. слов. књ. VI. стр. 118.

тере оумрѣ, по еговѣ съмрьти баштина поуста, догде се ѡбрѣте ѡть кегова рода до третіега братвчеда. Тъзіи да има словв баштинв", — не ваља по речима разумети као да су само братњева деца имала права на наслеђе а други сродници не; но се само степен сродства опредељава чрез „третіе братвчедо", и зато и остали сродници осем братучеда имали су право на наслеђе;[1]) а и Мајков тврди, да је вероватно, да је по Душ. законику, у случају кад умрли нема никога од означених сродника — његову баштину наслеђивала остала његова родбина; и баш у томе, што је ова родбина добијала право на наслеђе, само у недостатку деце покојникове, — налази он потврде да је породично право превлађивало над родбинским.[2])

По §. 396. гр. зак. мушка деца покојникова, искључују у наслеђу његову женску децу. То није праведно. По природном праву љубав је родитељска недељива, т. ј. она се разастире подједнако на сву децу. Томе је стварна потврда и у §. 478 гр. зак. који даје родитељу право да своју децу може да изравна у наслеђу. Разлог: да само мушка деца носе име и продужују фамилију свога оца, слаб је да оправда ову неправедност закона спрам женске деце. А не заслужује правне вредности ни то, што неки веле: да се овим наређењем закона иде на то, да се одржи могућа целокупност сопствености покојникове. Јер оно, што би од очевине однеле сестра у наслеђе, лепо би се накнадило оним шта донесе жена у мираз као наслеђе, и тако због ове размене сопствености, не може да се рече да женска деца на правди Бога носе имања. Кад би се примило, да и женскиње подједнако са мушкима наслеђује, зар би једном нестало и онога лошег обичаја давања мираза; јер би девојци мираз тада био само оно што би наследила. А данас, макар да се не признаје

[1]) Гласник др. с. сл. стр. 118. књ. VI.
[2]) Ист. сер. языка и т. д. стр. 254.

горње право, један родитељ, својој ћерци коју једва гледа да скине с врата (тако се обично вели у народу за „уседелице“) даде као мираз у готовом новцу можда и три трећине вредности свога имања, на штету троје или четворо своје мушке деце.[1])

Тако је односно наслеђа женскиња у опште по нашем грађанском законику; а сад да видимо како оно са овим правом стоји у задрузи?

Већ по томе, што се у § 527 гр. зак. вели да односно наслеђа у задрузи, важе прописи наслеђа у опште, — јасно је да браћа искључују сестре у наслеђу и у задрузи.

По старом тексту § 529 гр. зак. и његовим тумачењу од 7. Фебр. 1847. г. В№ 159 (збор. IV стр. 6 и 7) девојке у задрузи имале су права само на издржавање и пристојно удомљење. Тек законодавним решењем од 28. Новембра 1859. г. В№ 5282 (збор. XII стр. 96) признато је право да и женска деца умрлога у задрузи, кад не остави по себи мушке деце, имају право наслеђа на његов задружни део, само што тада може задруга оно, што је у земљама и у опште у непокретности, по прецени вештака да новцем исплати.

Је ли ова измена праведна; и слаже ли се са појмима нашег народа о положају женскиња у задрузи, и њиховом праву на наследбину у опште? Друкче, има ли она бар историјског темеља у нашем народном животу?

Познајем њих неколико, који држе да је овај дометак у закону такође један узрок који помаже распадање наших задруга, — али то је неумесно и неосновано.

Право женске деце на наслеђе, није доста јасно ни по Душановом законику. Место израза син или кћи, свуда у законику каже се деца, те по томе могло би се узети као да су и кћери наслеђивале подједнако са синовима, али то

[1]) О томе лепо резонује и г. Матић доказујући неправедност законодавца спрам женске деце. („Об. гр. зак.“ II. ч. стр. 151.)

није основано. Баштина — непокретно имање — прелазила је само на мушко колено, а женска деца имала су права наслеђа само на покретно имање. Односно наслеђа у опште, кажемо по Мајкову ово: да је сопственик могао да завешта своје имање како је хтео, — али обично наслеђивали су га најближи сродници тако да је његова фамилија наслеђивала пре остале родбине. Синови су искључавали стричеве а ови опет сроднике. Непокретно имање прелазило је само на мушко колено, а покретно у недостатку или после синова прелазило је и на кћери у женско колено и то само у правој линији, а у споредној учествовала је само мушка линија. На наслеђе имала је права сва породица или сви синови и кћери једног оца.[1])

Док се не нађе јачих и старијих извора, који би могли боље да осведоче да је умесна законска измена § 529. гр. зак. по којој су и женска деца у задрузи наследници свог оца у недостатку мушке деце; да је она праведна, јер су и женска деца пород једних истих родитеља; а најпосле да се у главноме слаже и са обичајем нашег народа до појава грађ. законика, — нека послуже као доказ у томе неколика решења (пресуде) и једно сведочанство (свидетелство) „Исправничества нахіє валѣвске“ од 1832 и 1834 године. Лични састав ондашњих наших судова,[2]) систем доказа, а и сама та околност: што је онда наше обичајно право могло бити још чисто и неизмешано туђинским елементима, јемци су да су ова решења „Исправничества“ израз народне правне свести.

I.

„13. Януара 1834 год. № 10.“

„Петаръ Янковићъ изъ Шарбана нахіє валѣвске, представши суду показа: да є онъ іоштъ Кара-Ђорђієва вре-

[1]) Истор. серб. языка и т. д. од А. Мајкова стр. 254.
[2]) Судци беху махом људи из народа, чувени по поштењу и родољубљу.

мена, кадъ є наша войска на градъ Соколъ ударила была, одъ браћа (!) свои Якова, Павла и Симеуна отвоіо се и раздѣліо тако, да є савъ свой припадаюћи одъ очевине део како у покретномъ тако и у непокретномъ маалу одъ браће приміо. Затимъ кадъ є свѣтлѣйшій князъ нашъ Милошъ завоєвао, и после миръ съ Турцыма учиніо, да є найилађи братъ Симеунъ као неженѣнъ и безчеданъ умро, па овога исе очинства да є при Якову и Павлу остало; тражећи сада, да исе Симеуново са Павломъ и Яковомъ на три части разгоди. Противъ чега како Яковъ и Павле, тако и кметови ньини суду овомъ показаше: да є се Петаръ бывши онда кућни старешина и найстарій одъ ньи браће, изъ куће отделіо, и цѣло своє исе очинства узео, оставивши ньи троицу неяке и неженѣне у кући, кои му тада ни у чему противити се или правленіє кућно нарушавати нису могли, но само исполнявали оно, што бы имъ онъ као старешина заповедао; и да Петаръ никадъ ньи за исе почившега Симеуна до данас узнемиравао ніє. По чему пресуђено є: да тужитель Петаръ неможе имати дела одъ исета почив. Симеуна, већ' да истога исета притяжательи остаю Яковъ и Павле, при коима є и до данасъ было."

II.

„17. Августа 1832 год. № 187."

„Ђурђія жена поч. Милована Куюнџіє жителя шабачкогъ, преставшій суду показа: да є при скоро умершемъ брату нѣзиномъ Матій Симапићу изъ Чучуга нахіє ове, после смрти отца ньиногъ остало у движимомъ и недвижимомъ малу како ти: 2 воћняка, ½ реда т: є: данъ у воденицы на Убу, 1 кућа стара, 2 краве са двоє телаца, 1 конь, 2 каце, 70 плуга ораће и косаће землѣ, — и чрезъ време удатбе нѣне да Матію брата свогъ никадъ узнемиравати ніє хтела за предречени маалъ: а будући да є Матіа умро сада, и никога одъ мужке стране, кромѣ

нѣгове жене Єлице и кћери именемъ Манде, после нѣга остало ніє, зато да жели средствомъ суда овогъ съ братичиномъ своіомъ, не, имућство после отца братомъ нѣзинимъ стечено, но после отца гореназначени заоставши маалъ напола разгодити доказуюћи, да више наслѣдника после отца ньиног у кући остало ніе, до само она са братомъ Матіомъ. Да є дакле вишеказано представленіе тужительице Ђурђіе у пуной мери правично, жена Матійна именемъ Єлица са кметовима Маркомъ Милошевићемъ и Милованомъ Кокоровићемъ предъ овимъ судом осведочи. Покрай чега рѣшено є: да Ђурђія и Манда кћи Матійна савъ горепописани маалъ попола раздѣле, изузимаюћи ораће и косаће землѣ, кое Ђурђія наслѣдити права нема."

III.

„15. Септем. 1832 г. № 209."

„Анђелія жена почив. Василя Теофиловића изъ Лознице нахіе валѣвске, престаде суду са жалбомъ да има у кући девера именемъ Живана као кућногъ старешину, и нѣни двоје женскій (!) деце, едно одъ едне године, а друго одъ 6 година са Василѣмъ рођеный, и да жели сада на талъ дѣце свое себи у кућу човека пустити пакъ да іой деверъ Живанъ у томе препятствіе чини: а опа опетъ да ніе рада изъ куће удавати се. Да іой истино Живанъ деверъ нѣзинъ у кућу човека узети неда, самъ Живанъ у суду овомъ посведочи, изговараюћи се, да е онъ отделитъ бно, и оставшій сиротанъ после отца и неякъ, као што е и Василь братучедъ нѣговъ а мужъ Анђелинъ, пакъ да су се они пре 11 година као два осиротѣла са свимъ маломъ движимимъ и недвижимимъ у едну кућу соединили, и трудећи се оба да су много више мала приновили, него што су кадъ су се соединили имали, кое му и кметъ Илія Радоићъ посведочи, пакъ да зато Анђелій снай своіой човека узети неда, да туђинъ имућство нѣгово и Василѣве деце у

кући са ньимъ ужива. На показиванѣ Живана и сведочанство кмета Иліе тужительница Анђелія придодаде: да она ни подъ кои начинъ дѣце своє неяке оставити не може, и изъ куће кудъ на страну удати се, но да мора себи човека у кућу узети. Саслушавши судъ представленіє и єдне и друге стране рѣшио є: да Живанъ деверъ Анђелинъ савъ движими малъ са децомъ Анђелиномъ по имену Илинкомъ и Станкомъ попола разгоди, одъ коє половине живогъ мала припадшегъ Анђелиной децы да се Анђелій четврта частъ даде, на кою частъ да може себи човека у кућу узети, а проче сво иманѣ припадше на талъ Илиники и Станки да се или Живану вишереченомъ, или кому другомъ онде у селу честномъ човеку са знанѣмъ кмета и надлежнога капетана подъ туторство даде, а не да се при Анђелій или ономъ кога она себи за човека (мужа) узме, остави. На коє решеніє Живан пристаде, а Анђелія незадовольна показа се, желећи далшега суда тражити, коіой три дана на промишленіє отложена. — После три дана отказа суду, да на изречено решеніє судейско престає.“

IV.

„20. Септ. 1832 г. № 218.“

„Марія супруга Живана Лазића изъ Вртиглава, и Павлія жена Живка Грбића изъ Д. Мушића нах. валѣвске, предсташе овомъ суду показуюћи; да имъ є очинство при братучедма ньинимъ: Благою, Срећку, Марку, Пантелій, и Андрій Милићевића изъ Вртиглава, по смрти отца ньиногъ остало, одъ коєгъ очинства да ньима двема поменута братучеди ништа дали нису, желећи сада посредствомъ суда наслѣдити своє очинство. Предречени братучеди Марійни и Павлійни признадоше да є ови ньини двею сестара очинство предъ ньима, и да имъ ништа дали нису. Тако по изясненію ньіовомъ да имъ се цело иманѣ састои изъ: 70. свиня, 16. говеди, 4. коня, 1. казана, и котла, 1.

воденице са два витла, 700. древета шљива, 6. каца, 5. буради, 1. амбара, 1. качњака, 1. куће — судъ овай рѣшио есть: да Благое, Срећко, Марко, Пантелія и Андрія кои равно у целомъ иманю ньіовомъ по еданъ део имаду, да сестрама одъ стрица Марій и Павлій одъ наведеногъ имѣнія као шесту частъ коя имъ на ньіовогъ отца припада, у 400. гр. очинства ньіова исплате, на кое рѣшеніе обе стране присташе и подмириле се предъ судомъ овимъ тако, да Марія и Павлія одъ братучеда ньіови у призренію очинства конечно тражити немаю."

V.

„23. Августа 1832 год. № 194."

„Свидѣтелство."

„Коимъ я долуподписата кћи Уроша Евтића изъ Буячића нахіе валѣвске, наодећа се на препитанію кодъ Луке Грбића у Мратишићу нахіе исте, предъ судомъ овимъ и долеименованимъ кметовима, совѣстно признаемъ, да самъ у селу Буячићу, по пресудству речених кметова одъ братучеда мога Димитрія Евтића како одъ почивше мое матере заоставши ђерданъ и едекъ, тако и наслѣдство очинства мога т. е: одъ движимогъ и недвижимогъ иманя свега у 105. гр. готови новаца примила. О чему свидѣтелствуюћи своеручный крстъ полажемъ. Смиляна кћи Уроша Евтића из Буячића нахіе валѣвске.[1])"

Прво решење опредељује право оделитог лица на наследбину имања умр. задругара, наспрам осталих живих задругара, у случају кад су сви у једном односу сродства. Оно се слаже и са § 528. гр. зак. (Решење од 28. Маја

[1]) На старија акта овог рода засада не могох наћи у архиви суда окр. ваљевскога; а баш и да их има, ко зна могу ли да се употребе, јер радња наших судова истом око овог доба, добија облик правога писмоводства и уредног суђења.

1852 г. В№ 625. Збор. II. стр. 103.) Нејасно је само односно основа на коме се тужилац одбија у тражбини. По изразу представке тужених, који веле да их он — тужилац — до сада није узнемиравао, чини се као да је одбијен не што у опште као оделит задругар не би имао права на наслеђе у задрузи, већ услед застарелости, премда ове у самој ствари овде не може ни да буде, ако је т. ј. тада могло бити застарелости, и ако је она била за тражбине оваквог рода у смислу данашњег грађ. законика.

У другом, трећем, и четвртом решењу признаје се женској деци право наслеђа на део имања њихова оца. Код другога, где је реч о фамилији инокосној, пада у очи што се Ђурђији признаје ово право само на покретно имање, а за орађу и косађу земљу вели се да „наслѣдити права нема“, а зашто, не зна се. А у трећем, где је реч о деоби између жива задругара, и женске деце умрлог задругара, предмет овој деоби јесте само движим махал (покретност), а о непокретном имању, ћути се. На против у четвртом решењу, досуђује се женској деци умрлог задругара део наслеђа у хамбару, качњаку, кући, на 700 древета шљива и у воденици. Како ћемо да довемо ова решења у међусобну свезу односно предмета наслеђа? Да л' су на име женска деца у то време имала права наслеђа само на покретне ствари или и на непокретност? Односно куће и осталих зграда њој принадлежних, хајде да признамо погрешно правно схватање нашег народа па и сами да их сматрамо као покретност; али како ћемо са воденицом и воћњаком, што је и по самом држању народа, а и по прописима нашег грађанског законика непокретност (§§ 185. 186. 187. у свези са § 475. гр. зак.)? Шта ћемо најпосле кад и по самом „свидѣтелству“ (бр. V) кћи умр. задругара прима у наслеђе свог очинства део и од движимог и од недвижимог махала?? То су

питања, која на овом путу природно проистичу из несагласности горњих решења.

Ну, поред свеколике замршености ових питања, ја сам мишљења:

1. Да је пре нашег грађанског законика, женској деци признавано у народу право на наследбину очинства у опште. По другом решењу досуђен је сестри део наслеђа очинства у покретности спрам брата; а у трећем и четвртом женској деци умр. задругара спрам живих пунолетних задругара.

2. Да је извесно да су женска деца имала овог права наслеђа само на покретно имање. По држању нашег народа непокретност и задружна и инокосна, наследна је имаовина само у мушком колену.[1]) И

3. Да је исплата у новцу онога, што женскиње добије у наслеђе у непокретности, — правни обичај, који је постојао у народу и пре грађанског законика, те је у толико праведније наређење §. 529. гр. зак. које је ову новчану исплату узаконило као начин да непокретна имаовина опет остане у задрузи.

По овоме измена § 529. грађан. законика у опште узевши, одговара назорима нашег обичајног права. Још законодавцу остаје да промисли, да ли није много учинио давши женскињу у задрузи право наслеђа и на непокретност. Г. Матић, говорећи у опште о праву наслеђа женске деце вели: „И мы нисмо мнѣнія, да кћи засадъ са сыномъ баштину и кућу мора на полу делити; може братъ сестру свою праведномъ исплатомъ у новцу или у покретнимъ стварима у име наслѣдія нѣногъ намирити, па

[1]) Prav. Obič. Slov. стр. 162. — Упућујемо читаоца на спис А. Мицкијевића „О сопствености у Словена“, у ком је прецизно означен поглед Словена на сопственост у опште („Судски лист“ бр. 12—15).

ма у коіой части, ма засадъ и небыло у єднакомъ делу наслѣдія; кадъ ніє другчіє болѣ є манѣ него сасвимъ неправеданъ быти.“ [1])

Враство као задружни облик.

Други један појав нашег заједништва, тако звано „Збратимљавање“ или „Врство,“ такође је карактеристика нашег породичког живота. Враства су јако развијена у ваљевском округу. Ту сам о њима први пут и дознао на самом делу. По форми је братство исто што и задруга, само што му недостаје један од главних елемената што чине задругу, на име крвно сродство, јер се обично збратимљују или несродници или даља родбина. На пример какав сиромашан инокосник, у цељи да колико толико поправи своје стање, састави своје имање, са имањем каквог другог сиромашка, и отуд постану браћа. Овим не тврдим да је узајамна сиромашност једини узрок збратимљавања, јер и имућан човек узме понекад кога у братство кад је н. пр. оскудан у чељади а није рад да кога усвоји. Како је збратимљавању вазда основа материјални интерес, то засебни уговори, обично писмени, одређују правне односе ове браће у опште, а неретко буде опредељен и рок трајању братства. То је другом речи проста заједница.

Као примере братства из старијег доба, да наведем опет нешто из архиве суда округа ваљевскога:

I.

„6. Априла 1834 г. № 58.“

„Уговоръ. Съ коимъ я долуподписани свакой великой власти знано чинимъ, како є майка моя Аница, по смрти отца моєга, довела у кућу Петра Машића изъ Робая себи за човека, а Петаръ опетъ привео є сына свога именемъ Симеуна у мою кућу. Тога ради неимајући више браће,

[1]) Об. гр. зак. П. ч. I. од. стр. 542.

узимамъ себи именованогъ Симеуна, кои є у кућу мою донетъ као рођеногъ брата, и съ ньимъ остаємъ као два брата кућу држати и о ньой радити. По времену пакъ, ако бы се и делити започели, штогођъ баштине и найманѣ има као два рођена брата да поделимо. Болѣга пакъ вerowaня ради потврђуємъ я и своєручнимъ крстомъ кодъ имена мога. У Міоницы 1. Януара 1834 г. † Живанъ Степановићъ изъ Брезя окружія валѣвскогъ."

II.

„19. Фебр. 1835 г. № 27."

„Илія Ранковићъ и Дамянъ Нешковићъ изъ Шарбана окр. валѣвскогъ предстали су исправничеству овомъ, и Илія Ранковићъ жалбу є свою на Дамяна представио: наводећи, да га є Дамянъ пре 8 година као младолѣтна у братство узео, и у исто време да му є 5 комада свиня, и 2 краве стеоне дотерао, и да є свою орaћу и косаћу землю са земльомъ Дамяновомъ саставіо, и заєдно за све време зиратили и плодъ у комунъ сбирали. Па садъ да немогу више заєдно да живе, и да су се веће раставили, и моли да му се праведна деоба учини. Дамянъ є на све ово одговоріо да є све овако было, и да є Илію пре две године о своме трошку ожeніо, и до 1064 гр. о свадби коє у готову новцу коє ли у стоцы кою є о свадби поклао, потрошіо, и сада почемъ су се раздвоили да му є дао 2 крмаче, 4 вепра, двоє назимади, 2 вола, 2 краве, 15 товара жита; и 200 древета шльива, што є на нѣговой земльи посадіо, поклонио му. Да є све ово издато, и самъ Илія признао є, и само є іоштъ тражіо, да му што и одъ крчевине даде, што су у исто време окрчили. Узевши исправничество оно у призренѣ, поискаванѣ Илино у смотреню крчевине, будући да су се за остало подмирили, коя є до 4 нлуга землѣ искрчена, за право нађе, да Дамянъ дужанъ буде јоштъ єданъ данъ ораня Илій искрчити.

На пресуду ову обе су се стране задовольиле. Дамянъ се обвезао да ће іоштъ ове године Илій данъ ораня искрчити.“

Ова браства задају голем посао у суду окр. ваљевскога. На пр. Н. Н. стањем доста имућан, прими у браство каквог сиротана (обично као досада каквог Бошњака — добегаоца), који има узмимо 20 дук. ћ. готовине, што му је све имање. Уговори се: да брижљивим радом примљеник, након 20 година добије право на четврти део од свега заједничког имања. Мало времена иза тога Н. Н. умре; маса дође пред суд, и удова му и тутори одреку примљенику, свако право на имање и приход ма због каква узрока н пр. наведу да примљеник не ради како треба, — и отуда се поведе парница. Наши уговорачи, обично као људи неписмени, ретко хоће и знају да предвиде све могуће последице н. пр. на случај смрти или неспоредовања, и отуда настаје доцнија заплетеност саме ствари.

Како према казаном браство није задруга, то да ли бар по природи посла може припадати „къ смѣсничеству иманя или ортаклука“ како наш законодавац вели у § 494 гр. зак?

Ортаклук није.

Ортаклуку је предмет известан правни посао (§ 724) а цељ му је добит (§ 723 грађ. зак). Браство истина има цељи — узајамно обогаћавање браће, али нема никако извесног предмета. Рећи ће се да је овде предмет све оно, што се буде предузимало од стране браће у горњој цељи, — али ја онда питам: зар је и то каква правна опредељеност предмета, која је апсолутно нужна код уговора у опште, а посебице код ортачине? Осем тога свака ортачина условљена је пунолетношћу уговорача (§ 2 трговачког у свези са § 152 гр. зак.); а у браству као што се јасно види из наведеног другог примера може бити и малолетњих.

По мом нахоЂењу, браство је установа засебне природе, и као проста заједница има правног основа само у § 494 граЂ. законика који вели да ће јединство живота и имања, ако се оснива на уговору, принадлежати од части к смесништву имања или ортаклука, од части пак к одношајима задруге и по томе ће се и правне последице мерити и судити. Законодавац ову установу ваља или са свим да укине јер је народу од штете (у колико ја знам браства у опште растурају се на непријатељски начин); или да јој даде засебно место и засебних правила у законику. Рекох једном, да је по форми исто што и задруга; и са тога ако и даље остане у законику, није згорега да доЂе у једну главу са задругом, као њен засебни облик.

Завршетак.

У кратком прегледу огледао сам да изнесем на видик главније значајеве наше задруге онако, како нам се она јавља по прописима нашег граЂанског законика.

Местимичне махне њене, тако очите за правника, доказивао сам фактима која имадох на руци; а у томе послу колико се више могло, стајао сам на темељу нашег обичајног права. Може се рећи, да је оно једино сигурно мерило за оцену ваљаности наших законских прописа о задрузи.

Колико сам у овом послу користио, нека оцени поштовани читалац, који на сваки начин не ће хтети да не призна ово двоје:

1. Да је наша правна књижевност још необраЂена и тек у повоју, па се осећа голема тешкоћа у оскудици добрих извора, ма шта човек штудирао:

2. Да су питања о задрузи и наслеЂу најтежа и најзаплетенија у целем нашем граЂанском законику.

ПРЕГЛЕД.

Знатнијих задружних фамилија у ваљевском округу.

Потпомогнут пријатељском услугом г. Саве Костића писара у срезу ваљевском, у стању сам да изнесем на јавност и преглед људства **знатнијих** задруга у ваљевском округу. Ово штампам нарочито у доказ: да још не треба очајавати о задружној слози и љубави; јер код свега растројства наших фамилија, — опет у нашем народу има довољно и много задруга, које су подигнуте на здравим основама и у материјалном и у моралном погледу, па тако лако не могу ни да пропадну.

Број	Име задруга.	место.	пореске главе.	број душа.
	I. Срез ваљевски.			
1.	Крунића.	Јасеница.	5.	27.
2.	Ристића.	Грабовица.	5.	32.
3.	Крстивојевића.	Забрдица.	6.	31.
4.	Ђурића.	Забрдица.	3.	24.
5.	Пушића.	Забрдица.	4.	26.
6.	Симеуновића.	Бабина Лука.	5.	37.
7.	Драгојла Симеуновића.	Бабина Лука.	3.	26.
8.	Новаковића.	Бабина Лука.	5.	29.
9.	Мирковића.	Бабина Лука.	3.	21.
10.	Лазаревића.	Бранковина.	4.	33.
11.	Данила Лазаревића.	Бранковина.	4.	35.
12.	Петровића.	Бранковина.	5.	31.
13.	Павића.	Бранковина.	5.	31.
14.	Поповића.	Бранковина.	3.	22.
15.	Штулића.	Бранковина.	4.	29.
16.	Радосављевића.	Попучке.	5.	33.
17.	Костадиновића.	Козличић.	5.	34.
18.	Ранковића.	Козличић.	3.	17.
19.	Ковачевића.	Слатина.	5.	29.
20.	Тимотића.	Доња Буковица.	5.	27.

Број	Име задруга.	Место.	Пореске главе.	Број душа.
21.	Лазаревића.	Доња Буковица.	4.	34.
22.	Голоскоковића.	Златарић.	3.	17.
23.	Томића.	Совче.	5.	26.
24.	Маричића.	Брезовица.	5.	33.
25.	Селаковића.	Сушица.	4.	27.
26.	Васиљевића.	Сушица.	4.	24.
27.	Бојанића.	Лелић.	5.	30.
28.	Радојичића.	Лелић.	5.	26.
29.	Недића.	Лелић.	4.	26.
30.	Танасија Недића.	Лелић.	4.	21.
31.	Ристивојевића.	Лелић.	5.	27.
32.	Матића.	Богатић.	4.	22.
33.	Јанковића.	Богатић.	5.	19.
34.	Чолића.	Лесковица.	4.	26.
35.	Ћебића.	Лесковица.	4.	27.
36.	Кушаковића.	Лесковица.	4.	23.
37.	Андрића.	Лесковица.	3.	24.
38.	Филиповића.	Стрмна Гора.	5.	35.
39.	Дудића.	Клинци.	4.	26.
40.	Васиљевића.	Клинци.	3.	21.
41.	Бранковића.	Жабаре.	4.	27.
42.	Стојковића.	Мрчић.	5.	32.
43.	Чулића.	Близоње.	5.	31.
44.	Ковачевића.	Близоње.	6.	34
45.	Срећковића.	Близоње.	4.	29.
46.	Гођеваца.	Заруб.	3.	29.
47.	Мојсиловића	Дегурић.	4.	30.
48.	Јевтића.	Равна.	3.	26.
49.	Грујичића.	Равна.	4.	32.
50.	Грбића.	Попучке.	3.	38.
51.	Мандића.	Седларе.	4.	24.
	II. Срез колубарски.			
52.	Вишића.	Ђурђево.	4.	29.
53.	Митровића.	Веселиновац.	4.	25.

Број	Име задруга.	место.	пореске главе.	број душа.
	III. Срез тамнавски.			
54.	Поповића.	Јабучје.	5.	32.
55.	Смиљанића.	Јабучје.	6.	36.
56.	Велимировића.	Црвена Јабука.	4.	27.
57.	Лештарића.	Врело.	5.	38.
58.	Кузмановића.	Таково.	4.	31.
59.	Ашковића.	Чучуге.	5.	32.
60.	Илијчића.	Чучуге.	3.	26.
61.	Обрадовића.	Непричава.	4.	29.
62.	Илијћа.	Ненричава.	5.	31.
63.	Ранковића.	Тврдојевац.	6.	35.
64.	Матића.	Совљак.	5.	38.
	IV. Срез подгорски.			
65.	Крстића.	Стапар.	4.	29.
66.	Перића.	Миличиница.	5.	31.
67.	Ћосића.	Лопатањ.	4.	27.
68.	Бирчановића.	Суходањ.	6.	34.
69.	Степановића.	Суходањ.	5.	36.
70.	Милинковића.	Горња Буковица.	6.	..7.

Из посавскога среза нисам могао засад прибележити ни једне задруге. Ту их има највише, и понајјачих.

У Ваљеву.

А. С. Ј.

КАКО СЕ ТЕОРИЈСКИ ТУМАЧИ И НА СТВАР ПРИМЕЊУЈЕ ЈЕДНА НОВА НАПРАВА

ЗА ЛОМЉЕЊЕ СТЕНА, КОЈУ ЈЕ ИЗУМЕО

Љубомир Клерић,

ИНЖИЊЕР РУДАРСКИ.

Изумео сам направу једну којом се стене ломе, коју сам „патроном“ (фишек) називао, и на коју сам својину (патепат) добио од свих европских и америчких држава.

Принцип по ком је постројена, и по коме ради патрона моја, ево овај је: Из теорије барутнога дејства зна се за следећи закон: „кад се извесна количина барута мете у известан простор какав тако, да га потпуно изпуни (разуме се у колико то барутна зрнца допуштају) а да простор овај попустити не може; па када се барут у простору оваком потпали, при чему је свитак барутнога гаса раван остао свитку самога простора барутног, то ће у оваквој прилици од барутнога гаса постати извесни специфичан напон, који по интензивности зависи од доброте самога барута.“

Да примером закон овај објаснимо. Но један квадратни сантиметар бочне површине простора у којој је барутни гас затворен, гасови чине известан притисак (разуме се, са хлађењем гасова притисак се овај мења); притисак је овај сада, са свим не зависан од величине самога суда у ком је барут, па био овај суд само један кубични сантиметар, или цео кубични метар велики, са свим је све једно. Ово је у принципу давно познати закон по коме ба-

рутни гас дејствује; а ја сам га с тога овде напоменуо што навлаш хоћу да обратим пажњу читалаца на њ, што хоћу да га у следећој форми изкажем:

„Специфини напон барутни гасова не зависи од количине самога барута у оном случају гди је простор гаса раван простору што је барут запремао.“

Пре мене није се још нико овим законом користио, а мени је за руком изпало, те сам од њега врло корисну примену при ломлењу стена нашао, па зато ћу исти закон још и опитно овако да докажем.

Ако н. пр. суд abcd слика 1, хоћемо барутом да раздробимо, то ћемо, по старом начину пуњења, барутом напунити цилиндричну рупу ABCD, што је у средини суда, па ћемо после барут овај са обе стране његове добро зачепити и запалити, суд ће без сумње прснути.

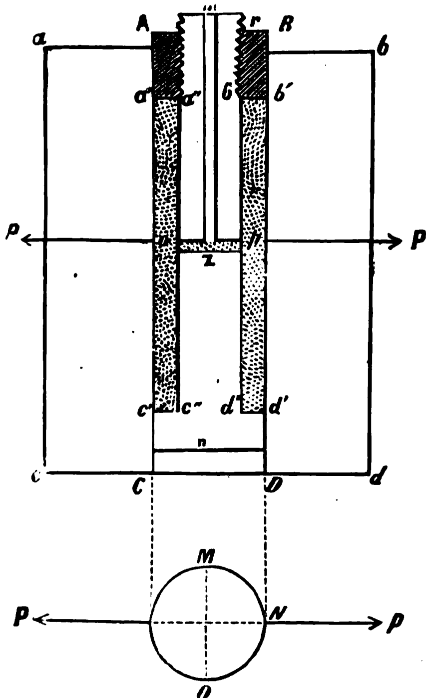

Међу тим у горњој форми изречени закони, обара у принцопу методу ову. У исту цилиндарску рупу ABCD, место да сву наспемо и набијемо барутом, ми ће мо утурити једно стално тело н. пр. парче кованога гвожђа које смо онако исковали како се на слици 1. види означено словима m и n; т. ј. које је на доњем крају своме исковано као клип n, који што боље може заптива рупу ABCD, у дну њезиноме, а

које је опет горе изведено на бурму (шраф) m, у средини пак својој ваљак овај кованога гвожђа пробушен је у два правца: у правцу своје осовине (аксиално) а до пословине дужине своје, што се на слици 1 води обележено словима mz; и у правцу пречника свога (дијаметрално) што се такође на горњој слици види, обележено са словом z. Сад нам не остаје ништа друго до да барутом испунимо само празнину ону op, што је измеђ тога гвозденога ваљка и рупе заостала, па да онда овај од неке руке барутни и гвоздени фишек, подаспемо сипајући барут кроз mz, што је врло ласно, и да одозго опет добро и пажљиво наместимо фитиљ, па да наизад на ону бурму самога ваљка навијемо одговарајућу бурму r, те да на тај начин одозго рупу ABCD, потпуно зачепимо, у ком је случају и онај барутом изпуњени простор зачепљен. У овоме случају дакле овако утурено и озго заптивено стално тело види нам се се просто као тело како са два клипа на два краја своја противклипа (Gegenkolben).

Рипалимо сада фитиљ озго, код слова m (слика 1) и цео суд abcd, разлетиће се у комаде, јер се барут у усијану гасовиту масу претворио и то тако, да је гасни простор остао раван простору који барут запремаше. Специфични напон пак овакога гаса сада је онолико исто велик као и кад би још простор: a″b″c″d″ са барутом напуњен био, јер овде на место тог излишног свитка барута, утурено стално тело (ваљак кованога гвожђа) држи равнотежу ономе напону од барутнога гаса (исто онако као што би и гасно тело a″b″c″d″ облагајућем гасу равнотежу одржавало) по ономе принципу, акција је равна реакцији. Овди дакле чини то средње тело ту важну услугу да нам се гасни простор не увелича, у ком случају нам се ни напон његов не мења, дакле ни разбијајућа сила P.

Па како дакле резултирајућа сила ломлења P, није ништа друго до сума специфичних напона, и како дејство

силе ове P, стоји у сразмерици са пројекцијом полуцилиндарске површине MNO на равнини која је на правцу P, нормална, помножено још са специфичним напоном p, дакле по томе, ако p као сталан број узмемо, стоји сила P просто у сразмерици са највећим уздужним профилом бушотине a'b'c'd', то је очевидно да је и ова сила P сада исто онолико велика, као и кад би цео простор a'b'c'd', са барутом напуњен био, разумевајући овди само да се ништа у уздужном профилу не мења, јер нам ту кубни садржај никако није у рачун дошао који би својом величином на јачину силе P, уплива имао (исто то бива и при прорачунању водоводни цеви, хидрауличних преса и парних казања.)

По овој дакле новој методи једна четвртина барутне масе може да учини оно, што је од пре цела јединица чинила.

Ласно је сада даље разумети и то, да у среди уметено овако стално тело mn, при радњи својој не одлеће никако у страну, јер се од свију страна силе подпуно потиру. Но по катшто се може због барутнога притиска на мале противположене површине (што су н. пр. широке колико је нацртано a'a'') разкинути овај гвоздени ваљак, што је у средини утурен у аксиалном правцу, а разуме се у толико ће се лакше разкинути, у колико је мањи пречник масивнога ваљка према пречнику саме рупе у којој је. Своим сопственим опитима ја овди потврдити могу да се патрона кида само онда, кад је прстенаста површина три пута већа од пресека ваљка у средини његовој; а честим понављањем потврдило ми се да је одношај овај прстенасте поршине према површини тога пресека од ваљка крајна међа до које ковано гвожђе могаше још да одржи.

Ова нам прилика јоште долази на руку да напон барутнога гаса одредимо по другоме начину, а не онако како се то до јако чинило, које ће без сумње за бали-

стичаре да од вредности буде. Мојим опитима ја сам се уверио да је напон гаса од обичнога барута који се за ломлење стена употребљује а од 30 степени (Wagnersche Habelgrobe) раван притиску 1324 атмосфере, ако апсолутну тврдоћу кованога гвожђа узмемо на сваки квадратан цол 56.000 фуната прајских. Како сам пак опите ове градио казаћу другом приликом, а сад даље.

Почем је за ломлење стена потребна само тренутна сила, то је по горњему принципу ми можемо добити из врло мало барута; где се пак хоћемо да користимо силом гасова као силом за потискивање, као што је то код свега ватренога оружја, ту се на уштеду барута не сме ни мислити, јер ту вреди сасвим други принцип а но именце: што је више гаса или што је све једно, што је више барута тим је веће дејство. Тај је закон и саме минере забунио те су га на разломање стена применули што је сасвим погрешно а и не корисно било.

Стога дакле, нека се ово двоје добро утуви, нека се никако не збркају оба принципа ова у један, јер су то две различите ствари, које ваља да подвојене остану како и је су.

Мислим сада, да сам овим довољно објаснио сам принцип ове нове методе ломлења, па сада нека ми је дозвољено да на саму патрону пређем.

Управо није ми ни потребе много о њој ни говорити, јер кад сам методу и принцип казао све је остало јасно увиђавноме човеку погодити.

Ми мало час у слици 1, видосмо, како можемо да разбијемо суд abcd; а шта је у стени избушена рупа, но таки суд један? Да би поменуту методу по којој се стене ломе ласно на саму ствар применуо, ја сам ево овако оно стално тело (само патрону) начинио.

На сл. 2, види се уздужни просек ваљкастога (цилиндричног) тела. Оно је начињено од једног комада кованога гвожђа, које је после точењем заокругљено и у ваљак углађено. У средини има једну уздужну (аксијалну) рупу l, која је 6^{mm} у пречнику (јер су бикфордови фитиљи толико дебели) и другу попречну од 3^{mm}. Обе ове рупе, како се на слици јасно види стоје једна са другом у свези.

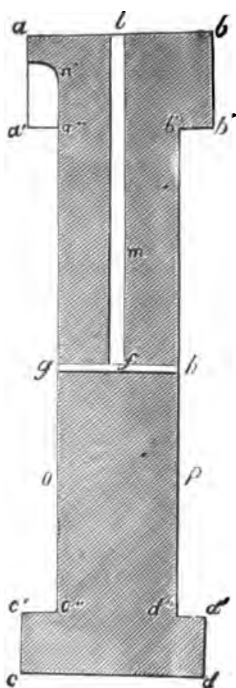

Даље, abb'a' и c'd'de представљају овде два наставка као два клипа у два пративна правца, а то им и јесте цељ. Најпосле је јоште на горњему клипу извађен исечак један од ⅔ d ширине (ако са d пречник клипа означимо), што је на слици обележено словима a'''na''a'. Рупа l, за то је ту начињена да у њу фитиљ устуримо; а попречна рупа gh, за то је само намењена да ватру од фитиља прида баруту што је около патране. Кад се овако удешена патрона барутом напуни, онда се тек с правомназвати може патрона или фишек.

Пуњење бива овако: Од обичне хартије начини се обичан свитак један шупаљ као цилиндар а широк колико је пречник једнога клипа широк. У овај се свитак (обмотач) од хартије сада утури гвосдена направо она, што је већ описана, хартија та од свитка тога треба преко металног унутарњег тела преко оба краја бар за 10^{mm} да прелази. Но тај начин дакле завој од хартије обвија од свих страна

потпуно патрону, као што то показује на сл. 3 ова слова pqrs. Међу тим између металнога ваљка што је у средини, и завоја од хартије што је с поља, остане празан простор један што је на слици 3. означено словима ut.

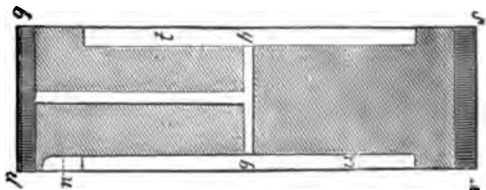

Овај се простор сада напуни обичним барутом и то понајзгодније кроз онај исечак n, на коме се обично мало превије од онога завоја што је од хартије, како би се згодно и ласно барут сипати могао. Пошто се дакле на овај начин напуни патрона до горњега клипа са барутом, као што се то на слици 4. видити може, тада се облога горе око горњег клипа превије а на месту гди је због пуњења разцепљена била ту се залепи смолом, да се барут неби просипао, па се онда у уздужну рупу њезину наспе мало барута и утури фитиљ z, којим ће се ватра до у барут препети; од прилике до места што је у слици означено словом n; на изласку пак своме т. ј. на месту m, притврди се фитиљ дрвцетом једним да не испадне, па се онда тек цео простор opqr, са меком иловачом LL, зачепи — за што? то ће мо доцније видити. Тим је радом сада патрона потпуно напуњена и спремна да свој посао врши. Треба је само спустити у рупу која је за тај посао избушена. Рупа ова ни чим се не разликује од осталих рупа које се просто барутом пуне. При спуштању патроне у рупу на то заборавити не треба, да је мало попритиснемо кад на дно рупе сађе; а то са тога, да би иловача тако испунила простор

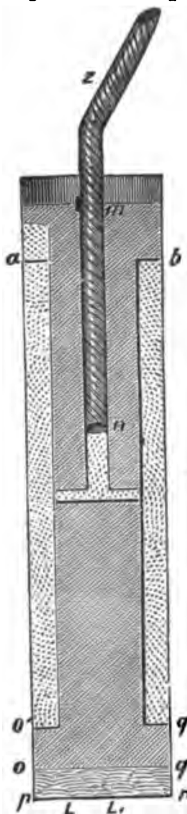

што је измеђ патроне и саме рупе заостао. То је пак потребно за го, да се не би барутни гас под патрону подвукао што је од штете по само дејство њезино, јер се на тај начин слаби дејство барутнога гаса због увећанога простора. а после и што даље клип тиме губи од свога дејства које он треба да учини у сасвим противном правцу од горњега клипа. Ево за што је потребна иловача. Тако ће исто бити добро по патрону ако у дно рупе метемо од прилике за 10^{mm} меке иловаче (онда нам не треба изпод клипа, но нам ваља завој од артије доле око клипа пресавити) па спуштајући патрону малко је у њу утиснемо. Пошто смо тако патрону у рупу метули, ваља да рупу озго затиснемо, како се то обично чини и како то слика 5. показује.

Ако је патрона мало већа потребно је 100^{mm}—150^{mm} озго насипа (гранда), ако ли је пак мања (20^{cm} у пречнику) доста ће бити и 50^{mm} како што сам се ја својим властитим опитима уверио у једном каменолому у клаустолу (привинција хановер)

После тога ваља само фитиљ озго припалити и патрона ће учинити своје: изломиће више камења но да смо исту рупу сву по старом хадету барутом напунили, што је врло појамно кад се уз горњи принцип сетимо јоште да се патрона управо у средини своје барутне масе пали. Тим ће начином палења, температура гасова, а разуме се већ и напон њихов највећи бити. Ко је год познат са минирањем, тај ће већ знати колика је корист од овакога начина палења.

Дејство је много веће у другом случају (са патроном) а извесно се половина (кад је крупан а $^2/_3$ кад је ситан) барута уштеђује.

Да би се ово последње тврђење боље разумело, ми ћемо овде јошто једном да напоменемо оно, што је већ на једном месту напред речено. Рупа што је у стени избушена није ништа друго до суд који разбити ваља, и који ми нацртасмо у слици 1. а два клипа са две стране од направе у ствари ништа друго нису, до два чепа који рупу заптивају. Но почем се у камену никад не може избушити така рупа, коју би клипови од патроне потпуно (херметички) затисли и затворили, већ је увек шира од патроне (а и полигонално бушена) 2—3 милиметра (да се патрона у њу ласно спустити и оаместити може), то ће вазда потребно бити да се одоздо мекам иловачом а озгор нешто мало обичном земљом (ситним камењем или песком) а по староме начину набије, да се гасови тако не би под њу подвлачили или да не би мимо њу напоље ишикљали. У овом случају дакле дејствују гасови на врло малу прстенасту површину према пресеку саме рупе (по старом начину дејствовали би гасови на читав пресек јер насип долази одмах непосредно на барут); с тога је врло очевидно да тај горњи насип од земље, у овоме случају може бити готово апсолутно кадар да противстане напору гасова, и с тога се код свих оваких послова (па и код минирања са обичним средствима) пази на то, да се тај горњи насип (Besatz) од земље тако удеси како ће моћи напор издржати, као што г. Е. Ржиха (E. Rziha) вели у једноме своме чланку о рударскоме ломњењу стена. Чланак је овај наштампан у једноме годишњаку који се зове: Berg und Hütenmänniches Jahrbuh der k.k. Bergacademie zu Leoben 1867 Jahr; а на страни 126.

Нека ми се дозволи да из њега препишем ове врсте: „Што је постојанији насип т. ј. што је кадрији да гасовима више отпора да, тим само пуњење барутно слабије бити може. На тај начин не само што се шседи барут, већ се и рупе дубље копати могу; јер ако барутом напунимо

мање од $^1|_3$ рупине дубине, заоста ће нам више по $^2|_3$ остале њезине дубине коју ће мо земљом набити, насип ће дакле бити дужи па зато ће и већу противност гасовима дати. На тај начин дакле могуће је јоште дубље рупе копати и само им $^1|_3$ дубине барутом пунити, а остало земљом засипати и набити, па да и опет обично дејство добијемо. Та прилика пак, тако исто добро збори и у корист самих рупа зато, што се тиме у броју рупа уштеђује. Све пак тврди, да се сваколика пажња на то окренути мора да насип буде што бољма утврђен т. ј. да што већи одпор да."

Тако тврдим насипом дакле, као што је то случај код моје методе пуњења, заостаје напор гасова не промењен или се шта више још и јако увећава, што код обичног, досадањег пуњења никад бити не може; сваки досадашњи насип увек попусти, а тиме се снага гаса јако смањи.

Осим тога како се код моје патроне барутна маса у средини својој пали, и то са обе стране, то је сасвим очевидно, да ће згоревање барута четири пута брже бити него у ономе случају где се барут са једног краја припаљује, као што је то до јако било. А од коликог је огромног значаја овако паљење (брзо сажижање барута) по само дејство његово, види се из речи поменутог Ржиха (Pziha). У књизи својој говорећи о томе, како он сумња у оне резултате које добише Robius, Piobert и Hutton опредељавајући брзину барутног сажижања. Говорећи Ржиха о брзини барутнога сажижања, он на 11-тој страни вели:

„Но да се мерило ово не може применути на брзину згаравања барута, што је у рупу сабијен за ломљење (Sprengladung), јасно се види већ и из те саме разлике, што под иначе једнаким приликама, вазда је много јаче и веће дејство било кад се барут у средини запалио него кад то с краја буде. Ову нам разлику у снази барутнога гаса може само и цигло да објасни брже сажижање барута, а тим се самим опет казује да сагоревање барута (што је

у оваку рупу за лом сабијен), бива сразмерно врло споро; јер се иначи никака разлика у дејству опазити не би могла.“

Тако исто а у истој књизи својој на страни 98 вели Ржиха даље.

„Снагом барутнога гаса можемо се само онда потпуно користити кад он највећу релативну снагу илити максимум силе своје добије. „С тога се мора свака мајсторија употребити како би само барут од свих страна што бољма затворили, и што је пре могуће сажегли, да тако он своју потпуну силу добије, којим ћемо се ми вајдити.“

Из тога се јасно види те не може јасније бити, од колике је користи та прилика што се у патрони мојој барут у средини пали, а не са једног краја. Та прилика припомаже јако да се температура гасова веома повиси, дакле напон усијаних гасова већи буде, да најзад веће дејство учини. Има Ржиха у свом делу још многи навода који на обрану и ваљаност моје патроне служе, али све су то само његове теоријске жеље биле што није нико пре мене остварио.

Па зато нека ми се не замери, што ћу у одбрану мисли ове, замолити читаоце моје на овоме месту, да са врстама овим упореде још и књигу:

Die Theorie der Minen, basirt auf Wellenbewegungen u. s. w. von Eduard Rziha Hauptmman im k. k. Geniestabe. Lemberg 1866.

Ја сам дакле овде две прилике навео, које тумаче веће дејство кад се моја патрона употреби. Да је дејство патроне моје одиста веће а пуњење њено много јефтиније од досадашњег начина пуњења и на делу ми се потврдило и потврдиће се свакоме ко хоће да огледа.

Пошто припаљени фитиљ од патроне прида ватру њезиноме баруту па онда груне, а поломљене стене полеге на

све стране можда ће ко помислити са праском и ломом стена, оде и патрона у комаде. Но није тако. У вертикалним рупама патрона остаје вазда на своме месту и не помакнута; а у хоризонталним, које стење на ниже обарају и патрона пада са њима и веома ју је ласно наћи одма над гомилом поломљена камена. Моји опити потврдили су ми то. Осим тога почем се поломљени камен не растура далеко, то ни опасност није по раденика тако велика као кад би се стена по старом начину разбијала. Једна патрона моја, кадра је годинама да врши своју службу као што се већ и по теоријскоме опису њезиноме, ласно видити може.

Ако на обични, досадашњи начин хоћемо камен да ломимо, то ће мо још са добрим резултатима моћи у рупу извесне дубине само до пола барута насути и набити, јер чим преко половине рупе барут пређе, остаје врло мало престора за насип, те ће мо само на тај начин барут утрошити без икака већег дејства или не ћемо никако дејство ни добити, почем ће нам кроз слаб насип барут букнути само. Па и опет покрај свега тога, што се за то знало, бијаху од пре често пута принуђени рудари, да преко половине рупе барутом пуне, а нарочито у оним приликама, где им не беше на згоду да добар не стисљив насип озго ударе. Умножено засипење барутом чинили су дакле из нужде, а нарочито тамо где стене врло тврде беше. Дакле што нису могли одпором насипа учинити, то су прибегли к дужој патрони.

Дејство овако препуњене рупе, равно је у длаку ономе као кад ба са добрим насипом и иста рупа само $^1/_3$ дубине своје напуњена била.

Моја патрона дакле, има и ту страну добру што се може веома згодно и корисно да употреби и у оним приликама, где не остаје више од 100^{mm} за насип. И у томе случају даје одговарајући њезиноме профилу пуњена и од-

говарајуће дејство, дакле кад употребим препуњену рупу могу онда даље се и од слободни површина удаљити, дакле и више камена одвалити. Дејство патроне моје стоји у правој размери са дужином њеном (код рупа равних пречника). Или што је све једно само другим речима: што је патрона дужа (дакле и рупа дубља) тим она веће чудо чини. Нека ово што сада рекох у исто доба буде и одговор на теоријско слућење које г. Ржиха у књизи својој, а на страни 133 изговори. На томе месту он вели: „.... Почем се копањем дубоких рупа иде само на то, да се посао ако ломлења стена што јевтинији учини, то би од велика интереса било, да се утврдо зна, да ли се дубоке рупе одиста са коришћу копати могу, предпостављајући, разуме се, да ли ширина са дубином подједнако иде. На жалост пак овде признати морамо да се оваки опити никако на саму сткар применили не могу, а то с тога, што се отпор насипа никако у рачун узети не може“. — Ја сам срећан да на сумњичење ово г. Ржихе одговором тврђењем. У ствари се могу тако исто с коришћу да употребе дубље а и шире рупе као год и плиће и уже; све по напред прорачунатим резултатима може да се дејство одређује. То је пак могуће с тога, што отпор насипа никако у рачун не улази. Са најкраћом линијом отпора дубином и ширином рупе можемо правити онаке комбинације, како нам је воља, и каке резултате желимо да имамо. Да би се ово боље разумело ја молим, да ми се дозволи да речи ове овако објасним: Раздулстирајућа сила барутнога гаса рецимо P, у рупи је сразмерна уздужном профилу пуњења помножено са једним сталним сачиниоцем; дакле она у ствари није ништа друго до само продукт од два промењљива чиниоца, т. ј. $P = pdh$, ако пречник рупе назовемо словом d; дужину (дубљину) пуњења са h; а напон барутнога гаса за извесан случај као стални број са p. Најзад напон овај може се изразити или према атмосферскоме

притиску, или према притиску у килогромима на сваку квадратну јединицу уздужнога профила, у ком ће нам случају и P бити у килогромима изражено.

При подобним минама (рупама) дакле, а према овако јакоме отпору насипа стајаће одговарајуће силе P и $P_{,}$ једна према другој у размери, као што стоје трећи степени (кубови) од најкраћих отпорних линија један према другом.[1]) Другим речма биће ова једначина:

$$P : P_{,} = \omega^3 : \omega_{,}^3 \quad . \ . \ . \ . \ (1)$$

У једначини овој ω и $\omega_{,}$ представљају најкраће отпорне линије одговарајући силама; P и $P_{,}$ и то ω одговара сили P а $\omega_{,}$ сили $P_{,}$. Сад нек је из практике већ познато колика је $P_{,}$ и $\omega_{,}$; а кад се то зна онда ако хоћемо друго ω да дамо (т. ј. да више или мање масе подигнемо), моћићемо одговарајућу силу P из ове једначине рачуном пронаћи пошто се израчуна:

$$P = \frac{P_{,}}{\omega_{,}^3}\omega^3 \quad . \ . \ . \ . \ (2)$$

или што је као што већ знамо $P_{,} = pd_{,}h_{,}$ биће и

$$P = \frac{pd_{,}h_{,}}{\omega_{,}^3}\omega^3 \quad . \ . \ . \ . \ (3)$$

Да дакле какву стену распренемо са неким другим ω, коју смо од пре са $\omega_{,}$ разпрскали, потребна је извесна сила као што то једначина 3 показује, а да би опет ову силу добили (предпостављајући да је дубина рупе дата, и то да је друга него што је код прве рупе било, или може да је иста дубина као и код прве што је, само да је у степу више подишао, онда нам увек остаје још само двоје мањати т. ј. дужину пратроне или ширину рупе, ако би исту ширину задржали као и при првој онда морамо наћи дужину $h_{,}$ а

[1]) У том ставу узима Ржиха место сила, кубни садржај барута па онда наилази на врло кампликоване изразе; при свем том што и он на неким местима и то баш при развијању теорије мина узима ломећу силу као главног чиниоца.

а ако би h одредили колико сме да буде онда би морали тражити d), ваља нам h и d тако удесити да нам продукт pdh буде раван нађеној сили P па онда ако ширину d одредимо наћемо дужину патроне $h = \frac{P}{pd}$. Ако ли пак хоћемо другу рупу по ширини и дубини и дужини патроне да променимо, онда нам ваља горњи образац 3 у нешто прекројити, и то да тамо ставимо P = pdh, па ће онда из тих двеју једначина изаћи ова:

$pdh = \frac{pd_1h_1}{\omega_1^3}\omega^3$ или простије да то исторечемо:

$$dh = \frac{d_1h_1}{\omega_1^3}\omega^3 \quad . \; . \; . \; . \; (4)$$

Сада се из једначине ове може као познато ω узети па онда по потреби још d или h условити па да h или d рачуном определимо. Дужина рупе и линија најкраћег отпора стоје у тесној свези међу собом, тако н. пр. узмимо да је рупа под 45° у стени избушена и то у дубљину коју ћемо са t да означимо, то ћемо онда имати овакав рачун:

$$t = \sqrt{\omega^2 + \omega^2} = \omega\sqrt{2}$$

па узмимо још да рупу до половине барутом напунимо дакле за који нам је случај сада $h = \frac{1}{2}\, t = \frac{1}{2}\, \omega\sqrt{2}$ онда нам и једначина 4, прелази у овај вид:

$$d = \frac{2d_1h_1}{\omega_1^3\sqrt{2}}\omega^2 \quad . \; . \; . \; . \; (5)$$

По рачунима и обрасцима овим види се врло јасно, да се рупа може бушити и у дубљину и у ширину како је нама драго. Па ако хоћемо са извесном ширином d, да рупе бушимо, то нам ваља само јоште у обрасцу 4, h рачуном изнаћи предпостављајући да нам је, или ω или t као и угао под коме ћемо рупе бушити, дато. Даље можемо из тих једначина још и ово важно изрећи: ако је $dh = d_1h_1$ то ће две рупе разуме се са једнаким најкраћим отпорним линијама и једнаке дубине (дакле то су две конгруентне

рупе), једну и исту масу камена одвалити. Ако је дакле рецимо примера ради d = $^1|_2$ d., то нам само ваља (јер је та рупа ужа од прве) патрону још једном онолику дугу начиниту (колико је код рупе пречника d. била), па ћемо исто дејство добити. По том последњем образцу конгруентни рупа можемо са увећаним пуњењем и ужу рупу копати (што је без сумње јефтиније). Ман ако хоћемо да задржимо исту ширину са којом се буди у ком руднику досада бушило, са увеличавањем патронине дужине h, можемо и силу P, исто толико увећану да добијемо, а то значи да истом рупом коју су до про бушили можемо млого више камина одломити, у ком случају ваља само још да ω из образца 4. прорачунамо, које ће са увеличањем h наравно да расте, дакле моћи ћемо даље се од слободни површина у масивну стену удаљити. Да се тако мојим методом разбијања стена могу и препуњене рупе још са коришћу да употребе, то је од велике вредности, јер се тиме бушење рупа уштеђује, а рупу избушити то је при разбијању стена најскупљи рад. Ако би дакле од потребе било по досадашњем начину ломљења да се у стени једној две рупе ископају, те да се на тај начин извесна маса камења од стене одломи, то ће сада (кад се рупа препуни) требати само у средину (измеђ двеју рупа што би стајале) таке стене избушити једну цигло рупу и ову напунити двапут више но обично. То није само просто теорисање. То је се мени у делу потврдило у мајданима камена угља у Рурорту (Ruhrort), окну „Ruhr und Rhein“ и у многим другим мајданима што су око Рајне (Rhein). То је дакле врло важна страна патроне моје, јер засеца у економну страну ломљења стене па с тога ваља на то пажњу обратити. У кратко са ширином и дубљином рупе као и са најкраћом отпорном линијом можемо комбинорати како нам је драго и како нам је потребе.

Но све једно, ма колико велика или мала, ма колико дебела или танка патрона била, вазда ће нам заштедити

$^{1}/_{2}$ — $^{2}/_{3}$ од барута, који би се иначе, по досадашњем начину ломљења утрошити морао па да исто дејство учини. Ако је барут ситнији може се и $^{3}/_{4}$ заштедити, ако ли је пак крупнији то не може бити, јер крупна зрна са свим овлаш испуниће и онако уски прстенасти простор около патроне. Што се пак дужине металне патроне тиче, то она увек мора максимална бити (а сваки рудник или каменолом има извесан степен пуњења са барутом, што га пређи несме и то највећи, кад рупу најдаље у стену положи, то је онда максимална патрона). Неки би може бити на овом месту пребацили, то, што је моја патрона што се дужине тиче, опредељени димензија, а иста се не може мењати. У рудницима на против употребљавају се како је кад рупа положена, веће или мање патроне па зато се и не може увек једном и истом свугде послужити. Да доиста, рудар мора, по природи рупе и дужину своје патроне удешавати, у случају оном где није могао рупи нормалан положај да даде. Прекора се тога не бојим, јер се томе врло ласно доскочити даје, што, ако рудар има своју нормалну или максималну патрону (дакле опредељене дужине), па му у свакој прилици толика не треба, то нека је не пуни сву до горе са барутом, нека је напуни донекле само, колико мисли да му треба ($^{1}/_{3}$ дубине рупе) остало до врха њезина нек напуни песком. Ето дакле на тај се начин незгода избегла, и што патрона може се јаче или смабији начинити; зато и јест најбоље да се поручи за највеће дејство, јер је од ове лако слабију начинити.

Обазримо се јоште једном на економију. Не заборавимо ни овом приликом, да нам патрона заштеђује $^{1}/_{2}$ барута и то у најмању руку, колико би иначе утрошили. Оно новаца мало, што се за саму металну патрону да, тако је ништавно, да не вреди овде о томе ни речи зборити. Патрона се сама уштедом барута отплаћује тако брзо, да је чисто не вероватно, зато нека је у дужности интели-

гентних рудара да се о свему овоме тачно опитима увере па користи те нека не жртвују предрасудама простих раденика, који се вечито сваким новостима одупиру, а нарочито нижи чиновници који се страше да тиме не би неку нову администрацују па и већи посао добили. Нека ми се овди не замери што ћу јоште поменути једну добру страну патроне моје. У мајданима, барутна пара јако загушује раденика, а нарочито где су ходници узани и тесни, где је ветрење (вентилација) хрђаво. Почем се у патрону моју меће само половина од барута што би се иначе утрошило то се по себи разуме, да ће и загушљива барутна гаса у пола бити, а тиме је очевидно незгода ова смањена, радници могу одмах и опет послу да приступе а да не чекају да се гасови сами разиђу. Колико се тиме самим добија у времену, колико ли то иде у корист здравља самих раденика? Ствар је јасна. Осим уштеде барута и осим досада поменутих добрих страна њених, патрона моја има јоште и ту особину, да дејствује као динамит (Dynamit) т. ј. да дејствује испод себе; а за мајдане каменога угља још је и с тога од велике користи, што ломи угаљ у великим парчадима а не дроби га на ситно, нити га у далеко разноси.

Последња прилика ова чини, те се патрона моја може са чашћу препоручити и онима, који прокопе (Тунеле) граде, где се рупе буше са особеним бургијама (Bohrmaschine) за тај посао, које се покрећу компримиратим ваздухом; јер слободно раденици могу направу ову оставити само 10 метара од рупе која је напуња и од куд ће стене полетити. Оне се не забацују далеко, па зато се не треба ни бојати да ће се направа разломити. А то је прилично заметан посао направу ту, на којој неки пута и по 6 бургија стоје, од мине удаљити; и што даље то наравно заметније.

На крају ћу још да напоменем и то, да се патрона може свим могућим препаратима који се за ломљења стена

до данас употребљују пунити, па и са свима другим који се у будуће пронашли буду. Од сваког таквог другог препарата увек се уштеђује најмање половина. Зато су сви они фабриканти који барут и остале експлозивне препарате граде, велики противниципи патрони мојој, што сам врло осетио, јер су ми до сада још много и наудили, што ми спречавају употребу моје патроне.

Овим мислим да сам довољно протумачио патрону моју са теоријске стране, а мислим да је тако исто овим читаоцима мојим јасно постало и како се она на ствар примењује кака ли је корист од ње. Ја не сумњам да ће стара метода ломљења стена морати уступити новој — овој мојој, јер је са свих страна боља, а данас се одржати може само оно што је добро. Уверење моје доиста се већ и остварује и ја сам срећан да видим како за врло кратко време многи мајдани набавише патрону моју да им служи, и ја ћу само поменути овде мајдане на Рајни, Вестфалској и Шлезији.

Ево све ово довде ја сам наштампао на немачком језику у једном стручном журналу „Berg und Hüttenmänniche Zeitungen“, јер сам, са тугом морам признати, морао најпре да тражим пређе проналаску своме међу Немцима, кад нисам срећан да ван Србије не морам за овако дело никога тражити, ја не могу а да мојој земљи, а на овај нечин не јавим за овај проналазак свој.

Приметба. Ко хоће да има ову патрону моју нека се обрати на ме у Београд. Међутим нека ми свак уз поруку јоште каже, колико су они до сада обично рупе бушили у дубину и ширину, колико ли пак барутом пунили, па ћу ја према томе и начинити и пратити им баш онаке патроне каке су њима од потребе и користи. Ако ли пак мајдан какав хоће сам да гради за се, и по потреби својој патроне моје, то нека ми само јави, па ћу му ја то право за извесне паре уступити и то пошто се погодимо.

Београд 1. Јула 1872 год.

ИЗВЕШТАЈ

ОДСЕКУ УМЕТНИЧКОМ.

На овогодишњем првом нашем осмонедељном путу (од 8 Јула до 3. Септ), који учинисмо као изасланици Српског ученог друштва ради прецртавања и описивања црквених старина, — посетисмо ове манастире: Благовештење и Вољавчу, оба код Страгара; даље Враћевшницу, Драчу и Жичу. Уз пут, путујући од Драче у Жичу, походисмо и развалине манастира Дивостина, као што и око Страгара и у Руднику походисмо све развалине, за које чусмо да постоје.

Зато што одсеком уметничким одређена г.г. живописци нису с нама никако ни полазили, да остатке живописне уметности сниме у оним манастирима, које би потписани архитектонски снимили, — ми смо се, поред нашег главног задатка т. ј. снимања и премеравања архитектуре, латили и снимања живописних остатака. При овом послу имаћасмо вазда у виду, да прикупимо што могуће више историјског материјала за дотичне манастире. Да су г.г. живописци били с нама, ми би онда нас четворица уметника у више манастира доспели, те с тим више архитектонских и живописних снимака донели. Овако пак нас двоје, бавећи се архитектуром, живописом, сакупљањем података, походећи и прегледајући сваку развалину познату у народу, — немогосмо наравно урадити оно, што би четворица урадила; али ово што смо урадили, радили смо савестно, брижљиво и приљежно. Ми нехтедосмо живопис искључити из круга нашег рада, пак се придржавати искључиво само архитектуре. Ово чинисмо једно зато, што живопис допуњава познавање

уметничких старина наших; а друго опет, што смо за предмет нашег уметничко-научног испитивања узимали све оне уметничке производе, наспрам којих смо се осећали способни, и као што се је и сам наш програм распростирао на сваковрсне уметничке производе (миниатура, среброрад, вез, златоткање, резотина, мозаик, дрворез итд.), од којих на жалост готово никаквих ненађосмо. Јер све што од утвари по манастирима има, из новијег је доба. и по највише без икакве уметничке вредности. Иначе с тим, што и живописне остатке снимисмо, учинили смо још и то, да идућег пута могу живописци с нама заједно ићи у оне манастире, који нама још нису прецртани и описани, те тако неби морали тек одлазити онамо, где смо ми ове године већ били.

Датом нам од Српског ученог друштва новчаном помоћу по $32\frac{1}{2}$ дук. ц. на сваког, немогосмо набавити себи нужних олакшица при нашем раду. Скученост та у новчаној помоћи много нам је што оставила нејасно онде, где би требало копати ради тачнијег испитивања Тако н. пр. око Жиче, где смо истина нешто у паперти дали копати, и из зазиданих прозора неколико камења извадити због живописних украса на њиховом потрбушју. Још више би требало копати на Јаноку, где бијаше нека стара варош, јер би се ту по свој прилици отворио богат извор разновремених старина од више — мање уметничке вредности. Исто тако нам је немогуће било дати откопавати темеље старе цркве благовештенске, да би се о крóју њеном уверили. Дата нам помоћ једва је допирала да намири наше телесне потребе, за пренос наших ствари на колима и коњима, и за наше путничке трошкове у опште. На само пак испитивање могосмо тек врло мали део потрошити.

За идући пут морали би, у корист бржег и плоднијег рада, бити ослобођени оних незгода, које су нам ове године отешчавале рад.

Из горенаведених манастира донели смо снимке ове:

I. Из манастира Благовештења:

Архитектура: 1. Основу цркве.
2. Изглед манастира са јужне и источне стране.
3. Подужни и попречни пресек.

Живопис: 1. Два свеца из олтара.
2. Четири свеца из паперте.
3. Цео свод на паперти.
Све ове живописне слике копиране су воденим бојама.

II. Из манастира Вољавче:

Архитектура: 1. Основу цркве.
2. Изглед са јужне стране.
Живописа у том манастиру нема.

III. Из манастира Враћевшнице:

Архитектура: 1. Основу цркве.
2. Изглед манастира са свију страна.
3. Подужни и попречни пресек.
4. Детаљи са обе интересантне грађевине.

Живопис: 1. Четири свеца из олтара.
2. Два светитеља из цркве.
3. Једну групу из паперте.
И ове су живописне слике све воденим бојама копиране.

IV. Из манастира Драче:

Архитектура: 1. Основу цркве.
2. Изглед цркве са јужне и западне стране.

3. Подужни и попречни пресек.
4. Цртеж амвона.

Живопис: 1. Једног свеца из северне певнице; И ова је слика бојом израђена.

V. Од срушеног ман. Дивостина:

Архитектура: 1. Основу и неке детаље.

VI. Из манастира Жиче;

Архитектура: 1. Основу цркве и паперте.
2. Пресек подужни и попречни кроз паперту.
3. Пресек попречни и подужни кроз цркву.
4. Пресек попречни кроз јужну капелу.
5. Изглед цркве са јужне, источне и западне стране.

Живопис: 1. Украси са прозора и испод куле у паперти.
2. Украси са лукова, што носе велико кубе.
3. Два свеца из јужне певнице.
4. Група светаца испод куле у паперти.
5. Успење Богородице на западном зиду у цркви.

Такође су и све ове слике воденим бојама копиране.

Последње две слике нису довршене због болести, којој подлегосмо последње недеље нашег бављења у Жичи. Болест нас је управо приморала вратити се у Београд. За довршење ових слика на месту неби било више потребно од 3—4 лепа, ведра и сунчана дана.

Болест нам исто тако недаде у геометријске скице од манастира Жиче увести све висине. Зато би нам овај посао

са поменутим довршењем започетих слика остао до године, кад би враћајући се из Студенице на неколико дана свр- нули у Жичу.

Живописне слике израђене су на месту, и подносимо их овом приликом одсеку на увиђај. А архитектонске цртеже израђујемо овде по нашим скицама и премерима, па кад их довршимо, поднећемо их одсеку заједно са нужним текстом.

Већ овај први са мало средстава извршени покушај кадар је Српско учено друштво за доста уверити, да у средини његовој има чланова, који се не само нестраше на се натоварити огромно бреме испитивања уметничких старина, него који ће још умети великој научној публици образоване Европе показати праву и истинску уметничку вредност наших отачаствених споменика, — не да „нема“ као што се у једној прилици сумњало. А да се може доћи до праведне оцене наших споменика, нужно их је најпре све скупа испитати и описати, те тако образованом свету на видик изложити. Ови споменици наших отачаствених старина јамачно се неће моћи скоро свестрано испитати и описати, ако се овај предузети спори посао ограничи само на два летња месеца (Јул и Август) од сваке године. Јер ваља знати, да је огроман уметнички материјал, који лежи још скривен, претрпан и неиспитан у нашим често најскромнијим и безначајним црквеним грађевинама, каквих нарочито у нашој отачбини има у великом броју тамо и амо растрканих. Нужно је дакле, ако се достојно уважи вредност испитивања и публицирања уметничких споменика наше отачбине, да се води то испитивање нешто брже и енергичније, јер само тим начином доћи ће се што пре до потпуног прегледа развића лепих вештина у нашој домо- вини. С тога држимо, да ће се моћи по овом послу тек онда највише урадити, ако се одреди цела година на ис- питивање домаћих споменика. А кад се узме у обзир та околност, да се ово испитивање неможе предузимати у свако

доба године, нарочито никако у зимње и јесење месеце, — онда би остало једва 5—6 месеци за непрекидан рад, а то је без сумње довољно. да се и најсвежији духови уморе. У зимње и јесење месеце могао би се прикупљени материјал за штампу приређивати. Према изложеној потреби енергичнијег и бржег рада нужно ће бити, да се Српско учено друштво благовремено влади обрати, нека она употребљене вештаке од других дужности разреши, е да би могли овај големи и трудни, али по узвишење моралног положаја наше млађане државе одвећ користан посао, што пре довршити.

Наумни смо у сагласију са уметничким одсеком јавно изложити наше радове око снимања отачаствених споменика уметности.

Ласкамо себи, да смо овим нашим радом оправдали оно поверење, које је Српско учено друштво у нас полагало, давши нам ту лепу а и тешку задаћу. Прва нам је брига свагда била да смо тачни у мерама и верни у снимању, а у томе нас је још већма поткрепљавало то, што смо знали да се наше старине још овако нису износиле свету на углед, као што смо их ми снимали и мерили; и што смо видели, да је оно што је пре десетину година страни један путник издао о нашим уметничким споменицима, — да је то нетачно снимљено и површно испитано, о чему ћемо у току даљег рада имати прилике све већма се уверити и свет о томе известити.

Овим нашим радом мислимо да смо наше уметничке старине представили свету онако, као што у пуној мери заслужују; а не површно и од ока у самовољно дотераним и тим неистинитим перспективним изгледима са нетачним објасњавајућим детаљима. Напротив како по спољном изгледу, тако и по унутарњој конструкцији споменика, узима овај наш рад на се карактер свестране употребљивости; јер не само старинар, него и стварајући уметник — архитекта — има од њега користи при своме раду.

Само је желети, да смо тако срећни и до године добити тај лепи, али и тешки посао у наше руке, да га, започет с одушевљењем и истинитом вољом, на понос Српству срећно свршимо, те тиме наше једва поименце познате уметничке споменике достојно уврстимо у ланац духовног људског развића.

У Београду 30. Октомбра 1871 год

Драгутин С. Милутиновић
архитекта и инжењер.
Михаило Валтровић
архитекта.

По закључку Српског ученог друштва бијасмо збиља и ове године одликовани том задаћом, да снимамо и описујемо уметничке споменике наше отачбине. У овом послу је Српско учено друштво од своје стране, а према својим скромним средствима све чинило, што би нам могло у неколико олакшати посао. На име је Српско учено друштво повећало новчану помоћ на 60 дук. ц. за сваког путника. Осим тога је исто хваљено друштво и код г. министра грађевина издејствовало, да се један члан овогодишње екскурсије разреши од дужности, е да би се могао овај полузваничан посао извршити.

Као лане, тако и ове године били смо само нас двоје на екскурсији. Путовање је било и ове године ограничено на два летња месеца, и то: Јул и Август. Наш пут бијаше управљен од Београда на Смедерево, а одатле у левачки манастир. Каленић. Ова лепа задужбина Стевана Високог, због своје скривености, једва је путницима и по имену позната. Одатле мишљасмо у манастир Љубостињу, па ондак Моравином долином до Жиче, где намишљасмо довршити неке ствари, што остадоше лане недовршене. Но и незамишљано богатство архитектуре каленићке бијаше нам толико посла задало, да од намишљеног путовања

за ову годину морадосмо одустати. Шта више, у Каленићу је толики уметнички материјал, да идуће године опет морамо онамо отићи ради његовог снимања.

Што се пак тиче самог резултата овогодишње екскурсије, он је различан од ланског. Јер док смо лане наилазили на грађевине по својој архитектурној концепцији сасма просте и сиромашне, — бијаше живописног материјала доиста у изобиљу. Ове године је са свим противно. Живописа било је врло мало, али та оскудица била је потрвена великом богаштином оне карактерне архитектуре, коју ми српском називамо. Тако је било у Смедереву и Каленићу.

У осталом и ове, као и прошле године небијасмо тако срећни, да бар игде наиђемо на какве црквене утвари, златовез, златоткање и т. д. Нигде небијаше заступника ситне уметности или тако званих уметничких заната. Али надајмо се, да ће тога бити у фрушкогорским ризницама.

Од снимака овогодишњих наводимо:

I. Из старе цркве у Смедереву:

Архитектура:
1. Основу цркве.
2. Два пресека.
3. Изгледи са истока, запада и севера.
4. Детаљи.
5. Изглед са северо-истока у воденим бојама израђен.

Живопис:
1. Успење Богородице из цркве. Копија у контури.

II. Из манастира Каленића:

Архитектура:
1. Основу цркве.
2. Два пресека.
3. Изглед јужне и источне стране.
4. Детаљи.

5. Прозор на јужној страни паперте:
6. Прозор на јужној страни цркве.
7. Прозор на јужној певници.
8. Прозор на јужној страни олтара.
9. Архиволта и прозорска ружица на јужној страни олтара.
10. Архиволта и прозорска ружица на јужној страни припрате.
11. Аркада и слепа прозорска ружа на олтарској апсиди.
12. Архиволта и прозорска ружа на северној страни олтара.
13. Аркада и слепа прозорска ружа на јужној певници.
14. Архиволта и прозорска слепа ружа на јужној страни цркве.
15. Аркада и прозорска слепа ружа на северној певници.

Све гореименоване цртеже подносимо уметничком одсеку на увиђење. Како из ланских, тако и из овогодишњих цртежа може се увидети, да су потписани поверење Српског ученог друштва јамачно оправдали.

У интересу саме науке и српске уметности лежи, да се ово испитивање наших лепих и непознатих споменика продужи. А што се нас тиче, ми ћемо се са помоћу божијом и у будуће трудити, да поверење Српског ученог друштва својим добрим радом потпуно оправдамо.

У Београду 17. Новембра 1872 год.

Драгутин С. Милутиновић
архитекта и инжињер.
Михаило Валтровић
архитекта.

РАДЊА СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

Пети састанак одбора.

17. Августа 1872.

Били су: председник г. др. Ј. Шафарик, чланови: г. г. А. Васиљевић и Ст. Бошковић и секретар Ст. Новаковић.

Бр. 26.

Прочита се писмо редовнога члана г. д-ра Николе Крстића, у коме јавља, како маџарско историјско друштво шаље ове године научну експедицију у Сепешку жупанију и нека околна места, да се разгледају књижнице и архиве неких историјски знатних породица. Међу архивима експедиција ће та имати да разгледа и архив породице грофова Чаки. Почем се узима да је архива породице бана Николе Гаре, зета српског владалачког дома, прешла у притежање грофова Чаки, може се држати, да у тој архиви има старих писама важних за српску историју. С тога г. др. Н. Крстић, саопштавајући да му је пријатељским посредовањем могућно учествовати у самој тој маџарској експедицији нуди своје услуге друштву, не тражећи нити новчане помоћи за пут, нити хонорара за оно што би том приликом урадио, с тим, да му друштво у министарства правде изради, да за то време може оставити дужност. Одбор са задовољством прима услугу г. Н. Крстића, понуђену на тако родољубив начин, и наређује, да се по жељи г. д-ра Н. Крстића одмах пише министарству правде.

Бр. 27.

Прочита се писмо „Српског лекарског друштва“ у Београду, којим тражи да му „Српско учено друштво“ буде на услузи са својим станом за састанке, докле „Српско лекарско друштво“ не буде у стању састарати се за ову потребу. Радујући се такоме новом научном раду у нашој домовини, одбор наређује, да се „Српском лекарском друштву“ одговори, како му је „Српско учено друштво“ чим год може на услузи.

Бр. 28.

Г. Мита Ракић редовни члан друштвени поднео је рукопис свога превода друге књиге „Историје умственог развића Јевропе“ од У. Ц. Дрепера. Како је о томе делу још при подношају прве књиге одлучено што треба, то одбор на основу старе одлуке наређује, да се ова друга књига може предати у штампу, и да се штампа у онолико ексемплара, у колико је и прва књига штампана.

Бр. 29.

Прочита се писмо Московског археологичког друштва, којим јавља овоме друштву, да ће се у лето 1874 године држати у Кијеву четврти археологички збор, у ком би се расправљала поглавито археологија словенска до краја XIV. века и са упоредног гледишта. Одбор наређује, да се ова ствар изнесе одсецима, како би се ту размислило, шта се у том погледу може учинити.

Бр. 30.

Секретар подноси књиге које су дошле на поклон или у замену:

1. Од министарства народне просвете у Русији: Журналъ народн. просв. за Мај, Јун, Јул, Август, Септембар, Октобар, Новембар и Декембар.

2. Од г. Јов. Гавриловића луксузно штампан екземплар „светога писма старог и новог завјета. Ново издање у ком су побиљежена једнака места.“ Биоград 1871.

3. Од Панчевачког српско-црквеног певачког друштва његов четврти извештај, година VIII. Панчево 1872.

4. Од г. В. Макушева његове књиге: а, Итальянскіе архивы и хранящіеся въ нихъ матеріялы для славянской исторіи. Флорентинскій государственый архивъ. Ст. Петерсбургъ 1870, и

б. О Славянахъ молизскаго графства въ южной Италіи Ст. Петерсбургъ 1871..

5. Од г. Ј. Головацког: Объ изслѣдованіи памятниковъ русской старины, сохранившихся въ Галичинѣ и Буковинѣ Москва 1871.

6 Од ред. члана г. Ст. Бошковића његово дело Историју света за народ и школу књигу II. св 1. Београд 1872.

7. Од хрватског педагогијског књижевног збора његова Pravila, Zagreb 1871,

8. Од ред. члана г. Јов. Ђорђевића његово дело „Маркову сабљу“ алегорпју у два дела. Београд 1872.

9. Од Матице српске у Н. Саду:

а. Српски летопис за 1870 и 1871. Књига 113. Н. Сад 1872.

б. Факсимиле од рукописа знаменитих Срба из збирке Ђ. Рајковића. Беч 1871.

10. Од Матице словенске у Љубљани:

а. Prirodopis živalstva s podobami. Izdelal D. Azojzy Pokorny, poslovenil Franz Erjavec. Prag 1872.

б. Prirodopis rastlinstva s podobami. Izdelal D. Alojzy Pokorny poslovenil Ivan Tušek. Prag 1872.

в. Карте Русије, Африке и Аустралије.

11. Од ред. члана Вл. Јакшића: Државопис Србије, свеска V. Београд 1871.

12. Од г. Андрије Книћанина: његову Хемију, књига I. 1878.

13: Од југославенске академије:

a. Rada XIX knj.

b. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium vol. III. Zagreb 1872.

14. Од универзитета у Кристијанији:

Le névé de Justedat et ses glaciers par C. de Seve Christiania 1870.

б. Almindelig Norsk Huus Kalender Christianta 1859.

р. Det Konglige Norsko Frederiks Universitets. Aarsberetning for Aaret 1870. Med Bilage Christiania 1871.

г. Index scholarum in universitete regia frederixiana centesimo decimo sexto ejus semestri anno 1871. habendaum. Christiania 1871.

д. Kjerulf Teod. Om skuringsmaerker, glacialformationen og Terrasser samt om grundfjeldets og sparagmitfjeldets maegtighed i Norge, I. Grundfjeldet. Kristiania 1871.

ђ. Lyng vilh. Ge. D. Bidrag fil den antike Philosophis Historie.

e. Guldberg S. A. D. Om Ligningen af 5-te Grad.

ж. Blytt A. Christiania omegns phanerogamer og ad Bregner med angivelse af deres udbredelse. Christiania 1870.

з. Lyng Vilh. Ge. D. Om den kyrenaiske Skole, navulgi Amikeris og Theodoros,

Бр. 28.

Г. Мита Ракић редовни члан друштвени поднео је рукопис свога превода друге књиге „Историје умственог развића Јевропе“ од У. Ц. Дрепера. Како је о томе делу још при подношају прве књиге одлучено што треба, то одбор на основу старе одлуке наређује, да се ова друга књига може предати у штампу, и да се штампа у онолико ексемплара, у колико је и прва књига штампана.

Бр. 29.

Прочита се писмо Московског археологичког друштва, којим јавља овоме друштву, да ће се у лето 1874 године држати у Кијеву четврти археологички збор, у ком би се расправљала поглавито археологија словенска до краја XIV. века и са упоредног гледишта. Одбор наређује, да се ова ствар изнесе одсецима, како би се ту размислило, шта се у том погледу може учинити.

Бр. 30.

Секретар подноси књиге које су дошле на поклон или у замену:

1. Од министарства народне просвете у Русији: Журналъ народн. просв. за Мај, Јун, Јул, Август, Септембар, Октобар, Новембар и Децембар.

2. Од г. Јов. Гавриловића луксузно штампан екземплар „светога писма старог и новог завјета. Ново издање у ком су побиљежена једнака места.“ Биоград 1871.

3. Од Панчевачког српско-црквеног певачког друштва његов четврти извештај, година VIII. Панчево 1872.

4. Од г. В. Макушева његове књиге: а, Итальянскіе архивы и хранящіеся въ нихъ матеріялы для славянской исторіи. Флорентинскій государственый архивъ. Ст. Петерсбургъ 1870, и

б. О Славянахъ молизскаго графства въ южной Италіи Ст. Петерсбургъ 1871..

5. Од г. Ј. Головацког: Объ изслѣдованіи памятниковъ русской старины, сохранившихся въ Галичинѣ и Буковинѣ Москва 1871.

6 Од ред. члана г. Ст. Бошковића његово дело Историју света за народ и школу књигу II. св 1. Београд 1872.

7. Од хрватског педагогијског књижевног збора његова Pravila, Zagreb 1871,

8. Од ред. члана г. Јов. Ђорђевића његово дело „Маркову сабљу“ алегорију у два дела. Београд 1872.

9. Од Матице српске у Н. Саду:

а. Српски летопис за 1870 и 1871. Књига 113. Н. Сад 1872.

б. Факсимиле од рукописа знаменитих Срба из збирке Ђ. Рајковића. Беч 1871.

10. Од Матице словенске у Љубљани:

а. Prirodopis živalstva s podobami. Izdelal D. Azojzy Pokorny, poslovenil Franz Erjavec. Prag 1872.

б. Prirodopis rastlinstva s podobami. Izdelal D. Alojzy Pokorny poslovenil Ivan Tušek. Prag 1872.

в. Карте Русије, Африке и Аустралије.

11. Од ред. члана Вл. Јакшића: Државопис Србије, свеска V. Београд 1871.

12. Од г. Андрије Книћанина: његову Хемију, књига I. 1878.

13: Од југославенске академије:

a. Rada XIX knj.

b. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium vol. III. Zagreb 1872.

14. Од универзитета у Кристијанији:

Le névé de Justedat et ses glaciers par C. de Seve Christiania 1870.

б. Almindelig Norsk Huus Kalender Christianta 1859.

в. Det Konglige Norsko Frederiks Universitets. Aarsberetning for Aaret 1870. Med Bilage Christiania 1871.

г. Index scholarum in universitete regia frederixiana centesimo decimo sexto ejus semestri anno 1871. habendaum. Christiania 1871.

д. Kjerulf Teod. Om skuringsmaerker, glacialformationen og Terrasser samt om grundfjeldets og sparagmitfjeldets maegtighed i Norge, I. Grundfjeldet. Kristiania 1871.

ђ. Lyng vilh. Ge. D. Bidrag fil den antike Philosophis Historie.

е. Guldberg S. A. D. Om Ligningen af 5-te Grad.

ж. Blytt A. Christiania omegns phanerogamer og ad Bregner med angivelse af deres udbredelse. Christiania 1870.

з. Lyng Vilh. Ge. D. Om den kyrenaiske Skole, navulgi Amikeris og Theodoros,

и. Lieblein. Om et Indfald i Aegypten af Middelhavsfolk fed Trojanekrigent Tider.

15. Од бечке академије наука:

a. Sitzungsberichte der philosoph: historischen Classe. 4. LVIII. Bd. Hft. 2, 3, 4, LXIX. Bd. Hft. 1—3.

б. Sitzungsberichte der mat naturw. Classe I. Abth. 4. LXIV. 13. 1—5 Hft. 2. Abth 4. LXIV. Bd. 1—5 Hft.

Прочитано и потписано на шестом одборском састанку 1. Декембра 1872 године.

Састанак одсека историјског и државничког.

22. Августа 1872.

Били су: г. др. Ј. Шафарик као заступник председника, чланови: г. г. М. Спасић, А. Васиљевић, М. С. Милојевић, арх. Н. Дучић, Мита Ракић, Вл. Јовановић и из другог одсека Ст. Новаковић.

1.

Прочита се реферат г. г. др. Ј. Шафарика и Ал. Васиљевића у коме референти јављају, шта су нашли у чланку г. Мијатовића „Цар Урош и краљ Вукашин“ Г. г. референти одзивљу се с признањем труду који је уложен у овој студији поглавито у извођењу резултата из онога што је до сад истина тако било познато, али није тако тумачено, напомињу неке примедбе што се тиче карактерисања царице Јелене, налазећи да се не може пристати на тумачење г. Мијатовића којим он царицу Јелену брани од властољубивости, и изјављују, да чланак заслужује да се у Гласнику штампа и са 7—8 дук. од штампана табака награди. Одсек одлучи, да се примедбе г. рефераната саопште г. писцу, да се чланак у Гласнику штампа и са 8 дук. од штампана табака награди.

2.

Г. Вл. Јовановић прочита свој реферат о чланку г. Владимира Јакшића „Статистика боловања и умирања српске војске“ износећи многе занимљиве и важне податке, који се тим чланком откривају. Г. референат предлаже, да се чланак штампа у Гласнику и да се писцу у име награде одреди бар по 8 дук. од штампана табака. Но како на састанку не беше другог ре-

ферента г. Ст. Поповића, то се одлука о овој ствари и мораде одгодити за други састанак.

3.

Поднесе се за Гласник чланак г. Чедомиља Мијатовића „Пре триста година — Прилог к испитивању извора за српску историју.“ За референте бише одређени г. г. др. Ј. Шафарик и арх. Н. Дучић.

4.

Ред. члан г. Ст. Новаковић прочита предлог о купљењу и уредби српског историјског стенографског музеја с нацртом како би таки музеј у главноме ваљало саставити. Одсек одлучи да се предлог штампа у Гласнику, да се у особитој књижици одштампа, за тим да се саопшти одсецима, и да се цела ствар ради већања и коначне одлуке изнесе пред скуп друштвени.

ДОДАТАК К ПРОТОКОЛУ.

Реферат о студији Ч. Мијатовића „Цар Урош и краљ Вукашин.“

Ја сам прегледао спис г. Ч. Мијатовића под именом: „Цар Урош и краљ Вукашин“ што ми је тај одсек предао на оцену, па сад имам част поднети о томе следећи извештај.

Истина да у овој штудији г. Мијатовића нема нових, до сад непознатих факта; али има доста нових резултата, које је он извео из тих познатих факта. Ти резултати не само што су нови, него су још и сигурни, јер се потпуно слажу како са историјским фактама, тако са психолошким законима људске природе. С тога ова штудија има научне вредности за српску историју и може се сматрати као корисна принова у нашој књижевности. Осим тога писац је спојио са научном мањером испитивања и вештину излагања, због чега је дело постало тако занимљиво, да се чита са задовољством као какав историјски роман.

На кратко дело ово израђено је ваљано; али опет има неких ствари, које не можемо обићи без примедаба.

Тако пре свега имамо приметити то, да се ова штудија тиче оне епохе наше старе историје, која нам је познатија од осталих. Та епоха позната нам је више од осталих не само

из народних песама и бележака летописаца, него још и из специјалних штудија новијих писаца. С тога би г. Мијатовић више користио науци, да је своје штудије посветио којој другој мање познатој епохи.

Даље имамо приметити још и то, да г. Мијатовић не спомиње друге писце који су пре њега штудирали ту епоху, него само г. Срећковића, а међутим по нашем мишљењу, требало је да он најпре карактерише све оно што су други пре њега о томе писали, па да се од туда види, шта га је побудило да и он о томе пише, да ли то, да изнесе нека нова факта која други нису изнели, или да објасни та факта другчије него што су други објашњавали. То захтева строго научан рад.

Осим тога има још и таких ствари, које обраћају на се пажњу или због своје нејасности, или због своје несигурности.

Из реда првих навешћемо ово:

Г. Мијатовић карактерише цара Душана не само као великог војсковођу, него још и као веома вештог и увиђавног државника. — Карактерише Вукашина не само као човека способна и енергична, него и као човека пуна властољубља и византијскога лукавства, и при том као великаша сасвим непопуларна, кога је мрзила сва властела српска. — Карактерише кнеза Лазара као човека пуна врлина и војничких и државничких, као човека према коме је имала поверења не само сва властела српска него и фамилија царска и кога је сам цар толико одликовао, да је само њега посветио у све тајне својих намера.

После таке карактеристике остаје нам непојмљиво зашто је цар Душан на самртном часу изабрао Вукашина, човека тако несигурна и непопуларна, те њему оставио у аманет велико царство и нејаког сина, а није изабрао Лазара, човека тако сигурна и популарна и коме су познате све намере великог цара? Зашто је Душан, као увиђаван владар учинио, такав погрешан избор, то нам не објашњава г. Мијатовић, а то је једна велика празнина и мана у овој његовој штудији.

Из реда других да споменемо ово:

Г. Мијатовић са основом обара мишлење г. Срећковића да је царица Јелена мати Урошева, учествовала заједно са Вукашином у пропасти свога сина; али што се он даље упиње да докаже и то, како царица Јелена није била ни мало вла-

стољубива, то се не слаже са позитивним фактама. Зна се да је не само на новцима, који су ковани у време Душана, стојала и слика царице Јелене, него је још њено име покрај царевог фигурирало скоро на свима званичним актама. У повељама које је Душан издао и у трговачким уговорима, које је он закључивао, стоји, да је он тако наредио у договору са царицом кира Јеленом.

Тај нов обичај код Срба, да се у званичним актама спомиње име царичино и њен пристанак, не говори у корист невластољубивости царице Јелене, тим мање што сам Урош у својим повељама нигде не спомиње своју жену царицу Јелисавету, него свуда своју матер царицу Јелену.

Најзад имамо приметити још и то, да је писац тежио да све представи у живим појетским сликама, и у тој тежњи он употребљује често и сувише појетске фразе. Тако на прилику он је на два места употребио ову фразу: „Вукашин је дошао до престола кроз грозну долину мучког злочинства."

По нашем мишљењу долина напомиње више питомину, него грозу; брдо је грозније него долина.

Али и поред тих мана дело ово, у опште узевши, израђено је као што напред рекох ваљано, и по томе заслужује да се у Гласнику друштвеном штампа, а писац да се награди од 7—8 дук. за штампани табак.

РЕФЕРЕНАТ
А Васиљевић.
САГЛАШАВАМ СЕ И ЈА С ОВИМ ИЗВЕШТАЈЕМ.
Др. Ј. Шафарик.

Седница уметничког одсека српског ученог друштва.

23. Августа 1872.

Били су: г. г. Драгиша Милутиновић, Даворин Јенко. Јован Драгашевић и Стева Тодоровић.

На предлог г, Стеве Тодоровића да се остатци Станковићевих неиздатих музикалија, које се налазе у г-ђице Марије Розмировићеве из Будима, — откупе ма којим начином — одсек решава да г. Тодоровић најпре одсек извести шта се у свему од музикалија налази и шта би откупна цена била, па ће по томе одсек даље закључке донети.

Састанак одсека философског и филолошког.

24. Августа 1872 год.

Били су: г. председник А. Васиљевић, чланови г. г. М. Кујунџић, Ст. Д. Поповић, Милорад П. Шапчанин. и Стојан Новаковић. Из другог одсека г. арх. Н. Дучић.

Ред. члан г. А. Васиљевић прочита своју расправу „О слободној вољи.“ После подуже препирке о самој ствари и излагања примедаба, од којих је неке г. А. Васиљевић усвојио, одсек одлучи, да се чланак штампа у Гласнику и награди са 7. дук. од штампана табака. Г. М. Кујунџић је одвојио своје мишљење с тим, да би овај чланак могао ући у Гласник само онда, кад би се изнео као р е ф е р а т онога што је у новијој енглеској књижевности урађено, а пошто питање ово није још како ваља исцрпљено, а чланак г. А. Васиљевића не доноси никаква дотатка за исцрпење тога питања, то је г. Кујунџић захтевао да се у протоколу прибележи, да он у начелу не држи, да такве ствари ваља да заузимају место у Гласнику, и по томе није ни за примање поменутог чланка.

Седница уметничког одсека српског ученог друштва.

28. Августа 1872. год.

Били су чланови: г. г. Никола Марковић, Даворин Јенко, Стева Тодоровић, Мијаило Валтровић, Драгутин Милутиновић, и Милан Миловук.

Г. Стева Тодоровић учинио је овај предлог односно музикалних заоставштина пок. Корнелија Станковића. Познато је уметничком одсеку, да се наш неуморни радник у музикалној струци Корнелије Станковић дуго време бавио у Сремским Карловцима ради изучавања православног црквеног појања. Овај византијски антик прешавши у словенска уста, — добио је у многоме и његова осећања; особито се карактерише у „молу“ које је покојник врло лепо схваћао и свуда му израза давао.

Станковић био се решио 1855 год. да све напише, што год од православног црквеног појања постоји. Црпио је помоћу патријарха Рајачића из уста најбољих певача и учитеља. Написавши мелодију, трудио се, да просто и класички доведе

у строј музикални. Покојник радио је на овоме делу све до своје смрти 1865 год. — дакле пуних 10 година.

За живота свога нудио је следеће црквено појање. Књига I. садржи службу божију, или литургију, штампану у Бечу 1862 год. Књига II. изашла је о Васкрсу 1863 год. са садржином: Благослови душа моја Господа; Слава оцу са хвали душе; молитва ми, тропари и ирмоси у 14 нумера, јелици, из Василијеве службе свјат — свјат до хвалите, глас Господен на водах, Христос воскресе, предваривши сја, апче и во гроб, Ангел вопијашче, скажи ми Господи и многаја љета у 30 нумера. III. књига изашла је 1864 год. о Крстову-дне са садржином тропари, ирмоси и кондаци, о вазнесењу, духови, преображењу, успењу, рождеству богородице, и ваведењу часнога крста, место свјати боже, кресту твојему, херувика, достојно и хвалите, — свега 21 нумера.

Сва дела печатана износе 18 табака. Оволико је издао на свет за живота свога, а у рукопису заостао је много већи део његовога рада.

Београдско певачко друштво више се пута обраћало његовој породици ради тих музикалних остатака. Тако исто пре годину и по, друштво је замолило г. Миловука као свога члана да приликом свога бављења у Будиму распита за поменуте музикалије, но ништа се о њима није могло дознати.

Тек пре неког времена јавила је београдском певачком друштву г-ђица Марија Розмировићева, рођака покојникова, да се рукописи пок. Станковића у ње налазе, као аманет покојника, с тим да их прво српском правитељству понуди, и то преко Српског ученог друштва. А према закључку последње седнице уметничког одсека, — следеће јављам:

Госпођица Розмировићева задовољава се да заостатке црквено-музикалног рада Станковићевог уступи за 500 дук. цес., Ова сума да се преда сестричини његовој по имену Марини Моциковој.

Да би пак дело покојниково онако исто печатано било, као што је и написано, као услов ставља: да јој се од свега дела даде препис на који би она дала реверс, да никакву употребу чинити неће, но једино ради сравњења да отпечатак буде оргиналу веран.

У рукопису налазе се следеће музикалије:

1. Две части осмогласника, потпуно спремљене за печатњу, у 50 табака.

2. Од Божића па до Духова такође је израђено за 4 гласа, само ваља да какво духовно лице приреди по црквеном реду — у 80 табака.

3. Тропари, славе, блажени, антифони, и т. д. да се исто тако по црквеном реду приреди, — свега 30 табака.

4. Јутрење и т. д. свега 28 табака. Свега 188 табака.

Предходно решењу овом г. Миловук рекао је: Предлог Ст. Тодоровића за заоставштине црквено-певачких радова Корнелија Станковића од велике је важности по нашу музику у опште, а од највеће по нашу црквену музику, но како сам ја те заоставштине још лане и преклане тражио код покојникових наследника, а ови нису их могли наћи, па су мислили да су им нестали; — то би по моме мишљењу нужно било да госпођица Марија Розмировићева, пре него што би се с њом утврдио уговор о тој куповини, покаже правну титулу на Корнелијева дела, јер би се доцније могло догодити, да Корнелијеви прави наследници потраже натраг тај његов рад. — Одсек узима на знање предлог г. Миловука. —

Одсек уметнички према овоме предлогу увиђа потребу откупа Станковићевих црквених дела, али пошто учено друштво не располаже тако великом сумом, то је одсек уметнички мишљења да се одбор ученог друштва умоли да ову ствар топло потпомогне и влади препоручи да би те музикалије откупила. Односно откупа одсек је још мњења да се музикалије пре откупа прегледају и оцене, а о условима г-ђице Розмиревићеве могао би одсек уметнички донети своје мњење пошто се те музикалије буду прегледале.

Састанак одсека философског и филолошког.

13. Септембра 1872. год.

Били су: г. председник А. Васиљевић, чланови; М. Ђ. Милићевић, Ст. Д. Поповић, М. С. Милојевић. Милорад П. Шапчанин и Ст. Новаковић. Из другог одсека г.г. арх. Н. Дучић и М. Ракић.

Ред. члан г. Ст. Д. Поповић прочита свој чланак „Букварска методика у Срба“ први део. Одсек одлучи да се чланак у Гласнику штампа и са 7 дук. од штампана табака награди, пошто г. писац некоје ствари по примедбама, које су у одсеку учињене, измени.

Састанак одсека историчког и државничког српског ученог друштва.

22. Септембра 1872 године.

Били су чланови: г. г. J. Шафарик, Јев. Груић, Вл. Јакшић арх. Дучић, М. Ђ. Милићевић, Вл. Јовановић, Г, Витковић, Ст. Поповић, М. Милојевић, М. Ракић, М. Зечевић и из другог одсека Ст. Новаковић.

1.

Прочита се реферат г. Вл. Јовановића на „Штатистика боловања и умирања стајаће војске српске." Томе реферату приступи и други референат г. Ст. Поповић. — Одсек одлучи да се поменути чланак г. Јакшића прими у Гласник и награди са 8 дук. од штампана табака.

2.

Прочиташе се реферати г. г. Мите Ракића и Ст. Поповића о чланку г. А. Спасића „Франклин економист" — Одсек одлучи по мишљењу г. г. референата, да се тај чланак не прима у Гласник.

3.

Прочита се писмо г. Ал. Спасића, послато из Лондона, у коме тражи да га друштво извести о његовим чланцима „Финансија и народи II." и „Франклин економист." — Одсек одлучи да се јави г. писцу, шта је о тим чланцима његовим одлучено.

4.

Поднесе се чланак „Задруга по прописима нашег грађанског законика" од г. Алексе С. Јовановића писара суда округа ваљевског. — Одсек одреди за ,референте тога чланка г. г. J. Грујића и Н. Крстића.

5.

Поднесе се чланак од г. Косановића, у коме су изложене белешке о Богомилима у Босни. — Одсек одлучи за референта тога чланка г. арх. Дучића.

6.

Г, Шафарик прочита своју расправу о једној листини, нађеној од г. М. Милојевића приликом његова путовања по Старој Србији, у којој се садржи једна тапија из XIV. века. — Одсек одлучи, да се та расправа г. Шафарикова штампа у Гласнику а тако исто да се отштампа у Гласнику и facsimile од те тапије,

11.

Прочита се реферат г. Срећковића „О законику св. Саве“ Ђенадија јеромонаха из манастира Благовештења испод Штурца. — Одсек одлучи, да се даде још једном референту на преглед и за то би одређен г. Шафарик.

Прочитано и потписано на састанку одсека историчког и државничког Српског ученог друштва од 10. Нов. 1872 год.

Састанак одсека историјског и државничког српског ученог друштва.

10. Новембра 1872 године.

Били су г. г. чланови Ј. Шафарик, Ј. Грујић, арх. Дучић, П. Срећковић, Љ. Каљевић, Г. Витковић, Ст. Поповић, М. Милојевић, М. Зечевић и из другог одсека М. Кујунџић и Ст. Новаковић.

1.

Г. Ст. Новаковић у дужем реферату свом саопшти, да је упоређујући преписе хрисовуље Стефана Дечанског манастиру своме од г. М. Милојевића с оригиналом те хрисовуље нашао, да је преписана на доста места нетачно, да је по негде читав ред изостављен, а на једном месту и страна једна проскочена. — Одсек одреди још једног референта и то г. Шафарика, да препис прегледа и за штампу приреди. —

2.

Прочита се по одлуци прећашњег састанка чланак г. Ст. Обрадовића „Историја народа округа подринског.“ — Одсек одлучи, да се чланак тај штампа у „Гласнику“ и писцу да награда 6 дук. од штампана табака.

Прочитано и потписано на састанку одсека историјског и државничког српског ученог друштва од 23. Новембра 1872 год.